ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

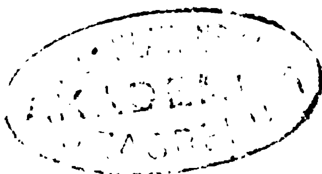
JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

SVEZAK III.

(Sa 32 slike.)

UREDIO

DR. ANT. RADIĆ.

U ZAGREBU 1898.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Cijena for. 2·50.

Sadržaj.

Rasprave.

Građa.

Vjesnik.

ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

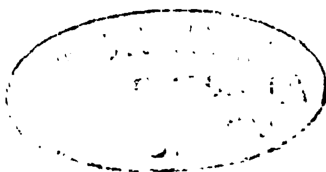
JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

SVEZAK III., PRVA POLOVINA.

(S 27 SLIKA.)

UREDIO

DR. ANT. RADIĆ.

U ZAGREBU 1898.
KŃIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).
TISAK DIONIČKE TISKARE.

Cijena for. 1·25.

SADRŽAJ.

Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji.

Po stručnom svom putovańu iz g. 1890 i 1892 podaje

Ļudevit Kuba.*

I. Zemļa pričâ.

Dalmaciju u šali zovu zemļom pričâ i bajkâ.

Ne znam, kada je i kako do tê časti došla, ne znam stalno, kako daleko i široko krilata ova riječ vrijedi, — ako mogu izdati tajnu, da me je zadarska i splitska trgovačka komora, kad sam ih molio najnovije statističke podatke, uputila na izvješća iz g. 1860! — a da pouzdano uzmognem ustvrditi: da se za dalmatinsku narodnu glazbenu umjetnost može šaļiva ova riječ primiti bez oklijevańa i ikakvoga ograničivańa.

A to s dva razloga.

Prvo s toga, što se o dalmatinskom narodnom pjevańu i svirańu doista ništa ne zna; tä ni članak u djelu „Oesterr.-ung. Monarchie", koji je baš za tu stvar napisao i ńoj posvetio Fr. Kuhač, Hrvat, ništa tu ne pomaže, budući da spomenuti pisac govori ponajviše o južnoslovjenskim popijevkama u opće, a vrlo malo o samim dalmatinskim pjesmama, pa i to o obojem samo posve površno.

Drugo s toga, što Dalmacija u istinu daje niz neproučenih, a i teških za proučavańe pojava glazbenih, pa nije čudo, kako su pune tajnâ, što nijesu razjašńene, ali nije razumļivo, da nitko nigdje nije na ńih u opće pozornosti svratio. Ta i na neglazbena čovjeka djeluju kao ńešto novo, nenadano, pa nema sumńe, da tu stojimo pred ostavštinom davnih, pradavnih vijekova.

U tom nema ništa neprirodna. Tä Dalmacija do sada počiva u kulturnom zavjetarju, prepuštena sama sebi i starim svojim prilikama i neprilikama. Zemļa, o koju se ńekada otimala obrazovanost Rima i Vizantije, gdje su rimski mogućnici podizali čudesno ogromne građevine, — do sada je više zemļa prošlosti, nego sadašńosti, zemļa, u kojoj vidimo više spomenikâ i svjedočanstva o prosvjeti vremenâ

* Gl. biļešku u „*Vjesniku*" na kraju „*Zbornika*".

minulih, nego današńega vremena. Oćućujemo se ovdje na tlu novom s toga, što je — staro, tlo, gdje će narodoznanstveno opažańe naći vrlo zahvalno, bogato i duboko poļe u svakom pogledu.

Nemańe i u glazbenom. Nalazimo tu očito komad glazbene pradavnine, koji je prolazio starogrčkom ļestvicom, vidimo, gdje narodna pjesma živi načinom, koji mi s današńega našega stajališta možemo nazvati prvobitnim i neporušenim, — koliko se ove riječi smiju upotrebiti o bivovańu *organskom*, koje ne pozna naglоga nicańa, ni mirnoga trajańa bilo u kojem obliku, već se neprestano razvija i prolazi, neprestano prima i preobličuje nove živļe, snažnu promjenu, u kratko: život. A pjesma je narodna organizam.

No čemu je suđen život, tomu je suđena i smrt, dakle i narodnoj pjesmi. Na dokazima za to nema nedostatka. Svjedočanstvo je tu, na žalost, na pr. i pjesma češka! Pjesma je dalmatinska obratno krasni primjer života; bilo joj silno udara, krv brzo još teče, u kratko, još se tako razvija, da može ispuńati — a i ispuńa — veliku svoju tradiciju: da bude narodu svakidašńi kruh duševni, da mu bude ujedno učiteļ i tješiteļ.

Otuda izlazi, da je narodno dalmatinsko pjevańe najvećim dijelom zborno ili korsko pjevańe, i to u svom osnovu i u izvađańu.

Dalmatinska je pjesma bila, a i sada je tako sretna, da je živjela, a i sada živi u zdravom zraku. Svirka joj, budući da ju narod izvodi na najprostiji način, nije ni malo naškodila, ništa joj nije uzela. Dalmatinska je pjesma do danas stalna pratilica svoga naroda, narod u ńoj misli, ćuti, u dahu ńezinu živi, ona sve spaja, ona spaja duše, društvo, narod, a budući da je narod više na okupu, nego svatko za se, pjevańe je narodno u Dalmaciji ponajviše *zborno*. Tako je to i u svih južnih Slovjena, a i u Slovjena istočnih, u kratko, u svim onim zakutcima slovjenskoga svijeta, s kojega nije novovjeka perutńača posve otrla starinske paučine.

Ovo nas uči shvatati i biće narodne umjetnosti, koje mi u ńegovoj nutrašńosti pomišļamo kao naopaku stranu školske umjetnosti.

Pomislimo sebi sve stvarno, na određenim slučajevima i primjerima.

Naš umjetnik, školski, stvara pobudom svoje unutrašńosti, ćućeńa svoga, žara, poleta i žarkoga pomišļańa, — ali stvara samo uz svjesne uvjete spoļašńe, kojim se je godine i godine u školi namjerice podavao i koji ga kasnije u obliku kritike i društva daļe svome utjecaju mame. Naš se umjetnik dakle sjeća zahtjevâ estetike,

pa im hoće da udovoļi, drži do riječî stroge kritike, sluša ustrpļivo savjete i misli svojih učiteļa, pače se često ogleda i na żeļe — ne velim: slaboće — široke javnosti. I najzatvorenijemu umjetniku nije svejedno, kad mu se iskreno divi pravi vještak. Mnogo je drugih, kojima sjajne prilike dopuštaju, da mogu biti i bez općinstva, — ali i kod ovih ima časova, kad ne mogu odoļeti, a da se povjerļivim prijateļima ne pohvale svojim plodovima. A najveći dio zavisi poslije čitav svoj život od spomenutih živaļa rastući od pohvale sudaca i pļeska općinstva, a gubeći se i propadajuć u protivnom slučaju. Pa okrenimo sada stvar ovako, ili onako, tu se vidi načelo diobe rada, tu su u istinu „zanatnici“ i pravi „potrošnici“, a stvar se ništa ne mijeńa tim, što je potreba moralna, viša, i što joj je zadaća, da duševno oplemeńuje; umjetnost je školska posve očito u svom osnovu *stvarna*, objektivna.

Posve je drugačija umjetnost narodna u zapuštenim, udaļenim krajevima. Ne osvrće se ni na koga, ne namiguje ni s kim, a naprotiv se plačuć sakriva; ne popušta, ne zove nikoga za svjedoka, ne daje sebi postavļati uvjetâ, ne računa ni na koga, ni na što, ne gleda u zrcalo, niti koga samodopadno pita: kakova sam? Narod pjeva, čitav narod pjeva, ali nikad za to, da ga slušaju, da mu plate, ili da mu se dive. Pjeva, da pjeva, da ugodi żeļi srca svoga, pjeva sebi za voļu. Dođe li tko drugi, ne bude on općinstvo, već sudjeluje: pjeva i on. Pjevaju dakle svi, pjevaju pri zabavi i poslu, svagda ne samo iz nutarńe pobude, već i za unutrašńu cijeļ, da se posase. Pjevańe se ńihovo ne dâ najmiti za saseńe tuđe djece. Pristupite k narodu, kad pjeva, prestat će. Molite ga, ne će početi. Platite im, ismijat će vas. Ovdje je dakle „zanatnik“ i „potrošnik“ u jednom licu, umjetnici su i općinstvo ovdje jedna jedina molekula, koje kemija novoga duha nije jošte do sada u atome raščinila, ovdje je narod nalik żeļezu, u kojem magnetizam nije jošte probuđen, pa se oba pola među se miješaju, na spoļašńost ne djeluju. Ovdje nije odijeļen s jedne strane užitak slušańa, a s druge slast stvarańa i izvađańa, već je oboje zaokružena, zatvorena cjelina, koja živi samo i samo sebi. Umjetnost je dakle narodna *svojstvena*, subjektivna, pa kako je sa svih strana nezavisna, ima značaj zatvorena samotara, često mrka, do kojega je redovito teško doći.

Samo su dvije vrste dalmatinskoga pjevańa iznimka, pa i to samo djelomice.

Prvo je samopjev putnikâ, t. zv. *putniško pjevańe*, kakovo se čuje katkada i od osamļenih radnika; to nije dakako zborno pjevańe, ali

*

ne gubeći svojstvenoga značaja ne pokazuje toga radi ni nikake osnovne razlike.

Drugo je *guslarsko pjevańe*, koje se udaļuje od onoga općenitoga pravila. A to je jasno. Gudalačkim strojem, izvađańem i pjesničkim sadržajem — to je starodavna domaća tvorevina naroda, ali se, budući da je određeno za slušańe, odaļuje od ostaloga pjevańa u tom, što se *objektivnim* svojim značajem prislańa uz umjetnost školsku.

Do jedine dakle ove iznimke guslarskoga pjevańa dalmatinski je narod sa svojom pjesmom nerazdijeļena dvojka, koja nam podaje dragocjenu sliku, sliku pradavnine, kad je pjesma bila narodu darovnica svega dobra, sve istine i ļepote, kad je čovjek živio u zraku svojih sańa, priviđajâ i pričâ, — pa s toga primamo kao svoju spomenutu na početku riječ i podajuć joj mjesto političkoga glazbeni oštrac pristajemo uz nepoznatoga joj početnika i velimo: Jest, Dalmacija je doista zemļa pričâ i bajkâ.

II. Grad i selo.

Stajao sam na ńekadašńem gradu Bršteniku blizu gradića Opuzena. Oko sebe sam imao doduše dosta brojno društvo, ali nipošto — po starom običaju — preveć visoko. Među drugima sjedio je uza me pastir.

„Zapjevaj ńešto!“ ponukam ga poslije raznih drugih riječi.

A pastir pristane: „Hoću“. Ali se ujedno okrene k meni i upita me: „Ma što hoćete: oli da *pjevam*, oli da *kantam?*“

Gle! Ne zna, bi li *pjevao*, ili *kantao?*

U čudu sam gledao pastira. Ne s toga, što ne bih znao, što znači to pitańe, već s toga, što sam to čuo iz ustiju prosta čovjeka, kako je neobično kratko i dobro označio pojavu, koja u Dalmaciji na prvom koraku udara u oči i o kojoj sam već sâm dosta razmišļao.

Samo u nadi, da možda još štogod saznam, učinim se nevješt i upitam daļe pastira: „Što je to pjevańe, a što kantańe?“

„Nu, *u gradovima se kanta*, a *u selu pjeva*“ . . .

Tu imamo prostu i dovoļno potpunu narodopisnu sliku Dalmacije: sela su čisto slovjenska, a gradovi steńu pod igom talijanske prosvjete, — ili, ako hoćemo, ponose se ńome. Sâm službeni popis broji samo 3% Talijanâ u Dalmaciji, a ukupni ńihov broj, 16.000, ne samo da nije velik, već je čudnom svojom zaokruženošću neobično sumńiv. Po tom je jasno, da se talijanstvo nije u Dalmaciji nikada osnivalo na pravu i pravednosti, već na prostom nasiļu, na

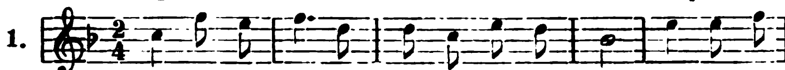
bestidnosti tuđe pobjede i na ńezinoj političkoj premoći, prema kojoj je prosti narod, neobrazovan i politički prosto rascjepkan, bio kao ustrpļiv kov. Gradovi su iz oportunizma išli pobjednicima u susret, pa se nijesu ni za što tako uporno brinuli kao za to, da se što prije potalijanče, a to su činili tim rađe, što su se tim ujedno udaļivali od preziranih sela i napokon se na krilima tuđe prosvjete nad ńih uznijeli. Taki su ideal imali, a i sada dońekle imaju gradovi prema selima.

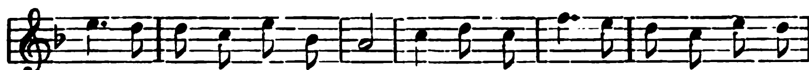
Da nema službenih brojeva, jedinstvenoga jezika (koji je ipak u gradovima vrlo natruńen) i zajedničkih krasnih tipova, ne bismo nikada rekli, da su gradovi i sela dalmatinska jedan narod. A jesu, jer su 97% čitavoga stanovništva Hrvati.

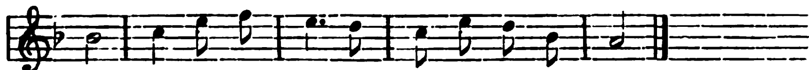
Gradovi su se talijančili, kako su samo mogli i u čem su mogli, dakle i u pjevańu. Sela su ostala svoja, samo je možda oblak, što im neprestano na čelu sjedi i oko zastire, plod toga prijelaza. Sela i daļe samo „pjevaju“ . . .

„Ded najprije ńešto kantaj“, velim pastiru, znajući dobro, kakova me pjesma očekuje. I u istinu momčić ispjeva gradsku uličnu popijevku, koju sam već drugdje bio zapisao, a glasila je ovako:

Polako, plovko. Bričenik kod Opuzena.

1.

Ne daj, Ančice, da ja mlad ginem,
Služeći tebe, da ja poginem.
Smiluj se meni, silnom robu tvom,
Koji za te cvili noćju i danom.

Čim je pjesmu svršio, rekoh mu, neka „pjeva“. Ispjevao je *putničko pjevańe*, t. j. samopjev osamļenoga putnika, jahača, radnika pri poslu, i to po prilici ovako:

SADRŽAJ.

Rasprave:

Građa:

Vjesnik:

Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji.

Po stručnom svom putovańu iz g. 1890 i 1892 podaje

Ļudevit Kuba.*

I. Zemļa pričâ.

Dalmaciju u šali zovu zemļom pričâ i bajkâ.

Ne znam, kada je i kako do tê časti došla, ne znam stalno, kako daleko i široko krilata ova riječ vrijedi, — ako mogu izdati tajnu, da me je zadarska i splitska trgovačka komora, kad sam ih molio najnovije statističke podatke, uputila na izvješća iz g. 1860! — a da pouzdano uzmognem ustvrditi: da se za dalmatinsku narodnu glazbenu umjetnost može šaļiva ova riječ primiti bez oklijevańa i ikakvoga ograničivańa.

A to s dva razloga.

Prvo s toga, što se o dalmatinskom narodnom pjevańu i svirańu doista ništa ne zna; tä ni članak u djelu „Oesterr.-ung. Monarchie", koji je baš za tu stvar napisao i ńoj posvetio Fr. Kuhač, Hrvat, ništa tu ne pomaže, budući da spomenuti pisac govori ponajviše o južnoslovjenskim popijevkama u opće, a vrlo malo o samim dalmatinskim pjesmama, pa i to o obojem samo posve površno.

Drugo s toga, što Dalmacija u istinu daje niz neproučenih, a i teških za proučavańe pojava glazbenih, pa nije čudo, kako su pune tajnâ, što nijesu razjašńene, ali nije razumļivo, da nitko nigdje nije na ńih u opće pozornosti svratio. Ta i na neglazbena čovjeka djeluju kao ńešto novo, nenadano, pa nema sumńe, da tu stojimo pred ostavštinom davnih, pradavnih vijekova.

U tom nema ništa neprirodna. Tä Dalmacija do sada počiva u kulturnom zavjetarju, prepuštena sama sebi i starim svojim prilikama i neprilikama. Zemļa, o koju se ńekada otimala obrazovanost Rima i Vizantije, gdje su rimski mogućnici podizali čudesno ogromne građevine, — do sada je više zemļa prošlosti, nego sadašńosti, zemļa, u kojoj vidimo više spomenikâ i svjedočanstva o prosvjeti vremenâ

* Gl. bilješku u „*Vjesniku*" na kraju „*Zbornika*".

minulih, nego današńega vremena. Oćućujemo se ovdje na tlu novom s toga, što je — staro, tlo, gdje će narodoznanstveno opažańe naći vrlo zahvalno, bogato i duboko poļe u svakom pogledu.

Nemańe i u glazbenom. Nalazimo tu očito komad glazbene pradavnine, koji je prolazio starogrčkom ļestvicom, vidimo, gdje narodna pjesma živi načinom, koji mi s današńega našega stajališta možemo nazvati prvobitnim i neporušenim, — koliko se ove riječi smiju upotrebiti o bivovańu *organskom*, koje ne pozna nagloga nicańa, ni mirnoga trajańa bilo u kojem obliku, već se neprestano razvija i prolazi, neprestano prima i preobličuje nove živļe, snažnu promjenu, u kratko: život. A pjesma je narodna organizam.

No čemu je suđen život, tomu je suđena i smrt, dakle i narodnoj pjesmi. Na dokazima za to nema nedostatka. Svjedočanstvo je tu, na žalost, na pr. i pjesma češka! Pjesma je dalmatinska obratno krasni primjer života; bilo joj silno udara, krv brzo još teče, u kratko, još se tako razvija, da može ispuńati — a i ispuńa — veliku svoju tradiciju: da bude narodu svakidašńi kruh duševni, da mu bude ujedno učiteļ i tješiteļ.

Otuda izlazi, da je narodno dalmatinsko pjevańe najvećim dijelom zborno ili korsko pjevańe, i to u svom osnovu i u izvađańu.

Dalmatinska je pjesma bila, a i sada je tako sretna, da je živjela, a i sada živi u zdravom zraku. Svirka joj, budući da ju narod izvodi na najprostiji način, nije ni malo naškodila, ništa joj nije uzela. Dalmatinska je pjesma do danas stalna pratilica svoga naroda, narod u ńoj misli, ćuti, u dahu ńezinu živi, ona sve spaja, ona spaja duše, društvo, narod, a budući da je narod više na okupu, nego svatko za se, pjevańe je narodno u Dalmaciji ponajviše *zborno*. Tako je to i u svih južnih Slovjena, a i u Slovjena istočnih, u kratko, u svim onim zakutcima slovjenskoga svijeta, s kojega nije novovjeka perutńača posve otrla starinske paučine.

Ovo nas uči shvatati i biće narodne umjetnosti, koje mi u ńegovoj nutrašńosti pomišļamo kao naopaku stranu školske umjetnosti.

Pomislimo sebi sve stvarno, na određenim slučajevima i primjerima.

Naš umjetnik, školski, stvara pobudom svoje unutrašńosti, ćućeńa svoga, žara, poleta i žarkoga pomišļańa, — ali stvara samo uz svjesne uvjete spoļašńe, kojim se je godine i godine u školi namjerice podavao i koji ga kasnije u obliku kritike i društva daļe svome utjecaju mame. Naš se umjetnik dakle sjeća zahtjevâ estetike,

pa im hoće da udovoļi, drži do riječî stroge kritike, sluša ustrpļivo savjete i misli svojih učiteļa, pače se često ogleda i na żeļe — ne velim: slaboće — široke javnosti. I najzatvorenijemu umjetniku nije svejedno, kad mu se iskreno divi pravi vještak. Mnogo je drugih, kojima sjajne prilike dopuštaju, da mogu biti i bez općinstva, — ali i kod ovih ima časova, kad ne mogu odoļeti, a da se povjerļivim prijateļima ne pohvale svojim plodovima. A najveći dio zavisi poslije čitav svoj život od spomenutih živaļa rastući od pohvale sudaca i pļeska općinstva, a gubeći se i propadajuć u protivnom slučaju.

Pa okrenimo sada stvar ovako, ili onako, tu se vidi načelo diobe rada, tu su u istinu „zanatnici“ i pravi „potrošnici“, a stvar se ništa ne mijeńa tim, što je potreba moralna, viša, i što joj je zadaća, da duševno oplemeńuje; umjetnost je školska posve očito u svom osnovu *stvarna*, objektivna.

Posve je drugačija umjetnost narodna u zapuštenim, udaļenim krajevima. Ne osvrće se ni na koga, ne namiguje ni s kim, a naprotiv se plačuć sakriva; ne popušta, ne zove nikoga za svjedoka, ne daje sebi postavļati uvjetâ, ne računa ni na koga, ni na što, ne gleda u zrcalo, niti koga samodopadno pita: kakova sam? Narod pjeva, čitav narod pjeva, ali nikad za to, da ga slušaju, da mu plate, ili da mu se dive. Pjeva, da pjeva, da ugodi żeļi srca svoga, pjeva sebi za voļu. Dođe li tko drugi, ne bude on općinstvo, već sudjeluje: pjeva i on. Pjevaju dakle svi, pjevaju pri zabavi i poslu, svagda ne samo iz nutarńe pobude, već i za unutrašńu cijeļ, da se posase. Pjevańe se ńihovo ne dâ najmiti za saseńe tuđe djece. Pristupite k narodu, kad pjeva, prestat će. Molite ga, ne će početi. Platite im, ismijat će vas. Ovdje je dakle „zanatnik“ i „potrošnik“ u jednom licu, umjetnici su i općinstvo ovdje jedna jedina molekula, koje kemija novoga duha nije jošte do sada u atome raščinila, ovdje je narod nalik żeļezu, u kojem magnetizam nije jošte probuđen, pa se oba pola među se miješaju, na spoļašńost ne djeluju. Ovdje nije odijeļen s jedne strane užitak slušańa; a s druge slast stvarańa i izvađańa, već je oboje zaokružena, zatvorena cjelina, koja živi samo i samo sebi. Umjetnost je dakle narodna *svojstvena*, subjektivna, pa kako je sa svih strana nezavisna, ima značaj zatvorena samotara, često mrka, do kojega je redovito teško doći.

Samo su dvije vrste dalmatinskoga pjevańa iznimka, pa i to samo djelomice.

Prvo je samopjev putnikâ, t. zv. *putniško pjevańe*, kakovo se čuje katkada i od osamļenih radnika; to nije dakako zborno pjevańe, ali

ne gubeći svojstvenoga značaja ne pokazuje toga radi ni nikake osnovne razlike.

Drugo je *guslarsko pjevańe*, koje se udaļuje od onoga općenitoga pravila. A to je jasno. Gudalačkim strojem, izvađańem i pjesničkim sadržajem — to je starodavna domaća tvorevina naroda, ali se, budući da je određeno za slušańe, odaļuje od ostaloga pjevańa u tom, što se *objektivnim* svojim značajem prislańa uz umjetnost školsku.

Do jedine dakle ove iznimke guslarskoga pjevańa dalmatinski je narod sa svojom pjesmom nerazdijeļena dvojka, koja nam podaje dragocjenu sliku, sliku pradavnine, kad je pjesma bila narodu darovnica svega dobra, sve istine i ļepote, kad je čovjek živio u zraku svojih sańa, priviđajâ i pričâ, — pa s toga primamo kao svoju spomenutu na početku riječ i podajuć joj mjesto političkoga glazbeni oštrac pristajemo uz nepoznatoga joj početnika i velimo: Jest, Dalmacija je doista zemļa pričâ i bajkâ.

II. Grad i selo.

Stajao sam na ńekadašńem gradu Bršteniku blizu gradića Opuzena. Oko sebe sam imao doduše dosta brojno društvo, ali nipošto — po starom običaju — preveć visoko. Među drugima sjedio je uza me pastir.

„Zapjevaj ńešto!“ ponukam ga poslije raznih drugih riječi.

A pastir pristane: „Hoću“. Ali se ujedno okrene k meni i upita me: „Ma što hoćete: oli da *pjevam*, oli da *kantam?*“

Gle! Ne zna, bi li *pjevao*, ili *kantao?*

U čudu sam gledao pastira. Ne s toga, što ne bih znao, što znači to pitańe, već s toga, što sam to čuo iz ustiju prosta čovjeka, kako je neobično kratko i dobro označio pojavu, koja u Dalmaciji na prvom koraku udara u oči i o kojoj sam već sâm dosta razmišļao.

Samo u nadi, da možda još štogod saznam, učinim se nevješt i upitam daļe pastira: „Što je to pjevańe, a što kantańe?“

„Nu, *u gradovima se kanta*, a *u selu pjeva*“ . . .

Tu imamo prostu i dovoļno potpunu narodopisnu sliku Dalmacije: sela su čisto slovjenska, a gradovi steńu pod igom talijanske prosvjete, — ili, ako hoćemo, ponose se ńome. Sâm službeni popis broji samo 3% Talijanâ u Dalmaciji, a ukupni ńihov broj, 16.000, ne samo da nije velik, već je čudnom svojom zaokruženošću neobično sumńiv. Po tom je jasno, da se talijanstvo nije u Dalmaciji nikada osnivalo na pravu i pravednosti, već na prostom nasiļu, na

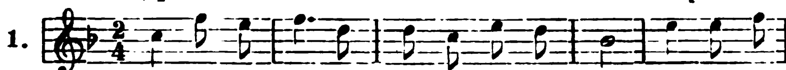
bestidnosti tuđe pobjede i na ńezinoj političkoj premoći, prema kojoj je prosti narod, neobrazovan i politički prosto rascjepkan, bio kao ustrpļiv kov. Gradovi su iz oportunizma išli pobjednicima u susret, pa se nijesu ni za što tako uporno brinuli kao za to, da se što prije potalijanče, a to su činili tim rađe, što su se tim ujedno udaļivali od preziranih sela i napokon se na krilima tuđe prosvjete nad ńih uznijeli. Taki su ideal imali, a i sada dońekle imaju gradovi prema selima.

Da nema službenih brojeva, jedinstvenoga jezika (koji je ipak u gradovima vrlo natruńen) i zajedničkih krasnih tipova, ne bismo nikada rekli, da su gradovi i sela dalmatinska jedan narod. A jesu, jer su $97^{0}/_{0}$ čitavoga stanovništva Hrvati.

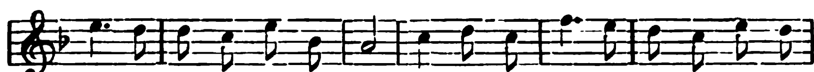
Gradovi su se talijančili, kako su samo mogli i u čem su mogli, dakle i u pjevańu. Sela su ostala svoja, samo je možda oblak, što im neprestano na čelu sjedi i oko zastire, plod toga prijelaza. Sela i daļe samo „pjevaju“ . . .

„Ded najprije ńešto kantaj“, velim pastiru, znajući dobro, kakova me pjesma očekuje. I u istinu momčić ispjeva gradsku uličnu popijevku, koju sam već drugdje bio zapisao, a glasila je ovako:

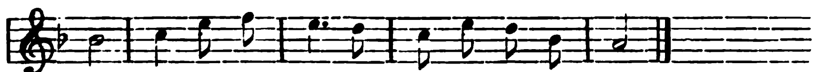
Polako, plovko. Brštenik kod Opuzena.

An-či-ce mi-la, slad-ki ra-ju moj, Za što mi

kra-tiš mi-li po-gled tvoj? An-či-ce mi-la, slad-ki ra-ju

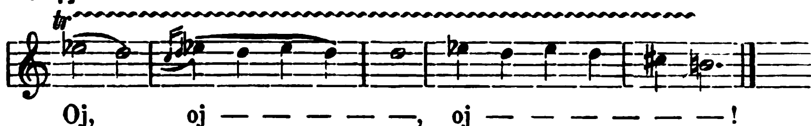

moj, Za što mi kra-tiš mi-li po-gled tvoj?

Ne daj, Ančice, da ja mlad ginem,
Služeći tebe, da ja poginem.
Smiluj se meni, silnom robu tvom,
Koji za te cvili noćju i danom.

Čim je pjesmu svršio, rekoh mu, neka „pjeva“. Ispjevao je *putniško pjevańe*, t. j. samopjev osamļenoga putnika, jahača, radnika pri poslu, i to po prilici ovako:

Romozi, Bože, i srećo od Boga,
I Marijo, ona nas pomogla,
Pomogla nas, u pomoći bila,
I od svake muke zaklonula,

L'jepoga nas nadarila dara,
L'jepog dara, od Isusa zdravļa!
Bog nam dao zdravļe i veseļe,
T'jelu zdravļe, a duši spaseńe!

Velim: po prilici, jer je neprestani tremolo spojen s hromatizmom napjeva smetao, te nijesam mogao, kako treba, razaznati intervalâ, rastegnuto polagano gibańe nikako nije pomagalo ukloniti nejasnost takta; a kad sam koje mjesto zapamtio s nakanom, da ga u dojdućoj kitici dobro uhvatim i kako treba zapišem, opazio sam, da se napjev nejednako mijeńa. I tako sam se odrekao nade, da napjev potanko i vjerno zapišem, pa sam samo kradimice uhvatio po komadić, koliko se i što se uhvatiti dalo. Zapisani je dakle napjev mozajika, kojoj je svaka kitica žrtvovala po komadić.

Pjevańe je pastirovo izašlo ovdje kao koloraturna izvedba, puna trilerâ i fioriturâ, a budući da se je glas previjao ponajviše u najmańim samo razmacima, u poluglasovima, bila je cijela glasovna linija uza svu jednostavnost nejasna. Na oko neprestano ista, u istinu kao uzburkana na površini voda neprestano se mijeńala i ne puštajući me iz mučne neprilike.

Ipak moja bilješka pokazuje dosta jasno oštri *odnošaj* gradskoga pjevańa prema seoskomu, koje je ovdje osvijetļeno najoštrijim zrakama.

Potalijančeni gradovi izlaze ovdje s pjesmom, koja se ponosi stajalištem razvite sadašńe glazbe. Ritmika je i perijodicitet jasno izražena, glasovna vrsta (Tonart) i harmonijska osnova (tonički i dominantni trozvuk) ovdje je jasna. Melodika se prilagođuje najnovijemu zvuku uličnih popijevaka, a ćutļivost, bez koje južńak talijanske kulture ne može biti, postignuta je kao po receptu pomoću ćutļivoga četverozvuka (3. i 4., 7. i 8., 11. i 12., 15. i 16. takt), koji vlada septimom.

Kako daleko stoji naprotiv dalmatinsko selo, ako u istinu i ima samo skok do grada!

Naš primjer, kako se vidi, u opće ne zna za ļestvicu (skalu), a druge se seoske pjesme najviše odlikuju grčkim tetrakordima i antiknim ļestvicama. Harmoniji u našem smislu nema ni traga, a ritmika se ne smatra potrebnom i u svakom slučaju nužnom. Čuvstvo kao da se i ne javļa, a napjev ima prema svemu tomu podavati samo riječima (tekstu) svečanu opremu.

Dvije skrajnosti neobično oštro protivne vidimo ovdje: jednu, koja je slika posļedńega stupńa glazbenoga razvoja sa svim gotovo manama uličnih popijevaka, a druga predočuje sliku glazbene pradavnine, nedozrelost, oporost, prostotu i — po našim pojmovima — rugobu.

Čudno! Tu se tijesno sastaju članovi jednoga istoga naroda, koji govore jednim istim jezikom; sastaju se neprestano, — a eto gledajmo tu razliku! A ipak bi bilo lako svakomu seļaku, komu god bi bila voļa, da zapjeva sitnu, laku gradsku pjesmu, za koju i sâm dobro zna, da se lakše pjeva! On se ipak čvrsto drži svoga pradavnoga, premda teškoga i napornoga pjevańa, kojemu se možeš tek teško priučiti, čuva se s nepojmļivom strogošću, da ne zavoli slatke šećerńače, što se za ńom oblizuju, više od svoga crnoga, gruboga, suhoga seoskoga kruha!

Što bi tomu moglo biti uzrok? Zašto i sela nijesu primila blagodati talijanske kulture? Zašto i ona ne kantaju?

Po mom je sudu tomu uzrok tvrdoglavost naroda, ńegov konservatizam, a napokon napetost, koja je uvijek vladala među gradovima i selima, koja je samo podržavala spomenuta svojstva naroda. Iz gradova je dolazila na narod samo nevoļa, a ništa dobra; tad se počeo nutarńi nesklad: obadvije su se strane jedna od druge udaļivale; a taj se nesklad nije mogao zaustaviti, dok su trajali ńegovi uzroci. Tako su posve naravno upadali gradovi sve dubļe u naručje talijansko, a sela sve dubļe — sama u se. Pa ne samo u glazbi i pjevańu, nego je narod u opće prema svemu tuđemu postao zatvoren, nepristupan, nepovjerļiv.

Pita se: je li to učinio dobro, ili nije, što se glazbe tiče? Za nas, koji se bavimo glazbenim starinama, glasi odgovor, to se razumije samo po sebi: jest. Zađimo ovamo, pa ćemo čuti i doznati, česa ne bismo našli ni dočekali ni u jednoj ńizi. Preostaje dakle pitańe: je li i za sebe dobro učinio?

Ukočio se na stajalištu, kojemu treba tražiti datum negdje pred Hristom, i zatvorio se pred darovima, što ih je sjajni razvoj glazbene umjetnosti podavao drugim narodima. Dakle možda nije napredovao?

Stvar je prepornija, nego što bi se na prvi pogled činilo. Ne hitimo sa svojim sudom, pa pogledajmo pozorno ńekoliko pjesama *gradskih* (varoških), a ńekoliko *težačkih* ili *seoskih*, tako, kako mi baš pod ruku dođu; poredimo oboje, a tek onda prosudimo, tko je tu sa svojom pjesmom u boļem, jesu li gradovi, ili sela, pa ćemo vidjeti, hoće li se postupak pokazati dobrim.

Najprije ńekoliko seoskih:

Mirno. Iz Biskupije (Knin).

3. Ja u - sa - dih vit - ku je - lu

Pokraj puta u kamena,
A uz jelu bilu lozu,
A uz lozu struk bosiļa,
A djevojku za poļaka.
A ja pođoh, da obiđoh.
Dva sretoše, tri strgoše:
Vitka jela posječena,
Bila loza porezana,
Struk bosiļa izčupana,
Djevojčica obļubļena.
Ja se n'jesam povjerao,
A ja pođoh teke bliže,
Ne mog prići teke bliže
Od visine vitke jele,
Od mirisa struk bosiļa,
Od ļepote djevojačke.

Pijev dviju djevojaka. Iz Glavine u Imotskoj dolini.

Brzo.

4. Šet - ńu še - ta Sa - raj - li - ja Sal - ko, Sal - ko, ho - ho!

Pokraj Dune, pokraj vode hladne.
Sretala ga udovica Jela:
„Kud ćeš, zlato, Sarajlija Salko?"
„Iđem, Jelo, prosit djevojaka."
„Prosi mene, Sarajlija Salko!"
„Ne ću tebe, udovica Jele!
Što će meni grana izzobana,
Kad je meni dijevojka mlada?"

(„Laško pjevańe uz kolo".) Imotski.

5. Daj der, po - bro, da ga za - - - - - - - - - - - - - - - - - -,
da ga za - pje - va - mo! He-hej!

Dv'je besjede u junačko zdravļe,
Sve u slavu Boga velikoga!
Ne vij vuče, ne grči, gavrane,
Što su st'jene krvļu poštrapane!

Ako bude krv od końa . . (?),
Mirisat će travom ditelinom;
Ako bude od zviri jelena,
Mirisat će travom svakojakom;
Ako bude od mlada junaka,
Mirisat će vinom i rakijom.

Mirno. Omiš. („Kolo“.)

6.

Jedna kupi kitu rose,
Pa je nose pri zlatara,
Pri zlatara eštra meštra,
Da joj skuje zlatne kļuče,
Neka vidi, ko je u dvoru.
To su u dvoru devet braće,
Među sobom govoriše:
Komu ćemo seku dati?
Mi je damo suncu žarkom.
Sunce će nas ogrijati,
A misec će svekar biti,
A danica svekrvica,
A sve zvizde svi svatovi,
A vlašići diverovi.

Omiš.

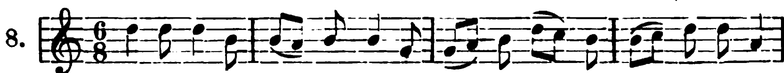
7.

„Bog t' ubio, bojno kopļe moje,
Što trepećeš meni u rukami,
Već trepeći caru u srdaja(!)
I ńegovoj ćeri sultaniji!“
Misli Marin, da niko ne čuje.
Slušali ga dv'je banove sluge,
Trkom trču, pa su banu rekle:
„O moj bane, mili gospodare!
Da ti znadeš, što mi sluge znadu,
L'jepo bi nas, bane, darovao,
Veću bi nam plaću primaknuo,
Dao bi nam jabuku zelenu,
Što djevojke nose u ńedara,
Dao bi nam kolajnu od zlata,
Što djevojke nose oko vrata.“
„Kažite mi, do dv'je sluge moje!“
Kad su ńega sluge razumjele:
„Gorom jaši Marin dobar junak,
U ruci mu bojno kopļe stalo,
U ruci mu kopļe trepećalo,
Pa je Marin kopļu besjedio:
Bog t' ubio, bojno kopļe moje,
Što trepećeš meni u rukami!
Već trepeći caru u srdaja(!)
I ńegovoj ćeri sultaniji!“
„Vi hajdete, do dv'je sluge moje,
Vi hajdete u goru zelenu,
Hvatajte mi Marina mladoga,
Vodite ga meni pred koļena.“
Kad su sluge ńega razumjele,
Trkom trču u goru zelenu,
Pa hvataju Marina mladoga,
Pa ga vodu(!) banu pred koļena.
Lipo ga je bane upitao:

„Je l' istina, Marin dobar junak,
Je l' istina, što mi sluge kažu,
Da ti iđeš kroz goru zelenu,
A u ruci bojno kopļe stalo,
A u ruci kopļe trepećalo,
Pa si, Marin, kopļu govorio:
‚Bog t' ubio bojno kopļe moje,
Što trepećeš meni u rukami,
Već trepeći caru u srdaja,
I ńegovoj ćeri sultaniji!'"
Pa je Marin caru govorio:
„Istina je, što ti sluge kažu."
Pa je care ńemu besedio:
„Ali voliš, da te vatra žeže,
Ali voliš, da te końi taru,
Ali voliš, da te mlini mliju,
Ali voliš, da te ćorda s'ječe?"
Pa je Marin ńemu govorio:
„Nisam drvo, da me vatra žeže,
Nisam žito, da me mlini mliju,
Nisam seno, da me końi taru,
Već sam junak, da me ćorda s'ječe.
Već ti bora, care gospodaru,
Daj ti meni końa ćoravoga,
Daj ti meni ćordu topaliju,
I veži mi ruke na opako,
Pa me pusti niz to poļe ravno,
I za menom tri sta jańičara,
Pa se peńi na gorńe prozore,
Pa ćeš vidit, moj čestiti care,
Kako će me raznositi ćorda."
Kad je care ńega razumio,
Sve mu daje, štogod Marin pita,
I veže mu ruke na opako,
Pa ga pusti niz to poļe ravno
I za ńime tri sta jańičara.
Kad je Mare nasred poļa bio,
Pa je zavik(!) iz grla tankoga:
„De ste sada, čet'ri vile moje?
Oli sada, oli već nikada!"
Kad su vile ńega razumjele,
Prva, koja k ńemu doletila,
Ona mu je ruke oprostila.
Druga, koja k ńemu doletila,
Ona mu je ćordu naoštrila.
Treća, koja k ńemu doletila,
Ona mu je końa razigrala.
Č'tvrta, koja k ńemu doletila,
Ona mu je u pomoći bila.
U Turke je juriš učinio,
Kano vuče u bijele ovce,
I pos'ječe do tri sta Turaka.
A kad vidi care gospodare,
Što učini Marin od Turaka,
Devetera vrata zatvorio.
Odtolen se vrati Marin natrag,
Pa doziv!e cara čestitoga:
„Otvori mi od avlije vrata!"
Za to care haje i ne haje.
Na to se je Marin razļutio.
Dobavi se težka buzdogana,
Devetera vrata prolomio,
Uz bijelo kolo izlazio,
Pa uhvati cara čestitoga,
Iz ramena glavu izvadio.
Dobavi se ćere sultanije,
Tri joj puta lice obļubio,
Pa po kuli blago sakupio,
Pa po kuli vatru naložio
I za sobom vrata zatvorio,
Da se ne bi šteta dogodila. —
Vami pjesma, meni čaša vina!
Da bi čaša od barila bila,
Baba bio, da ne bi popio!
Ko ga nije, da kruha ne ije,
A mi, braćo, zdravo i veselo!

A sada uzmimo ńekoliko gradskih pjesama, ne izbirući i ne prebirući, pa ih pozorno i pažļivo promotrimo.

Brzo, veselo. Dubrovnik. (Koleda.)

8.

Vi-la po-je u sve gla-se, Na - ša pje-sma raz - vi-ja se,

Jer ga želim pozdraviti:
„Imendan al' čestiti ti (!),
U zdravlu se veselio,
Imendanak proslavio.“

Po molitvam, imeńak,
Povila vam sreća svaka,
Mnoga leta u radosti
Provodio do starosti.

Ovo drugo sveđ vesele
Kupilo vam prijatele,
U zdravle ih pričekali,
Mir i zdravle uživali.

Sa svakijem, ko je u kući,
Ud'jelio svemogući,
Budete se veseliti,
Dočekate dan čestiti.

U ovega domaćina
Sretna bila domovina,
Prijateli dohodili,
Vas u zdravlu nahodili.

Makarska.

9.

O Jelice, Milice,
T'jelo moje nakit'te,
Nakitite, suze ronite,
Provodite me u hladan grob.

U grobu su tamne noći,
Tamo mora svatko doći.
Bio proklet svaki junak,
Koji je hladne lubavi.

Ja bolujem od bolesti,
A moj dragi drugu lubi,
Volela bi sad umr'jeti,
Nego l' dule živjeti.

Muški zbor. Trogir.

10.

dvo - ro - vi, Ni - je ti vri - je - me od pla - ča,

Ni sr - ce mo - je već ra - - ni - ti.

Ustan' se, ustan', rekoh ti,
Ne smućuj svoje košćice,
Da li se tužna poklonim,
Doli do crne zemļice.

Nesvisna, kad si imala,
Pokazan (!) svoje milosti,
Kad sam prohodio tvoj život,
U najļepši cv'jet od mladosti.

Nikor me nije skončao,
Skončala si me ti ista.
Pristani tužna plakati,
Jer tvê pošteńe od ništa.

Dvopjev. *Ne brzo.* Makarska.

11. Ka - za - la maj - ka Ka - ti - ci, Ka - ti - ci

će - ri je - di - ni (!):

„Nemoj se tamo igrati,
Jer možeš lako upasti.
Potok je hladan i dubok."
Ne sluša ćerka Katica,
Ne sluša r'ječi majčine,
Nego se igrat pohrli,
Gdje potok teče hlađani.
Kako je mlada trčala,
S obale tu se omakla.
Plakala jadna majčica,
Plakala povrh potoka:
„Katice, ćeri jedina,
Za što me nisi slušala?
Sama sam sada ostala!
Moje te oči nikada
Živu već ne će gledati."

Polako. Dubrovnik.

12. A pre-b'je - la mo - ja vi - - - - lo, Pri-mi me - ne
Jer me ne ćeš ti pri - mi - - - - ti, Mr-tva ćeš me

pod tvoj' kri - lo,
ti vi - di - ti!

Al na oči, vilo, tvoje
Izvadit ću srce moje.
O ļubavi prema tebi,
Ne znam, što ću, tužan, sebi.

Na taracu kad pogledam,
B'jelo lice tvoj' ugledam,
To prel'jepo lice tvoje
Ranilo mi srce moje.

Da m' je srce kam studeni,
Stopio bi se tad u meni,
Prijateļ me pita svaki,
Što t' je, tužan, da si taki?

Što si tako požutio,
Koji ti se vrag zgodio?
Gdje je tvoje rumenilo,
Gdje pobjeglo, gdje se skrilo?

Ali u sali od kasina,
Al' u skali od komina?
Al' ne mogu odgovarati,
Nego stanem uzdisati

Sve za tobom, vilo moja.
Gdje je pošla mladost tvoja?
Uzdisat ću brez pristanka,
Od večera ter do danka.

Dosta vilâ l'jepih biše,
Desperave sve dospiše,
Ostarjet ćeš, pogrubjet ćeš,
Dođe vr'jeme, molit ćeš me.

Govorit ćeš: „Da sam znala,
Ne bi 'vega dočekala!"
Mlad'jeh dana kad si bila,
Što si jadna učinila!

Na majčini tovjelici
Broj sjedine u pletenici.

Na prvi pogled prva skupina skromno zaostaje u glazbi za množinom uspjelih popijevaka gradskih. Dosta su prokomponovane, koliko je to kod nar. pjesme u opće moguće, a nijesu bez glazbenoga izraza, jasnoga veseļa, ili tužnoga bola.

Pogledajmo ipak već br. 10.. da li se napjev slaže s riječima? Gledajmo, je li br. 12. u tom pogledu sretniji? Nije. Samo u pjesmi 11. nije mirni napjev neskladan s mirnim pripovijedańem na početku pjesme. Ali se plač i bol nesrećne sirote majke, o kojem se na kraju pjeva, u napjevu nikako ne vidi. A to je prosto s toga razloga, što nitko ne može pronaći tako svestrana napjeva, koji bi glazbenim svojim govorom pristajao uz kakovo bilo pripovijedańe. Po tom je jasna neosporna danas tvrdńa, da slagańe kiticâ (strofâ) uz jednaki napjev nije razumno, osim kad bi riječi u kiticama bile tako složene, da bi se izražavala neprestano ista čuvstva. A budući da nijesu ista — a napjev je isti — ne pristaje čuvstveni glazbeni relief na tekst. Zato je u ozbiļnoj glazbi sistem kiticâ, kako ga goji narodna pjesma, zabačen, budući da su jednolične kitice nalik na novake, odjevene u nezgrapno komisno odijelo. Tako se dugo radilo, a u narodnoj se pjesmi i sada još radi, a posļedak je tomu vrlo žalostan: vrijednost je teksta postajala sve to mańa. Postao je puka kvačica, na koju se blistavo vješala melodijska pozlata, pod kojom su se misli neopazice gubile. A nitko i ne misli na to, da na ńih

pazi. Melodijska se krika može ugodno slušati dva i tri puta, a da i ne pitamo za riječi. A *pjevat* ćemo je moći, ako je doista lijepa, još duļe, bezbroj puta. Što više ima kitica, tim boļe!

Poznata je riječ, da u narodnim pjesmama lijepi tekst ima obično ružni napjev, i obratno. A istina je to, da je svuda, gdjegod se je pjevańe previše gajilo, pjesnički osnov riječi slabio i u napretku se svom i razvoju zaustavļao.

Gledajmo sada naše primjere sa strane riječî. Ne tražimo od ńih više slagańa s napjevom, no u opće ńekaku misaonu i pjesničku cijenu.

U tekstovima gradskih pjesama tražit ćemo uzalud što takovo. Tako se doimaju, kao da su samo za to, da se napjev ne mora — zviždati.

Kako su naprotiv prema ńima dragocjene pjesme onih zabitnih, ismijehavanih sela, oni stihovi „težački, vlaški, morlački“, i kako im se još s porugom ne kaže! Prva u punoj, pjesničkoj slici crta neiskrenost čovječje klevete, druga hoće da dokaže, koliko više vrijedi djevojka od udovice svršavajuć se izrekom Sarajlije Salka:

Što će meni grana izzobana,
Kad je meni dijevojka mlada!

Silno se jakim crtańem doimaju stihovi 5. broja; upravo je ushitna slijedeća „kosmička pjesma“, po mjestu, gdje se događa, i po zbiļi, „nebeska“ idila. Držim, da se tu pjesničkim načinom otkriva ona prirodna pojava, kad „iz oblaka rosa pada“ i postane plijen „suncu žarkom“. Ne znam ipak, što zači „devet braće“. No i ako se potpuno varam, jasno je, da tu imamo posla s blagom neobičnoga sjaja i bļeska, kojemu se mora priznati silna porazna sila pjesničkoga pripovijedańa, kako to potvrđuje posledńa i 7. pjesma o Marinu junaku.

U ovim pjesmama glazba ne kazuje, da ih hoće glazbenim svojim koloritom oživiti i izraz ńihov pojačiti. Ona ne svraća na se pozornosti u opće nikojim neobičnim načinom, ona je sa dirļivom suzdržaļivošću tek *sporedna* stvar, puka prozirna oprema, koja sadržaju pjesme nimalo ne smeta.

U kratko kazano: gradovi imaju glazbu, selo ima riječ, sliku, misao, poeziju. Oni se ponose pozlaćenom jajčanom ļupinom, u kojoj se je bjelańak i žutańak ili isušio, ili je ispuhnut, a sela imadu neugledni orah s neravnom, hrapavom ļuskom, no ipak sa zdravim, punim, uļevnim jedrom. I ako sam sâm dijete glazbe i ńezinoga čara, toliko moram priznati, da je poļe glazbi samo *čuvstvo*, a pjes-

ništvo vlada ne samo čuvstvom, nego i mišlju. Glazba dakle djeluje samo na *uho* i na srce, a stih i na *mozag* i na srce. A otud ona praznina u sjajnim školjkama, što ih na dalmatinskoj obali u obilju nalazi ne samo prirodoznanac, nego i — sabirač narodnih pjesama.

Ima u ostalom slučajeva, da i u gradovima nađemo lijepi tekst. Ali je to pjesma seoska, od građana preuzeta, n. pr.:

Ston.

13. S dra-gi - jem sam si - noć go-vo - ri - la, A ju - tros ga n'je-sam ni vi - dje - la.

Uzeh vidro, na vodicu pođoh,
Kad na vodi moga dragog nađoh.
Dobro sam mu jutro nazivala:
„Dobro jutro, i mili i dragi!"
„Ne zovi me ni milim, ni dragim,
Jer mi ne da majka ni sestrica,
Da se zoveš moja vjerenica."
„Ako si mi kad jabuku dao,
Jabuka je dječina zabava.
Ako si kad naranču mi dao,
Naranču sam u ńedra metala,
Vońala je i meni i tebi!"

Makarska.

14. Ah, moj bo - že, l'je-pa ti sam, — — — — — — — — — — — — — — — — —,

Još da imam crne oči,
Tri bih grada premamila
I u gradu Alem-bega,
Oli ńega, ol' mu brata,
Ol' ńegova rodijaka.

Ovamo spadaju i brojevi: 15, 16, 17, 20, 29, 36, 54, 55.

Što se tiče tvorbe čisto gradskih pjesama, dobio sam ih samo malo doista pjesničkih (br. 46.). U svojim bileškama imam jednu jedinu (br. 45.) s ovakim pjesničkim zrncem:

Da bi suze moje na kamen padale,
Kamen bi se raspao, suze bi ostale.

Kad bi se dakle gledalo na narodnu pjesmu samo s glazbenoga stajališta, pobijedili bi dalmatinski gradovi sela, a kod tekstova bi se dogodilo obratno.

Ali se narodna pjesma ne da pomišļati inače, nego kao jedinstvenost s dva osnova, s riječju i s napjevom, kao cjelina nalik na čovjeka s tijelom i dušom.

Da je ovdje (t. j. treba da bude) duša — stih, a tijelo glazba, to je jasno. Gradovima je ostalo tijelo bez duše — koliko si ne pomažu pjesmama seoskim; sela se nijesu brinula za razvoj tijela, ali zato nijesu dala naškoditi duši.

A tim je seoski narod sačuvao svomu duhu *hranu,* hranu obilnu, izdašnu, zdravu, sačuvao je sebi izvore nepomućene, čiste ļepote — — *on* je dakle radio dobro i mudro lativši se „kineske“ taktike, a nipošto gradovi, gdje je sunce tuđinstva izažgalo korijeńiće domaćega života, a novoga sjemena zasijati i usaditi nije moglo, tako da se je tu osilio sam — kukoļ.

(Nastavit će se.)

Sitniji prilozi.

Žive starine.

Nema nas možda nijednoga, tko ne bi potpuno odobravao hajke, što se sa svih strana diže na „praznovjerje“, „čarańe“, „bajańe“ narodno. Jedni viču na sve to u ime napretka positivnih znanosti, koje ruše svako vjerovańe, a drugi vojuju protiv toga u ime drugoga vjerovańa.

Gotovo me je strah, što sam nakanio da kažem riječ, dvije kao na obranu narodnoga „praznovjerja“. Ja ću ipak gledati, da ne upadnem u nečuveno natražńaštvo na koncu XIX. stoļeća.

XIX. stoļeće! Toliko se spomińe, kao da je već samo s toga, što je već XIX., — sve oborilo i sve novo stvorilo. Neobično je svjesno to XIX. stoļeće, tako svjesno, — da se čini, kao da su mnogi ńegovi representanti prekinuli sve gotovo tradicije ne samo pojedinih naroda, već i tradicije čovječanstva. Na ovo sam nakanio da upozorim.

Postanak i napredak materijalizma ima svoju povjest, koje se mi ovdje i ne dotičemo. Nas zanima odnošaj materijalizma prema tradicijama čovječanstva i narodâ: on ih ruši. Instinktivni dojmovi tisućâ koļenâ, sačuvani u životu, pjesmama i običajima; duhoviti simboli; pun osjećaja pogled u starinu, na veseļe i tragiku života: sve se to razilazi u dim pred golom materijom.

Pod ovom strujom najviše trpi neškolovani svijet: dan na dan bude grđen i ismijan, što još vjeruje, da ima snage u svijetu i bez opipne materije. Biļeščica, što ću je evo ovdje iznijeti, pokazat će, mislim, da „besmislena“ i „tupa“ tradicija neškolovanoga naroda ima svoj osnov, pače, da je narod sa svojom tradicijom više puta u društvu pametnih i školovanih ļudi.

Cijeļ je ovim uvodnim redcima samo žeļa: neka se u osuđivańu neznańa i zabludâ narodnih gleda više na općeniti kulturni i umni razvoj čovječanstva, a s malo mańe vjere u posļedńu riječ znanosti; neka nas svagda vodi misao: Čovječanstvo nije jučer počelo misliti i ćutiti, a tisuće koļenâ i morale su ostaviti trag svoga mišļeńa i ćućeńa.

*

Mjesec i kriza u bolesti. U ovom svesku „*Zbornika*“ čitamo (str. 30), kako u narodu nose dijete, kad ne može ni umrijeti, ni ozdraviti, na poļe, kad je pun mjesec, i govore: „*Mjeseče, ili ovu tikvu nalij, ili razbij*“.

Za razumijevańe ovoga običaja, boļe: vjerovańa, iznosim za sada ovo. U kńizi[1] (koju ćemo imati prilike češće spomińati): „*Levini Lemnii* | *medici zirizaei* | *occulta naturae miracula* | *ac varia rerum documenta probabili ratione* | *atque artifici coniectura explicata* (i t. d.). Antverpiae, apud Guilielmum Simonem (i t. d.) 1564“ čitamo u članku na listu 278—282: „De vi effectuque lunae, cuius motu impellitur Oceanus, et quid moribundis ac morbo deploratis obuenire soleat, ubi cum morte luctantur, atque e vita emigrare incipiunt“ i t. d. među ostalim i ovo (list 280a):

„Sic in pronuncianda Crisi, hoc est, deferendo iudicio quo vel mortem vel salutem denunciat, omnes, quos morbis tentari obseruo qui in humorum plenitudine consistunt, ceu pulmonis inflammatione, pleuritide, angina, apoplexia, lethargo, morbisque pituitosis atque intercutaneis, quibus corpus intumescit, atque hydrope suffocatur, Luna plena atque orbiculata, aestuque exundante extinctum iri pronuncio, aut saltem plerosque eorum pro morbi ac corporis conditione ac natura, manifestam alterationem subituros subsequente subita sudoris vel sanguinis eruptione, vel ex quauis parte aliqua humoris redundantis euacuatione ac profluvio. Hecticos vero, hoc est, tabe, marcore, siccitate, nutrimenti defectu obnoxios, denique silicernia, decrepitos ac capulares senes, silenti luna, fluctuque subsidente, interituros denuncio“.

Zirizejski (danas Zierikzee na otoku Schouwenu u Nizozemskoj) liječnik spomińe i daļe primjere, a onda veli (281a): „Haec de Lunae vi atque efficacia, motuque Oceani nemo ut vana aut anilia figmenta respuat, quum nihil illo certius, nec veritati magis consentaneum, siquidem huic rei fidem facit experientia illique ratio suffragatur etiam in ijs quae inanima sunt et sensus expertia. Nam pelles“ i t. d., ali tikve ne spomińe, no naše je Otočane ipak sjajno obranio.

Čudno se doima grčki rukopisni napis hrvatskoga popa na toj kńizi: lijepim potezima napisao je g. 1576. naš pop: κενὰ τὰ καινά. Što je mislio? Po svoj prilici nije bio zadovoļan s racijonalizmom protestantskoga liječnika, koji je svoje djelo onako oduševļeno prikazao Eriku XIV., sinu Gustava Waze.

A. Radić.

Semantika u službi narodoznanstva.

„Sve civilizacije, svi običaji, svi uspjesi i svi snovi čovječanstva ostavili su u jeziku svoj trag, koji ti se s malo pažńe pokazuje“.

Tko je ikoliko zavirio u dubinu čovječje misli, kako se ukazuje u jeziku, potpisat će svaku ovu riječ Michela Bréala (Revue des

[1] Kńiga je u župnoj kńižnici u Gorńoj Stubici, pod br. 30. Velika hvala vlč. g. župniku Mirku pl. Ožegoviću, što mi je kńigu iz lijepo spremļene i uređene svoje bogate starinama župne kńižnice dobrohotno na porabu ustupio.

deux Mondes, t. 82. 1. [1887], str. 196). Spomenimo ovdje samo dva primjera Bréalova, pa se pitajmo: koja bi nas nauka mogla poučiti o tom, što nam jezik kazuje? Gdje su spomenici, koji bilježe, da su Latini stali i druge stvari *aestumare* (cijeniti) ovom riječju tek po tom, što su vidjeli, kako bankiri cijene *aes* (mjed)? A od koliko nam stoleća snove ludske duše dozivle u pamet latinsko *considerare,* „razgledańe po zvijezdama“ *(sidera)* južnoga neba? Tê nauke i tih spomenika, koji bi nam tako razotkrivali putove ludske misli, nema do — jezika. Koji bi nam spomenik kraće i krepče kazati mogao društveni položaj *selaka,* nego što nam ga kazuju riječi *vilain* (prostak) i *pogan,* kad po tim riječima vidimo, da se je sve, što je stanovalo u selima *(pagus)* i zaseocima *(villa)* držalo za prostačko i pogano? A kako i ne bi, kad i danas nema druge čaše, iz koje bi se moglo piti bratimstvo narodâ, do *civilizacije*: ponosna riječ, u kojoj kao da stoji sva vrijednost Evrope pred ostalim kontinentima, a primila ju je od rimskoga građanina *(civis).* Na kojoj bismo diplomi našli autentičniji pečat, koji bi jasnije legitimirao baštinu, što ju je Rimlanin ostavio Evropi i ńezinim barbarima!

Ovo nije etimologija. Često nam je etimologija koje riječi dobro poznata, ali ne možemo odrediti ili protumačiti značeńa, ne znamo, kako se jedno značeńe od drugoga razvilo, ne znamo historije riječi, bole: historije misli. Po tom se vidi, veli Bréal, da sama etimologija ne može rekonstruirati jezika. To je posao *semantike* (Bréal) ili *semasijologije* (G. Curtius).

O tom je, koliko i ja znam, pisano dosta. S mukom sam čitao Heerdegena Ferd. (Lateinische Semasiologie oder Bedeutungslehre, Berlin, 1890), a pisali su o tom Whitney W. D. (Leben und Wachstum der Sprache. Prijevod A. Leskiena, Leipzig, 1876), Hecht M. (Die griechische Bedeutungslehre, eine Aufgabe der klassischen Philologie, Leipzig, 1888), Abel C. (Ueber den Gegensinn der Urworte, Leipzig, 1884), Schrader O. (Linguistisch-historische Forschungen zur Handelsgeschischte und Warenkunde. I. 1886), pa Littré (Pathologie du langage). U nas je o tom pisao g. dr. T. Maretić (Imena životińa u prenesenom značeńu. „*Nastavni Vjesnik*“, IV. I., str. 22—43.).

I ako je semantika drugo nego etimologija, ne može etimologija biti bez semantike, ako hoće, da što vrijedi. Pa su etimolozi i kušali a i sada kušaju da nađu prijelaz i svezu u značeńu riječî, koje glasovno spajaju. Dosta je otvoriti Miklošićev Etimologijski rječnik. Samo je šteta, što su se etimolozi slabo obazirali na to, da pokažu

*

razložan prijelaz i svezu. Ne ćemo spomińati Daničićeva *„čovjeka“*, koji je s toga *„čovjek“* što — „skače“, ni *„glave“*, koja kao da je „gora“.

Ovakovo je etimologisańe diglo etimologiju u smijeh, pa i s pravom. Spomenut ćemo samo Miklošića, koji je — ipak mjestimice samo — u monumentalnom i epohalnom svom Etim. rječniku gradio mostove između pojmova, koji se običnoj razložnoj pameti ne dadu spojiti. Miklošićev je Etim. rječnik (s razumļivih razloga) kratko osječen, bez tumača; tek je gdješto natuknuto, što mu se činilo običnoj pameti nerazumļivije. Pa i ako se sve ne čini svakome zgodno spojeno (kako i bi!), od koliko se tisućgodišta mislima ulazi u trag u dva tri samo retka toga rječnika!

Ako se išto može nazvati sirenskim glasom, a to je etimologija. Kad staneš spajati, ne možeš prestati, dok ne zabludiš i dokazujući sve ne dokažeš ništa. Otuda se posve prirodno razvio onaj oprez u etimologisańu, koji traži pouzdanu osnovu u slagańu glasova: glasovi bi imali biti uzda neobuzdanoj misli. Tu se je išlo i ide se daleko; traži se u slagańu glasova preciznost matematičkih zakona, kao u nesvjesnim pojavama fizijologijskim, a to je nemoguće. Tu stojim uz Bréala, koji kaže, da je uzrok promjenama isto toliko mozag, koliko jezik i grkļan. „Čitava je historija jezika niz težńâ, više, ili mańe promišļenih, no sve izlaze iz jednoga izvora i idu k jednoj cijeļi . . . Tu nema druge sile osim čovječje voļe. Semantika dakle spada bitno u historiju“.

„Semantika spada u historiju“ znači meni dvoje; prvo: riječi ne mijeńaju oblika svagda po jednakim zakonima, kojima je uzrok u organima, već uzrok promjeni može biti „u historiji“, t. j. u životu, voļi (cf. iste riječi u hrv. jeziku: *zbor* — *sabor*. *srčan* — *srdačan* itd.); drugo: promjena značeńa riječi ima svoj uzrok „u historiji“, t. j. u mislima, težńama, kulturi itd. onoga vremena, u koje postanak promjene postavļamo. Poradi ovoga drugoga i pišem ovo. Zato sam na početku i spomenuo one Bréalove riječi.

Ako su one riječi Bréalove istinite, a ja držim, da jesu, mogli bismo, kad bi nam sreća osobito poslužila, s vremenom pomoću jezika duhom gledati razvoj misli i života svakoga naroda, kojemu bismo s tom cijeļu proučili jezik, i to razvoj misli i života od iskonskoga vremena.

Spomenut ću dva, tri primjera, dakako, hipotetička.

Jezikoznanac vidi ńeku sličnost među riječima: stsl. *ognĭ*, lit. *ugnis*, ssk. *agni*, lat. *ignis*., vidi da je tu *-gni* zajedničko. Pane mu na pamet stsl. riječ *gniti* (gńiti), pa pomišļa čovjeka, dok još nije znao za ogań, već samo opažao, kako „se kuri“ (kažu kekavci) hrpa trave u prašumi, možda i pod ńim, pa kako ga to topi. Kad je poslije, najprije možda pomoću trule klade, ili gube *(trud!* „trulo“, gńilo) načinio sebi svijetli, ali i topli ogań, kako da ga okrsti, ako ne će po onom tamnom, no toplom gńiležu: *o-gnĭ!* Je li, fantazija? A poslije motreći bijes neprijateļa, komu oči sijevaju, kako da ne pomisli na divļi bijes ogńa i ne kaže strašnomu neprijateļu: gle, kako je u *gńevu!* A mogao je reći: gle, kako je u *gńoju!* da nije već poznavao *gńoja*, koji mu je ńešto posve drugo značio.

Zar to nijesu sirenski glasovi? Koliko se hoće opreza, da čovjek u to ne povjeruje kao u dokazanu historiju! Kod ovoga baš primjera (mislim) etimologija ne bi imala što da prigovori, ali semantika bi pristala na ovu fantaziju tek onda, kad bi se moglo razložno odgovoriti na sva pitańa protiv ovoga pomišļańa. Takvo bi pitańe bilo n. pr.: a zašto *ogań (ognĭ)* nije prozvan po *suncu?* Ta to bi bilo prirodnije! A mogao bi tko pitati i to: ta zar se ļudi nijesu „gńevili“ prije nego što su ogań poznavali? A ne bi bio dovoļan odgovor, da su se dotle samo *jadili*, kao da su pojeli *(jed- jad-)* kakovu *otrovnu (otrov*, cf. *trava*, *strava*, „hrana“, kajk. *ostvarĭti* = otrovati, mj. **ostraviti)* biļku.

Ovo je fantazija i jedva što više. No toga se ne treba plašiti. Jedan se sistem fantazijâ ne može podudarati s drugim, već samo istina s istinom. Kad se dakle pokaže, da se čitavi nizovi ovakih fantazija slažu, ne će im se više moći kazati, da su fantazije. Ako tko misli, da je *grad(ina)* ista riječ, što je i *garten*, pa otuda izvodi, da Slovjeni i Nijemci, dok su bili zajedno, nijesu znali za „gradove“, već samo za „ograde“; da su Slovjeni svoje ograde usavršivali do „gradova“, a Nijemci ostavili „gradinu“ „gradinom“, vrtom, a riječ za slovjenski „grad“ (burg, stadt) dobili ili stvorili drugim putem: koliko je momenata, koji se moraju slagati s drugim momentima, do kojih se dođe drugim putem! U toj slozi stoji garancija resultatâ, do kojih dovodi semantika. Put je, istina, spor, ali zamaman i koristan.

Ovo neka bude kao uvod mojim bilješkama ove ruke.

*

Studen — Prosinac — Siječań. Nedavno je g. dr. *T. Maretić* pokazao u *„Nastavnom Vjesniku“* (kń. V., sv. 3., str. 241—253), otkada se i gdje se u kńigama pojavļaju narodna hrvatska imena mjesecima. Na koncu se je svoga razlagańa dotakao i etimologije ovih imena. To mi je dalo povoda, da ovdje iznesem mišļeńe o etimologiji gore napisanih triju imenâ.

Po mome su mišļeńu sva tri ova imena jednoga istoga značeńa; sva tri znače *studene* mjesece.

Za *Studen* je to jasno. *Siječań* je **stydьčьnь,* što priznaje i Miklošić za poļski *styčeń* (styczeń). Poļski se *styčeń* ne može dijeliti od hrvatskoga *„siječńa“*, i ako se hrvatski *„siječań“ (-ije-)* nikako ne slaže s poļskim *styčńem (-y-)*. Ali je pisańe „s*ije*čań“ krivo, a pravo je *sičań*. Što se pisalo „s*ije*čań“, to ne dokazuje ništa, jer se je pisalo i „pros*ije*nac“, mjesto „pros*i*nac“, a pučka je etimologija misleći na *sjeći* utvrdila to pisańe. Oblik *sečen* (kajk.) samo je malo različan od *styčńa: sečen* je *stŭd-, styčeń* je *stūd-,* t. j. *sečen* od **stъdьčьnь*. Što su u hrvatskom jeziku dva oblika: *sičań* i *sečen* (štok. bi bilo **sačań)* t. j. *stūd-* i *stŭd-,* nije čudno, jer kajkavci govore n. pr. *zdenec*, a štokavci *studenac* (stŭd-: *stoud-).*

Prosinac je „prije sičńa“, **pro-styd-ьnьcь (*prostidnac, *prostudnac).* Što Česi pišu *prosinec,* mjesto *prosynec,* to nije jasno samo s obzirom na s t a r i j e vrijeme; d a n a s ne bi to pisańe značilo mnogo, jer Česi u izgovoru d a n a s ne razlikuju *y* od *i*.

Tako bismo imali *studen*, *„prostu(d)nac“* ili *„prosti(d)nac“* (kao što imamo *ļeto* i *proļeće)* i *„stu(d)čań“* ili *„sti(d)čań“ (d* se ispred *č* i *n* ne čuje).

Znam i ne tajim, što ovdje smeta, a to je ovo: otkuda *sičań* mj. *„stičań“* (kako je u poļskom) i *prosinac* mj. *„prostinac“*, t. j. kamo se djede ono *t?*

No već to, što se u o b a d v i j e riječi *t* izgubilo, stvara se — ne ću reći pravilo, već — ńeka slutńa na pravilo. Ali je vrednije ovo: 1) poļski se *styčeń* ne smije dijeliti od *sičńa,* pače ni onda, kad se gubitak onoga *t* ne bi mogao nikako protumačiti: v e l i k a sličnost u glasovima za jednako značeńe ovako s p e c i j a l n i h stvari teško bi mogla biti s l u č a j n a; 2) sačuvan je oblik *„stičań“* u adjektivu *„ciča* zima“, što nije drugo nego *„stiča* zima“ *(staklo — caklo* itd.), a govori se i *„sičań zima“ (Zb.,* II. 96); 3) dodirom obliká *ciča(ń?)* i **stičań* mogao je nastati *sičań;* 4) ako se je kada govorilo pravilno **prostinac* i *„*procinac“,* moglo je dodirom ovih dvaju oblika postati *prosinac.*

Plug. Za ovu kulturnu riječ, koja je zajednička Slovjenima i Germanima, kažu učeńaci složno, da se ne zna, čija je. *Miklošić* je (Etym. Wörterbuch s. v., str. 252a) ne dovodi u svezu ni s jednim slovjenskim korijenom, već je postavļa za se i kaže samo: „Riječ je nepoznata izvora“.

O. *Schrader* (Sprachvergl. u. Urgeschichte, 418[2]) piše govoreći o indoevropskim riječima za „plug“: „Posve je na žalost jošte uvijek tamna loza („die Herkunft“) slovjensko-ńemačke riječi: stńem. *phluog,*

stnord. *plógs*, rus. *plugъ*, poļ. *plug*, lit. *pliúgas* (iz malorus. *pluh)*. Riječ se nalazi i u vlaškom (rumuńskom): *plug* i u raetoromanskom: *piò*, *plof**.

Ja mislim, da je *„plug“* u svezi s riječima: *plaz*, „u pluga lijeva ručica, na koju se doļe natiče lemeš“, i *oplaza* ili *oplazina*, „ono, što plug preskoči, kad se ore, pa ostane cijela zemļa“, pa *oplaznuti*, „kad plug ispadne iz zemļe, pa preskoči, te ostane malo cijele zemļe“. Sve su četiri ove riječi u Vukovu rječniku, a one su opet u svezi s riječima *puziti*, *plaziti* i t. d., koje su od *pelz-*. A ima i drugih riječi: bug. *plъzica* (hrv. kajk.: *puzica*, samo drugo znači) „am pfluge“ (Mikl.).

Ne čudim se, što je Miklošić ostavio ovu riječ za se, a nije je doveo u svezu s *pelz-*: bez obzira na (velarno?) *g* ova riječ glasi u svim slovj. jezicima jednako, dok bismo (kad bi bila od *pelg-)* očekivali u hrv.: **pug*, rus. **polg*, dok bi samo češki bilo pravilno *pluh*, a ni poļski *plug* ne bi smetao. Ne ću reći, da to ne smeta, ali ističem: 1) da je eminentno kulturna riječ, pa ju je moglo jedno slovj. pleme primiti od drugoga; 2) slov. oblik *plujž*, „schnecke“ (Mikl.) i bug. *pluzgam se* (gdje još treba paziti na *zg* mj. *z)*, što je možda u svezi s r. *bluzga* (mekano, sklisko blato).

To, znam, nije dosta. No teško je „plug“ rastavļati od onih riječi.

Blago. U svezi je s riječima: *blag*, *blazniti* („milovati“ i „ludovati“); ovamo brojim i riječi *blezga*, *blesast*, sve od *belg-* (za *blezga* cf. bug. *pluzgam se* od *pelg-)*. *Blago* su pripitomļene, pitome životińe; prvo je dakle *blag*, „dobar, mio“, onda po tom *blago*, koje je „dobro“, pitomo.

Skot. Ova se riječ (kako je poznato, znači i „novac, blago“) dovodi u svezu s ńem. *schatz* (blago), pa Miklošić veli, da se ne zna, je li tko od koga, i tko je od koga poprimio ovu riječ.

Ovu je riječ teško dijeliti od *kotiti*, *kotac* i t. d., dakle **sъkotъ* (mj. *skotъ)*, pa bi tako riječ bila u svezi s *katze* i *canis* (**cat-nis*, kako je poznato), a ako se promisli, da je *kotac* samo za svińe: mačke, psi, svińe — sve su to plodne životińe. *Schatz* bi po tom bila slovjenska tuđica u ńem. jeziku.

A. Radić.

GRAĐA.

O t o k.

Narodni život i običaji.

(Nastavak.)

Smrt.[1]

Napisao J. Lovretić.[2]

Pripreme za smrt. Čovjek je do svoje dvadesete godine istom zinuo na ovaj svijet, da živi, a još ni ne zna, da je živ na svijetu.

Od dvadesete do pedesete godine čovjek je bakońa u najboļoj snazi.

Od pedesete do šezdesete čovjek je žlibak.

Od šezdesete do sedamdesete prekoračio je jednom nogom mrtvački prag.

Od sedamdesete do osamdesete više je u zemļi već na zemļi.

Sl. 1.
Žena ide na groblje.

Od osamdesete daļe govore mu: „Danas sutra već je crna zemļa, kud ga vuče i srce i żeļa".

Stari čovjek i malo dijete u jednoj su godini.

Tko tako ostari, ni ne boji se smrti, nego se Bogu moli za brzu i laku smrt, da ne pade u krevet, ni na tuđe ruke, da ga drugi ne služi. Zato moli Boga, da ga brzo primi i ukloni s ovog svijeta, da ne pade na tuđe ruke, jer bi se drugi Bogu molili, da ga nestane, što ga moraju služiti.

Svaki se čovjek izdaleka sprema za bolest i smrt, da može platiti onome, tko će ga poslužiti, ako nema nikog svoga. Vjeran čovjek i žena brinu se jedno za drugo. Ako nemaju djece, oni ipak teku,

[1] *Smrt* nije opisana po „Osnovi", već je velikim dijelom ovako složena iz bilježaka g. pisca, po čitavom „*Otoku*". *Ur.*

[2] Ovdje je ostavljen kńiževni izgovor, a ni riječi nijesu strogo pročišćene. Daļe je („*Kako koga kaju*") napisano i ostavļeno sve u otočkom izgovoru. *Ur.*

dok mogu samo radi bolesti i smrti. Ako im tko iz kuće rekne: Jedite i pijte, radi kog se ubijate, komu li tečete? — vele oni: Tko zna, kako ćemo dugo bolovati, pa treba dati nekom pońavu, nekom košuļu, nekom trubu, nekom gubu, da nam dohite hladne vodice, a tko pođe nositi gadne krpe ispod nas, treba mu zapreg, pregača, pońavac, košuļa i marama. Iza hudog ništa ne ostaje, jer on jadan još živ porazdaje, a i prosjak ostavi svoju torbu ma komu drugomu.

Tko ima djece oženene i razudane, razdijeli još za života, što će kome ostati, ali im ne dade, dok obadvoje ne izdanu; onda se istom razgrabi, što je čije.

Ako čovjek prije umre, iskaže za života sve svojoj ženi, a tako i žena ńemu, ako ona prije umre. Jedno drugog upućuje, da čuva za starost i bolest, a jedno drugom predaje, što ima, veleći: Ti si mene poslužio u mojoj bolesti. Neka ti je prosto i blagosovno i od mene, i od Boga dragoga.

Ako žena ima djece, zovne svoga muža, pa mu rekne, što daje ńemu, što djeci, a što inoči, ako se on opet oženi. Na čas smrti prokune inoču, ako bude što dječijega uzela, što joj ona nije prostila, pa kada se čovjek oženi, odmah žene kažu inoči, što je pokojnica govorila, pa ova onda ne uzme ništa, što je djeci ostalo. A druge žene znadu, što je pokojnica imala, i što je kom namijenila, pa inoča i rad kletve, i rad svijeta ni ne dira u tuđe.

U kući se obično čuva po akov rakije, ako bi tko umro, da ne kubure.

Kad se tko u kući razboli, pa se vidi, da ne će preboļeti, dogovaraju se ukućani med sobom, što će zaklati, kad bolesni umre. Ako mu namijene krme, ovcu ili govedče, moraju to i zaklati, kad umre, jer bi to svakako uginulo, ako ne bi zaklali. Otočani vjeruju, da ono, što se mrtvome namijeni, ne može ostati. Ako ne zakoļu, ono poslije ugine.

Ako se što namijeni bolesnome za smrt, pa on ozdravi, ima tko ne daje bolesnome, da od toga jede[1].

---

[1] Pavo Subašić mi pripovijeda, da mu je žensko dijete bolovalo, a on dao bacati karte, pa karte kazivale, da će dijete ozdraviti. Ne vjeruje on, jer jedva se duša osjeća u djetetu. Moli vračaru, da mu vrača o ńegovom starcu, a karte rekoše, da će biti smrti. Da otpremi i starca i dijete, namijeni on dvoje svińa, jedno muško i žensko za ńih dvoje. Jednom dođe u štalu, a kobila ranila kopitom to krmešce, što je djetetu namijeńeno. Što će, nego zakoļe, da se ne muči. Jeli svi, a djetetu ne dadoše ni zalogaja. Dijete zbiļa ozdravilo, a oni misle, da je zato, što nije jelo toga mesa. U brzo umre starac, pa otračiše i ńegove karmine. Onda je dijete jelo mesa. Ali vele, da su mu i prije dali, ne bi dočekalo ovih karmina.

Gdjekoja žena čuva u kukmi svojoj novce za svoju smrt. Bude kadgod i koji dukatić unutri. Tako je najlakše čuvati novac, jer ga uvijek nosi uza se. Pozna se, koja ima u kukmi novaca: ta meće kukmu u ńedra, kad se češļa. Prije smrti predade kukmu, kom želi, da ostanu novci.

Gdjekoji bolesnik prije smrti pokupi znance, da se oprosti s ńima. Pripovjedi im, kako mu je teško, a oni slušaju, što govori, sjedeć gologlavi oko ńega. Kada on izgovori, što hoće, onda oni redom pozdravļaju po ńemu svoje pokojnike, da rekne pokojnim rođacima, kako je ovima, što su živi ostali. Onda se rukuju s ńime redom i govore: *S Bogom ostaj, prosto ti bilo i na ovom i na onom svitu; duša ti uživala sva dobra u raju, neka ti Bog dade kaku taku olakšicu i neka ti odumine.*

Bolesnik se ispovijeda prije smrti. Ako mu ne odumine, kažu, da nije rekao sve pred svećenikom, pa mu vele, nek pred ńima kaže.

Ako se je s kime svadio, zovu onoga, da se izmire. Onaj dođe k posteļi i upita ga: *Kako ti je?* Bolesnik odgovara: *Zlo. Al nek je zlo, samo ti meni oprosti, što sam te uvridio. Meni je eto nastao dvanaesti sat i zadńi.* Ovaj mu odgovara: *Oprosti ti meni, a ja tebi praštam. Neka ti bude sveti Mikola putnik u pomoći. Bog nek ti prosti, a ja ti opraštam. S Bogom. — Sretno.* Ovaj, kad pođe, još mu sa vrata dovikne: *Sretno ti i blagosovno bilo i na ovom i na onom svitu.*

Svaki se bolesnik u Otoku ispovijeda prije smrti, a smrti se ne plaši, jer se bolesniku nikada ne taji, ako se vidi, da će umrijeti.

Žao im je, da umru, pa zato se nekako žacaju posļedńe svete pomasti. Kazuju, da onaj ne smije više bos ići, tko je primio sveto posļedńe pomazańe, a naša ženskadija po selima malo kad i hoda drukčije već bosa. Kazuju, da ne smije ništa tuđega kradom uzeti, tko je primio svetu pomast, a kod nas je običaj, ili prošao kroz tuđi voćńak, šļivik, kukuruze i vinograd, da se ustrgne voćka i jede. To — vele — ne smije činiti, koji je pomazan.

Kad se tko razboli, pa želi lijeka, onda misle, da će im najviše pomoći, ako dobiju svetog uļa. Onda moļakaju zvonara dan na dan, pa ako je neuk, i zamjeri im se; ali imade ih i zvonara, pa kupe kakog starog uļa i dijele, da ih ne napastuju, pa im seļani nose milošće, a oni ńima daju kakogod uļe mjesto svetoga.

Još za živa pobrinu se, tko će mrtvoga okupati. Muškog kupaju muški, a žensku žene.

Još za živa spremi se i odijelo za ukop. Starije žene spreme sebi iz odavna košuļu za ukop. Tri godine oblači tu košuļu samo na Božić i na Uskrs, pa onda ostavi i više ne navlači, dok ne umre. Pripreme cijelo odijelo za ukop, pa maramu, kojom će glavu svezati. Spreme se otarci na križeve i barjake. To sve bude svezano u marami u sanduku, da se odmah nađe, kad treba. Tako i mužu svome žena pripravi sve i čuva.

Umirańe. Ako čeļade boluje, pa vide, da umrijeti mora, baju i vračaju oko ńega ukućani, da mu se Bog smiluje, pa da ga prije primi.

Ako se dugo muči žena, koja je drugima prela, i ako je bila sebična, uzmu povjesmo kudjeļe, izvuku nekoliko vlakana i zapale ukraj ńe, jer vele, možda je pružila ruku za tuđim, pa ne može da se oprosti. To čine, kad ona već ne može govoriti, ni reći, da se povrate, pa ta kudjeļa, što izgori, bude mjesto žrtve za ńezin grijeh.

Svaki bolesnik, kad umire, mora mjesto promijeniti, pa ima, koji više put mijeńa, kako je koja bolest. Onda vade perje ispod ńega, da ne bi bilo pačije, jer na patkinom perju ne može umrijeti. Ako dugo boluje, pa ga kupaju, meću u kupeļ biļku *lisiču glavu*, ili *debelu tikvu*, a nekoji meću brezove šibe u kupeļ, da prije umre.

Kad malo dijete boluje, pa ne može ni umrijeti ni ozdraviti, nose ga na poļe, kad je pun mjesec i govore: Mjeseče, ili ovu tikvu nalij, ili razbij.

Kad boluje mlado, *obećavaju ga* (t. j. zavjetuju) Gospi u Jud, ili Aļmaš, Svetom Duhu u Nuštar, svetom Boni ili na *dobru vodu* u Vukovaru, *Gospi odmetnoj* u Podgrađe, *Arapskoj gospi* i *Začeću* u Komļetince. Zavjetuju se, da će svetkovati neke dane: svetom Blažu od grla, mladom petku od groznice, svetom Vidu od očiju, svetom Valentinu od velike bolesti, svetoj Apoloniji od zuboboļe, svetom Ivanu *glavosiku* od glavoboļe.

Ako bolesnik ne može umrijeti, meću mu pod posteļu motak prijesne pređe, kako je s raška skinuta. Ako još ne umre, odrežu komad tkańa, objese u crkvi na križ preko Spasiteļa, ili na *kandel,* gdje gori vječno svjetlo, ili na svetog Nikolu *putnika,* pa onda vele: Ili ostati, ili umrijeti.

Kad čovjek oboli, pa već zanijemi i ne čuje, vele, da zato ne čuje, jer mu sveti Petar otkļučava rajska vrata, pa su mu uši oglušile, da ne čuje više zemaļskog razgovora.

Kada tko umire, dadu mu u ruku „*Marińsku*“ *svijeću.* Tu svijeću prave žene same, ali ju ne salivaju, niti pletu fitiļe kao za lojanice,

nego uvrnu fitiļ od kudjeļe, a komad voska ugrijevaju i polako oko kudjeļe lijepe.

Doklegod mrtavac leži u sobi, mora svijeća gorjeti kod ńega, jer se vjeruje, da svaki čovjek ima na nebu svoju svijeću, pa kad čovjek umre, onda se i ta svijeća ugasi. Zato se — vele Otočani — mrtavcu pali svijeća na čas smrti, da mu je zamjena za onu svijeću, što mu je na nebu dogorjela. Kad se dijete rodi, pokaže se na nebu nova zvijezda, tako da se svatko rodi pod nekom zvijedom. Kad se čija zvijezda skrune, onda onaj umre.

Mrtvac u kući Kad umre, odmah otvore prozor, da duša izađe, i odmah se svi prozori pozatvaraju, pa sad, ako se je duša opet natrag u sobu vratila, mora čekati, dok ga u grobļe ponesu, jer duša izlazi samo na prozore, gdje ih ima, a gdje nema prozora, mora i na vrata.

Mrtavca ne polažu odmah u škrińu, jer nije odmah gotova, nego kad ju svrše, premjeste ga. Ako je mrtavac još mlad, okupaju ga prije već što ga obuku, ako je stariji, umiju ga i umoče krpu u vodu, pa ga vlažnom krpom istaru. Krpu, kojom su ga trisali, i zdjelu, u kojoj je voda bila, bace skupa s vodom. Ako se nije prije smrti obrijao, a običavao je za života, obriju ga, kad umre, počešļaju ga češļem, pa i taj češaļ bace, a košuļu, u kojoj je izdahnuo, dadu prosjaku.

Kada prozore pozatvaraju, okrenu sva ogledala na opako, da se ne bi mrtvi vidio u ogledalu, pa se poslije vraćao za svojom slikom. Šetaļku na satu stave, da se ne bi pokojni ravnao po šetaļci i hodao od grobļa do kuće. Mačke i pse pozatvaraju kudgod, da ne bi prošle ispod ńega, da on ne bude vukodlak.

Čim tko u kući umre, svi muški pospremļaju šešire, jer u Otoku ļudi gologlavi kaju, a žene se prikriju bijelom krpom, pooblače loše konopļene košuļe i pripašu suknene pregače. Ako je zadruga velika, pa ima u zadruzi, tko nije rod pokojnomu, ipak se pokajno obuče, makar u crninu, jer ukućanina cijela kuća kaje.

Reduša odmah mijesi kruh. Ti se krusi zovu „*debelke*“, a plosnati su i u poli ubodeni. Mora ih biti nepar, da nitko te godine u kući ne umre.

Čim čeļade umre, ode jedan iz kuće, da sazove ukopnike. To bude tri, pet do sedam ļudi, samo nepar mora biti. Ti kopaju raku, a kod kuće prave lijes i križ i noći čuvaju mrtavca. Oni ne smiju spavati kod mrtavca, jer uz ńega mora uvijek neko budan biti, pa zato ili jedan od ńih što na glas čita, ili se svi skupa kartaju.

Mrtavca polažu razno. Neki običaju namjestiti mu odar na posteļi, gdje je umro, samo što posteļ lijepo spreme i ńega opreme. Neki naprave odar na zemļi u pročeļu sobe, i ondje mrtavac leži, doklegod ga sa škrińom ne iznesu. Ima ih, koji na klupe polože daske, a na tim daskama odar namjeste, a ima ih, koji postavļaju odar na stol u pročeļu sobe.

Mrtavca opreme u najsvečanije ruho, ali ako je umrla djevojka, ili mlada snaša, obuku ju u tri ruha, a još po koje ruho ukraj ńe metnu u lijes. Bude ih, koje po deset odijela u grob ponesu. Na djevojku i mladu navuku košuļu svilom vezenu. drugu zlatom, a treće je svilena sukńa; po dva, tri svilena zaprega joj pripašu, a oko vrata metnu po tri marame, ako ima, bijelu zlatom vezenu, pa crnu, ili plavu zlatom vezenu atlaskińu, i najļepšu i najveću svilenu prangaru. Pokrov joj kroje u dvije pole od bijeloga još nekrojena tkańa. Ako je žena, prikrivali su ju dosad zlatnom šamijom, a sad ju zaviju šamijom, kao da će u crkvu. Ako leži na zemļi, to bude pod ńom slamļača iskićena najtańim pońavama i lijepim pońavcima, a pod glavom joj jastuci, da na visoku leži.

Ako je na odru starija žena, koja nije više išla u šamiji u crkvu, nego se preko ńe prikrivala maramom, zaviju ju ipak zlatnom šamijom, ali prikriju preko ńe bijelom maramom, kao što se je za života prikrivala. Svakog opreme u ńegove opreme.

Bio mrtavac muški, ili žena, ne smije imati cipela na nogama, niti ćemera na pojasu, nego mora biti tkanicom opasan, a ništa kožna ne smije biti na ńemu, da se poslije smrti ne bi vraćao. Zlato meću pod vrat i djevojci i ženi, samo kad se pođe škrińa zakivati, skine to koja žena, jer mati ni ne misli, da skine.

Dok su ļudi sami škrińe pravili, metali su pod mrtvog sijena, a sad meću triješće. Od one svijeće, što mu je u ruci gorjela, kad je izdisao, naprave tri mala križića kao na patricama, pa jedan prilijepe čelu glave u škrińi, a dva postrance s lijeva i desna spram prsiju. Ako je mrtvi za života kome kumovao, prekrste mu ruke, a u ruke dadu patrice, ili kńigu; ako nije nikada kumovao na kršteńu, pruže mu ruke, a ne sklapaju. Svakog mrtvog podbrade maramom, da usta ne otvori. Na oči metnu po novčić, ako nijesu oči zatvorene. Noge svežu vrpcom, nu to sve poskidaju s ńega, kad ga zakivaju, da bude u grobu posve slobodan.

Kad mrtavac u kući leži, pazi se, hoće li koji lepirić proletjeti. Čim ga vide, vele: „Eno mu duša“. Ako spaze goluba, da proleti ukraj kuće, misle, da je to duša pokojnikova.

Ako mrtavac gleda na jedno oko, vele: Umrijeti će još tko do godine; ako gleda na oba oka, umrijeti će dvojica. Zato meću mrtvome po novčić na svako oko.

Ako je žena umrla, a ostalo dijete iza ńe, nose dijete materi na odru, da ga ogrli, ne bi li i dijete umrlo.

Ako dvoje u kući u brzo umre, vele, da će i treće uskoro. Zato babe vežu sveze na ukućanima, da se smrt zaveže, da nitko više ne umire.

Da uskoro nitko u kući ne umre, dobro je na stol, gdje se jede, sve na par metati.

Neki čine tako. Ako drugo čeļade umre u kući, odmah poiznašaju svu vodu iz kuće, a sobu ne metu, dok mrtvoga ne sahrane. Kad sobu iza ńega pometu, bace smet na buńište, kao da su sa smetom bacili i smrt, pa ne će više nitko umrijeti.

Kad mrtvoga na odru spreme, zaplače nad ńim, tko mu je najpreči, pa onda za ńim i drugi. Dolaze i iz sela znanci, pa jadikuju i oni, a bude, da dođe i tkogod, pa svog mrtvog po mrtvom pozdravļa. Bude i to, da dođe tkogod, tko nije ni rod, ni pomoz Bog, pa plače nad mrtvim, ali takom se i seļani narugaju. Obično bude i pića kod mrtavca, pa se to gdjetko i požuri, da se malo napije[1].

Ovako se plače. *Za djevojkom*[2]*:*

Bez smjera.

Jaoj, moja žalosti velika!
Jaoj, moje kratko radovańe!
Jaoj, moja lipoto divojko!

Gdi bi jadna na to i mislila,
Dok je mila majka sanak snila,
Da j' Marica u vodici bila.

---

[1] Pripovijeda se, kako je neka baba došla oplakivat momka Šimu na odru, i kako je zaplakala, doleti muha na mrtvoga, a baba žeļna rakije da je zajadikovala: „Ajaoj, Šimo!", pa manu rukom na muhu: „Zuc, kurvo! — Ded, Luka, tu čuturu!" Zato svakom, tko nije rod, a plače, vele: „Došao je reći: Joj, Šimo! Zuc, kurvo — ded, Luka, rakije!" Zato obično, ako tuđina dođe, ni ne plače mnogo za pokojnim, nego pozdravļa po ńemu svoje rođake.

[2] Djevojka se ova utopila u Virovima 15. kolovoza 1896.

Tvoja majka legla, pa zaspala,
I nemile jako sanke snila:
Da ju ladan vitar obuzima!
A kad se je majka probudila,
Čuje malu u kolivki seku,
Gdi se seka plačuć razbuđiva.
Uđe majka u kućar unutra,
Ondi sila, pa sestricu bela.
Na kućaru vrata pritvorila,
Pa unutri krunicu molila.
Na kućaru vrata zatvorena,
Al u ńemu vijori vijali.
Drago srce, nisam znala bolna,
Da j' to božje prikazańe bilo,
Da je srce u lađanoj vodi,
Da se, dušo, svojom dušom diliš.
Da je majka i pomislit mogla,
Da će zlato na vodicu ići,
Ne bi tebi u vesele dala,
U vesele i med drugarice.
Oj Marice, mila kćeri moja!
Oj Marice, srce izrańeno!
Oj Marice, bila golubice!
Oj Marice, rosna košutice!
Oj Marice, mudra kćeri moja!
Oj Marice, pametna divojko!
Oj Marice, vridna radenice!
Oj Marice, hitra poslenice,
Kojom bi se ponosio dada,
S koje bi nas selo poštivalo.
Oj Marice, poštena divojko!
Oj Marice, jańe umilato!
Oj Marice, srce razigrano,
Zašt' dočeka svate žalostive?
Oj Marice, zelena jabuko,
Zašto nisi ni dozriti mogla?
Zašto te se mentovala majka?
Da si barem, srce, bolovala,
Tvoja bi te poslužila majka!
Al Marica na vodi plivala,
A majka joj suze prolivala
Gledajući, gdi pomoći nema,
Na bajeru gledajući želu,
Gusta kosa kako se rasplela,
Što joj majka kod kuće uplela.
Lipu kosu majka načešlala,
I med drúge na stan ju poslala.
Sve su kući došle drugarice,
A ti si mi, srčana Marice,
Oko sebe tice pokupila,
Da za tobom jadikuju s majkom!
Metli tilo u majkino krilo,
Ledno tilo, što j' u vodi bilo.
A majka ju sve do kuće budi.
Kućo moja i avlijo pusta!
Dvori moji dugi i široki,
Gle, vama je seka zabavila!
Zabavila dugo i veliko,
Odabrala i usko i kratko,
Gdi no nema vrata ni pengera,
Gdi no nema ruva ni odila,
Gdi no nema brižne tvoje majke.
Oj Marice, luta rano moja,
Kaka j' bila gorka muka tvoja!
Crna zemlo i travo zelena,
Ne budi mi miloj seki teška,
Nij' ni tebi seka dotešćala,
Kad ni crvka pogazila nije,
Kad se svakom mladom uklańala,
Kad je svako staro poštivala.
Oj Marice, oj majkino srce!
Oj zamino mile majke svoje!
Oj Marice, oj vridna vezilo!
Oj Marice, rasplitalo moja!
Oj Marice, priplitalo moja!
Oj Marice, brza tkalo moja!
Dobro moje sve na bilom svitu,
Koje j' danas izgubila majka!
Jaoj moje požaleńe često!
Jaoj moja pomoći velika!
Okreni se, mila kćeri moja,
Pa požali žalosnicu majku!
Kako ti se sažalit ne more,
Kad te moli rasplakana majka!
Oj Marice, ob noć izgublena,
Oj Marice, u snu mi se kaži,
Jer je groble i pusto i nimo,
Jer je groble nesmileno jako!

Reza Stivićević.

Kad umre sin momak:

Jaoj, moja jabuko zelena,
Koja nisi do vrimena došla,
Koja nisi ni dozriti mogla!
Jaoj, moja jabuko zelena,
Jaoj, moje momče neženeno,
Koje majka oženila nije!
Crna zemlјo, prosto ti ne bilo,
Što odmami jedinka od majke!
Oj težaku mile majke svoje,
Vridno srce mile majke svoje,
Vridno srce i vridnoćo moja,
I sad si mi, zlato, poranio,
Mile majke mili mladoženo!
Majka te je jedva dočekala,
Još je rano svatove kupiti.
A što si še, zlato, požurio?
Nije vrime, zlato, od svatova.
Nisi sebi snašu odabrao,
Divojke se udavati ne će.
Ti si mene, zlato, prevario,
Pa si rano, srce, požurio,
Sakupio sve svate žalosne,
Gdi no nema gajdi ni barjaka,
Niti ima snaše odabrane,
Već se ovdi i plače i cvili.
Oj jedinče, drago srce moje,
Što si tako ucvilio majku?
Tko će starog dadu zaminiti?
Tko će dadi kone dovoditi?
Tko će dadi poslove raditi?
Tko će dadu do smrti hraniti?
Ne brineš se, drago srce moje,
Što si tako ucvilio majku.
Kako ti se sažalit ne more,
Što te tvoja tako moli majka?
Okreni se ma na koju stranu,
Pa požali žalosnicu svoju,
Žalosnicu, ucvilitu majku!

Kad brat umre (ako je bio oženen):

Mili brate, milo dobro moje,
Što si svoju ražalio majku,
Što si svoju ucvilio seku?
Rano si me, brajne, ostavio,
Rano si mi dvoru zabavio.
Valјda si se na nas razlјutio,
Dok s' ubio sirote nejake,
Dok si svoju dicu poostavlјo.
Kud će tvoja siročad nejaka?
Komu će se jadna radovati?
Dičica će drugu dicu gledat,
Gdi se dica dadi oraduju,
Kad ih dado za ručicu voda,
A tvoje će suzama o zemlјu.
Teta će im misto tebe biti,
Ja ću tvoje sirote kupiti,
Teta će im suze otirati,
Teta će im ruvo nabavlјati,
Teta će im dare namicati.
Kad su tebe rana izgubili.
Oj moj mili brate i pametni,
Oj moj mudri brate, razgovorni!
Oj požali svoju milu seku,
Koji si ju za živa žalio!
Jaoj meni i do groba hladnog,
Gdi ja osta jedina u majke,
Gdi ja nemam s bratom pozdravlјana!
Crna zemlјa, i crna i tvrda,
Po noj ne ću brajna pozdravlјati,
Kad mi ona brajna zakopala!
Ja ću jarko zamolit sunašce,
Kad se jarko priko neba krene,
Da mom brajnu od seke spomene,
Da ga uvik od seke pozdravlјa.

Za sestrom:

Jaoj moja od milosti seko!
Ta što si mi danas učinila?
Ta što si me tako ucvilila?
Zar si želјna moga uzdisana?
Zar si želјna moga tugovana?
Zar si želјna, da suze prolivam?
Zar si želјna srca ranenoga?
Zar ne žališ milu seku svoju?
Jaoj moja pomoćnice seko!
Jaoj moji s tobom dogovori!
Jaoj moje sve dobro na svitu!
Jaoj moja predilјo i tkalјo!

Jaoj moje često požaļeńe,
Koja si me dosta požalila!
Jaoj moja razgovorna seko!
Hvala tebi, mili Bože, dragi!
Zašt' rastavi dvi sestrice mlade,
Zašt' rastavi dva oka u glavi,
Pa ja osta ko sirota slipa,
Pa ja osta bez očińa vida,
Pa ja osta navik u žalosti,
Što izgubi sestricu jedinu!

Za drúgom:

Jaoj moja drugarice virna!
Kako li smo lipo drugovale,
U jednoj se vodi umivale,
Jedna drugoj jade kazivale,
Koje jade niko znao nije,
Osim moje drugarice virne,
Koja mi je naglo zabavila,
Zabavila, pa me ostavila.
Jaoj moja drugarice virna!
Niko meni tako viran nije
Kom ću svoje tajne kazivati,
S kim ću odsad lipo popivati,
Ko što s tobom, drugarice virna!
S kim ću odsad u veseļe ići,
U veseļe med bile divojke,
I med one tankovite momke,
Kraj kog li ću u kolu igrati?
Nemoj meni, drugo, zamiriti,
Ne mogu ti ni dugo ni mlogo.
Zar da reknem sve istine naše
I potajne naše dogovore,
Pa da mi se narugaju ļudi!
Jaoj moja drugarice virna,
Kud će naše sitne pletenice?
Ko li će me sitno uplitati?
Ko li će mi kosu načišļati?
Ko li će me lipo nakititi?
Ko što su me, drugarice virna,
Ko što su me tvoje lipe ruke,
Koje su mi po voļi radile.
Pa će sada u zemļi truniti,
A u mene srce izrańeno,
Od žalosti za žeļanom drugom!

Plač mačuhe za pastorkom (ženskom):

Jaoj moja lipo curo mala,
Koja si mi umiļata bila,
Ko da si mi misto srca moga,
Ko da nisi, srce moje, znala,
Da ti nisam ja rođena majka!
Da te nisam, zlato, ni volila,
Ti bi meni tako iščińala,
Drago srce misto srca moga!
Jaoj moja lipotice lipa,
Uz koju sam uvik dična bila!
Ako nisam ja rođena majka,
Tvom sam dadi srce ispunila.
To se nije moglo razaznati,
Da te nisam, žeļo, porodila.
Mudra moja, pametna divojko,
Mila moja pomoćnice mlada,
Kad si mi se umiliti znala,
Zašt' ostavi nerođenu majku,
Da za tobom ko rođena cvilim?

Ovako plače mati, kad joj ći umre, pa iza ńe sirote ostanu:

Jaoj moja jedinice draga,
Što privari milu svoju majku,
Privari ju u oka trenuće?
Oj jedina jedinice moja,
I vi moji gosti priveliki,
Kako vas je dočekala majka,
U žalosti, srca izrańena!
Ko će sada dolaziti majki,
Koga li će očekivat majka,
Po sto puta u nediļi dana?
Zašto si mi, srce, požurila?
Udala se mlada i nejaka,
Pa nejaku dicu porodila,
Otranila bile golubove,
A sad si ih, srce, ostavila.
Zašto nisi pričekala, dušo,
Dok bi barem dičica narasla?
Majka ti je stara i nejaka,

Bez očiju, drago srce moje!
Oj Marijo, vita moja jelo!
Na rastanku tebe moli majka,
Na poslitku, jedinice moja,
Da mi kažeš, drago srce moje,
Što ću činit s dičicom nejakom?
Kako će ih odivati baka,
Kad su moje oči otešćale,
Kad su moje oči maglovite,
Od starosti i teške žalosti!
Ta slušajte u okolo ļudi,
Kako moja ļuba progovara:
Ne buni me, mila moja majko,
Ne budi me iz tvrdoga sanka!
Men' je žao dičice nejake,
A i tebe, mila moja majko,
A i moga poštenoga druga,
U mladosti što ga iznevirih,
Jer je lipo sa mnom proživio,
I nejaku dičicu (')tranio.
A sad s ńime podili ih, majko!
Sa Evicom ti se brini majko,
A Perica nek ostane Marku,
Nek ga čuva mala i nejaka,
Nek se s ńime nova brine majka.
Jaoj moja mala siročadi,
Jaoj moje dobro izgubļeno!
Jaoj moja jedinice żeļna!

Ovako mati pozdravļa svog sina po drugom mrtavcu:

Ajd ne plači, lipe Mare majko!
Ja ću tvoju zamoliti Maru,
Ne bi l' mi se smilovala Mara,
Ne bi l' meni odgovora dala!
Oj Marijo, lipa snašo moja,
Ja bi tebe lipo zamolila,
Bi l' me, seko, poslužiti htila?
Evo tebi zelena jabuka,
Jedna tebi, jedna Rajku mome,
Pozdravi ga, lipa snašo moja,
Pozdravi ga po hiļadu doba,
Da ńegova gorko cvili majka,
Što je Rajko večerao s majkom,
A do jutra mrtav osvanio.
Pa mu reci, lipa moja snašo,
Kako su mi dvori žalostivi,
Da ne pazim ni dana, ni noći,
Već sve mislim: Sad će Rajko doći.
Majka viče u žalosnih dvorih,
Majka moli i zaklińe Rajka,
Ne bi l' joj se Rajko povratio.
Nije zlato srca tvrdokorna,
Nije srce nigda tako bilo,
Kako mu se sad sažalit ne će,
Što ga tako stara moli majka,
Što ga majka po dvorovih traži,
Što ga majka po jarku pozdravļa!
Ti mu kaži gorku moju muku,
I podaj mu zelenu jabuku,
On će tvoje poslušati glase,
I svojoj se smilovati majki,
Javit joj se ispod zemļe crne.

Za ujnom:

Jaoj moja po ujaku ujno!
Ko da si mi rođena po majki,
S mojom majkom ko od jedne majke.
Sto put mi je govorila majka:
Nemam seke od majke rođene,
Al ju imam po brajnu stečenu.
Jaoj moja, ko majkina seko,
Jaoj ujno, ko rođena teto,
Jaoj ujno, ko rođena majko!
Kadgod sam ti ja došla u dvore,
Lipo si me, ujno, dočekala,
Lipim ričma srce razigrala,
Otpravļala do avlijskih vrata,
Pa na vratih, svitu na vidiku,
Još si sa mnom, ujno, divanila.
Da ti nije srcu pravo bilo,
Ne b' ti meni ni ričju godila,
A zašto nam sada ne ugodi,
Zašto uju u srce pogodi,
Zašt' ostavi ńega neuputna
Uz nesretnu dičicu nejaku?
Zašto nisi malo pričekala,
Dok bi tvoja dičica narasla,

Dok bi ti se sinci poženili,
Dok bi ti se cure poudale?
Jer siroti bogato zabavļa,
Jer sirotu bogati ne gledi,
A siroče plače i uzdiše,
A siroče tuguje i cvili,
Jer sirota vrlo dobro znade,
Da je bogat, koji ima blaga,
A siroma, koji nema majke,
Jer je s majkom izgubio blago!

Za zaovom:

Jaoj moja zaovice mlada,
Kako si se mlada saložila,
Kako majku u srce ubila,
Kako si ju samu ostavila,
Kome si je, sestrice, pridala?
Jesi l' meni, snašici jedinoj?
Kako ću joj, seko, prava biti?
Kaži meni, zaovice draga,
Kako ću joj srce ispuniti
Misto tebe, zaovice moja?
Jer je tebe, seko, porodila,
A mene je dovela u dvore.
Draga seko, diverušo moja,
Kud ti ode lipa mladost tvoja,
Kud ti ode tanana oprema?
Kud li svila, kud zlatni rukavi?
Kud toliko iz baščice cviće?
Zašt' si tome svemu zabavila?
Seko moja, golubice bila,
Oj kud si se tako opremila?
Kud li mi se, seko, zaletila,
U te tamne neprozirne dvore,
Gdi no nema na dvoru penģera,
Kud bi svoju izgledala majku,
Otkud bi se majki radovala!
Oj sestrice, rumena ružice,
Još se nisi, ružo, ni rascvala,
A mlada si u zemļu dopala,
U studenu ledenu sobicu,
Kud ni jarko ne prozira sunce,
Gdi ne čuješ ni mojega glasa,
Kad za tobom cvilim iza glasa.

Za ocem:

Gorke rane i žalosni dane,
Što m' ucvili roditeļ jedini.
Žalost plače sirotica Anka,
Što j' ostala sirota nejaka.
Ta što si mi, dado, učinio,
Zašto si me mladu ostavio,
Ostavio slabu i nejaku,
Neuputnu i nenaučenu?
Kud pogledam očima svojima,
Nigdi nema roditeļa moga.
Svi se naši po avliji šire,
A sirota svagdi zatepena,
A sirota svakom pod nogama.
Svi su, dado, siti i napiti,
A ja jadna i žedna i gladna.
Da mi nije moje mile majke,
I gorje bih još sirotovala.
Jaoj dado, dobro priveliko!
Jaoj dado, oj slobodo moja!
Jaoj dado, milosti velika!
Jaoj dado, oj žeļo svagdańa!
Jaoj dado, slabo te i pamtim,
Malo ti se i sićam dobara,
Kad sam jadna nejaka ostala,
Od četiri godinice dana,
Samo znadem tugovati mala,
Kad pogledam u drugu dičicu:
Svaki svoje za ručicu voda,
A ja svoga milog dade nemam,
Milog dade, sveg dobra na svitu.
Sad je evo treća godinica,
Kako sam ti mala škularica:
Čiko, dado svu dicu odiva,
Samo mene sirotica majka.
Sunce jarko, posluži me malu,
Pozdravi mi sve živļeńe moje!
Sunce jarko, dadi mi se javi,
Pozdravi ga od sirote Anke:
Da je Anka za ńim tugovala,
Da je seka na grobu plakala,
Da je seki malo odlanilo,
Što j' po jarku dadu pozdravila,
Jer do ńega nitko doć ne može,
Samo zraka od sunašca jarka.

Anka Brnatović.

Za materom:

Mila naša, priželjena majko!
Priželjena, al' ne prežaljena!
Ta što si nam, majko, učinila?
Kome si nas tužne ostavila?
Kom' sirote svoje priklonila?
Ti ni ne znaš, kako je bez majke,
Jer te stara preživila majka,
Al' mi jadne ostasmo nejake;
Kako ćemo živiti bez majke?
Sirota je svakome na putu:
Ako sidne, u široku sidne,
Ako jede, puno im pojede.
Mila majko, mili prijatelju!
Mila majko, mili učitelju!
To je veće dosta godinica,
Kako smo te izgubili, majko;
Ko će nama u pomoći biti,
Ko što nam je mila majka bila?
Mila majko, uvik smo ti tužne,
Uvik tužne i uvik žalosne.
Kudgod išli, ili gdi sidili,
Uvik smo ti same, mila majko,
Zna nas svako, da smo sirotice.
Evo idu i godovi, majko,
Svaka majka kupuje svojemu,
Svaka svoje spremlja i ponavlja,
A za nas se niko brinut ne će.
Znaš, kad si nam umirala, majko,
Znaš, kako si nama govorila,
Da smo brige i u zemlji crnoj.
Sad smo tebe, majko, pohodili:
Pazi na nas i u zemlji crnoj.
A ti, zemljo, pod nevenom travom
Ne budi nam miloj majki teška,
Jer je majka dugo bolovala,
Jer bi majka jako bolna bila,
Pa bi, zemljo, majki dotešćala,
A majka je već pokoja željna.

Marica i *Reza Stivićević.*

Za malim muškim djetetom:

Jaoj moje srce iz nidara,
Srce moje malo i nejako!
Kako te je ńegovala majka!
Kad se srce od sna probudilo,
Nij' mu majka ni zaplakat dala,
Odma bi ga podržala majka.
Nij' mi zlato ni govorit znalo,
A opet se umililo majki:
Kad bi majka čedo pogledala,
Odma bi se zlato nasmijalo.
Jaoj, mali dadin čobanine!
Jaoj, naša radosti velika!
Jaoj, naša zabava svagdańa!
Zašto si nam tako zabavio,
Zašto si nas, željo, ostavio?

Za malim ženskim djetetom:

Čedo moje pametno i malo,
Kog se majka brzo mentovala,
Kog je majka brzo izgubila,
Za kojim je rano zaplakala!
Jaoj, moja pjevačice lipa!
Jaoj, moja križonošo mala!
Jaoj, moja prva počimaljo!
Jaoj, moja golubice mala!
Da si majki velika narasla,
Da ti majka ruva nabavila,
Da se majka ćerkom podičila,
Jedinicom, bilom golubicom!
Jaoj, moja zabavo svagdańa!
Jaoj, moja kolivčice prazna!
Kog će odsad uspavljivat majka?
Ko će majku za uranka budit?
Komu će se veseliti majka,
Kad joj ńeno veselje zabavlja?

Za didakom:

Jaoj, dido stari, izmučeni!
Jaoj, moja starino nejaka!
Jaoj, dido, mrtva moja bido!
Za živa te ni žalila nisam,
A sad žalim, kad pomoći nema.
Nemoj meni, dido zamiriti,

Što te nisam više pohodila,
Što te nisam češće požalila.
Nisam tebe, dido, zabacila,
Al' u mene kuća i družina:
Malo reduj, malo slušaj druga,
A pomalo opremļaj dičicu,
Pa se tako u svom zabavila,
S toga sam te slabo pohodila.
Sad te evo žalosna pohađam,
Sad se s tobom u tugi rastavļam.

Na bakinu grobu:

Hvaļen Isus, moja stara bako,
Hvaļen Isus, bolesnice moja,
Moja stara, bolna i nejaka,
Ipak moja pomoći velika!
Dok sam mlada žela i kopala,
Dotle baka kuću sređivala,
Dotle baka užinu kuvala,
Dotle baka na živad pazila,
Dotle baka dičicu kupila.
Jaoj, moja pomoćnice stara!
Nemoj meni, bako, zamiriti,
Ako sam te kadgod uvridila,
Ako li te poslušala nisam,
Ako sam te slabo ńegovala,
Jer je meni vrlo teško bilo,
Jer je meni sva kuća na vratu.
A u mene dičica nejaka,
A u mene nigdi nikog nema,
Do li tebe zamine nejake,
Pa i tebe evo više nema!

Za svekrom:

Što si, dado, od nas počinio?
Zašto si nam tako zabavio,
Kome si nas tužne ostavio,
Nenaučne, sasvim neuputne?
Mlogog si nas posla odučio,
Nikojem nas nisi naučio.
Uvik si nas znao požaliti,
Mislio si na uvik živiti,
Da ćeš uvik sav teret nositi.
Sad nam ode, a mi ko bez glave:
Posla dosti, a mi ga ne znamo,
Kad upute i pomoći nema.
Jaoj, dado, neispokojiti!
Jaoj, dado, slabo poslužiti!
Bar da si nam duļe bolovao,
Da smo tebe ispokojit znali
Da smo tebe poslužiti mogli!
Bar da si nam na poslitku kazo,
Kako ćemo sad, kad tebe nema,
Kako ćemo bez tebe raditi,
Kako ćemo bez tebe živiti!
Kako će nam, dado, teško biti,
Kad u jutro svi poustajemo,
Kad u puste dvore izađemo:
Milog dade na drvńaku nema!
Jer je dada nama dobar bio,
Jer je dada u zoru radio,
Jer je nama dada govorio:
Da vam mogu, moja dico draga,
Da vam mogu svašta naraditi,
Da se posli mučit ne morate,
Kada mene staroga nestane.
A sad muka od danas do vika!

Za svekrvom:

Mila moja, ko rođena mamo,
Zašto tako ubi dicu svoju?
Vaļda misliš: teško nam je bilo,
Vaļda nam je služit dodijalo?
Ma da si nam dugo bolovala,
Nij' nam, majko, nigda teret bilo,
A ne bi nam ni toliko bilo,
Samo da si pribolila, mamo!
Jaoj meni i do groba hladnog,
Što izgubih pomoć priveliku,
Što ja nemam požaļeńa svoga!
Kako me je žalit znala mama,
Kako mi je lipo govorila:
Idi, sidi za stative, dušo,
Tkaj i radi i sebi pripremļaj,
U mene su oči ostarile,
Ja ću tebi po kući sređivat,
Ja ću tvoju dičicu prikupļat!

Jaoj, mamo, oj pomoći moja!
Jaoj, mamo, milosna pogleda!
Uvik si me milo milovala,
Od svojeg me nisi razaznala,
Uvik si mi medno govorila:
Ko da sam te, dušo, porodila,
Tako si mi, snajo, ugodila!
Mila usta, milo govorila,
Dosta su me puta požalila,
Lipe ruke, dost put ogrlile,
U svakom me poslu zaminile.
Mila mamo po hiljadu doba!
Puna usta mile moje mame.
Jaoj, moje dobro priveliko!
Ajte, svitu, da budimo mamu,
Da budimo dobro priveliko.
I dosad je mama pozaspala,
Al nij' nigda nemarljiva bila,
Al sad mi je otvrdnula mama,
Nikako se probuditi ne će!

*

Ukop. Dok je bila krajina, imali su Otočani dosta građe, pa su gdje u zgradi spremili suhe građe za škrińe sebi i svojoj ženi. Nekoji su za života napravili škrińu, pa čuvali na tavanu, a držali u ńoj hranu, pa kad umru, onda ih u tom sahrane. Neki su opet, čim tko izdane, išli u šumu, donijeli pań i pravili škrińu i križ pokojniku. Danas šume nema, pa kupuju gotove škrińe. Neki naručuju kod stolara, pa za mlado obojadišu bijelim, a za staro crnim. Starijima prave i danas ukopnici križ, a mladima naruče kod stolara.

Malo koji bude, da si grobnicu uzida. Obično se ukapaju u usku raku.

U Otoku svakog mrtvog prate djevojke iz prvog crkvenog reda. One pjevaju za pokojnim i nose crkvene zastave.

Kada mrtvog iznesu iz sobe, onda, što je rođenijega, ostane u sobi i pozdrave Gospu klečeć na onom mjestu, gdje je mrtvi ležao, pa izađu za ńim u dvor, a jedno ostane u sobi, pa otvara prozore i vrata, razastire slike, ogledala okreće naopravo, a tako se moraju i na dvorištu po svim zgradama otvoriti i vrata i prozori, sve, što se otvoriti dade, da duša ńegova za tijelom izađe, ako je još u kući ostala, jer dosad se je svaki prozor zatvarao, da ne izleti, ako nije odmah izašla.

Kako je tko bogatiji, tako i raskošnije otprema svoje u groblje. Ako djevojka umre, dijele se ńezini otarci kao darovi, jer su joj to svatovi. Mrtvaca prate po dvije, četiri ili šest zastava. Na svaku crkvenu zastavu objese se po dva velika otarka, križonošama (djevojkama, što nose zastave) pripnu se o ramena otarci, ako je djevojka umrla, a pjevačice dobiju po maramu, svećenicima dijele svijeće ili otarke.

Kad svećenici svrše molitve nad pokojnim, otpjevaju djevojke pjesmu: „S Bogom, dragi roditelji“ i idu u groblje pjevajući izmjenice sa svećenikom.

Mrtvaca voze na kolima, izim ako je neoženeno umrlo. Momka nose mladići, a djevojku djevojke u groble. Po dvanaest bud djevojaka, bud momaka pozovu, da nose pokojnika, a momci, ili djevojke opreme se u bijelo ruho, — ne smije biti ni zlatom, ni svilom, ni pređicom vezeno. U djevojaka su i marame i zapregovi bijeli.

Zadńih godina počele su i mlade žene nosit u groble svoju vršńakińu, ako umre. Ne dadu, da se vozi na kolima.

Ako je umro oženen, dadu ńegovoj ženi soli na dlan, pa kad ga pronesu kroz otvorenu kapiju, dune žena u dlan na sol i rekne: „Kada s očiju, onda i s pameti". To govori zato, da joj na san ne dolazi.

Čim mrtvaca iznesu iz sobe, već jedna žena donese jednu *debelku* na stol u sobu, da uskoro nitko ne umre u kući.

Sl. 2. **Djevojka u bilčici**[1] (u bijelom ruhu).

Do grobla nariču žene iza glasa. Ako je materi umrlo dijete, vode majku dvije žene, a u majke na glavi nije krpa svezana, nego su krajevi krpe propušteni niz prsa, jer je to znak velike žalosti.

Muški ne ponesu šešira na groble ni u ruci.

Na groble nose i svijeću, koju je držao pokojnik na smrtnom času. To i čašu svete vode nosi koja stara žena pred svećenikom, a ako voze pokojnika na kolima, sjedi ta žena na lijesu.

Ako ocu i materi umre prvo dijete, za tim ne ide ni otac ni majka u groble, nego, kako ga svećenik u dvorištu opjeva i djevojke svoju pjesmu otpjevaju, vrate se i otac i mati u sobu. Ako nije prvorođenac, prate ga roditeli uvijek u groble.

Onaj čovjek, ili žena, što nosi svijeću na groble, zove se *podušnik*, ili *podušnica*. Ako mrtvaca nose na nosilama, ide podušnik pred mrtavcem. Rodbina ide za mrtavcem.

[1] Tako su mi rekle žene u Otoku. *Ur.*

Kad svećenik svrši molitve nad grobom pokojnika i baci zemļe na lijes, bacaju svi, koji su bili na ukopu i šapću: „Mi k tebi ikad, ti k nama nikad!“ Tako ga zaklińu, da im više ne dolazi.

Ukopnici zagrnu raku, usade pokojniku križ čelu glave, a tko je najpreči pokojniku, stoji, ili kleči još kod groba i plače, dok ga ne odvedu prijateļi.

Iz grobļa prva izlazi žena, koja je nosila svijeću i svetu vodu, i stane izvan grobļa ukraj vrata, pa pozivļe na *karmine.*

Kako dolaze kući s ukopa, već je pripremļeno u dvorištu koritašce vode i kup žeravica. Tkogod dođe s ukopa, opere ruke u koritašcu, uzme žeravicu u ruku, protare ju i baci preko sebe, da prije pokojnika zaboravi.

Ukopnici, koji su raku kopali, dođu na užinu ili večeru, ali taj dan ne nose alata kući.

Karmine su užina, ili večera, a gadno se slavi: potroši se skoro kao za svatove. Bude tu ili krava zaklana, ili krme pečeno, pa mnoge pogače, kolači i razna druga jela, a nudi se da pije i tko hoće i ne će, i tko jest i nije rod. Skupi se to onda i sirotińe, pa se i to nahrani. Dođu i ciganke, da i one što dobiju.

Na karminama za stolom mora biti svega nepar, samo da skoro nitko ne umre: kruhova donesu nepar na stol, nepar zdjela, nepar i drugog suđa, a nepar okâ, iz kojih se pije. Pije se to, ne pazi se na žalost, a gdjekoji lakomac opije se, pa i zapjeva.

Iza karmina skupe sve *debelke* sa stola, da ih u kući potroše i porazdijele među družinu na nepar dijelova, samo da je smrt od kuće daleko.

Sutradan po ukopu idu najpreči rođaci na grob, posvete ga i Bogu se mole. Ako je mlad u grobu, zasade mu po grobu cvijeće, samo prve godine ne diraju grob motikom, niti ga okapaju, no ga prstima plijeve. Zimi ne dolaze na grob često ali od uskrsa do zime svake nedjeļe iza večerńe, tko nije za kolo, jer kaje, ide na grobļe, da plače. Ako je doba, kad voće zrije, nose pokojnom jabuke na grob i ostavļaju na križ, a ako se u kući zakoļe goveče, ili krme, nose matere bubreg na grobļe i zakopaju djetetu ukraj križa, a o vašaru donašaju i medenih kolača.

Kada tko umre, pa ga sahrane i zakopaju, vele da on prve noći dolazi kući, da vidi, ima li što na siniji. Ako zateče kruha, kolača, mesa i pića, okusi i on svega po malo i blagosovi svoje ukućane. Ako ne zastane ništa, prokune ih. Zato je običaj u svakoj kući, kad sahrane mrtavca, da metnu one večeri na stol staklo vina, ili rakije,

kruha, kolača, mesa i solńačić soli. Sol poravne u solńaku, ne bi li se sutra poznali prsti pokojnika. Kad u jutro poustaju, idu ukućani stolu gledati, je li mrtvi okusio jela i pila.

U jutro poslije ukopa skupe se i ukopnici iznova na ručak i rakiju. Porazbiraju svoj alat, pa jedu i piju i razilaze se kući. Taj dan ne rade ukopnici kod kuće nikakova posla, jer bi ih boļele ruke.

Kako koga kaju. *Kako kaju dica.* D i c a, ni muška, ni ženska, ne kaju nikoga, dok ne pođu u školu. Kad se upišu u školu, kaju

Sl. 8. **Kako djevojke kaju.**

za kratko samo najrođenije. Ako škularčetu umre o t a c, ili m a t, b r a t, ili s e s t r a, proplače dite, dok ne pokopaju pokojnoga, a posli mu od voļe, ako će odma sutra i zapivati. Za drugim rodom pogotovo ne žali se ni toliko. — Ako š k u l a r i c a sarani oca, ili majku, brata, ili seku, kaje ga. Bude, da se na ukop škularica prikrije tkańenom krpom. Pregaču ne opasuju škularice, nikada, nego pripašu crni zapreg. Kad sarane svog najrođenijeg, kaju ga u crnom, dok ne iskaju. Oca i mater kaju po cilu godinu. brata i sestru pol godine, drugu rodbinu po koju nediļu. Ne iskajavaju dugo, nego nose mrko ruvo, dok doba ne prođe, a onda najedared promine mrko u veselo.

— Momčić, koji se još ne oprema, ne kaje nikoga. Baš ako mu umre otac, ili mati, ne će on zapivati na ńiva iza glasa bar koju nediĺu; ako sarani brata, ili sestru, pristalije mu je, da se koji put stuži, ma i u poĺu bilo, već da svira, a možda i kolo povede. Momčići kaju, dok ji žalost ne prođe. — Divojčica, što ne ide u školu, a još nije sila u red, kaje ko i velike divojke. Evo ovako: Ako joj umre otac, ili mater, ona se pokrije bilom krpom, opaše suknenu pregaču, navuče grube konopĺene skute. Na ukop ide propustiv krpu *(sl. 3., prva djevojka desno),* a sutradan se već krpom podbradi i krajeve krpe omota oko lica, pa ji sveže na timenu; oko vrata joj je mrka marama *(sl. 3., druga djevojka).* Tako kaje, dok ne iskaje, a ne iskajava polako, nego kad će iskajat, baci pregaču, a opaše zapreg *(sl. 3., treća djevojka),* pa ide u krpi i zapregu koji dan, a onda baci i krpu, pa se pokrije crnom maramom uz crni zapreg *(sl. 3., četvrta djevojka),* a za koji dan se već veselo odiva. Take divojčice ne side u redu, pa se ni ne opremĺaju, pa zato ni ne iskajavaju polako, nego brzo, kad kajańe prođe. — I divojčice i školarice, dok je veliko kajańe, više put ne opasuju pregaču, ali onda idu i brez zaprega. Tako sam vidio dva, tri put samo[1].

Kako kaju momci i ĺudi. Ako se momak istom počme opremĺat, pa još nema svilom ni zlatom vezeni gaća, onda, ako mu umre otac, ili mater, brat, ili sestra, za ocem i za materom ne će se opremĺati po šest miseci, a za bratom i sestrom po dva, po tri miseca. To već kako koja mater odredi. Sad, ako taki momak iskaje, a došo je god, opremiti će se on u zlato, ako je baš sad red, da se tako opremi, pa makar da je prije dva, tri miseca za velikim rodom oplako. Dok momak kaje, ne vata se u kolo.

Ako se je momak počeo na veliko opremĺat, pa mu umre ko srčani, kaje ga tako po dva, po tri miseca, i po pol godine, kako koji zna, može i oće. Kad iskaje, odma se opremĺa u zlato i svilu. Slabo se to pozna, da momak kaje, jer ni ne kaje drugog do oca i matere, brata i sestre, samo se vidi, da se ne vata u kolo koju nediĺu. Ima dikoji, da se porano uvati u kolo, ali opet se nije čulo, da bi momak poigro u kolu, kad mu majka umre, a otac se iznova oženi.

[1] Jedan put sam vidio tako dvi divojčice na ispitu u školi g. 1877. Od onda nisam vidio nikada, niti sam posli to čuo, nego kad je Oliva Tadijina kajala svoju mater, došla je jedan put k nama u poslen dan brez pregače, samo što je pripasala mrko pritkivani konopĺeni otarčić. Bilo je litno doba. Pregača joj je teška, a zapreg ne smije opasati, pa je za to tako uradila. U svetac ne bi brez pregače izišla među svit, a školarice sam vidio tako baš u svečan dan, kad je ispit bio.

M o m a k, k o j i j e z a ž e n i d b u, kaje nedilu, dvi, ako mu ko rođeniji umre. Ako je on zaručen, pa umre ko veliki u rodu divojki, pokaje ga on nedilu, dvi. Vidi, da divojka ne ide u kolo, pa ne će ni on.

Ako je momak za ženidbu, pa mu ko rođeni umre, a doba je, da se ženi, kaje on svoje, dok ne isprosi divojku. Ako mu umre ko ńegov, kad se već počeo navišćivati, on to iskaje za nedilu dana. Dok divojka kog ńegova kaje, dotle i on. Ako ńegovoj divojki umre ko rođeni, ne će ona u kolo, ali ni ne kaje dugo, jer do svatova mora iskajati, onda se ni momak ne vata jedne nedile u kolo, dok je divojka u crnom, a čim ona svilu na se, odma i on gajdima.

Ako je divojka isprošena, onda momak kaje i svoj i ńezin rod, ko i ona. Kaje samo tako: ako divojka ne će u kolo, ni on se ne vata.

Dok momak kaje, nosi mrko vezene gaće i košulu. Na košuli bude po prsima rasplit oširok. Košula i gaće od debleg su tkańa. Ako je zimsko doba, ne ogrće srmanu alinu, ne veže zlatom pošu pod vrat, ne veže ni svilene marame o tri šibe. To sve nije za kajańe. Ne nosi za kapom ni cvića, ni čaplina perja. Nema ni zlatne parte oko kape. Ako nije velika zima, navuče zeleni kaput, ili špencl, ili kožušak, ali ne će zlatom prosluk, pa ni crni kamizol, ma ne bio svilen.

O ž e ń e n, dok mu je žena u mladovańu, kaje ko i ona, jer ni žene dugo ne kaju. Tako isto malo on kaje cile prve godine. Ako bi mu žena umrla te prve godine, on bi je kajo dvi nedile, dok drugu ne isprosi. Nikad ne kaju ludi cil misec dana nikoga.

Kad se Otočanin oženi, nosi on prve godine još svilu i zlato, a dikoji već prve godine svem tom zabavi. Ako mu, kad se vinča sa ženom, umre ko ili ńegov, ili ńezin, obično on odma i svuče veselo ruvo, pa posli ni ne oblači svile ni zlata, nego samo svoje tanko ruvo. Ako takom mladom čoviku umre ž e n a, kaje ju on, ko što obično ludi žene i kaju: od grobla do kuće, a ako je sutradan di kolo, odletit će on onamo, da divojku nađe.

Ožeńeni ludi, dok se još ipak u bole ruvo spremlaju, kaju samo, što je najrođenije, a ni to ne kaju dugo. Kaju ipak dule već momci, jer se momku ne zamira, ako poigra u kolu, a čoviku se prigovara, da je pustio kiku na vitar, pa pošo netragom.

Ludi, koji se ne opremlaju, ako i kaju, ne zna se, da kaju, jer u kolo ne idu, a i odilo jim je lošije, pa ga ne moraju mińati. Trefi se, da taki ni ne kaju. Zar je jedared bilo, da koja nekrštena duša i na karmina zapiva!

Bake i stari ludi ne kaju odilom, nego srcem. Zaplaču koji put za svojim rođenim, al ako je taki dido popašan za rakijom, il vinom, nakvasi se on, pa zapiva i prije reda, a kad se rastrizni, siti se, ko mu je umro, pa plače iznova.

Najbole se pozna, kad muški kaju, što idu brez šešira. Al i to idu samo, dok se tilo zemlom ne zagrne. Kad ko u kući umre, poskidaju se kape s glava, pa i na ukop idu gologlavi, jer to je znak, da kaju (ko što opet u svatova mladožeńa mora sidit pod kapom, da se zna, da je to ńegova slava. Gle, kad žena pokrije glavu, onda je žalosna, a kad otkrije, vesela je; a muški baš sasvim drukče: kad skine kapu, tuguje, kad pod kapom ruča i užina, onda je ńegova vlada, onda je on mladožeńa). — Ipak sad mlogo put ne idu svi po kući gologlavi, ma da je mrtavac u kući. Ali samo to se i danas obdržaje, da kad žena umre, onda ńezin čovik ne meće kape na glavu, dok joj motika ne zvekne nad glavom. I popu ide da ukop plati, a ne nosi šešira ni u ruki, nek se zna, da je udovac. Zato i kažu, kad vide koga, da gologlav izađe na sokak: „Di ti je kapa? Valda ti nije žena umrla?“

Po odilu ne možeš uvik poznati, da čovik kaje, jer se i priko godine čovik više put tišje obuče. A tako i momci. Zar zna čovik iz tuđa sela, kad dođe u naše, pa vidi momka u deblem ruvu, da taj momak kaje? On misli, da se taj bole ni ne nosi. To samo znadu selani, koji su ga i prije u selu viđali, pa navikli i na lipše ruvo.

Najčudnije je to u kajańu, što momak, koji se je zaručio, ne kaje svoj rod, nego divojkin. Ako ńemu ko umre, mora ga brzo iskajati, da divojka može prije u kolo, jer i ona kaje ńegov rod. Opet mora on zato brzo iskajati, jer dolaze gosti prije svatova, pa je smetńa, kad se to sve traži u žalosti. Ma nedilu dana prije vinčańa da mu je ko umro, mora ga iskajati do svatova. Ako divojki ko umre, mora momak kajati, a divojka opet, kako je zabavila svom rodu, pa odabrala momka i ńegov rod, iskaje brzo svoje, pa tako onda glede ńe ni momak ne kaje. Da dva tri dana prid svatove umre ili momku, ili divojki ko ma najrođeniji, opet se često, prečesto svatovi otrače svatovski, sa svirkom i veselem. Baš, ako se mladi vinčavaju, a kogod rođeni izdane, otrači se, kako se ko u onoj smetńi dositi. Tu se ni zakon ni adet ne poštiva.

Kako kaju divojke. I. Divojka, koja se još nije otkrila, ne kaje ko starije divojke. Divojke se obično otkrivaju o Božiću, ili o Uskrsu, pa ako je ona klekla u red o zornica, a u adventu joj umre otac, ili mati, prikrije se divojka bilom krpom, pripaše suknenu

pregaču, i kaje majku godinu dana. Kad ta godina prođe, divojka skine krpu i pregaču, pa se onda počešļa divojački. Tako je ona zaostala svojim odilom i pletenicom cilu godinu za svojima drugama. Sad, da ji dostigne, novi se naglo i u vezenke, i u bilo ruvo, što bi se drukče dvi godine ponavļala.

Tako je isto, ako je divojka već otkrita, a istom se novi u vezenke, pa joj ko veliki u rodu umre. Onda ona prikrije glavu, opaše pregaču, a kad joj godina prođe, ne novi se samo u bilo ruvo, nego po malo i u malu svilu. — Ako se divojka novi u malu svilu, pa joj ko veliki u rodu umre, novi se ona odma u veliku svilu i zlato, čim ga iskaje. U veliku svilu novi se onda u velike svece, a u malu priko miseca. u ove druge nediļe izim mlade. A obično se ipak najviše ponavļa u mlade nediļe.

Divojka, koja još nije otkrita odala, ako sarani kog srčanog, kaje ga godinu dana u krpi i pregači, a iskajava ga brzo, jer još i nadonosi vezenke. Čim iskaje, pa se počešļa divojački, već se kaže: opremila se je.

Ako se je divojka već divojački češļala, a kog velikog saranila, pa ga kajala godinu dana, ona će ga iskajati, pa počešļati glavu, svuć se u vezenku, pripasat crni zapreg i oko vrata ogrniti zejtinku. To je već ko iskajano.

Ako je divojki sada red, da počme bilo ruvo nositi, ona će dvi, tri nediļe u vezenki, a onda odma u bilo ruvo, pa se malo po malo u tako ruvo ponavļati.

Ako je divojka već nosila bilo ruvo, pa počela kajati kog svoga, za kim treba da dugo kaje, nositi će se ona godinu dana pokajno, a onda će dvi nediļe u vezenki sa crnim zapregom i maramom, dvi u bilu ruvu sa crnim zapregom i maramom, pa odma bilo ruvo i malu svilu, ako joj je već red. — Ako je nosila malu svilu, pa dugo kajala, iskajavat će redom, u vezenki, u bilom ruvu s crnim zapregom, pa onda u maloj svili i odma veliku svilu, ako joj je red.

Tako se to uvik redom iskajava. Samo. ako je god, ili veliki sveci, kad se divojke nove, priskoči se malo taj red, pa se divojka brže opremi, da joj ne bi rekli, da je zatezala samo zato, da se ne mora ponoviti, tobože, da joj je žao troška.

II. Velike divojke kaju i iskajavaju ovako svoj rod. Ako divojki umre otac, ili majka, prikrije se nesretnica bilom krpom, navuče grube konopļene skute, ili polužite, ili bez veza. Košuļa nema ni čipke. ni zubrice ispod porube. Rukavi nisu potisnuti laktovima, nego su pružiti do grane ruku, zarukavļa su kratka, čipke odebele,

košuļa nije skitita, a i uzana je. Pregača je pod mrko otkana, nema na ńoj ni srme, niti je u daske tkana. Krpu ne podbradi, nego joj krajeve propusti po prsima. Tako oda, dok oca, ili mater ne sarani *(sl. 3.)*. Sutradan, kad je crna misa za pokojne, divojka već omota krpu oko glave. Ako je lito, ide bosa, dok kaje. Sad već nediļom obuvaju natikače, a Privlačanke više odaju bose, kad kaju, već Otočanke. Tako se počima kajati. Dikoja nosi konopļene skute i priko pol godine za ocem, ili materom, a bilo ji je kadgod, koje su i godinu dana tako kajale.

Divojka, kad joj ko rođeni umre, rasplete sitnu pletenicu, pa uplete skretań u troje. Glavu i svu kosu na glavi kruto sveže maramom, da joj se kosa ne vidi, dok kaje. Priko te marame prikrije se bilom krpom. Tako sad kaje i poslenim danom i svecem. Krpu i pregaču nosi dikoja po godinu dana. Obično iskaju sasvim, dok godina ne prođe. Ipak znam, da je Nanča Tadijina svoju majku počela iskajavati istom na Uskrs, a na Josipovo se godina vršila, kako je umrla.

Ko kaje cilu godinu oca ili mater, kaje ovako: Najprije nosi košuļe krute, debeļarice bez veza, onda počme nositi sa četiri, pet uski vezića uzduž. To su sve debele košuļe, što se nose uz pregaču. Posli se miša lan i konopļa, pa lanene košuļe, pa do poslitka i od debelog pamuka, a sve tako po malo vezeno sitnim vezom. To odilo se mińa kako koja oće, jer je to sve pokajno ruvo. Već, kad će iskajavat, bude izmed pola uski priplit, a vezovi na košuļi nisu samo pravi i krivi, nego bude i spori opačic. Sad budu i zubrice na košuļi, ili male čipčice. Prvo je, što sad bude, da zbaci pregaču, pa opaše crni zapreg, a još se prikriva krpom *(sl. 3., treća djevojka)*. Kad je doba, da i krpu skine, prikrije se mrkom plavom farberskom maramom *(sl. 3., četvrta djevojka)*. Tako bude jedne nediļe. Druge nediļe *(sl. 3., peta djevojka)* već se prikrije crnom maramom i crnu metne oko vrata uz crni zapreg. U nediļu opet bude i marama na glavi i na vratu mala od crne svile uz crni prteni zapreg. Uz plave farberske marame još je vezenka košuļa. Uz crnu opremu opet vezenka, a uz crnu svilu bude ili košuļa dole vezena veselijim debļim vezom, ili je već kakva kruta lanena, ili pamučna bilčica. U nediļu iza toga otkrije se divojka *(sl. 4., prva djevojka)*. Kosu prigladi ukraj ušiju. Pletenice ne zakiti ni s čim. Pod vratom je crno zrńe i škuda, oko vrata je crna atlaskińa, ili svilena marama sa bilim, plavim, ili crvenim prutkom. Zapreg je crni, ili prteni, ili kašmirski, ili listerski. U nediļu iza toga načešļa divojka svoju kosu, pa položi, a zakiti pletenicu zelenim listkom, pod vrat sveže male dukate, oko vrata

malu, svilenu maramicu, a preda se crni svileni zapreg *(sl. 4., druga djevojka)*. Taj dan već se smije zabuniti, pa i u kolu poigrati. U nedilju iza toga već je u svili ko i druge divojke *(sl. 4., treća djevojka)*.

Brata i sestru kaju divojke po šest miseci, a onda iskajavaju ovako polako, ko oca i mater. Ima, koja kaje brata po devet miseci, a ima, koja i godinu dana. Kaju u krpi i pregači, dok ne počmu iskajavati. Ipak znam, da je Kata Katanina kajala svog brata Stipu

Sl. 4. **Kako djevojke kaju.**

polak u krpi i pregači, a opet iza toga isto toliko doba u krpi i zapregu, a onda stala istom iskajavati. Strica i strinu kaju po dva miseca. Tako kaju i ujnu. Ujaka kaju i dulje, jer je to materin brat, pa kako ona naredi. Dikoja ga kaje i pol godine. Tako kaju i tetku, materinu sestru. Očeva sestra se ipak ne kaje tako dugo: priči je rod materin. Didaka i baku kaju po tri miseca. Ima ko kaje i mańe. Prijatelja i príju kaju divojke u crnom, ako je dalji prijatelj; ako je bliži, bude da kaju u pregači. Sićam se, da je Marica Štivićeva kajala svekrvu svoje sestre Reze u pregači i krpi. Ako je prijatelj bliži, kaje se u pregači i polako se iskajava; ako je malo dalji, kaje se jedne nedilje u farberski marama, druge u crnom otkrite

glave, a treće nedilje već je divojka u svili. Svog svaka kaje divojka u krpi i pregači, a kaje ga po dva miseca i dulje. Tako kaje i snau (bratovu ženu), al tu dost put brzo iskaje, da ne bude pokajna, kad se brat opet oženi. — Kad umre u selu momak, ili divojka, kaju ji divojke iz onoga kraja. Kaju ji jednu nedilju u crnom prikrite glave, a druge nedilje već budu u svojoj svilenoj opravi. Kad je šumar Dretvić ubio momka, kajale su ga sve Venecijaške divojke. — Kad divojki umre drúga, kaje ju druga po dvi, po tri nedilje. Bude kad, da kaju i dulje, osobito, ako je advent i korizma. Kad je Bula Štivićeva umrla (1888. godine), kajale su je Polka Martinova i Manda Bulića od Miolja do Božića.

Zaručena divojka dvostruko kaje. Ona kaje i svoj, i momkov rod. Svoj rod kaje, ko što se i kaje, a momkov nedilju, dvi li u crnom. Drukče je, kad je divojka već udavača. Čim ona primi novce, odrekla se je svoga roda, a prigrlila momkovu rodbinu. Onda, ako je kog svog ma i najsrčanijeg kajala, mora ga odma iskajati[1], a ako joj ko ńezin, ma i najsrčaniji umre, kaje ga ona, ko da ga iskajava[2]. — Ako je divojka isprošena, a umre momku kogod u rodu, kaje divojka momkov rod onako, ko i svoj, u crnom. — Ako isprošenoj divojki umre momak, ide ona na ńegov ukop prikrite glave, a kaje ga i u crkvi prve nedilje u crnom. Još i druge nedilje pozna se, da ga kaje, jer ne oblači veliku svilu. Osim, ako joj se nova sreća javi, iskaje ona ńega odma, jer iznova isprošena ne smije staro kajati. — Ako bi divojka danas kog svog rođenog saranila, a sutra da joj je vinčańe, ne zamira joj se, da se vinča bez cvića na glavi i možda u mrkoj svili. Ipak rodbina momkova gleda, da je sklone, da se veselo vinča, da ne bi zlo slutili. — Ako se divojka vinča, a možda u kući baš taj dan leži otac mrtav, ili taj dan izdane, zaviju ńu sutradan pokajno u tursku ili mrku šamiju. Na ukop je prikriju mrko, a onda kaje dalje otkrite glave pod mrko.

Kako kaje nova mlada. Ako bi se divojka vinčala, pa bi joj se taj dan momak razbolio, a vidilo bi se, da mu spasa nema, da će za koji čas umriti, zavili bi je pokajno i poslali na uvod, a kad bi joj čovik umro, bila bi ona prve nedilje i udovica i nova mlada. Išla

[1] Eno, kad se je Kata Marinkova god. 1879. zaručila, kajala je ona svoju majku u krpi i pregači. Odma je posli zaruka bila prve nedilje u crnini, drugo već otkrite glave, a treće u svili.

[2] God. 1883. isprošena je Anka Ilarkova. Upisala se je, a mati joj umre. Otpratila ju je u groblje u krpi i pregači. U nedilju je već u crnom išla u crkvu, a druge nedilje ju je iskajala.

bi u sukńi *(sl. 4., snaša)*, ali pokajno. Kad bi iskajala čovika, skinila bi i sukńu, jer sukńa je veselo mladovańe, a to za ńu nije. Kažu: nova mlada ne kaje nikoga. Istina je, da ne kaje, ko što se kaje, ali kaje ipak. Kaje u kraćem, a kaje drukče, već što kaju žene i divojke. — Ako novoj mladi umre otac, ili majka, običaj je bio, da na ukop ide u crnom, a opet je zakite ispod marame smiļkom, jer nova mlada ne smije kajat. Kajala bi oca, ili mater dvi, tri nediļe u crnom, a onda u turskoj šamiji i maloj mrkoj svili. Ipak ne znam, bi li duļe kajala od dva miseca. Danas su slobodnije nove mlade, otkad su samice, pa ako je tako velika žalost, rekne ona: „Veća je moja žalost, već taj seoski adet". Pa onda kaje onako, kako je srce i boli[1]. — Drugi rod kaje nova mlada uvik brez krpe i pregače. Malo prokaje u crnom, pa onda u mrkoj svili, ali skoro uvik otkrite glave u turskoj ili mrkoj šamiji, ili možda u crnoj atlaskińi. Kad nova mlada koga kaje pokrita crnom maramom, kaje ga tako nediļu, dvi. Onda se odiva mrkim prtenim sukńama, a opasuje crne prtene zapregove. Posli otkrije glavu, zavije se turskom šamijom, sukńa bude listerska, ili kašmirska, ali crna. Posli se zavije u tursku šamiju, zakiti se smiļkom, sukńa je crna, fina, samo nije svilena, marama listerska. Posli se zavije crnom atlaskińom, sveže pod vrat dva, tri mala dukata. Oko vrata je crne svile marama, a obuče crnu, svilenu sukńu. U nediļu već bude u svili i dukata. — Žena do godine kaje i iskajava`ko i nova mlada, samo, što ne mińa sukńu, nego skute. Kad je pokrita, skuti su vezeni; kad se otkrije, skuti su ili veseliji vezova, ili su bili, raspleteni i pripleteni. Kad se zavije crnom atlaskińom, već nosi lipe košaričarke, a opasuje listerske i kašmirske crne zapregove. Druge nediļe bude možda opet u crnom zavoju, al je već koji dukat pod vratom i mala svila na ńoj. U nediļu iza toga u velikoj je svili. — Daleki rod ne kaje nova mlada.

Pa ovo, kako sad nova mlada kaje, i nije nikako kajańe: tako su se nigda daļe mlade zavijale na Uskrs i Božić, dok nije bilo zlatna zavoja, a onda nije bilo toliko velike svile, ni svileni sukańa. — Kad se divojka udade, ne kaje ona nikoga do godine. Taki je i adet i red. Makar da nije više nova mlada, makar da više ne nosi

---

[1] Ne sićam se, da je kojoj mladi u Otoku umro otac, ili mati, ali eto u Vinkovci kajala je Ǵula Cvrkovića svoju majku ko nova mlada u krpi i pregači.

*

sukńu, ipak ona nikoga ne kaje[1]. Pa ni oca, ni mater ne kaju u pregači. Ajd, krpom se pokrije dikoja, a za pregaču sam malo čuo[2]. Tako to niko pazi na adet, niko na srce, pa na svoju tugu i boli.

Snaša kaje svoj rod, ko što i divojka, a iskajava, ko mlada do godine. Kad dođe do onakog ruva, u kakom je mlada do godine počela kajati, ona onda u onakom ruvu redom iskajava.

Žena, koja se već pokriva, kaje malko duļe, već što kaju divojke. Već one toliko ne mare za opremu, pa jim je svejedno, prikrivale se krpom, ili maramom. Kaje u krpi i pregači, a kad iskajava, opaše zapreg uz vezenku, krpe mińa od lošije do boļe, posli reda farberske, pa polusvilaste crne i svilene marame, dok ne dospije do bili, kojima se žene pokrivaju.

Stare žene kaju duļe već sredovne. Ako staroj ženi umre brat, ili sestra, zna ga pokajat, pa ni ne iskajat. Dosta put, kad stara žena sarani sina, ili kćer, ne iskaje ji više nigda, a mloge opet žene kaju same sebe. Vide, da već nije ruvo spram ńi, pa se obuku pokajno, i više nigda ne skidaju toga ruva.

Ko što divojku kaju drúge, tako bude, da i mladu snašu prokaju ńezine druge, ali to samo onaj dan, dok mrtva leži. Sad je običaj, ko što divojke divojku nose na nosila u groble, tako i mlade nose mladu. Zaodiju se u bilo ruo, a glave pozavijaju u turske šamije. Ne zakite se ni smiļkom, ne vežu ni jednog dukata pod vrat. Ali prve nediļe iza toga, pa ma to bilo odma sutradan, sve su opet u velikoj svili i dukatima. — Tako i kad divojku divojke u groble nose, zaodiju se bilim ruom, samo ne načišļaju na glavi rogove, nego ili pričešļaju kosu, ili načešļaju, pa polože. Pletenice ne zakite ni listkom, na glavi cvitka ni za lik. U nediļu su već u svili u crkvi, jer divojku ne kaju uvik sve divojke, nego samo one, kojima je kuća bliže i koje su joj druge. A druge ju nikad u groble ne nose, nego idu s rodbinom za škrińom. Divojke balvanuše idu uvik na ukop, ali se ne obuku pokajno, nego u svoje lipe svagdańice, a kadgod i u bilčice *(sl. 2.)*. Koliko put bude, da dikoja poveže sve

[1] Znam, da je Anka Šokčeva došla u Vinkovce kupovat stvari za ukop, kad joj je tetak umro, a bila joj je prva godina, kako je pod zavojem, pa nije došla u krpi i pregači, nego u marami i zapregu, a na ńoj bila lipa košuļa uzduž vezena sitnim vezom plave i plavčaste pređice. Ono malo, što ga je kajala, kajala je otkrite glave u mrkoj šamiji.

[2] Eto, Ļubica Ilarkova udala se je o Spasovu 1895.; o Josipovu 1896. umrla joj majka, a ona ju je kajala u zapregu.

svoje dukate pod vrat! Ipak nijedna ne ide otkrite glave osim nediļom i svecem.

Tako se eto kaje i iskajava, kad je po redu. A bude to i priko reda, da dikoja radi po svojoj voļi, a ne pazi, kaki je adet u selu Običaj je, kad kaješ, ili iskajavaš, da imaš prije i posli podne isto ruvo na sebi[1]. Kad kaješ, pa ma bilo samo u farberski marama, ne smije ti se kosa viditi[2]. — Kad se kaje u pregači, ne nosi se ni svila, ni somet[3]. Ima, ko nikako nikog ne kaje, pa mu se ne zamira[4].

Otočankama nije mrsko kajat u korizmi i adventu. Onda se i tako ne ide u kolo, nit se nosi svila i zlato. Ako u korizmi umre i mańi rod, kaju ga kadgod cile korizme[5]. Najtežje jim je, kad kaju od Božića do poklada i od Mioļa do Svete Kate. Onda su svud po selu svatovi, svirka i veseļe, a divojka sirota mora pokrite glave u crkvu, a u kolo i veseļe ne smije ni pristupit. Tako ne vole ni prije goda da počmu kajat, jer je svaka rada o godu da se ponovi, pa da je vidi svit i iz drugi sela.

Isto je tako i kad iskajavaju. Ako se iskajava u pokladno doba, to se brže boļe promine crnina i mala svila, a kad se iskajava u korizmi, to ide oćeš, ne ćeš. Lako je onda kajat, ma te srce ni ne bolilo, kad se ni drugi veselo ne nosi, a i tako niko ne ide u kolo.

---

[1] A eto znam, da je E. I. nikog iskajavala, pa imala prije podne mrko ruvo, a posli podne došla na večerńu u šļokanoj košuļi i u svili. Znam, da je K. Š. kajala svoju majku misec, dva, u pregači, a posli upravo do godine u krpi i zapregu.

[2] A M. I. kajala je svoju tetku pokrita finom raspletenom krpom, opasav tanku, sjajnu srmanu pregaču, a na ńoj skuti fini, debeli vezova. Kosu je načešļala, pa položila, da joj se vidi ispod krpe. Krpu nije ni propustila, ni podbradila, nego svezala, ko što se marame vežu.

[3] Pa opet je M. G. kajala didaka u krpi i pregači, a ogrnila sometsku bundu.

[4] Eno, umro je otac Ǵ. P. Ona ga je otpratila u grobļe, pa propustila krpu ko u teškoj žalosti. Bilo je pokladno doba, a moja ti Ǵ., nije to prošla ni nediļa dana, proletila kroz selo s divojkama, pivajuć u balu. Nije uživala za oca živa, nije znala, što je oprema, ni čestit zalogaj, pa je nije sad svit ni zlobio, kad joj je malo svanilo, pa se razigrala.

[5] Zato su drugo i kajale Bulu Štivićevu od Mioļa do Božića, jer u adventu ne mare za opremu.

košuļa nije skitita, a i uzana je. Pregača je pod mrko otkana, nema na ńoj ni srme, niti je u daske tkana. Krpu ne podbradi, nego joj krajeve propusti po prsima. Tako oda, dok oca, ili mater ne sarani *(sl. 3.)*. Sutradan, kad je crna misa za pokojne, divojka već omota krpu oko glave. Ako je lito, ide bosa, dok kaje. Sad već nediļom obuvaju natikače, a Privlačanke više odaju bose, kad kaju, već Otočanke. Tako se počima kajati. Dikoja nosi konopļene skute i priko pol godine za ocem, ili materom, a bilo ji je kadgod, koje su i godinu dana tako kajale.

Divojka, kad joj ko rođeni umre, rasplete sitnu pletenicu, pa uplete skretań u troje. Glavu i svu kosu na glavi kruto sveže maramom, da joj se kosa ne vidi, dok kaje. Priko te marame prikrije se bilom krpom. Tako sad kaje i poslenim danom i svecem. Krpu i pregaču nosi dikoja po godinu dana. Obično iskaju sasvim, dok godina ne prođe. Ipak znam, da je Nanča Tadijina svoju majku počela iskajavati istom na Uskrs, a na Josipovo se godina vršila, kako je umrla.

Ko kaje cilu godinu oca ili mater, kaje ovako: Najprije nosi košuļe krute, debeļarice bez veza, onda počme nositi sa četiri, pet uski vezića uzduž. To su sve debele košuļe, što se nose uz pregaču. Posli se miša lan i konopļa, pa lanene košuļe, pa do poslitka i od debelog pamuka, a sve tako po malo vezeno sitnim vezom. To odilo se mińa kako koja oće, jer je to sve pokajno ruvo. Već, kad će iskajavat, bude izmed pola uski priplit, a vezovi na košuļi nisu samo pravi i krivi, nego bude i spori opačic. Sad budu i zubrice na košuļi, ili male čipčice. Prvo je, što sad bude, da zbaci pregaču, pa opaše crni zapreg, a još se prikriva krpom *(sl. 3., treća djevojka)*. Kad je doba, da i krpu skine, prikrije se mrkom plavom farberskom maramom *(sl. 3., četvrta djevojka)*. Tako bude jedne nediļe. Druge nediļe *(sl. 3., peta djevojka)* već se prikrije crnom maramom i crnu metne oko vrata uz crni zapreg. U nediļu opet bude i marama na glavi i na vratu mala od crne svile uz crni prteni zapreg. Uz plave farberske marame još je vezenka košuļa. Uz crnu opremu opet vezenka, a uz crnu svilu bude ili košuļa dole vezena veselijim debļim vezom, ili je već kakva kruta lanena, ili pamučna bilčica. U nediļu iza toga otkrije se divojka *(sl. 4., prva djevojka)*. Kosu prigladi ukraj ušiju. Pletenice ne zakiti ni s čim. Pod vratom je crno zrńe i škuda, oko vrata je crna atlaskińa, ili svilena marama sa bilim, plavim, ili crvenim prutkom. Zapreg je crni, ili prteni, ili kašmirski, ili listerski. U nediļu iza toga načešļa divojka svoju kosu, pa položi, a zakiti pletenicu zelenim listkom, pod vrat sveže male dukate, oko vrata

malu, svilenu maramicu, a preda se crni svileni zapreg *(sl. 4., druga djevojka)*. Taj dan već se smije zabuniti, pa i u kolu poigrati. U nedilju iza toga već je u svili ko i druge divojke *(sl. 4., treća djevojka)*.

Brata i sestru kaju divojke po šest miseci, a onda iskajavaju ovako polako, ko oca i mater. Ima, koja kaje brata po devet miseci, a ima, koja i godinu dana. Kaju u krpi i pregači, dok ne počmu iskajavati. Ipak znam, da je Kata Katanina kajala svog brata Stipu

Sl. 4. **Kako djevojke kaju.**

polak u krpi i pregači, a opet iza toga isto toliko doba u krpi i zapregu, a onda stala istom iskajavati. Strica i strinu kaju po dva miseca. Tako kaju i ujnu. Ujaka kaju i duļe, jer je to materin brat, pa kako ona naredi. Dikoja ga kaje i pol godine. Tako kaju i tetku, materinu sestru. Očeva sestra se ipak ne kaje tako dugo: priči je rod materin. Didaka i baku kaju po tri miseca. Ima ko kaje i mańe. Prijateļa i príju kaju divojke u crnom, ako je daļi prijateļ; ako je bliži, bude da kaju u pregači. Sićam se, da je Marica Štivićeva kajala svekrvu svoje sestre Reze u pregači i krpi. Ako je prijateļ bliži, kaje se u pregači i polako se iskajava; ako je malo daļi, kaje se jedne nediļe u farberski marama, druge u crnom otkrite

glave, a treće nedilje već je divojka u svili. Svog svaka kaje divojka u krpi i pregači, a kaje ga po dva miseca i dulje. Tako kaje i snau (bratovu ženu), al tu dost put brzo iskaje, da ne bude pokajna, kad se brat opet oženi. — Kad umre u selu momak, ili divojka, kaju ji divojke iz onoga kraja. Kaju ji jednu nedilju u crnom prikrite glave, a druge nedilje već budu u svojoj svilenoj opravi. Kad je šumar Dretvić ubio momka, kajale su ga sve Venecijaške divojke. — Kad divojki umre drúga, kaje ju druga po dvi, po tri nedilje. Bude kad, da kaju i dulje, osobito, ako je advent i korizma. Kad je Bula Štivićeva umrla (1888. godine), kajale su je Polka Martinova i Manda Bulića od Miolja do Božića.

Zaručena divojka dvostruko kaje. Ona kaje i svoj, i momkov rod. Svoj rod kaje, ko što se i kaje, a momkov nedilju, dvi li u crnom. Drukče je, kad je divojka već udavača. Čim ona primi novce, odrekla se je svoga roda, a prigrlila momkovu rodbinu. Onda, ako je kog svog ma i najsrčanijeg kajala, mora ga odma iskajati[1], a ako joj ko ńezin, ma i najsrčaniji umre, kaje ga ona, ko da ga iskajava[2]. — Ako je divojka isprošena, a umre momku kogod u rodu, kaje divojka momkov rod onako, ko i svoj, u crnom. — Ako isprošenoj divojki umre momak, ide ona na ńegov ukop prikrite glave, a kaje ga i u crkvi prve nedilje u crnom. Još i druge nedilje pozna se, da ga kaje, jer ne oblači veliku svilu. Osim, ako joj se nova sreća javi, iskaje ona ńega odma, jer iznova isprošena ne smije staro kajati. — Ako bi divojka danas kog svog rođenog saranila, a sutra da joj je vinčańe, ne zamira joj se, da se vinča bez cvića na glavi i možda u mrkoj svili. Ipak rodbina momkova gleda, da je sklone, da se veselo vinča, da ne bi zlo slutili. — Ako se divojka vinča, a možda u kući baš taj dan leži otac mrtav, ili taj dan izdane, zaviju ńu sutradan pokajno u tursku ili mrku šamiju. Na ukop je prikriju mrko, a onda kaje dalje otkrite glave pod mrko.

Kako kaje nova mlada. Ako bi se divojka vinčala, pa bi joj se taj dan momak razbolio, a vidilo bi se, da mu spasa nema, da će za koji čas umriti, zavili bi je pokajno i poslali na uvod, a kad bi joj čovik umro, bila bi ona prve nedilje i udovica i nova mlada. Išla

[1] Eno, kad se je Kata Marinkova god. 1879. zaručila, kajala je ona svoju majku u krpi i pregači. Odma je posli zaruka bila prve nedilje u crnini, drugo već otkrite glave, a treće u svili.

[2] God. 1883. isprošena je Anka Ilarkova. Upisala se je, a mati joj umre. Otpratila ju je u groblje u krpi i pregači. U nedilju je već u crnom išla u crkvu, a druge nedilje ju je iskajala.

bi u sukńi *(sl. 4., snaša),* ali pokajno. Kad bi iskajala čovika, skinila bi i sukńu, jer sukńa je veselo mladovańe, a to za ńu nije. Kažu: nova mlada ne kaje nikoga. Istina je, da ne kaje, ko što se kaje, ali kaje ipak. Kaje u kraćem, a kaje drukče, već što kaju žene i divojke. — Ako novoj mladi umre otac, ili majka, običaj je bio, da na ukop ide u crnom, a opet je zakite ispod marame smiļkom, jer nova mlada ne smije kajat. Kajala bi oca, ili mater dvi, tri nediļe u crnom, a onda u turskoj šamiji i maloj mrkoj svili. Ipak ne znam, bi li duļe kajala od dva miseca. Danas su slobodnije nove mlade, otkad su samice, pa ako je tako velika žalost, rekne ona: „Veća je moja žalost, već taj seoski adet". Pa onda kaje onako, kako je srce i boli[1]. — Drugi rod kaje nova mlada uvik brez krpe i pregače. Malo prokaje u crnom, pa onda u mrkoj svili, ali skoro uvik otkrite glave u turskoj ili mrkoj šamiji, ili možda u crnoj atlaskińi. Kad nova mlada koga kaje pokrita crnom maramom, kaje ga tako nediļu, dvi. Onda se odiva mrkim prtenim sukńama, a opasuje crne prtene zapregove. Posli otkrije glavu, zavije se turskom šamijom, sukńa bude listerska, ili kašmirska, ali crna. Posli se zavije u tursku šamiju, zakiti se smiļkom, sukńa je crna, fina, samo nije svilena, marama listerska. Posli se zavije crnom atlaskińom, sveže pod vrat dva, tri mala dukata. Oko vrata je crne svile marama, a obuče crnu, svilenu sukńu. U nediļu već bude u svili i dukata. — Žena do godine kaje i iskajava ko i nova mlada, samo, što ne mińa sukńu, nego skute. Kad je pokrita, skuti su vezeni; kad se otkrije, skuti su ili veseliji vezova, ili su bili, raspleteni i pripleteni. Kad se zavije crnom atlaskińom, već nosi lipe košaričarke, a opasuje listerske i kašmirske crne zapregove. Druge nediļe bude možda opet u crnom zavoju, al je već koji dukat pod vratom i mala svila na ńoj. U nediļu iza toga u velikoj je svili. — Daleki rod ne kaje nova mlada.

Pa ovo, kako sad nova mlada kaje, i nije nikako kajańe: tako su se nigda daļe mlade zavijale na Uskrs i Božić, dok nije bilo zlatna zavoja, a onda nije bilo toliko velike svile, ni svileni sukańa. — Kad se divojka udade, ne kaje ona nikoga do godine. Taki je i adet i red. Makar da nije više nova mlada, makar da više ne nosi

[1] Ne sićam se, da je kojoj mladi u Otoku umro otac, ili mati, ali eto u Vinkovci kajala je Ǵula Cvrkovića svoju majku ko nova mlada u krpi i pregači.

sukńu, ipak ona nikoga ne kaje[1]. Pa ni oca, ni mater ne kaju u pregači. Ajd, krpom se pokrije dikoja, a za pregaču sam malo čuo[2]. Tako to niko pazi na adet, niko na srce, pa na svoju tugu i boli.

Snaša kaje svoj rod, ko što i divojka, a iskajava, ko mlada do godine. Kad dođe do onakog ruva, u kakom je mlada do godine počela kajati, ona onda u onakom ruvu redom iskajava.

Žena, koja se već pokriva, kaje malko duļe, već što kaju divojke. Već one toliko ne mare za opremu, pa jim je svejedno, prikrivale se krpom, ili maramom. Kaje u krpi i pregači, a kad iskajava, opaše zapreg uz vezenku, krpe mińa od lošije do boļe, posli reda farberske, pa polusvilaste crne i svilene marame, dok ne dospije do bili, kojima se žene pokrivaju.

Stare žene kaju duļe već sredovne. Ako staroj ženi umre brat, ili sestra, zna ga pokajat, pa ni ne iskajat. Dosta put, kad stara žena sarani sina, ili kćer, ne iskaje ji više nigda, a mloge opet žene kaju same sebe. Vide, da već nije ruvo spram ńi, pa se obuku pokajno, i više nigda ne skidaju toga ruva.

Ko što divojku kaju drúge, tako bude, da i mladu snašu prokaju ńezine druge, ali to samo onaj dan, dok mrtva leži. Sad je običaj, ko što divojke divojku nose na nosila u grobļe, tako i mlade nose mladu. Zaodiju se u bilo ruo, a glave pozavijaju u turske šamije. Ne zakite se ni smiļkom, ne vežu ni jednog dukata pod vrat. Ali prve nediļe iza toga, pa ma to bilo odma sutradan, sve su opet u velikoj svili i dukatima. — Tako i kad divojku divojke u grobļe nose, zaodiju se bilim ruom, samo ne načišļaju na glavi rogove, nego ili pričešļaju kosu, ili načešļaju, pa polože. Pletenice ne zakite ni listkom, na glavi cvitka ni za lik. U nediļu su već u svili u crkvi, jer divojku ne kaju uvik sve divojke, nego samo one, kojima je kuća bliže i koje su joj druge. A druge ju nikad u grobļe ne nose, nego idu s rodbinom za škrińom. Divojke balvanuše idu uvik na ukop, ali se ne obuku pokajno, nego u svoje lipe svagdańice, a kadgod i u bilčice *(sl. 2.)*. Koliko put bude, da dikoja poveže sve

---

[1] Znam, da je Anka Šokčeva došla u Vinkovce kupovat stvari za ukop, kad joj je tetak umro, a bila joj je prva godina, kako je pod zavojem, pa nije došla u krpi i pregači, nego u marami i zapregu, a na ńoj bila lipa košuļa uzduž vezena sitnim vezom plave i plavčasto pređice. Ono malo, što ga je kajala, kajala je otkrite glave u mrkoj šamiji.

[2] Eto, Ļubica Ilarkova udala se je o Spasovu 1895.; o Josipovu 1896. umrla joj majka, a ona ju je kajala u zapregu.

svoje dukate pod vrat! Ipak nijedna ne ide otkrite glave osim nediļom i svecem.

Tako se eto kaje i iskajava, kad je po redu. A bude to i priko reda, da dikoja radi po svojoj voļi, a ne pazi, kaki je adet u selu Običaj je, kad kaješ, ili iskajavaš, da imaš prije i posli podne isto ruvo na sebi[1]. Kad kaješ, pa ma bilo samo u farberski marama, ne smije ti se kosa viditi[2]. — Kad se kaje u pregači, ne nosi se ni svila, ni somet[3]. Ima, ko nikako nikog ne kaje, pa mu se ne zamira[4].

Otočankama nije mrsko kajat u korizmi i adventu. Onda se i tako ne ide u kolo, nit se nosi svila i zlato. Ako u korizmi umre i mańi rod, kaju ga kadgod cile korizme[5]. Najtežje jim je, kad kaju od Božića do poklada i od Mioļa do Svete Kate. Onda su svud po selu svatovi, svirka i veseļe, a divojka sirota mora pokrite glave u crkvu, a u kolo i veseļe ne smije ni pristupit. Tako ne vole ni prije goda da počmu kajat, jer je svaka rada o godu da se ponovi, pa da je vidi svit i iz drugi sela.

Isto je tako i kad iskajavaju. Ako se iskajava u pokladno doba, to se brže boļe promine crnina i mala svila, a kad se iskajava u korizmi, to ide oćeš, ne ćeš. Lako je onda kajat, ma te srce ni ne bolilo, kad se ni drugi veselo ne nosi, a i tako niko ne ide u kolo.

---

[1] A eto znam, da je E. I. nikog iskajavala, pa imala prije podne mrko ruvo, a posli podne došla na večeńu u šļokanoj košuļi i u svili. Znam, da je K. Š. kajala svoju majku misec, dva, u pregači, a posli upravo do godine u krpi i zapregu.

[2] A M. I. kajala je svoju tetku pokrita finom raspletenom krpom, opasav tanku, sjajnu srmanu pregaču, a na ńoj skuti fini, debeli vezova. Kosu je načešļala, pa položila, da joj se vidi ispod krpe. Krpu nije ni propustila, ni podbradila, nego svezala, ko što se marame vežu.

[3] Pa opet je M. G. kajala didaka u krpi i pregači, a ogrnila sometsku bundu.

[4] Eno, umro je otac Ǵ. P. Ona ga je otpratila u grobļe, pa propustila krpu ko u teškoj žalosti. Bilo je pokladno doba, a moja ti Ǵ., nije to prošla ni nediļa dana, proletila kroz selo s divojkama, pivajuć u balu. Nije uživala za oca živa, nije znala, što je oprema, ni čestit zalogaj, pa je nije sad svit ni zlobio, kad joj je malo svanilo, pa se razigrala.

[5] Zato su druge i kajale Bulu Štivićevu od Mioļa do Božića, jer u adventu ne mare za opremu.

Ko u lito iskajava, taj iskajava uvik po redu[1]. U adventu (pravom) opet mogu duļe iskajavat, jer se onda svakako najviše crno nosi, pa ili iskajavala, ili se opremļala, odića je ipak najednako. — Ovako prije goda znadu dosta put skoknit, pa brže iskajat, da ne bi svit govorio, da štede, ili da nemaju zašto curi ruo kupit.

---

[1] Ipak sam eto spomenio Nanču Tadijinu. Ona je mogla iskajat u korizmi, jer je materi prošla godina, pa ipak nije, nego je na Uskrs prvi put crno obukla, pa je onda polako iskajavala, dokle god je advent trajo. (Advent zovu i to vrime od Uskrsa do Markova, jer onda još gajde ne sviraju.)

Kata Jajnčerova.

Trebarjevo.*

Narodni život i običaji.

Napisala Kata Jajnčerova.

Priroda.

Kraj i mjesta.

Ovê kraj ide od Jězera dole do Žérčice. To je jena nôša, jenáki govor i zgovarajne i jenaki običaji.

Mi nésme ni gorni, ni dolni. Dolnem ludêm velime dolnaki: „Já- sem to kupil otud ozdôl“. A gornem velime gornaki: „Ja sem se s têm gornakem pövezel *z* Siska (ili otkud bile)“.

Tí- se ludi i žene òd nas, i oni jeni öd- drugê poznaju nošu, govorem i zdržavajnem. Našâ noša baš sama na svû fêlu.

Ovde v martinske jopčine su naselena ta séla:

Prve sele, kô k nam spada, je nä- desne i nä- leve, Žělezna; ká- je na desne, to je velika Železna, kejti je öd- negda naselena, a mala se je nekulike vremena potlem naselila; jê i pȓve bile *hîž*, ali same jěne tri, četiri; ni sad ji nê baš čudàj, zate je i veliju: mala Železna.

Kad se otíde *z* Železne cêstu, onda je na levu ruku pâk male sele, jene petnäjest *hiž*, ko se zove mala Lúka. To je sèlce vuz Savu, a prêk čez Savu üprâv vrâmen ovoga selca je velike sele: velika Luka.

Onda je od male Luke pâk jene frtâl vure ìti do sela Trěbarjeva desnoga, i pak tulike vremena od velike Luke do sela Trebarjeva levoga ili maloga, kejti je male *hîž*.

---

* O trebarskom govoru ima bilježaka u *Vjesniku* na kraju „*Zbornika*“. Ovdje upozorujem samo na ovo: 1. Kod riječî, koje pred enklitikama mijenjaju naglas, ili pred kojima naglas skače na enklitike, naznačeno je to većinom potezićem (-), ali su riječi ipak razmaknute. 2. Gdjegod je jedno samo slovo *položeno*, to se u izgovoru nikako ne čuje (a u rukopisu nije ni napisano). *Ur.*

Od Trebarjeva jenoga i drugoga je pak jene pol vure *h*oda do Märtinske vêsi jenê i druge. Ta je saka strana dosta velike sele; ìtak *j*e desna strana male vekša.

Kak se otide z Martinske vesi proti Sisku, onda se krene na leve i tam vu nem kutu, od Martinske vesi za pešice *h*oditi poldruga vüra, tam je naselene male sele, kö- dâ baš z jöblukem onde opäle: niti ima kakov vreméni put do sela, nê moči ni na kóle, ni pešice vu jne dojti; i to se sele zove Lublänica. Tam prek čez Savu je lepe sele Sĕtuš.

Po préčkem krâju od leve Martinske vesi je pak otiti vuru i frtal do velikoga sela, de su negda najvekši plemenitaši bili, a to je sele Mahöve.

Vode.

Vĕs ovê kraj, kí- se zove Posavina, je sáma ravnïca. Ali je čudâj mêst, de su jame po' pole i po sinökošaj, a po vrbáke i bole, kèjti ludi kopaju i voze zĕmuu, kad navažaju dvoriščâ i vrte, ònda, kî dêla ïžu, ili štale, ili svinec, ili kuračicu, onda to navažaju visòke, kejtì- sme poplašeni z vodû.

Mi vu sĕm našem krâju nemame nikakvoga kamejna: ni vüglena, ni srèbra, ni zlâta, neg pôla, sinökoše, vrbake i šume; ni potokov, ni réki, neg samê Sava vuz sele, a za selem *v* šume živa i mrtva Jödra.

Savä- je na dva, tri, negde i na šest fatov vramna i ima lepi bajer, a ondâ pâk zavoj; tü- se 'sĕ voda vrtî vù- te čuveli, za tĕ- se tomu velî čúvel ili závoj; a de je velika glublína, tomu velíju nâkla ili đöl; de se počme rušati bajer, tomu velíju strmec.

A kak se tê strmec rûša? Tu je màtič, kî ruša; ondä- se na jène strane ruša, a na druge strane, préke vrâmen toga, se múli i redi se *pòloj*. To se tak lepe namúli, kak *j*e tô vrámne kakti stol, a tr̂de, kakti dr̂ve. Onda velijn, da tu matič nosi, odónde ruša. Tu se žène i dèca kúplu, a žene perû alíjne i vodu zäjimlu (kî *s* Savê nose), a i blage napajaju.

Mâm, kak se ide *s* Železne cêstu, jene pedesêt, šezdesêt fátov od sela je jâke velika jäma, i to nê säme na jenem meste deset, petnajest fatov, neg *j*e to na tri sto i do pedeset fatov i prečki čĕz pole tam proti šume na desne, kak se dojde na Trebarjeve od Železne. Ta se jama počme baš na Jajnčerovem Zäkose. Té- se zemne i zovû tü Zakosi, a tu su i Jajnčerove sinokoše; ali se

zate ne kosiju, kej se zovu **sinokoše**, neg su negda, dok su još naši starci bili međ veliku drūžinu, onde bîle sinokoše, a jôkol sīnokoš stare, debele vrbjê, ka*k*god šuma. Ta je jama čak i čêz- te sinokoše. Starci, ki pametiju, povedaju, da je tu, vramen të Zakosôv, pûkel járek (još *je* onda bil čez naše sele jarek, a nê cësta, kak *je* sad), i da je nà te Zakosê devet mlade nedêl prèdora tekla. To je tak strašne bile pogledëti, kakti pekléjnske jame: takvë- su to bile jame. Potlem je bila tam pri male Luke več jene tri pute predora. Potlem sê ta jama male namúlila, i kad ide nagli dëšč *dežđ*, onda leti vòda i nosi z òne múlne zemên vû- tu jamu zëmnu, i tāk se së po male ta jama zapunáva. Ta se jama zove *Jajnčerova jama.*

Onda do sela, baš poleg sela, su figúre dúže, kak *je* god na dūge sele naselene, — **kejti je sele z jarkem ograđène zbog vodê**, — onda, kak *je* god jarek nanášan, tak su jôkol figure. Ta figura, ká- je z rebra, se zove Brnadījova figura, kejti se prva *h*iža, kak se dojde v sele, zove Brnádi, a ta se figura zove pò- jnem.

A ké su jame pod selem, čijâ god têra, po negvém se prézimene zove: Šenišnaköva, Radīčova, Kuselöva jāmina. Vù- te jamaj žene konople i len nāmaču, a po zime perù. V lete pak lovime pò- jni ribe, žene i deca. Guske i race si more saki lake otranīti.

Jenu jamu imame baš na zgodnem meste na kraju sela, vuz put, kud se ide *v* Martinsku ves, a zovë- se **Šiškova jama** (ili Šiškóvka); zatë- se zove Šiškova jama, ke*j* je na Siškove zèmne tekla predora i ostala je velika jama. Tu se lepe deca sake jutre i večer v zime natuligaju ili naskližu.

Radičova jamina, ta je pod pašníki na malem Pavrške vuz Kŕčevine; Šenišnakovâ jamina pod jarkem pri gorenske vulicaj, kud idu na zmajne i v šumu.

V sele je jama na Trebarjeve baš na Jakopincëvem dvorišče. Još su bili na vrpe, kad je na nijovem dvorišče pûkla predora, i melin, ki je bil vramen iže, onda je nâ- tu predoru naletel čak do slivara, kak *je* bile to strašne gliboke i na široke, kak su ga morali onde i razkopati, — nesu ga mogli van spremiti, — a tri mesece je ta predora tekla.

A na Jajnčerovu jamu, ka je na Zakosnicaj, tam su se Krajnci na tūmbase nuter navezli. Po noči su se navezli i čak su se do blizu zmajna navezli i onda su onde do dana bili; nesu znali, kam bi išli. Onda su je ludi štīcami zrivavali, kejti sami nesu si nike mogli pomoči.

Zemļe.

Šume. V šume je pak sakojake jâm, de su starci, dok se je smele, lecäli mreže, vu ke su lovili race devje i guske. Onda, de je god kteri starec lovil vu te jame v šume, kak si je saki več našel jamicu, onda su tû jamu po negvem prezimene zvali, kejti tê 'së jamice nesu imele imena, neg same nekulike, kejti je to prve bila grofova šuma; neg v naše domače 'së sê zvale, kak i sad po naše stárce, ki su se zo 'sèm brinuli. Naši dedi su lovili vu te jamicaj ribe, kad je voda prïbila, a po zime su lovili race i guske. Večer su mreže polékli, a v jutre su našli punu mrežu râc, kak su se 'së šarële nutre; tak i gúsek. Ondä su je spovezali 'së zä noge; onda ž nimi na pleča, pak domom. Onda su je pažmali, parali, kuvali i pekli, a kej *je* ostale, s tem v rasol. Kad sê razrásolile, onda s tem v dim, pak sû se lepe zösušile. K večere pak po druge, i tak saki večer, dok sê kej dale. Kad se jeden večer nê nike vjêle, onda su pak podrmeli nekulike dana.

Prva velika, same nê jake gliboka jama s početka, kak se vlêzne v šumu, zove se R ï b o š n a. Zate se zove Ribošna, kej su vu- jne ludi i prve, i sad loviju ribe. I ta Ribošna seže gore čak do dubravske šume. A železenska šuma je mam z našu, i oni zovu tu Ribošnu L i b u j n; i ta Ribošna čez tu nijovu šumu teče, onda vuz naše zmajne gorenske i lučke. Tu je još i železenska šuma i tud nas komadič deli Libujn, koga mi zoveme v naše šume Ribošna. Onda na dolenski kraj, kak se v šumu ide, nejde ta Ribošna do martinske šume, neg sê ona okrenula male k domu i tu je sinokoša V a č i n o v R a k i t o v e c; baš vuz građu je poznati male jamicu, ali se sejene nê zamela, neg je još na komadič dale otišla i tam je male glupša, i onda se ta jamica male zavine v šumu i rep je dojde pâk v drugu jamu, ka se zove M i k o v č i c a, a ta pak otide nekam *v* martinsku šumu.

Onda sim gore na gorenski kraj, na desnu ruku, kak se dojde v šumu, je komadič lepi, lepa greda na višine; zate se i veli g r e d a, ke*j* je na višine, a S v i n i š č ê se zove, zate, kej su negda onde na 'ne lepe grede bili svinci nare*đ*eni, de su v lete spale svine, i kuča, de je spal svinar; a kat *je* bile žira, onda su spale do negda zime v šume: nesu išli domom, neg su govorili ludi, kak i sad govore, da jim 'së i presëne, kej čez dan pojeju; a kad su bile v žiru, onda su i bole bile na miru, kak su se bole pomagale. Onda je J o k r u g l â k. To je mala jamica. Onda je Š i š k i n K l u n. Tê komad je baš kakti

klun; to je segrgatska šuma domača. I to je bila grofovska, ali nam jû grof prikazal prve čudaj let, neg sme onu drugu kupili. Têje šume i više, neg je ta međa prečki čez šumu. Ku sme sad kupili, ta se zove Međîdorje. Onda su Polîce. To je čistina; jê i grmja, a nê šume, ni rastjâ. Ondâ Mrêžna gredîca. To je šuma; tu je nekulike rastja. Ondâ Mrežni bôk. To je vuz železensku među. Onda su Šîške, baš na putu, kud se ide v Pribrestjê. Tu je bile negda brestjê, velike drvéčje, ali ga sad nê. Onda su Šiške pri Känačišče. Tu su sad naši kanàki, de nam spiju svine, i kuča, vu ke spi svinar; i tu je zdenec naređen za svine napajati i za druge blage, i te je zdenec lepe naređen na čigu i kopajnu, s ke blage pije. Onda je Nadostrájnski Blûdič. To je mam vuz kanak. Onda je Žigin gaj. To je lepa mlada šuma; več ju i seču ludi; to je veliki komadič mlade šume. Onda je Šandorski Bludič. Zate se zove Nadostrajnski Bludič i Šandorski, kejti su se tak zvali grofi, i tu su bili nijovi kanaki negda v staru dobu. Onda su Male Glögove. To je sredi mala gredica; na saki kraj tê grede je jama i vu tê jame po cele lete vodê, kad je močvärne lete. Onda su Đurekove Šiške. To je lepa greda visoka i tu je male rastja, neg sáme gložje i negde i negde čiste. I tu su dve jamice, kê tečû v železensku šumu. Ondâ Male Záblutiče. To je črêt prez rastja, sämê neke grmja. Tu je blate i voda, zate se i zove čret. Tu se male pase blage; same kojni, a krave ni male.

Ondâ Mijalîčova noga: na višine lepa greda, ondâ male dale jamica vuz tu gredu i ta se jamica zove Mijaličova noga. Ondâ Mentíriševa noga; to je jamica. I te se jame zate tak zovu, kej su vu- jni starci lovili race i ribe. Ondâ Ležále. Tu je lepa čistina, a de i gde debeli starinski rast duplâč (ki je nutre duplast); i to je do žive Jodre, i tu leži lučke blage, tu si počiva i vu te žive Jodre lepe pije vodu, pak ide na Ležale i tu si počiva. To je 'sê — 'sî tî komadi tê šume — vuz železensku među. Ondâ vuz te Lučke ležale jama. I to je negda bila mala jamica, a sad je več jake gliboka, i kad voda pribije, onda z te jame teče voda v Jodru i zate se je tak odrla i zate je tak gliboka. Ondâ naše Ležale, trebarske, od žive Jodre do Žitišča. Ali sad ne leži blage nà- jnem, kejti je tu čudaj stâre rastov, onda je bile čredara strâ, če bi se teri rast skrútil na blašče, pak bi je moril. Neg je sad ležale male dale, na Koserîšče; tu su bili negda turopolski kanàki i to je najvišeša greda v cele šume. To je vuz živu Jodru, baš na

vuglû Žitišča. Onda je Näusti. To se zove zate Nausti, kejti se tu stâne živa i mrtva Jödra, i tu se more čez tu Jodru prejti i to se zate zove Nausti. Ondâ Pazuvska greda. I to je visoka greda.

Onda, ki se povrne z šume k domu, ondâ Žïtišče. To se zate zove Žitišče kejti su v stare vreme nà- tem starci sejali žite, a sad tê komad kosiju ludi, ali ga navek zovu Žitišče. Ondâ na levu ruku Záblutje. To je veliki komad i to je čret. Tu raste šaš, a de je kulike višeše, trava. To se zate zove Zablutje, kejti je tu bile negda, kad su šumu kupili, takve grmje i suva drva rakitova i jasenova, da nê čovek znal van, kad je nuter vlêzel, neg je moral zabludïti. Zate se i zove Zablutje, a sad je lepa rastïna, kakvê nê *v* cele šume i nïšte je nê sadil, neg sê sama zakorenila i zrasla. Onda je od mrtve Jodre Gârvani čret. Vu tem čretu je navêk blate. Kad bi bila velika suša, teške bi i onda prêsela. Onda je Garvanec. I to je čret i med temi čreti mala greda, i ona se zove Garvanec. Onda su Šandorski svinci. Tu su sredözemski kanaki. Tu spiju sredozemske svine; tu su svinci i lepa kuča, kakti črdâk. Tú- su si kuču 'sï sredozemci skupa zdelali, i tu je zdènec i kopajne velike za napajati blage, i pâk na zemle kopäjne za svine; té- je zdenec naređen na čigu.

Vèzda pâk od doma. To sem več naprêđ imenuvala, onda ga sad ne bum, kejti je Ribošna i Svinišče čez 'sû šumu, a ja sem one sad napisala same gorenskem putem, a Šandorski svinci su još male prêk sredozemskoga puta, tam pri mrtve Jodre. Ribošna baš ne teče čez 'sû šumu, ali Svinišče je baš do martinske šume.

Onda, kad se ide srêjnem putem, je za Sviniščem Podëščiče. To je lepa čïstina prez grmja; tu se pasû guske selske i tu se pasû kojni, ali se slabe kej pase; zate ludi i mrmraju, kej je lepa trava za kojne, a né- ču se kojni pasti, kejti guske 'së zägade. Onda je Sepečkî zdênek, onda Štrčkova gredica; to je pâk greda, mala gredïca, same je lepa. Onda je Belïle. To je nïzdol; tu je navek blate i tu je same vrbjê i gŕmje, a nikakvoga rastjâ nê. Ondâ Pëtkova gredica. To je pak greda i dosta je rastja i glóžja i tŕjna. Onda je Žîgina Bëlinska greda. To je lepa na višíne greda. Onda je Belinska greda. Ta je još lepša i lépe je rastje, a drugač je sekud čista, prez grmja. Onda su Niski Sèpci. To nê baš jake niske, ali je ipak nižeše, neg je greda. Ondä- su Sèpci. To su dölenski kanaki. To je lepa višina. Za temi Sepcî,

de su ti kanaki, su Sepci. I to je lepi komâd, visoki. Onda je **Krûpinska noga**. To je jama; nê baš jake glibòka, a sejene nê moči čez nu prejti z vozem sena, neg su morali ludi navoziti. Najprve su näsekli grmja, onda' na grmje su navozili zemnu i tak su lepi put čez öbodvê naredili. Negde je gliboka, a negde je male polöjneša, i kad počme voda pribivati, onda pitaju doma onöga, ki je išel *v* šumu: „Jesu li se nälejale Krupinske noge, moj dèče!" A kad se one nalejû, onda sme mi gotovi. I pâk male dale su naređene bȑvi, čez- ke sê išle prve, dok nê bile puta. Tê brvi — to je odsèčen rästič, tak sıejni, i čêz- tu grabu prepréčen; ali sè tud same pešice odile. — Onda je **Ráskrižje**. To se zate zove Raskrižje, kej je još jena Krupinska noga, onda jena vü- drugu teče, onda se räšinu, onda jena otide v mrtvu Jodru, i te se komad zove Raskrižje.

Zrak i vrijeme.

Dobe. Dok dojde fäšejnek, onda mâm ludi računaju prölotje: onda već idu gradit sïnokoš, slivara, zmajna.

Onda, kad lepi dan osvëne: „O, déci, pojtï- je — proletje je tu, — za poslem". Kej se dela, ili kî kam ide ûnuk s početka proletja i male pötlem, onda već potlem velijn: „Ja sem to delal sëga proletjä.

Već o Vuzme ludi računaju lete. Dok berû bažul, i spravlaju, i tučû lëtinu, to računaju lete: „O, cele lete berem bažul i tučem". Tak se spominaju žene, kad se unuk skupe putem, da idu bažula brat: „Imate li vi, nevesta, ili vi, čèče, još kej bažula brati? Ste li već letinu stukli?" „A jesem neke i stukla. Bila bi së, ali saki den sem prez mala v bažulû. Onda, da dèm z bažula, stučem *je* dvadeseti ručic". Onda pak veli druga: „O, dragi nevesta! Mi bi se morale bole požuriti. Kvatre su blizu, a po kvatraj je već slabe sunce i sačkakve vreme. A budu ludi išli i kukuruze brat. Onda se već ne bu tukle, ni bažul bral. Muži ne budu nas čekali. Dök pê jeden brât, onda peju 'sï, kejti nijeden ne če biti zajni".

Dok se počmu žene spominati, da su kvatre blizu, da bu pojti i konópel semenîc brat, tû dobu mam računaju jësen, dok kvatre dojdu.

Unuk v jeséni, kad se trêfi lepe vreme, da se kukuruza bere i perje žëne, onda letî po pole od perušïne do perušine od pâvuka ona svila (mi velime: pavukova svila). To se tak na sunce sveti, kak i jê svila. Onda velijn takvêm danom bâbje lete. Tá- se svila

ludêm i ženam za lice lovî. Onda velijn žene: „To je baš prave babje lete. Kulike je bile dánov i tóple, pŭk se nê tô kejgŏd po zraku vlekle!". To se tak za joči lovi, da nê moči gledëti, kad se nalovi; mora se navêk brisati.

Tak onda saku dobu zovu po vremene, kakvë- je vreme i doba, kú- su več tak odredili od starinê. Veli se: na proletje, na pramaletje (gornaki veliju: na protületje), s proletja, cele proletje, sëga proletja; s početka leta, cele lete, sega leta; prëd jesen, onu jesen, sê jeseni; k zîme, celu zimu, sê zime.

Vrijeme. Kad je ŭnuk v zime meglovene i odpuščene, onda veliju ludi: to je prave **g n i l e v r e m e** i **k u ž n e**. To vreme nê ni za ludi, ni za blage, ni zä nike dobre ni zdrave. A kad je lepe sŭjnčene, i čisti zrak, onda veliju ludi: „Tó je baš prave proletje, a Bog zna, ná- ke to svedöči! Bú-li onda, da bŭ pojti sejat i po pole delat, bu li onda trêba kožûr na pleča?" Onda, kad pitaju têroga starca:

— Ste li vi, dède, spok ste živi, takvu lepu zimu zapametili? Kak *je* onda potlem bile, kad je bile pojti van na posel? Je li bile lepe vreme?

— A kak *je* bile! Nikak! Kak bu i säd. A já sem zapämetil i više zîm, nê same jenu, da je bile tak lepe i tople prez snega i leda, bîlê lepe, kam lepše; ali potlem — da bi se nigdâr ni në rodil! Bîlê pòjti blagu van, ali je dešč, blate 'saki dan. Döšlâ doba za sejati i povrtelje, i letinu, i kukurüzu, alì je zlêzla voda; pojtĭ je bile z blagem nekam *v* stran; krmu sme poranili; bîlê pojti blagu na pašu, a nê bile kam. Zlèzlâ voda rôžnaka meseca, kak sme se v lajde k meše vozili, a blâge sme odpremili v Krajinu, i kí- je kam znal. V polovice ïvajnščaka sme došli z blagem domôm, onda ejd sejat. Ludi su posejali i bile bi neke zrasle, da nê potlem stâla suša. Ali je stala suša, kak nê mogla kukuruza nikud nikam, baš kad se je ogrinäle; a potlem je pâk bila velika möčvar, kak nê mögle nike dozrëleti, neg *je* 'sä kukuruza na nàjže zrasla: pêdem velike perje, i na sâm Božič sem pred pečjŭ *v* kûjne kukuruzu pekel. Fîže[1] su muži za stolem sedëli i pili, a já-sem donesel naručaj pečenïce pečéne. ,Nàte, déci, búte znali negda nekomu povedäti, da ste na sam Bôg-Bòžič jeli pečenicu'. A moji ded mene velíju: „To je, ti lapec! Ja sem bil još dečkêr. Sem ja tebe zâ te povédal, kad si ti sečna meseca donesel pred volnîk mîcic, a čele su nosïle, ko dâ rôžnak. Ti mene pitaš: ,Ste li vi, dede, zapametili *k*da, da bi bile

[1] v hîže.

vu tu dobu tak lepe?' Onda ja velim: ,A jesem i više putov'. ,A kak *je*, moji dede, onda potlem bile? Kakvê lete bile?' ,A nikakve, kakve bu i sad'. Pak vidiš, da je došle na moje. A kakva je doba, takve mora biti i vreme. Ja se tomu nigdar ne veselîm, da je *v* zime lepe vreme, to sejene na dobre ne zide".

V proletje več, kad sĕ bole dovađa toplina, onda sĕ bole puše jug. Žene unuk o fašejnke pređu bele, onda se za rana kupe prât, dok jake ne puše jug; i onda, kad čez dan puše, onda ju na noč vèse, kejti jug pređu zapuše, kak por'đave i tak *je* joštra, kakti štrûjna. Onda tak puše jug, kak sĕ joblûki kûče. Onda veliju ludi: „Tê jug bu napuval dežđa". A v lete puše negda z d o l c, negda z g o r c. A v zime najviše s e v e r puše. Tak zna puväti, kak sĕ jokol *hiže* fučka. Onda veliju stara babica: „Joj mene, kak sem ja sirota črna, a sever *s* snegem fučka!" A kâ sirota nema čerčice, tâ se ne sleče, da bi štêla, neg sirota zdijava: „Joj mene, joj! Kak nektera žena ima po dve, tri čeri, ke su jake, a ja sirota stara i slaba nemam ni jene! Pak veliju nektere nesnage, da tera snèja ima dékle dve, tri: ,Joj, kulikê to brige!' A zake mati sina rani? Zate, kak sem i ja dva, tri otranila, pak me sad ni ne gledî; a da imam čerčicu, onä bi mi došla i odnesla črnu rubačicu, a belu donesla. A uvuk si moram služiti, ki me opere".

V zime negda i negda zna iti dešč, a ove jene dve zime ide više dešč neg sneg. A više putov se trefi, da ide sneg i dešč: onda tomu déžđu veliju s n e ž n a k, ki skupa z dežđem ide. Onda, da puše *v* zime sever po dva dane, onda veliju: to bu trejtâk; a kad puše po tri dane, onda veliju ludi: á, to bu petâk, kad tê tak duge puše; a kad puše po pet dana, onda veliju: to je pravi devetâk; o, sad bu dobre lete, kad *v* zime jake sever puše; onda se lepe zemle delaju, kad nê snega, neg se lepe zemle smrzavaju, lepe zemla nazebe, onda se *v* proletje same siple grûđje, kad se jorje i kopa.

V proletje, kad ide drómni dešč unuk po dva dane, onda veliju ludi: „To je pravi t r a v o v á b e c; té- je gust, ka*k*god ščêt; tê odpira pomulinu s travê, kak lepše raste". Kad se več poseje, onda se ludi bojiju nagloga dežđa. Ki dešč ide nagle, kak *je* za čas sekud zalejane, tomu dežđu veliju ludi p l ò v a. „O, ta je plova sĕ zabila! Teške ti se bu kopale!" I v lete i proletje najviše ide takov dešč. Onda, kad idu žene i muži kopat, onda jeden drugoga pita: „Sused, ili prijàtel, kak vam se kopa?" „A, moj prijatel, nikak! Onde se još još kopa, de se je gruđnaste zjorale; ali, de se je spržile, tu se

kopa — nìkuli nigdâr kakti trsje. To je 'sẽ ta plova zabila, a same naj ne bu takvê plovê, kad bume žite sejali; drugač ne bu nigdar ni zrna vane, a če kej i zlezne, to sejene ne bu nike dobra: ne bu mogle rasti, neg da bi primakale, onda bi morti bile kej".

A kad se kukuruza zméče, onda se pak čudaj pútov trêfi, da se takov veter skûpi i zjobluči se, onda veter i dešč skupa ide: veter puše, dešč ide, kak ne nigde ništa videti, kak se pûši; i to ne puše same jeden veter, neg sì zo sè krâjov, kak 'sũ kukuruzu zvîtlaju, skopíču i spötrgaju, a tó je jake škôde; onda i mora biti na miru, dok se koti klip i zrne, a onda je na mestâj i pöležena, nà ke nigdar ni ne zraste nike, neg gola tulìna. A siromaki ludi i žene po sinokošaj, de spravlaju, — onda se tam stâraju: „Joj, joj, kakov je to slâp, ki nam bu 'sũ kukuruzu potrgal i povalal, sad *v* najgorše dobe"! A stari babica pak doma: „Joj mene, idem ja *v* kuvarnu. Popazi ti, kí- si stareši, nâ- tu decu; grmî i puše, — da se ne bi deca bojala!" Onda babica otidu *v* kuvarnu, pak prekriže na dvorišče krušnu lopárku i pöpeček i zgrèbnicu: to zate, če se kupi tuča, da se raztepe. A če kulike i tuča ide, onda babica teraju najstarešega mlnka, kogâ prvoga sneja zrodila: „Odi, drage dete, van neke na se zadeni, kak ne buš moker, pak tri zrna tuče poječ, onda dojdi, onda mam dojdi!" Onda dèčec otide (a dê i dékla stareša, onda ide ona); onda dojde nuter, onda babicu pita (kô: màme stari!, kô: stàre!): „Záke se mora tak na dvorišče križati i ja tak tũ tuču jesti?" „A mê dete, to sem ja još od mê babice čula, da se onda oče tuča razkopati". Onda, kad je tê slap stal, sunce počele sijati, onda deca van, vesela, kej je lepe sujnčece sinule, a male prve je bila temna noč. Onda su deca jẽkala k babice: „Oj, màme stari, vidište, dâ to istina, da sê mam tuča razkopala! Je li, da bute vi i drugi put tak loparku i zgrebnicu i popeček križali pred kuvarnu, i ja pem mâm brât i jêst tuče?" „A, drage dete, dobre je, dobre, kad nê bole. Nê ni sad kukuruze nikakvoga dobra: 'sũ jũ tê veter i slap slamal, a da jũ još i tuča potukla, onda bi mi z istine bili kruva gladni, a junuk ga bume male dobili".

A led, ki se smr̂zne po velike zime, kad nê snega, té je tak škälek, kakti mast. Kad deca nä- jnega dojdu, ona ne moru ni *h*odìti pò- jnem, a kam da bi se po- jnem tulìgali! Ni ludi ne moru ni *h*oditi po- jnem. Tomu ledu veliju ludi: to je pravi vedrenâk i gòlec. A ki se smrzne, onda na- jnega zapane sneg, to je onda snežnâk, a na tem se je lepe tuligati. Tu si lepe deca razgrnu sneg, kak več na daleke oče leteti. *V* svetek idu i velike dékle na led, i male, i

dečki. Kâ ni nä sme, ali se skrane; onda su tam do noči. Ké- su v pûjnđaj, tê idu na led golec, kejti po- jnem lepe letî, a pete stavlaju, kak ne opane; a kí- su pak v jopojnkê, tí- su na snežnake; a dekoji nadrčica, ki je i *v* jopojnke, ide na golec, pak kôm-tôm bûbne, a ovi drugi se ž nega smejû: „Gle, se zna samöglavica: tê ide tam, de si *h*ŕbet ramna". Onda vêčer, kak idu domôm, onda one, kê nä- smeju domom, dekle i dečki, idu k onem, kê smeju, onda se tam zuju i jobojke i kopice zosušiju, a dekoja žena im da i jesti, če ništa, kruva. Onda im veli: „Joj, deca, deca, zake idete tam, kam ne smete! Još búte doma i bijèna; onda kej vam bu s tem bole? Vam i presene igra".

Kad sneg ide po male, kakti poseje, onda veliju ludi: „A, tu ne bu snega; té- bi moral iti tri dane, da bi zapal za sâjnkati; tê same prši, kakti muve. Neg da bi on išel, kak zna iti, kad kani zäpasti, na vräbčeče glave!" Kî jake ide, tomu veliju, da ide „na vrabčeče glave".

Pri nas nejde tuča, neg negda i negda solîka dromne zaprši; a po druge krâje ide, i čudaj putov veliku štetu naredi.

Neg kad je jake zima, onda se *h*oče Sava smrznuti, i to onde, de je mirneša voda, v Lučkem víru. Tam se najprve smŕzne. Kad se kulike zima vtiši, onda se tê led o*d*tud otrgava, a ludi onda na mlînare viču: „Bèšte kraju, ide krèja jena zä- drugû!" O, onda su mlinari *v* strávu: bežiju z melinî kraju i povežeju napréđ lajde z lancî, kak kreja ne očëne lajde; i celi dan odbijaju šticami kreje, i po noči, kejti led jake draple mëlin, najmer, kad *j*e golec, ondâ i jakši.

Toplina i zima. Pri nas je vekšinu bole tople, nek *j*e[1] zima; a sad jene šest, sedem lêt ni zimê nê, nikomu nê dodijala zima, kak su znali starci pâk našem starešem povedati, da je negda tak bile po zime zima, da su čavli pucali na krove (kak su dö- vezda bile *h*iže i štale z deskami pokrite), da su v jutre deske štrčäle v zrak po *h*ižaj i štalaj i po drugem stajne. A toga sad več nište ne pameti, kak *j*e negda bile zima, neg *j*e to öd- negda spömenek: ded mlûku poveda, mluk svému mluku, i tak ide od zúbi do zubi tê spomenek, da je tak bile zima, da se je smrzavale v krave tele, a v žene dete, a v kobile žrebe, — dâ tô takva strašna bila zima. I sad starci povedaju, da je prve bile bole po zime zima i da je bole së rodile.

[1] „nek e" = „neg je"; tako svuda „nek", mj. „neg".

Sad se prez mala ne zna ni jesen, ni zima. Tak, da se zna, dâ bole v lete vruče, neg *je* v zime zima. Lajnske lete to je bila takva vručina, kak *je* svet na pole o okapajne uprav omílal. Četìri dane je ta strašna vručina trâjala, i tak je svet razmoríla, kak su četiri brajci na pole, de su kopali, mâm mrêli. Oni ludi *h*öčeju jake jesti; oni nesu šteli jesti, kak su drugi ludi jeli, lagäneše jele: mleke, i sirutku, i sir, i šalatu, neg sù si govorìli za ruček kuvati žgànce, a za jobed jačmen, bažul i zelje. To je žméka *h*rana i jaklena. Ondä sê ta *h*rana na vručine i bole vu jni*h* razbelila, a oni su teške delali i prez vručinê jim bile tople. Onda su pili vödu te vodu, dok su se sporüšili. — Ondâ tâ vručina prèstala. A da je duže bile, bi i drugoga sveta i više propäle. A ovu sad zimu (1897) nê baš ništa zima.

Tlo.

Kakove su zeml**e**. Pri nas je zemna na tri fele: peskovìta, grùšna i múlna. A tam gorni ludi imaju i iloväče; té- su zemne jake teške za delati. Vezda, kad čovek zjorje i naseje, onda se mora žuriti, kak sè nakopa, kejti kej ostane do drugoga, ili trejtoga dana, toga nê moči več niti same ščepnuti, neg je tak grûđa trda, ka*k*god kamen, i tak zvoni grûđje pod motiku, kakti črepovje.

I dolni ludi imaju — mâm od Setuša su — takve lute zemne, teške. Takvê[1] zemne trêba jake gnojiti, ki *h*oče, da su i kulike za delati. A za roditi su jake dobre: lepa kukuruza i strn *h*oče lepa zrasti, same kej je teške jorati i kopati, a i ogrinati nê moči betva, same male; neg da kulike primokne, onda se da dobre delati.

A pri nas od jezérskoga pola, pak do žérskoga je jake dobra zemna. Böki su grušna zemna, ali nê jake luta, a Jôstrovi su pak luteša zemna. Zäkosi su baš na komadič sam pesek, a Sinö-koše i Dòlci, to je baš sam mûl. A pak Pašníki, ki su pod selem, — to je baš jake luta zemna, ali tu ima saki same komadiček. To si nekak skopame. A onem, ki sè zemne tak teške imaju, tem dodija kôp.

A gruntišča su tak, kak i pole: nektere grušne, a nektere mulne. A dekoji si navozi i s peskem, kejti morame visoke navažati, kad sme v nizdoli; i da bi baš kak na višíne bili, kad sme *v* takvem meste, de nas more voda polejäti! Kejti imame pöd- sobu šumu, a šumu delî — našu i kanovničku — Jodra, živa i mŕtva. A ta Jodra jena vu drugu vteče, a živa v Kupu; a kad Kupa pribíva, onda i

[1] = „takve je (takove je).

Jodra. Onda poleje šumu, a šümå[1] blizu, i tak dojde voda čak v hižu, v štalu, svinec i sekam. Zate mi morame gruntišča visoke navažati zbog vodê. Ki si više navozi, če i dojde voda na dvorišče, bar je nê v hiže, ni v štale.

Mulna zemna je jake lepa za jorati i kopati. Kad se zjorje, onda nê treba ništa ni kopati, neg same zagrnuti zrne i z motiku popravlati brazde (kejti je saka brazda v slogu, i de vol, ili koju stane, tu je jama; onda se mora slog poramnati, kak nê razrovan, neg kak *je* lepe vramen).

Do vezda žene, dok su bile međ drüžinu, dok su bile po četiri, po šest, negde i po sedem žên, onda su si saki put, kad su išli muži jorat, jëmale na pole švële; a stare babice, — i one su išle po male kopat; a ke su bile baš slabe, tê nesu išle kopat, neg su doma pazile na čelce i nä- vrtu plêle pövrtelje i së po male luk okopale, a ke su bile jakotneše, te su išle po male kopat. Onda su si mlajše jemale švele, a stare su si jemale prêslicu; onda su mâm s plugem na pole išle.

A sad je dosta *hîž*, de nê neg jena žena. Ta je së: i gospodarica, i polarica, i sneja, i së. Sad se nema čas doma ni najesti, dok plug otide, neg mam brže nä pole; a na pole si nema čas ni počinuti, a kam da bi šivala, ili prela. I još nejdu muži domom s plugem, ali ona mora domom južine pripravlat. I potlem ima po dva dane onoga nakapati, kej je jeden den zjorane.

Na grušne zemne se mrske jorje i velike je grudje, i to se grudje teške rasiple. Da se na takve zemne jorje, onda nê čas sedeti, neg tuči grudje i kopati — motiku do motike.

Na peščéne zemne je teške joräti i kopäti. Kad idu ludi na takvu peščenu zemnu jorat, onda ne čeju klepati želézja, neg kad zjorju, onda več nê moči ž nim jorati: tak se ošërbî. I muži određuju takvu zemnu za kopati, kad se več motike zatupiju. „A, sad peme kopat na Zakos. Motike su tupe. Onda je dame sklepati, kad skopame Zakos“. Kejti, da bi z naklepanemi motikami kopali, bi se së stulile i razdrle.

Zemļe iza kiše. Kad ide jake dešč, ili pak prava plova, onda je po pole, po nižeše zemne së zalejane. Zate ludi prejarjaju prekopce, kak vú- jne voda letî. Kad se unuk v jorajne trefi takov veliki dešč, a i prez toga nê suve za jorati, onda baš nê moči ni male jorati. neg se za plug prijemne blate. A ove lete i lajnske su siromaški

[1] = „šüma je“.

ludi i po blate i po vode jorali. Cele proletje je išel dešč. Onda su ludi mislili: „A, nê još òra prešla; stigneme mi posejati“. Ali je išel dan na dan dešč. Je, več je svet videl, ora prehađa, a još je sě sejati. Ondä- sê (se je) svet prijel i po blate jorati i sejati. Siromaški ludi su bili mokri i zgaženi, a i blage mokre. Onda, ki je išel prvi domom, je znal onomu, ki je joral, reči: „Hodi, dèče, domom!“ — „A, moj deče! Idem k peklu. Kam bi išel? Neg dä bu bole? Još bu i gorje. Am sme dosta čekali, puk štá- sme se dočekali? Bum posejal, če i po blate. Nek onda raste, če hoče!“ — „Jè, me nê štâ čekati. Več je taki pojti i okapat, a još nesme ni posejali. A, letos bu dosta glada. Več je tri lete slabe sě vrodile, a ove lete ne bu baš ništa“. — „I, dragi kume, to se tak lepe vremenì, i jeden je den lepe; a za čas ko da hoče biti sudni dan“. — „Ome, dragi kume, bu patiti. Tak bu, kad peme i kosit. Travu vrušime i opsene, a onda na jnu opane dešč. Séne bu pocrnele i zognije na pol na sinokoše. Ne bu štâ prodati. Ni za blage ne bu hrane, neg bu celu zimu blage betežne od prašnoga sena. Same, dok jeden put zmokne, mam se praši, a kam tulike putov! Kulike je proletje, kej nê nigdar treju danov, da bi bile lepe, neg navek dešč!“ „A, dragi kume! To sě vreme kaže za hude lete. Još, još bi čovek neke i posëjal, makar i po blate, če bi kak tëške okopal, da bi bila lepa jesen; ali če se trefi dežđevje, onda nam kukuruza zognije na najže“. — „A, ne bu nam nikakvoga dobra. Teške si ga onömu, kî ima drómne dečìce!“

Kad dešč stâne, onda idu ludi z motikami pö- pole i prekáplu. Zo sake jame otpuščaju vodu. Onda jeden na drugoga otpušča, onda ovè pâk na međe zamëče: „A, ne dâm ja ná- se vodê“.

Kad takov veliki dešč opane, onda ostane po dvorišče, po gnójičine i po vulicaj vodê. Onda si žene vù- te grabaj otrane rac i žügičov. Ka je baba doma cele lete, pak si nasadi deset, dvadeseti glav, onda si je vu te grabice othrani. Nabere jene male kopriv, onda je skoše, puk race nahrani i tu si je na dvorišče saki čas vidi.

I po figuraj ostane vode. Nä pole je jam, vu ke je cele lete vode. A je let sušne, da se i tê jame zjorjû i sêju; same je to retke.

I po vulicaj ostaje voda. Kak su sad ludi naseleni v glid. kakti po varoše, nâ 'v i nâ 'n kraj vulice, onda je ta vulica skûpna. A de su neslöžni ludi, on veli: „Já- je ne ču navažati, kad je i on ne če“. Pâk on veli: „Já- je ne ču, kad je on ne če“, — jeden drugomu veli, da je on ne če, a nijedën- je ne če. Onda si dekoji

vramen svê *h*iže navozi, onda je ònde još višeše, a vrej je dosta jam. Onda vu te jamaj leži voda duge vremena. A ima ludi vu te vulice, ki nemaju svéga blaga. Onda oni drugi veliju: „A, bum jâ vulicu navažal, bu me bole špotal. A več bi si on mogel kakve takve jujnččce prestvorïti, neg ne mari za se, ko da nê živ". — „A, moj deče! Baš se zä- jnega ne bi ni gledele, da bi sï drugi šteli. Kej če siromâk, kad je v nužde i bökčije, a ne mre si nike pomoči". — „A, ne mre, ne! Same se i ti vu te pusti! Ne buš si mogel pomoči. Bu ti sele pomagale!" — „Dragi moj! Mi sï sëga nemame, kej nam *j*e trêba, i čudaj nam fali. Idem ja k tebe, ti k mene, on k ovomu, ov k onomu .... Toga nê v cele vármeđije, ki bi së imel, i ki ne bi šta toga išel prosit. A ki nema baš ništa i ki se baš zä- nike në stara, kakóv- je to čovek i žena? Tê nê, da žive, ki žive, kakti nema stvar". „Tak *j*e, tak", drugi mu svedoči. „A dragi moj, nê same tê tàkov, neg i*h* je i više takve". Tak se večer na bregu spominaju. Blage prirede unuk po zime, onda idu nä- breg i tu se za së segde spominaju. Onda se š čim pofali têri, onda drugi, ki ima kulike rog nä- jnega: „A, baš je istina to! Baš ste vu te vulice sï fajn ludi! Kak i v Ščrbaköve, i v Jajnčerove, tak ste i vï v Hrvojïčove! Ne čete si sami vulice popraviti, neg imate jëzerišče pred *h*ižu. Ne date nikomu pò- jne pešice prejti, onda bi radi, da bi vam sele navažale".

A na pole su takve mrske jame, de je god vramen predora tekla. Male se je zamulile, ali je tomu čudaj treba, da bi se to popravile.

Jê v sele nekulike dvorišč, de su jame. Dekoji se je na takve i naselil, kad si nê imel š čim navoziti ni onde, de je teške delal, neg *j*e prosil lúdi, kej su mu navozili. A dekojemu, kad ima čas, nê blage zdrave, i sam je pri *h*iže, — ne more stiči; a dekoji je i nevalan, puk ne če.

Poplave. Trebarjeve, Mala Luka i Železna, — nu, Martinska ves, ona nê baš tak v nezgodnem meste, kak sme mi drugi. Ako im je voda i polejala pole, sinokoše, i čak vrte, ali su bar bili na miru v svojem stajne, i z decu, i z blagem. A i oni su se o g r a d i l i z j a r k e m, i ná- jne navaluje voda, ali se ipak obrane.

A mi sme se baš ove lete ogradili z jarkem, ki je visok poldrug fat, a širok jeden fat. A jé- ga, ki nê ni sad gotov, kejti ludi nesu imeli čas na jeden put ga zgotoviti, a celu je jesen bile dežđevje, onda je podvirala voda, da su počeli navažati. Dekoji su i na kole navažali s početka, a potlem su na täčkaj vozili, a žene su na tràglaj nosile. Onda potlem su pak šteli dogotoviti, ali dok je počel

čovek kopati i jeden je štih odrezal, onda drugoga, i mam je podörvela voda, onda nesu mogli zgotoviti. Ali se sad zate ludi bojiju: čĕ zíde voda, kak i zide sake proletje i saku jesen. Več veliju siromaški ludi unuk v proletje, kad počne dva, tri dane iti dešč: „A, sad znamo, da se bu dovezel Vuzem". I v jeséni pâk veliju, da se Sesvete dovezu. Ali čim se prvi put vremenî, kupe se ludi, da budu naredili jarek, kî još imaju neke rediti.

Pri- näs- je bila več čudaj putov voda, starcï- su povedäli. Alï- su stárci povedali, da su oni zapämetili vodu, i da je čak domom došla, ali da tak velike vode, kakva je bila predlani (1896) i prêk predlani (1895), nesu zapametili.

Poplava g. 1896. Prva je voda zlezla v proletje, a drugâ bila mam v jeseni. V proletjê bile još i snega, a k tomu je išel i dešč. Ludi su siromaški mislili, da dojde voda same v šumu. Jê bil veliki kvar za pašu: bile je pojti blagu v šumu, a nê mogle biti niti v štale. Več je amëtem svetu i krmê nestäle, a i pašu je voda zalejala. Bile je pojti ludèm po sinokošaj građe popravlat, a nê mogel ni s hiže van. Več 'nôgi nê imel dreva pri hiže, neg si je bral splovje, kó- mu- je plûle po dvorišče od suseda, i z gráđe stâre pleter. Bila je velika šteta i za šumu, kej je bila sä zalejana.

Ali da nê bar došla domom, ne bi se ludi napatili sami i z blagem. Bili bi si privezli drv, kak su si i prve. Bili su siromaki v stravu, onê još bole, kî nê imel š čim blaga hraniti. Bile je, ki su saki čas išli mere glédet i pâk metat: je li pribïle vodê, — je li sékle? I unuk, sï zbujneni, su se znali skupiti na breg i jeden je drugoga pital: „Moj deče! Kej s toga bu? Kej bu, za ime Bože? Sena imame sï več male, neg kej sme si ostavili lepoga za jorájne. A ja bum moral i nê pohraniti, da i imam penez, a kam, kej ji nemam! Kam bi išel pó- jne? Sad je së skupe, kakti dragi kamen".

Pâk veli drugi: „A, dragi ludi! Mi bume ove lete i v kakve neprilike. Sad bu voda. Toga nê vredne ni v rùkaj držati, da ne bu vodê. Več su v šume së jame zalejane. I kad se Krupinske noge razlejû, onda bu sä šuma zalejana. A Sava furt têra i tak je mutna, — uprav se kopíče, kak je bíza, i navek se pèjni. Da bi sad več stala Sava, kômaj bi se nekak oteli, a kam kej još pribíva! I kad čak stane, i još bu luščica tri dane duže pribivala. Bute videli, ne bume li čak doma vodè imeli!" A onda ovi sï drugi: „A, to je gotove, tak baš, ko dâ doma".

Onda pak drugi: „A, dragi déci! I ja sem zapämetil nekulike putov, da je voda pribivala, ali tak nigdar. Tâ tak ide, kakgod jògen:

Pali, de se kej — Bože oslobodi — vužge. I mi tê vodè, — nâj bû tak nagle navèk išla (neg još në treba duge iti), — mí- je në bume obranili z ničim! Pred tri vure, — dûže nê, kej sem ja bil na járku, — i bila je još na Krčevine, i glë: točkä- sem pâk išel gledet, i več je dohađala do jarka. Tak do dâna je bu došle do polovice jarka".

I tak su se ludi spominali: onde pèt, tam četiri. Siromaki, su sì bili zabúneni! Jè, voda je së dale terala: došlâ vëč na cestu, i de je god nižeša cesta, hoče voda nä- sramotu v sele, da podávi sirotinu! De je god nižeše, hoče voda nuter! Je, onda su se ludi räzlezli po ceste i branili. De ji nê bile dosta, ti su vikäli još za pomoč. Onda su jekali: kì z ášlem, ki s trâglami, ki š čim, ki š čim branit. A je ji bile, ki nê štel iti branit, neg sê držal, kak mu drage. Ondâ i pandûr išel po sele zapovédat, da baš morajn iti. I pâk ih je bile, ki nesu išli.

Onda je na Trebarjeve, baš vrâmen Jakopínca (de je i sad jama, de je još negda predora tekla i melin je ná- jnu nalètel) — jè, ludi su hodili po ceste i zametäli: na jeden put opaziju, da se na spüst voda öd nekud naleva i teče! Mislili su, da je od snega, kejti je bile još i snega i on se je otáplal i snežnica je tekla pod breg. Jè, ali oni spetíju, de ide i zemna skupa z vodû, a nê baš tulike snega, da bi takva sila öd- nega bila. Gledíju oni pod stòbor — i žene i deca su se skupila — jè, oni pod stobor gledijn: vide oni, de je to več prële, čëz ke bi se čovek prelékel, same nè bile vrâmen spëlane čez- pût v Savu. A Sava je več bila na mestâj v polovice ceste. Je, tu se je silni narod skupil i veliju: „Hočeme, dragi ludi, braniti, i bližni i dalni, kejti nam ne bu sëm dobra, a ovem baš bližnem bû, da bi se ni në rodil! Kej vi mislite: Sava, pak teči baš v sele! Ove bližne së sporuša: koše, i svince, i kuračice, i onu Jakopincevu jenu i drugu hižu (ké- su na zemle, a slabe stájne), i onda baš búme za istinu v vode, a drugač se morti i obranime, ako to zamëčeme".

Dok su se ti tak spominali, dotlem su žene dojëkale s koritì i z motikami, a muži z ášli a drugi ludi su pâk nosili plâjnke i hrastičje. Onda su na te prele metali plajnke i zemlû zametali, kejti je pod plajnke sejene išla voda. On je nosil zemlu v korite, ov na áške, on drugi pâk štìje grude v rukaj, i ejda, to su tu zametäli.

E, ali pàk male dale, nä- vrtu je voda predŕla i teče. Onda su ludi brže gledeli i viču: „O, sad sme mi v neprilike prave! Sad uaj to tak na duge otide, i mi sme gotovi! To je baš takve gruntišče,

tu mora predora biti! Onda pâk ejd po druge plajnke i drvóvje, š čim su zametali. Ali je to sĕ zabadava: to je sĕ voda otimala i furt je tekla, kak su se sĕ plajnke nadigäle! I š čim su ju bole zametali, s tem-je bole tekla i plajnke *h*itala.

Kej sad *h*očeju ludi? Onda su se zmislili: onda oni nâ 'n kraj puta — v Savu — iskat, de je ta jama, kud ta voda ide. I onde se je vramen voda vrtela (tomu veliju da se vir vrti). Sreča, kej nê bila jake gliboka voda, i nê bil strmec, neg *j*e poloj. Onda su oni drugi nosili v korite zemlu i onem dvem podavali, ki su onde stáli, kud je voda nuter išla. I zemlu te zemlu su nosili, dok su male prele zatrdili, i onda pak plajnke, i drugi su pak delali klüke š čim su plajnke pribijali, kak i*h* nè voda odígala. I tak su ti ejda obranili.

Ali v Dolce, pri male Luke, i doma pri nas pâk pod selem na dvadesète meste — štêla je tak van, i siromaški ludi celi den su vozili plajnke. Saki je dal svoje, i pri sakem su nadelali kazukôv, ké- su zabijali, mêđ- ke- su plajnke metali: sekud su s plajnkami grädili i branïli, kak več nê dĕ bile ni zemlô rezati. I celu noč su branili i vikali. Da je pri têre predore vekša sila došla, pák- su vikali: „nè dej, ne dėj, ne dej!“ pak su oni tam odjekali, ki su i sami bili za propasti. I vodâ navek do*h*ađala i pribivala. Još je v šume veter puval, kak *j*e i bole voda blickala na plajnke, kak *j*e toga same bila stra*h*ota pogledeti: nâ 'v i na 'n kraj sela voda, ka*k*god morje! Same je još sele bile nä- suve, — Sava same to kêj nê išla na spuste v dvorišče, a od šume pâk na Pašníke, kak *j*e svet bil na pol, ko dâ bedast. Ki je god od kud išel, saki je govoril: „Joj, kej bu! Sad nam *j*e propasti!“

Tak su siromaški ludi i žene branili, ali drugi su baš po pravu znali, da ta voda bu negde išla van, i spominali su se, da tulike sile ne budu obdolëli, „ali ipâk pustiti ne čeme, neg *h*očeme braniti, do*k* god bume i kulike mogli, kejti to nê šala: sĕ nam bude propäle!“ To se nê same tak jeden i dva ludi spominali, neg kì god ötkud, säki tak.

Jè, ludi furt brane, a žene su *h*ranïle blage. Je, došla je i mala jüžinska doba, a bile je dosta ludi, kî nesu celi dên ništa jeli: je, branili su, dok su mogli. Ali i lonec, kad je prèpun, ide mime, — tak i ova voda: trgala je ludêm z rûk plajnke i čêz- te sĕ je išla mime. Onda nesu več mogli pomoči. Je, onda saki dr̀či domom bežat, ki je imel kam premiti. Ta je voda tak išla, kak *j*e još nigdar

nê nište zapametil: vu dve vure së je sele bile ko da je döplule, same je male jokol jenê *h*iže bile sûva, — neg *je* së seknd plûle. Jè, siromaški ludi, ki su blizu jarka (kak sad i jesu po sakem sele vulice, kakti *v* varoše: svet je razdèlen i razlèčen po së čak pašníke), — ti su bili *v* komedije, tem je mam bila voda na dvorišče. Kej sad *h*oče prve nekam premiti? Svinec je na niskem, svine su već *v* vode, cvíle. Odpremil jê k susëdu, ki je bliže brega. Koköši su seknd po vode letele i vikale, a već *je* bila blizu noč, a sad nê pri *h*iže pêt žên, neg dve, jena; onda tâ nê mogla sëga poloviti: do prsi su vodu gazile i neke su pölovile, a neke — i dosta — se je pozadavïle. Je, i kukuruza se moči v koše, — još se ne moči, ali do dana se bû do polovice: ejda nòsit kukuruze! Kam ž nû? Dok bû čak na najže išel čez dvoje *s*h*öd*liče, — to čudâj časa zeme. Neg ž nu v hižu! Kukuruzu su nosili, već *je* bile komad noči, — ali im nê bile nä- misli jele kakve! Sï su bili mokri, a zima! I pojti je v *h*lêv glédet blaga: je, voda već nadíže pòmost, — pojti je i z blagem nekam k drugomu pâk susedu. same da bû nä- suve, če ne bu ni v štale. Je, za čas jê i odóvde stêrala voda. A oni, ki su pâk bliže brega, ti su sakoga pustili na dvorišče: k ovem su premili svine. A kam su je šteli zapréti! Bi se v svince klale! Neg ž nîmi v kuvárnu! Së su zrovale nútre! Ali nesu bile nutre niti pol vure, — već *je* i tu voda! Sad morajn obodvoje van: té- si je svoje odpremil nä breg, a tê, ki je tu gospodâr, — i on je ž nim odpremil stare svine, a práščiče gore na gajnk: nosili su je v kóške i sekak; je ji*h* bile, kó je sàme išle, ko da je krščene. Je i*h* pri sake *h*iže bile.

Tak jeden k drugomu je béžal, a i sám- je môral bežäti! Kak së siromaškomu svetu močïle sene, i kukuruza, i pérje! Sad jê već amëtem voda sterala i s *h*íže ('*z h*iže) i blage *z* štale. Onda su išli k onem, ki su imeli *h*iže na tréme — muži, i žene, i deca, a blage je bile së po ceste privezane, ko da je na pijacu. A bile je zima i prez vode, a kam još, kej je z Save i z sela od vodê išel mrzli olip! A blate je bile, a nê imel svet š čim ni ranïti blaga, a kam da bi kej pód- ne vŕgel! Onda je siromaški čovek, saki, ki je i kulike mogel, na spust blašče privezal, kak *je* bil male v záveterje. Sad je tu blage *h*raniti, a né- ga š čim: nè nä- čem iti domôm po krmu, — doma je së zalejáne, ko da su *h*iže onde döplule, — sämè stra*h*ota bile poglедëti, a kam patiti, kak *je* siromaški svet patil! Onda su ludi prosili mlïnarov za pré*h*od, na- čëm- bi- si dövezli krme za blage.· Ali nesu dali, kejti je s tèm brige — čez put

vleči pre*h*od sim, pak tam, kejtî mlinaru saki čas treba pre*h*od. Neg su bile tri lájde. To su kakti drvarïce (nà- ke ludi voze drva). Onda su je ti ludi, čije su, dovezli domom, — kejti su i nim bile treba, — onda su je i drugem ludêm davali na čas, kej su si i oni života blagu dovezli. Siromaški ludi, kak su celu noč vuz blage morali čuti! Mali téliči su dr*h*täli, kakti šiba na tekúče vode, — su si je ludi pokrivali s koberî, — i bréđe krave. I ludem je bile dosta zima, a nê bilo do drv moči; i ke*j* je plule, to je mokre bile. Neg su jokol plota brali pleter, kej su si nalagali jogen: së po tri su bili na vrpe, grëli i čuvali blaga. I nesu ni imëli kam dojti. Domom nesu mogli prez pre*h*öda, a ako bi gazil, gliboka je voda, bi se splävil. Onda moral sê smrzavati.

A bile je sveta i žên, ké- su imele na zemle *h*iže, a nesu štele v tuđu *h*ižu. Onda su si gore na nàjže zozidale jognišče i sü röbu gore spremïle, i onda su na najže kuvale i tak patile. A sejene su si sï morali, ki su na zemle stájne imeli, gore premiti škrine, i postelijne, i sačkakvu robu (lonce, stolce i së), ki nesu ni bili na najže: ki je imel rođaka, ki je imel na treme *h*ižu, išel je k nemu; i komu nê bil ni rođâk, prigrnül- je jeden drugoga. Onda tê žene, ke su bile v sele, te su si išle domom po dele i po brašne, kej su jele, a nesu se imele na čem voziti, onda su se vozïle v krûšnem korite starinskem. (Ima ludi, ki imaju takve korît, kejtì negda bile treba mâm dva vagäne kruva zamesïti, — kejti ga je bile i komu! A sad vu ta koritâ mese rásole, — pötlem je več badava.) A jê bile ludi, ki su si z desêk naredili flôs, vu čem su se vozili. A ki je imel dûge plâjnki i mëdovcov, te si je naredil brvi, po ke je *h*odil.

A i guske i race: to je otišle po vode, i vèčer nesu štele domom A kokoši su bile na kuračice, navêk, dok je god voda otišla. Onda su išle žene i tê živadi iskat vu te pré*h*ode. Dekoje su guske i race došle, a jé ji bile, ke nê bile domom nigdar, dok nê voda z doma otišla: več su i mislile žene, da ji nigdar ne bu, da budu z vodû otišle.

Onda tì ludi, ki su na putu bili z blagem, tu nesu mogli durati. Blagu je bile zima, i mokre së sekud, i raztepala se je krma v blate, — jè blage više pogazile, neg *j*e pojele. I to je bile duge vreme, — to nè bile dan, dva, — neg *j*e to bile tri tjene. Je, onda su ludi išli z blagem *v* Martinsku vês, desnu i levu, i prêk na Trebarjeve. Sekud su se ludi razlezli. Žili su se dosta glada, — i blage, i oni — i *h*oda, i sakojake muke.

Onda je počéla voda ot*h*ađati, ali je teške ot*h*ađala. Več *je* sakomu dodïjale biti v tuđem domu. Išli su ludi gledet domom. Voda je otišla, ali je bile blate do kolëna, v štalaj pomösti skopitani, mokre së sekud, v hiže sê peč razmočila, i zemla (kak *je* pri nas najviše zemla v *h*ižaj), stene mokre, blate, smrdele je së sekud, da nê bile moči v hiže biti: to je bile stajne kakti pustosêline, ko da su sï oni ludi pömrli, ki su ovde prve bili. Je, onda su ludi videli, da još nikak ne more doma blage još biti, a niti oni, da se moraju još nekulike dana predržäti, ki de, ki de, — kak se je i bil siromaški narod räztepel.

Je, potlem toga pâk za poldrugi tjeden premïli su se ludi domom. Najprve su došli prez blaga, kejti ga nê bile kam napremïti. Onda su si *h*ižu priredïli. S*h*itali su van zemlu i porušali su do kraja peč i drugu su si dali zozidäti. I 'nôgi si je i potabanil *h*ižu. Dekoji si je nazâj vr̂gel zemlu, kak *je* i prve bila. To je tak smrdela *h*iža, kat e (kad je) naložena bila, kak nê bile moči vu jne biti. Onda su žene ot*h*ađale čez dan v sele, a muži su popravlali v štale, i v svince, i sekud, a večer su morali na najže spat, kejti bi se bili pödušili v hiže. I tak *je* bile pri sake *h*iže, ká- je bila na zemle.

Onda, kad su si štale i së doma priredili, onda su si i blage dopremili.

Tak su se tužni ludi napatili.

A kad je v jêsen pâk zlëzla voda, baš o svétem Bartole, još je kukurüza bila na pol siròva, a bažul je bil več zrel, ali je zögnil. A kukuruza, kë- se- je čak i klîp močil . . . A jesü- ju siromaški ludi, kad je voda otišla, otrebili na bètve, da bi zösela, i da bi zrak zlékel ž nê smrad. Ali s ('*z*) toga sëga nê nike bile: kukuruza je bila, baš ko da je skûvana, bleda (a bažula nê nište potlem bral, — kej su god do vodê nabrali ludi), — nesu je štele ni kokoši, ni svine, a kam da bi ju jeli ludi!

Kakova je vrijednost zemļi. Pri nas je zemla jake skúpa, kejti je svet razdèlen, a de je bile čudâj brače, a nê bile čudaj grunta, onda su grunt na čudaj tálov pödelili, onda je sakoga male dopäle. A z malem gruntem je slábi život, kejti naši selaki siromaki nesu vučni, da bi se raztëpali po svetu: bû tr̂žil rubce, kváruže, bral pr̂jnke, — kak k nam dójdu kojekakvi potepúvi, saki dan po dva, tri: kóšku, ili ladicu na pléča, pak ajde od *h*iže do *h*iže, mámi së, i de göd more, vâra sirotinu zä- 'ne kejgöd, kej nosi vü- 'ne torbe: a ôme i prejde čez sele, ne prodà ni iglê: bi rad skupeše prodäti čëjel i kakvu šklócu, neg mi siromaki na pijacu prodame vola i

kravicu. A naši siromaški ludi — sî se doma mûče. Če nema neg dlan zemlê, — i na- jnëm- se vrtî i muči se, dok si kupi više.
Tak siromaki, ki imaju dečice, tî kupuju zemlu, de i one moreju. A jê ludi i mláde, i kî decê imaju, alï- se nike zâ- te ne starajn, — same kej ji, fala Bogu, nê čudaj: više ji je, ki su valäneši. Onda oni, ki su negda, da su se s prvine delili, ki su bili sami svê rote, ti su dobili dekoji trejtïnu, dekoji i polovïcu sâm ná- se je vlékel grunta. Tak se je čudaj mêste trefile, da je čovek, ki nê imel kmeta ni detëta, — pak je dobil po pol grunta, a druge dve, tri rote, de su segde bili po tri muži, ti su sï dobili pâk pol grunta. Onda je tê i z bâbu lepe živel (kejti pri nas saki dobre žive, kî ima dosta grunta, kejti na malem grunte nê moči držäti blaga, i čovek nema kruva za kruva). Sad tî starci, kî nemaju decê, tî prodajû grunt. To več ludi zözvedeju, da *hoče* prodati: jenöga i dvâ ponudi, onda od jenoga do drugoga zozna ji i više, onda se nateravaju, on dâ tulike, on i više, tréjti još više.
Prve je bila zemla jeptineša. Dobra, i jake dobra zemla je koštala po sto förinti jena ral, i to na poglavitem meste (v Bokê, i na Goríčke, i v Sinokoše, i v Dölčece, na Bâčkaj), a sad je na tem meste ral po dve sto i dvadeseti forinti. A de je prve bila ral po pedesêt, i nájviše sedemdesêt forinti ral (i to, da su se ludi nateravali za zemlu, ta je koštala sedemdeset forinti, i to v Simuščáke, Zakosû, v Jôstrove, v Dolce, v Pašníke gospodskem), a sad tu segde je ral po sto forinti, i nekoja i skûpeša, kejti da čovek ima dosta kúpcov onda je lake prodati i lake se jè pogađati, kejti si misli: jè, ako ne kúpi tê, kupi drugi. Ali da čoveku dojde têsne, — mora prodati, a nema što kupiti, — onda mora svojêm nuditi i dati za onülike, za kulike drugi *hoče* kupiti, a nê, za kulike on misli prodati. Kejti da se trefi, da su vuz čoveka dobri međaši, skrbni i valani, jeden, i drugi, i trejti, i četŕti (kejti čovek more 'nôge mèste imeti četiri međaše: zo sakoga rebra i na sake glâviče): tî onda ne daju preke sebe, saki velî: „Mene je nä ruku, ja je ne dàm preke sebe, če me i kak bu mogla dopasti“. A tak veliju i oni tri. Je, onda ki više dâ, negva je i bóža.
Za muža i ženu i z dvojû, trojû decû, — a ima saki i babicu, ili deda, to jest: jòca, ili mater, — takvê zemlê, pol dóbre i pol zločéste, treba je bar šest rali, i dve rali sinokoše, kejti je treba sakomu čoveku blage vózne, i bar dve kravice, i dve teličice, i jene tròje svîn. Kejti je k domu treba seke dovesti: i dŕv, i de je nižeše dvorišče, tri, četiri voze zemlè. Če je kakov grunt, da ga nema

š čim obdelavati, teške žive. A kî ima i mějne grunta, če ima vozne blage i jene dve kravice, i pak dobre žive. Kejti je treba grunt i zagnojiti, — prez gnoja slabe rodî, a prez blaga nê ni gnoja, a pri nas ludi ne čejn prodavati gnoja, če ga têri dä komu i prodâ negda, ali je to retke i ž nega se ludi špôtajn, — kejti pri nas saki čovek ima makar kulike grunta, onda velijn: „Gle onoga, kî ne mari sam za se! I nemu bi treba tê gnoj, nesu negve zemle preveč jake. Ali je to gospodâr!"

Bile.

Gdje što raste. V slivåre raste najviše k o p r i v j e, i onê veliki r ê p u v, i ščavjak, i lasača. S koprivjem žene *h*rane žugice, racice, a i svine. Dolenske i gorenske žene idu brat čak sredi sela koprivja, de zna, de ga jê, a onomu ga nê treba, čije je, pak si beru òne, kem je treba. Lepe si zamota ruku v přjnek i v kopicu, i zeme si srp i košku, pak si ga nažene; a jê žèn, ké- su tak koražne, ke je berû z gólu ruku, a koprivje jake peče. I vuz plot raste same koprivje.

A po vulicaj, tam, kak se ide na zmajne i v jaminu, onde raste ametem b e l i s l e z, pak r m e l, onê debéli s l a k i repuv. A po 've jarke, s kemi sme ograđěni, pò- jnem pak raste onê h è b e t, onê drómni s l a k, ki se drži, kakti klupke (onoga *h*očejn jake svine jesti), i š e š l ĭ g o v i n a, i g a v e z. S tê šešligovine si dekle, a i žene (unuk v lete se idu dekle tam po sinokošaj igrat, i po jarku) z onû vodû mâžu lasi, da onda *h*očeju jake lasi rasti od onê vodê. A ta šešligovina ima široke pérje i na globuke je zraščène; onda vu jnem od dežđa ostane čudaj vode, a ta voda vu tem duge stojî; onda one jena pred drugu jêče, pak si mažu glavu, kak im sä z glavè curî voda i čak kite se smoče. A s tem gavezem — i ž nim žene *h*rane race.

Onda raste v u z l i k a, i v û č e j ä b u k e, i v r à t i č, i k u p í j n e. A to se kupijne prěpne čez stezu, kud *h*odiju ludi. (Kejti ide svet tud i na pole, unuk v jutre, dok je rosa, dok žene idu kakti v èrneše rûbače, — onda idu pod vrte na pole. A kad se kosì i bažul bere, i onda idu najviše po jarku, kejti su sinokoše sä pod selem, a da žene berû bažul, onda néjdu v dóbre rubačaj, neg *v* stare i črne, kejti bi od sněti bila mam črna, onda ji je sram iti brêgem, a dekoja ide. A je ji, ké- se slače bažula brat, kak i kopat — v lepe rubače.) Onda nàjmer, kad žena nosi vrěče na pléče, ili plajet na

glave pun bažula, onda ne. mre. tak paziti prèd noge, onda si nâ- te nesréčne kupijne. sè noge. zdraple, kak su je pisane kakti dètel. A one jake boli.

A vuz stezu na tem jarku raste sama putina, ká- se. baš pö-pina, a po plotu se. baš popina slak, tâ kupïna i rmel.

A po pole raste, — dok još nè zjoráne — vůče jabuke, i josjâk, i svinščâk, i slak, i köstrava. A ká- je. jaka zemla, nà- jne najviše raste. črevic. Onda zna biti uuuk v proletje ludi z blagem na pole, onda se spöminaju. „Sad ti glédi, jeden i drugi, kakva je têra zemla, terâ jaka, a tera je slaba: sad se pozna, a kam, da se pê jörat i kòpat, kad péme putem, pak bume gledeli, tera je kukuruza lepša, i čija je! Vidiš, po 'ne tam zemle ne. če. rasti črevica, a po 've raste, — a međašï- su! Ali je ona pomaščèna, a ova nè! Tak, sad se pozna, tera vredi. A kada posejeme, na 've bude rasla kukuruza, ko da bi ju vlekel, i lepa bude, a na 'ne bude navek kržlava i slabi budu klipi". „Tak", veli drugi: „zate je bole imeti tri rali dobre takvê zemlè, neg onakvè zločéste šest. Na 'nem se čovek zä- nike muči i štimbru platì, a slaba asna". „A jê bole, jè; same, ki ju ima š čim tak prirediti".

A čez sele, nâ 'n kraj k Save od puta do škarpe, raste kůžjak, strîčjak, dikica, jopléček, lobòda, negde i negde i rastovec, i joštrica, i mekuša, a jê de i gde i repuva. Tê drač ludi kosiju saki vramen sebe. Onda v lete, baš kad se svet kuple, zna biti tê drač pokošen, a kad se. kůpe kúpat, jena drugu zove, kâ: „čèča", kâ: nevèsta, — *hòd'te*, ideme se kupat!" Najmer, kad se. tuče letina, ili kad se sene vozi, onda žene gaze na *h*léve, onda su prašne, onda se idu kupat. Skûpe se, a kad spetê, da se več kûplu dekle i sneje, onda one — dìrči! kak se budu skupa kupäle, plule. Tomu se one veselijn, da ji je čudaj, kak i*h* čudaj pluje. Onda têra bole more i dale, i tera kak zna: na hìrbet, na strájnku, na drobec. Tak plujůč i popevale su *v* vode. Tak sè čas po času i noči su se dočekale. Onda su se žurile domôm: dìrči brže kâ k detetu, ka dòjit, — sakâ posla imela — ejda jena preke druge! Onda po 'ne suve dikice i stričjače, — kak su jim sè noge gorele, same su je ometale! Joj, a one se teške vadi, a né- ga ni videti s (*'z*) kože! A tak i deca. Dok se je dvôje, trôje decê kupale, drči mam i druga. I tak i ona češu noge. A ludi, kad kosiju, bi mogli onê drač s*h*itati *v* Savu, dok je još sirov, ali ga baš záte né čeju, da to budu pokore za decu, ká- se navek variju. Još se täk spominaju ludi, da kosî tèri, onda mu drugi veli: „Dèče, to buš

*h*itil v Savu, ne budu se tu deca bola: pejũ- se kupat, a bu škoda, da se siromaška deca zbodũ, a pâk se moraju preladiti".

A na stězaj, kud se ide na závrtnicu i v pašnik, na jni*h* raste **trepûc, pirika, mekuša i jëzičec**. S takvem jezičcem se *h*rane puriči mali, a trepuc si kuvaju ludi za suvi kašel: muži muškoga, a žene žejnskoga. (Muški je zašpičast, a žejnski je okrúgel).

Po šinokošaj raste na dobre sinokoše **detela mekuša**. To je najbolša trava za *h*raniti i za sušiti. To najbole *h*očeju jesti i kojni, i krave.

A na sinokošaj, de raste **klopòtec, lasîk, kapič, rastovec, vuzlika**, — takva trava nike ne väla, ni sirówa, ni súva. A jê dosta i takve sĭnokoš; onda je sene kakti tŕjne, kad zosene, a teške ti je blagu za jesti!

A na dvoriščе najviše raste **putina**. Na sakem dvorišče takva trava raste, i trepuc de i gde, a na dekojem dvorišče rastu i **gamilice**, same je to na redke. A nä- vrtu raste najviše črevice, a po krumpere raste **ščĭr, i lobòda, i josjak, i svinščak**. Onakvomu ščiru, kî sâm raste, kosmatomu, velijn **ščiréjnka**. Žene i muži tê drač berèju za svine kočéne. Tak se s proletja ludi spominaju, ki imaju svin, — veli mu drugi: „Moj deče, ti nemaš čudaj družĭne, pak imaš čudaj svin, néči[1] prodati". Onda tê velî: „A kej bũm sad prodaval, am bu treba têri god den vrči jene v kòtec, i potlem druge, dok same dojde drač". „A tak je fajn, ki same ima kej vrči v kotec, je z dračem na pol debelî: drača, pak napöja, potlem pak tikvájn". Onda tê drač berũ po krampére, š čim *h*rane svine. I pö pole beru slak, i josjak, i kostravu: s tem zo sem *h*rane ludi svine.

Sekud vuz put i vuz cestu, i po jarku, i po dvorišče, kud se god *h*odi, raste najviše putina. Takva trava lubi trdu zemlu. Po 'nem jarku, kak se ide v Dolce, po jnem raste več takov drač: **pirika, voščika, putina i podbel**.

Bilje za igru djeci. Deca se igraju z rôžami, i z jägodami, i cũčem grozdjem. Ka su još mala, ta ne znaju, teri je drač otroven. Znaju otiti i delatni dan, kejti deca nemaju drugoga dela. Onda se ji skupi pet, šest glav, onda se odpělaju[2] skupa po vulice i v slivar, pak si tam beru rože i jagode. Je- ji, kô ima nož i kebu. Onda si tu **rede z vrbajnščaka** vole, i krave, i téliče: kó- je zdolne perje, to je velĭke[3] i ima prste, i noge, i šiju: to su voli i krave; a ko

[1] Tako, mj. „ne češi", cf. stsl. *hošteši*.
[2] „pelati" = voditi; „odpelaju se" = odvedu se (t. j. vode se za ruke).
[3] „velĭke" neodređ. obl., a „vělike" bi bio određ.

je od srca, to su teliči, kejti je pri srce to čiste male; onda su to teleki. Onda si idu redit detèta i bebi. Ali tu nemaju kûžjaka, a naberu si sačkakve roži: jopešnic, žũte roži (kê rastû na 'nem radiče), i òne drómne, béle, kê pȓve cvetû, ke su de i gde višneväte (tê zovu ludi proletne rože), grgura, i žabjaka, one bele, velike roži i toga cučoga grozdja. Toga sëga naberu pune ruke, onda tak së po male se odprave iskat kužjaka. Onda veli, ka je več spamëtneša: „A, ja znam, de je kužjaka, — a pod Savu". „Ejda[1], pak ideme tam po jnega", veliju tê druge. Onda idu i dečki zä- jnimi, a one ná- jne: „Kam vi idete? Če ste vi dekle? Am mi ideme brat kužjaka za bebe". „A mi si ideme brât pûščic kužjakove, kej bume pucali". Onda idu. A na bregu se stânu[2] z vëkšemi deklami, a 'nôge je dete jake povolne, onda je vide, — mam one k nim: „A kam vi, drage, idete? De ste tê rože zêle?" Onda one povédaju. A je ji, kê i mrmaju nâ- te velike. Bar se najde jena, pak rûka one, da naj ne povedaju tem deklam. Ali one sejene poveju. I onda idu mam ž nimi i naberu toga kužjaka. I dečki si naberu one puščic. Onda idu së skupa tam v slivâr, de su se öne male prve igrale, a onda se stopra igraju, kejti se one vekše i znaju. Onda òve narede z onoga kužjaka lepe bebi. To su im gospè (kad su bile bêle). Onda su je ženile. Onda su tê bebe decu imele, onda je jena druge išla s pögaču, onda je je dete mrele, onda ga jávču, onda ga idu zakapat, a tî dečèci grabu kopaju i križ zdelaju, a one spletû s ('z) te male rôži venec na križ. Je, onda je dosta tè igrê. — Onda se pak več têra zmîsli, pak velì: „Dekle, ja znam, štá- se *h*očeme sad igrati! Lepe ladäti! Očeme si nabrati roži, kej si spleteme vence!" Ejda, mam one privölejn. „A de mi za së zëmeme rôži? Tu ji je male!" „A, nesu sinokoše daleke, pak si ji ideme nabräti". A, òde one tam popévajuč i tak se spominaju: „Najte, dekle, rûk k zubôm, — am sme kužjak trgale! On je nastvárjen, — bi se mogla têra ostvariti! Kej bi onda bile! A vi male dekle, vi ste brale cuče grozdje! Z onem bi se i bole mogle ostvariti. Toga ja nigdar në- smem pred svêm mämekem trgati". „A, ni ja, ni ja!" Tak së rêdem veliju. Onda si one male sirotice pluju nä- ruke i od pódoblaček brišu. Je, dojdu na sinokošu, na Kŕčevine. Tu naberû roži, saka rũkovet. Onda spösedu i pletû vence. Onda, kad spletû, onda si je meču nä- glavu,

[1] ejda.
[2] = „sъstanu", sastanu.
[3] To je aorist 3. pl. (od *hoditi)* bilo bi „öde".

— ali ji nemaju š čim privezati. Onda si razvežu z rûbač zvězice, onda su si ž nimi vezäle. Onda su si našle batinu, pak su si z roži naredile krês. Onda su došle nazâj v slivâr i tu su se nazaj igrale. Tak ji je bile lepe gledëti! Së su bile v bele vence. A žene, ké su je videle, onda su i druge k sebe zvale toga glédet: kak su ove išle od slive do slive popevajuč, a dečec jeden — i on je nosil kres, a drugi su v škrlâk metäli, kej im je štêček gospodarïca davala, a oni su si metali slive i jabuke v košâr.

Onda su si z onöga velikoga rêpuva redile ambréla.

A dekle, ke su z guskami tam na Podeščiče, — onda si najde kalïnovine, onda si ju navodi na konec, onda si ju priveže nä gut. To je tak lépe crléne[1] zrjne kagod debéli[2] kváruži, a v stare vreme su nosile sneje takvu kalinovinu na gútu meste[3] kvaružov. Su si ju brale i navađäle. Sad si takve[4] dekle za igru rede. I takvu kalinovinu nose žene dece za igrati, i svibovinu, i šîške, neg one dojdu čak v jeseni, a to druge o spravlajne. Onda, kad najde gospodarica na dvorišče šišku, onda së- po- rêdem pita decê: „Têre vas je donesle ove šiške domom? Ne budu ni bole štele kokoši nesti! Ali i ne bute jela jajec!“ Onda saki veli: „Ja nesem!“ „Ni ja nesem!“ A nose je i deca domom unuk v jeseni: kad se trefi voda, onda doplavi na sinokoše i rastöve pûščic, i takve šiški. Pô- te deca idu toga z doma brat, s tem se igraju. Onda, kad têre vidi, da se druga igraju, onda ona, kâ toga nemaju, tâ prose, a tá- im ne daju, nek *je* još dráže: „Ja ji imam tulike!“ „I ja tulike! Bi li ji ti? Nekak, bi te žaba!“ A tî drugi se srde i lute, a ti još bole: „Këc krajceri! Bi li šiški, bi li puščic? Nekak! *Hod*te si ji brat, kak sme ji i mi išli!“ „Pak nam povëčte, de ji je?“ „*V* Šiškove jame plujû!“ Tî pâk ž ni norca rede, a ovi siromaki ne znaju, de bi si nabrali. Onda su sė pomirili, pak su se skupa igrali, a prve su s kraja gledeli, nesu ni blizu smeli.

Životińe.

Zvijeri. Pri nas je v šume devjê (!) zvêri, same kej je nê tulike, kulike jê prve bile. Jê vukov, i srn, zajcov, lisic, torcov, i divje mačkov. Jelenôv, i medvedov, — toga pri nas nê.

[1] određ. obl.; neodređ. bi bilo „lêpe crlêne“.
[2] neodređ.: „dëbeli“.
[3] kao prijedlog je ovo enkl.
[4] neutr. (sc.: zrńe.)
[5] Ironična igra riječima, tobože: u Šiškovoj jami mora biti šiški! *Ur.*

Srne, i zajci — te se zveri jedû, ali da bi ji puna šuma bila, jeden na drugem, naši siromaški ludi ne smeju vjéti, ni streliti. Zate i veliju naši ludi, da je tak dal Bog, da zate ni nê zveri, kad je siromak čovek ne sme moriti, neg same jagari, oberjagari, lugari, — ti smeju, tí- se z naše šume *h*rane. Ali je dal Bog, da ni oni nemaju šta vatati po našem, kad su tak nas siromake podjarmili za našu bogčiju, — kej je i nam treba. Sad se së gušče pripéča voda, i ludi voze drva i vide tam v šume na klade srnu, i srnca, i zajca, ali ga ne sme vjéti, a 'nôge sejene mora poginuti, a siromaški čovek bi pojel založaj, a prave je negve, i ne sme ga zeti, neg ostavi onde zver.

Onda kúna i vidra, — to su pâk jâke skupe zveri. A vidra žive *v* vode, neg kuna, — ona žive po šume, kak i one druge živótine. A pûh, on žive v *h*raste šuplastem, vu 'ne práne, i v lete, i po zime; jê ji čŕne i ŕđave, i to je tak dëbele, kak veliju žene, da vidiju de debéle dete: to je baš dete debele ka*h*gode puh. I tê pühe jedu ludi, ki *h*očeju, i ki ga najde de.

A škodlive zveri: vuki, torci, lisice, a i mačka devja, — i to je škodliva zver.

V u k ô v, ejda, nê čudaj. Po duge vremena prejde, da ne vidiju ludi, ni pastiri v šume vuka, i dok ga têri vidi, mam poveda: „Deci, ja sem nekoji dan videl v naše šume vuka na Sepcê ili *v* Mrežnem boku". A najmer, če ga vidi v lete, da je v šume, onda mam veliju ludi: „Je, sad morame iti kojnêm i paziti na blage, kejti je nesreča zla. Mogel bi se na blage namëriti, dojti međ kojne, pak oklati. če ga ne bi ni zaklal do päre, žrebeta, ni kluseta. A i na svine mora svinar paziti, da mu têre ne ostane v šume". Tak se ludi i susëdi spominaju čez plote doma, da teri teroga vidi, ki je i vuka videl, pak tem drugem poveda, a drugi, ki to počuje, mam dê bliže k nim i tak pita: „Ke*j* je, déci? Zâke[1] se vi spöminate?" „A zlo! Doteple se je kejgod k nam, vuk". I, deci, odkud sê ta beštija dotepla! A, morame mi na blage paziti, dok to pak zlo odvíne od nas". A prve, *v* stare vreme, dok je bila gusta šuma, kak *j*e bila po belem danu kmíca vu jne! A sad se nema de držati nikakve zveri, a kam vuk, koga bi išli ludi terat i ajkat, dok bi ga sterali. A on ni sam ne če biti, de se nema vu ke skriti.

L i s ĭ c e i t o r c i, — oni pak delaju doma štetu: koleju kokoši, i race, i piliče. Trefi se, da pokoleju tê zveri pri deseti *h*ižaj së

[1] „zâke" = za što (ovdje: „o čem"), a „záke" = zašto.

piliče, kak prez së ostanu. A torec prejde v novu kŭračicu. I ludi su se čudili, i sad se tomu čûde: kud prejde, am *j*e nova kuračica! A to je tak mále prêle, a same dva prste, de se dva prsti moru okrenuti, — i tud se on pre*v*leče, i male piliče, ki su furt mali, tud pre*v*leče, a ki su male vekši, i te bi rad, ali tem same glave zoptrga, rad bi je zleči, a têle ne mre za glávu.

A l ä s i c a, — ona more još čez menšu luknu neg i torec. I ona *v*léče van, kej god more zä- sobu, a druge — one same spije, same je mala znaja, de pëne, ali sŭ krv s *(z)* živäčeta spije.

Tak, da prvi put dojde tórec, ili lisica, ili lasica, onda dojde i drugu noč. Je, onda je več siromaška žena i sä družina v stravu. Dök počne kokoš vreščati, onda, têre družinče počuje, mam se lêkne, a onda, kad tê počuje, onda ide pâk budit gospodaricu, a ona sirota brže bole, pak si natekne, ide brže k piličom, i ona več najde četvere, petere glav zaklane. Ona sirota: „Joj i joj“, skučî i viče, ide pâk brže po lampu, da bu našla, kud ta nesreča davi tu živad. I onda ona z·jognem iskat, ali nigde ništa nê, kud, i kej, i kam je vlezel. Je, ona sirota zapre pâk kuračicu i otide spat, i lêže. Neg së je stražila, če nazaj dojde. Je, žena čuje, čuje, ali je k zorje vusnula, a torec nazaj po piliče, i pet, šest kokoši je zaklal, i pilíčov po deset glav, a ona je počula, kad je on več bil gotov. Ona sirota se digne i brže bole se obleče, i drči tam: ona je znala, kej je tam, da je on naredil dosta kvara. Ona sirota dojde i odpre, kokoši viču, skreščê, a onä- sê sirota plakala za živad A ludi ne čeju jesti tê živadi, kû takva zver pokole, kejti, de ne mre pre*v*leči kokóši, tê ostanu u kuračice, a pipliče, — té si së znosi tam, de več stanuje, kej jê, dok si pak de najde više. A to več znaju ludi, kej lasica kole, ona tomu same krv spije, onda je ostavi. Záte, kad ona vlezne v kuračicu, tu male kej ostane žive, ona je same pene. Onda torcu i lisice podméču ludi žälesce, de je vramen ta lukna, kud je on to turberal van. V jutre oni to najdu, kejti zna biti po sëm dvorišče perja, i ta je luknica krvava, i drži se jokol pävula od pilíčov, ké- si je premil, š čim se bude častil — ili častila lisica, ili torec. Onda želesce odprû, onda na 'nê kápec nateknu mese, ili na 'nu zdelicu vržu jejce, onda vržu na jejce komadič säka, onda ozdol tê sak svežu z vrbcû, — kejti jejca nê kak drugač privezati, a da bi je same unuk vrgel, onda bi je zver odlékel, a nike mu ne bi bile, kejti je to mudra stvar, — a čez té- se sak jejce belî, a dok je on s *(z)* toga kopa van i koburi, za toga se lëva odkapči, a glava torcu, ili lisice, se lepe zašklopi. A čudaj mêste se trefi, da

dok mu podméču želesce, dotlem ne dojde po kokoši, neg da mu ne polečû, i onda je mam tu. *V* proletje, dok več piliči dojdu za jesti (a dekoji su još mali, več *ih* je na saku felu, i male, i velike), i po slivare zraste drač, onê veliki repuv, i koprivje, i kužjak, — tu se oni lepe nasele. A jê malevredne ludi, kí si ne čeju slivara pokositi. A v drvaj, de je stare drv, ká su složena po dve, tri lete, — tu si več narede gnezde, kam dovađaju sake lete, da dojdu i piliči. Onda, ki imaju od stare *h*iže desèk i plajnki, i tu se držiju torci, i lisice, i lasice.

A lasica, — ona popije jájca, kak su pri nas v kuračice koške za gnezda, po tri, četiri, onda imaju pâk naređena z desek pregrađena gnezda, — ali lasica dojde i sä jajca popije: same male predere jejce i sè je spije, kak je sàme lupijne v koške i na gnezde.

A vuki pokolu, sè unuk, če ji ni nê, neg na *h*ípe, — ali je sake lete po pet, šest glav zaklane svin, i žrébičov, i rogatoga blaga. A prve, dok je više tê nesréčne zveri bile, moglê biti na lete same práščičov zaklane po deset, petnajest glav, a po pet glav žrebičov, a kam rogate blage!

Sad, spok je šuma sä posečèna i skŕčena, sad nê tulike zveri, kak je negda bile. Sad naši ludi veliju, — kak je i istina, — da dragi Bog tak je dal, da, kad mi siromaki ne smeme prâvoga svéga, kej sme si mi od grofa s téšku mûku zaslužili: kmeti i robi su grofu bili, i pâk potlem i drugi komad kupili, onüliki, kulike je dal grof narödu, kej je zaslužil teške i žmeke svojemi krvavemi žuli: saki den na den je moral težak iti na kláku, če su sekire z neba curele, ali nemu nê bile proste, neg müsi[1] na posel! A sad je tak došle, da prodajû naša prava, onda si je lugari i jagari kúpe: a, budu terali lov, budu jeli srnetinu i zajčetinu, — ako jim ne treba! Ne dâ dragi Bog, kad sme si mi to s krvavemi svojemi žúli zaslužili. Još sad splačame šumu. A mi lugara i jagara platime, negvu mesečnu, ili godišnu plaču, i još si ne smeme *v* svoje šume vjéti nikakve zveri, da bi baš na putu ležala pârnena, nesmeš je zéti. Da bi ju zêl, moral bi dokazati, je li za istinu bila ta zver parnena, ili jû on morti živu vjêl. Neg on mora nû prekoračiti i ostaviti, de ju i najde.

A siromaka muža popi i krali za saku potrebu nateravaju: štimbru morame platiti, — i to nas ide, — a v prave svoje šume ne smeš svéga vjéti! To je baš tak, ko da bi čovek v prave svoje štale *h*ranil svoje

---

[1] „mùsi" ili „müsâj" (muss sein) — šaljiva i porugljiva oznaka ńemačkoga govora, inače se ta ńem. riječ ne čuje u drugim oblicima. *Ur.*

tele, i svojèm senem, i sad mu je došle to i to platiti, i to bi tele prodal (drugoga štâ mu je škoda, a to nê zä- druge, neg tak, dok je mäle), i sad, kad je baš treba na nekakvu *h*asnu okrenuti, — ali dojde kakov već službenik i veli, da tê čovek ne sme toga telěta prodati. Tak baš i za tê lov. To je od starine bile prave naše i Bože, i tu nê imel nište prave, neg ludi, čije je to i bile. Starci naši su tu saku zver smeli vjéti i streliti. Kulike divje race, i guske, i nèrce: to su sě naši starci lovili. I tak starci povedaju: s čim su bole ludi lovili tû zver i živad, i s tem jê bile više. Išli su po tri, četiri ludi skupa domom, su se strefili, saki je nosil, kak je komaj pod nimi *h*odil: râc, i gusek, i nercov, i sešta. Oni su tak spomencê išli, a oni spetê po tri, četiri jata, jene je za drugem letele. „I, deci, glejte, kej je věne rac i jate gusek!" „Ja sem mislil, da se" — veli drugi — „da se dve, tri leta već ne budu sretila dve, tri jata, — kulike mi race i guske *h*očeme celu zimu poloviti i domom znositi. a nê same mi, neg i drugi ludi! A, dragi Bog s tem vlada, ki je svemoguć! Vidište, da nam dragi Bog sekak dâ za život pomoći!" A tak i srnu. Plavili su po tri, po četiri muži v lajde drva v proletje i v jeseni, našli su srnu, ili srnca na klade, — ejd ž nim v lajdu, pak domom, i priredili i pojeli svoje. Tak i zajca: gâ de v grme vjêl, — ejd ž nim na pleća! Divjógâ mačka moril i ogulil, kožu je prodal. Tak i kunu. Kad su od tê sake zveri po jene vjeli, druge se je deset zlegle, a sad jenu zver streliju, a za pet let se druga ne zleže, i to zate, kej je „gospúti"[1] vataju. Još se spominaju; „A, kej bi muži jeli srnetinu i zajčetinu! Za jne je dober i bažul". Ali dok su muži lovili svoje, i na svojem, dotlem je bile kej loviti, da bi bil štel puna kola nametati. Ali spok su nam strgli z ruk prâve naše, ne da Bog: otete proklete, a tvoje blagoslovlene! Pravični naš sudec prave sudi. A dovezu se, moj dragi (još si druge sôbu prijatele dopreme), o, budu si mazali brke. Ali ka*h*god dojdu, tak i otidu: čudaj putov ni ne vidiju *v* šume nikakve zveri. A naši se siromaški ludi ž ni*h* smeju i tak se spominaju: „O, tak je baš dal Bog, kad su nam zeli pravicu, i mi ne smeme si zveri *z* šume donesti. Če mi *v* torbu zajec skoči, moral bi ga s *(z)* torbe sterati i vikati: nejdi mi *v* torbu, ne smeš k mene!" To su se gospoda potrudìla v lov, ne bi li se počastìla. Ne će ji to po brade!"

Onda, kad se dovezu oni „gosputi", prve su, dok nesu znali, da nesu muži s tìkvajnu po glave tȑkneni, — već su oni opitali, teri

[1] Smiješna i poruglјiva riječ za „gospodu" (od krańskoga oblika *gospud). Ur.*

zna, de ametem zver se kûpi i kud ima ometine svoje, onda su toga čoveka prosili (i budu mu platili), naj on ide ž nimi *v* šumu. Ejd, za plaču ide. A, onda su oni znali, kak se lovi! Nê on ni premil, de je on videl zveri, i kud večínu *h*odi, neg tam, de nê morti nigdar ni vuka bile, a kam srna, ili zajec! I nesu ništa ni videli, a kam strelili. Onda tê veli, vođa: „A, sad znate, kad tu nè ni gläke, de bi baš morale biti, a kam bi onda de drugde kej bile!“ „A, präve velite. Još me nigdar nè tu i tu bile, kam ste vi nas sad premili“. I ti su se skupili i ejda domom. Onda oni v bërcuvus pit, a tê čovek domom. A ti onda povedaju, kak su tu i tu iskali. tè i tê nas je pèlal (on nê znal povëdati, kud je vodil, same da je tê čovek baš žèlel, da bi bili neke uvatili), ali da nê baš nikakve zveri. I kam je ta zver otišla! A tu se pak najde lúdi, ki i piju, ili si dojde po šibice i po duvan, onda čuje i smeje se s *(z)* toga. Onda su se skupili večer nä breg. Dojde i tê vođa i čudaj ludi. Onda mam tu počmu zâ te spomenek. Tè, ki je to čul, kak su se ajkači falili, kak je tê nê lepe vodil: „O, deče, tebe nô lov pošel za ruku, ti ne znaš za zverske ometine!“ Onda tê počme povedati, kak su se falili, da jê tam vodil, de ji još nè nigdar bile. A ti se s toga smeju, kejti znaju da se tud nä tera lov.

Ptice. Vu ovem našem kraju živu takve tice: štrki, jâstrebi, škájnci, vrane, gârvani, kôsi, seníce, vrábci, dëteli, srake, prepelìce, rastove vuši, sojke, ariži, funteki, brzgeli, labudi, škvorci, divji gulubi, domači gulubi, škrlci, žujne, lastavice, sluke, sove, štigleci.

Okol *h*iže i v sele živu (to je sejene, ili reči, tera žive v sele, ili okol *h*iž, kejti su *h*iže v sele: de nê *h*îž, to več nê ni sele), a po zime se još bole držê okol stajna, — kejti je pole puste, a nim je treba jesti, — onda idu jokol stajna, de se *h*rane svine, i kokoši, i guske, i da žena peče kruv (najmer, de je same zozidana peč prez kuvarne), — tu letê senice i vrabci jokol žene, kâ meče kruv *v* peč, i jokol korita, vu kem je teste, — kak së čvrglaju od veselja, kej vide dosta *h*ranê: če baš nô sä ni nijova, ì- pâk neke i nì*h* dopane. A jê i dóbre žên, kâ *h*oče *h*ititi šaku testa nim, — nad kêm së s perutmî kloplu od radosti. Onda jim i više *h*iti: „Nàte, dejte! Am je i vas dal dragi Bog, a sad nô nigde ništa na pole, ni nigde, — morate i vi neke dobiti!“ A druga viče: „O, nigde nô takvoga šumaka, kakov si ti! Pak ti *h*raniš tiče! Bole, da bi s toga spekla kolâč, — bi ti bile dosta dece na jobrok kruva!“ „A *h*ranim ja! Rajša dati tiču, neg i čoveku lenomu, ki si more priskrbëti, a ne če si, pak još kune Boga i ludi, ki mu ne daju

mam punoga vreča! A vi, siromaški tiči, — gle, kej ji je, pak se na jene droptine sî veselê! I če mu ništa ne dam nijenomu, pak me ne bu klele, ni zla delale, neg otide, kak je i došel. A ovû sirotinu nâ te Bog stvoril, da ju mi ranime, krščeni stvori". „A, tak je, tak! Ja se tak s tobu šalim. Am i ja tögušče *h*itim i droptejna, i kukuruze čez linu, kad doléču, pak mi ji je mile: uprav prose jesti". Druga viče: „O, ne dam ja, bome, vrabcu, ni vrane, če sî poparaju! To kvar dela!" A tâ viče: „Ga i vi delate! Ste čudaj putov otrgli tuđu jabuku, i slivu, i seke". „A, pak kej je to? Če je to Bog zna kej?" „Nu tak! A to jâ, kej pojê vrabec i vrana! To čudaj vredi! Ne pojê deset vran, kulike vi na jeden put!"

Po sele i jokol stajna živu: vrabci, senice, vrane, garvani. To je baš pri nas i v lete, i v zime. A lastavíce, — one si baš rede i gnezda v stajne: pod šûtami, na gajnke, v štagle, i v štale, to na gredicaj, na prsnicaj, na grede. Onda čez léte su pri nas, kak dojdu velikoga tjena. A one znaju, kad se druge lete povrnu, nazaj k one *h*iže, de su i lani stanuvale. Onda, kâ dopremi sôbu i mlade svoje, ili druge, onda si te rede gnezde, a tê idu vu te stare. Onda jim tê pomažu: jena nosi slamku sena, druga blata. I to one tak lepe doziđu; v klunu nosi blate, pak se k gredice pritisne, onda se z nogami drži, a s klunem rédi, i one blate, kô donese, lepe redem meče, i slamerijne. Onda se i tak trefi, da ne dojdu one lastavice, ke su prve pet, šest let do*h*ađale, neg je gnezde prazne duge vremena. Onda, kad več sekud ti ludi vide lastavice — od te *h*iže, pri ke su prve bile, a sad ji nê[1], — jè, onda se oni spominaju: „Sê su lastavice več došle, – a naša su gnezda prazna! A, naše su negde poginule, ili na putu, ili tam, de su zimuvale". Onda druge dojdu, ali ne čeju, vû 'na tuđa gnezda iti, neg si rede nova.

Štŕki, — oni dojdu zâjnoga frtala maloga travna. Oni si rede na povlaku na *h*leve, i to na 'nem *h*leve, ki je pokriven z trskû, ili z rogòzem, ili šopem. Štrkôv nê čudaj pri nas. Oni dojdu same dva, par s parem. Onda si rede gnezde *z* šibja, i perušijna, i *z* sačkakve drv: po celi den nose, i rede gnezde. Onda, kak je narede, onda otidu po beregê, love žabe, i kače, i kukcov, i sê jedu. I po sinokošaj beru tê kače, i kuščere, i one klastave žabe. Onda, da dolete na gnezde, škloplu z onemi velikemi kluni, kak sê vrate natežu i

[1] Ovdje je na oko samo nesmisao („vide lastavice, . . . a sad ji nê"), jer iza „ludi" trebalo bi reći odmah „od tê iže" itd., — ali bi predikat („vide") bio predaleko, bez obzira na kakofoniju („*ti* ludi od *te* iže). *Ur.*

prevračaju. Onda se i rúste, kad se tak šale. Pâk onda odlete. Tak dojdu po dva, tri pute na dan domom na gnezde, i pâk otidu po berege i po sinokošaj iskat jesti. Onda, da sedî štrkica, da več znese jajca (po dve, a najviše četiri), onda kad nà te jajce sedi, a on je navek nad nû, navek stoji ober nê, a kad je jake vruče, onda raskrili përuti, kak je redi *h*lad. Onda, kad su se pâk v klune zošklofali, onda je on otišel po jele. On se je tam najel, a në je donesel v klunu. I tak navek, dok su god mali štrki objačali. Onda su išli obodva skupa i *h*ranili su mlade, a dok je ona bila z mlademi, onda je on së pet *h*ranil. Saki put kad je došel, ondâ dal redem: komu je dal prve, onomu nê dal, da je drugi put došel, neg tak redem. jenomu, pak drugomu.

Nä Jezere, na jenoga čoveka *h*leve, bili su takvi štrki. Onda se je nï*h* več čudaj nakotile, i sï su tak živeli na vrpe, kak je negda i velika družina živela, i po sëm povlaku su si redili gnezda, kak je to bile na *h*leve za voz drv. Jè, onda jeden put ludi toga čoveka počeli nagovarjäti, da zá ke on ne će tem štrkôm toga gnezda zrušati, kejti je tê čovek i ta družina na*h*ađala na *h*leve, kak su štrki pozder, ki je na povlaku, zdrapali, kak se je svetile nuter na *h*lev. A ti štrki su *h*ranili mlade, i stare, dok je obsëdela jajca i mlade čuvala. Onda su oni nosili kače, i žabe, i kuščere i druge sačkakve kukce, onda su to oglobali, s kače i s kuščera mese, a kosti su ostale, pak su nuter opale i čez cele lete je toga čudaj nacurele nuter (kejti nê bile treba blaga *h*raniti, a né ga bile ni š čim, samê na nišče male sena bile, onda do kôše nê nište išel na *h*lev), i dosta putov se je trefile, da se je kača i kuščer ozgor s krova spustila dole i po dvorišče puzela, — neg kej je tu još onda bila družina, pak je bile doma bab, ke su pazile na decu, pak su zvale koga, ki je moril kaču; a da bi bila deca sama, kak i*h* je sad, bile bi neprilike: grizla bi dete pak bi morale mreti. A štrk nosi živu kaču v klunu, kak së glavu štrči, — tak i kuščera, — onda da dojde na gnezde, onda mu same rigaju z kluna tê životine, a ti se mladi jagme za jne. Onda, kad jê več dosta na*h*ranil, onda več nesu marili za *h*ranu, — onda su kače puzele po *h*leve, po povlaku. Onda je tê čovek jeden put napazil, da su sï ti štrki otišli po sinokošaj, — unuk, da se sene pokosi, a ti su štrki jake na kójnice po*h*lebeči, — onda su ti sï otišli, onda je tê čovek prijel za drug i počel je rušati gnezde. Ali za čas ide tê stari štrk, ki se je prvi tu naselil, i nosi v klunu veliku jogoricu jogna, — kak se je së žarila ta jogorica. Spetiju to baš susedi i viču: „Je, deče,

gle neprilike, gle staroga štrka, kej nosi!“ I tê je *h*itil drug i korači glédet: več se je štrk spuščal, ali nê na gnezde, neg baš sredi krova, da bu de jogoricu teknul v ritek, ili v šop. I ti se ludi spominaju s tem čovekem, i tu se je čudaj sveta skupile, i tê družine. Onda veliju ludi i družina, i čudil se je svet s toga: kak je tê štrk tu čudaj let, još nigdar nê toga naredil. Onda veliju tem ludem od tê *h*iže: „Je, deci, pak kej vam páče? Naj budu!“ „A, sad naj budu, ja ji*h* ne bum več nigdar teral!“ „Ni ja!“ „Ni ja, naj budu tu!“ govorila je družina. Veliju žene: „Bum rajša po *h*leve brala koščjê, kost po kost, kad péme sena vozit, — neg da bi se tak mentuvala stajna!“ Onda je štrk jogoricu pustil na zemlu i počel si je gore na gnezde šibje privlačiti i na vrpu vleči: së si je jokol sebe metal. A ludi i žene su ga gledeli i govorili: „Gledi, sudi! Pak se ta nema stvar ne dâ pod starost sterati *o*dótu, neg si brani toga doma! I te së je prvi, glejte, povrnul i branil svoje stare meste!“ I još su sad onde ti štrki.

Nu ti su štrki i pâk od vekše asne, neg škode. Ne delaju nikomu kvara, još zameču one jadne i otrovne životine.

Kad je jake zima, onda do*h*ađaju i s o v e v sele: dojde, pak se stisne na slivu, pak huče „uhuj, uhuj, uhuj“. Zima je je, onda tak *h*uče. Onda se tak špotaju, kad dojde žena z vana f *h*ižu, pak veli: „uj, jê zima!“ Tak se sama sobu spomina i veli: „uj, jê zima!“ Onda ju tèri počme špotati: „Je, strìna, uhuj, — hučete kakti sova! Ja sem mislil, da je to sova fižu došla: da nesem zä peč pogledel, bil bi za istinu mislil, da je sova“. A sove si rede gnezde v duple (v duplastem *h*raste, ili vrbe, ili v topoli). Zate se i veli, kad se žena nagléda štâ čez jòbluk, ili čez kakve prële, najmer, če pazi na têru, s ku se ne trpî, onda potlem, da se zarate karati, onda je tâ veli: „Tak me se navêk nagledaš, kakti sova z dupla“.

*H*r a s t ò v e v û š i, — i to su tiči mali, rđavi. Tì živu v šume, v práne (vu 'nem *h*raste, ki več ves pretrune). Onda, kad ludi voze po zime drva, kak su je prve vozili (ali ove jene tri zime ne moru voziti *s* šume drv, kad nê ni sanika, ni kolnika, neg si voze z sìnokoš šibje i vrbovinu, a prve su dovezli skalóvja i celega *h*rasta komad, duplastoga), onda su po tri tiči mogli biti doveženi vu 'ne dŕve, onda su skakali po dŕve, onda, dok je što išel vuž nu, ta je mam brže pobegla v drva, — a tak je mala kagod žaba, a *h*òrna kakti vižel. Onda, ka je žena mäla, a pëžđava i rđava, onda, da dojde de na spomenek, če ju têra pofali, da je fajn složna i tak, onda veli druga: „A jê tuga fajn! Ja nesem na jnu jalna, ali je baš

ka*k*god *h*rastova vuš, mäla rđava, – i uprav je tak!“ A te se druge smeju s toga, kej je tak rekla.

A škvorci, — oni si rede gnezda v šume po gložje i po rakítje. Same, kad se sêje i jorje, onda letê za plugem, beru gliste i kukce. Te škvorcôv letî cele jate od jenê zemlê dö- drugê, de se jorje, a tak viču, ko da se idu bit.

V šume pak živu štigleci, žújne, söjke, söve, papagáji, bregèli, jàstrebi (ti se seknd klate) i läbudi, — i oni živu po šume. Starci su pitali (i sad pita, de je tak čovek, komu se *h*oče za së znati), — po zime dojde svinar *z* šume pak ga pita ded: „Dète, kak je v šume, kej povedaju tiči, *k*dä bude tople?“ „A kej bi ja znal, kej tiči govore! Ja toga ne razmem“. „Ti, jë li, ne poznaš bregèla, kak on viče? Jé li zove mačka?“ „A kak bi ga zval?“ „Tak: míc- míc- mïc- dûžen! Onda do*k*göd on tak viče, dotlem se nadoje zime“. „A zake tê brègel tak viče? Kej mu je maček dužen?“ „Tak su još starci povedäli, da je bile *h*úde lete, a prve neg su bila tà *h*úda ili gladna leta, onda su si tiči brali zrjne i spravlali, a maček je same navek spâl, — kak i sad spî. Je, ondâ došel glad, onda je maček išel iskat jesti. Došel je k bregèlu i prosil ga je, a bregel je imel, pak mu je dal *h*ranê, a maček nê nigdar toga dûga vrnul. onda sad bregel, kad se god nadoje zîme, onda ga je strâ i glada, onda viče na mačka, da mu je dužen, da nê zábil, kej je on posudil mačku, da mu naj dâ, če mu bude nužda. A žújna, — ona viče: uj- uj. Onda, kadgod i ova viče: uj, onda se još nadoje zîme. Tak, sad ti pazi na te tiče!“ „A, sad ja budem pazil, same kad ja znam!“ Je, došel je i vêčer dèčke *z* svinami, pita nega ded: „Nu, jesi li čul, kej se tiči spominaju? Bu li i bole zima, bu li tople?“ „A, denes sem ja baš *h*odil po šume i poslušal të tîčov, ali sem same čul žujnu, kak *j*e išla: uj, uj“. „A, onda bu još zima držala! Same ti poslušaj, bûš ti i bregela čul!“ Je, potlem ga nê bile treba več pitati, neg je sam povédal zâ te tiče.

I detel doleti, najviše pak v slivare, onda štrûka na steble slivu. čudaj putov i mladu slivu sû zöštuje, a to slive škode, kad je je kora omrležđena, a na stare slive, kâ več zosëne, ne škode, — nakë- se več kora sa napu*h*ne. Onda on se nê primne i tu s klunem tû koru rûša dole. Još se lepe okrene gore ze slivu. On to zate korje ruša, kejti se nemu *h*oče jesti kukcov, a po zime i s proletja, dok je bole zima, nê po zemle kukcov, — a nega je čuti čak gore fižu. Onda gledijn, de je to, što to kluje. Oni se nadoju, da je detel. Onda ga spetî, pak veli: „Gle detela! Bu li pâk i male slive

obédil!“ Onda, kak se tê tič lepe okrene gore ze slivu, onda ka*h*god s klunem klûca, tak së one smetjê po jnem curî po prsêj, onda tak ludi govore, ki si čovek ne če skrbeti, ki si za svoje ne mari. ili ki *h*oče krasti, ili ki jake kune, onda velijn ludi: „Ki god kej dela, sebe dela: i detel kluje, na prsi mu pada“. Tak i tê saki, ki god kej dela, sebe dela, ta sä dela prëd- nega dojdu.

Fala Bogu, tičov je pri nas dosta. na saku felu. A je ji dosta, kë ni ne poznaju ludi, neg veliju: „Tud je preletel n e k a k o v tič“. A òve tičov je milota poslú*h*nuti po trave: de je cela trava, tu së lepe popevaju, — a ariš same skreščì. a prepelica lepe ide: pučpuruč. Sad, *v* proletje, sï tiči se jake veselâ: još ni ne svene, več oni sï lepe popevaju. Sad dolečn i *h*rastove vuši, i senica, i vrabci, i vrane, i garvani, i detel dojde, pak lepe klikče, a i kôs dojde više putov, — on pàk jake lepe popeva. A slaviček, — on po danu i po noči čvrgla. Onda veliju naši ludi, da mu je to dal Bog: da su židovi Isusa raspeli i v grob položili, onda su sï tiči mučäli, same je tê slaviček navèk čvrglal, onda mu je dragi Bog tak dal, da mora navêk, po danu i po noči, popevati. I to je istina: dök tè slaviček stâne, da ne popéva, onda mu mam curî na nos krv, i pak mora nazaj čvrglat, kejti da bi duge stàl, sä bi mu krv scurela. onda bi moral parnuti.

Kukci. Pri nas jê säčkakve kúkcov, na saku felu, ali ji ludi ne poznaju, kejti to je na zemle, i v zemle, i sekud, do toga ludi ništa ne držiju.

M r a v c e, — črléne i čŕne, — tê poznaju, onda òne drómne kukce črléne, — tè poznaju, kejti su tì dobri za vračiti.

R o g á č i, — to su otrovni kukci, toga se jake ludi bojiju. Ondâ s t ö n o g a. A s è t e v c e, — to je mali, črni kukčec, tè dojde v polovice ivajnščaka, kad je òra sejati žite, — onda spetî po noči tù malu životinicu. To je tak lepe videti. Ona leti i kôn-tôm se zasvéti! A s prvicê ji je male, neg potlem ji je së više. Onda tè kukce deca vêčer loviju, najmer *v* nedelu, kad *j*e čudaj sveta i decê: onda tak deca jêču i lovè tê kukce To se tak presveti, i tak se činî čoveku, da ga same zgrabi z ruku, ali dok on z ruku poseže, več se on dale presveti. I tak za tem ječu deca, ko da su slepa. Onda se i ludi spominaju: „Je, deci, — setevca su došla, — pojti je sejat žita!“ „A jê, več je prva sètva prešla, več su letele lepice po Save“. „A je, jesu več letele, i ja sem je videl“, — veli drugi. „A ja ji do duše nesem videl“.

A tê lěpice, kê pluju po Save, — toga je tulike, ka*k*gŏd mrâvja, kak *j*e jena na druge bila. Onda se trefi, da se deca i žene kuplu, a to počne plúti, a to beží z vodê, kejti, kó je dete, ili žena, zâjne, su se tak tê lepice prĭjele, kakti toríce, onda i ona z vodê beži, a to dete počelê vikati, — se je bojale tě lêpic, ke su se zá jne držale, onda su žene s tê ženê i deteta rušale tê lepice, onda su se oblekle i jekale gore, onda su povedäle, kak su je lepice zävjele *v* vode. A žene su išle tě lêpic grabit, — kejti jê mogla baš grabiti: — de je god bil prĭ- suve pré*h*od, tu su se najätile, ko da je sûve, ko da ni nê vodè. Onda su je žene grabile v korĭte i *v* vagánec, pak su je nosile domom kokošêm. I to su tak kokoši jele, kak su se sĕ gutĭle.

A tê lepice su se nä- suve po Save, kakti na bajure, s*v*lačĭle: imele su rubače z nekakve mezdrê. Toga je bile i po bajure, i po vode je plule, i de ji je god bile čudaj, tu je i po jni gore bile tě rûbač, i bile ji je, ke su bile oblečène. I decä- su tê lepice lovila: de je bila menša voda, tu su došla, pak su stála *v* vode i vikäla jene drugomu: „Gle, ovä je gola, ovä je oblečena! Gle, věve plujû rubače, vû ke- se budu ove druge oblačĭle!" Pâk veli druge: „A de zemu tê druge rubače, kem su ostäle věte na suve rubače? Tè budu gole!"

Onda, tê lepice, - to je prva setva žitna, a to sêtevce, — to je druga.

V proletje, kad zlezne voda, onda se nà te i vù te vode poležû silni komari i čämice. A to dodijava svetu i blagu. V šume tì komari tak pokroje blašče, kakti roj, a siromaške blašče se brani, ali se sĭle nê moči obraniti: do gdĕ- mu seže rep, do tu tuče i tera od sebe to zlo, pâk z glavu maše sim, pak tam, ali se ne dâ oterati: kad ma*h*ne z repem, ili z glavu, ali sejene nazâj dojdu, od blaščeta ot*h*ađaju i k nemu se obračaju. Tì komari tak zgrizû blage, kak ima po sebe fûnte, jenu na druge, i to tak srbî, kak bi se podrapale blašče, da se zna česäti. Onda za blagem tî komari idu domom, pak doma jedu ludi i decu. *V* svetek, onda idu krave domom, onda mam bežiju deca i žene z brega, jena druge viče: „Beži, ide blage, dojdu i komari, sû te zoščíplu!" Onda, kâ ostane, ta se brani i maše z rupcem i z grajnku, ali se je najedû! A če je têre dete, i nemu sĕ čele i ruke i noge pojedû. Onda, da idu žene krav vézat, ejd, priveže je, ali je pojti dojit, a nê moči: krava se brani komarom z repem i z nogami, onda ne če miruvati. A i ženu, kâ doji, — *h*oče ju tâ gamad pojesti. Neg si žene narede kàda v lonce, ili v zdele: nameče v lonec vugléjna, pak onda trešča,

ili tulíjna (a još je bolše tulijne, kejti je od tulijna dim lüteši, pak bole i bežiju komari i čamice), onda se to kadî. Onda tékad *hoče* i plánuti (ali se onda ne kadi), a onda ječe têra druga žena, ili dete, pak donese još tulijna: onda se pâk kadi. I tak kadiju, dok je god puna štala dima. A komari onda idu van: bežiju pred dimem. Onda žene idu dòjit (de ji je više; a negde doji jena; de je više krav, tu doje dve, i tri). Onda, kad podoje, onda štalu, — ili baš po pravu se veli: *h* l e v, a kójnske štale se veli: š t a l a, a kravske se veli *h* l e v, — lepe ju zapre žena, i blage si počine. A če têri i ostane, i pâk je leže trpeti, neg onuliku silu. A ki si tak toga nĕ stera, to blage celu noč nê na miru.

Da se kopa (to je baš mam od nakapajna), onda, kak več i ide svet rane kopat, najmer nakápat, — ide svet, dök je i kulike videti (kejti se za rosê lepe kopa i nê vruče), — ali komari i tê čamice *hočeju* svetu joči skopati. Komâr, — on bar viče: moj-moj-moj, pak čovek mane z ruku, če ga ni ne vidi (kejti ga nema čas gledeti!), — ali čämica, — ona se same vuletî v čoveka, a tak je mäla, same da se zna, da je živa!

Ali ni*h* tulike dojde i potiču čoveku v lasi, a on se počme česati z ruku po glave i velî: „O, nĕsreče! Baš dodijavate svetu i blagu!“ A drugi mu veli: „A kej ti je, deče? Kej te *hoče*?“ A žena mu veli: „Naj reči, kej te *hoče*, — onda te budu i bole štele!“ „Zake mi ne bi povedal, kej mu je?“ „A zate, kejti ki nê po imene reče, ki reče: „Je, kak me *hoču* čamice!“ onda one nega i bole *hočeju*, — zake za jne poveda“. „A, pak več ne ču ni ja povedäti za jne“.

A ženam se vuleču pod pěču i pod rubce, i nim se zapere v lasi, i v joči, kak jim sĕ čele naplíšče. A dojdu i komari. To dodija siromaškomu narödu, kulike mu i kopajne. V jutre, da bi neke skopali, dok ne dodija vručina, — ali te *hoče* to zlo pojesti.

V šume pâk kojnari — oni pâte, po celu noč ne spiju. Siromaški ludi celi den kopaju, a čez noč ništa ne spiju, kak se čovek v jutre sĕ popoléče: dan na dan kopati, a čez sĕ noči ne spati, — to je tĕške trpeti, — ali mora, ki *hoče*, da si pazi na svoje blage. Onda si rede, — kad se sî skûpe, — kanak, de spiju. Sî se več skupe, onda nose drva, saki náramek drv, onda se navečeraju, ali s téšku mûku, kejti je tĕ komárov, da nê videti prĕd nimi, — ko dâ megla. I saki sto putov mane jokol sebe prve, neg si öpraži, ili speče krampêr, i dok se najê. Onda, kad se navečeraju, onda si rede, de budu spali. Ali dok večeraju, saki jokol sebe z jogoricu maše,

i mečn je po zemle jokol šatòra, kak se kadî, ali sejene idu komari nnter i v dim. Ali dok čuju i dok gorî jogen, i pâk ji je mejne. Onda pöležn jeden dö drugoga, onda se z koberi, — ki z napináčem, — pokrije čak i glavn, kak se podušîti *h*očeju, — kômaj sopû: potekne si kober pod noge, onda ga i pod glavu potekne i sekud ga pod se spotiče, kak ne mru k nemu komari. Ali oni nega prêk kobèra jedu. Kad čovek male zadremne, onda se ji tulike po jnem spripije, kak ščêt. Onda siromak še prëznpi, onda je same rûša po sebe, — a oni se napiju krvi, kak su tak krvavi, ko da su stenice. Onda se tak mûči, muči, brani, dok ga pâk sen obláda, i oni se pak tak na jnega natamaše. Je, kad več vîde, da si nê moči počinuti, a je ji, kî i knnû sekak: ludi trudni, a pospani, a ne moru si počinuti! Onda se digne, ki baš ne mre trpeti, pak nalöži jogen i sedî, greje se i tak na sedéčke drémne, pâk ga ozâj grizû i ščíplu, pâk prêzne! A ki je trdoga sna, tê spî, i komari i čamice ga jéju. Onda oni, kî se greju, dekoji mane z rnkn i velî: „Gle, tomu ne falíju nike komari uiti čamice!“ A drugi veli: „A dej jim mira, — náj ga jedû, nek se i on zbudî, kad ni mi ne spime!“ „A pak kej ti bude s têm bole? Naj si bar oni počinu, ki si moru!“ A v jûtre se dižu, i kupe se domom, a toga, ki je spâl, nega su sega pojeli komari, kak je imel po sebe same fûnte, jenu do druge. A ti se drugi smejû: „Gle živičnáka! Te je trdeši neg je kamen! Jé, kej je nä tebe (ili na vami) bile komarov! Uprav ste bili pokrojeni ž nimi! Ali vam se i pozna: ste ofüntasteli!“ „Sad si čutast, sad ste se pomogli“, — kî kak reče, a té se smeje, pak se počeše po lice i po glave: „A, kak mu drage! Bum se i česal, — rajši neg da ne bi baš ni mäle spâl“.

Kad pu*h*ne veter, unuk vêčer, onda ji je mejne, kejti nê veter natera v grmje. Da se trefi slöta i buka, ona je i tuče, kejti ni*h* nike ne davi, neg kej čovek morî na sebe, i kej tak slota potuče. Onda, da čez noč puše veter, onda si ti siromaški kojnari počinu. Neg čez dan, da sîja sunce, onda bežiju v *h*lad[1], nejdu na sunce. A kad têroga de zavjëme sunce, tê onda ščiple: on je po prâvu lût, kak së brejnči, ko dâ josa. I kad ji je *v* šume, onda ji je sekud: doma, i na vrtu, i na pole, i sinokoše, i segde. I to dodija semu: i svetu, i blagu, a najbole pastirom, ki su v šume i pri blage, kejti k blagu idu i bole.

Pred tridëseti let bila je velika nëzgoda i neprílika. Takvi su kukci letëli, crléni, dûgi! Toga je bila Boža sila, i koga je god tê

---

[1] „f lad“ pisano.

kukec grîzel, te je mam za tri dane mrêl. Te je kukec imel gore përuti, ke su mu se zlatële. I za toga kukca je dobil 10 forinti, ki ga je našel i vjêl. Ali ji je potlem male bile. Da se je v čoveka zabüšil i ščepnul ga je, — i te je mrêl. I to su preglasïli činovniki: da ki vjeme toga kukca, tê dobi desetäču. Jé, kak su žene toga iskale! Onda i sneje su iskale, — da bï si kej zâ te kupïle. Kad su išle kopat i spravlat. onda su iskale të kúkcov, onda su je metäle v vügel zaslëna: mogla je donesti punu šaku kukcov, onda je doma pitala: „Jé li tê takov kukec, je li to?“ Ona se je tomu veselila, — bi li to têri bil, — bi li bila srěčna! Ali nê mogla najti, neg on ga je prve našel, ki nê s têm nike imel. Ali se je od te kukcov čuval čovek, zamotäl- ga- je v pŕjnek, kak ga nê mogel grïsti. A tu je pri nas dosta ludi od toga pomrle. I baš vû te vreme su bili od nas četïri soldati i ti su tam od toga poginuli. I čak se sad to spomína: „O, kak je tê i tê dečâk poginul od tê nesrečne gamadi!“ A ti su se kukci zvali škrapijoni. A spotlem ji nê vêč bile. Neg onda su se düge méli po svetu, su je viđeväli ludi.

Onda pâk silne müve, kê budu, — same dok stâne toplina, — joči budu štele skopati ludêm! A betežníkom i mále dece, — tem najbole dodijaju: mále dete se ne zna braniti, a betežni, — té- se ne more, — a dekojega nema ni što! Onda, koga nema što, ili je rôd nemaren, tomu narede komárnak. To je z domače pređe zotkáne, a retke kakti mreža. Onda to na četiri sove male napnu i to na saki vügel postele teknu: onda ga ne jedû muve, a čez te mu dojde lepi zrak, — kađ je to retke. A koga ima i što dvorïti, kad je vane dele velike, zá ke òra dojde, — pak i nemu tak rede.

Na sakem čoveku je bûv, ako je on kak čist i bêl, — ali bùva dojde, če ji taki nê čudaj, ali ji je i pâk tak, da nė baš prėž ni. A ka si žena ne če v red metati, ta ima, — i nê same ona, neg i deca i muž: ti imaju i buv, i vuši, i stenic, i toga sega dosta. Büve, — one su na zemle, i na čoveku, i sekud. A vûši, — one su baš na glave, v lasêj. A jê ludi, ki imaju i v rubačaj vúši, i to oni, kî se potéplu, i ki su v rèšte, kejti tam dohâđaju öd- sekud.

A steníce su v sténe i v postele, a drugud nïkud. A te se buve tučû v rubačaj i na postele, — v platê i v gújne, — i pömeče hižu i stajne: tak se zämeču pri nas. A stenice, — nê žene s kropem pâre: skipúče kotel kröpa, onda s tem i postel popari, s têm kropem, i tak zaméte stenice. A vûši, — nê žene tamane starem salem: stúče s živem srèbrem, onda s tem mâžu lâsi. I z pa-

tekê si nose mast od vúši. I dosta je žen, ke su vredne, i čiste, i valane, — ali su navêk vušive. Onda, kad se češu, onda ona sêde na máli stolec, a tâ, ká- je bu iskala, tâ sêde na vïšešega, i onda je redem lasi odgrína, prämicu po pramice, i tučě- je vuši. Onda se tak spominaju: Velí je tâ žena: „Kak *j*e to, moji nevèsta, da vi tê zjëđe navêk imate? Záke vi tê zjeđe ne čete zaméstí?" „A ja ne znam, dragi nevesta! Já se češem i glavu perem, i več sem si kupila *v* patéke masti od vuši, ali ji nikak ne mrem zaméstí. Tak jene dva tjene ji nemam, i potlem nazaj dojdu. Ja velim — i več mi je više dûš rekle — da je to üprâv námet, — dâ je nešte nävrgel ná me: To nê nigdàr s prävicu!"

A v *h*iže v stene su pâk tî c m ŕ č k i. I najviše ji je za pečjû. Onda, dök se smrkava, mam počmu popeväti i puzëti po komine. Onda ž nimi žene pláše decu: kô ne če späti, onda mu veli mati: „Ja te vřžem zä peč spât k cmrčkom! Nâj budu po tebe puzëli!" I kô nê štele mučäti, pàk je nê plašil več nešte: „Múči, budu te cmrčki ščipali!" A dok su jogen prižgali, mam su se ti cmrčki poskrïli i nesu več šteli popevati, — dok se pâk nê družina smirila, i kad su muži pöspali, a žene predû (one mučê, a muži, — oni bäjnđaju). A da sï pospíju, onda oni lepe popevaju i sprevađaju se pö *h*iže.

A na présadu, — na seméjnskem povrtelje, ko je nasađène za seme, — na tê présad dojdu nekakvi črléni kukci: to së mošníčje pojê i spiška, i to së posë*h*ne i pogine, i s toga säga nike nê.

A v sadu: v jabukaj, i v rûškaj, i *v* broskaj — vu tem su sëm sadu č r v i. A kó- je duge na zemle, — jabuka, ili ruška, — onda vû tu vleznu i m r a v c i, i sû ju pojedu. Onda, da ide dete brât jâbuk, ili drugoga sâda, ki je dober (ka je dobra jabuka, vú jnu i bole idu mravci), a dete zeme onu jabuku, ka je lepša, onda ju vrže v krile, ili v škrlak, — onda se po jnem razpuzê mravci, pak ga počnu grísti, a dete dojde spod jabuke k matere, ili k babe, onda kaže, kakve je lepe jabuke donesel, — i češe se sekud, a mati mu vidi jabuke, ke su mravci pojeli, a dete se smîrem češe pod rubaču. Onda mati ide glédet, kej je detetu, kej se tak jake češe, i veli: „Drage dëtece, kej te jê? Ti se ves *h*òči podrapati! Ti moraš baš imeti pod rubaču mravcov!" A ona odgŕne rubaču, — a dete je së na plíšče, kak su je pojëli mravci. Onda jê slekla i mravce potukla, onda ga obléče i veli mu: „Več nigdar naj takve jabuk brati, če su i lepe, ali su pune mravcov, onda te tak pojeju!" Mravci dojdu domom z *(s)* drvi i razpuzê se z drv po sëm stajne,

onda se lepe odpnte i čak v *h*ižn, baš lepe po s*h*ôdiče gore: tak si lepe služe to svoje pntuvajne i idu kakti čréda, — jeden zä- drugêm, i tak *h*örne, ko da idn na posel, — i baš v *h*ižn, te v hižn, ili čez prag, čez vrata, ili si pak narede put po stene gore i čez kakvn púkotinn idn v *h*ižn, i na jòbluk! A to onda po družine, ki god nadojde na te duple, kud idn! Ali žene onda sole nê s pepelem, i tê nijov pnt, onda ne morn po pepelû puzeti, neg se metn, metn, dok se nazaj pak dogovore drugem pntem iti.

Pri nas jê i gúsenic, ali jâ, fala Bogn, moči preteči i zamésti, kak ne zämečn one našega života. A pred pet let baš v našem krajn bile ji je tulike: kad sn se zaprèle na slive vu 'nn belu pävnčinu, — sn se belele na slivaj, kö da je sneg! Onda sn se polegle, kakti mravje, i toga nê mogel svet zamésti nikak. One sn pojele na slivaj i grajnčice, a nê same perje: sä sn slive bile, kö da sn pogorele! I to je trajale tri leta, i slive sn od toga pose*h*le i onda sè male po male sn se same döšle. A ludi nesn nike mogli tomu zločéstomu zlu, ko nam je naredile čudaj kvara, — ta zjeđa. I sad, fala Bogn, je baš do kraja odvínula. Ta je zjeđa naredila pri nas, same v naše fare, preke *h*iladn forinti kvara vû ta tri leta, kejti mi nesme tri leta ni videli ni ruške, ni jabuke, — a kam da bi je jeli! A kuliki sn slivari, ki sn prve rodili, i imeli sn ludi rakije i zá se doma, i za prodati. A domača je rakija skúpa, ka je dobra, pak si je i s *('z)* toga siromâk neke prevredil. A spotlem slabe rodijn slive, i sačkakov sâd, kejti je sè ostale na*h*úđene. A to je tulike kvara same v našem velajetn, — a kam v strane seknd!

P u ž o v, — ni*h* je na saku feln: i v kuče, i prez kuče, i mále i velike, i črne, i bele, i sive, i zeléne. Onda tî, ki sn sivi, ti sn tak velīki, kakti kokošina jajca, onda tê jedû göspoda, a mi mûži, — a, toga nè; — neg deca, kâ *h*ode *v* školn, povedajn, da berû vüčiteln one velike puže, i da dajn gospon i drüge gospode. A z ovemi málemi pnži se igrajn deca: bern si je po drâčn i nose je domom, onda je mečn, ko da naprežnjn, i govore:

> Puž, muž, *h*odi van,
> Da ti kuče ne prodam!
> Puž, muž, *h*odi van
> Stare babe na divan!
> Puž, muž, *h*odi van, —
> Dá ti baba na duvan!

Onda puzijn, ko da jorjû. Onda sě ide jedne drugomu: Glědâj ti mòje volôv, kak jorju!“ Onda je vrača: šti, šti, kam hočeš, — a puž si mam roge skrije. Onda ga pâk zove. I tak se deca igraju.

A glîst jê i črne, črléne, i bele, i sačkove. One su v zemle, i največ jih je v gnoju, najmer ki je stari gnoj, vu jnem jih je i više. A to je asna nijova, kej je jedu kokoši, — one, ke su v gnoju, a one, ke su v zemle, za jne pâk svine sû zemlu zrovaju: i svine je rade jedu, i žene vrače decu ž nimi, kû hočeju gliste, i dekojemu je detetu leže. Tá- je od glîst asna.[1]

Životne potrepštine.

Selo i okolina.

Okolina. Pri nas jokol našega sela Trebarjeva, to je prostor — b r ê g. On je čist i on se same zove breg ili cesta, a i put.

Prostora jokol sela nê moči nazvati jednêm imenem, kad je tu dosta imên. To je jedne ime: j a r e k, s kêm je ograđene sele početkem od zgora. Z rebra sela je pole, ko se zove Zákosnice, i onda je sě pole do drugoga kraja sela: to se zove pole, a to pole ima svoje ime.

A v sele se more dojti putem i čez pole, — ki kûd hoče, — od Železne, a od Martinske vesi putem (ili cêstu, to je sejene).

Naša sä séla su naselena vuz Savu, nesu na brde, nî na nikakve višine, neg još v jame, v nizdoli, de nam se kôm-tôm zalejû vuva kakti mišu.

Kak se lepe ide čez sele, onda je bole dole, neg je gore, ta sélska vulica, lépa širóka, same je po zime puna blata, a po lete róvja, kejti kûd god blage staje, tu su rovi, a to potlem zosehne, — a ta sirota nema cestara, ki bi one rovje razgrnul, kak se ne bi cele lete sneje popikavale, — mlade sneje, noseč lûkne mužêm i drugem koscêm, a i druge stareše žene, kê idu správlat, i muži, kad voze sene: ga srce boli od drocajna velikoga. Onda po te vulice otiti same preke sela i preke jarka — i vidiš š u m u, i još koračiš jedne dvadeseti fatov, i to si v šume. A pašnîk jeden, ki se zove Poděščiči, to je baš nutre v šume, a drugi je, kak se ide po te selske vulice, onda se zakrenuti na levu ruku i otiti po Svininske

[1] *Poradi nedostatka prostora izostavleno je za sada iz 6. i 7. poglavla mnogo bila i životiňa.* — S istoga je razloga ispušten čitav II. i III. razdio, a metnut IV. razd., za koji su slike gotove. *Ur.*

vulice, i *h*odi vramen i dojdeš baš na zmajne, i to je pašnik. I to je bila prve šuma, a sad su već je*d*ne petnajest let to odredili na pašnik: rastjâ je bile male, i taki ni male, neg grmje. Onda su to ludi podelili po šešijaj i skrčili. Sad je lepa čïstina, neg je još dëi- gde grmja, de su déli nevalane i nemarne lúdi.

Onda sinokoše za kositi. One su mam od toga zmajna: to su sä sinokoše do Jôstrova, pak do Dugave, onda do Sïnokoš (to je joranïca, ali ju zovu: Sinokoša), onda do Pugarice, onda pak do Sinokoš, i onda do Kŕčicov, i tu dojde i gorenska vulica (kejti i oni imaju svoju vulicu). Onda na tê kraj od gorenske vulice, i pak do

Sl. 1. **Trebarjevo.**

(Od brega pak do járčine vulica, i na saki kraj je stajne — *h*iže i štale — i na međe je zdenec na čigu. A na bregu stoji dečec i čeka blaga.)

selske — i tu su sinokoše tik do pašnika, ki se zove Pögrlič, i te je pašnik do šume. Onda pak preke tê selske vulice — i tu su sinokoše. I to su sä sinokoše, kej naši ludi imaju, — neg ki si je de kupil na Železne, ili na druge strane Železne.

A pole je na 'v i na 'n kraj puta dúže od Železne: i trebarske, i železenske, i lúčke pomešane, — kejti si saki kupi, de mu dojde za kupiti, če je i daleke zemla, same če je dobra. Onda je to pole duže, same je jeden komadič, de su Lučki Sepoci, — neg druge su sä

joranice. Neg ki ide čez pole prečki, tu onda, dok dojde do Jostrova i do Kluna Šušinoga, onda su one mam sinokoše do Železne. Jesu morti tri, četiri komadi i joranice: ki nema dosta joranoga grunta, onda mora i v strane sinokošu zjorati; sena i kupi, ali kruv je skupeši.

Onda **vrti**. Oni su pod selem, kejti saki čovek si narédi vrt, kej bliže more. Ki je daleke od brega naselen, te si ga naredi do brega, a ki ima dvorišča i kulike više, neg mu ga je treba, te si onde naredi, če nê vrt, bar je vrčak: poseje si na jnem i pêršuna, i têru mrkvicu, i présad, — to si poseje, kej je bole treba, — i teri grm šalatê, i betèvce češna, — to je treba gospodarice za začin, a peršun za *h*ranu; i toga ne smeju kokoši drbati, kejti, ako je skopiče, dok je male, a jakosti nema, onda pose*h*ne; i to je tak ves présad, na te se mora paziti, kejti dojde doba za saditi, a kad nê štâ, ondâ pojti dräžit po sele, onda ju druge špotaju: „To je žena! Tâ sad, da je pojti sadit, — a ona lenta po sele i prosi presäda! Tak je najlepše: od *h*iže do *h*iže, pak prositi! Ali treba si posejati, pak popaziti, da kokoši ne zdraplu, a nê držati se *kam* mu drâge!“ Zate si mora saki čovek i redi si vrčak kakti ture, — same da ima za présad posejati, bliže doma, de si popazi na sẽ. Onda imaju dekoji mam za *h*levem vrt, a dekoji imaju prve slivare, onda vrte, onda još saki za sobu ima vrt, kam si pâk sadi sẽ.

Onda za temi vrti i slivari su **závrtnice**: saki pod sobu ima zavrtnicu. Ki je maloga grunta, tê ima i mali komadič: podelene je podûž, onda je duge, same je vuske. Onda se tê zavrtnice zovu do stare jarčine — **zavrtnica**, a od stare jarčine — **pašnìk**. Sad več nê poznati, de je bil **stari** jarek, — več su ludi razgrnuli, neg je male višeše.

Onda su **pašníki**. To se jorje i seje, ki si kej *h*oče, — a tu se ne pase zate, kej se zovu pašniki. I to ima saki vramen svoje *h*iže, to je dúže od brega pak do jarka podnž podelene. Neg je ludi, ki su več i prodali svoje jeden drugomu. A ovi, ki su se podelili, pak nesu imeli gruntišča, kej bi se bili naselili, — neg su se čak do jarka naselili jeden za drugoga, — ti nemaju zavrtnic, neg su se ná- jne naselili, neg saki pri *h*iže vrčak, i teru slivu posađênu, onda saki ide po svêm dvorišče na vrt i v slivar, a ki je pri bregu naselen, a tê ide čez onoga dvorišče, ki je za- jnîm, onda, de se posvade, onda veli: „Ne pêš čez moje dvorišče!“ — i pâk to prejde.

Saki ima prélaz, ili vrata naređena na vrt, onda z vrta, v slivar, onda *z* slivara na zavrtnicu, onda v pašnik, i tak dúže ide z je*d*noga

vu druge i dojde i jarek. Onda tud idu 'nôgi — pod vrte — i po pole: tud čez vrte prejdu, i zleznu na jarek, i jarkem otide na pole.

Selo. Sad, kak su v sakem sele *h*iže vuz breg, i do brega i ceste je Sava, — i sake je sele naselene vuz Savu. I *h*iže su redem na sele i zdelane vuz breg: dekoja do brega, a dekoja male dale, kak si je što smeril i odkrojil, kejti si saki gledî, de bi mu bile bole, i kak bi mu dal komadič kakvu asnu.

A je bile i od naše uprave došle, da si ne sme nište blizu ceste delati nikakvoga stajna, da na ceste dela *h*lâd, a siromaški ludi su se bojali i nesu delali. A tak je pâk došle, več je je*d*ne pet, i šest lêt, da ne sme nište delati niti svinca, niti kuračice, dok ne dopremi kumušije, gospode nekakve, određuvat mesta. I 'nogi čovek nô smel delati v meste, i onde, de bi mu bile na godnešem meste, neg de su mu odredili tî, kî nemaju drugoga dela, — neg *h*oditi i skrbëtî z ludmî, ki si sï i sami znaju, kej moraju delati i de kej more i mora biti. A čudaj je i tak ludi zaostale. Več si je së priredil za delati stajne, več kakve bile: ili štagel, ili sušu, ili svinec, — a nô smel delati, neg prve pisati molbu i premïti komušiju, a to je skupe, to košta, a siromak je komaj skoburil i one, kej mu je treba za sklopïti to siromaške stajniče, a kam da dâ još 20 forinti, ko da bi se moril, zabadava! A kad to mora biti, i kad je to na našu asnu, záke onda oni ne čeju zabadava dojti i odrediti čoveku i spoménuti se z ludmî, pak kad si je čovek več odredil meste, de bi si delal, onda si naj dela! Ali oni ne daju ni čuti svojému finomu vuvu, kej siromaški čovek govori, neg se držiju — fala mu i dika budi na nebese! — ko da su oni stvorili ovê tužni svet! A za platiti nijovu poputbinu, — to se znaju spominati, to mora biti, same da si trpaju svoje žepe: pô- te oni do*h*ađaju, to je korist nijovomu žepu, a nam siromakom još na škodu: naredi na dvorišče križ čoveku, kad mora delati sam sebe páčku. Tak se nam pomaže na së kraje!

Baš sad četiri su se složili, i skupili peneze, i pisäli tu molbu, da zide van Pristav (!), a još tri kane delati, a nesu znali, da su se oni drugi slagali, — a još se jeden ni ne trpî s temi, ki su to skupa pisali. Baš sad pred četiri dane je došel, — ali nô Pristav, neg pïsar, — i vode ga ludi po sele k tem, ki su ga i platili. Jè, ide së redem, sad je gotov. Onda veli tê jeden, da bi išel i nemu meste odkazati, da *h*oče i on delati. „A, ne, ne! Vi neste pisali, ni platili“. I nê štel. A od te četère je dobil četrnajest forinti. —

Onda je tomu je*d*nomu odkazane meste za delati štale, pak baš do susëdovoga zdenca, — kak bu lepe ona gnojnica letela nuter, onda on pê pît vodê s svojêm blagem *v* Šiškovu jamu, a negov zdenec, koga si je teške i žmeke prestvoril, — tê bu zabadava! To je najmenša vrednost pedeset forinti. Onda pâk drugomu, de su dva brati. Tê stareši *h*oče sebe delati *h*ižu, — i dal mu je, odkazal meste baš pred s*h*ôdiči toga mlajšoga brata. „Kam on sad bu išel *z* svê *h*iže! Niti bude zraka, niti preläza mëđ- nimi! Onda zake i zbog- štâ mora iti službenik van — same po peneze i narediti zlo, štâ ne bi ni sedem let dete stare naredile, — bi rekle: ‚Kud ovê čovek pojde *z* svojê *h*iže van?' A drugomu bi rekle: ‚Spod të štâl bu letela gnójičina i sëč vu- tê zdenec!' A on, vučeni čovek, je to odredil! Tak onda — je li de i kakov službeni čovek, ki bi i kej znal i kakve dobre nam štel!“ Tak se zâ- te ludi spominaju i s *('z)* toga se smejû. — a tí se za te svade i pravdaju. Onda veliju ludi: „Vïdiš, pak veli nešte, da su tâ gösopoda treba tulika, — kem nê za ime znati: što je kej, a tî svet razređuju i mirê, — a glädâj ti, kej je to več prešle greja, a kej ga još prejde! A tu bu boja i svađe, još i mrtvê glâv: bu mu zdenec zänike, onda bu moral iti na tuđe zdence, — a ne dâ nište po svojêm dvorišče tepsti. Još si za jele i za piti donese, za te mu nište nike ne reče, — ali saki dan dva pute čez dvorišče blage terati! Onda bu i tu svađe i zla A i nega bu to belile: on se je mučil i naredil sebe, kej mu je treba, i potrošil, — znaš, kak *j*e teške dojti do krajcera, da sakoga teške stoji së, kak i nas. — onda se budu poklali, a toga nê treba. Onda i zate peju na sûd, i zate budu vlekli: ki bu više nosil — tê bu bole prave imel! Tak to je naše dobre i potrebe òd- ni*h*! Vidiš, da sami narod svade! Je li to vredne narediti? A tak mäle de nê, — segde je makar kakvoga zla. A prez tê komesacije ne smeš delati: pedeset forinti globe! Onda, da tak dojde, — vidiš kej naredi! Onda živi tî i ludi tî v miru!“

*H*iže stojê së po redem je*d*na dö- drugê, i je*d*na za drugu, — a oni, ki se podeliju na čudaj talov, ti se nasele jeden za drugoga čak do járčine, — a nesu *h*iže jena onde, druga pak ovde neg su vulice te naselencov. kakti *v* varoše duge, i na' v i na' n kraj vulice su *h*iže *(sl. 1.)*. Kad je blate, onda je teške tem ludêm, ki su tak daleke naseleni, onda kunèju onoga, ki je to dopustil, da sê svet tak raztalal i podelil, i tak razlekel po sëm pole. A i druge je ludi dosta, ki zâ te špotaju i kunû onoga, ki je to dopustil dêl svetu. Prve nê bile mále *h*ižic, kakve su sad, ni vûlic do jarčine, neg su

bile velike *h*iže redem zdelane i poređene, — ali su bili druge felê poglavari, ki su marili za svoj narod. Onda je bile leže živeti i kukcu i mravcu.

Kuća i dvorište.

Dvorište Dvorïšče se zove onè komad, ki je jokol *h*iže. Onè put, ki je od brega, po kem se ludi voze i *h*ode, te se zove spüst. Onda se dojde bliže k stajnu i to se zove dvorišče, onda do slivara. — kejti ludi imaju sekak naređene: dekojemu nê ni pregrađen slivar od dvorišča, neg mu je së skupa, a dekoji ima, zagrađen slivar, i saki komad za sebe, — onda se to së zove dvorišče, kej je određene, da smê blage gaziti, i kej je treba čoveku za služiti se.

Dvorišče od drugoga dvorišča je na drugu felu, i čudaj, kejti ki su ludi maloga gruntišča, ti imaju i mala dvoriščâ, vúska: nema de ni kol obrnuti. Ki i ima lepi plac a sega ima po dvorišče razlečene i nepriređene — i grabu, blate, ne če si ništa prirediti, — tu je mrske; a ki ima i mali plac, pak si lepe së priredi. I tak, ki ima stajniča sačkovoga po dvorišče pomešane, i to je mam na drugu felu. I jê ludi, ki imaju *h*lêv naprêđ, a *h*ižu nazâj, onda je gnójičina pri bregu; a de je *h*lev nazaj, zä *h*ižu, tu je mam drugač i čistoča bole.

Sake je dvorišče ogräđene makar kak, če je baš prjnava građa i stara. Ki je mogučneši, te si dvorišče ostöbori od brega do *h*iže i duže vuz put z letvami; a ki je siromašneši, te si ogradi z građu: nadela si kolja, onda je pöpika i s plêtem plete. Ki ima više pleta, te ju plete gustu, a ki ga ima male, te splete same dva, tri vitiče gore, a dekoji i dole plete dva vitiče.

A brežnâ vrata imaju zdelaua amëtem z letêv čamöve i z *h*rastovoga drva. Na stupu je tŕnek zabit i veriga, s ku se zapiraju ta vrata. I tu su mala vrata, — tak zdelana, kak su i velika, same kej su mala, vuska, — kud *h*ode ludi, kejti za sakem se ne bi splatile odpirati velike vrat, i né ji*h* moči odpreti, neg öd *h*iže, a od brega ji*h* nê moči; neg mala, ona imaju zásunu drvénu, a dekoji si naredi, — i klúčenicu pravu kupi, — kak si more zapreti. Jê ludi, ki si ne more premoči za takva vrata, onda si je naredi niska i na je*d*nu tablu, onda je splete, kak se god plete i plot, same kej to on drugač prispodobî, kak i jê vrata. A dekoji si je zdela s desêk, pâk tak v je*d*nu tablu, — i sekak si ludi réde i gradî si svoju bögčiju, kejti ako si pustî blašče van na dvorïšče, ili mlade tele, da se sprejde, i blage na öbjed, onda bi moral jeđen i dva

paziti, dok je to vane. I če kej suší na dvorišče, dojdu tuđe i negve guske i race, pak mu pojedu. I kî ima male dete, — óde na breg i v Savu, trefe iti kola, — bi je pogazila, i mam je Sava poleg: same male otide dole, — i mam se odkontura v Savu! Onda se ludi sekak služe, same da ne dojdu *v* vekšu nepriliku, neg i jesu.

A pri sake *h*iže je stajne priređene i podelane, i nigde nê *h*iže, de bi bile bar pri dveju *h*ižaj na je*d*nu felu, neg je pri sake i slejnske *h*iže drugač. Vezda pri je*d*ne *h*iže je naprêđ *h*lev, onda je štagel, — to je skupa: i štale i štagel, onda je *h*iža i napređ je pridelan k *h*iže telečâk: to je starinska *h*iža, vu tem telečake su spali teliči negda. Onda je za *h*ižu kuračica, onda je kuvárna i vuz kuvarnu zdenec, a pred *h*ižu je drvòcep, a pred *h*lévem je gnoji-čina, onda smetîšće na gnoju.

A pri druge *h*iže je pâk poređene tak: na bregu je vrt, vuz breg, onda je štala i pri štale gnoj, onda je suša mam pri štale pridelana, onda kuračica i svinec, onda je *h*iža i za *h*ižu krušna peč, a pred *h*ižu drvocep.

Onda je pâk pri trejte *h*iže napređ kuračica, onda je volnik, onda je *h*iža, onda krušna peč, onda su štale.

A jê i tak, da je na dvorišče pred *h*ižu vrt, da je same steza, kud ide družina z *h*iže v *h*ižu, onda dale za *h*ižu imaju kuračicu, i volnik, i drvocep, onda štale, onda na proti drvocepu kuvarna, i to je sê je*d*ne od drugoga prídaleke. Tak je same je*d*ne meste v celem sele, same pri je*d*ne *h*iže, da je drvocep za *h*ižu, neg segde pred *h*ižu. A kuvarne ludi delaju blizu zdenca, i drvocep vramen *h*iže, i gnoj vramen *h*leva: to troje mora tak biti. Kejti da žene

Sl. [...]
(*H*iža zdelana po nove mode — š če[...]
Družina[...]

pâre i kruv pečn, treba je vodê čudaj; i da se rakija peče, onda i više, — onda zate ludi pri zdence delaju kuvarnu. A drvocep — on zate mora biti vramen *h*iže, kejti je teške nositi drva i na čas, — i žmeka su, — a kam da su dàlke! I trefi se. da žena peče záfrig, ili cvre mast, nema ništa peči, skoči i donese časem i vrže pêč. A tak i za kidati. Još, de je male blaga, to *h*iti čovek tri, četiri pute; de je čudaj blaga, tu je pun soluk gnoja, tu je treba čudaj putov znesti. — onda to dodija telu. Zate saki ima gnoj pred štalu, če je i mali plac.

'0.
— i cifrana; od zdol je podzidana.
dele.)

Na dvorišče nije*d*nem ne raste trava, de je blaga. To je same je*d*ne dvorišče v celem sele, na kem je navek lepa trava ali je na lepe višine i široke za druga tri dvorišča. A i na malem raste trava, — de je nema kej pogaziti. A je na nekulike dvoriščê i sada posađene: rûšek, i jàbuk, i brosêk, ali se na takov sad mora paziti, kejti ga *h*oče blage oguliti i objesti. A to si moraju oni na dvorišče saditi sâd, ki nemaju de drugde, ki nema slivara. A ta dvorišča, po ke raste trava, — to je sama putina, i tu travu *h*očeju jake kojni jesti i guske.

Moči je čez cele sele prejti čez preläze, a kam ne bi mogel sused k susëdu! Kejti saki pravi čovek ostavi i naredi prélaz, da gradî — onda ga je moči najlepše narediti — i onda ima jeden k drugomu prejti. A ki se mrske svade, ti još zamečn plot i s trjnem i šibjem, kak ne mre ni kokoš, a kamo li čovek! To je veliki za*h*od *h*oditi tak prez prelaza na breg, onda na spust, onda k onomu, ki mi je na mêm dvorišče pod nosem. Neg si lepe réde ludi prelaze, i vratica, i sekak, — same da se more prejti za poslem. A dekoji

lepe naredi na saki kraj prelaza jaki kolec, onda nuter čez gradu tekne desku čez plot, onda na saki kraj prelaza zabije dva kazuke, onda na jne pribije tê deske, onda je tud jake lepe moči prejti. A dekoji pak pridela medovce i dotura je pod prelaz, na ke se stâje.

Onda si tak narede i v slivar prelaz, i na vrt, i duže, kud god *h*odiju. Ki *h*oče više *h*oditi, tê otide *v* šumu po bregu: otide na breg, onda na selsku vulicu, onda po vulice v šumu. A ki *h*oče mejne *h*oditi, tê lepe otide na vrt, pak v slivar, onda na zavrtnicu, onda na pašnik, i onda na jarek, i po jarke prejde na selsku vulicu, — i za čas je v šume. A tak i na pole, tak je moči i na jne dojti: bregem je dale, a pod vrte je bliže. Ali bregem ide čudaj sveta, onda saki rajši ide, najmer mladi, i vide žene, tera je kak prirеđena.

Za dvoriščem je vrt, onda je slivar, onda je zavrtnica, onda je pašnik, onda je jarek, s kem je ograđene sele, onda su dale, — de kej vramen nadojde: vramen je*d*nê dojde slivar Bujička, a vramen druge dojde Radičova jamina, pak dale dojde Pavršek, i tak sê po redem vramen sake *h*iže druge. A dale su sinokoše Krčevine, onda je Pogrlič, i dojde šuma.

Kuća i pokućstvo. Pri nas se ne govori: kuča, neg *h* i ž a. Kad što zdela lepu *h*ižu i štale, onda veliju: „A, baš je naredil lepe s t a j n e, ili lepu *h*ižu i lepe štale. A kuča, — tak govore tak kakvi gizdavice, ki se držê na dine, — neg sì govore po pravu i po božu — *h* i ž a.

Kó je stajne prazne, vu kem nê nikoga (ili pomerjû starci, ili se odpremi zet k punice, i punica k zetu, i već se naredi jeden z drugem rođâk), onda, kad se što za te stajne spomina, vu tem se nike druge ne misli, neg stajne, kejti je prazne. A tak i nove, ko je zdelane, a nê još gotove baš do kraja, i nê vu jnem nikoga, za te se spominaju ludi, ali se misli na stajne, i već na nike druge, kejti je stajne same i prazne.

A de je (— kak i jê više, fala Bogu, stajna, vu kem žive svet i narod, saki *v* svojêm domu, kejti je onoga stajna jake mrske i dekojemu telu teške videti: to je kakti pustosêlina, tak naši ludi govore —) stajne vu kem je družina i se, ke*j* je treba za družinu, onda, kad se čovek spömina zâ te *h* i ž e, onda se spomina i za sû celu družinu. Pri dekoje se *h*iže jake svadi družina, a teški život imaju, kejti su siromašni, onda se i zâ- te ludi spöminaju, onda veliju: „A, pri të- je *h*ìže jake teški život“. Onda vîdiš: da se spomína *h*iža, s *h*ižu skupa se spominaju i za družinu. Ne veliju: pri te je d r u ž i n e teški život, neg kad se spomene *h*iža, onda se

spomene i družina, i na sě se misli: kak je pri te *hiže* za dele, i za jele, i kakov je red, i kakva je družìna, i što je za posel, i što kej vala, i što nike ne vala, — to sě dojde čoveku na pamet.

Pri nas ludi delaju stajne najviše z drva, s plâjnki. A dekoji si i zoziđe sě cele stajne z cigla, same dole i gore vêzi su drvéni i rogi, i kej je već treba drvéne, — same stene su z cigla zozidane. A sad je jake teške za plâjnke i za sačkove drve, i ténke, i debéle: već nê nikakvoga. Starci nesu *h*rasta pilili na plajnke, neg su ga lepe stesali celoga *h*rasta na je*d*nu plajnku, i tak sě, i s *('z)* toga su *h*iže delali. Ali sad pile na tri cole tenke plajnke, kak dâ jeden onakov *h*rast četiri, pet plajnki. I s *('z)* toga delaju ludi *h*iže, s *('z)* ténke i s *('z)* krátke plajnki. Onda, ka je kratka, moraju metati poberúve v stenu, ali ji nê bile starcom treba: v starinske nije*d*ne *h*iže nê poberuva, a vu 've nove *h*ižaj, kě sad ludi delaju, tu ji je dosta. A za roge su prve bili *h*rastîči, s *('z)* ke bi sad bili vezi. Ali su starci[1] seli na sâni, po četiri, pet múži, otišli na četiri kojne *v* šumu — nesu pitali popa, ni grofa, — nasekli *h*rastov i dovezli domom, kulike ji je bile dosta. i zdelali su stajne. Vu tem je bile po pedeset glav družine: bila je velika *h*iža, i saki je imel svoju komoru; f *(v)* *h*iže je bila peč, velika, kulike sad nesu tri; bila je zäpeč, kulika je sad 'nôga *h*iža: tu se je sä družina pri je*d*nèm jogne grêla. Ka je na svoj tjeden nalagala, onda je vrgla kladu v peč, kakvu sad komaj doveze na lajnske téliče, — kejti sad voze téliči, ko je treba porivati v jarme, — a takvu je kladu žena na válce valala v peč. (To su tî valci, kakti dva cepci, zdelani za te posel.) A kad je ta klada počéla šumeti v peči, né se bile smeti pritisnuti k pêči, kejti ne bi imële tele odela: ostali bi kušaki goli! Kad se je ta klada razgorela, onda je peč zateknula s šplejem, onda je bile cel den tople f *(v)* *h*iže, i vruče, a nê tople. A žene su cel den prele po *h*iže: kâ nê imela svega reda, ta nê zlezla cel den s *('s)* *h*iže van, neg na vuvodnak. I spali su vekšinu sï f *(v)* *h*iže.

Kak se sad mi grejeme? Ima saki peč, ku bi lake odnesel, a *h*ižu, kakti rošěte, čez ku sever ide — kud nuter, tud i van! I sedijn f *(v)* *h*iže sï obuvèni i oblečèni, i dok vu tu šklocu meču, dotlem, ejda, bavi se: ali dök nê ništa nutre, već ti brada klopoče. Ali kulikê sad pri *h*iže družine? Bi ju lake v koške odnesel! I čudaj je

[1] I ovdje su *starci* odveli mladu pisaricu daleko od puta. Ovdje mi je baš žao prekidati ovu crnu nit, kad sam ju i onako na više već mjesta prekinuo. *Ur.*

*h*iž, de nesu neg dve duše, i to se sake mora grčti: onda kulika su treba sad drva nam ludêm, i kulike ji prejde pri sake *h*iže!

I nike na svetu nê krive naše bokčije, neg dêl, a tomu delu su kriva gospoda, kâ imaju preke toga vlast i oblast, i kâ vladaju z narodem. Onda rečû: „A, mi moramo (!) dati sakomu negve präve!" A to je lépe prave — dati narediti z doma, da nê ni za vûka, a kam za onoga šumaka, ki ga nâ te spravla! I to je lepe prave — biti bogec, živati glada i jada! Ja mîslim, i ja znam, i povedaju i sad starci, kak se je dö vezda delale. I imeli su kej bole deliti, neg sad imaju, ali ki je same spomenul del. „bi se delil", — ga je na gûzicu! One su bili prijateli svojega naröda, oni su želeli, da ludi živu v miru i sloge, nesu se onda pokupila sä gospoda prodávat celoga grunta, a čoveka sprevodili s prjnki: „Sad živi! Ječ zemlu i kukce!" kak sad dojdu, ko da idu robit, a dobiju dnevnicu, kej dojdu k onomu siromaku, koga su oni sami na božáčku palicu vrgli, — kejti je stotine ludi pravda zamėla za grunt i za seke. A oni si međú se slažu i sirotu gule, a on vol prez rogov nosi, vleče, ni sam ne jê, neg së — to ovomu, to onomu. a oni još z vola rede norca, i tak zavlače, dok ga oguie do kraja. Kad dojde s praznu torbëtinu, — a, onda več nema prave dobiti. A ne če reči nijeden: „Ti, dragi moj, ništa mene ne nosi, to je së tebe treba. Če dobiš, — dobiš, če ne dobiš, — kej ti ja *h*oču!"

Ali nè toga bile prve, da bi se što s kêm pravdal. Nesu se trgali i drapali, nê toga onda dala uprava, kak sad — joca s sinem podeliju! Još je napučavaju, da se to more, i da ima saki prave. Tak je.

Záte mi imame *h*iže kakti rošete, blage, ko da su koze, i druge së na drugu felu. A mûčime se, ko da sme nema stvar, prez mere i računa, i do ništa ne dojdeme i ništa nemame, neg bokčije, da je nema kraja, ni konca. Ali se i spominaju naši ludi, da kej bi delali silni činovniki, da se ne bi lûdi — lúdi delili, — kejti se ne če nikomu kopati: zvezda béli, páli, — saki bi rad biti gospon i v gradu, ali se cigla ne dâ grísti, a telu treba *h*ranê.

Pri nas je stajne, nóve, ko se sad dela ili zide, pokrivene š črepem. Ki je mogučneši, te si pokrije dùplit, a ki je siromak komaj zmogel i one, š česa si je sklopil stajniče, te si pokrije àjfuh. A stare stajne je dekoje još pokrite z deskû, ali je slaba to roba: to je čudaj let, kej se je stajne pokrivale z desku, ali sad se ne mre najti deska v celem *h*raste, kej dobî čovek za drva, a zdravoga *h*rasta nê smeti poseči, — a ne ga ni kej. A po Velëševce, i po Čičaj, i gore tam sekud su pokrivene s šòpem, i s trskû, i z rogözem, a pri

nas je to za bedaka, ki bi pokrival *h*ižu s šopem, ili z rogozem, ili s trsku, toga naši ludi ne čeju, rajši bi naredil kolibu, vu ke bi bil, dok bi si premogel, za ke bi si kupil črepa. Neg štale i svinec, — to pokrivaju s šopem, i s trsku, i z rogozem, a *h*ižu si saki pokriva š črepem, a ki je mogûč, te si i *h*lev pokrije, i svinec, i kuračicu š črepem.

A *h*ižu dela, ki kak more. Ki si ima š čim i š česa, te si zdela stajne na tréme. Jê pri nas čudaj ludi, ki su zdelali lepe stajne na treme, i de je više družine, ti moraju i delati na treme *h*ižu, kejti, da je *h*iža na treme, onda je čudaj dúpel moči osnovati, a kad je *h*iža na zemle, niska, tu more biti *h*iža, i kûjna, i dve, najviše tri komore, kejti je mrske gledeti stajna niskoga, a na duge razlečene. Onda, de je treba čudaj dupel, tu delaju na treme stajne, a de je male družine — tri, četiri duše — ti narede *h*ižicu na zemle. Neg ki si more premoči, če je same muž i žena, narede si čudaj stajna, ali ji*h* je male; više ji*h* je, ki se puše v male *h*ižice, kak se veli: „Ti imaš *h*ižu, — de ti je prdále, tu ti je i dijále“. Sekak se ludi bave, a najviše — ka*h*god.

A ’nôgomu i zamérjaju ludi, ki zdela velike stajne, a ne mu ga treba. Kejti pri nas nè moči imèti kvartérnika. Če jê kakov mĕšter, to je slabi dobiček, a kam, kak je nekulike siromakov, ki si je posudil, pak si je *h*ižicu zdelal, a od *h*iže nê dobička, ona se ne bi nigdar sama splatila. A jê dobre, da bi si mi siromaki mogli prestvoriti kakve bolše stajniče: am če sme mi i muži, i nam je treba čistoča i red, i to sakomu čoveku lubi. Ali mi siromaki ne moreme toga doséči: da bi baš bili *v* svince, i onde ne bi mogel živeti niti zmagati sega, kej me gledî na sĕ strane. Onda mi morame biti sekak i nikak.

Ki si delaju stajne na treme, tê more imeti gore: *h*ižu, i k û j n u, i dve k o m o r e, i dole: na saki kraj dve š u t e, i srédi p o č ü t e (podšute). I na treme je stajne lepše i zdraveše. Vu onakvêm stajne, ko je na zemle, onde se sĕ plesnive i odpušča zemla, a to nê zdrave: ona plesnovičina smrdi. A topleše je na zemle v stajniče.

Onda si ti ludi, — ki imaju stajne na treme, — onda si oni na gajnke narede k o m ó r e k, de si gospodarica spravla mleke, i mese, i bažul (koga skuva *v* petek i *v* sobotu, onda ga razleje i zdelu tam spravi, de je na miru), i sebe, kej je god treba: i da *h*rana ostane i druge kakve jele, to sĕ tam spravla gospodarica, to je baš jake treba pri sake *h*iže.

V hiže[1] je družina sä skupa, i dekoji i spi v hiže i z decu. Onda je v hiže peč, ili šporet, kejti po zime kuva v hiže, i jè, i sĕ (a v kuvarne se kuva po lete). A v kujne stojê drva, i kukuruza za svine i kokoši hraniti (kû večer mnži natrebe), onda vaganci i koritâ, i druga posnda (lonci na klupice: naređena je klupica, onda se ná jnu mečn), i mêla (ka je za žgance), i jagli za kuvati, i mela šenišna za začin: toga sega ima gospodarica, kejti je je bliže. A de je družina poškodliva, tu se nĕ sme tak ostaviti, neg si mora gospodarica sĕ vu te komorek spravlati, čê je je baš i tesne, kejti če ima sneja siromašnoga rada, onda si skrane male ovoga, male onoga, kej odnese, — a to falî, de se zeme. A hitiju v kujnu i stare jöpojnke, i pûjnđe, i za vrata prislone žene vîtel, i motiku, i druščič (z motiku staru kopa sneja luk, onda si ju donese v kujnu za vrata; a na tem druščiče stojê žene nîčenice, kad tke), i seke vržu nuter. Onda i bole mečn sĕ v kujnu, kad se vu jne ne kuva. A komorek je mal, de stoji domačîna, najmer, da je mleka: one mora imeti čistoču i red, a tak i sir.

Dekoji si pak narede, kad delaju kuvárnu, — onda si vuž nu i komorek zdela, a dekoji i sušu (Nê suša, neg je baš i one komora, de mu stoje v jeseni slive v bedne, i potlem, da slive speče, onda slivoš pâk nanosi v beden i nuter naseče tikväjne, i to je za svine čez zimu.). A v kuvarne kuva, a vu te komorice pâk ima sĕ, kej se več drži gospodarice, a i druge, kej god more nuter stäti i biti. Ali je male takve gospodarov, ki bi mogel tak narediti, neg si siromak komaj sklopi z desèk kuvárnicu i krušnu peč. A dekoji si ju i s plèta splete i öčupa z blatem, kejti je treba, da žena pâri, — tu je treba veliki jogen, to nê, ko da je jejca v lojnčičke, to zakipi, — neg je to kòtel, tu je treba kuriti. dok se zvrúči i zakipi (a kulike putov mora zakipeti!): onda je to strašne pariti na dvorišče, kejti su hiže blizu jedna druge, a jê i sena, — mogle bi se zlo trefiti. Onda si saki naredi, kak more premoči. A jâ ludi, ki nemaju ništa priređene, de bi si metali to sĕ mlečne i začin, neg jê sekud mleke: v komore, de spi, i v hiže pod stolem, i razkrite, i natepene, i sir na stole, i na ladice, ili na kakve klupice i sekak, kejti kad nê saka stvar na svojêm meste, to je nered. A i tâ žena. ka tak ima svoje sĕ sekud, i onde, de mu se ne pristoji biti, onda žene, kê dohađaju k ne, pak vide, kak je to prì- ne v redu, onda se potlem za jnu spominaju i špotaju, da je ne bi jële sira, ni sirutke,

[1] Svuda pisano: „fiže".

niti stêpkov, ni ništa mléčnoga, — da nigdar ne zna, kej je mléčne: da je odürne, kejti miši hode jokol mleka, i pauki, i seke opane nuter. Onda, da takva žena stepe pütre, — onda je vrže v rajlek cvrêt, onda se otopi, — onda je videti, kakov je to red, i kej ta žena vredi: to je dole na ritále mûvine nòg, i mîše drêk, i päukove nôg, i smetjâ! A te su se muve së raztrgale, dok je ona tepla, onda, da se je raztopile, onda su dole sele. Onda, ki je mastil žgance, te je ozdol grabil, — kak i jê nârnč, kejti dole sêde drof, — a on je nametal toga sega na žgance. Onda je to družina videla,

Sl. 3. **Trebarjevo.**
(*Hiža* nova i pod novu formu zdelana — š čelem v šumu: od zdol je podzidana. Muž i žena su se sklonili: ide dešč.)

onda, ki je mogel jesti, je jel, a dekoji bi rajši biti bijen, neg one jesti, štá- mu ne more nátura podnesti.

Pri sake *hiže*: i male i velike, i ka je na zemle, i ka je na treme, — jê šekrêt, a po starinsku se govori vuvodnak. Jê *hiž*, ka je obrnena š čelem k bregu, a je ji*h*, ka je obrnena š čelem *v* šumu, same kej ji*h* je više, ke su obrnene š čelem k bregu, neg ke su k šume. Saka *hiža* ima š čela družinsku hižu (kejti se pri nas veli *h*iža, a nê soba), onda je kujna, onda je de jedna, de dve komore, onda je šekret na sëm zâđu. Onda tê *h*iže, ke su

š čelem k šume obrnene, — te*h* su së*h* šekréti k bregu obrneni, a toga je jake mrske gledeti, a kak još nesu prve bili do dôl ograđeni, neg sad lajnske lete je došle od jobčine, da morame je ograditi radi kužne bolesti, — sad su zgodneši videti. A drugde nigde ne rede pri nas šekretov, neg je, de je i *h*iža.

Dolnomu stajnu velime šute: kè- li domača, vu ke stojî po lete mese, a kad je vruče, i mleke (kejti, de je vruče mleku, onda se mam skîše, onda nê na jnem vr*h*na), ili vu ke se spî; a ka je gore s *h*ižu zdelana, to je komora.

De nê družine, a čudaj je stajna, onda stoji v šutaj së, sačkove porndelje, i posudjê, i bèdni, — i së si nuter spravla. Ali de je družine dosta, a stajna je male, onde stoji nijove porndelje sekud, de si kej more stisnuti: v štagle i počütaj stoje bedni, a plug, i zupci, i rogle — to je potikane pod grêdu; jornice su na stene zadevene na velikem klînu, i trlice, a stupa je pod grédu.

Onda tê šute, vu ke spiju tî mladi ludi, — tu je nutre lepe. Još si mlada sneja i bole prirеđuje: po lete sekud kîti, tîče rože, a v jeséni pak na grajnčice jabuke, i düle, i ruške i blažulîku, i pamprîš (to lepe diši). A jè i takve snêj, kâ ima meste- sëga toga pavučine, i stenice, i smetjê: to je nejna díša, kad si na stene strûpi s prstem stenicu, a jabuke su je mîše jame — jena do drugê! A takvoga jê sveta, ali fala Bogu, da ga nê čudaj, to se međ nami ni ne zna.

Vu te snešíne komore, i črdake, i šute, — tu se ne spravla nike, neg kej *j*e nejne: postel, i škrine, i ladice, ládlini, pak kad si naredi razboj. Onda si spravi svoju košku, i to, če je još nova, a če je stara, onda je ne če, a v novu si onda zmeče kudelu, i vrténa, i seke si nuter spravi. Neg de je sama sneja i *z* svekrvû, onda, če sneja spî v hiže po zime (če mále dete ima, onda spi v hiže, a če nema deteta, onda ne spi), — če onda vrže svèkri kej nuter po zime, kad nema kam drugam, ali po lete ništa. A jê i takve snej, ka se ne dâ niti pomoliti *v* svoju šutu, naglèdati, — de se svade. A jè i takve, de jim stoji skupa v jene komore *v* škrîne, — ke su skupa s platnem i zo sêm.

Kej *j*e v hiže, ova dromna roba, to je pö*h*ištve, — same kej je pri sake hiže drugač, de bolše, de gorše, ki si kakve more pre-moči, — ka*k*god i druge së[1].

---

[1] Potanki opis unutrašńosti kuće, pa opis pokućstva priopćit će se naknadno. *Ur.*

Sl. 4

Dve sneje v šute rediju mužêm rub
postel je naređen

jevo.

ú. Oblečene su v săgdašne rubače, i
a i redi saki den.

Druge zgrade za ļude. Jâ i prez *h*iže još, de su mladi i stari ludį več *s* svojû robû. Kejti da se dečâk oženi, de bi on spâl, kam bi ženu dopremil i nejnu bokčiju, robu! Još i onoga špotaju, ki se ženi, a ima malu šuticu, ili črdâk, da kam premi ženu — v pezdomel, da bude zibâr, da se ne bu moči ni obrnuti nutre. A v tere su mrske prsnice i stene, a i vrata, onda veliju, da tê vú ke dopremi ženu, — *v* svinec; još je vu jnem 'nogem lepše. A kam, da bi ju dopremil f *(v) h*ižu međ družinu! Zate se čudaj dečkov ne oženi do soldačije: nema komore, a nê moči nâ te sáči, za komoru i svalbu (!), onda veliju: „A, nek se tri leta priskrbi, pak se onda oženi. Bar – imel mladu ženu; unuk bi imel i juvê[1] prve, neg bi otišel“.

Onda je i tak, da je dečâk za ženitbu, onda, če nemaju lepe komore, i če su jim treba šute za seke, onda ju pridelaju s čela *h*iže, ili ju priziđu s *('z)* cigla. A de je više dečkov, onda zdelaju črdáke, ki su sami za sebe delani, kak su dole dve šute, i gore dva črdaki. Onda, ki ima same je*d*noga sina, i *h*ižu, i kujnu, i dole dve šute, onda tî joča i mati spiju *v* komore, dok se sin ženi, onda se oni f *(v) h*ižu spreme, a sin *v* komoru. A on potlem pâk skrbi svoje dece, če je ima. I tak saki.

De se trefi, da su dva brati, onda stari spî *v* črdake, a mladi *v* šute: veliju, da je on mlajši na zimu iti i po snegu gaziti, a stari brat, — tê lepe po suvem more iti.

Zgrade za žitak i oruđe. Jesu i kòši za kukuruzu. Skorem pri sake *h*iže je koš, a pri dekoje su *h*iže dva, i tri. Ki ima dosta grunta, a mále najže, te si zdela kòš: leže je narediti koš, neg je najže. A s *('z)* koša je jake dobra mela i kukuruza, i čista, a na najže je zadimlena, i mački ju nagade, i ne more lepe zose*h*nuti na tesnem meste.

I štagel ima saki. Neg ki je baš veliki siromak, te ga nema. Nutre stoje kola, bedni, drva za robu, i seke si spravi nuter.

Neg ambára sad nê *v* celem sele, neg tri. A prve je bil pri sake *h*iže ambâr, i pun žitka, ali sad nê žitka ni na najže, neg za tri, četiri vagäne, — ne bu ga têri god den ni za jesti, a kam za spraviti za *h*úda lêta: am drugoga *h*udoga leta ni nê, neg je sad ove već trejte, ili tri, a četrte ide, Bog zna, kakve i to bu! Več je dosta glada, a bu ga i onda, da bi se i ne rodil, — onda bu svet míral!

I ovem, ki imaju ambare, ne stoji vu jni kukuruza, ni nikakov žitek, neg porudelje sačkove.

---

[1] t. j. dijete, jer mala djeca kao da kriče: *juvê*. *Ur.*

A v suše stoji, kej drugomu čoveku v štagle, kejti ki nema štagla, te si pridela sušu, onda ju z râjlina zbija: zate se i veli: suša, kad je tak zdelana, a pokrivena je po pravu, same kej nê s ('s) plajnki zdelana.

A i pevnìca je sad same pri bertaše, a ludi naši nemaju ni spomejnka za pevnicu. De je prve stale vine, tu je sad slìvoš, i kiséle zelje, i repa kiséla, i sudiči, ki su se gotovi rasipati: nemaju se vu čem namočiti, ni š čim zapuhnuti. Sad se *v* čèbre nosi voda, i *v* nabirače, vu koga se je grozdje metale i brale. A na 'ne trame v domače šute (*v* starinske *hiže*) stoji beden pun slivòša i tikvaju. To su naše pevnice! Kej bi ž nimi delali, — kak i s sudîčki, ki su negda bili puni dobroga pičja, a sad, da što merje, i da se ženi, onda prosi mále posude za špiru, kû kupuje za karminu, ili za svâlbu, i da kej dela, stajne, — več s tem smrdiju, s tû bolokotu!

Tak sme mi zo sêm propali! A kak se mučime, — još devet putov bole, neg su se međ družinu ludi mučili, pak su imeli sega dosta: bile je *v* ambare žita, ko se je šènile, same je kuvati, a né ga bile treba tuči, neg je luska sama spala, a žûte, kak dina! A sad kej zraste, to se ne da ni tuči, neg je, ko da je köstrava: bi je treba s kladivem tuči!

A rêpnice imame. Dekoji si same zakopa v jamu: skopa jamu; onda nuter meče krampêr, onda ga pregradî jednoga öd- drugoga (dromnoga za sebe, a jedrnoga za sebe), deske meče, š čim pregráđa. Réde ludi i prave repnice, kâ duge traje, čudaj let. Vu jnu se more, da god što *h*oče: ima lepe vrata. A v jamu se ne more po kramper, kad je zima jake, neg da male pusti, onda si snème van čudaj i repe i krampera.

I krušnu pêč imame. Je ji čudaj, ki je nemaju, neg idu *v* sele pêč kruva. A dekoji ju ima zozidanu prez sèga, i prez kuvarne, same pokritu. A dekoji ju ima v kuvárne, — vuz kuvarnu, — zozidanu, i tak je bole, kejti na dežđu je teške kruv metati, a trefi se, da baš onda ide dešč, da žene pečû kruv. A *v* kuvarne nike ne fali: i topleše je, i nê treba kruva nositi, neg ga same *v* kuvarne omesi i sè.

Po lete gospodarice kuvaju *v* kuvarne, kejti v stajne je i prez toga vruče i kadi se, a po lete su sì vane, sä družina. Drugač je lepe v stajne: čistoča i lepe. A ki nemaju kuvarne, ti navek kuvaju gore i po lete, i po zime. *V* kuvarne nê ništa, neg krûšne korite, i za lug korite, i pärenica, i loparka (s ku se kruv meče *v* peč), i

zgrêbnica (s ku se zgrêble), i pöpeček (s kem se razgrina), i mala lopárčica (s ku se kolač meče). Onda, da si dopremi gospodarica lonce, i rajlek, i kuväče, i pe*h*ar, i stolec, na kem sedi, — to je *v* kuvarne; a druge kej, če donese, to i odnese, a to baš mora biti. Onda si sol i mast nosi tulike, kulike je je treba.

V kuvarne se ne kuva na šporetu, neg je zozidane jognišče, onda na jnem se kûva. A kad puše veter, to je teške biti pri jogne, paziti na *h*ranu, a i prez toga je vruče, a kam se još peči pri jogne! I dok kej i kulike *h*lápe, mam se kadi. Teške je kuvati po lete! Još da bi se kuvale pri dŕve, bi se razgorëla, če bi se časa

Sl. 5. **Trebarjevo.** (Štagel i štale.)

i kadëla! Ali se kuva pri trešče, pri smetjê: sâ si babica bere i na jogen meče, ondâ treba navek metati i nigdar nê vuglejna, ni ništa. I ka je žena slabe pŕsi, tâ komaj se čeka, da zgotovi *h*ranu: *h*oče se zadušiti, a i joči ju pečû, dim ščiple, së su je krvâve i otečene, i navek je sûze curê. Onda s toga boli i glava. To je së zlo, sekak, nigde i nikak dobra!

Zgrade za životiňe. Jâ to segde, da spî sake blage za sebe, če je i tak *h*lev narеđen, — toga je dosta meste, — da je same jedne dúple. Jedna štala i *h*lev, — takve nema pravoga imena, neg

se veli i štala, i *h*lev, kejti je naređena ta štala na dve štrajse. To je velika štala, onda su pod je*d*nu stranu kojni, a pod drugu krave, a srédi je soluk, a *v* kutu je krlåt. Blašče sake jê z jásli i pod jaslami ima kopäjnu. A teliči imaju male jasle i malu kopajnu.

Neg za krave, de one spiju, one se zove *h*lêv, a de kojni, to se zove štala, a za teliče se zove telečåk: de je v štale dosta placa, a imaju mlade teličov, onda jim v hleve v je*d*nem kutu narede telečak z letêv i desêk, onda su tam razvezani i lepe se zritavaju nutre.

Svine imaju svoj svínec. Dekoji ima skupa naređene: dole je svinec, a gore je kůračica, a zo sake stranê ima pridelane za svine *h*raniti, ke se *h*rane za zaklati; i påk tak, de je gore kuračica, a dole su na pregräde svinci za *h*raniti svine. Ki ima i više svîn, te si zdêla svinec za sä svine.

Volníki su najviše na vrtu, i to zä- sunce naređen.

*H*lev je: ki drvéni, ki zidani; ki cel, ki prjnav; ki nov, ki star. Ki je bole omazan, te je bolši: topleše je blagu. A tak je i svinec: ki je topel, tê nê jake moker, ni nê svinam zima. A kad je svinam zima, da spê, one tak cvile, ručíju, i to sä smoče i poščê, i zima je vubija. Topel svinec — pol *h*ranê. A kuračica, — ona ne falî nike: kokoši nê zima, da bi na drve spala, na sadu. A tak i gůsinak i räcinak, — tomu samu ne škode zima, same kej mora biti tŕdne zbog zjeđe: torca, i lisice, i lasice; onda si čovek mora narediti dobre, kejti mu je muka zanike. I volnîk, — on nê neg zo je*d*nu stranu obit, ili opleten, a zo drugu je prost — dekoji, a je ji, ki je na sä četiri kraje, same je ostavlene, kud idu čele van; onda su naređena vrata, kud meče nuter voliščâ i van vâdi.

V štale stoji česäle, i kefa, i kojnski kobèri za pokrivati kojne, i lopárka za kidati, i vìle, nä ke nosi tê, kî kîda, gnoj (kejti naši ludi štrâje blagu s perjem, a to je duge i debele, onda se to ne dâ na loparke nositi, neg curi, kad je duge, još i drugi gnoj s tem opane; onda s temi vilami se prve zlovi i znosi, onda z loparku). A jê tu i metla, s ku pomeče. Onda nä- klinu visi joglamnîk, ki je zvîš, i zvonec, i na kopajne vise redem lanci, a de su kojni, tu joglamniki.

A *v* svince nê ništa. Neg *v* kotéšnice, de se prasê prasice, — to je s plajnkami pregrađene. A v kuračice je naređene, de nesû kokoši jajca: gnezda su s kóšek i z desêk, i gore su drûgi prepréčeni, na ke kokoši spiju. Nešte si naredi mali kočak, de spiju mali piliči.

Što je još oko kuće. Jê i **stûpa** za tuči jačmen i žite, a jesu i žrni, same kej tê stupe nesu neg tri *v* celem sele, i je*d*ne žrni Ta je stupa skopana v klade, onda je ta klada ozgôr lepe pripređena i široka, onda je stupále dúge, onda onê komad, ki vudara nutêr v stupu, — lepe okrugle zdelane i celi lakot (!) je dûge. Stupa je vuz stenu naređena i je*d*ne brvènce je *v* stenu teknene, a za druge je zabit v zemlu kazuk, ili plajnka, onda je vu jnu zakopane, de stoji drugi kraj.

Žrni su tak zdelane: Je, ka*k*gode stol na tri noge, žrnišče: gore je tak široke i jokol je zakružene, de stoji jöbeđ od sita; onda je vržen dolni kamen vu tu jobeđ i na toga drugi, gorni kamen vržu. same prve na toga dolnoga se mora vrči pȓprica (v kamenû je skopane, de stoji), ka drži kukuruzu, kak mam ne scurî pod kamen. Tê gorni kamen je zduben. onda je zdelane drve, jáke, kô nê jåke debele, ni tenke, onda je vu tu luknu teknene. Žrni moraju biti pod gredu, ili pod gredicu, kejti se mora gore to drve vupreti.

Sl. 6. **Trebarjevo.**
Déklica 3 leta stara v sagdašnem rubjê oblečena, z remeni jopojnke i v jobojčece obuvena, a počesana v kukmice. Skupila se je do poldan na breg.

Zdenac. Pri nas ludi i žene nose vodu i *s* Savê. Dekoji ju rajši pije savsku, a dekoji ni nema od kud drugud nositi, neg mora po jnu v Savu: trefi se, da se *s* susedem posvadi, ili žena, ili on i tere druge družinče. Onda, ako se vu tu svađu i ti drugi ne teknu, onda oni nose slobo*d*ne vodu, još veliju, — tê, či je zdenec: „A, ti, ili vi, strina (i kak bile), slobo*d*ne nosëte z mega zdenca vodu. A tâ i tâ vaša nesmotajnka ne sme na moj zdenec. Ona se në mile zameriti, ka*k*god cucek! Još nemu *h*itim koru, pak ne laje, bar dok ju grize, — za toga i vûjdem, — ali në nê moči vujti“. Onda tâ, če je i ona ž nu posvađena, veli: „A, dragica moja, tak je doma; ta mam sakoga obriše mime idêč, ne pazi ni staroga, ni mladoga, neg dȓži po

sakem! Ali je se i zna! Ja sem je znala reči, dok sem se ž nû spominala, da je komu tak mrske rekla: „Nâj, žena, ostaj se toga! Ti imaš jezik kakti krava rep, ti sē ometeš i osnažiš; to nê lepe, buš na zlo pala, zemu te žene na zubice, štá- se nigdar ne rešiš! A sad — kej me briga!“ A da tak zavati teru drugu, ká je dobra, i kâ *h*oče oprostiti, onda tâ veli: „A, vi ne znate, kak se žive, vi ste obodvê je*d*nake! Će je to tak: kej ti god što reče, to mam na ražen natekneš, zâ te ves svet zna? A tak i ona, i sē ste takve nije*d*na ne če ništa premučati, neg bi rada sēmu na rep stati, kej je što reče. Tak nê s ('z) toga nike!“

Sl. 7. **Trebarjevo.**
Trinajest let star dèčke *v* same gačaj i zaklapače lajbeke, s kóšku na ruke. Odpravla se brât bažula.

A jê čudaj ludi, ki nemaju svéga zdenca: 'nôgi nosi od péte, šeste *h*iže vodu, to od ovöga, to od onoga suseda.

Naši zdenci su sï na je*d*nu felu, — a jê ji na drugu felu, i na trejtu, — sï su skopani tak glibòke, dok je žila dala kopati, — kejti, da dojdu zdenčari do tê žile, kak *je* nê moči zapreti, ni z ničim staviti onda, baš da bi šteli dale kopati, ne moru, kejti nemaju pred vodû ma*h*a, — i onda je dosta *V* stâre vreme su metali starci v zdence stúbel meste cigla. Ali sad toga nê: de bi se sad našel stubel za zdenec — jeden, a kam za čudaj, kak ji je sad treba! Neg su si ludi zmislili, pak si lepe obzidavaju zdence. Više košta, i čudaj brige, ali drugač nê.

Onda su tak priređeni: Ki je mogučneši, te si mam pripravi sē, kej mu je treba za zdenec, a siromak tak ne more, neg kad si zdenec skopa, onda si ga još od zemlê jeden lakot obziđe, i tak je onda čudaj let: ne mre, — a dekoji i ne mari, — neg vleče i sebe, i blagu vodu z malem vedercem, na vöjčice privezane, i tak na rukaj vleče. Niti on obdela toga zdenca, niti ga ne obije bar z deskami, neg tak, kak mu drage. A drugi pâk si ga tak priredi: zabije četiri kazuke, onda z je*d*noga na drugoga prepreči deske, i

tak je sě spribije, i to mu tak ostane, dok si premore i po pravu naredi. A dekoji veli, da je to dobre, da nê treba ništa drugač delati. A nê dobre, neg nevalancu jê, — kejti je one jokol prazne, onda z nogami tŕka i ruša cigel nuter, i z vedèrcem, kad vleče vodu. A jê 'nôgi zdenec, ki je tak prez obděla, a ima čigu i sě lepe za vleči

Sl. 8. **Trebarjevo.**

Ludi, i dečki, i je*d*na žena, i mlada sneja. Sî su *v* sagdašne oblěče i v rubačaj (svečec je, pak se tak ne dela, neg baš, kej *j*e nužneše treba, i menše dele). Posěli su na drvòcep, — na drva i na klâdje.

Ki je prirеđen po pravu, kak mora biti, tê je lepe ober zemle obzidan dva i pol lakte, onda s *(s)* pilenîc plajnki lepe òbdel zosečen i z nemškemi vugličî, ki su pridelani. Onda je lepa čïga, i stûp, i vederće okováne. Onda ga jôkol odkopaju, kad je već gotov, onda nabijaju z nábojcem zemlu jôkol nä- jokol, kak ne bu međ cigle letela nuter voda od dežđa. Onda ga jokol navoze čudaj više, neg je druge dvorišče. I tu pôleg narede na mědovce*h* dugu kopajnu,

š česa blage pije. Ka je žena mala, tâ ne more vleči vodê pred obdelem, neg si donese trúpec, na kem stoji, a drugi je se špotaju, a još bole, ako je proletje, onda je veliju: „A, sad je već tople, sad nê s *(z)* toga nike, da bi se mali ludi nadostavlali![1] Dok se je smrzavale, — á, zâ te ste se mogli pomoči za zimê“.

De je još starinski zdenec, te je na strane ametem ostal. Ali ti zdenci nesu obdelani, kak su sad, neg imaju velike vuglîče ostavlene, kak je i na *h*ižaj starinske: starci nesu toga ništa pridelavali. Onda je ostal ki de, ki de. De je bila *h*iža pri bregu, tu je i zdenec bil vúž nu, onda su se sî naselili jeden za drugoga, a zdenec je ostal, ali bližneši nose vodu i napajaju blage na jnem. A jesu je*d*ne dva, ki su se gotovi zarušati poleg nemàrne ludi: već se je i stup vrušil, i čiga, obdel se je ves skr*h*al i zognil. Takvi su zdenci, ki tak ostanu.

Ki je pâk skupni, ni tê saki nê priređen, kak bi moral biti, — neg de su složni ludi, ki si sê lepe prirede, kej je treba. Da se trefi, da opane vedre v zdenec, onda ga ne će nište snéti, neg veli: „Ne ću ga ni ja vaditi, kad ga nište ne će!“ I pâk tak drugi veliju. Neg si nosi črepec, s kem si vleče na rukaj vodu. I tak sî delaju, dok teromu dodija, i onda ga ide vadit.

Dekoji imaju i na kotâč zdelan zdenec, kakti meste čige i stupa. Narede si kotač, i jokol ga pokrije, kak ne curi vu jnega smetjê: lepi, mali krovek. I tak je dobre. A spominaju se ludi, da već nê moči v šume najti *h*rasta, s *(z)* koga bi bil stup, i pâk čiga. Tu je treba drve jake i velike, a za stup i gačaste, de stoji čiga: to baš mora biti tak sraščene, kejti je to jake; a ki bi i štel z debeloga *h*rasta raskoliti gače, to ne bi bile jake i s *(z)* toga nê nike. A i za čigu je treba visoki *h*rastič, tenki, čisti, prez fûnti. Onda veliju ludi, da budu sî morali delati nazancê kotač, da je sakoga drva male, a takvoga je i mejne, kejti je tu treba drve po izbor.

Drvocjep. Saka *h*iža i *h*ižica ima drvòcep, će baš ni nê drv na jnem ni male, ali je i pâk znati, da je za istinu tu drvocep, će nê, — kak ni nê na čudaj meste, — po celi den drveta na drvocepu, dok si siromak ne donese na pléče *s* šume domom breméček kej pak ima za večer i za jutre naložiti. Ali je seje*d*ne na drvocepu mrvíniča i ivérja (ali još bole: ivériča, kejti iverje — to je jedrneše): to si pobere. I još je mali trupčec, ki je ves skvâcan, ali je dosta mal, kejti ga je navek prisekal, dok je već videl, da mu taki ne bu imela ni prûtica stati glogova, ni žutelîkova, a kamo li *h*rastöva svrž!

[1] Misli se, držim, onaj stup, što zimi sve po malo raste doļe u „vuvodnaku“. *Ur.*

Sl. 9. T

Gospodarica kupi mladu sneju koscêm lukna nosi
stucku: no

NO.

ela); a sneja je v pisanine čvŕste i drží v ruke vodu.

Na drugem pâk, de je i pâk negda bile dosta drv, če ji taki ove dve zime nê bile ni za nuždu, onde je čudaj mrvja i iverja, kó je već i zagažene v zemlu i vu nu prpu od drv. I klada velika od zažulkov, ka se ne dâ baš ni male seči, neg iveriti, — tak baš za silu bi natréščil šaku trešča ž nê — i ta stoji na sredine drvocëpa; i naslon, ki je naređen za drva naslajnati: to su dva debeli *h*rastiči, i saki mora biti gàčast, a je*d*na gača mora biti dukša; onda je pâk prepračen *h*rastič s toga je*d*noga na drugoga; i to mora biti jáke naređene, i gliboke zakopane, tê sove. Onda i to ostane gole i prazne, i to one, ko je još jáke; a ko je slabe i već duge zdelane, ko je već strule, i to onda poseče, kejti bi se one saje*d*ne pod drvi vrušile, kad je slabe. Onda si potlem pak naredi, da dojde do jaspre, i da ima drv.

Sl. 10. **Trebarjevo.**
Školska dekla ide k râne meše (i mati je popravla privezalek) na velike v pisanine.

Ove dve zime baš su bili drvocepi goli i prazni: na kem kej, na kem ništa, de klada, de šašíjna kakvoga. Neg v proletje su si ludi vozili vŕbovinu, i šibje, i pleter, i dve, tri skale drv. Onda na drvocep zmeče jedrneša drva i šibje, a pri ku-

varne zmeče sačkove šešlížje, pri čem se kuva sirutka, i mleke topî po lete, i pâri: to je za te sĕ dobre. A ki nema vrbovine, tĕ je gospodarice zlo, po lete sĕ sekud obere, vulice i plote, š čim si podmléti *h*ranu i siručicu; i po drvocepu bere mrviniče, pri čem kuva i š čim si mleti, ali se to jake kadî i pûši, a najmer, de je stara babica, — ta sirota veli, da ju *h*oče tè dim fundati, kejti ona sirota i tak ima male sape, a kam da ju još i dim tušî i gûti!

Gnojište i smetište. Gnójičinâ je pri 'nôge *h*iže po pravu ograđena z građu: lepe si ogradi jokol nä- jokol na krûg ves gnoj, same si ostavi, kud si nosi gnoj nuter. A dekoji si pâk omeče gnoj s plajnkami: zmeče plajnku je*d*nu na drugu, onda zabije kolince pred plajnke, kak se ne rušaju je*d*na z *(s)* druge. A to same tak delaju nemaríši, ki se ne če mučiti, neg veli, da sega bu, dok i nega, da kej bi delal s plajnki, da ji nema komu ostaviti, da nek se dorade tu, de su nemu treba.

Jê ludi, ki ga nikak ne ograđaju, neg je prez građe. Onda ga kokoši sega räzdrbaju po dvorišče, a žene ga prîmeču, kad pomeču dvorišče, onda špotaju muže, da ne čeju gnoja graditi, da se oni rajši nasedače, neg da bi si kej de priredil. A još bole, kad nose žene na gnoj smeti, a v smetjê je i droptéjna, onda kokoši mam jêču na gnoj i dȓbaju smeti i gnoj, iščeju — kak i jê kokoš — de bi kej našla, kej bi si pozobala. Još je i više putov tak, da su kokoši na gnoju, onda još, da ide mlada sneja s smetjêm na gnoj, onda najde, de su na vrpe, onda ta još *h*iti tê smeti ná- jne, a kokoši spr*h*nu i lêknu se i počnu skrjneščäti, a ona se nasmèje i duže do gor se smirem smeje s te kokóši: kak su se one lĕknule. A stare žene, — one kunû 'nôge, a i muži, kejti im drbaju na gajnk pred štalu: sĕ smetjê nadrbaju pred štalu, a tî sï *h*očeju sneju, kej tu skučáva smetjê, — da je nâj gore na gnoj skučávaju sĕ žene. A sneja se smeje s toga, ona još truc dela, tobož: nek si pomeču muži! To je nĕ za noriju. A stareša žena, ka je spamĕtneša, i kĕ nê več do šalê tak, — ona još zagrne v gnoj smeti, kak ne dodijaju kokoši tak preveč.

Pri nas je tak adet, da se smĕti nose na gnoj. A jê i takve žên, ké- si *h*itaju smetjê pod jòbluk i čez lïnu, — i to su one žene, ke su lïbive, kem se véđa otiti na gnoj, neg čez jobluk *h*îti, i još je grâbi v krile i nosi je na jobluk. A s tem ju žene trucaju i špotaju: da ima jokol *h*îže šekrete. A pri nas nê drugoga smetišča, neg na gnoj se nosi sĕ zlâg pepela i vugléjna, ko se zosejava s *('z)* pepela, da se ide parit. A onê pepel, s kem je več oparjene

*h*alíjne, toga nose žene k jojëru. A one vuglejne, kô zosejava s pepela, to *h*itaju žene za kuvarnu i pod krušnu peč, a dekoja si je skučava pâk na jognišče, i pâk je spregori i s toga je nazaj pepel. Je ji i takve, kâ, da seje pepel na rošėte, ili pomučêček zeme site, kej si oceje (odseja) pepela, onda ona to degod skûči, i kud se *h*odi.

Sl. 11. **Trebarjevo.**

Dve dekle (š k o l s k a v svílu záslenu, a z ä m u ž n a v granere) lepe priređene na naročiti god idu na breg.

Onda ju druga tera pograbi: „Tak, ti së za um pustîš, kej te što vučî! Záke si to tu skučila? Am je toga tu mrazína videti, i po tem se ne sme *h*oditi: nägineš, nesnaga, onda bûš parésala!“ A ona se pokupi, pak ôde! Dekoju je sram, a dekoja se još jači i bršuni: da je to slobodne i tu. Ali se stara onda na jnu nameri z istine, kak ne

zna ta, kam bi gledela. A tå poveda potlem, ki ju pita: kej se nå tu i nå tu jáli, záke? „A záke! Zate: öne — kak i jê cöprnica — navek gledi na coprije. Tá- se po- pravu maže i govori — ni od drve, ni od kamen! Sem ja same za šaku skučila, kej sem sêjala pepel, pak me je štêla živu pojesti: kej sem činila, i da naginem onde, i što drugi, i sekak me je špotala — do tůknejnki i pöšinejnki, i da sem ot*h*rajnena kakti pöišče, i sekak, — kej bi same rekel!" „Pak zake nesi ti toga vuglejna skučila, de i tvê druge žene skučavaju, ili na jognišče? Znaš, kak se veli, da ki se na vruče speče, tê i na mrzle puše. — tak i ti sirota, kad te ne trpíju. Onda pazi na se, ne dej zä sobu zûblati! To je mrske, de se navek žene jále, da je*d*na, da druga". Ta ju zagovarja, — a vrêj i ona zna, *g*de nê baš celoga frštéca v glave, ki bi moral biti. ni za druge dele.

Odijelo i obuća.

Së cele, kej si čovek selâk ná se obleče, zove se **o b l ë č a** ili **j ö p r a v a**, a od šege i gizde govore **à n c u k**, i **m a n d ú r a**, i **r o b i c a**, i **b o g a ž i j a** moja, i moj **ò k l o p** (onda, ki si jů kupi kulike sútesnu, onda tomu veliju: „A, te ima baš pravi oklop! Ki bi te okoval, ne bi bil tak stîsnen".) Stari ludi govore vekšinu obleča, a mladi joprava.

Ova cela naša fara se nosi na svoju felu: Zelezna, i mala Železna, Luka mala, i Luka velika, désne i leve Trebarjeve, desna i leva Martinska ves, Mahove, i Lublanica, i Setuš, — ta su sela je*d*na fara i na jednu felu se nose i muži, i žene, i së, stâre i mláde.

Odijelo za djecu. Malu decu oblače matere još v povoju, i ta je rubačica tak skrojena, ko da je to prsâk, kejti se na prsi obleče i nazaj se veže: pléča su gola. I to je za ležéče dete leke za obleči i sleči, a i pak je lepše gledeti deteta, da je primotane, neg da je gole; i malomu je detetu zima, kejti vu jnem nê još nikakve jakosti, ni života, dok se male na noge ne podigne.

Prva rubača, ku si naredi žena svojemu detêtu, to je kȑstitja rubača. Za muške dete - dečka — je rubača ka*k*god i za sakoga muža, same kej ima dugi stân, a to se zate mora narediti dugi stan, kejti malomu detetu nê kak oblačiti gâč, — i de bi je privezal, kad nema još „kuka ni vuka"! Onda je zate dugi stan, kak mu skrije nožice na- meste gâč.

I dekla ima dugu rubaču za krst. A jê žên, kë- se ne veda s tem boriti, pak naredi cele preoblačile žejnske, same kej je to mäle, —

celi pêdem, a nê toga kak vû te obleči ni v dugu rubaču, a kam vû 'ne komadička! Te su žejnske duge rubače pisane: ili našvène, ili su prebirane po rukáve, i na prsêj, i jôkol pod jöbrubec. I déklina

Sl. 12. Trebarjevo.

Mlada sneja z mužem. Ona je *(v)* svílu našvéne, p o p u š č é n e p ê č e, i v lajbeke, i v škudaj, i z vûnu zaslenu: ide k meše. On je *v* darovne široke gačaj, i tvezéne rubače, i svilnêm lajbeke.

rubača ima jokol gûta vusku jôšvu ili formicu (a dečâk ju ima širóku), i na rukáve i na ajtáše, i po 'nem naboru prišvenu tkanicu ili formicu (a dečâk ima i na rukave jošve).

Onda, da su dečki vekši, da stoji *v* stalke, i da pûza, onda nosi duge švabice i s télcem rubače. A kad dete več *h*odi, i da male odfrkne, onda jim šivaju matere duge rubače, a dekoja i švabice. A jê matéri, kâ još do leta naredi dečaku gače, i to k ceplejnu. Onda se smejû s toga, kejti je lépe decâ, kô do leta *h*odi, i kô ima lepi ödrast, onda je mati pèla na čas, de je sveta: s tem se štîma! Još mu dâ zošiti čiste mali lâjbek, mali škrlâk mu kupi *(na sl. 15.)*, a ludi i žene veliju: „I, bome, nadožêjna, — ki bu imel za čas s *('z)* kruva lâč! Buš ti tê gače, i baš pâk noge ofrâjal!“ Onda veliju žene, da je to öd- negda, da ako dete nê do leta v gačaj, da ji*h* onda ni ne sme nositi do trejtoga leta, da mu mora makar baš čije tuđe obleči, same da je do leta v gačaj.

A tak su i žejnska deca oblečèna, dok puzaju, kak su god i muška, same kej 'noga mati prebira telce i tu švabicu, a dekoja ju zošije prostu: ni špîc ne prišije na jnu. A dečku ne prišvavaju špîc, -- toga mâm špotaju: „žéjnčica! ti si od sad žejnčica, ti buš vîjal, i ma*h*al!“ Zate se onda 'nôge mêste ne more razoznati žejnske od muškoga. A dekoja naredi, dok je noséča, rûbač za deklu, a ona ima dečka, onda mu je potlem dâ nositi: kej če z onêm! I to se onda ne razözna.

Muška deca, kad več *h*odiju, i kad su stara po dve leta i pol, onda nose gače, i rubače, i lače, lâjbek, i cabájku, i jöpojnke, jobojke i sè, ka*k*god i drugi muži: po lete letnu robu, a po zime zimsku.

Tak i žejnska deca se pak nose, ka*k*god i žene: *(sl. 6., 10., 11.)* jöpleče, í rubaču, i pódoblaček, i švabicu *(na sl. 8.)*, i cabajku, i jopojnke, i sè, ka*k*god i saka žena.

A jê žên, ká je nevalana i drži se, ka*m* mu drage, — néjne dete muške nosi po četiri, pet let dûgu rubaču, a špotaju ga deca, da je slobojnâk, i flosar, i pater, i crnoškólec, — sè to na jnega nameču, a on se plače i nè vupa se méđ ne, sram ga je. A deklinske matere, — i ni*h* je nevalane*h* i zabúbane*h*, ke je več velika dekla, pak je *v* debéle rubače, — još bi je*d*nu spelil (?) ž nê, a i prosta, i záslen, i švabica, — to je sè nà jne kakti na stoletne: debéle, a próste. A dekle ju špotaju: „Stari mämek Jožekovi“, i: „Stàre! kulike je do nóve slîv? Ti- se- znâ mati karâti, a ne zna ti lepe rubače narediti! Takva buš i ti: kakva mati, takva i *k*či, *k*de su gusle, tu ste i vi, i dèbele presti!“ Ni deca takvoga deteta ne trpiju, neg delaju ž nega, ka*k*god z vušivoga praseta. Kad se igraju, ne če se nije*d*na ž nû držati, nije*d*na- je ne če biti par, kad

Sl. 13

Dve žene i srédi muž naslojnen na līnu; ob
v čūraku i v nóve rubače i našvéne svīlu peč

arjevo.

srêjne dobê. Jedna je žalostnica, a druga je
svezane. Dokančaju, idu k rodu na veliki god.

se lovê; če se s teru sirotû i primne, onda i ona jâče, ali se nijedna zá jnu nè jagmi, neg se drži, štêček, da je ne mre vjeti. A i têraju ju zmêđ- sebe; onda stojî na strane, kakti tuđica. A ona jedna druge govòri: „Ona dekla, z onoga sela, de svine jarme nose; ta je z babinoga kuta!“ „A, dekle, glèjte, kak je luta, kej se ne igra! Hočeme ju zvati“, veli tera, ke je mile. Onda mâm sèj: „Já je ne bum par!“ „Ni ja!“ „Ni ja!“ sê viču.

Muško odijelo. Muži nose po lete, i stari, i mladi, same gače i rubače, i onda lâjbek. *(sl. 7.)* Mladi nose široke i duge i z rôjtami gače, i trezene rubače, i širóke rukave *(na sl. 12.)*, a stari ludi nose male puneše rubjê, i sê krajše i vužeše, i rubaču same naprêđ podrublenu, i gače prez rojti, same su dole ošùplikane, kak se ne pèri nitje. I té su rubače lêtne lépe, ténke, kak za lete i skrbî saka žena svému mužu lépe rubače, kejti hode ludi v same gačaj i nä- pole, po lete sekud vrvi svet kakgod mravci, jeden sim, drugi tam, — onda je mrske gledeti čoveka mrske pri-ređenoga.

Sl. 14. **Trebarjevo.**

Mlada sneja i polovina žena. Došle su od meše. Sneja, v kvaruže, i v škudaj, i svilu zaslenu, zéla si je rubec i hoče si počinuti; a tâ žena, — ta je v starinskem lajbeke, i za vrat svezane peče, — v sem žalostnem — i v jopojnkê.

A po zîme nose rubače i stâre, i debéle, gorše: tó je dòbre pod jöpravu, kejti nose ludi po zime: mladi hlače, a stari pantelóne. Hlače, — té su s *('z)* cajga *(na sl. 8.)*, a panteloni su z našoga platna *(na sl. 13.)*, onda mladi ne čeju nositi, več retke teri, béle pantelonov, neg si kupuju cäjgane; a starci, — oni ne čeju svojâ nôše ostaviti, oni nose béle, te béle.

A jâ ludi, ki nose prsak; i s toga se več špotaju, neg: *h*lače, lajbek, škrlâk, ili kapu, — to je nâše múži jopravа sägdašna *(sl. 8.).*

Dekoji je siromâk okrpan: sake felê ima na sebe krpja! Da od sake ima novu jopravu, — dok bi bil živ, ne bi više kupil! A same od onoga prvoga cajga, ili štofa, s česa ju je šnajdar zošil, — onoga več nema niti camatka. A dekoji je lêpe oblečen, ki je valäneši, i ki si more bole pomoči. Jâ ludi, ki sam zá se ne mari, a jé- ji, ki se vrtî ka*h*god kole, i dela, ali si ne more pŏmoči.

Jâ ludi, ki i po zime nosi gače meste *h*lač, pak več pri lête čovek; a jé- ji, ki ji po cele lete ne sleče (t. j. *h*lač. *Ur.*), neg vu jni kakti uzlin trogar, sä mu se špotaju: „Gle toga, bi mu mleke poginule, kakti zbâbnice!"

A starčèci još nose po starinsku: kažúnice meste lajbeka, — a mladi toga ne bi oblékel za béle vole, kak su je negda nosili nadožäjne.

A za zimu, da je jake zima, onda si oblače kožúre, ki ga ima; a ki nema kožura, te si oblьče *h*älu. A jé- ji, ki nema ni *h*ale; još, još, doma tégne, če mu je i zima; ali da ide na put, onda mu siromaku dodija. Još, da ide pešice! Neg, da se trefi, da se s kem poveze, ali ne more se na meste dovesti, neg mora, siromak, dole s kol i jêče za koli. A oni mu veliju: „ejd, bèži, ne dej se! Tebe, deče, véžu, i moraš pobeči!" Da se trefi, da je s blagem i unuk več v trde jeseni, onda je več zima, a trefi se dešč, — a on je *v* kožure, jè, — nema *h*ale, ni ambréla, onda čurčiju van, a kožu nuter, kejti, da bi kožûr nämokel, onda se mora zosušiti, ali koža zaoštrkne; a ki bi ga vrgel nagle sušit, bi mu se i šćvŕkel, onda bi stâl na pléče kakti kuzul. Zate se mora čuvati.

Da idu ludi ili na sèmen, ili v Sísek, ili kam drugam: k sudu, ili k rodu, i sekam, — več čovek ima navek posla i brige, ka- mu čudaj putov ne dâ spati, i otide pet šest putov za tem — zabadava, — onda v letnu dobu jâ ludi, ki otide, kak je i doma, a né ga pristöjne videti: čovek, da ide međ svet, se mora prirediti, a nê otiti, kak mu drage. „A, ja nesem gizdav"! veli takôv. A je ji, ki ne bi za nikakvu plaču otišel z doma nepriređen.

Onda si dekoji obleče béle rubače, i dá mu žena béle jobojke, i torbu, i cájnek, i sä čiste. Ondä- si obleče cabajku, male i pâk bolšu, neg je ona, kû nosi doma, i škrlâk. I te sè lepe na sebe priredi. Onda veli: „A, ja si *h*oču i tû cabajku obleči, — to je mrske, da ide čovek prez ništa, *v* samem lajbeke, kakti prêlec ili žéjnčica!"

A jé- ji, ki nejde ni v sàme gačaj, neg se omundêra: belu tenku rubaču, i tû jopravu, kû već ima za otidek, i bele jobojke, klipetnake muške, a dekoji i čižme, ili štifêtline obuje, i torbu, i sě čiste, pak se načeše v zrcäle, ali mu više putov veli što: „Same ti stoj pred têm zrcalem! Jé li tebe nä misli, kam ti ideš, i pó ke? Još tebe nê vjéla nužda, — a ni ne bu te: tebe, kej jê, — jâ, šta nê, — nê! Ili ti za šiju, ili za vrât, — to ti je sejedne!“ „A pak ja ne bum sveta plašil! Toga ne bu!“ „Buš ti sebe! Već se jesi!“

Sl. 15. **Trebarjevo.**
Školska dekla i mlada sneja (v pisanine z vunu i v „albice“ [1]) z detetem na rukaj (*v* gačicaj, i v lajbeke), i srejne dobe žena (pod bradu svezane peče, i *v* cabajke, i štifêtline): idu k večérne.

A dekoji otide pâk nakázan. Ima nezgodnu ženu, pak mu ne priredi rûbač, ni jobojkov, neg si obuje nove jopojnke, a črne jobojke, i novu cabajku a čřne su mu rubače, a *v* sàme gačaj! Tak se ne

[1] Ova se je snaha s „albicom“ iz drugoga kraja ovamo udala, a ovdje „albice“ nema, nego „puculica“. *Ur.*

nosi po vreménu[1], neg: novi jopojnki i beli jobojki, i nova cabajka i bela rubača. A jê i takve ludi, ki si obleče same bele rubače i lajbek, a v čŕne jobojke, i torbicu na pleča, — i ode! Tomu veliju, da je žéjnčica, ki ide same v rubačaj.

Za proste nedele za mešu imaju tak srejnu obleču, — mâlê bolša pak od tê, ku nose za otidek: belu tenku rubaču si obleče i tû jopravu.

A za náročiti gôd: na Vùzem, na Trojáke, na Têlove i nâ 've sê gode velike, — onda si obleče saki, kej ima najlepše: „A, denes je naročiti god, denes budu ludi i žene lepe priređene!“ A jê mlade ludi, ki su gizdavi, onda na ove letne gode, kad je tople, onda si oblečû nove rubače, i gače široke, dve pole, i duge, lepe rojte. A ta je rubača lepe na prsêj naređena, i to je lepe domače platne, a to je sê duge, i široke, i lepe zošiveue; onda si obleče lepi novi svilnî lajbek, novi škrlak, i obuje si štifetline, i vrže si na prsi rôžu, — tekne ju v luknu od lajbeka, onda mu dojde na jeden kraj, — i pak za škrlak rožu, ili od pavuna pere, i vuru v žep (i to on, ki ju more zmoči), onda knigu v ruke, pak ejd k meše! A oni drugi mu veliju, da dojde: „Gle ti nadožejne! Té- se je priredil, ko da pê na zakon!“

Drugi pâk, -- oni imaju svoju jopravu, ku su si kupili za ženidbu, onda si tê joprave imaju same za naročite gode. Ki more zmoči, té- si- ju kupi svilnu i *z* svilnóga štofa, a dekoji suknenu; a oni, ki su siromašneši, ti si kupuju onoga prostoga štofa, i nemu je tâ za sê, pak da si kej premore, onda si drugu kupi. A tî onda, da se skupe do meše pred církvu, onda idu mladi k mladem, a te je sram, ki su mrščeše priređeni, pak po sebe pogledi: je li ga mrske gledeti, sê- se žari! A stareši ludi, — nim je sêje*d*ne, oni se nike s tem ne boriju, kejti nê moči ni zmoči sakomu, i staromu i mladomu, onda ti veliju: „A, za- mê- se- več ne- pita! Mene i béle, pak cele, — to je preke mene prešle! Štâ nê bile v mladosti, a nê bu ga ni v starosti! Bog svéti — je li kak morem zmoči i ovem mladem, kem se *h*oče ponesti, a i mrske ga je videti — mladoga tela ka*k*god priređenoga“. A i starci, — i oni idu, ka*k*god saku nedelu, tak i na gode. Ki je starec mogučneši i ŏd- negda na glasu pršóna, tê nejde, kak drugi starčeci, *v* same gačaj, pak v lajbeke k meše, neg lepe čižme, pak novu sû celu obleču, same nê tak fina, neg prósta, — kak i jê za staroga čoveka.

---

[1] Drugo je: „po vremenû“, ili „po vrêmene“; ovo je od adj. „vremên, -éna, -éne“ = *kako treba*, *pri pameti*. *Ur.*

Sl.

Mlada sneja *v* svílu zaslenu, i zamužna dekla *v* pisanin
igraju:

ebarjevo.

jne dobê žena po zagovore *v* prostíne. Idu glédet, de jegedúši budu skočile.

A mladi su ludi i dečki do pôldan *v* proste robe v nedělu, — če si bolšu cabajku obleče, ili škrlak pokrije.

Žensko odijelo. Po saki den déklâ *v* rubače sagdašne. Ká je boljšega i bogatešega roda, i *h*oče si sama delati i skrbeti, tá si prebere za saki den i zavúči rubače s punešem vútkem i na male prebere, onda je saki den doma v pisane rubače, i záslenu, i švabice, ili v pisane rukáve, i v pisanem pódoblačke, i na kitaj ima pripletan gorši privezalek. Dok je dekla menša, onda se tak ne priređuje, ali kad na dobu do*h*ađa, onda se lepe priređuje: navek je bela i lepe počesana. A ka je nevalana, ta je i *v* prípregu, i črna, i zamúsanemi nogami. Onda, da dojde na dobu, da ju glediju snobòki, onda nosi po saki den i ténku rubaču, kâ već nê za nedelu (a druge bi bila, ka- si ne če skrbeti; ali ká- si gledî, da si neke priskrbî, tá se nosi po saki den, kak se tâ po nedele).

A tak i mlada sneja *(sl. 9.)*, ka*k*god i zamužna dekla, navêk sě bêle i cêle, i lepe opasana, i počesana, i prez rubca mora biti bar prve lete: v lepe nove puculice, ka je z vûnu za saki den naređena. V jûtre, da se stâne i počeše, onda priređuje stajne lepe priređena, *v* same puculice, onda veliju žene: „Glědâj ti mlade snejê, kak jê lepe gledeti prez rubca, a lepe sě na jne stojî: jê glava, ko da je je postala (to veliju za kůjnđ), nê nimale nike nà jne, ko da bi je z roglami nametal ná jnu, neg je sě, ko da je na jne zrasle!“ A ka je spûlena, i črna, i navek zabulana v rubce, tě veliju: „Tâ nê spodòbna k mlade sneje, ta je stareša, neg je stoletna baba! Još je ně žměka pěča, — si ju *h*îti z glavê! A ta je ka*k*god kuga zamotana! Bi jè se vuši posmrzle!“

Sl. 17. **Trebarjevo.**

(Snaha i djevojka na sl. 16. kako se vide sa strane i straga.)

*

Ká je več pošla duge zamuž, — 16 let, — tâ več ne nosi pisanoga zaslëna ni nä- pole, a kam doma: ta je doma *v* pripregu i več gorše rubače, i v së̈m *(na sl. 8.)*. A 'nôge nê još ni deset let, ali sê več zapustíla. Dekoja je siromàšna, ne mre zmoči a dekoju öšiplu drómnu deca, a nema pomoči: tâ, *h*oče li biti i dece prava za së̈ potrebe, — a kam da ide još i *s* sebe gizdâ stvárjat! Ta se zakrije sekak, same da smê na svetle. A još na samoščine, — te je tééški život! A jé- ji, kâ oženi sina, i još nosi pisani zaslen i podoblaček. Več je se ni ne pristoja, ali čerâ nema, a zmoči more, a zdrava je, — onda nosi.

Ka je još stareša, več je*d*ne 45 let, tâ več ne nosi ništa pisanoga, neg puculicu i peču. I ta je doma prirеđena sekak.

A najbole su tak: ka je vredna žena i valana če je ona i stareša, ali ona nigdâr svéga 'reda ne ostavi, ona se navek priređuje unuk kak je za juu i k svoje döbe. A če je i mlada, kâ nê zänike, ona je sejene gorša, neg je stara baba.

Stare babice *(na sl. 20.)* nose po četiri police rubaču, kratku, onda švabicu same obrubleuu, i vúski pripreg, i prez podoblačka, bele puculice, proste. Babice nesu vüčne od negda nositi za mešu rubače neg četiri pole, onda veliju i sad, da im je žmèka.

Té su žene i prjnave, i črne, da kej delaju *(sl. 20.)*, de je škoda vu čem dobra biti: da peru, i da stajne priređuju, i da sêne gaze, i da letinu tučû. I kâ doji, ta se saki večer sleče v staru rubaču, kejti blage dojde zakalane i leži degod, onda maše z repem i sû ju zöšika, ko da bi ju z metlû zošìkal: zna ju po glave ošinuti i čak ju doseže čez lice, kak ima čez lice busu. A toga je mrske videti, i škoda je dobroga *h*alijna dati zagaditi, ni ne dá- se čiste prati.

Kad ide unuk po posle kam, — mati k čere, ili kuma *k* kume, i druge rodbìne, je*d*na *k* druge, — onda, če je kulike pričrna, ili je je več flekasta rubača, i če je male de prjnava, onda se sleče v sagdašnu rubaču, ili če ima poarjenu mêšnu. A da je se véđa slačìti, onda prejde pod sele onem jarkem: srám- ju je bregem, de je sveta, a tam, če i jê što, i pâk nê tulike, kak po bregu. A jé- ji, kâ *h*očeju biti črne, ka*k*god sâđari, i prjnave, i zakrpane. Več su sí je ludi zaaptali: „Jé, jê gàdna! Da bi ju v zid *h*itil, ne bi opala, — pritisnula bi se! Na- të je masti, — bi zamastil škaficu zelja!“ A ka je više bela, neg je črna, i priredi se, da kam ide, të veliju: „Të nê voda kuma! Ta je bela, ka*k*god vila, svetek i petek!“

Da idu nä- pole, onda je dekla lepe priređena: lepu arnu pisanínu, čvrstu, nemočenu; to je takva rubača: gorša je od onê, kû nosi k meše, a pák- je čudaj bolša od sagdašne; onda je se vali: nemočena, kejti ju nosi novu, dok ju začŕni, a ne mora se mam smočiti, kak se sagdašna, ká- se mora prve i pariti. Onda, kâ nema pisaninê, ta je v prostem sěm, a pisani zaslen. A dekoja nosi i ozdola na male prebiranu rubaču, i na ajtáše jöpleče i na prsej, a rukavi su prosti; takve se rubače veli, da je „pod jöbrubec prebirana". i jopleču. Jâ dekoja i v sěm prostem: v proste rubače, i v jopleče, i križanem zaslenu, ali jê sejene lepe gledeti, kejti je sě tënke i bèle, a lepe je opasana, podprežena, i pisani podoblaček je dole podoblèčen, i ves prebiran; pralec ima prěd sobu (kejti se dekle slače z jenê vû drugu, još je nê ni črna): to si zate meču, kak si zaslenov ne derû z mötičiščem, i kad je deždavje, onda plèje drač s kukuruze, onda su je ruke zakalane, a i motičišče, onda od nega brišu. To su pŕve nosíle stareše žene proste i za posel, za potrebu, ali ove sad mlade su to okrenule prebírati i lepe rediti: za gizdu nose je, da je i lepe vreme. Onda, kâ ima lepi podoblaček pod, oblečen, ta se podpreže, če nê ni blate, same da ga vide žene-

Sl. 18. **Trebarjevo.**
Srejne dobe žena v zelenem mentenu i sěm prostem: ta nosi próste, to je žalostnica. Ide k meše i na gróbje.

kak je lepe pisan; a kâ ima več bledoga, ili je je več pričrn, a čê i blate, ne če se podpreči, neg si držî rubaču v ruke, da ide domom. A ka je debèla, onda, kak i hoče plòva nagla poleteti, kak se sě zaleje, kad svet kopa, onda idu, bežiju domom s pola (— več da male prestane dešč, a dotlem se tiču pod vrbe; a ki je daleke od živice, té- se šćûči pod jambrele, a ki ga nema, te se v cabajku, a žena v zaslen zamota, pak pričéne na pole, a dok ludi jorju, onda se pod blašče skloni, i one trudne sě kîma ober nega —) onda tê debéle se podprežû visoke, i rubaču, i podoblaček, kak je se vide debela stégna; onda još bole, če- su je prve žene govorile, da si redi kušake s prjukov, — a ona sě mûjna pred nimi.

Tak se lepe i mlade sneje prirеđuju, ka*k*god i dekle.

A ka je stareša žena, ta več nosi i sagdašnu rubaču na pole, same da je bela, i prosti zaslen. Dekoja nosi pisani podoblaček, i prosti žuti rubec; a ka si vrže črléni rubec na glavu, ka je več pri lête, onda veliju: „Glě ti stareka v črlenem rubce, kakti mlädek!" Tâ stareše žene nose i na pèndel rubače i jopleča. Ka je več polovina žena, ta več ne nosi na pripas stana, a ka si ga tak i obleče, ta je za norca, onda je veliju: „Ta se baš ne če prispodobiti k žene, ni k svoje dobe, neg, kak i jê, kej nê ni prì 'vem, ni prì 'nem sûve!"

A jâ bâbic, kê *h*ode na pole, — ké- su same na grunte, a zmêne nê, onda se *v*leče sama, — ta je prirеđena, kak i je stare têle: *v* bele vuske rubače, dekoja *v* švabice, a dekoja v jopleče. A več je sirota i grbava, onda je strčî pendel, a sneje je veliju, — da ju stignu: „Vam, màme stâri, štrčî pendel, — pé vam tam zima, puše veter!" „A, ne*g*kak, kad me neke vleče k zemle!" „A več vam je interež prestigel glavnicu, sad si vi dugi stan rěžete!" „A, moje dete, morti me ne bu duge!" „A prigrnî- vas dragi Bog! Več si ne morete pomoči!" „A, mê dete, zate sejene ne bi još rada mreti, če se baš i kopa; sě mi to po male skopame!" Onda, da se svet nádoje dežđa, obleče si gorše rubjê, a da več opane dešč, i namokli su, onda sine sujnčece, onda se nazaj kupe kopat: sî beli, ka*k*god sneg; onda se ne gledî, če je i stare, same če je bele, i to same onda, da je *h*ude vreme.

A da se prirede v nedelu, i na drugi god *(sl. 16.)*, po proste nedele si obleče goršu rubaču, i pujnđe, i privezalke, po zime i cabajku i rubec. A na gode i po mlade nedele — onda si obleče lepše. A na Telove su sě najlepše priređene, tê dan najbole preštimavaju, i onda su najviše *v* beline, a dekoje su same *v* pisanem lepem zaslenu.

Za prostu nedelu, **kad** ide **k** meše, **si** obleče **ili prostu, ili pisanu** rubaču domaču, i pisani **zaslen z** vûnu; **dekoja** ide *v?* **same glave** prez **rubca, a dekoja** v rubce **i kváruže** (— **ka** ji **nema, ta** si je **posudi** —), **prèž** ni*h* **baš**, dok je **mlada**, ne *h*odi **k meše,** če **baš** čije, dromne i male si **vrže**, — **prež** ni*h* nejde.

A sneje po proste nedele nose peče pod **bradu** svezane, i rubce, **a** po gode i **mlade** nedele nose popuščéne *(na sl. 12.)*; neg, **ka** se **baš** lepe nosi, **ka** more zmoči, **ta** je i po proste nedele *v* popuščéne peče. Ima **saka pêč**, **ali** se ne **popušča sačkova peča**, neg **ka** je **lepa** i **nova, a** gorše vežu **za vrat,** i po **dbradu**. I po zime nose **žene** najviše peče i debele **rubce**, **a** po lete one tenke svilne, vunene, i peče **popuščene**. A **stareše** žene *(na sl. 13., 14.* i *15.)* nose **pod bradu** svezane, kejti jê **žên**, kê imaju i moru si zmoči lepu **peču**, **a** več je **prešla** preke dobê, ne nosi popuščene peče, — več je se ne **pristoja**, kejti če je **kak mlada**, **a** če **ima** čêr **ili zamužénu**, **ili za zämuž**, — **ta** več ne **nosi**. A če **nema kmeta ni detèta**, če je več **stara** 28 let, i 30 **let**, **ta** več ne **nosi** peče popuščene. A je ji, ke ju nose, — same ji je male, — **ali** je **špotaju žene**, **da** mämeki stari se **pare** s **katarinščaki**, **a** i **sekak ona toga dobî dosta**, — več si žene ženu prispodobe k onomu, kej *j*e se **pristoja**. **Onda tâ,** *h*oče je se nositi, a **špotaju** ju žene, — **onda** si ona **tak** lepe peče veže **pod bradu** *(na sl. 15.)*.

Sl. 19. **Trebarjevo.**

Sedemdesêt lêt **stära babica** v **rubače smrtne**, vu ke bu **zakopana**, '*s* **sega domačega**, i **križanem zaslenu**, i **žalóstne** peče, **svilu našvéne. Odpravila** se je **k meše**.

A če kak ténku rubaču nosi i lepe špice, a proste sĕ *(na sl. 14. i 18.)*, — to slobodne; i onda lepu puculicu, i peču. A da još bole ostare, onda sĕ nosi višnĕvate: peče, i puculice, i privezálek. A da je zo sêm sega stara, onda još 'noga nosi beli privezalek i novu peču s špicami, prostu, a več je se ne pristoja. A ke su bole kak mu drage, te nose tkanicu pod gutem, i sagdašnu rubaču, i peču belu, a cabajku cajgenu (a te mlajše nose štofaste, a i pujnđe, a stare jopojnke). I stara babica ne nosi rubca nigdar, neg peče, a da idu k meše, onda si ju svežu za vrat i po lete, i po zime *(sl. 18. i 19.)*.

A v nedelu po poldan *(sl. 14.)* su *v* gorše rubače, ka je več poturčena: prve je bila, dok je bila čista, za mešu, a potlem, da je več pometena, onda ju nosi po nedele. Neg ka se drži profijât (tobož, da je more biti), ta je vu 'ne rubače i vu sĕm, kakgod i k meše ide, saku nedelu, a ove druge nesu, same na naročite gode sĕ su unuk priređene, kakgod idu i k meše: v lajbeke i vu sĕm, same sneje nesu *v* popuščene pečaj, — toga nè, neg *v* same puculicaj lépe. I da bi otišla öd- meše k matere, ili kakvomu rodu, onda bi išla z mêšnaki vu jne tam; ali domom otud — toga nê, neg je dâ mati rubec, ili si ga z doma zeme, ili si v jutre mâm priveže lepu puculicu, onda ide prez rubca.

A je ji, ke su po proste nedele v lepe, bele rubače, tenke, ka je več oprana, same je bila prve mèšna. A kâ nema baš za 'nu nedelu priređene rubače, a nove poturčene nema, tâ onda stoji međ starešemi ženami, i dekla i sneja, tâ nejde méđ ne, kad vidi, da je gorje priređena, neg su one, onda jê sram mĕđ nimi. Neg da se one več pred noč slečû pâk v gorše rubače, onda su ž nû spodobne, onda se ona ide međ ne igrat. Onda pred nimi veli, da jê neke falele, da jû glava bolela, — i več kej druge.

A tak i stareše žene, da jè se véđa v belu rubaču slačiti, — né je baš dobre, ili je trudna (kejti je cele lete pri nas velike dele), onda je tak: ni črna, ni bela, onda zide nä- breg, pak sâde vramen sebe nä zemlu, ili si z doma donese mali stolec. Onda unuk idu žene sim, tam, — kâ kam, ka kam, — onda je veliju: „A vi ste sami, nejdete k ženam: bi više čuli!“ „A, draga, nejdem, — črnä- sem, a né če- mi se baš sàme doma biti, onda sem se veve stisnula, — am- mè- je i ovde sram, kej sem črna“.

Obuća. Muži su retke *k*dä bosi, neg če je teri po lete, da je vruče, če mu se jake potê noge, onda ga boliju prsti, onda je *v* nedelu bos, *k*da je na miru, kak mu si noge počinu. Pâk ki je

več stari čovek, i ne mora za poslem, neg po domu *h*odi, té je bos po lete saki den. A ki je baš siromak, ki ne more zmoči obuče, — ali si popravla, dok god i kulike more, — onda, da več nê kak popraviti, onda *h*odi bos: tučê- si noge po grûđje i bode po sinokošaj.

A žene, — one jesu: dok je i kulike tople, — mam *h*ode bose; unuk *v* proletje, da male pregravî, a one podpražene *h*ode to sim, to tam: onda se štimaju, kej su jim bele noge, kejti cele lete po

Sl. 20. **Trebarjevo.**

Mlada sneja i srejne dobe žena idu brat kukuruze. Sneja je v starinske *(h)*abne *h*ale i gore svezane peče, a žena je od zdol v cabajke, a gore je v kožúre prez rukavov; a stâra babica ide k čere, a gospodarica je daje dece milošču; babica su *v* zebúne starinskem.

velike žarovine *h*ode bose, sê jim noge počrneju, zgorê od sunca, onda po zime su obuvene, onda jim pobeleju. A dekoja se po celu zimu ne obuva, ne če je se s tem boriti; same da ide kam, onda si na golu nogu natekne kej, a više putov i bosa otide.

Muži nose jopojnke z reméjnem za zimu, i ti su jopojnki proste zošiti, i napređ imaju kečku, ka je male näregana. Tê nose po

zime, a dekoji i po lete. A dekoji si kupi v lete klipetnáke: ne mora vú- jne čudaj obuti, i to ima, same da nè baš bos. I ti mužki klípetnaki su proste zošiti, i na kariku se kapče.

A žene nose, kê nesu gizdave, po zime z remejnem jopojnke, dekoja žejnske, a dekoja mužke. Žejnski su na srédi kapice prepleteni i pod kêčku imaju još jenu kèčku, ka je z rèzanoga remejna; i je ji, kem je kapica sä cifrana. A klipetnakov je na saku felu: za mlade sneje i dekle su š črlénu kôžu cifrani sekud, i sredi se navađaju kakti pujnđe; a za stare žene su, ki se ne navađaju, same se z remenem vežu; i pâk (jê) čŕne, ki se navađaju. A te z remejnem, — te nose žene, ke su jake žalostne; a ke su mejne, te nose te prave, proste klipetnake.

A muži se obuvaju v jobojke — vu 'ne z remejnem jopojnke, a v klipetnake se obuvaju v kopice. A žene, ke nose z remejnem jopojnke, i te se obuvaju v jobojke, i ke nose klipetnake, te nose kopice: ke su mali, ta je*d*ne, ke su velîki, dvoje; a dekoja si primota male jobojke, same ke*j* je se pûliju, kad nema remejna, š čim bi je omotala.

Dekoji čovek se obuje mrske i spûlene: ostavi debelu nogu, omota ju, onda mu veliju ludi: „Gledaj, kak se je ogàglal, ko da ga — Bože, oslobódi! – noge boliju! To je on sä spûtal po nogaj!“ A ki se i lepe obuje, a debele noge naredi od jobojkov, tomu veliju: „Té- se- je baš ometal, ko da ide mâr*h*e tûč“.

Pri nas, a i po druge mêste, nose žene i muži ne same jopojnke, neg i pûjnđe, i muži čižme i štifetline. Po zime nose muži čižme k meše, a žene štifetline i visoke pujnđe, kem velime m ä s t v e, a dekoje nose i niske. A po lete nose, — i to oni, ki moru premoći, — muži štifetline, a žene letne lastínske pujnđe, i suknene, i od baršuna — sačkove, komu se god *h*oče kakve. A dekoja nosi i po lete zimske, a i muž i po lete čižme.

To se nike ne gledi: stari, ni mladi, — same če more zmoči, te nosi sä lepe. Starci nose čižme i lepu oblečú, novu; a 'nôgi finu. A tak i starîca lépe jopravče, i rubaču, i pujnđe. Još im onda, veliju ludi: „Gledaj, se zna bogátuš! Ki ima, — ima, te i nosi! A naj i nosi, kad more zmoči, i more mu biti! A mene ne mre sad, a kam, da bûm nâ tu dobu došel! Bum se v repuh zamotal! A kej čeme! Bog deli sreču, a sokâč juvu. Menê tak odsuđene prve, neg sem se närodil, a tomu je od negda lepe, a jé mu i dobre. Ja, čê se bûm vrtel, kak se kole vrti, — zabadava: siromâk, te siromak! Sä mi nekam dòspe i otide“.

(Starinska odjeća i obuća.) Negda, v stare vreme, su nosili starci i starice sačkovu obuču. Muži su nosili jopojnke, ké su si sami redili: same je dole na podplatu noge bila koža, a druge su sê bile vrbce gore meste kapice, i to su bili vrbčenaki. A tak su nosile i žene. i dekle. Muži su si vu te jopojnke obuvali jobojke, a tak i žene, same kej su si žene još gore na liste omatale lačice, kak *je* nê bila noga gola, i te si je lačice s podvežnem omatala, i pak si je dole primotala jobojek, kejti v staru dobu nê bile ni spomejnka za kopice, neg sê: i stare, i mlade lačice je nosile.

A za mešu su imele mlade sneje i žene — čižme, žute, ili črlene, a stare žene jopojnke, i muži jopojnke, same si je od koga posudil čižme, da se je ženil, kejti v celem sele nesu bile neg po je*d*ne, dvoje čižme, i vu te*h* čižmaj se je oženìle po pedeset dečkôv. Onda potlem su potekle lemije, („O, ta je bogäta, ta ima lemije!") onda i plave i črne pujnđe, zošvene — same da su na vrpu sklopleno. Još je i sad 'nôga nosi — tê lemije i takve pujnđe. Onda povedaju starice: „Joj, deca, kak je to bile preštimáne, ki je to prveše vreme ìmel! Sme si je v rupčec primatale, kad sme k mešice išle, same sme je pri cirkve obüle, i pak zule i bose domom".

A joprava je bila skupa. Po zime su nosile žene mentène *(sl. 18.)* i kožure. To su bili na saku felu cifrani kožuri, a mènten je bil z lepoga sukna zošit. Ki je bil lep mènten, te je koštal po 50 forinti, a male gorši po 20, i 25, ležeše nê bile. A kožûr je koštal z rukavi 20 for., a prez rukavov po 15 for. Po lete su nosile zebune, i kožure prez rukavov, i lajbeke, a v jeseni i proletje *(h)*abne *h*ale, modre *h*ale, vu ke sad sneje peru po zime i kukuruzu beru *(na sl: 20.)*. A zebuna ne če nije*d*na nositi, neg starica, i to je male žen, ke je nose. A kožure i mentene nose, i to kožure doma za poslem *(na sl. 20.)*.

A negda su starci nosili najviše obleču darovčenu: lače i *h*ale, a lajbeke s *('z)* kožura — krznate. A sad nose bele pantelone, i cajgene lače i cabajke. A rubače su vezali nazaj na šije, a nesu, kak sad, naprêđ na prsêj, neg su nosili, kej sad napređ, to prve nazaj.

Prve su nosili škrlake s tulcem, duge, visoke, z malem krilem. Još su same dva starci, ki je nose.

(Nastavit će se).

Mańi prinosi.

Muhamedanska ženidba u Bosni.

Napisao MUHAMED FEJZI BEG KULINOVIĆ.*

Ašikovańe. Najprije (na ime, kad se momak naumi ženiti) se zaašikuje s djevojkom, koju on obično zove jauklijom, po više nedje|a, mjeseci, a katkada bogme i godina.

Muhamed Fejzi beg Kulinović.

Naročito se u nas ašikuje u petak (jer je petak, kao što se kaže, turski svetac), na koji se obuku momci i djevojke u naj|epše odijelo, što ga imaju.

Jedva se čeka, da okujše podne i da se klańa ǵuma, pa onda hajd po mahalama od vrata do vrata izbirajući kao mekih krušaka, ovu hoću, onu ne ću.

Malo ćeš u petak koja vrata vidjeti, da na ńima nema makar po jedna djevojka. Djevojke stoje bez ikakva zavijača čekajući, tko će putem proći. Prođe li koji momak, djevojka se sakrije za kanat oškrivnuvši ga malko kao znak, da je spremna na ašikovańe. Momak stupi vratima i počne joj se jav|ati:

* Ovo nije pisano čistim narodnim govorom. — Tuđe su riječi protumačene u *Vjesniku*. — *Ur.*

„Golūbice, zašto skrivaš lice? Tvoje lice ļepše od ružice“. „Skrivam lice, jer j' upeklo sunce“. „Da ti nisam grana na putu?“ „Ako sam, da se uklonim?“ „Jel' se kriješ, što me ne begenišeš, il' se bojiš, da ne hrupi dragi?“ „Dragi došo, — nema viš tko doći! Ne begenišeš li, a ti u bezistan pa proberi“. „Probiro sam svašta dosta, al' mi na te merak osta; jer si kita lijepa cvijeta, koja nije još nosita, pa si grana bejturana, koja nije još trgana, pa s' i stasa umiļata kao da si nanizata od bisera i od suhog zlata“. „To je za me velika hvala, al' poslušaj mojeg hala: otkad sam te poznala, robom sam ti postala; ne mogu jesti ni piti, a ni pravo misliti, već samo tiho uzdišem, kao da dušu izdišem“. „Lańska, bajramska! slatka, kad si taka! Deder malo bliže kroči, da ti vidim crne oči i visoko tvoje čelo, sjajno moje ogledalo. Da te smijem spopasti po pasu, grizkao bih te kao miš kajasu, slatka rezačijo! Medom bih te hranio, u kašici stopio, u šećeru popio“. „Aman! aman! pa po stari zeman, a ti pod sadašńi plàn, u meni izgori ǵan, kao na vatri patliǵan! Hem da je srce trenica, a nož ledenica, odmah se zbola“. „Deder, da vidim“, i porinu kanat od sakaknih vrata. Ona vrisnu i pobježe niz avliju. Premda je poslije opet vrata pritvorio, ipak se ona nije htjela povratiti. Kad je vidio, da je čekańe uzaludno, pođe daļe, a kad se bijaše podaleko odmaknuo od ńene kuće, čuje, kako udara uz muzike i pjeva:

„Ne ašikuj, Mujo,
Ne veži sevdaha,
Jere od sevdaha
Goreg jada nema“.

Ako djevojka nije zadovoļna sa momkom, koji je došao da ašikuje, ili ako čeka svog dragoga, onda će se u razgovoru početi, kao bojagi, odazivati, a kad je momak zapita: „Tko te to zove?“ ona će: „Zove me nana, da pitu kuham“ — ili: „Boji se nana, da ne hrupi dedo“ itd.

Ako je momak ašikovao s djevojkom više puta, tada joj donese kakva čereza (smokava, partakala ili rezačija), a ona ńemu kitu cvijeća, gurabiju, ili čevrmu, ili mu da ĺijepu jabuku:

Mehemeda mila majka karala:
„Mehemede, živ ne bio u majke,
Otkle tebi te tolike jabuke?“
„Sve mi, majko, nabacale djevojke,
Po najvišu i najļepšu Umuša.
Nemoj, majko, nemoj karat Umušu!
Ti ćeš, majko, u šiltetu vidjeti,
Umuša će po tvom dvoru šetati“.

Prošńa. Ako se momak i djevojka zavole, tada je momak zaprosi od ńezinih roditeļa. Momak pošaļe mater, ili udatu sestru (ni po što neudatu, t. j. curu), ili, ako nema nikoga od roda, nađe kakvu ženu pod plaću, a ta se zove svatica

Svatica uzme emanet (ili prsten, ili novac od 10 do 100 mağarija, jirmiluka, rubija, — upravo po mogućnosti mladožeńe), te ga odnese u kuću djevojkinu i pokazavši ga curinoj materi, ili maćehi (vrlo rijetko ocu), da oda obične riječi: „Allahun emrile, Pejgamberun sunnetile". („Po zapovijedi božijoj, po običaju svečevom — ovaj je momak zagledao tvoju curu i poslao me, da je zaprosim".) Svatica počne momka pred curinim roditeļima kititi i obasipati svakom hvalom, samo da ga što boļe ugladi i mane zabašuri. Na to iziđe svatici kahva, ali kahvu ne će iznijeti prošena djevojka, dapače se ne će svatici nikako ni pokazati Ako je kahva zašećerena, to je znak, da su roditeļi zadovoļni sa srećom, koju im je svatica donijela, ali, ne daj bože, ako kahva bude gorka, onda više ne treba o to ni zube tupiti. Ni po što ne će roditeļi kazati, ako ne misle kćerku dati, zašto je ne daju, nego obično reknu: „Nije ona još za udaju; ta jako je postala" (ma i bila mlada kao Sigetkińa Mara[1]).

Ako su roditeļi uzeli emanet, iziđe svatici šerbe. Svatica ispivši šerbe (obično od radosti ne može ni da okusi), vrati se mladožeńi, koji je nestrpļivo očekuje. Kad se svatica pomoli na vrata, upita je mladožeńa: „Je li rogato, ili šušasto?" ili: Je li muško, ili žensko?" Ona će na prvo pitańe odgovoriti, ako je posao sretno svršila: „Rogato", na drugo: „Muško", te će mu mubarečlejsati a on ńoj žuti dukat mağariju.

Iza toga pomoli se žena, (može biti ma tko, ali obično bude služavka, ili sluga i donese od curine strane baščaluke. Baščaluka treba da je toliko, koliko ima čeļadi u đuveginoj kući; i onome tko baščaluke donese, treba pozlatiti dlan (utisnuti mu dukat u ruku).

Sutra dan uputi se svatica u kuću djevojke, te ugovori s ńezinim roditeļima rok za svadbu, da se mogu i cura i momak spremiti, ako nisu još spremni.

---

[1] koja je odgovorila đuvegiji, kad je on rekao: „Čini mi se, stara mi je Mara", — a ona veli:

„Nit sam stara nit odviše mlada:
Kad je vojska pod Sigetom bila,
Onda mi je trideset godin bilo,
A od onda tridest i četiri".

Djevojka kupi ruho, momak reže svadbene haljine i kupuje zahiru, što se kaže: od soli do bibera.

Kod udavańa su glavna stvar roditelji. Ako roditelji pristanu, stvar je gotova, cura se više puta i ne pita. Do duše kadija ne će vjenčati ako cura nije zadovoljna, ali je prisile ńeni roditelji, te pristane ister istemer (htjela, ili ne).

Ako momkova kuća nije poznata niti curi, niti ńezinim roditeljima, tada se cura obuče poput kakve ciganke, ili trgovke, te ode u momkovu kuću i razgleda, što je i kako je. Takovu zovu „uhodicom“, kao što se pjeva u narodnoj pjesmi, kad je Alta Atlagića, obučena u odijelo carskog kapiǵije, otišla, da vidi dvore Jajačkog dizdara, a osobito ńega, je li junak, ko što no ga kažu. Kad je Alta zaiskala vode:

Ode dizdar majci u odaju,
Pa besjedi ostarjeloj majci:
„Muti, majko, šerbe od šećera,
Da napojim carskog kapiǵiju!
Mnogo j' nalik Alti Atlagića“.
Govori mu ostarjela majka:
„A moj sine, Jajački dizdare!
Da to nije kakva *uhodica*“.

Kada svatica zaprosi djevojku, ako ńeni roditelji ne pristanu, a djevojka pristane, tada ona bez dopušteńa roditeljâ ode i to se kaže: „cura je pribjegla“.[1]

---

[1] Prije dvije godine imao sam sreću, koju si više ne bih želio, da vidim, kako cura pribjegne.

Pošo ja s jednim mojim prijateljem s poslom u Bosanski Petrovac na dernek, a s nama se uputi i jedan od mojih rođaka, da i on osejri taj čuveni dernek petrovački. Moj je prijatelj bio u bližńem rodu s nekim begom Kulinovićem, pa je, čim smo stigli u Petrovac, odmah skrenuo kući toga bega skupa s mojim rođakom, jer se moj rođak (bar, kako veli) dobro poznavao s begom, a valjda je i znao, da beg ima kćerku na zahvalu, pa je za hater ńe postao musafirom ńezinoga oca, a ja sam u „babinu kuću“, u han. Svaki bi mi dan pripovijedao, što mu se te noći dogodilo ašikujući. Jednoć se prestrašio od ńenog bâbe, drugi put od sluge, treći put je nešto klapnulo i t. d.

Jedne večeri pomoli se moj rođak sav u znoju i goloj vodi: „Ustaj, ako Boga znaš! Eno cure, čeka na vratima; ja sam joj zado vjeru, da ću je noćas izvesti, pa kad bih glavom platio!“

Meni stadoše oči od čuda, a on me zgrabi za ruku i povuče za sobom. Ja mu počnem razlagati, kako je to preveć naglo i opasno, ali on me ne htje ni da čuje. Vidiv ja, da je sve zabadava, što ja zube tupim, pokorim se sili i dođemo do begova dvora. Uđemo u avliju. Avlija široka kao polje, mjesec bijaše zašo za oblak, pa u onoj sumračini čini mi se, što god ugledam, da je kakav ljudski stvor, koji će nas iznenada napasti. Inače je vladala mrtva tišina. U kući ne bijaše svjetla, znak, da je sve pospalo.

Više se puta desi, da niti roditeļi, niti djevojka ne privole. Tada momak preža djevojku, te je na silu odvede ili ugrabi, i to se kaže: „potego je djevojku".

Poteže se na više načina Momak srete djevojku na sokaku, te je zgrabi u naručaj i odnese kući; ili ako djevojka s materom dođe u goste ńegovoj materi, ili sestri, on je zaustavi; ili je, kad ašikuju, uhvati, te je poļubi, ili joj raspara dimije (dońu haļinu) itd. Ako ovo pošļedńe učini, dat će mu je ńeni roditeļi bez ikakve pogodbe, pa makar momak bio i loš; jer ako mu je ne bi dali, ostala bi cura pod manom, te je nitko više ne bi htio uzeti.

Nićah (Vjenčańe). Kada dođe ugovoreno vrijeme, a ne nastane ni s jednu, ni s drugu stranu nikakva zapreka, tada se mladenci vjenčaju.

Vjenčati se mogu samo pred kadijom, ili pred ńegovim većilom (punomoćnikom). Momak povećili jednog od svojih prijateļa, koji će ga zastupati pri vjenčańu. Većil mora imati dva šahita, koji će potvrditi, da su čuli iz đuveginih usta, kako je on povećilio svog zastupnika.

Mi prijeđemo preko avlije, huļajući se, kao da smo došli u robiju. Sve mi je kapa rasla od straha, a zub o zub udarao, kao da me je spopala trostruka groznica.

Kad smo prešli preko avlije, dođemo do jednih vratašca, koja su vodila u harem. Cura je za vratima čekala; čim je moj rođak zovnu, odmah se ukaza zavijena, a uz ńu, mislim, hizmećarica, ili ašči-kaduna. Ja po običaju staru darujem, a ona mi uteslimi djevojku i odmah se brže boļe povrati u kuću. Ja uzmem mladu ispod ruke i povedem je preko avlije do sokaknijeh vrata. Mi se tako huļasmo, kad se na jedan put ukaza pred nama nekakva krupna ļudeskara i meni se učini u onom strahu, da je glavom nebo podbočila. Ja stanem kao ukopan, a moj rođak, koji iđaše za nama sa golim dugijem nožem u ruci, skoči pred tu neman i reče: „Stojane! dina mi ti pare vaļati ne će!" Stojan ne reče ništa, a on mu nešto izvadi i stisnu u ruku: „Idi, probudi Suļu i pomozi mu izvesti końe iz podruma", — a na to mu opet nešta kļuknu u ruku. „Ne boj se, beže, sve će dobro biti". Ja i mlada stajasmo kao okameńeni. Stojan obukao čorape końima na noge, pa ih vodi preko avlije. Bit će, da mu to nije prvina. Końi bijahu upregnuti i mi se brž boļe popesmo na kola. Jurili smo: kud je brdu — kasom, a kud strmu i ravan, tuda skokom, dok ne dođosmo, negdje pred zoru u Kļuč, — šest sahata od Petrovca. Ja sam se još isti dan povratio u Petrovac, a rođak je tu predanio i dočekao svatove, koji su čak iz Varcar-Vakufa izišli pred ńega i preksutri dan pjevajući i puškarajući dopratili ih do ńihovog dvora.

S početka su se nekoliko dana ļutili mladini roditeļi, što je otišla bez ńihovog izuna, ali kasnije, kao što to obično biva, su se izmirili.

Isto tako povećili i cura koga bilo, ali svjedoci curinog zastupnika, moraju biti od ńenog roda, koji je lično poznaju.

Curin većil dođe sa svojim šahitima pred curinu odaju. Ona se pokaže svjedocima bez ikakva zavijača, a jedan je zapita dovikav je po imenu: „Hoćeš li tog i tog momka?“ (spomene mu ime i bezime). Djevojka prvi i drugi put ne će ništa odgovoriti (da se ne bi reklo, da je jedva dočekala), a treći put će reći: „hoću“. Tada je opet isti upita: „Hoćemo li mi biti tome šahiti?“ „Budite!“ odvrati ona.

Sada oni odu pred kadiju i on ih ispita i sastavi zapisnik sporazumivši se sa obima većilima (s mladinim i đuveginim) o mehri-muağelu i mehri-mueğelu: Onda vjenča mladence.

Ako je kadija došao na nićah curinoj kući, poslije vjenčańa podijeli se šerbe onima, koji su došli na nićah; povrh toga kadija dobije od cure baščaluk, a od đuvegije bakšiš u novcu. Ako li su pako mladenci vjenčani na mehkemi ne pije se šerbe, niti se daje baščaluk: tu će dobiti baščaluk onaj, koji prvi dođe javiti, da je nićah obavļen; od đuvegije pak dobije žuti dukat mağariju.

Mladenaca kod vjenčavańa nema, bilo to vjenčańe kod kuće curine, ili na mehkemi.

Krnadžedže. Krnağeğe može biti u mladinoj, ili đuveginoj kući: to je po voļi mladinoj. Ako se mlada voli *kniti* kod svoje kuće, tada sazove nekoliko žena i djevojaka, te se *knije*.

Knu, kojom će se mlada kniti, mora đuvegija kupiti i poslati je mladinoj kući, i to „zasoļenu“: u knu umiješa novaca, koje će pokupiti ona ženska, koja bude knu zakuhavala. S knom se pošaļe šećer i kahva, što će se te noći potrošiti: Vrlo bi se osramotio đuvegija, da ne pošaļe s knom dvije kese od crvenog ğanfeza i u tim kesama po jednu, ili po dvije žute mağarije. Te se kese upotrebļavaju mjesto zavoja na oknivena mjesta.

Iza akšama prostru se dva dušeka i po ńima deset do dvadeset čaršafa, katkad i po pedeset, ako mlada ima ruha. Na te dušeke posade mladu, a dvije žene, koje će je kniti, sjedu jedna s jedne, druga s druge strane. Kna se donese i metne pred mladu u ovećoj posudi; zamiješana je s vodom i đulsijom (voda od ružica), a okićena mnogim zapaļenim svijećama. Dvije djevojke stoje više mladine glave sa zapaļenim svijećama u ruci i milo pjevaju obično ovu pjesmu:

„Naša Fato, je l' ti žao majke?“
„„A jer će mi biti žao majke?
U mog dragog boļu majku kažu!““

„Naša Fato, je l' ti žao babe?"
„„A jer će mi biti žao babe?
U mog dragog boļeg babu kažu!""
„Naša Fato, je l' ti žao dvora?"
„„A jer će mi biti žao dvora?
U mog dragog boļe dvore kažu"".

Krnaǵaruše (tako se zovu žene, koje kniju mladu), ako su imućne, metnu mladi na sred dlana dukat najprije svoj, pa onda đuvegin, koji je u onoj gore napomenutoj ǵanfezli-kesi došao, a po ovim dukatima i po cijeloj šaci nalijepe zakuhanu knu, te obje šake umotaju u one ǵanfezli-kese.

Kad je okniju, povale je na one iste dušeke, na kojima su je knili, da se malko odmori iza toliko proļevenih suza; jer je običaj da svaka mlada prolije po koju suzu, dok je žene kniju i djevojke pjevaju.

Ostatak kne se razdijeli među ženske, koje su tu nazočne, da se i one okniju, ali kod svojih kuća.

Mlada poleżavši jedan sahat, ustane i saperu joj knu sa ruku i nogu.

Ako se mlada knije kod svoje kuće, obje su krnaǵaruše od ńezina roda; ako li pak kod đuvegije, onda je jedna od ńezina, druga od ńegova roda.

Da li će se mlada kniti kod svoje kuće, ili kod đuvegine, to imaju odrediti ńeni roditeļi.

Svatovi. Još iste noći dođu svatovi, obučeni u najļepše odijelo, s velikom bukom i halabukom po mladu. Ako je đuvegina kuća izvan grada, u kojem je mlada, onda svatovi dolaze na końima, inače pješice.

Svatovi su muški i ženski. Muške svatove dočeka mladin otac, ili brat, ali ženske svatove ne će ni po što dočekati mladina mati, dapače se ona ne će ni pokazati svatovima: ženske će svatove dočekati mladina tetka, strina, ili ujna, te će ih uvesti u najļepšu sobu. Ispita se sa svakom na po se, n. p. „Kako ti, Husaginice? Kako je Husaga? Šta ti radi ono dječice?" itd. Obreda ih sećerli kahvom i zametne ma kakav razgovor. Ove, dok kahvu popiju, počnu iskati mladu: „Dajte nam ono naše". Ona, koja ih je dočekala, odgovori: „Sjed'te, sjed'te, ta istom ste došli, niste se još ni odmorili, a već ste se nas osanisali". Opet ih obreda kahvom, i tako, koliko god puta svatovi poišću mladu, toliko puta ih kahvom obredaju, dok napokon poslije dugog nagovarańa ne iziđe šerbe. Šerbe dijele djevojke, koje su s mladom djevovale.

Iza šerbeta uzmu mladu pod pazuho dvije djevojke ili mlade nevjeste (ni po što udovice, a još mańe pušćenice), pokriju je duvakom po glavi i izvedu među ženske svatove.

Kad se mlada pomoli na vrata, sve žene ustanu na noge i poviču u jedan glas: „Mašallah, mašallah", pa makar mlada i ne bila lijepa.

Mlada uniđe među žene, izļubi ih sve redom u ruku i stane podviš ruke na sred sobe. Svaka žena treba da reče mladi, kad je poļubi u ruku: „Zdrava i živa, sretna i bahtli bila".

U to dođe djever i donese prsten, pojas i duvak. Za ńim se unesu tri čevrme i jedna ćasa bistre vode.

Kada djever uniđe u sobu, sve se ženske posakrivaju jedna za drugu, osim mlade i ńezinih pratilica, koje privedu mladu ka djeveru i reknu: „Evo ti emanet predajemo!" Mlada poļubi djevera u ruku, a on daruje obilno novcem ńene pratilice. Djever opaše mladu svilenim pojasom, pokrije ju duvakom po glavi i izvadi iz ǵepa prsten, baci ga u onu ćasu bistre vode; pokrije ćasu čevrmom i ponudi mladi, da ga ona izvadi iz vode i ńemu preda. Mlada izvadi prsten, preda ga djeveru, a on ga stane naticati počavši od velikoga prsta desne ruke; na svaki ga prst natakne i opet skine, a na malom ga prstu sasvim ostavi, za tim okrene mladu prema žarkim suncem, pospe je šećerom izmiješanim sa srebrenim novcima, uzme one tri čevrme i ode među muške svatove. Zašto treba mladu iza prstena okrenuti prema suncem, to mi nije znao nitko reći, ali se i u narodnoj pjesmi pjeva:

„Hajde, sine, babi u svatove,
Da Bog dade hairli ti bilo, —
Mjesto babe ti se oženio!
Kad ti dođeš lijepoj djevojci,
Ti je uzmi za bijelu ruku,
Opaši je svilenijem pasom,
Ustakni joj prsten paralantu,
Neka ševak po odaji daje,
Pa j' okreni za žarkijem suncem,
Tad joj reci" i t. d.

Čim djever iziđe iz sobe, odmah počnu žene mladu zavijati. Zavija je žena, koja je od đuvegina roda. Zavijač je od jašmaka, ćenbera, fereǵe i havlije[1].

---

[1] *Jašmak* je vrlo tanko, ipak neprozirno, bijelo platno; ńim se ženska podbradi tako, da joj pokrije bradu, usta i polovicu nosa. *Ćenber* je malo debļi i veći, a prikriva kosu, glavu, čelo, oči i mali dio nosa, tako da između ńega i jašmaka ostane razmak, po prilici od dva mala prsta; kroz to gleda. *Fereǵa* je nalik na havelok s rukavima, ona je od čohe (crne, zelene, rijetko od crvene). Na fereǵu dođe *havlija*. To je rutavo, bijelo platno, dugo dva, a široko jedan metar. Havlija se pripne bašlijom na vrh glave tako, da širina padne niz fereǵu, a dužina prikrije ramena i ruke.

*

Dok ženski svatovi zavijaju mladu, dotle netko od ńezine strane dijeli čevrme i jagluke onima svatovima, koji su došli (po mladu) s feńerom.

Zavivši žene mladu, uzme je jedna pod jedno, druga pod drugo pazuho, te je povedu đuveginu dvoru (ako je đuvegina kuća u istom gradu, to je vode pješice; ako li nije, onda na końu).

Najprije iđu čalgiģije, pa za ńima su ožeńeni ļudi, za ovima momci, a za ńima mlada i žene. Čim izvedu mladu iz avlinskih vrata, odmah:

Udri zila, udri i borija,
Stane cika l'jepih djevojaka,
Začne vriska bijesnih momaka,
Često s' pali iz dugih pušaka,
A kuburam ni hesaba nema.

I tako dovedu mladu đuveginu dvoru. Na sokaknim vratima ne će svatove dočekati đuvegija, nego ļudi i momčad, koji su na svadbu pozvani, ali na s r e d ń i m vratima (vrata od harema) dočeka ženske svatove đuvegina sestra, ili tetka riječima: „mašallah, mašallah!" i doda mladi u desnu ruku musaf, a u lijevu pogaču. Musaf znači pobožnost i pokornost, a pogača: bogastvo i napredak. Ono isto čeļade, koje je dalo mladi musaf i pogaču, uzme mladu pod pazuho i uvede je u sobu đuveginu, a svatovi muški odu u selamluk, ženski u harem, ali ne u onu sobu, u kojoj je mlada.

Na to dođe đuvegija i počne je razvijati. Na mladi ne smije biti uzla (radi napretka), te na mjesto, gdje bi trebalo svezati, pripne se bašlijom. Đuvegija počne brzo razvijati mladu, a da bi ga malo nakińili, mladine drugarice zadiju po pedest bašlija na ono mjesto, gdje bi jedna mogla paliti. Više puta se dogodi, da đuvegija razvijajući mladu ruke krvļu oboji, kao što se pripovijeda u narodnoj pjesmi, kad je silan Hasan-aga počeo razvijati svoju dragu:

Pak je stade razvijati mladu:
Sve je ruke krvļu obojio,
Dok s djevojke ćember uklonio.

Kada momak razvije mladu, tada je prvi put vidi, ako nije s ńom prije ašikovao[1].

Dokle mladožeńa razvija mladu, dotle se dijeli šerbe među svatove.

Kad đuvegija razvije mladu, iziđe iz sobe, a na to uniđe ńegova mati i ostale žene, koje su pozvane na svadbu, da gledaju mladu. Mlada poļubi najprije svekrvu u ruku, a onda sve redom (osim

[1] Cure iz uglednih porodica nikad ne ašikuju. U ugledne se porodice ubrajaju u prvom redu bezi (begovi), a u drugom bogate age.

djevojaka) ižļubi u ruku i stane u jedan buǵak i ostane stojeći, sve dok je ne ponude, da sjede. Ako bi mlada, dok je još u zavitku, ugledala svekrvu i zijevnula, čvrsto se vjeruje, da joj svekrva ne bi ni čitave godine u životu skrasiti mogla. I u narodnoj se pjesmi pjeva:

Ne dočeka sinovog veseļa,
Jere ju je snaha obzinula
U zavitku jàko dovedena,
U halvate istom uvedena.

(Svršit će se.)

Hrvatstvo u narodnoj uspomeni Hercegovaca.*

Sabrao IVAN ZOVKO.

Stara Ervacka.

Bazi vakat aman vas ovaj ćenar od Ļubuškog i poviš Ļubuškog, pa te lipo — sve čak do u Dońe Brotńo zvao se Stara Ervacka. Otkle se je prozvala i po kojem makulu Hercegovina, izlazi od mnogo ruku, te je to svoje ime dobila. Neki tešu ovako, neki onako; jedni ovo, drugi opet ono. Ko bi im u kraj stanô! Ne bi ni svi duveli. Nema lazum ni uzbijati nam nekakve nadoklatice. Duńahetina kô duńahetina. Nikad se na jednoj obuti. U svom behutu ne zna ni sama, šta radi. Sve što bi većma hotjela, da joj je sve po ćirpiji, nekako joj se sve tumbeleiše. Nikad joj nije pravo, kô kanitnu djetetu. Hoću boļe, pa jedva gore. Od kad je udrila u svijet nekaka uzočašńa jeńi-moda, svijet se i zacenô i zakopistio do zla jada. Kome je prije bilo dosta na dan, da žive bon-bonbolile kô bubreg u loju, vižlin ašluka; danas mu nije ni bešluk, ni altiluk. Be dobro i lijepo, te mu se i na tome razmijene. Sâm ja sam, bilo je vakata, kad sam bio u askerluku kô redifa, proživio cio dan su

* *Mjesto predgovora.* Od srca se najvećma zahvaļujem ovijem neukijem osobama, čija skromna, ali časna i svijetla imena iznosim ovdje: *Falan Ašim* (Sarajevo), *Osman Bilal* (Ļubuški), *Ivan Bunoza* (Radiščići, selo kotara ļubuškog), *Vrańka Kozul* (Mamići, selo kotara mostarskog), *Lucija Dokić* (Fojnica), *Avdo Rudan* (Mostar), *Petar Šušńar* (Posušje), *Ivan Sušac* (Dragićina, općina Brotńo).

Što se pak tiče samoga jezika, pripomenuti mi je, da je sve potpuno i vjerno zabiļeženo, kao što to sam narod izgovara i pripovijeda. Isto tako tačno su i vjerno pobiļežene sve strane riječi[1], koje su se u ovdašńem narječju hrvatskoga jezika udomaćile, te je sve prema samom razumijevańu naroda protumačeno.

U Ļubuškom, koncem Maja 1892.

[1] Protumačene su u *Vjesniku. Ur.*

zolotom. Danas me ne može, ima dana, što za se, što za kabiļu okrpiti ni zdravi šorvan (šovran). Čudim se i ibretim sam sebi. Da nijesam vištio, pa da mi kakav ardobuļan kazuje, udrio bih mu sile, da bi do onomo odletio. Otišô bi u nevar, da ne bi ni sam znao, kako.

Ja ne znam, šta je ovo, ni kako li je ovo. S dana u dan sve to teže i sve grđe. Para ti pusta bježi iz ruku kô riba. Razmjeni sad forintu, kolik do čas, nema od ńeg ni zaburmutiti. Pa hajde ga živi! Ne živi bilahi, da si fil. Berićet izišô u svačem, pa i u parama. Hasle je baksuz današńa para, kako se je svijet već na vas mah i imah prohelaćio. Nije jadni novac kriv, nego mi, koji s ńime ne znamo deviļati. Novac je i danas, kô su i ostali novci otprije bili. Nego mi smo svemu stožina, dok nemamo kolik uncu pameti, te izdajemo za nekakve male šušumoļice grdosiju novca, a kad sve tamo same šalavije.

Ivan Zovko.

Haj bacimo sada te naklapalice, čemu nije mumćim stati na kraj, pa da ti kažem, što si belćim prije gdje god od koga čuo.

Nije moguće, da ti nije ko kazivô, kako i sada negdje pod zemļom, gdje bila Stara Ervacka, imadu nekakve prosiline i ritoline, kroz koje se može ići puna dva čela hoda. A oda svud: ozgor, ozdol, sa svijeh strana pokožene su voluńskim kožama. Unutra imadu tri badńa puna puncata, kô zataknuta, da ih nije niko, koliko je taknuti, krenô. Jedan je napuńen žitom, drugi suhim mesom, a treći samim rušpama. Pa će doći vakat, da će ovaj badań žita više vaļati nego oba ova druga badńa. Ćaba ti i žito i meso, — da se je kako god nama dočepati ovog trećeg badńa! Vala da i nije. Ako nemamo bahta u čemu drugome,

ne ćemo imati ni u zenđiluku. Ko je sretan i čestit, sam će mu mal i od sebe doći, a ko nije, nek gleda, kud sunce kroji. Uvijek je bilo, a i ostat će, da ide mal na sreću, a rđa na starinu.

Sedam ervackijeh kraļevića.

Đeč var, kada je to bilo! Neka der, ko bi to pamtio! Nije ga ļe rodila majka! Allah velahet! Ne zapamti ga lasno živi stvor, makar, da je živio biļur biļurile godina. I ono mjesto, i ono stańe — sve je danas arabi. I nema više ni traga od čega, kao da tu nije ništa nikad ni bilo. Ańgak, da nije ostalo do imena, ne bi se, velaićun, ni o čemu više ništa znalo. Onako se barem sada nešto muhabeti. Ilem, kad je to bilo, jokturunmaz. Fekat to nije bilo od jučer i prekjučer, pa da bi čovjeku ostalo u avizi. Dana mi današńeg, ne znam eto, koliko je jutros, šta je bilo, da bi mi odmah ko glavu skeserio, kamo li još, da bi zapamtio, šta je bilo i kako je bilo bir vaktum!

Samo biva to se i sada deventa, kako je bilo nekoć u zeman sedam ervackijeh kô kraļevića, kô, — n' umijem ti ni kazati onako po istilahu. Pa im umre otac, te se svi sastanu na okup, da se pozdogovore i da izdijele među se zemļe i gradove, što im je ostalo od babovine. I sada to mjesto, gdje su ńih sedmerica imali svoju kongoru kod Duvna, zove se „Kongora“, te je sve iznutra po sišetima jazija ispisana.

Kad su se tako izdijelili i podkusurali, svakom se od ńih šesterice činilo krivo, i da su im došla malena iseta. Bolan, kô kad nešto ide na paraćesike, svakom po malo, ele nikom ni malo. Svaki je od ńih šesterice hotio, da bude prvi vasija u dijelu. Ali ni jedan ne da i ne će da popusti od svog iseta, kolik za mrvu. Laštrocaju se, kako će najmlađem sedmom bratu ilu učiniti, i kako će ga se izparjetiti. Dijete kô dijete nije znalo za ńihove šejtanluke. Ej, inla im ne pomogla, ko što i ne će, ako bog dâ! Đeļčak ostalo im je još nekakvo zemļište Ćorave Marije[1], te se nikako nijesu mogli oko ńeg nasuliti. De sad, da vidiš, što vidio nijesi! Dođe polagano i za vratove. Zavade se ńih šesterica u velike! Na malog nijesu ni računali, kako su bili uglavili, da će ga se kutarisati. U malo, što se nijesu među se iskrvili i jedan drugom kateli postanuli. Nikako, da dođu u sul. Sul u sul, jok! Jedva se nekako među sobom namjeste i načine.

Nego daj sad, kako će učiniti inlu najmlađem onom burazeru i kako će ga bez igdje ičesa na goloj podrtini ostaviti, kô jalan šahita.

---

[1] I o ńoj se priča.

To bi mu i učinili, samo da im kako god došlo zgodno do ruke. Hoćeš da! Neka, neka! Aha! Ko će god drugom zlo, bilo u čemu, da bilo, nek se svome nada kao u ruci. Svih ńih šest zlo i naopako obršili, sve jedan jadnije od drugoga. Neki alištisô s pameti, neki poginô u vojsci, nekog uhvatile pustahije, i svi, jedan do cigli od ńih šestorice, paski živjeli, paski i obršili. Zlo raditi, a dobru se nadati — nikad za nikad! Ele ti ga se onom malom najmlađem kraļevu sinu tuvana! Sve se ńemu od braće, jer ih je sve nadoživio, u miraz prevali. Kome bog, onome i sveci. Svačije nafake ima, te i ńegove. Ńemu nikad boļe, pa kome bilo, ne bilo. Opet ona po srijedi: Nikad ne čini zla, ni u gori hajduku, da ti se ne iskali od zla — gore. Kuveti vavijek za dobrijem, i ne ćeš se kajati. Možeš i nabrcnuti malko, ali opet će pravda na srijedu izdušiti. Inlećaru nikad, da se okuje, na svijetu ne će izdobriti, može bog dati. Inla ne pomaže, pa da sve na svijetu pomaže. U tuđemu nema uporišta, pa ko što govorio, da govorio, moja je to, na kojoj sam se jednom obuo i obući ću vazda, dok me teče i dok me nestane, pa da me zovne preda se i sami car. Ič, bi li ćehru promijenuo? Ne bi!

Kulen ban i Kapura kraļ.

Pod božijim suncem nije bilo, nit li će biti ikada većijeh jarana, kao ńih dvojica: Kulen ban od Bosne, a Kapura kraļ od Arvacke. Pazili se i volili, da nije moglo nada ńe protjerati. Nikad se jedan od drugoga nijesu rastavili ni koliko bi okom treno. Uvijek zajedno, gdje bili, šta radili, kô nokat i meso. Po svem su bili taki jednaci, kao da si im glavu otkinuo. Kakav jedan, taki i drugi. Ama kô da si ih upļunô. Međer su bili baš pravi pravcati akrami, jedan jednak, kô i drugi. Bud ih bog take stvori, koli ih zajedno sastavi i sprijateļi!

Kako su bili u sveme podjednaki i od velika soja i koļena, jedan s drugijem uvijek su zajedno bili, zajedno išli u rat, zajedno lov lovili sa sokolovima. Najboļi su im se i najpribraniji činili sokolovi iz Drežnice.[1] S toga Drežńani nijesu ni plaćali dacije u parama, kao drugi, nego u sokolovima. A od svih tih sokolova opet su najboļe i najsigurnije za lov akmaģe. Čim taka akmaģa što zapazi, ne treba ti se bojati, da će joj izmaći, pa da ima devet srca jedno na drugom. Ne ispeļuga se iz ńezinih panģa ni pod jedan način. Što ńoj zapane i što ona opazi, to je ńezino, kô jedan bog. A svaka joj pusto panģa kao kuke od kantara. Da šta joj se i kaže: Odmah

[1] Selo u Hercegovini, u mostarskom kotaru.

pangama za oči kô akmaǵa! I za turske dolije ostô je taj adet, da su Drežńani plaćali i podmirivali porez samo sokolovima. Nahvatali bi Drežńani po čitavu grotuļu tih sokolova po ļutinama i po brdinama, pa ih onda lijepo poputi sve jedan uz drugog i pošaļi muširu janeći na dar. A onomo nijesu mu ih poslali na dar, nego bome da im se oprosti namet. Ta nijesu ni oni ludi, da se lome po brdinama, gdje svaki čas nosiš glavu u torbi, pa da ih onako za ništa daju. Ne vaļa duše gubiti, nijesu im ni muširi bajdalije uzimali sokolove, nego bi im se sva godišńa dacija oprostila. I lijepo bi ih bome dočekali u muširskoj tavli, te bi još dobili i po bakšiš na polasku oni, koji bi donijeli sokolove. Šta su poslije muširi s tijem sokolovima radili, ko će li znati! Da šta, nego da su ih i oni slali u Stambol sultanu. Bome lako je bilo plaćati Drežńanima danak. Ali neka zahvale Kulen banu i Kapuri kraļu. Da im nije bilo ńih, rogac bi ga tako plaćali. Nego bi ih jad jadu dodavao, kao i nas, dok bi isplatili porezninu. Pa nemam ti šta kazati. Sve boļe i zgodnije, nego li danas. Hajde neka se danas dvojica onako vole i paze, kao što su oni. Hoćeš, ja! Uzdaj se, ne nadaj se. Kô da nijesi ništa ni reko. Neka bi ti ovi jedan od drugog što sakrili i zatajili! A danas i kutńa čeļad, pa jedno od drugog tutuli i šuška. Neka bi od ńih jedan nešto znao, a drugi ne znô! Ni pošto! Kako bi to bilo! Aja! Nikako! A danas pasja para, — i gora, nego li pasja, — nijesu se ni sastavili, ni sprijateļili, ni pravo sjaranili, a već im tikva pukla. Imaš šta i viditi! Jedan protiv drugog što samo još žive crve ne baca. Podbacio bi jedan drugom (najveće zlo). Izmišļaju i podmeću jedan drugom, što može biti najcrńe i najsramotnije. U svačem izrod, pa i u tome. Svaki dan to gore i to jadnije. Nestalo stare milosti i ļubavi u svijeta i u naroda. Svak se bavi sa sobom, svakom je dosta i sebe. Da može kako i onaj, koji ti se računa i broji najboļi prijateļ, popio bi te u kašici vode, samo da te nije, makar mu ti i ne učinio ništa, i makar mu dosta vaļô, kad mu je došlo tijesno. Ovamo pred tobom čini ti stotinu ićrama, nosi te kao na dlanu, a onamo imaš šta čuti i vidjeti. Jedna usta hiļadu avaza. Uništio bi te i upropastio, da ne bi ni ćeifa pobundao. Pa koja fajda od takog živļeńa i vladańa! Boļe bi bilo, da se i ne živi, kad će se ovako živjeti. Sve je bome nekako izišlo na mavićage. S dana u dan sve se nekako više i jače išiva i to gore biva. Danas je gore, nego li je jučer bilo, a sjutra će još gore, a prekosjutra još gore, i tako to i ode, kako mi se čini, i daļe.

Najstarije kńige.

Četeri su, — inčije ne može biti, — najdobnije kńige na svijetu. Jesu li četeri!? Jesu! Evo: jedna, dvije, tri, četeri. Četeri, tako je, ne može te obaći. Ni jedna mańe, ni jedna više.

Demek najprvļe su i najdobnije između sve četeri: kńige starostavne. Čuda li i šta li ima u ńima! Svega i svačesa, — sve od prvjena, otkako je svijeta i postańa. Tad su nekoć žene bile, — jadno ti ga danas ļudi! Sadańi su ļudi prema ńima prave ženeturine. Tako je to, kad se dijete iz malena razmazi i raspuzi. Utembeli se i ugengeli, pa kad je tako još kao dijete, šta će biti od ńega, ako mu bog dâ, pokloni zdravļe, te naraste i svojom se snagom stane pasati! Ne će vaļati ni sebi, ni drugom. Da pane na ń sunđer, ili han-pamuk, prigńečio bi ga. Jučerašńe pile, što je istom iz jajeta izišlo, da mu stane na nogu, pričepilo bi ga i očepilo. Pa to su mi danas sjutra ļudi i muškići! Jesu ništa i ničikovići. Pošto bi ti oni i makac s mjesta pokrutili i najmańi gotovo stećak! A prijašnje žene uprtile bi, — nuto rugla i baleka, — u pregļaču najveći stećak, da ga ne bi ni danas deset najkuvetliji ļudi s mjesta ganulo, pa predući kudjeļu i pjevajući odnijele bi ga, gdje im je bilo meram, da im ne bi bilo ni oćutiti, a kamo li, da se umore i utrude! A od traga u drugu pregļaču nabremenile bi kolik današńih sedam, osam bremenova drva, te hajde kući, ili gdje mu bilo, — da se na ńima ne bi ni poznalo, ka' n' da nose perce, a ne niku slotu. Još i to vele ļudi, da se priča u starostavnim kńigama, da je zemļa tako rađala, da su bile ne plaho velike, nit li opet plaho malene, nego 'nako od sredńe ruke jabuke, kolik najveće dječije glave. Daj ga danas, nek bude i u snu sada, što je bilo!

Na mah iza kńiga starostavnih po starini, biva i po drugom, na redu su kńige ružulije. To su kô kńige od božanstva, kô od moleńa. Kad se više ničim na svijetu ne može nalet istjerati iz insana, može ńima. Samo kad se i spomenu, tamo ńega naletńaka jeze prolaze. Da se otvore i počne iz ńih moliti, ne bi on ostô ni za što. Vas bi se razletio i otišô u prasak od velike hitńe i brzine, samo da je od ńih što daļe i sigurnije: toliko mu je nešto zert i teško! Kô kńige božije i od moleńa, — a nijesu od nekakvih petļanija i đavoluka, — s ńima se može i svako čudo učiniti, što je po božijoj voļi i naredbi, i za koga je to, i ko to može i zna, jer svako ne može, pa da bi sve i hotio. Zna se odmah, što je božije. Sunce se dlanom ne začipļe! Kakve su mi to kńige! Viđe li! To su mi reći kńige!

Imadu opet kńige arvatuše. U ńima se veli, kako su negda Arvati nadbili i nadvladali nekakve pogane, — glas im zamukô! — koji nijesu ni u boga, ni u što vjerovali: živili kô živine. I živina poznaje boga. Bili su pravi lutorani. Nit su išli u crkvu, nit u ǵamiju, nit su molili, nit klańali. Boga zapustili, pa i bog ńih. A suzbili su ih i nadjačali Arvati kod Pogane Vlake, te se je po tom i prozvala Pogana Vlaka[1], jer su tu pogani nalijepili.

Nosi, kani se, ne ću ti ni kazivati o prokletim kńigama babuńačama! Prokleto im je i ime, te se tako zovu. Sami su ih rogońe pisali. Što je god opačina i zloća, u ńima je. Pune su gatki i čaratalica. Po ńima se mogu i sihiri činiti. Ko zna, u ńe može nekaku i dahiru sakupiti. Nosi tamo, nalet ih bilo, i one, čije su i oni, ko š ńima ima posla! Što je đavolije, daleko se od nas slanulo i ne bilo mu među nama i našim ni glasa, ni pomena!

Vunen grad.

Nono ti je bila, pobro si mi dragoviću, nekakva ervacka banica. Pa je stanovala u svome Vunen gradu. Biva to je bio tada najprvi i najļepši grad u svoj Bosni i Hercegovini. A i ona ešperica bila je ama baš na bobak. Čusta, ima li išta čustije od ńe! Samo, bože, daj dva oka, da je se nagledaju! Ništa ti ļepše od ńe na svijetu. Je li ti bog dao upis. Obrazi joj isto istovjeto, kao da si prepolovio najrumeniju jabuku. U struku vitka i butrasta, a po pasu tanka kô sevlija. Oči joj puste obadvije zvrčale ovlike! Još da vidiš, majka ti nejadna, kosa! Do tala se vuku! Splela ih u devet pletenica, a u svakoj upletńak, da vrijedi careva grada. Sami samcati murećet, tako su joj bile vrane kose! Malo je bila crnomańasta, pa joj je to preko načina ujisalo. Još kad bi udrila na se duzen i pajvan, nije više mogla nada ńu protjerati ni vila. Kakva vila i ne znam šta! Ona je pri ńoj za bud za što ostala. E, ko se ne bi mlad i zdrav budavši, pravo kaži po duši, za ńom polafio i u ńu zaćosao! Ama bi vala i onaj, koji se nije nikad skastio oženiti, i djed od svojijeh devedeset godina! Be imaš li šta vidjeti! Mušterija i prosaca i te još kakvih — i na pretek. Ha mal a mal, ha mal a mal — za ńu začuje i nekakav dalmatinski kraļ i u ńu se zacopa do po vrh glave. Pošaļe joj i amanet, da se ne pamti, nit li će se ikad 'nakav zapamtiti. Spremio joj sedam robova i sedam ropkińa sve ļepši od ļepšeg, a ļepša od ļepše. Pa joj spremio, dušo si moja,

[1] Ovo je mjesto i sada u ļubuškom kotaru.

elpezan, da se maše u ļetu rad vrućine, a vas je bio načičkan samim almazima. Prstenova i drugog kleta blaga i ne pitaj, ni broja nema. Najposlije, kad nije već znao, niti imao šta drugog da joj pošaļe, još joj popešćeši i glavu sokolovu od samoga zlata, koja je sama zijevala i sama govorila, kao da je živa. Ako ništa, na to bi se barem čovjek polakomio i posvedio, jer bome stara je riječ: „Lakome se oči pri pogači". Daj mi ga danas i vazda, ko ne voli biti bogat i zenđil! Nikome nije mrsko i lijepo se najesti, i napiti, i obući, i proveseliti. Da čovjeku sve na oluke teče blago, ne bi mu bilo dosta, opet bi mu bilo malo. Nekako bi mu se srce zaskomilo na mal. Ali ona! Jest da! Našao si mjesto, gdje ćeš se bogu moliti. Nije mu htjela na darove ni pogledati, a kamo li, da mu joj (!) uzme. Nego ih lijepo kehne nogom, kolik do onamo, a s proscima, da je htjela prosloviti bijele, ili crne! A ma ni bijele ni crne, kao da ih nikad i nema!

Jeda ko sad od ńih (prosaca) jadniji i žalosniji! Ne smjedu ni naprijed, ni na zad. Uhvatili se, kô miš u stupici. Boje se bome oni svoje kože. Ko će sad sve kraļu iskličati i kako li će! Daj de, ko će prvi započeti! Nećkaj se gori, nećkaj se doli, ele u neke nekavice naume se vratiti i sve kazati kraļu, pa među kojim ispali, je li to već izgubili glavu. Jest, beli! E, neka je! Kad se povrnu na zad, sve kažu kraļu po istini, kao što evo ja sada tebi. Kraļ se već na to napuhô i rasrdio, kô ris. Nakupio mańu među očima, kao da će mu iz ńe muńe i gromovi sijevati. Niti može više od misli i od ļutńe šta jesti, niti piti, nit spavati, niti išta na bijelome svijetu. Dan i noć smišļa, kako će joj milušu za dragušu vratiti. Toliko se je bio uifrizio, da ga je sada sto puta molila, da pođe za ń, ne bi na ńu ni pogledao, pa da je sva od dragoga kamena, pa da se prelijeva sto puta boļe od sunca. Na vas se mah bio uzajvazio. Nikad nema živa mira. Ńegovo tijelo nikad ne patisava. Oblijeće svuda, piše ńige na sve četeri strane i sazivļe sve mulućе, da mu pomognu, da se osveti kraļici. Nije ńemu bilo nužde, da ih sve goni i sakupļa, nego je hotio u za inad, da joj svi smahnu vratom i da ode u pelišan i ona, i ńezina banovina. Neka svak živ čudo uzimļe, kako ju je bog prokleo, da su na ńu svi mulući udrili i uništili je, da od ńe više nema ni mùka. Tako ga je bila plaho uvrijedila. Sve se već bilo iskupilo i sleglo, — i cuca i bjelica, i šiš i goliš, — kako će na ńu udariti, te je kao iz šale uništiti i telef učiniti. Nije prošlo ni nekoliko dana, a ona je već bila u muhaseri, da nije mogla ni makac. Nikud u grad, a još mańe iz

grada, da ti je smrt majka, i da imadeš orlova krila, ne bi mogo ni tamo, ni 'vamo.

Banica vidjela, u kakve je klance zapala. Niko za ńu, a svak na ńu, kô na bijelu vranu. Sad joj je već bilo žao, što je učinila. E, ali šta ćeš de! Da je pamet do kadije, kô od kadije, niko ne bi gubio, nego bi svak dobivô. Ali poslije boja kopļem o trn! Što je učińeno, da je učińeno, više ga ne ispravi. I ona se je sada kajala i po srcu bila, šta je učinila. No potlem kavge nagakom u bus.

Godinu dana na godini držali je u muhaseri. Dana nije bilo, da se ne bi počrčkali, ili baš onako ļudski ogledali. I samim mulućima dogorjelo već do nokata i do zla boga dodijalo. Mislili oni kô iz šale ńu smlaviti i zgrotiti, a onamo ne ćeš ni iz zbiļe, a na poklon ti šala i maskera! Čudili se i krstili i lijevom, i desnom, šta im je, te ne mogu jednu žensku glavu kroz toliko vrijeme nadvladati i predobiti. U neke mislili, da nije čist posao s ńome. Ili je pomaže nalet, ili anđeo: od toga dvoga jedno je. Ele, kako bilo, da bilo, oni se sami sebe i svoje sjene stidili i sramili, kako ne mogu nadbiti jedne banice: ńih sva sila i ordija, a ona sama, pa da im doskoči i svima mozgom zafitiļi! I zadajem ti svoju poštenu riječ, niti bi je igda za ikada, makar se s ńome prigońali i nagańali, ne jednu samo godinu, nego ih sto, ne bi je biva mogli oružjem nadjačati ni dobiti, ako je ne bi natjerali i nagnali u škripac, da im se od gladi i od nevoļe preda. Ne znaš ti, šta je alčak alčačasti, izumila, i čemu se je bila domislila. Aćkosum joj bilo, znala, pa i umjela! Nije čekala nekakvih tutuleba, da je našjetuju, kako bi prije sama sebi došla glave, nego je radila sebi, a po sebi, a nije mislila tuđom glavom, no svojom, niti se je dala voditi svakoj sorti za nos. Radila bome, ja šta! Nije drndala praznu slamu i klabuńala po vodi, da vitlice skaču.

Pa ne kazah ti, šta je bila učinila, i čemu se je ijanetica domislila. Sagradila onaj svoj Vunen grad na jednoj strmi, na jednim betinama, iz koga se je protiv svakom bila ,a u nuždi, kô evo sada, i branila. Da baciš najveći kamen, kako on velik, s vrh grada: dok bi se dokotrļo do dna i pao na zemļu, na hiļadu bi se uštrapaka, a i više, razletio i rasô. Kad bi se ko, ne daj bože omako, sačuvaj, bože, ne bi ni vran kosti. Bio, pa ga nije! Izjede li vuk goveče. I ni na kom ništa. — Onda lijepo šćemerila i skubetila grad, da nije moglo boļe biti, i to sve od sama tesanca kamena, a unutra nabila vunu, kô mećkom za najboļi ļudski koračaj. Pucao ti, koliko ti drago, ili ne pucao iz najboļih topova, sve ti je jedno, kô da nijesi ništa ni

radio. Puko bi top kô vrijeme, probio kamen i ćemer, ali u vunu ni zabijeliti, nego bi se đumle od topa samo zavilo i zakučinilo u vunu. A oni brže boļe — ńezine bojģije — na brze brzine, gdje bi onaj kamen od topa bio trofač, umetnuli bi drugi, da se ne bi ni poznalo. Erbabi, nijedna mal dukńa! Pa ko će je nadvladati! Nadvladat će je, — u malo, sto ne bi nešto! Na pô mi jezika iziđe. — Ja pucô ti u vunu, ja langarao besposlen, na jednom ti je tuhafu. A i ńezini bojanici svi su bili u vunu uvaļani od vrh glave do dno pete, kô kakav ćulah, pa kad bi se vraćali s bedemova, da malo otpočinu i dušom dahnu iza angarije, istresli bi iz sebe cijele ńage kušuma kô kiše, što bi se bili u ńihove te vunene velade zaustavili, jer daļe nijesu mogli od vune do tijela.

Na onoj strani od onoga kraļa sve gine, kô iza metle, a ńoj ni u vrh uha. Nego naći će se nekakav ćelepir u tušti onijeh mulućа, te će polagano četveronoške hajde, hajde uspeti se uz onu stranu i prilibiti se gradu te sve razgledati. A onda ponajlakše i ponajtihanije siđe se opet i vrati se sretno natrag, da ga niko nije opazio, i sve kaže, što je i kako je, onako po istini. Vala je bio junak i pô. Baš mu aferim a ima i kome! Jednom je baš reći, djetić i dva! I tu im sve pripovijedi, da se biju dan i noć, nikad na kraj. Ko će vragu šta, kad se je tako majstorski domislila, da je vuna čuva i brani? Kome bi još to palo na um! Što kažu: U ženska duga kosa, a kratka pamet! Jest, bome, u onoga, koji je to najprije kazao i na svijet iznio. Neka bi se muško tome dojačilo! Bi niko (onoliko) mu u koste! I ona je u roge zajimala, dok joj je to na um palo.

Šta ćeš sad, jadna ti nikad ne bila eba! Mulući se skacali. Vratili bi se drage voļe, ali kud ćeš, ne mogu s crna obraza. Ja puste li delendeke od ńih! Ńih toliko, a ona sama, i još žensko, pa da ih nadmudri i da im stane stopu, a stopu! Ne bi čovjek od pusta rugla i od pusta srama ni pod živu glavu ukabulio za vas, da mu ko daje, svijet. Nego hajde de! Kad ne može ništa biti na silu, ne će li moći biti što na milu?! Lijepo ti se oni svi sastanu i utanače da je opet pozovnu, hoće li poći za ń; ako li ne će, nek ne misli, beli, što misli. Vidjet će, šta će joj biti. Da će je u muhaseri držati bog zna koliko vremena, ne će se okonati, dok ne vide, ja li sebe, ja li ńe da ne bude. Pa kud je pošlo, nek i ide. Jednoga od ńih, ili ńe, ili ńih nije, te nije. Je li to već ginuti, jest. Boļe je i poginuti, nego crna i sramna obraza nazad, da im se pošprndivaju, koji zna, i koji ne zna: „Šta ste radili? Ništa! Gdje ste bili? Nigdje!“ I jedva jedvice od sto žalosnijeh muka nagnaju onoga kraļa, da na

to pristane. On se zanećkao, ne će, te ne će, šta ti nije, da ti nije. Ožeg za hiļadu. Ńemu je samo to bilo na umu, da joj se osveti, pa u kojim izbanda. Jedva nekako od nekijeh doba nešto od mile, a više od sile prigne se i pristane na to i pošaļe joj taku kńigu. I ona nekako se na to ukajili, jer je već vidjela, da joj je nestalo i hrane i ǵebane u gradu, a još je uvijek neprijateļi drže u muhaseri. Tu je nekako i ńezini svjetovali: ne treba ti se više brinuti ni razbijati glavu. Pristala i ona. Odovud, odonud, skentraj tamo, obrlati amo, i svadba se provela u Vunen-gradu, kakve nije bilo, nit će biti, i veseļe se učinilo, kao malo kad i malo gdje. Anǵak od najvećih i najļućih dušmana i neprijateļa — najboļi i najprvi dosti i prijataļi (!). Nakon toga živjeli su još puno i puno godina u najboļem i najvećem zdravļu i rahatluku, a sve su se sjećali Vunen-grada i pod ńim ļutoga ǵeńka. Pa ako su još i danas živi, lijepo im je i dobro, a nama, ako bog da i sreća od boga, još i ļepše i boļe. Hoće, ako bog da, ja čuve nemam.

VJESNIK.

Od uredništva.*

Naš „Zbornik“.

II. sv. „Zbornika“ ocijeńen je i kod nas doma, a i u da|em svijetu, vrlo lijepo. Da nam dopušta prostor, priopćili bismo ovdje lijepe pohvale stranih stručnih izdańa, koje služe na čast sabiračima građe priopćene u II. sv., a kadre bi bile obodriti i druge naše suradnike.

Uza svu tu domaću i stranu hvalu *„Zbornik“* se vrlo, vrlo slabo kupuje i naručuje.

(Gospodinu dru S. Bosancu). Gosp. dr. S. Bosanac napisao je obznanu i ocjenu II. sv. *„Zbornika“* u *„Viencu“* 1898., br. 11. i 12. Gosp. je recenzenat sa samim *„Zbornikom“* vrlo i potpuno zadovo|an, a moju „osnovu“ vrlo hvali, ali još više kudi. Vrlo je dobro i potrebno bilo, što se je g. dr. Bosanac barem malo taknuo i principâ, na kojima je „Osnova“ sagrađena; jer, bili ovi principi istiniti, ili ne bili, rasprava je o ńima potrebna, da se utvrde i raširo, ili da se bace i drugi mjesto ńih postave.

Ja ću ovdje odgovoriti na prigovore g. dra Bosanca samo općenito; potańe razlagańe spada u posebne rasprave o ovoj stvari.

Što se g. recenzent boji, „da će se rijetko koji sabirač htjeti i moći snalaziti u onom labirintu mnogobrojnih odjela i dijelova“, to je ta bojazan suvišńa, jer sabirač se ne mora nikako snalaziti, već neka uzme „Osnovu“, neka čita pitańa, pa neka na ńih odgovara: za cijeli *sistem* ńega neka ne boli glava, ńemu toga ne treba. Pita se samo, je li sistem dobar toliko barem, da se ista pitańa bez potrebe ne opetuju.

I ako sam ja naročito kazao, da je onaj nacrt pred „Osnovom“ kratak, i zašto je kratak, — g. mi je recenzent |uto zabavio. „Ovaki način pisańa po našem čvrstom uvjereńu“ — piše g. recenzent — „nekako ne pristaje u organ s visokim i strogim naučnim zahtjevima, što ih treba da vrši Zbornik, koji izdaje jedna akademija. Takim fe|tonističkim načinom — makar bio i duhovit — nije običaj raspravljati u naučnom organu, gdje je mjesto samo takim raspravama, koje prema zahtjevima va|ane znanstvene metode obrađujući svoj predmet nešto zaisto prilažu općenim tekovinama nauke. S tim mańe mogu se onako „apodiktičnim i apriornim“ načinom raspravljati upravo ona pitańa, kojima se bavi naš pisac, jer su ili veoma teška, . . . ili su pak posve jednostavna, što ih najbo|e rješava općeniti osjećaj |udski“ itd.

---

* Poradi premalena prostora, što je odmjeren ovoj polovini sveska, morale su se izostaviti *Kńiževne novosti.* — *Ur.*

Ne znam, što se g. recenzentu čini u mom pisańu „feļtonističkim." Pomislio bi čovjek, da je to „feļtonistički", kad se samo onako ńešto ustvrdi, a ne razloži se naučno. No g. mi recenzent malo daļe zabavļa, što opširno razlažem, pa veli, da je ono moje razlagańe „posve suvišńe", — „jer i općeniti osjećaj kazuje isto", — veli g. recenzent. Ja pak držim, da su tvrdńe, osnovane na „općenitom osjećaju" (sensus communis), mnogo više feļtonističke, nego ikakovo, a osobito opširno razlagańe. Ne znam dakle, zašto mi je g. recenzent zabavio načinu pisańa. G. je recenzent meni previše na riječ povjerovao, kad sam ono napisao, da će onaj moj nacrt biti „u neku ruku apodiktičan, aprijoran". Onaj je nacrt apodiktičan toliko, koliko se potanko ne razlažu različita mnijeńa; a da nije tako strašno aprijoran, vidi se i po tom, što g. recenzent i ono kratko razlagańe drži za „posve suvišńe."

Nikako ne razumijem, kako je g. B. baš Guizota pozvao protiv mene za svjedoka, a još mańe razumijem, kako ga je mogao onako krivo shvatiti i aplicirati.

Što g. B. piše o „jednoj" akademiji; o vaļanoj znanstvenoj metodi; o raspravama, koje zaisto ńešto prilažu općenim tekovinama nauke; o velikom kulturno-historijskom i dubokom historijsko-sofijskom studiju: to se čudim, kako je g. rec. mogao ovako lako toliko lijepih ovih riječi napisati. Ja bih se bojao ovako što napisati.

G. se B. ne slaže sa mnom, kad tvrdim, da je jazu između „gospode" i „naroda" uzrok „*tuđa* kultura" (ne, kako piše g. B.: „tuđa *kultura*"), pa upozoruje na „milieu", na „spoļašńa obiļežja, koja odaju trag određene kulture", a „hvataju se i najpasivnijih članova ńeke kulturne zajednice"; s tim u svezi ističe g. recenzent i to, da i ļudi iz „naroda" gledaju drukčije na „narod" iz drugoga kraja, gdje je drukčija nošńa i drugi običaji. „Ono osobito gledańe „gospode" na „narod" i „naroda" iz jednoga na „narod" iz drugoga sela svodi se in ultima analysi na identične psihične faktore", — veli g. B.

Potpisujem. Samo ne vidim, zašto g. B. ne će da pristane uza me, kad velim, da je *tuđa* kultura uzrok jazu između „gospode" i „naroda"; jer, ako već mala „kulturna zajednica" jednoga sela drugačije gleda na „kulturnu zajednicu" drugoga sela *u istoj etnijskoj skupini*, gdje im je toliko toga zajedničko: kako ne će zajednice „određene kulture" kud i kamo drugačije gledati na zajednice *tuđe* etnijske skupine? A to sam ja tvrdio. Samo ja tvrdim još i ovo: Opreke su etnijske mnogo jače od opreka, što ih među članovima iste etnijske skupine može stvoriti *milieu*, pa se ja *ne usuđujem svoditi ih na psihične faktore*, *identične* s onim psihičnim faktorima, koji su uzrok oprekama među članovima različitih „kulturnih zajednica" u istoj etnijskoj skupini. *Kad bi se to moglo*, *etnologija bi postala suvišna*, jer bi na ńezino mjesto došla *psihična antropologija*, koja je tek eto ime dobila. Zato — polako i redom! Psihologija će tek na osnovu etnijskih podataka svoditi opreke na identične psihične faktore.

Nisam ja dakle, — kako veli g. recenzent, — „smetnuo s uma vele znatnu kulturno-historijsku čińenicu" (t. j. onaj *milieu*), već g. B. nije možda ni imao na umu ovoga, što sam ovdje sada rekao.

G. je recenzent posegnuo i za I. sv. „*Zbornika*“, pak (razumjevši me pońešto krivo) piše: „Ta upravo je glavna zadaća današńega naučnoga istraživańa, da nađe „*tuđe* forme“, koje su sapińale narodno pjevańe, pričańe, i cijelo živļeńe . . . Za ovakav naučni rad hoće se . . .“ Da, hoće se mnogo toga, česa ja po svoj prilici opet nemam. No ovo nije baš ovako. Ima jedna struja, škola, koja svuda traži tuđe djelovańe, ali čitavo naučno istraživańe ne ide za tim. Što se toliko poređuje (a to je i pravo), to nije traženje tuđinštine, već prikupļańe građe za svāđańe na one „identične psihične faktore.“

III. sv. „Zbornika“. Ovdje imadu čitaoci pred sobom prvu polovinu III. sveska; druga će polovina izaći oko nove godine.

Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji. Opširna je ova rasprava, od koje se ovdje priopćuje početak, pisana u izvorniku češki, a prijevod je hrvatski priredio urednik.

Trebarjevo. Opis je narodnoga života u Trebarjevu i okolici priopćen ovdje upravo onako, kako ga je opisala mlada žena iz naroda *(gl. daļe)*. Ispušteno je ńešto poradi nedostatka prostora i drugih neprilika, a mijeńano nije ni slovca gotovo; jedino su postavļene rastavnice u pismu.

Studiju o čisto jezikoznanstvenoj strani trebarskoga govora prepuštamo našim jezikoznancima. Za one, koji nisu ni malo vični ovomu govoru spomińem ovo:

Ovo je t. zv. kajkavski ili kekavski govor: mj. kńiževnoga *što* govore „kej.“

1. Mjesto onoga *a* u kńiževnom govoru, koji je postao od poluglasa ъ ili ь, ima ovaj govor *e* (rijetko *o)*: „sneja“ („zose*h*nuti“).

2. U ovom su govoru dva u kńiževnom govoru neobična glasa: jedno je otvoreno „e“ (koje je u sredini između glasa „a“ i „e“), u tisku predočeno znakom e („e“ s malom kvačicom); drugo je glas između „u“ i „o“, u tisku predočeno znakom „u“ („u“ odozgora spojeno).

3. Ovaj govor redovito ne trpi vokala na početku riječi (osim *i)*, već pred *a*, *o*, *e* voli *j*, a pred u — *v*: „jäpoštol“, „jöke“, „jè“, „vuve“ *(apoštol, oko, e, uho)*.

4. Mjesto nenaglašenoga kńiževnoga „o“ na kraju riječi govori se čisto „e“: „dobre“, „lepe“, „têle“, — ali „to“, „zlo“.

5. Glas se *j* vrlo rado gubi, a zijev se između samoglasa ukida, osobito između „a“ i „e“: „kat e“ *mj.* „kat je“; „ondâ“ mj.: „ondă je“, „šûmâ“ mj. „šuma je“; „nâ 'v“ mj. „na ov“.

6. Glas se *h* redovito ne čuje, već se iza *a*, *e* i *i* mijeńa u *j*, a iza *o* i *u* u *v*, ako se posve ne gubi: „v gačaj“, „sneja“, „dijati“, „sova“, „muva“.

7. Od *ht* postaje *št:* „štel“, (htel), „što“ (od „hto“, a to od „kto“ = tko).

8. Glasovi se *d* i *g* i pred vokalima, pa pred nasalima *(n* i *m)* i likvidama *(r, l)* u riječima *kad, god, neg* mijeńaju u bezvučne: „kat e“ t. j. „kad je“, „nek e“ mj. „neg je“; ovo u tisku nije pridržano.

9. Glasa *ļ* ovaj govor ne pozna („prijatel“, „mul“), a mj. *ń* ima *jn* („mejne“ *mańe).*

10. Ima i drugih glasovnih promjena, koje se mjestimice javļaju i u drugim dijalektima: „dromne“ (drobno), „zemna“ (zemļa), „mluk“ (vnuk, unuk), „nadožejna“ (mladožeńa), „jena“ (jedna), „jopojnka“ (oponka: *n* ispred *k* i *č* u *ń* t. j. *jn*, cf. mańkati — mancare), a otuda i u nom.: „jopojnek“ mj. „oponek“; metateza ima u riječi „jojer“ (stsl. *orêhъ*, dakle: „jorej“) i „Međidorje“ mj. „Međiodrje“ (zemļa među Odrama).

11. Naglas je biļežio urednik, i to redovno samo onim riječima, koje se drugačije naglasuju nego u kńiževnom govoru. No u ovom govoru ima i treći dugi naglas, slabiji od akuta; tako se u ovom govoru dobro razlikuje naglasom n. pr. *loc. sing.* od *loc. pl.* riječi „rukâv“: „na rukáve“, jer je u *loc. sing.* „á“ dugo, koliko hoćete, rekao bih, a u *loc. pl.* je povišajna duļina odmjerena.

12. Što se tiče leksikalne strane ovoga govora, to bi se tek ńekoliko riječi moglo s uspjehom protumačiti, budući da bi velikoj većini riječî trebalo na široko značeńe opisivati, — a to spada u sam opis života. Sámo čitańe ne će, mislim, biti osobito teško ni štokavcu, a za lakše izučavańe bit će svakomu cjelovitomu opisu dodan popis riječî, kad opis bude svršen.

Muhamedanska ženidba u Bosni. Tuđe i nepoznatije riječi: aman *joj; pardon* ašči-kaduna *kuharica* bahtli *sretan* bajram *najveći praznici muslimanski* bašlija *pribodača* begenišem *dopada mi se* bejturan *vrst mirisava cvijeća* bezistan *skup dućana* borija *vrst svirale* boščaluk *(dar od djevojke: košuļa, gaće, svitńak i zlatom izvezen rubac)* ćasa *bakrena posuda* čaršaf *pońava* čorape *postole* dernek *sajam* ģan *duša* ģanfez *tanko svileno platno* ģuma *molitva u ģamiji* hal *nevoļa* hajirli *sretno* hater *voļa, ļubav* hesab *broj* hizmečarica *sluškińa* izun *privola* jagluk *zlatom vezeni otarak* jauklija *draga* jirmiluk *(zlatni novac, 2 for.)* kajas *remen* kanat *krila od vráta* mahala *ulica* mašallah *(„što je bog stvorio“; usklik čuđeńa)* mehkema *kadijinski sud* mehri-muaģel *(što muž mora odmah za svoju ženu potrošiti)* mehri-mueģel *(novci, što ih muž mora dati ženi, ako se rastave, ili ako muž umre)* merak *voļa* musafir *gost* osanisati se *nasititi se* osejriti *razgledati* partokal *naranđa* patliģan *jabučice (sósa, paradajs)* rezačija *bobice suha grožđa* rubija *(zlatni novac, 1 for.)* sevdah *ļubav* šahit *svjedok* šerbe *medovina* ukujsati (okujsati) *vikati* s munare *(torńa) na molitvu* zila *vrst svirale.*

Hrvatstvo u narodnoj uspomeni Hercegovaca. Tuđe i nepoznatije riječi: aćkosum *slava* aferim *(znak priznańa)* akmaģa *(jedna vrsta lovskih sokolova)* akram *vršńak* alčak *oškopica (obješeńak)* (s pameti) *pomjerio pameću* altiluk *(60 novč.)* angarija *napor* aliştiso anģak *nego, i* arabi *ruševine* ardobuļan *pokvareno mlađarče* askerluk *vojništvo* ašluk *trošak* avaz *(ovdje: zli glasovi)* baht *sreća* bajdalije *uzalud* baksuz *nesretna* bakšiš *mala nagrada* bazi vakat aman *nekoć* be *(onako samo riječ)* behut *tišma* belćim *možda* beli *u istinu* bešluk

(50 novč.) betine *vrleti* biļur biļurile *nebrojeno mnogo* bir vaktum *u prvo vrijeme* bobak (na bobak) *jedra, ńežna i lijepa* burazer *brat* butrasta *debeļuškasta* crnomańasta *garavuša* ćehra *lice* ćeif *ćud, voļa* ćelepir *obješeńak* ćemer *svod* ćenar *kraj* ćirpija *voļa* ćulah *maļava bijela kapa od vune* čela, dva *2 noći i 2 dana* čuva *sumńa* čusta *krasna* dahira *(vražji skup)* delendeka *bruka, sram* devonta se *pripovijeda se* deviļati *upravļati* dojačilo *domislilo* dolija *vlada* drndala *govorila, mlatila* duńahetina *svjetina* duvel *mogućnik* duzen *ures* đeč var *(kao: ko sna)* đelčak *nego* đumle *tane* eba *(kao majka)* erbabi *vještaci* elpezan *mahaļka (lepeza)* ešperica *ļepotica* fekat *ipak, ali* fil *(ovdje: div)* grotuļa *množina* ǵeńak *rat, okršaj* han-pamuk *najļepša vrsta vate* haste *doista* ibretim se *divim se* ič *ništa za to* ićram *počast* ijanetica *domišļajka* illa (i: inla) *krivica* ilom *nego* inčije *drugčije* inlećar (gl.: illa) insan *čovjek* iseta *dijelovi* iskličati *kazati* iskoli se *izvrši se* istilah (po i. *potanko)* išiva se *izrađa se* ispeļuga se *izmakne se* izbanda *iziđe* izparjetiti *osloboditi* jalan šahit (kao: *izgubļenik)* janeći *kao* jaran *drug, prijateļ* jazija *pismo* jeńi *nov* jokturunmaz *ne zna se* kabiļa *familija* kanitno *slabo* katel *ubojica* klabuńala *udarala puhala* kongora *vijeće* kušum (kuršum) *tane* kutarisati se *osloboditi se* kuvetli *snažan* laštrocaju se *namignu jedan drugom* lazum (nema l.) *nije stalo* ļutine *timori* makul *zgoda* mal *imańe, blago* mańa *(onaj dio među očima povrh nosa, koji zgrišpa ili smriška, kad se čovjek razļuti)* mavićage (izišlo na m.) *isplavilo se, izrodilo se* meram *drago* miraz *nasļedstvo* muhabeti se *pripovijeda se* muhasera *podsijedańe, opsada* mulući *vladari* mumćim *moguće* murećef *crnilo* mušir *poglavica zemļe* nabrcnuti *nastradati* nadoklatica *besposlica* nafake *dijela u sreći i dobru* nalet *vrag* nasuliti *nagoditi* nono *(no) ono* obrlati *skloni* ordija *mnoštvo* pajvan *nakit* paraćesike *komadiće* patisava *miruje* pelišan *propast* plaho *silno* pobundao *pomrsio* počrčkali *mali boj zametnuli* podkusurali *namirili* polafio *pomamio* popešćeši *pošaļe, pokloni* posvedio *polakomio* prilibiti se *privući se* proholaćio *iskvario* rahatluk *zadovoļstvo* redifa *rezerva* rńaga *sila, množina* roga *vrag* rušpe *zlatni novac* sihiri *uroci* sevlija *čempres* sišet *gorńi pod, strop* skacali se *uhvatili se u škripcu* skastio *naumio* skentra *obleti* skubetila *presvodila* slota *teret* sul *pogodba, mir* sunđer *spužva* šalavije *beskorisne stvari* šćemerila *presvodila* šušumoļice *trice* tavla *dvor* telef učiniti *uništiti* trofač *oštećen* tuhaf (na istom ti je tuhafu *isto ti je)* tumbeleiše *ne ide za rukom* tutuleb *smušeńak* tutuli *sakriva* tuvana *nikad boļe* uifrizio *ražestio* ujisalo *pristajalo* uzajvazio *usplamtio* ukabulio *podnio* ukajili se *privoli* vakat *vrijeme* vala *bora mi* vasija *baštenik* vižlin *(15 novč.)* velaićun *(kao: boga mi* velade *haļine* velahet *znade* zaceno i zakopistio *(oboje) unesrećio* zaćosao *zaļubio* zeman *staro doba* zenđil *bogat* zert *mučno* zgrotiti *uništiti* zvrčati *zdravo gledati.*

Naši suradnici.

G. Ludvik Kuba poznati je češki glazbenik i sabirač i izdavač slovjenskih narodnih popijevaka.

Kata Jajnćerova[1], seļanka u Trebarjevu, rođena je u tom selu g. 1876. Udala se g. 1893., pa ima i dvoje djece (djevojčica na sl. 6. ńezina je kćerka). Živi s mužem i svekrvom kao i drugi Trebarci. U školu je išla neuredno, ostavila ju prije vremena, pa piše vrlo rđavo. I ako je za „*Zbornik*" napisala još dva puta ovoliko, ne vidim, da bi joj se pismo popravilo. Slika je ńezina na početku ovoga sveska, no vrlo je loša.

G. M. F. beg Kulinović rođen je Sarajlija, a sada uči pravo u Beču. Osim opisa muhamedanske svadbe dao nam je za „*Zbornik*" i lijep broj pjesama, što ih pjevaju muhamedanske djevojke. Ima ih prekrasnih. Slika je našega bega iz mlađih dana. I ja sam ga bio naslikao, kaki je sada, ali se sam sebi pričinio odviše mrk, pa mi je dao ovu.

G. Ivan Zovko rođen je Hercegovac, a sada je učiteļ u sarajevskoj trgovačkoj školi. Ńegovih prinosa za „*Zbornik*" ima za čitavu veliku kńigu.

Svih suradnika, koji su do sada poslali „*Zborniku*" prinosa, ima 69. Među ovima su četiri ženske, a petero su čeļad iz naroda, seļaci i seļanke. Popis imènâ svih ovih suradnika i mjestâ, koja opisuju, priopćit ćemo u 2. polovini III. sveska.

---

[1] Prezime „Jajnčȅr" glasilo bi štokavski „Jȁnčīr" (a tako se i zove na pismu) ili (kad se *n* pred *č* promijeni u *ń*, kad se palatalizira) „Jańčir". Prezime je načińeno od „Janko".

„Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena“ izlazi dva puta na godinu. Cijena mu je za **pretplatnike** bez poštarine u Zagrebu:

☞ **for. 2.—,** ☜

a s poštarinom **20** novč. više.

Pretplata za polovinu sveska **1 for.,** a s poštarinom for **1·10.**

ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

SVEZAK III., DRUGA POLOVINA.

(Sa 5 slika.)

UREDIO

DR. ANT. RADIĆ.

U ZAGREBU 1898.

KŃIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Cijena for. 1·25.

Sadržaj.

Rasprave.

Građa.

Vjesnik.

Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji.

Po stručnom svom putovańu iz g. 1890. i 1892. podaje

ĻUDEVIT KUBA.

(Nastavak.)

Gradski zborovi.

Neodoļive su te južne morske noći! A dio čarobne ńihove miline to je lagodno domaće pjevańe momaka i djevojaka, koje na lagahnu slatko milu melodiju niže ńekoliko prostih, običnih, no čistih troglasa, mirno dopiruć do vedrine večerńega neba, dok se iza ńekoliko takata ne raspline u dugi, do beskrajnosti oslabļeni završni trozvuk. A iza kratkoga odmora počne snova — drugom kiticom. Laki tenor skače u visinu i smjelo previja u zraku žalobni svoj pijev. K ńemu priskoči za čas drugi glas i sprovađajuć ga u običajnim tercama spaja se s ńim u premilu svježu dvojku. A debeli bas podaje dvojci stalno tlo i pravi stvarni osnov. I opet se dugim, sve slabijim trozvukom preruši na čas besplatni naš koncerat. Mili zvuci oduševļenih pjevača lete po valovima u beskrajnost, vraćaju se od blizih stijena s malo tek oslabļenom jekom i ulaze s ostalim čarom u nutrinu slučajnih slušalaca.

Drugda ćemo začuti pjevańe dańu. No to je, čini se, drugo: nije tako lijepo. Očito su krive okolnosti. Dańu je naime pjevańe pače ļepše, jer dańu pjevaju redovito ženske, a one imaju ļepši i lakši glas. Pjevaju u poslu: perući rubļe, tarući konopļe, ili pred kućom u krugu vezući. Vidi se, da večerńemu pjevańu pojačava dojam poetsko doba. Večerom pjevaju najviše momci. Stanu u okrug, glavni pjevač metne sebi ruku na lice, a onda otvorivši usta počne jakim glasom. Ostali se istom kasnije sve po malo različito pridružuju. To je obično po svršetku posla u večer, pak po nedjeļama i svecima, u svakidašńe dane nikada pravilno. Tako pjevaju svojim djevojkama i prijateļima pod prozorom, a ako imadu novaca, u krčmi, gdje se sve trese od ńihova pjevańa; nemaju li, sjednu gdjegod u prikrajak i svrše svoju produkciju jevtinije, a koliko se tiče samoga pjevańa, i uspješnije.[1]

[1] „Nepodopštine" ove progone dalmatinski politički uredi. U Makarskoj nijesu smjele ni djevojke pod večer pjevati. A tamošńi mi je moj znanac priopćio, da je zabrańeno bilo pjevati praļama i dańu na mjestu „pod kulom", gdje su kod izvora neprestano prale i pjevale. A krasno su

Stranac i domaći čovjek s dopadnošću će pogledati taki gradski zbor, no ništa više. Posebnom se kakovom cijenom ne odlikuje, a u svojoj originalnosti zaostaje daleko za zbornim pjevańem prostoga naroda ruskoga. Unutrašńe mu je uređeńe vrlo prosto. Već je označeno u glavnim crtama. Ovdje treba istaknuti samo ńeke tačke, kojima se gradski zborovi odlikuju.

1. *Sve su dalmatinske gradske popijevke u dur-načinu.* Samo sam u Makarskoj čuo od tamošńega krojača dvije popijevke u *molu;* gdje ih je naučio, ne zna, no od drugih nijesam ih čuo. Držim stoga, da pripadaju susjednoj Hercegovini. Pjevao je s dvjema svojim kćerkama lijepim dvopjevom. Napjevi imadu neobični, posebni značaj, obiļežje široke, snažne melodijice:

Umjereno. **Makarska.**

15.

Raz-bo-li se Jo-vo, Jed-no mom-če mla-do,

Raz-bo-li se Jo--vo, Jed-no mom-če mla-do,

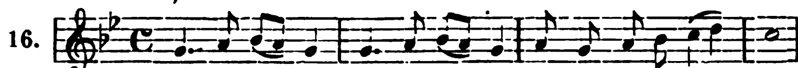
Raz-bo-li se Jo--vo, Jed-no mom-če mla-do.

Pitala ga majka:
„Što je tebi, sine?“
„Umrit ću ti, majko,
Jer me boli glava,
Jer me boli glava,
Ne ću preboliti.
Ak' ti umrem, majko,
Ne kopaj me, majko,
Dje se drugi kopa,
Već me kopaj, majko,
Kod Marinog stana,
Dje 'no mlada spava.
I na grobu mome
Četiri prozora:
Prvi prozor, majko,
Dje 'no sunce sija,
Drugi prozor, majko,
Dje 'no vila biva,
Treći prozor, majko,
Dje 'no kiša liva.
A četvrti prozor,
Dje draga prebiva.

pjevale. Ne divim se tim popijevkama, kako sam prije već kazao, ali je i to boļe nego ništa. Tako se ne podiže narod, kad mu se otimļe pjesma. A da bi mu se gubitak nadomjestio kako drugačije (n. pr. besplatnim kazalištem, ili koncertima), o tom nijesam čuo. Sumńam, hoće li biti ļepše, budu li makarske praļe, mjesto da čitav dan pjevaju, čitav dan — blebetale.

I na glavi mojoj
Moga siva vranca.
Zobi mu podajte,
Piti mu ne dajte:
Nek me vranac plače,
Kad me draga ne će."

Uzdržaļivo. **Makarska.**

16.

Da u-mr'je-mo, da u-mr'je-mo, da svi iz-gi-ne - mo!

Da u - mr'je-mo, da svi iz - gi - ne - - - - - - - - mo!

Da u-mr'je-mo, da u-mr'je-mo, da svi iz - gi - ne - - - - mo!

U grob ćemo da legnemo.
Dok je nama Obilića mlada,
Ne daj, brate, da nam Turčin
vlada,
Dok je nama Obilić Miloša,
Bit će Turkom vavik sreća loša.
Kako soko golubove davi,
Tako Miloš jadne Turke gńavi.

2. *Harmonijski je osnov prost: trozvuk osnovni i dominantni; subdominantni se također često nalazi.*

Djevojački zbor. **Šibenik.**
Plovko. **Sama.**

17.

Za-spa-la dje - voj -ka dr'je-nu na ko - ļe - nah,

Zbor.

Siv ju so - ko bu - di, Ter dje - voj - ku ļu - bi:

„Ajd, ustan', djevojko!
Ajd, uran', djevojko!
Breg će se orinut,
Dr'jen će se odkinut,
A ti ćeš mi, dušo,
Sa Savom otići".[1]

[1] Ovu sam pjesmu osim teksta pod notama dopunio riječima, što sam ih zapisao u Slavoniji. I u Šibeniku sam se morao žuriti, pa sam videći poznati mi tekst odmah rađe zapisivao novu pjesmu zapisavši glazbu.

Muški zbor. Trogir.

18.

Muški zbor. Omiš.

Korakom. **Sâm.** **Zbor.**

19.

3. Unutrašńe uređeńe, koliko se tiče vođeńa glasova, jednako je prosto: napjev se pravilno vodi sredńim glasom u tercama, a basu

[1] Daļe teksta ne priopćujemo, jer je nerazumļiv, kao što je i ovo malo pod notama. G. je pisac dao sebi vaļda tekst napisati, pa ga je, ne poznavajući hrv. jezika, krivo prepisao, što se vidi n. pr. po onom „smiha", a bez sumńe ima biti „smiļa"; a da to nije pisarska pogreška, vidi se po tom, što g. pisac tumači: „nema smiha" — „neni smichu"! — *Ur.*

[2] Ni ovdje daļe ne priopćujemo teksta, jer nije ništa osobito. — *Ur.*

je zadaća, da jasno označi trozvuk bilo u temeljnoj osnovi, bilo u sekstakordu.

Momački zbor. Imotski.

Polako.

20.

Ako se sredńi glas oslabļuje drugačije, a ne jednako u tercama, to je zato, da se boļe označi koja već bilo harmonija (*).

Muški zbor. Omiš.

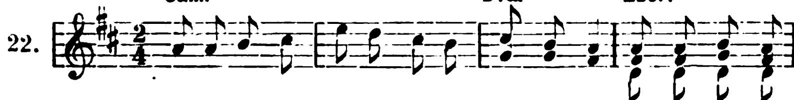
Posve lagano.

21.

Anđeli od raja
Bili ti na pomoć!

Muški zbor. Imotski.

22.

Sadržaj.

Rasprave.

Građa.

Vjesnik.

Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji.

Po stručnom svom putovańu iz g. 1890. i 1892. podaje

ĻUDEVIT KUBA.

(Nastavak.)

Gradski zborovi.

Neodoļive su te južne morske noći! A dio čarobne ńihove miline to je lagodno domaće pjevańe momaka i djevojaka, koje na lagahnu slatko milu melodiju niže ńekoliko prostih, običnih, no čistih troglasa, mirno dopiruć do vedrine večerńega neba, dok se iza ńekoliko takata ne raspline u dugi, do beskrajnosti oslabļeni završni trozvuk. A iza kratkoga odmora počne snova — drugom kiticom. Laki tenor skače u visinu i smjelo previja u zraku žalobni svoj pijev. K ńemu priskoči za čas drugi glas i sprovađajuć ga u običajnim tercama spaja se s ńim u premilu svježu dvojku. A debeli bas podaje dvojci stalno tlo i pravi stvarni osnov. I opet se dugim, sve slabijim trozvukom preruši na čas besplatni naš koncerat. Mili zvuci oduševļenih pjevača lete po valovima u beskrajnost, vraćaju se od blizih stijena s malo tek oslabļenom jekom i ulaze s ostalim čarom u nutrinu slučajnih slušalaca.

Drugda ćemo začuti pjevańe dańu. No to je, čini se, drugo: nije tako lijepo. Očito su krive okolnosti. Dańu je naime pjevańe pače ļepše, jer dańu pjevaju redovito ženske, a one imaju ļepši i lakši glas. Pjevaju u poslu: perući rubļe, tarući konopļe, ili pred kućom u krugu vezući. Vidi se, da večerńemu pjevańu pojačava dojam poetsko doba. Večerom pjevaju najviše momci. Stanu u okrug, glavni pjevač metne sebi ruku na lice, a onda otvorivši usta počne jakim glasom. Ostali se istom kasnije sve po malo različito pridružuju. To je obično po svršetku posla u večer, pak po nedjeļama i svecima, u svakidašńe dane nikada pravilno. Tako pjevaju svojim djevojkama i prijateļima pod prozorom, a ako imadu novaca, u krčmi, gdje se sve trese od ńihova pjevańa; nemaju li, sjednu gdjegod u prikrajak i svrše svoju produkciju jevtinije, a koliko se tiče samoga pjevańa, i uspješnije.[1]

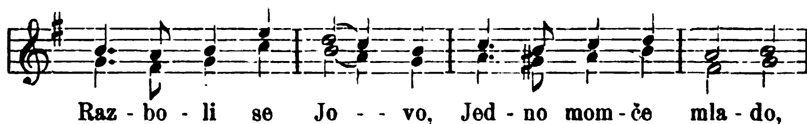
[1] „Nepodopštine“ ove progone dalmatinski politički uredi. U Makarskoj nijesu smjele ni djevojke pod večer pjevati. A tamošńi mi je moj znanac priopćio, da je zabrańeno bilo pjevati praļama i d a ń u na mjestu „pod kulom“, gdje su kod izvora neprestano prale i pjevale. A krasno su

Stranac i domaći čovjek s dopadnošću će pogledati taki gradski zbor, no ništa više. Posebnom se kakovom cijenom ne odlikuje, a u svojoj originalnosti zaostaje daleko za zbornim pjevańem prostoga naroda ruskoga. Unutrašńe mu je uređeńe vrlo prosto. Već je označeno u glavnim crtama. Ovdje treba istaknuti samo ńeke tačke, kojima se gradski zborovi odlikuju.

1. *Sve su dalmatinske gradske popijevke u dur-načinu.* Samo sam u Makarskoj čuo od tamošńega krojača dvije popijevke u *molu;* gdje ih je naučio, ne zna, no od drugih nijesam ih čuo. Držim stoga, da pripadaju susjednoj Hercegovini. Pjevao je s dvjema svojim kćerkama lijepim dvopjevom. Napjevi imadu neobični, posebni značaj, obiļežje široke, snažne melodijice:

Umjereno. **Makarska.**

15.

Pitala ga majka:
„Što je tebi, sine?"
„Umrit ću ti, majko,
Jer me boli glava,
Jer me boli glava,
Ne ću preboliti.
Ak' ti umrem, majko,
Ne kopaj me, majko,
Dje se drugi kopa,
Već me kopaj, majko,
Kod Marinog stana,

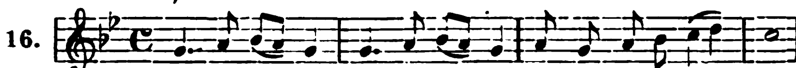
Dje 'no mlada spava.
I na grobu mome
Četiri prozora:
Prvi prozor, majko,
Dje 'no sunce sija,
Drugi prozor, majko,
Dje 'no vila biva,
Treći prozor, majko,
Dje 'no kiša liva.
A četvrti prozor,
Dje draga prebiva.

---

pjevale. Ne divim se tim popijevkama, kako sam prije već kazao, ali je i to boļe nego ništa. Tako se ne podiže narod, kad mu se otimļe pjesma. A da bi mu se gubitak nadomjestio kako drugačije (n. pr. besplatnim kazalištem, ili koncertima), o tom nijesam čuo. Sumńam, hoće li biti ļepše, budu li makarske praļe, mjesto da čitav dan pjevaju, čitav dan — blebetale.

I na glavi mojoj
Moga siva vranca.
Zobi mu podajte,
Piti mu ne dajte:
Nek me vranac plače,
Kad me draga ne će.“

Uzdržaļivo. **Makarska.**

16.

Da u-mr’je-mo, da u-mr’je-mo, da svi iz-gi-ne - mo!

Da u - mr’je-mo, da svi iz - gi - ne - - - - - - - - mo!

Da u-mr’je-mo, da u-mr’je-mo, da svi iz - gi - ne - - - - mo!

U grob ćemo da legnemo.
Dok je nama Obilića mlada,
Ne daj, brate, da nam Turčin vlada,
Dok je nama Obilić Miloša,
Bit će Turkom vavik sreća loša.
Kako soko golubove davi,
Tako Miloš jadne Turke gńavi.

2. *Harmonijski je osnov prost: trozvuk osnovni i dominantni; subdominantni se također često nalazi.*

Djevojački zbor. **Šibenik.**
Plovko. **Sama.**

17.

Za-spa-la dje-voj-ka dr’je-nu na ko - ļe - nah,

Zbor.

Siv ju so-ko bu-di, Ter dje-voj-ku ļu - bi:

„Ajd, ustan’, djevojko!
Ajd, uran’, djevojko!
Breg će se orinut,
Dr’jen će se odkinut,
A ti ćeš mi, dušo,
Sa Savom otići“.[1]

[1] Ovu sam pjesmu osim teksta pod notama dopunio riječima, što sam ih zapisao u Slavoniji. I u Šibeniku sam se morao žuriti, pa sam videći poznati mi tekst odmah rađe zapisivao novu pjesmu zapisavši glazbu.

Muški zbor. Trogir.

18.

Ja sam jad - na si - ro - ti - ca, Ne - mam ni - šta

is - pod ne - ba, Već da slo-žim svo - ga lis - ca, Ki to mi da

ko - mad le - ba. Ne - ma smi - ha, nit ļu - bi - ce,

Da ja ki - tim gro - - ba tvo - ga.[1]

Muški zbor. Omiš.

Korakom. **Sâm.** **Zbor.**

19.

Dra-ga s dragim go - vo - ri, Da se raz - go - vo - ri.

„Ko - ja ti je tu - ži - ca bit zlo - vo - ļan?“[2]

3. Unutrašńe uređeńe, koliko se tiče vođeńa glasova, jednako je prosto: napjev se pravilno vodi sredńim glasom u tercama, a basu

[1] Daļe teksta ne priopćujemo, jer je nerazumļiv, kao što je i ovo malo pod notama. G. je pisac dao sebi vaļda tekst napisati, pa ga je, ne poznavajući hrv. jezika, krivo prepisao, što se vidi n. pr. po onom „smiha“, a bez sumńe ima biti „smiļa“; a da to nije pisarska pogreška, vidi se po tom, što g. pisac tumači: „nema smiha“ — „neni smichu“! — *Ur.*

[2] Ni ovdje daļe ne priopćujemo teksta, jer nije ništa osobito. — *Ur.*

je zadaća, da jasno označi trozvuk bilo u temeljnoj osnovi, bilo u sekstakordu.

Momački zbor. Imotski.

Polako.

20.

Ako se sredńi glas oslabļuje drugačije, a ne jednako u tercama, to je zato, da se boļe označi koja već bilo harmonija (*).

Muški zbor. Omiš.

Posve lagano.

21.

Anđeli od raja
Bili ti na pomoć!

Muški zbor. Imotski.

22.

Sadržaj.

Rasprave.

Građa.

Vjesnik.

Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji.

Po stručnom svom putovańu iz g. 1890. i 1892. podaje

Ļudevit Kuba.

(Nastavak.)

Gradski zborovi.

Neodoļive su te južne morske noći! A dio čarobne ńihove miline to je lagodno domaće pjevańe momaka i djevojaka, koje na lagahnu slatko milu melodiju niže ńekoliko prostih, običnih, no čistih troglasa, mirno dopiruć do vedrine večerńega neba, dok se iza ńekoliko takata ne raspline u dugi, do beskrajnosti oslabļeni završni trozvuk. A iza kratkoga odmora počne snova — drugom kiticom. Laki tenor skače u visinu i smjelo previja u zraku žalobni svoj pijev. K ńemu priskoči za čas drugi glas i sprovađajuć ga u običajnim tercama spaja se s ńim u premilu svježu dvojku. A debeli bas podaje dvojci stalno tlo i pravi stvarni osnov. I opet se dugim, sve slabijim trozvukom preruši na čas besplatni naš koncerat. Mili zvuci oduševļenih pjevača lete po valovima u beskrajnost, vraćaju se od blizih stijena s malo tek oslabļenom jekom i ulaze s ostalim čarom u nutrinu slučajnih slušalaca.

Drugda ćemo začuti pjevańe dańu. No to je, čini se, drugo: nije tako lijepo. Očito su krive okolnosti. Dańu je naime pjevańe pače ļepše, jer dańu pjevaju redovito ženske, a one imaju ļepši i lakši glas. Pjevaju u poslu: perući rubļe, tarući konopļe, ili pred kućom u krugu vezući. Vidi se, da večerńemu pjevańu pojačava dojam poetsko doba. Večerom pjevaju najviše momci. Stanu u okrug, glavni pjevač metne sebi ruku na lice, a onda otvorivši usta počne jakim glasom. Ostali se istom kasnije sve po malo različito pridružuju. To je obično po svršetku posla u večer, pak po nedjeļama i svecima, u svakidašńe dane nikada pravilno. Tako pjevaju svojim djevojkama i prijateļima pod prozorom, a ako imadu novaca, u krčmi, gdje se sve trese od ńihova pjevańa; nemaju li, sjednu gdjegod u prikrajak i svrše svoju produkciju jevtinije, a koliko se tiče samoga pjevańa, i uspješnije.[1]

[1] „Nepodopštine" ove progone dalmatinski politički uredi. U Makarskoj nijesu smjele ni djevojke pod večer pjevati. A tamošńi mi je moj znanac priopćio, da je zabrańeno bilo pjevati praļama i dańu na mjestu „pod kulom", gdje su kod izvora neprestano prale i pjevale. A krasno su

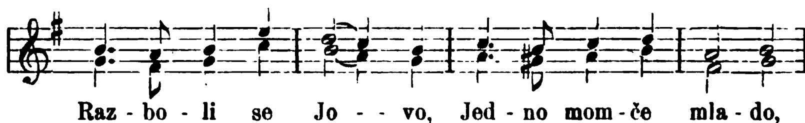
Stranac i domaći čovjek s dopadnošću će pogledati taki gradski zbor, no ništa više. Posebnom se kakovom cijenom ne odlikuje, a u svojoj originalnosti zaostaje daleko za zbornim pjevańem prostoga naroda ruskoga. Unutrašńe mu je uređeńe vrlo prosto. Već je označeno u glavnim crtama. Ovdje treba istaknuti samo ńeke tačke, kojima se gradski zborovi odlikuju.

1. *Sve su dalmatinske gradske popijevke u dur-načinu.* Samo sam u Makarskoj čuo od tamošńega krojača dvije popijevke u *molu;* gdje ih je naučio, ne zna, no od drugih nijesam ih čuo. Držim stoga, da pripadaju susjednoj Hercegovini. Pjevao je s dvjema svojim kćerkama lijepim dvopjevom. Napjevi imadu neobični, posebni značaj, obiļežje široke, snažne melodijice:

Umjereno. **Makarska.**

15.

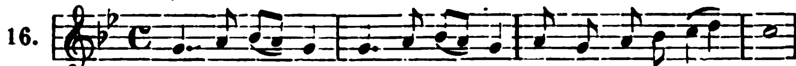
Pitala ga majka:
„Što je tebi, sine?“
„Umrit ću ti, majko,
Jer me boli glava,
Jer me boli glava,
Ne ću preboliti.
Ak' ti umrem, majko,
Ne kopaj me, majko,
Dje se drugi kopa,
Već me kopaj, majko,
Kod Marinog stana,
Dje 'no mlada spava.
I na grobu mome
Četiri prozora:
Prvi prozor, majko,
Dje 'no sunce sija,
Drugi prozor, majko,
Dje 'no vila biva,
Treći prozor, majko,
Dje 'no kiša liva.
A četvrti prozor,
Dje draga prebiva.

pjevale. Ne divim se tim popijevkama, kako sam prije već kazao, ali je i to boļe nego ništa. Tako se ne podiže narod, kad mu se otimļe pjesma. A da bi mu se gubitak nadomjestio kako drugačije (n. pr. besplatnim kazalištem, ili koncertima), o tom nijesam čuo. Sumńam, hoće li biti ļepše, budu li makarske praļe, mjesto da čitav dan pjevaju, čitav dan — blebetale.

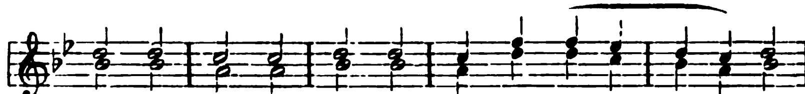
I na glavi mojoj
Moga siva vranca.
Zobi mu podajte,

Piti mu ne dajte:
Nek me vranac plače,
Kad me draga ne će.“

Uzdržaljivo. **Makarska.**

16.

Da u-mr'je-mo, da u-mr'je-mo, da svi iz-gi-ne - mo!

Da u - mr'je-mo, da svi iz - gi - ne - - - - - - - mo!

Da u-mr'je-mo, da u-mr'je-mo, da svi iz - gi - ne - - - - mo!

U grob ćemo da legnemo.
Dok je nama Obilića mlada,
Ne daj, brate, da nam Turčin
vlada,

Dok je nama Obilić Miloša,
Bit će Turkom vavik sreća loša.
Kako soko golubove davi,
Tako Miloš jadne Turke gńavi.

2. *Harmonijski je osnov prost: trozvuk osnovni i dominantni; subdominantni se također često nalazi.*

Djevojački zbor. **Šibenik.**

Plovko. **Sama.**

17.

Za-spa-la dje-voj-ka dr'je-nu na ko - ļe - nah,

Zbor.

Siv ju so - ko bu - di, Ter dje - voj - ku ļu - bi:

„Ajd, ustan', djevojko!
Ajd, uran', djevojko!
Breg će se orinut,

Dr'jen će se odkinut,
A ti ćeš mi, dušo,
Sa Savom otići“.[1]

[1] Ovu sam pjesmu osim teksta pod notama dopunio riječima, što sam ih zapisao u Slavoniji. I u Šibeniku sam se morao žuriti, pa sam videći poznati mi tekst odmah rađe zapisivao novu pjesmu zapisavši glazbu.

Muški zbor. Trogir.

18.

Ja sam jad - na si - ro - ti - ca, Ne - mam ni - šta is - pod ne - ba, Već da slo - žim svo - ga lis - ca, Ki to mi da ko - mad le - ba. Ne - ma smi - ha, nit ļu - bi - ce, Da ja ki - tim gro - - ba tvo - ga.[1]

Muški zbor. Omiš.

Korakom. **Sâm.** **Zbor.**

19.

Dra-ga s dragim go - vo - ri, Da se raz - go - vo - ri. „Ko - ja ti je tu - ži - ca bit zlo - vo - ļan?“[2]

3. Unutrašńe uređeńe, koliko se tiče vođeńa glasova, jednako je prosto: napjev se pravilno vodi sredńim glasom u tercama, a basu

[1] Daļe teksta ne priopćujemo, jer je nerazumļiv, kao što je i ovo malo pod notama. G. je pisac dao sebi vaļda tekst napisati, pa ga je, ne poznavajući hrv. jezika, krivo prepisao, što se vidi n. pr. po onom „smiha“, a bez sumńe ima biti „smiļa“; a da to nije pisarska pogreška, vidi se po tom, što g. pisac tumači: „nema smiha“ — „není smichu“! — *Ur.*

[2] Ni ovdje daļe ne priopćujemo teksta, jer nije ništa osobito. — *Ur.*

je zadaća, da jasno označi trozvuk bilo u temeljnoj osnovi, bilo u sekstakordu.

Momački zbor. Imotski.

Polako.

20.

Vrb-ni - če nad mo-rem, Vrb-ni - če nad mo - rem, Vi-

so - ka pla - ni - - no! Traj-na - ni - na - ni ne - ne,

Traj-na - ni - na - ni ne - - ne, Vi - so - ka pla - ni - no!

Ako se sredńi glas oslabluje drugačije, a ne jednako u tercama, to je zato, da se bole označi koja već bilo harmonija (*).

Muški zbor. Omiš.

Posve lagano.

21.

A - ko si leg - la spat, A - ko si leg - la spat,

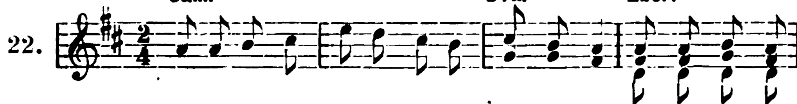

A - ko si leg - la spat, Bi - la ti lah - ka noć!

Anđeli od raja
Bili ti na pomoć!

Muški zbor. Imotski.

Sâm. **Dva.** **Zbor.**

22.

Za-vi-la se bi-la lo-za vi - no - va, Uz ta - ra - bu

Sadržaj.

Rasprave.

Građa.

Vjesnik.

— — —

Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji.

Po stručnom svom putovańu iz g. 1890. i 1892. podaje

Ļudevit Kuba.

(Nastavak.)

Gradski zborovi.

Neodoļive su te južne morske noći! A dio čarobne ńihove miline to je lagodno domaće pjevańe momaka i djevojaka, koje na lagahnu slatko milu melodiju niže ńekoliko prostih, običnih, no čistih troglasa, mirno dopiruć do vedrine večerńega neba, dok se iza ńekoliko takata ne raspline u dugi, do beskrajnosti oslabļeni završni trozvuk. A iza kratkoga odmora počne snova — drugom kiticom. Laki tenor skače u visinu i smjelo previja u zraku žalobni svoj pijev. K ńemu priskoči za čas drugi glas i sprovađajuć ga u običajnim tercama spaja se s ńim u premilu svježu dvojku. A debeli bas podaje dvojci stalno tlo i pravi stvarni osnov. I opet se dugim, sve slabijim trozvukom preruši na čas besplatni naš koncerat. Mili zvuci oduševļenih pjevača lete po valovima u beskrajnost, vraćaju se od blizih stijena s malo tek oslabļenom jekom i ulaze s ostalim čarom u nutrinu slučajnih slušalaca.

Drugda ćemo začuti pjevańe dańu. No to je, čini se, drugo: nije tako lijepo. Očito su krive okolnosti. Dańu je naime pjevańe pače ļepše, jer dańu pjevaju redovito ženske, a one imaju ļepši i lakši glas. Pjevaju u poslu: perući rubļe, tarući konopļe, ili pred kućom u krugu vezući. Vidi se, da večerńemu pjevańu pojačava dojam poetsko doba. Večerom pjevaju najviše momci. Stanu u okrug, glavni pjevač metne sebi ruku na lice, a onda otvorivši usta počne jakim glasom. Ostali se istom kasnije sve po malo različito pridružuju. To je obično po svršetku posla u večer, pak po nedjeļama i svecima, u svakidašńe dane nikada pravilno. Tako pjevaju svojim djevojkama i prijateļima pod prozorom, a ako imadu novaca, u krčmi, gdje se sve trese od ńihova pjevańa; nemaju li, sjednu gdjegod u prikrajak i svrše svoju produkciju jevtinije, a koliko se tiče samoga pjevańa, i uspješnije.[1]

---

[1] „Nepodopštine“ ove progone dalmatinski politički uredi. U Makarskoj nijesu smjele ni djevojke pod večer pjevati. A tamošńi mi je moj znanac priopćio, da je zabrańeno bilo pjevati praļama i d a ń u na mjestu „pod kulom“, gdje su kod izvora neprestano prale i pjevale. A krasno su

Stranac i domaći čovjek s dopadnošću će pogledati taki gradski zbor, no ništa više. Posebnom se kakovom cijenom ne odlikuje, a u svojoj originalnosti zaostaje daleko za zbornim pjevańem prostoga naroda ruskoga. Unutrašńe mu je uređeńe vrlo prosto. Već je označeno u glavnim crtama. Ovdje treba istaknuti samo ńeke tačke, kojima se gradski zborovi odlikuju.

1. *Sve su dalmatinske gradske popijevke u dur-načinu.* Samo sam u Makarskoj čuo od tamošńega krojača dvije popijevke u *molu;* gdje ih je naučio, ne zna, no od drugih nijesam ih čuo. Držim stoga, da pripadaju susjednoj Hercegovini. Pjevao je s dvjema svojim kćerkama lijepim dvopjevom. Napjevi imadu neobični, posebni značaj, obiļežje široke, snažne melodijice:

Umjereno. **Makarska.**

15.

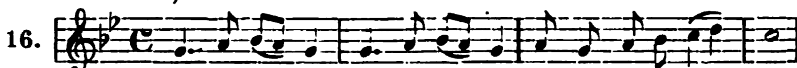
Pitala ga majka:
„Što je tebi, sine?“
„Umrit ću ti, majko,
Jer me boli glava,
Jer me boli glava,
Ne ću preboliti.
Ak' ti umrem, majko,
Ne kopaj me, majko,
Dje se drugi kopa,
Već me kopaj, majko,
Kod Marinog stana,
Dje 'no mlada spava.
I na grobu mome
Četiri prozora:
Prvi prozor, majko,
Dje 'no sunce sija,
Drugi prozor, majko,
Dje 'no vila biva,
Treći prozor, majko,
Dje 'no kiša liva.
A četvrti prozor,
Dje draga prebiva.

— — — —

pjevale. Ne divim se tim popijevkama, kako sam prije već kazao, ali je i to boļe nego ništa. Tako se ne podiže narod, kad mu se otimļe pjesma. A da bi mu se gubitak nadomjestio kako drugačije (n. pr. besplatnim kazalištem, ili koncertima), o tom nijesam čuo. Sumńam, hoće li biti ļepše, budu li makarske praļe, mjesto da čitav dan pjevaju, čitav dan — blebetale.

I na glavi mojoj
Moga siva vranca.
Zobi mu podajte,
Piti mu ne dajte:
Nek me vranac plače,
Kad me draga ne će.“

Uzdržaljivo. **Makarska.**

16.

Da u-mr'je-mo, da u-mr'je-mo, da svi iz-gi-ne - mo!

Da u - mr'je-mo, da svi iz - gi - ne - - - - - - - mo!

Da u-mr'je-mo, da u-mr'je-mo, da svi iz - gi - ne - - - - mo!

U grob ćemo da legnemo.
Dok je nama Obilića mlada,
Ne daj, brate, da nam Turčin vlada,
Dok je nama Obilić Miloša,
Bit će Turkom vavik sreća loša.
Kako soko golubove davi,
Tako Miloš jadne Turke gńavi.

2. *Harmonijski je osnov prost: trozvuk osnovni i dominantni; subdominantni se također često nalazi.*

Djevojački zbor. **Šibenik.**
Plovko. **Sama.**

17.

Za-spa-la dje-voj-ka dr'je-nu na ko - ļe - nah,

Zbor.

Siv ju so - ko bu - di, Ter dje - voj - ku ļu - bi:

„Ajd, ustan', djevojko!
Ajd, uran', djevojko!
Breg će se orinut,
Dr'jen će se odkinut,
A ti ćeš mi, dušo,
Sa Savom otići“.[1]

[1] Ovu sam pjesmu osim teksta pod notama dopunio riječima, što sam ih zapisao u Slavoniji. I u Šibeniku sam se morao žuriti, pa sam videći poznati mi tekst odmah rađe zapisivao novu pjesmu zapisavši glazbu.

Muški zbor. Trogir.

18. Ja sam jad - na si - ro - ti - ca, Ne - mam ni - šta is - pod ne - ba, Već da slo-žim svo - ga lis - ca, Ki to mi da ko - mad le - ba. Ne - ma smi - ha, nit ļu - bi - ce, Da ja ki - tim gro - - ba tvo - ga.[1]

Muški zbor. Omiš.

Korakom. **Sâm.** **Zbor.**

19. Dra-ga s dragim go - vo - ri, Da se raz - go - vo - ri. „Ko - ja ti je tu - ži - ca bit zlo - vo - ļan?“[2]

3. Unutrašńe uređeńe, koliko se tiče vođeńa glasova, jednako je prosto: napjev se pravilno vodi sredńim glasom u tercama, a basu

[1] Daļe teksta ne priopćujemo, jer je nerazumļiv, kao što je i ovo malo pod notama. G. je pisac dao sebi vaļda tekst napisati, pa ga je, ne poznavajući hrv. jezika, krivo prepisao, što se vidi n. pr. po onom „smiha“, a bez sumńe ima biti „smiļa“; a da to nije pisarska pogreška, vidi se po tom, što g. pisac tumači: „nema smiha“ — „není smichu“! — *Ur.*

[2] Ni ovdje daļe ne priopćujemo teksta, jer nije ništa osobito. — *Ur.*

je zadaća, da jasno označi trozvuk bilo u temeljnoj osnovi, bilo u sekstakordu.

Momački zbor. **Imotski.**

Polako.

20.

Vrb-ni-če nad mo-rem, Vrb-ni-če nad mo-rem, Vi-

so-ka pla-ni--no! Traj-na-ni-na-ni ne-ne,

Traj-na-ni-na-ni ne--ne, Vi-so-ka pla-ni-no!

Ako se sredńi glas oslabļuje drugačije, a ne jednako u tercama, to je zato, da se boļe označi koja već bilo harmonija (*).

Muški zbor. **Omiš.**

Posve lagano.

21.

A-ko si leg-la spat, A-ko si leg-la spat,

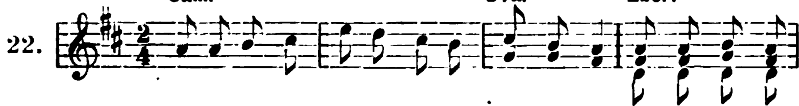
A-ko si leg-la spat, Bi-la ti lah-ka noć!

Anđeli od raja
Bili ti na pomoć!

Muški zbor. **Imotski.**

Sâm. **Dva.** **Zbor.**

22.

Za-vi-la se bi-la lo-za vi-no-va, Uz ta-ra-bu

Pripjev.

vi - no - va, uz ta - ra - bu vi - no - va. A cu-maj, cu-maj,

cu-maj, cu-maj, cum cum cum. cu-maj, cu-maj, cum cum cum,

cu-maj, cu-maj, cum cum cum.

O samostalnom, svjesnom vođeńu glasova ne može se redovno ni govoriti. Ipak se iznimice među pjevačima nađe nemirnih duhova, koji gledaju, da iz svoje zadaće ńešto izbiju. Melodičkim zvucima, trilerima, predzvucima, fioriturama, pače i kadencama cifraju svoj „part" neobično svraćajući na sebe pažńu. Na žalost se umijećem svojim previše gizdaju, preobjesni su, a — mijeńaju neprestano svoj glas. S toga je takove slučajeve vrlo teško zapisivati i hvatati. Za to bi trebalo fonografa. Ipak mi je pošlo za rukom, pa sam zapisao ova tri primjera. Moramo se i s ńima zadovoljiti.

Muški zbor. Trogir.

Umjereno.

23. „Bla-go - dar - ni o - ce[1], bla-go-dar-ni o - - - ce,

bla - go - dar - ni o - ce, e - vo mla - da vi - la,

e - - vo mla - da vi - - - la.

[1] *„oce"* mj. *oče* mjestni je izgovor.

Želim vami doći, da bi se skrušila."
„Slobodno pristupi, mladice gizdava,
Sve grihe sakupi, ispovedi pravo,
Što te budem pitat, kazat ćeš mi pravo:
Jesi li imala dragoga kojega,
Jesi l' kada cula nepošten' od ńega?"
„Imala sam drago ko zlatno jabuko,
Od razkoša blaga obrati se u muku.
Skorom na prozoru ja mlada sedeći,
Majka bit na dvoru, ništa ne videći.
Od tuda prolazi mladić pregizdavi,
On mene pogleda, ja ńega pozdravim,
Pa mi sladko rece: ‚mladice gizdava'!"

Muški zbor. Omiš.

24.

Nit virujem vili mojoj,
Da se ne će smilovati.
Ti otvori, ti rastvori
Te prebile prsi tvoje,
Pa ćeš vidjet, gdje počiva
Izrańeno srce moje.

Muški zbor. Trogir.

Polako.

25.

Varijant sredńega glasa u posljednom taktu:

U srcu sam bio ja obran,
Da ćeš, vilo, biti moja.

Te prebile prsi tvoje,
Nakićene s jabukama!

Smiluj mi se, lipa moja,
Na 've noći, koj' ja patim,

Sunce moje iza gore,
Pa ti sipļem cviće u dvore.

4. *Broj* je glasova stvar slučajna, kao gotovo sve, što se tiče vańštine narodnoga zbora. *Pomišļa se*, kako se vidi iz predašńih riječi, kao *tropjev*, pa doista nalazimo najviše troglasnu gradńu.

Muški zbor. Imotski.

Umjereno.

26.

Zora će te probuditi,
Dragi će te poļubiti.

Prija li nam sreća, naći ćemo zbor s vrsnim i darovitim silama, a dopusti li značaj popijevke, četveroglasno pjevańe ne će biti nikada rijetkost.

Omiš.

Polako.

27.

Što se ne ozivaš?
Daj mi ga na znańe,
Neka mladost moja
Ne gre u drugo vladańe.

Cvilit hoću uv'jek,
Vjeruj mi, gospoje,
Al ne ćeš nać' službe
Kano je moja.

Muški zbor. Omiš.

Umjereno.

28.

Jer će doći vr'jeme,
Da ćeš se kajati.

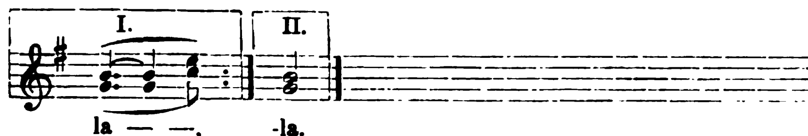
Zato ako nijesmo sretne ruke, pa nalazimo samo nepotpuni zbor, bilo, što je ńekoga iz ńega nestalo, ili ga nema, ostat će nam u rukama puki dvopjev.

Muški zbor. Metković.

29.

Tu je djeva ružu brala,
Pak je zaspala.

K ńoj dolazi mlado momče,
Pak joj govori:

„Ustaj, ustaj, djevojčice,
Tu se ne spava!

Ruža ti je uvehnula,
Što si ubrala,

Mladi ti se oženio,
Kog' si ļubila."

„Neka, neka, nek se ženi,
Prosto da mu je!

Vedro nebo zagrmilo,
Grom ga ubio,

Mene mladu spomińao,
Pak se kajao!"

Biļeška. Ovaki slučajni dvopjev treba razlikovati od pravoga dvopjeva, koji često čujemo u dalmatinskim gradovima. Izuzevši neznatne iznimke — to je neprekidni niz tercâ. Oba glasa počińu u isto vrijeme. Zaustavļati se kod ńih nije potrebno. Evo samo dva primjera:

Umjereno. Supetar, Brač.

30.

Cvi - će mo - je, ja bi te - be bra - la, Di ne-mam dra-ga, Kom' bi te da - la.

Ja imam draga,
Ma m' je daleko, —
Do ńega bi moje
Cviće uvehlo.

Plovko, brzo. Imotski.

31.

Še - ta - o sam go - ri do - li Po ze - le - noj baš - či, Tra - ži - o sam ko - ju vo - lim, Ho - ću li ju na - ći, Ho - ću li ju na - ći.

Kraju (!) mene iz daleka
Djetelina trava,
I na travi sjedi seka
Rumena i plava.

Uplašena, neļubļena
Ļubit se ne dade,
Ter govori: nemoj, dragi,
Da mi majka znade.

Ja potrkah, da poļubim
Uplašenu seku,
Koju nisam ja vidio
U mojemu v'jeku.

„Ne boj mi se, srce moje,
Ja ću te uzeti,
Ter rumeno lice tvoje
Do smrti ļubiti."

Otuda je jasno, da u dalmatinskim gradovima treba opreza kod zapisivańa pjesama od p o j e d i n a c a. Narod pjeva samo u zborovima, ili u dvopjevima. Posve je prirodno, da će nam pjevati od prilike onaj dio zbora, koji obično pjeva. Je li to slučajno thema, napjev,

sreća naša. Ali to svagda ne mora biti. Tako mi se dogodilo kod pjesama, koje sam najprije zapisao u Dalmaciji. Bio sam sav smeten. Zapisao sam ovo:

Polako. Split.

32.

Cr - ne o - či, svoj' ve - se - ļe, Š ńi - ma si me

za - ma - mi - la, O - ne je - su me - ni vzroč - ne (?)

Tri bi gra - da za - ma - mi - - - - la,

I u gradu Alambega,
Oli brajnavego (?) ńega.

Svaki vještiji glazbenik zna, da to nije napjev. Ali se i to vidi, da to nije samo drugi glas. To je smjes jednoga i drugoga. Ni melodija nije u takoj zgodi jasna:

Plovko, ne polako. Trogir.

33.

E - vo sam ti do - ša - o Iz da - le - ka mi - sta,

Nisam ti donio,
Dušo moja, ništa,
Neg sam ti donio

Organ, grlo moje,
Koje će proslavit
Slavno ime tvoje.

5. Zbor, što smo ga malo prije čuli, nije dakle ništa stalna i određena, već je djelo časa, t. j. prilikâ djelomice vańskih — tko se od pjevačâ slučajno nađe, — djelomice unutrašńih — kakove su pjevači voļe, darovitosti, jakosti i visine glasa. Događa se, da muški zbor ima svoga visokoga sopranistu, malena dječarca, ili se pak djevojački zbor ponosi kojom sretnicom s visokim *c*, a po tom sastav zbora postaje opet zanimļiv, ako se ne počne pjevati previsoko: onda se i mladi glasić digne nad napjev i pjeva sredńim glasom za oktavu više. Ovaj sam evo napjev slučajno zapisao na jedan i na drugi način. Porede li se oba, stvar će se najboļe razjasniti.

Muški zbor. **Trogir.**

Umjereno.

U so - bo - tu na ve - čer Se - di O-sman ter pla - če:

„O Ma - ri - ce, lah - ka noć, Su - tra ću ti, du - šo, doć!“

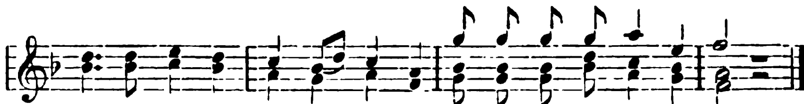
(Ti u mene, ja u tebe,
Neka ļubav ne vehne.)

Djevojački zbor. **Trogir.**

Umjereno.

O, ja - vo - re, ja - vo - re, Tvo - je dr - vo naj - bo - ļe!

Pod ja - vo-rom sam vi - no pio I dje - voj - ke ļu - bi - o.

Katkada se poradi toga stvori iz svih glasova okruglo klupko, iz kojega se napjev ne može pravo razabrati.

Djevojački zbor. **Trogir.**

Polako.

Ve - se - la ra - do - sti, Kru-no - vi - to bla - go,

Sve mo - je ža - lo - sti, Mo - je mi - lo dra - go![1]

[1] Daļe je tekst nerazumļiv. — *Ur.*

Kakav je po tom dvopjev, vidi se iz ovih primjera:

Djevojački zbor. Trogir.

36.

Na - re - sla je tra - va dje - te - li - na Po uzaj (?) dvo-

ra, do Jur - je - va dvo - ra.[1]

Djevojački zbor. Trogir.

37.

„Što ma - le - na pri - maš, I š ńim vla-dat mo - reš,

Što se zla - tom re - siš, U - dat se ne mo - reš.

Stela di matina,
Bila golubica,
Dušo mia bambina
Rumena ružice!

Daj se mi napiti
Te ladne vodice,
Koje si donila
Pri danka zorice.“

„Nimam ja ni kapļe
Cv'jeće sam zalila,
Što mi je ostalo,
Ličca sam umila.

Što mi je ostalo
Na kruni studenca,
To sam ja zalila
Tri zelena vinca.“

6. Vańsko uređeńe zborova ima jednu glavnu i znatnu biļegu: *svagda počińe jedan pjevač, a drugi se istom poslije pridružuju.* To ima svoj praktični uzrok, da se ostali uzmognu dobro pripraviti.

[1] I ovdje je tekst nagrđen. — *Ur.*

Muški zbor. **Imotski.**

Plovko.

38. [music score]

Bu - di - la maj - ka I - - va - na U o - či svet' - ga I - va - na.

„Ustani, Ivo, sine moj,
Stara je majka ustala,
B'jele je dvore omela,
Crnu je kafu skuvala,
Ladne je vode don'jela.
Ustani, ustani, sine moj,
Prođe ti vila mimo dvor
Srebrnim vidrom na glavi,
Srebrnim srpom u ruci."
„Neka je, neka, nek' se uda,
Neka se u me ne uzda."
„Ńegov je prsten u mene,
A moj je vinac u ńega.
Uvela mladost ńegova,
Kako 'no moj vinac u ńega!"

Ove sam osobitosti najboļe opazio u Šibeniku, gdje sam zapisao ńekoliko djevojačkih zborova. Tu bi svagda počela *altistica*. Ispjevala bi prvi dio napjeva, a onda bi drugi dio prihvatila *sopranistica* (ili odmah sa zborom, ili bi se zbor za čas pridružio). Altistica bi opet počela kod prvih nota. Jednako bi odahnula i kod zadńih nota napjeva, da uzmogne opet početi drugu kiticu. Treba na ime znati, da se tu pjeva jako, iz svih sila, s pravim naporom. Zato se pjevańe i čuje daleko. No otuda je jasno i to, što je pjevańe, ako se iz bliza sluša, kao derańe, jer se gotovo silom razvija. Ali se to u daļini gubi, pa čujemo opet samo milu, čistu intonaciju, na kojoj se jedino mogu osnivati dalmatinski zborovi.

Djevojački zbor. **Šibenik.**

Umjereno.

39. [music score]

Nit' je bi - lo, nit' će bi - ti, nit' je bi - lo, nit' će bi - ti, nit' je bi - lo, nit' će bi - ti, Da će - mo se mi sva - di - ti.

Evo ima pet meseci,
Činim ļubav sa dv'je r'ječi.
Nisam ni s kim, nego s tobom,
A sada ću s hladnim grobom.

Dođi k grobu, pa poklekni,
Suznim okom 'vako reci:
„Ovde leži ļubav vjerna,
Sad ga grli zemļa crna."

Djevojački zbor. Šibenik.

Umjereno.

40.

U po-gle-du ļu-bav sto - ji, Ru - ži - com se ti na - zo - vi. U po-gle-du ļu-bav sto - ji, Ru - ži - com se ti na - zo - - - - - vi.

Nije ono ļubav prava,
Što se srebrom, zlatom dava,
Već je ono ļubav prava,
Što sa srcem srce stavļa.

Uzmi pušku i ubi me,
Tvojom rukom sahrani me.
Ja ti praščam krvcu moju
Za veliku ļubav tvoju.

Djevojački zbor. Šibenik.

Brzo.

41.

U - ra - ni - la bi - la vi - la Ju-trom sa go - - re. Ra - di ko-ga te cvi - ti - ća Bra - la sa go - - re? Ra - di ko-ga te cvi - ti - ća Bra - la sa go - - re?

Lipost tvoju ugledala,
S neba anđela,
Sama sobom besedila
Bila vesela:

„Čuj de, Bože, krepost moju,
I moj urešaj,
Ne uživa mladost moja,
Što je za mene.“

Djevojački zbor. Šibenik.

Polako.

42.

Ja - bu - ka ru - me - na, Ka cva-teš u li - - - ti,

Mla - di - ce po - šte - na, Ka će u - vik bi - ti!

Od tvoga života
Tebe mladost r'ješi,
Jer taka ļepota
Stoji pod nebesi.

Ma je li grehota,
Da ta mladost biva,
I taka ļepota
Da sama prebiva?

(Nastavit će se.)

Sitniji prilozi.

Narod.

J. MICHELET: „LE PEUPLE“ (1798—1898.).

Ļetos se navršuje sto godina od narođeńa J. Micheleta, slavno poznatoga pisca *Franceske povjesti* i mnogobrojnih drugih djela. Mańe će biti poznato, da je Michelet napisao prije više od pô stoļeća (1846.) djelo o narodu, o t. zv. „prostom“ narodu. Neka ovo ńekoliko stranica, kojima sam nakanio popuniti i razjasniti ńeke svoje misli iznesene u *Osnovi za sabirańe i proučavańe građe o narodnom životu*, bude ujedno posvećeno stogodišńoj uspomeni velikoga franceskoga umnika, a to tim više, što je ńegovo djelo o „narodu“ među narodoznancima s nepravom gotovo zaboravļeno.

Za ovo svoje djelo kaže sam proslavļeni pisac u poslanici Edgaru Quinetu (str. I—XXXV.), da je to više nego kńiga, da je to on sâm: „c'est moi-même;“ da je ovo djelo sačińeno od ńega, od ńegova života, od ńegova srca.

Morao bih prevesti čitavu ovu poslanicu Quinetu, pače čitavu kńigu, kad bih htio pokazati ļubav i oduševļeńe Micheletovo, potanko i duboko ńegovo poznavańe narodne duše. Kad to ne mogu, pabirčit ću samo po božanstvenim stranicama, da barem u glavnim crtama razložim Micheletovo mišļeńe o narodu.

Čujmo, što Michelet već u spomenutoj poslanici Quinetu piše o narodu: „Ne treba se čuditi, što ja, koji poznam prošlost ovoga naroda kao nitko, koji sam i sâm živio ńegovim životom, ćutim, kad mi se govori o narodu, potrebu dokazâ istinitosti. Kad sam idući naprijed u svoj *Povjesti* došao do savremenih pitańa, pa kad sam svratio okom na kńige, u kojima su se raspravļala, priznajem, da sam se začudio, kad sam našao sve u protuslovļu sa svojim uspomenama. Tad sam zatvorio kńige, pa sam pošao među narod, koliko sam samo mogao; samotni je pisac pošao u dubinu mnoštva, slušao ńegovu buku, biļežio glasove . . . Ja sam pitao ļude i slušao ńih same o ńihovu udesu, sabirao s ńihovih usta ono, česa nema svagda ni u najsjajnijih pisaca: riječi zdravoga smisla . . . Koliko sam tako sabrao nove pouke, koje

nema ni u jednoj kńizi, to je teško vjerovati. Poslije razgovora s genijalnim ļudima i najspecijalnijim učeńacima — razgovor je s narodom najpoučniji. Ako ne možeš razgovarati s Bérangerom, Lamennaisom, ili Lamartineom, idi u selo i govori sa seļakom. Što ćeš naučiti od onih u središtu? Što se tiče salonâ, ja nijesam iz ńih izašao, a da ne bi opazio, kako mi se srce smańilo i ohladilo“ (str. IV).

Danas je malo ļudi obične, pače i više današńe naobrazbe, koji bi išto držali do ovih Micheletovih misli o narodu, a i u vrijeme ńegovo jedva ih je bilo više. Većina će naše inteligencije slegnuti sumńičavo ramenima, a ako bi tko htio sebi dati računa o uzrocima ovomu mišļeńu, najpriličnije je istini, da bi mu dovoļni tumač bio romantizam, ako već ne bi i Micheleta ubrojio u čudake svoje vrste. No prije nego još koju o tom kažem, spomenut ću već ovdje jedan primjer, koji dokazuje, da se Michelet nije ni izdaleka bavio samo „romantičnom“ stranom narodnoga života. Odmah iza ovoga, što smo malo prije čuli, razlaže pisac: kako to, da se je oko 1842. godine u mańim radničkim obiteļima nakupila sva sila platnenoga ruha, premda su se nadnice snizile. Ovakim se pitańima redovno ne bave romantici.

No ovo mišļeńe Micheletovo nema posla s romantizmom, jer, koliko nije čista istina, da je romantizam pobudio zanimańe za „prosti“ narod, toliko je istina, da romantici nijesu poznavali naroda, pače nijesu ni marili za ń. Nije ovdje mjesto, da o tom raspravļam. Boļe će biti, da govori Michelet, koji je s ove strane dobro poznavao barem franceske romantike. Evo, što on kaže (str. XI): „Romantici su mislili, da je umjetnost poglavito u ružnom. Oni su mislili, da su najjači umjetnički dojmovi u rugobi moralnoj. Slobodna im se ļubav činila poetičnijom od obiteļi, krađa od rada, kazniona od radionice. Da su sami sašli sa svojim ličnim patńama u dubinu zbiļskoga savremenoga života, bili bi vidjeli, da obiteļ, rad, najniži život naroda ima sam po sebi svetu poeziju. Tu poeziju osjećati i pokazivati — to nije posao mašiniste; tu ne treba pomnožavati teatralnih događajâ. Treba samo očiju za ovo milo svjetlo, da vide u tami, u malenom i niskom, a i srce ti pomaže, da vidiš one kutove oko ogńišta i one sjene Rembrandtove. Dok su se naši veliki pisci držali ovoga, bili su divni. No u opće su svratili okom na fantastično, okrutno, sićušno, iznimno. Nijesu se dostojali opaziti, da slikaju iznimke. Čitaoci su, osobito stranci, mislili, da oni slikaju pravilo, pa su rekli: „Taj je narod takav“.“

Ne ću duļiti. Mogao bih komu i dodijati. Michelet je pišući ovo dobro znao, da će ih malo biti, koji bi ovo razumjeli. Zato je i on, koji je, kako sam veli, izašao iz naroda, s ńim ostario, radio, s ńim trpio; koji je više nego itko kúpio sebi pravo, da može kazati: ja ga poznam; koji je pratio historijski razvoj svoga naroda, — on mjesto svega ostaloga kaže samo jedno: „Prva, poglavita crta, koja me je svagda udivļavala u dugome mom izučavańu naroda, to je, što sam u neredu zapuštenosti, u opačinama bijede nalazio u naroda takovo bogatstvo čuvstva, takovu dobrotu srca, kakova je vrlo rijetka u bogatih slojeva . . . Sposobnost odanosti, snaga požrtvovnosti, to je, priznajem, moje mjerilo za ļude. Veća visina duha, koja izlazi djelomice iz kulture, nikada se ne može mjeriti s ovom sposobnošću, koja je nada sve". Pisac daļe primjerima iz života svoje obiteļi pokazuje, kolika je u naroda sposobnost odanosti i snaga požrtvovnosti.

Već sam kazao, da ima malo i obrazovanih ļudi, koji bi išto držali do ovoga Micheletova mišļeńa o narodu, da i ne govorim o poluobrazovanom građanstvu. U uvodu u svoju *Osnovu* nijesam ja ni izdaleka postavio narod na onu visinu, na koju ga je već pred pô stoļeća postavio Michelet. Pa što sam opazio? U ono malo pismene kritike opazio sam bojazan: e sam evropsku kulturu stavio ispod narodne barbarštine. A usmena je kritika, koliko sam mogao čuti, s jednakim nezadovoļstvom osudila ono moje — više naslućivano nego otvoreno kazano — mišļeńe o ńekom superijoritetu „naroda" nad „gospodom". No kako malo savremena inteligencija ima smisla za razumijevańe bilo kakvoga zanimańa za narod, to se vidi po našem novinstvu i po odzivu, što ga je u inteligenciji našlo novo zanimańe jugoslavenske akademije za narod.

Ovo nerazumijevańe, a po tom i nemar, nije ni čudo, ni sramota. Posve je u skladu s napretkom moderne civilizacije, da se stupci novinâ napuńaju dugim izvješćima o raznim sportskim društvima i tisućama sitnih trica. Posve je razumļivo pače i to, što se u našim novinama može jedan dan čitati članak o vrijednosti, snazi i plemenštini „naroda", drugi dan o ništetnosti savremene kulture, treći dan o zvjerstvu i prostaštvu „naroda", pa o jedinom ńegovu spasu u naručaju moderne civilizacije. No ako je sve to u skladu s napretkom savremene civilizacije, ako se to sve lako razumije, — nije to povoļno svjedočanstvo za tu civilizaciju. No o tom kasnije. Za sada neka Michelet odgovori na ovo pitańe: Kako to, da je inteligencija ovako mlada naroda, kao što su Hrvati i južna im braća, izgubila ńežnu onu vezu sa svojim narodom, kakva se eto opaža u Micheleta? Ta

u nas nema mnogo „gospode“, nema stare gospode, koja bi više kolenâ proživjela u velikim gradovima, — već su gotovo sva naša „gospoda“ od jučer, neprestano niču iz naroda, narod na blizu okružuje gradove, — pa ipak tu gospodu zanima taj svoj narod ili samo kao misera contribuens plebs, ili kao objekat sudbene istrage. Kako je to, da je i onima, koji su nedavno izašli iz seļačkih koliba, seļački narod kao nepoznat i tuđ?

Michelet bi na to odgovorio ovako (str. XXIX): „Oni, koji se uspińu, gotovo svagda tim gube, jer se preobraćaju: oni postaju smjes, polutančad; oni gube originalnost svoga staleža ne stekavši originalnosti drugoga staleža. Nije se teško uspińati, ali je teško uspińući se ostati svoj“.

Mislim, da nas se je mnogi već uvjerio o istinitosti ove Micheletove tvrdńe. Koliko je u nas ļudi, koji se upravo bore, da izgube sve, što ih veže s narodom, iz kojega su jučer nikli, da zametu svoj trag! I izgubili su, a dobili nijesu onoga, za čim su išli, što ih je mamilo: gospodskoga blagorodstva. Koliko ih je, koji bi bez stida, pače s ponosom htjeli reći, kako veli Michelet: „Neprestano mi je na pameti, što sam iskušao u svom djetiństvu, na meni se i danas vidi trag rada, teškoga i mukotrpnoga života, ja sam ostao narod!““

Michelet pače prima i naziv „barbar“, — kad se već tako često napredak i uspińańe naroda poređuje s provalom barbarâ: „Riječ mi se sviđa, ja je primam . . . *Barbari!* . . . Mi barbari imamo jednu prirodnu prednost; ako viši razredi imadu kulturu, mi imamo mnogo više životne topline. Oni nemaju ni snažnoga rada, ni ustrajnosti, žilavosti, svijesti u radu. Ńihovi uglađeni pisci, prava pokvarena djeca svijeta, kao da lete po oblacima, ili boļe, kako su oholo ekscentrični, ne udostojavaju se gledati na zemļu; pa kako bi je oplodili?“ (str. XXIX—XXX).

Koliko naprotiv po Micheletovu mišļeńu vrijedi piscu ona životna toplina, vidi se iz ovih ńegovih riječi: „Oni, koji dolaze sa sokom narodnim, unose u umjetnost novi stepen života i pomlađivańa, ili barem veliku snagu. Oni obično postavļaju cijeļ više, daļe nego drugi, malo pitajući svoju snagu, već više svoje srce“ (str. XXXI).

Pisac je znao, da je ovo ńegovo djelo nesavršeno. Pa zašto ga je izdao: „Ako hoćete svakako znati, ja ću vam kazati: Ja govorim, jer nitko ne bi govorio mjesto mene. Ne stoga, što ne bi bilo sposobnijih ļudi za to, već stoga, što su svi ogorčeni, svi mrze. Ja sam još ļubio . . . Mene je bolio više nego ikoga nesretni jaz,

koji nastoje stvoriti među ljudima, među staležima, — mene, koji ih sve imam u sebi" (str. XXXI—XXXII).

*

Ovo malo, što sam izvadio iz Micheletove poslanice Quinetu, dosta je, da se upozna Micheletov pogled na „narod". U poslanici su samo tvrdńe, koje pisac u djelu dokazuje.

Djelo ima tri dijela. Prvomu je napis *O ropstvu i mržńi* (str. 1—130). Tu pisac potankom analizom pokazuje, kako je s e ļ a k rob zemļi, radnik rob stroju, rob je tvorničar, rob je trgovac, rob je činovnik, rob je bogataš i građanin; svaki je pojedini rob, no jedan drugomu zavidi, jedan drugoga mrzi. Pisac nije, istina, otkrio ništa nova, samo je rasvijetlio najtamnije kutove ļudske duše.

Kolikom je ļubavļu, poznavańem i vještinom ocrtao „brak između seļaka i ńegove zemļe"! Kako je jadan izašao ispod ńegova pera trgovac, koji n. pr. truje narod, — samo da mu posao napreduje (str. 81): „Čovjek umoran od posla unilazi s povjereńem u trgovinu; on je voli, kao svoju kuću slobode: pa što nađe? sramotu. Smjes spirituozâ, što mu se prodaje pod imenom vina, djeluje, kad se napije, kako ne bi djelovalo dvostruko i trostruko toliko vina; to mu svlada možđane, pomuti duh, jezik, kretńe. Pjana, a prazna žepa — trgovac ga baci na ulicu . . . Bogataš ide i kaže: „Eto, to ti je narod!""

Građanin je i smiješan u svom strahu pred narodom (str 106—108): „Neka se trojica sastanu na ulici, pa neka razgovaraju o povišeńu nadnice, građanin se prestravi, viče, zove silu". Većina se vladâ znala ovim dobro poslužiti pokazujući uvijek na Medusinu glavu: terorizam i komunizam. „Povjest nije jošte iz bliza ispitala ove pojave Terreura . . . Naše velike vođe terorističke nijesu bili nipošto ļudi iz naroda, već građani, plemići, obrazovani duhovi, tankoćutni, sićušni, sofiste i skolastici".

Građanin nema dodira s narodom. „On ga ne pozna boļe nego što ga poznadu *Sudske novine*. On ga vidi u svom sluzi, koji mu krade i koji ga drži za ludu. On ga vidi kroz prozor u pijanici, koji eto prolazi, viče, pada, vaļa se u blatu. On ne zna, da je ovaj ubogi vrag, poslije svega, pošteniji nego trovalac na veliko i na malo, koji ga je ovako žalosno uredio".

Michelet je bio, kako je poznato, maknut sa svoga profesorskoga mjesta — poradi demokratske propagande. Kakova je to bila propaganda, vidjet će se iz ove evo himne u prozi, što ju je ispjevao „narodu" na svršetku prvoga odjela ovoga djela (str. 112—116),

prije nego je počeo tražiti uzroke velikoj ovoj „svjetskoj rastavi" (*divorce du monde*, str. 130), ovomu jazu među staležima. Tom je himnom bacio na crnu i hladnu sliku savremenoga društva sjajnu i toplu zraku, koja omogućuje pogled u budućnost. Ja u tom ne vidim propagande u običnom smislu ove riječi. Čitaoci će se sami uvjeriti, da je Michelet pisao bez staleške mržńe, da je pisao kao učeńak. Izvadit ću samo glavne stvari:

„S kim se udružuje bojažļivi razred bogatašâ i građana? Upravo s onim, što je najnestalnije, s političkim vlastima, koje dolaze i prolaze u ovoj zemļi, s kapitalistima, koji će u dan revolucijâ uzeti svoje novčarke i put pod noge . . . Posjednici, znate li, tko se ne će ni maknuti, kao ni sama zemļa? To je narod. Naslonite se na ń".

„Ļudi obrazovani u našim skolastikama ne će preporoditi svijeta . . . Ne, to će učiniti ļudi instinkta, nadahnuća, bez kulture, ili s drugom kulturom (različnom od našega načina, a mi je ne ćemo znati cijeniti), savez s ovima donijeti će život ļudima nauke, praktični smisao ļudima prometa . . ."

„Ne znam, čemu se mogu nadati od velikoga, slobodnoga i plemenitoga udružeńa bogatašâ i građana. Oni su za cijelo bolesni: iz tolike se je daļine teško vratiti. No, ja priznajem, ja se nadam još od ńihovih sinova . . . kako ih vidim u našim školama, pred mojom stolicom. Svagda su oni s velikim srcem primali svaku riječ u prilog narodu. Neka učine više, neka mu pruže ruku, neka u dobar čas učine s ńim savez za opći preporod . . . Što je najjače u ovoj mladeži, to je, što je još blizu narodu, svomu korijenu, otkuda je nikla".

Ovakovoj mladeži predaje Michelet i nastavak svoje *Povjesti* „Što se mene tiče, ja se nadam, da će moja znanost, mili moj studij, povjest, oživjeti po narodnom životu, da će po ovim novim pridošlicama postati velika i spasonosna stvar, o kojoj sam ja snivao. Iz naroda će izaći povjesničar naroda. Taj ga ne će više od mene ļubiti, bez sumńe. U narodu je moja prošlost, prava moja domovina, moje ogńište i moje srce . . . No mnogo toga mi je zapriječilo, da nijesam iz ńega uzeo najplodnijega elementa. Posve apstraktna kultura, koju nam daju, dugo me je sušila. Trebalo je mnogo godina, dok sam izbrisao sofista, što su ga u meni načinili . . . Salila se nesavršena moja povjest u vredniji spomenik, gdje bi se boļe slagala znanost i nadahnuće, gdje bi se među ogromnim i oštroumnim istraživańima posvuda ćutio duh velikoga mnoštva i plodna duša naroda!"

*

U kratkom uvodu u svoju *Osnovu* tražio sam i ja uzrok jazu između „gospode“ i „naroda“ i mislio sam, da sam ga našao u tuđoj kulturi. Kritika — koliko je je bilo — odbila je to mišļeńe. Nije ni čudo. Za ovako općenite misli potreban je dubok i bistar pogled u razvoj civilizacije; a da ovake misli nađu pristašâ, potreban je priznati autoritet, a u malih naroda, koji se sami grde i drže nekulturnima, redovito više vrijedi autoritet tuđinca. Micheletu, mislim, ne će mnogi autoriteta poricati.

Čuli smo, što Michelet misli o „obrazovanim ļudima“, o „apstraktnoj kulturi“, o „modernoj skolastici“, — kako on zove naš način naučańa, — pa o čitavoj ļestvi modernoga društva. Pomislio bi tkogod da je Michelet ili pesimista, ili strančar. Nije. „Ogledavši se na čitavu društvenu ļestvicu, pokazanu na tako malo stranica, salijeće me mnoštvo mislî, bolnih čuvstava, čitav svijet tuge . . . No ja moram odbaciti i svoja čuvstva i svoje uspomene, pa poći u ovoj magli za malim svojim svjetlom“ (str. 117). Pesimiste ne vide svjetla, strančarima je nepoznata bol nad čitavim čovječanstvom. Michelet je progledao razvoj i uspjehe naše kulture, a imao je dosta snage, da kaže istinu o ńoj. On je pokazao zlo već prije pedeset godina, kako ga i danas pokazuju mnogi, koji — s većim, ili mańim poznavańem stvari — govore o „bankrotu“ moderne kulture. No on nije samo grdio: on je pokazao i uzroke zlu.

Gdje je dakle uzrok nepovoļnom uspjehu moderne kulture? Čujmo ga u kratko:

Michelet najprije konstatuje poznatu pojavu: da je ovo novo doba do krajnosti osjetļivo, pa nastavļa: „Pa je upravo ovo doba krajne osjetļivosti ono, gdje se sve čini kolektivnim načinom, koji najmańe prija pojedincu. Râd se svake vrste usredotočuje oko ńeke velike sile, pa čovjek, — hoće, ne će, — ulazi u vrtlog. Koliko u ńem vrijedi, što postaje u ovim ogromnim neosobnim sistemima od ńegovih najmilijih misli, najdubļih boli, jao! tko to može reći? . . . Stroj neizmjeran, veličanstven, nehajan — kreće se, a da i ne zna. da su ńegova mala kolešca, koja se tako tvrdo glođu, — živi ļudi. Pa poznadu li se barem među sobom ova duševna kolesa, koje tjera ista sila? Stvara li nužni ńihov odnošaj u radu i odnošaj moralni? . . . Nipošto. To je čudna tajna ovoga doba; vrijeme, kad se radi najviše zajedno, možda je vrijeme, kad su srca najmańe ujedińena“ (str. 122—123).

Tko ovdje ne vidi istine? Nije li dosta pogledati uredaba vojničkih, činovničkih, pa da se vidi, kako malo u ńima vrijedi čovjek, najsvetije i najmilije ńegove misli i čuvstva?

„Tajna je ova nerazumļiva onomu, tko historijski ne motri razvoja sistema, iz kojega ovo izlazi. Taj sistem zovem ja jednom riječju *mašinizam;* neka mi bude dopušteno, da mu pokažem početak“.

„Sredńi je vijek postavio geslo ļubavi, a doveo je samo do mržńe. On je posvetio nejednakost, nepravdu, a tu je ļubav nemoguća. Silna provala ļubavi i prirode — to zovu Renaissançom — nije stvorila novoga reda, nego se činila kao nered. Svijet je. budući da mu je red nuždan, rekao: „E, pa dobro, ne ļubimo; dosta je iskustvo od tisuće godina. Tražimo red i silu u sjedińenim silama; naći ćemo strojeva, koji će ih držati na okupu bez ļubavi, koji će ļude pribijene, prikovane, prifrknute okruživati, tako lijepo stiskati, da će zajedno raditi, premda će se smrtno mrziti“. „I stvoriše na novo upravne mašine kao što su bile one staroga carstva rimskoga, činovništvo kao Colbertovo, vojske kao Louvoisove“ (str. 123—124). Pisac se je dotakao i politike, umjetnosti i filosofije, pa ovako u kratko skupļa sve u jedno (str. 126): „Država, ne domovina; industrija i kńiževnost, ne umjetnost; filosofija, ne mišļeńe; čovječanstvo, ne čovjek. — Je li čudo, što svijet pati, što ne diše pod ovom pneumatskom mašinom? Našao je, kako će moći biti bez onoga, što mu je duša, što mu je život; govorim o ļubavi“.

Ovo svi znamo i razumijemo. Ja bih se ustavio samo kod dvije stvari. Djelovańe se ovoga mašinizma najboļe vidi u onoj: čovječanstvo, ne čovjek. Je li istina, da se mnogo govori i piše o „humanitetu“, ali samo tako, da k nijednomu od nas ne dođe živi čovjek? Kad ne bi bilo istina, kako bi se dala protumačiti pojava društva *proti* prosjačeńu — *za* prosjake? Mi ļubimo prosjake, samo nam nije milo prosjačeńe. Ovo je u skladu s mašinizmom, no obična pamet toga ne razumije.

Kako je s prosjacima, tako je i s narodom. Za potvrdu Micheletova mišļeńa vrlo je zanimļiv jedan slučaj, koji se nedavno desio u jednom saboru. Zastupnik je jedan htio ńešto živļe naglasiti potrebu, da se pomogne „narodu“. Vanredno je poučno bilo slušati ga, kako se je pomno uklańao svakoj riječi, koja bi mogla odati: da govori čovjek — ļudima; kako se je pomno čuvao, da ne bi u ńem naslutili srca, a sâm da ne dirne slušaocima u srce. Sipao je formule modernoga mašinizma: svemogućstvo države, socijalizacija države itd., — samo mu nije nikako mogla izaći iz ustiju riječ ļubav: bojao se, da mu se ne narugaju, što hoće da od sabornice učini propovjedaonicu: „Ļubav“, „srce“, „duša“, — bez svega toga mogu biti ļudi moderne kulture.

Posve je naravno, što mi jedan za drugoga ne ćemo znati, pa ni ne znamo. Ovo je u svem tom najveće zlo po Micheletovu mišļeńu: „Ja ću ustvrditi pod prisegom, da je među svim ovim istinskim bijedama, kojih ja ne umańujem, još najveća bijeda duhovna. Ja tim mislim nevjerojatno neznańe, u kojem živimo jedni prema drugima, praktični ļudi upravo tako kao i spekulativni. A ovomu je neznańu glavni uzrok to, što mi mislimo, da nam se ne treba poznati; tisuću nas načina, kojima se može raditi bez duše, oslobađa od toga, da bismo morali znati, što je čovjek, da bismo ga morali gledati drugačije, a ne kao silu, kao broj . . . Budući da smo i sami brojevi i apstraktna stvar, pomoću mašinizma riješeni životnoga djelovańa, ćutimo, kako od dana do dana padamo i vraćamo se na ništicu".

„Ja sam sto puta opazio potpuno neznańe, u kojem živi svaki stalež prema drugomu, ne videći i ne hoteći vidjeti. — Mi n. pr. obrazovani duhovi — koliko imamo muke, da spoznamo, što ima dobra u narodu! Mi mu prišivamo tisuću stvari, koje je udes privezao o ńegov način života: staro ili prļavo odijelo, neumjerenost iza posta, prostu jednu riječ, grube ruke, i što ti ja znam? . . . A što bi bilo od nas, da su te ruke mańe grube?" (str. 127—8.).

„*Ovo je, vjerujte mi, najveće zlo na svijetu. Mi se mrzimo, mi se preziremo, t. j. mi se ne poznamo*" (str. 128).

Micheletu nijesu nepoznati lijekovi. Ne poriče im uspjeha, „no prije treba liječiti dušu . . . Zlo leži u srcu", — a spomeneš li danas srce u ozbiļnoj stvari, smiješan si. „Najumnije društvene forme ne će pomoći, ako nijeste za društvo. Od ļudi nauke, umovańa, i od ļudi instinkta — tko će učiniti prvi korak? Mi, ļudi nauke" (str. 129).

Na svršetku prvoga dijela Micheletova *Naroda* sastajemo se evo s nazivom: *ļudi instinkta;* protiv ńih stoje *ļudi nauke, studija.* O ovoj opreci raspravļa pisac u drugom dijelu (str. 131—218). Ovdje tek pisac dokazuje osnove onoga superijoriteta naroda nad školovanim ļudima, s kojimi smo se često sastajali u prvom dijelu. Ovdje i leži sva sila piščeva. Opet je kratko, no jasno pokazao tečaj evropske kulture, da pokaže, kako je neplodna, kako mora biti neplodna, kad prezire instinkt, genij, ono, što je od prirode, a visoko diže samo naučenu, školsku mudrost; „. . . od prvih koraka u znanosti došla je oholost, suptilnost; kritika je ubila prostoću. Refleksija, ludo ponosna na svoju ranu muževnost, prezrela je instinkt kao slabo dijete; tašta, aristokratska, počela se, čim je uzmogla, miješati

s pozlaćenom četom sofistâ, ona je zatajila pred ńihovim smijehom nisko rodbinstvo, koje ju je previše približavalo narodu".

Tako je Michelet dirnuo sámo dno pitańa, istražio ga u svoj ńegovoj dubini. Istina je, on je na jednom mjestu spomenuo i ***drugu*** kulturu, za koju drži, da će biti plodnija od ove naše. No ta je druga kultura drugačija samo po načinu. Michelet dakle ne dijeli čovječanstvo po bitnosti kulture, već samo osuđuje sav način naše grčko-rimsko-kršćanske kulture. Svega se je ne samo dotakao, već je i razložio osnove grčko-rimske i kršćanske kulture. „Svijet oholosti, država grčka i rimska, prezirala je prirodu; ona se je osvrtala samo na umjetnost, samo je ńu cijenila. Ponosna ova starina, koja je marila samo za plemenito, vrlo je dobro u tom uspjela i udušila sve ostalo. Svega je, što se činilo nisko, neplemenito, nestalo: životińe su propale kao i robovi. Carstvo je rimsko, oslobodivši se jednih i drugih, unišlo u veličanstvo pustoši. Zemḷa, trošeći se, a ne obnavḷajući se, postade uz tolike spomenike, koji su je pokrivali, kào mramorni vrt. Bijaše tu gradova, no ne bijaše sela; cirkusâ, slavolukâ, no ni traga kolibama, radnicima" (str. 182).

Ovo je dosta. I na više nego tisućḷetnim ruševinama ovoga i ovakoga svijeta gradimo mi svu svoju kulturu, osnivamo svu ličnu vrijednost pojedinca u današńem društvu. Sjajne zgrade gradimo za ruševine ovoga svijeta, svaki crijepić iz ovoga svijeta pomno spremamo, čuvamo, nad ńim sebi glavu lomimo.

A za živi narod, svoj narod nę marimo.

Tu ima čovjek, nad čim da se zamisli. Zar zbiḷa živa misao u latinskim školama neškolovanoga naroda nije ništa? Ili ako i jest što, zar je zbiḷa samo zlo i barbarstvo? „Je li čovječji instinkt već unaprijed opak? je li čovjek zao od poroda? je li dijete, što ga primam u naručaj, izašlo iz utrobe materine kao mali osuđenik?"

„Na ovo okrutno pitańe, što ga treba samo napisati, sredńi je vijek bez milosrđa, bez oklijevańa odgovorio: Jest" (str. 170).

Tu je eto pisac dotakao sámo dno pitańa. „Crkva, demokratska po svom izbornom principu, postala je eminentno aristokratska poradi teškoće svoga naučańa i neznatnoga broja ḷudi, koji su ga mogli pravo shvatiti. Ona je osudila prirodni instinkt kao opak i pokvaren, pa je od znanosti, od metafizike, od jedne, vrlo apstraktne formule, učinila uvjet spaseńa".

„Sve tajne azijskih vjera, sve tančine zapadnih škola, riječju, sve teškoće, što ih sadržaje istočni i zapadni svijet, sve to stisnuto, složeno u jednu istu formulu!"

„Sredńi je vijek obećao ļubav, a nije je dao. On je govorio[1]: Ļubite, ļubite! no on je posvetio građanski poredak pun mržńe, nejednakost pred zakonom, u državi, u obiteļi. Ńegovo presuptilno naučańe, koje je moglo shvatiti tako malo ļudi, donijelo je u svijet novu nejednakost. On je postavio spaseńe uz cijenu, koja se ne može doseći, uz cijenu tamne znanosti, i tako kao mora tištio svom metafizikom svijeta djecu i priproste“ (str. 174—175).

Pa u čem stoji prednost toga toliko spomińanoga instinkta? Naš je pisac to potanko razložio. Ļudi instinkta „spajaju i vežu, a razlučuju, analizuju malo. Oni ne vole kidati života, a sve im se čini živo. Oni uzmiču u času, kad treba analizom poremetiti ono, u čem ima samo trag životne harmonije . . . Ovaj dar, rijedak u civilizovanih ļudi, općenit je, kako je poznato, u prostih naroda, bili oni divļi, ili barbarski. Priprosti ļudi *(les simples)* simpatizuju sa životom a u zamjenu imadu onaj veličajni dar, da mogu život vidjeti i predvidjeti. To je ńihovo tajno rodbinstvo s genijalnim ļudima . . . Ako ozbiļno proučavate u ńezinu životu i u ńezinim djelima onu tajnu prirode, što je zovemo: čovjek genija, vi ćete naći u opće, da je to onaj, koji je — premda je stekao sposobnosti kritična čovjeka — sačuvao dar priprosta čovjeka. Kad mu se čini, da ga je ńegov unutrašńi čovjek — kritik dotjerao do beskrajnoga razlučivańa, drži mu čovjek prostak jedinstvo pred očima. On mu čuva uvijek osjećaj života, ne dâ, da mu se dijeli. No premda genij ima ove dvije sposobnosti, ļubav je žive harmonije, ńežni je pogled na život u ńega tako jak, da će žrtvovati nauku, samu znanost, ako do ńe ne može doći drugačije nego razčlańivańem“ (str. 193, 195—196).

„Narod ćeš — onako, kako ga treba pravo pomišļati — teško naći u narodu. Opažao ga ovdje, ili ondje, — to nije više on, to je ovaj ili onaj stalež, ovaj ili onaj oblik naroda, promijeńen, promjenļiv. Pravi narod, u najvišoj svojoj snazi, samo je u geniju: u ńem stoluje velika duša. Sav se svijet čudi videći, kako se tromo mnoštvo potresa na najmańu riječ, što je izreče genij, kako oceanski šum umukne pred ovim glasom, kako se narodni valovi vuku za ńegovim petama . . . A zašto da se čudi? Ovaj glas — to je glas naroda; nijem sâm po

[1] Ne treba pisca krivo shvatiti. Pisac ovim ne poriče nijedne riječi, što je u II. sv. *Povjesti Franceske* o tom napisao. On i ovdje unaprijed odbija prigovore veleći u biļešci: da je sredńi vijek ne samo govorio, već je i htio iskreno ļubav. „Ona ganutļiva težńa za ļubavļu — to je, što je stvorilo genij sredńega vijeka i što mu zajamčuje vječnu našu simpatiju“ (str. 174, nota).

sebi, on govori u ovom čovjeku, i Bog s ńim. Tu se u istinu može kazati: Vox populi, vox Dei" (str. 199).

Nije li ovo misticizam? — Ako između materijalizma i misticizma — kako to tvrdi franceski jedan pisac — nema sredine, onda je ovo misticizam. No bilo, kako mu drago, ovo je mišļeńe za narodoznanstvo, za prosuđivańe „narodnih" umotvorina, od velike vrijednosti. Poznato je, kako su se prvi sakupļači narodnoga blaga oduševļavali za „genij naroda", koji je stvorio narodne umotvorine. Nitko nije pomišļao na pojedinca — pjevača, već se slavio narod kao tvorac, pjesnik, pa n. pr. i Preradović pjeva o narodu-pjesniku. Kasnije se mnogima činilo ovo pomišļańe tamno, premalo stvarno, pa danas već većina, — rekao bih, — drži, da su narodne umotvorine plod pojedinoga duha. I tako je ona ńeka kolektivna narodna duša razorena, pomišļańe o ńoj proglašeno zastarjelim.

No ńeke pojave pokazuju, kao da se vraćamo na staro. Na drugome mjestu (gl. *Kńiževne novosti)* govorim o djelu franceskoga strućńaka-mudroznanca Fouillée-a: *Psychologie du peuple français.* Franceski stručńak piše: „U jednom su narodu uzajmice neizmjerno više prepletene i nijesu tako prolazne, kao što su provale kakvoga mnoštva ili skupštine. I u tom je eto smislu, a ne u smislu metafizičkom, narod trajno biće. Isto se tako ne može jedan narod suditi po istraženim po redu pojedincima, od kojih je u ovaj čas sastavļen: sàm sastav treba shvatiti, ne pojedine sastavine. One mogu lijepo biti uvjet sastava, no kad one stanu uzajmično djelovati, *pridolaze tu posebni pojavi i zakoni,* no to ne znači, da ńihovo djelovańe stvara novo biće" (str. 8), — na koje je zbiļski jedva tko i pomišļao. Ako se govori „narod", „narodna duša" i t. d., nije to ništa drugo, nego oni „posebni pojavi i zakoni", kojih ne vidimo u pojedincima, što sastavļaju narod, a vidimo ih u narodu; to je onaj glas, „sam po sebi nijem", kojim govori čovjek iz naroda, narodni čovjek, narodni genij. Nas ovaj čas ne zanima toliko naučno tumačeńe moždanskoga djelovańa po ovim posebnim zakonima (Fouillée, ib. 11 i d.), koliko nam vrijedi to, što se stručńak našega vremena slaže u glavnom s Micheletovim „misticizmom". Naziv „narodna duša" može biti znanstveno neopravdan, no pojava, koja se tako naziva, nije toga radi mańe realna.

Spomenuo sam već na početku, da je Micheletovo ovo djelo tako puno načelnih misli, da bismo ga morali gotovo u cijelosti preštampati. No zadovoļit ćemo se samo zakļučnim mislima.

„Ja sam htio — veli pisac — karakterizovati narodni instinkt, pokazati u ńem izvor života, u kojem obrazovani razredi moraju danas tražiti svoje pomlađeńe; ja sam htio dokazati ovim razredima, jučer rođenima, a već izmoždenima, da im se treba približiti k narodu, iz kojega su izašli“ (str. 212).

„Ako vi ostajete kod toga, da je čovječji instinkt zao, od iskona pokvaren, da čovjek ne vrijedi nego samo toliko, koliko je izbrušen, popravļen, promijeńen znanošću ili vjerskom skolastikom, vi ste osudili narod, i narod dječji, i narode još dječje, što ih zovu divļacima ili barbarima“ (str. 213).

„Čovjek znanosti i obrazovanosti, danas rob apstrakcijâ, formulâ, oslobodit će se samo u dodiru s čovjekom instinkta. Život i mladost ńegova, koju misli obnoviti na dalekim putovańima, — ona je tu, blizu ńega, u onom, što je ńegova socijalna mladost, to jest u narodu. A narod naprotiv, kojemu je neznańe i zapuštenost — kao tamnica, — on će proširiti svoje obzorje, naći će opet slobodni zrak, ako dođe u dodir sa znanošću, ako bude u ńoj — mjesto da ju zavidno ocrńuje — poštivao nagomilane radove čovječanstva, sav napor prećašńega čovjeka“ (str. 228).

„S obadvije strane treba da se srce raširi. Demokraciju su postavili kao pravo i dužnost, po zakonu, — a nemamo nego mrtvi zakon... Ah! primimo ju opet po ļubavi“. — „Vi kažete: „„Što nas briga! Mi ćemo stvoriti tako mudre zakone, tako umjetno uređene i među se složne, da se ne će trebati ļubiti...““ Tko hoće mudre zakone, pa da ih se ļudi drže, treba najprije ļubiti“ (str. 229). „Mańe zakonâ, molim vas, no utvrđujte odgojem princip zakonâ, učinite ih zgodnima i mogućnima; stvorite ļude, i sve će ići dobro“ (str. 305). „Politika nam obećaje red, mir, javnu sigurnost. No čemu sva ova dobra? Da uživamo, da usnemo u mirnoj sebičnosti, da se ne moramo ļubiti ni udruživati“ (str. 306).

„Kako smo nehajni za domovinu i za svijet, ni građani, ni čovjekoļubi, imamo samo jednu stvar, po kojoj mislimo izbjeći sebičnosti; to su obiteļske veze. Biti dobar otac obiteļi, to je zasluga, koju pribijamo kao oglas, i to često s velikim uspjehom“ (str. 232).

„Još ima ļudi — neka reče, tko što hoće — koji su čisti, što se tiče novca; no jesu li čisti od oholosti? hoće li skinuti rukavice, da pruže ruku siromahu čovjeku, koji se uspińe po strmoj stazi udesa? . . . *A ipak, ja vam kažem, gospodine, vaša ruka, bijela*

i hladna, ako se ne dotakne druge, jake, tople i žive, — ne će činiti djelâ života" (str. 308).

*

Ne doimaju li se Micheletove misli — ove i druge — ńekako čudno? Nije li to evanđeoska propovijed ļubavi?

Ja velim, da jest. Ne smeta mi, što bi Michelet sam prosvjedovao protiv toga. Čuli smo ga, što sudi o sredńem vijeku, koji je propovijedao ļubav, a doveo svijet do mržńe. Kod ovoga treba da se časak zaustavimo.

Kad bismo htjeli ńešto krepče u jedno skupiti sve, što izlazi iz Micheletova ovoga djela, mogli bismo kazati: Na ruševinama sadašńe evropske kulture treba podići žrtvenik prostoti, pače barbarstvu: kanimo se nauke i mudrovańa, pa ostanimo kod prirodne zdrave pameti; ne treba nam svih tih zakučastih zakona i vješto smišļenih uredaba, već nas neka u životu s ļudima vodi i ravna ļubav.

Michelet je dobro znao, da on nije prvi propovjednik ļubavi: sredńi je vijek iskreno propovijedao i obećavao ļubav, — ali je nije dao. Zašto? Posvetio je civilni red pun mržńe i nejednakosti, uveo je presuptilno naučańe, čim je stvorio novu nejednakost. Da ńegovo propovijedańe bude uspješnije od sredovječnoga, ruši Michelet ograde staleške dokazujući svu ńihovu mizeriju, vojuje za prirodnu zdravu pamet protiv refleksije i skolastičkih formulâ.

No sjećamo se još dobro, kako je na jednome mjestu kazao, da i narod treba da u znanosti poštuje nagomilane radove čovječanstva, sav napor predašńega čovjeka. Nije li to poricańe predašńih tvrdńa? Kako će „čovjek instinkta" poštivati znanost, ako joj ne zna vrijednosti? A kako će joj znati vrijednost, ako je ne pozna? A ako je upozna, ne će li postati i sâm „rob apstrakcija i formulâ?"

Na ovo bismo mogli naći ńekaki odgovor u samom Micheletovom djelu: „U budućnosti će veliki originalni obretnici biti ļudi, koji se ne će htjeti izgubiti među ovim polutanima sredńe ruke, gdje se izmoždnje svaki prirođeni karakter. *Naći će se jakih ļudi, koji se ne će htjeti uspińati; koji će, rođeni kao narod, htjeti ostati narod.* Ako uzmognu sebi olakšati život, tim boļe; no da uniđu u buržoaziju, da promijene stalež i običaje, toga im se baš ne će htjeti; oni će osjećati, da bi tim malo dobili" (str. 157).

Ovo ne samo da nije pravi odgovor, nego pače svraća osnovnu Micheletovu misao na drugu stazu. Čini se na ime, da ovdje Michelet vidi zlo u „uspińańu", u mijeńańu staleža i običajâ. „Neprestano mijeńańe staleža *(conditions)*, zanimańa, običajâ priječi svako

unutrašńe usavršivańe; ono stvara onu mješavinu, koja je u isti čas prosta, naduta, neplodna“ (str. 158).

Ovo je velika istina. Ako se ovomu doda još savremeno lutańe u odgoju, lutańe u čitańu najrazličitijih po osnovnom mišļeńu djela — kojih je toliko, da jedva dospiješ ugrabiti ovo i ńešto sasvim protivno: — jasno će biti svakome, da u unutrašńem životu t. zv. inteligencije nema ništa stalna, određena, plodna, ni izvorna. K tomu su došli ńeki doista veliki i korisni obreti u znanosti; oni su toj i bez toga nadutoj inteligenciji upravo zavrtjeli mozgom: umišļati si je počela i umišļa si i sada, da je to naknada za duševnu prazninu.

Gdje je dakle korijen zlu? Je li u samoj prosvjeti, dakle u naravi ļudskoj, kad ju svako umno razlučivańe stvarî i pojavâ dovodi do one duševne bijede, o kojoj je toliko bilo govora?

Koliko se je Michelet i oborio na „obrazovane ļude“, na apstrakciju i formule, — odgovor ńegov nije odlučan: on kao da je stao na pô puta. Lijepo je i znanstvevo ocrtao bijedu obrazovanoga svijeta, još ļepše i umnije osvijetlio vrijednost neobrazovanoga naroda; no ne hoteći na koncu ništa i nikoga osuditi (a možda nije vidio ni razloga), koliko su god ńegovi razlozi dovoļni, da pokrenu obrazovane ļude na drugu stazu, — nije se tim zadovoļio, već je prestupio na poļe čuvstva propovijedajući ļubav. Ļubav jedina može zajaziti jaz među „gospodom“ i „narodom“. No Michelet je ostao dužan odgovor na pitańe: Kako je sredńi vijek mogao iskreno žeļeti i propovijedati ļubav, a posvetiti građanski poredak pun mržńe, i ostalo, što smo već spomenuli? Michelet nije protumačio: Otkuda danas tolika težńa za „uspińańem“, pa što je u sebi to uspińańe, što znači za pravo mijeńańe staleža, zanimańa i običaja? Michelet nije ni pokušao dokazati svojih tvrdńa o neplodnosti i suhoći refleksije same po sebi, a jednako nije pokazao uzrokâ onomu toliko spomińanomu ropstvu formulama i apstrakcijama. A barem je sam to ropstvo osjećao. Uzrok onomu lijepo ocrtanomu „mašinizmu“ traži naš pisac samo u tom, što je i sredńi vijek svojim propovijedańem, i renesanca svojim zanosom duhove samo zavela i prevarila ne davši im obećane ļubavi: razočarańe, nevjerovańe u živu ļubav je rodilo mrtvi mašinizam. No ako nas je prevarila renesanca (— da ponovno ne spomińemo sredńega vijeka —), ne će li nas prevariti i Michelet i drugi kulturni buntovnici?

*

Michelet je *kulturni buntovnik*. Kulturnih buntovnika ima više, mnogo, i nijesu od jučer; no on je najobiļeženiji. On je sam priznao, da je b a r b a r, pače mu se riječ sviđa: „Le mot me plaît, je l'accepte". „*Barbari!* Da, to znači: puni novoga soka, živoga i pomladnoga. *Barbari*, t. j. putnici, koji idu prema Rimu budućnosti, idući polagano doduše, svako koļeno ide malo naprijed i ustavļa se samo na samrti, no drugi uza sve to nastavļaju" (XXIX).

Ļepše nije mogao kazati. No ovo je Micheletu samo prispodoba. Ja je uzimļem stvarnije.

M i c h e l e t j e b u n t o v n i k p r o t i v g r č k o - r i m s k e k u l t u r e. Već sam rekao, da nije jedini. Zvali se ti buntovnici Lutheri, Nordaui, Micheleti i ne znam još kako: to su barbari, koji još sveudiļ ruše zidine Rima. Nije čudo, što ne kažu otvoreno, da im je nakana porušiti ih do temeļa: jedni misle, da bi mogli u ruševinama zakopati silno blago, drugi se boje, da ne ostanu bez krova, trećima je žao tolikoga bojovańa oko tih zidina, — a na koncu da samo ostane prah i pepeo: a što je glavno: svi se još uvijek boje, svi su jošte r o b o v i sjaja i veličine rimske, pa stoga i nijesu slobodni borci, već buntovnici. Mrze sve rimsko, a ne usuđuju se, da to otvoreno kažu. No ako su u tom robovi, slobodni su, misle, kad treba navaliti na brata: na ńem iskaļuju sav svoj ropski gńev. Da jasnije kažem: Nije li k r š ć a n s t v o brat „barbarstvu", saveznik i suborac ńegov protiv rimskoga ropstva i poganstva? I gle, s ponosom se propovijeda, da smo se oslobodili od tmine kršćanskoga sredńega vijeka! T u s e v a r a m o. Svi mislimo, da je ono, česa radi je kršćanstvo mrženo, proklińano i grđeno, što nas je tištilo kao mora, — da je to plod kršćanstva; a istina je samo to, da su kršćani — Rimļani i porimļańeni „barbari" — posvetili sve gotovo, što je rimskoga ostalo. A „barbarska" naša narav, ujarmļena u to novo rimsko ropstvo, nije se — ropkińa — usudila i ne usuđuje se ustati ravno na ugńetača, već udri po bratu, koji ti nuđa ļubav, a kriv je samo to, — što je i sâm rob.

Tako su porimļańeni — t. j. obrazovani — barbarski robovi dugo sakrivali i još danas sakrivaju buntovnu svoju borbu za kršćanstvo. Tako su među sobom — ne među onima, koji su ostali „barbari", među prostim narodom — porušili vjeru u živu, punu ļubavi, pravu „barbarsku" nauku: u kršćanstvo. No budući da su polutani, — ni Rimļani, ni barbari — još se uvijek javļa ispod rimskog jarma narav barbarskoga roba: i odviše je očito, da obrazovani svijet osjeća svoju naobrazbu kao jaram, ropstvo. Michelet je to jasno pokazao.

Shvatimo li čitav hod kulture — u najširem, dakako, smislu — novih evropskih naroda kao robovańe kulturi rimskoj i kao borbu protiv ńe, lako ćemo naći odgovor na pitańa, na koja ga Michelet nije dao. Ni sredńi vijek, ni renesanca, — nijedno nije moglo donijeti ļubavi evropskim barbarima, jer je i sredńi vijek i renesanca bila u ropstvu rimskom. Barbarima nije paće ni trebalo donašati ļubavi, već kamo sreće, da ropstvo rimsko nije u ńima razaralo ļubavi! Refleksija i školovańe nije sámo po sebi neplodno, već je neplodno, koliko je u baštińenom ropstvu rimskom; „mašinizam" je Micheletov samo plod baštińene rimske mržńe i nasiļa rimskoga; „uspińańe" Micheletovo, mijeńańe staleža i običajâ — nije ništa drugo, nego renegatstvo barbarâ, pogospođivańe, — porimļańivańe: potuđinčivańe.

Ja ću samo ńeke od ovih tvrdńa potańe razjasniti.

Michelet je sâm našao uzrok neuspjehu sredńega vijeka u tom, što je sredńi vijek „posvetio" mnogo toga, što je rušilo i danas još ruši nauku ļubavi, kršćanstvo. Dosta je, što je Crkva podlegla rimskomu aristokratskomu uređeńu, što je primila, čvrsto držala, i još danas drži rimski jezik. Jaram se rimski ovdje još očito vidi i osjeća. A što je učińeno od barbarski priprostoga evanđeoskoga naučańa, to jasno pokazuju vjerska natezańa i nadmudrivańa, koja su nastajala samo pod utjecajem grčko-rimske filosofije. A koliko je baš Slovjenima, osobito nama Hrvatima škodilo, što je — samo pod utjecajem grčko-rimskim — pukao jaz u samom kršćanstvu i razdvojio istočnu i zapadnu crkvu! To je već umni naš Križanić spoznao. Barbarstvo se naše još nije oslobodilo od tisućļetnih mrtvih tradicija grčko-rimskih, još nas nagańaju, da ih branimo kao svoje, da se poradi ńih koļemo. A žive nam tradicije narodne ginu. Nije ni čudo po tom, što ropski kulturni renegati govore, da ih i nemamo.

Renesancom su prozvali kulturni povjesničari preporod grčko-rimske starine. To je samo djelomice istina. Renesanca je za pravo preporod barbarâ, prvi jači trzaj barbarskoga roba pod kulturnim grčko-rimskim jarmom. Neka mi se dopusti prispodoba. Dijete se tek uči čitati; učiteļ ne samo da sâm bira ńige, nego on na svoju tumači i smisao: ta dijete nije još stalno ni u tom, je li dobro pročitalo, a kamo li, da pročitanomu dade smisao po svojoj glavi! A kad se nauči čitati, kad ostavi učiteļa, traži i sámo ńige i daje onome, što pročita, smisao po svojoj pameti. A kolika je to slast, — tko nije iskušao! — Ovakim su putem išli barbari. Kad su se malo snašli, kad je nestalo učiteļâ, koji su predavali živu tradiciju, počeli su barbari samostalno, po svojoj pameti prekapati po ńižnici

i po kńigama svojih učiteļa. Radost je ńihova nad tim bila velika, prava dječja radost. Onaj polet u vrijeme toga preporoda, ono oduševļeńe, ona vedrina — nije toliko dolazila otuda, što su barbari na novo otkrili stari svijet, — ta nije ga ni trebalo otkrivati, jer su se s ńim sastajali na svakom koraku — već otuda, što su ga *oni sami* otkrili. Neiskazano je bilo veseļe, samosvijest i ponos ńihov, što su oni eto sada ne samo „došli do grla“ (Baraković) toj starini, već su joj i jedini sudci. Otuda tolike dječje glose i komentari. Riječju: djeca su ne samo izašla iz škole i ispod školske šibe, već učiteļâ više i nema.

Posve je naravno, da su porimļańeni barbari visoko držali školsku svoju mudrost: ta to je bilo jedino, čim su se razlikovali od neobrazovane svjetine. Tako se je sav taj polet i oduševļeńe izgubio u skupļańu, u glosama i komentarima: ostao je u izvornosti neplodan. Daļe nam i ne treba sprovađati ovoga đačko-ropskoga posla: tragovi mu se do danas nijesu zameli. Što je više barbarâ grnulo u kulturno renegatstvo, to se je školska falanga više stiskala, to je više trubila vrijednost kńiževne mudrosti, to je više prezirala „barbare“. Tako to ide do danas. To je ona „posve apstraktna kultura“, koja je Micheleta dugo sušila, koja i danas suši. Pa da je samo apstraktna! Ne samo, što je ropska, već je ropstvo rađala: iz robovańa rimskoj kulturi rodilo se robovańe u opće svakoj jačoj, sjajnijoj tuđinštini. To nam ne dâ, da se približimo svomu narodu.

No opet je i to posve naravno, da su pojedinci unosili u mrtvu, — apstraktnu, suhu rimsku kulturu — života i zdravoga smisla. Dok se je to događalo nehotice, bio je mir; no kad su barbari počeli jače osjećati tvrdi i suhi jaram, nastojali su ga stresti posvema. Tu se počińe kulturna borba, koja traje do danas. U toj je borbi — već sam spomenuo — najviše stradalo kršćanstvo. U ovoj je borbi najzanimļivije motriti onu više puta čudnu mješavinu „barbarštine“ s uzorima rimskim. Pokazat ću to na jednom primjeru iz prošlosti hrvatske prosvjete, a posebice stoga, što je u svezi s narodoznanstvom.

Poznato je, kako je od vremena renesance Evropa gotovo pobenavila u oduševļeńu i slavļeńu grčko-rimskoga svijeta. To je išlo tako daleko, da se je sve porimļańivalo, izmišļale se rodbinske loze od rimskih obiteļi, polatińivala prezimena i t. d. No tu se sastajemo s jednom na prvi pogled čudnom pojavom: Hrvati, najbliži susjedi klasičnih zemaļa, ne će da znadu za taj veliki, moćni i sjajni rimski svijet; oni stvaraju novi svijet: svijet *slovinski*. No koliko je ta koncepcija novoga toga drugoga svijeta u glavnoj misli

izvorna, toliko je u svem ostalom zavisna od tradicijâ grčko-rimskih. Najklasičniji je primjer — najnarodniji pjesnik Kačić, koji se, da opravda koncepciju slovinskoga svijeta, mora pozivati na oporuku Aleksandra Velikoga.

No uza svu ovu zavisnost koncepcija je našega slovinskoga svijeta najjasniji dokaz, da je renesanca upravo preporod barbarskih evropskih naroda. Što je ova pojava našega narodnoga duha ostala u evropskim kulturnim historijama neopažena, to nije čudo: mi smo Evropi barbari, a da smo joj još uvijek i kulturni robovi, dokazujemo i tim, što čekamo, dok nam ńezini učeńaci priznadu, da smo se prvi pokušali otresti tradicijâ rimskoga svijeta, da smo sebi stvorili novi svijet ideala, sa svojim vilama, junacima, pače i državama (n. pr. u Palmotića).

Nemam kada, da se potańe zabavim značajnom ovom pojavom u kulturnoj našoj povjesti. No jedno moram istaknuti, pa i ne bilo svakome jasno.

Iz koncepcije *slovinskoga* svijeta rodila se u nas prva misao o „narodu". Kako je *slovinski* svijet bio zamišļen kao opreka rimskomu svijetu, tako se je sve po malo stao isticati „narod" kao opreka „gospodi". Vidi se to dobro kod drugih naših preporoditeļa, preporoditeļa tridesetih godina, koji su — to svi znamo — pošli odmah tragom *prve hrvatske renesance.* No koliko su pravo pogodili i dobro uradili, — tä vodio ih je narodni genij — toliko je ńihovo djelo nosilo u sebi klicu mrtvila, koja nam i danas ne da pravo oživjeti: i naši su „Ilirci" robovali nezdravoj jednoj ideji, koju je i rodilo robovańe svemu, što je rimsko.

Ne mogu na dugo dokazivati, da se je samo pod dojmom veličine rimske, koja je barbare posve zaslijepila, razvila nezdrava megalomanija malih naroda. Ta je megalomanija tim pogubnija, što je — posve po uzoru rimskom — imala pred očima veličinu države, vlasti državne, teritorija, — a na narod se nije ni osvrtala. Barbari, uzgojeni u rimskoj državnoj i historijskoj školi, imali su pred očima samo državu, jaku državnu vlast, velik teritorij: stvarali su države bez naroda. Mi u tom i danas bolujemo. Više i ne treba da kažem. Ovo je tim veća nesreća za nas, koji smo maleni, a hoćemo da budemo veliki — na račun drugoga i proti ńegovoj voļi: pripajamo i odvajamo dijelove zemaļa, pače i naroda, — a toga naroda, koji bi imao biti osnov toj veličini, i ne poznamo. To je upravo način rimski: snivamo o velikoj državi, u

kojoj bi nas hranila i branila što brojnija misera contribuens plebs, — pravi naš narod, naša krv, iz koje smo izašli, od koje smo i — otpali.

A onda je nama malima teže još i to, što se ovako mali imamo boriti s jednakom megalomanijom drugih naroda. Tako gospoda naša u ludo troše sile ne za dobro i sreću naroda, već za svoje fikcije, plod kulturnoga ropstva. Kako se iz robovańa rimskoj kulturi rodilo robovańe svakoj tuđinštini, tako su se iz rimskoga državnoga ideala, rimske državne misli, rodile tolike državne misli, koje opet odvode barbare gomiłama u renegatstvo, u robovańe tuđoj državnoj misli.

Takova je hrvatska i prva i druga renesanca. I ako ne znamo na tanko, kako se je ova stvar razvijala u drugih naroda, može nam i iz ovoga biti dosta jasno, da se ni iz jedne nije mogla roditi prava łubav prema živomu narodu.

Stoga čekajmo s Micheletom treću renesancu. u kojoj će se posvuda ćutiti — ne duh tuđinske školovane mańine, duh tuđih tradicija, već „duh velikoga mnoštva i plodna duša naroda“.

Narod o sebi.

U svojoj sam *Osnovi* (str. 72) napisao: „Najuspješnije bi mogli sabirati građu pametniji pismeni sełaci“, pa i ovo: „Najbołe će biti, bude li sabirač pisao sve onim govorom, kojim se u kraju govori“ (str. 74).

Ovo kažem i danas, a držao sam, kad sam ovo pisao, da se ne će naći nitko, tko bi, ako i koliko zna, što je ovaj posao, bio protivan tome, da se građa o narodnom životu piše čistim, pravim narodnim govorom. Mislio sam tako stoga, što su *do sada svi* najviše hvalili ono narodno blago, koje je bilo zapisano u pravom narodnom govoru, — samo su žalili, što je toga bilo malo.

Pa ipak se sada, kad je to postavłeno u *Osnovi* za pravilo, stalo tomu pravilu prigovarati. Toga nikako ne razumijem.

I. Premda nijesam ni slutio, da bi se ikada moralo dokazivati, da se građa o narodnom životu može vałano zapisati samo u pravom narodnom govoru, vidim eto, da se i to mora. Evo dakle:

1. Mi jezika narodnoga ne poznamo. Ako se narodni život ne bude opisivao narodnim govorom: kako ćemo doći do poznavańa narodnoga govora? Kad bismo išli samo za tim, da upoznamo leksikalnu stranu jezika, ni onda ne bi bilo dosta pridržavati u opisu samo dijalektičke riječi (pod capicama: „ “), jer bi u takom poslu još uvijek velika većina narodnih riječi propala. Tko bi baš pazio, da nijedne ne izostavi, pisao bi strašnu mješavinu, a dogodilo bi mu se, da ne bi ni mogao smiješati narodnoga govora s kńiževnim (n. pr. kod glagolâ, koji se u narodnom govoru ne slažu s istim padežem, s kojim se slažu

u kńiž. govoru; ili kad bi morao koju dijalektičku riječ metnuti u kosi koji padež: n. pr. „*igrc*“ u *gen. pl.*, i t. d., i t. d.). Ne ću ni spomińati neprilikâ s bezbrojnim capicama, ili smjese *položenoga* i uspravnoga sloga.

No treba poznavati i gramatiku i sintaksu jezika. Otkuda ćemo to učiti? Ili zar je dosta ono ńekoliko pripovijedaka zapisanih u narodnom govoru? Ili su samo pjesme za to dosta? Ili ćemo se zbiļa i daļe držati samo Karağića i Daničića? Ili ćemo sabirati posebice građu za poznavańe jezika? Ili možda tko misli, da je za fonetiku, gramatiku i sintaksu dosta samo ogled od ńekoliko stranica?

Varam li se opet, kad mislim, da na sva ova pitańa treba odgovoriti: Ne?

2. Pojave narodnoga života, narodno mišļeńe i ćućeńe — sve se to može pravo zapisati samo narodnim govorom. Ovo je tako jasno, da mi se ne će ni dokazivati. No kad se mora, evo!

a) Ako se narodno mišļeńe ne zapisuje onim govorom, u kojem se sámo očituje, već ńekim drugim — kńiževnim n. pr. —, *to je prijevod*. A poznata je: „*Traduttore — traditore*“. Građa zapisana u narodnom govoru — to je original; zapisana u kńiževnom govoru — to je prijevod. A tko se bavi znanstvenim izučavańem bilo kakove građe, poseže samo za originalom. Prijevod, kopija — ne može (osobito učeńaku) nikada nadomjestiti originala.

No možda bi trebalo dokazati, da je zapisivańe građe o narodnom životu u kńiževnom jeziku — zbiļa prijevod? Držim, da je to suvišno.

b) Kńiževni je — ne samo naš, nego i svaki — jezik konvencijonalan; on je *stvoren*, stvoren za naše školsko, naučeno, disciplinirano mišļeńe, stvoren za okvir naših naukom stečenih pojmova. Štogod je izvan toga okvira, toga kńiževni jezik α) ili ne može izreći, kako treba, β) ili će to povući u onaj svoj okvir, pa će opet biti izrečeno drugačije, nagrđeno.

c) Školovani čovjek, već stoga, što je školovan, gleda na narod i ńegov život drugačije (o tom kasnije); a piše li još konvencijonalnim jezikom, može iz toga izaći koješta, no nikako prava slika narodnoga života i mišļeńa. Mora li naprotiv pisati narodnim govorom, upravo po riječima seļaka, ili seļanke, — mańe će se udaļiti od istine.

d) Mogao bi tko reći: Ta ipak je svejedno, opiše li se n. pr. kuća kńiževnim, ili narodnim govorom, samo ako se pridrže narodni nazivi.

Nije svejedno. α) Ne opisuju se samo kuće i slične stvari, već se opisuje unutrašńi život, mišļeńe, — a to je sve izvan okvira naše školske naobrazbe, koja nema za to ni pojmova, ni riječî. — β) Ne opisuje se na kući i sl. stvarima samo ono, što se vidi, već i ono, što se ćuti. A građa u *Zborniku* nije samo za mjernike, ekonome i dr. takove ļude, koji se zadovoļavaju — za svoj posao — suhim nabrajańem; *Zborniku* već naslov kaže, da je u ńem *život*.

e) Mogao bi tko prigovoriti: Ne tražimo, da se zapisuje konvencijonalnim kńiževnim jezikom, već čistim narodnim kńiževnim jezikom: jekavskom štokavštinom.

Na to odgovaram: α) Čista, narodna jekavska stokavština također je samo dijalekat, pa ne vidim razloga: zašto bi se tomu dijalektu davala u ovom poslu prednost pred drugim dijalektima, jer ne vidim nikakvoga smisla u prevođeńu dijalekta na dijalekat. β) Dijalekat prema dijalektu stoji u ovoj stvari kao jezik prema jeziku, pa i tu vrijedi ono, što sam rekao pod *1. a.* — γ) Građu bi po narodu smjeli sabirati samo oni, koji poznaju ovaj dijalekat.

3. Prigovara se zapisavańu u narodnom govoru:

a) Pa ne mora sve to biti baš tako vjerno, kao da je svaka riječ sv. pismo. — Na to ne odgovaram.

b) Narodnoga govora ne razumiju mnogi čitaoci; dosadan je za čitańe. — Na ovo odgovaram: α) Tko čita *Zbornik* sa znanstvenom nakanom, tomu ne smije biti narodni govor ni nerazumļiv, ni dosadan. β) Tko se s ļubavļu zanima za narod, tomu ne će biti čitańe dosadno, a poteškoće (često vrlo neznatne) u razumijevańu mora uredništvo *Zbornika* po mogućnosti olakšati. — γ) Koliko će mańe *Zbornik* čitati oni, koji ovoga, ili onoga narodnoga govora dobro ne razumiju, toliko će se više čitati u kraju, iz kojega je građa, pače i mnogo više.

c) Nema ļudi, koji bi dobro poznavali narodni govor, pa se je bojati, da će biti premalo dobrih sabirača, a bude li ih više, bit će više i nepouzdane jezične građe. — Ovo je najjači prigovor, najopravdaniji. No zato sam i napisao u *Osnovi*, da treba sabirati građu samo „u *jednom* kraju, ili baš samo u jednom selu“; zato sam postavio pravilo, da nitko ne piše iz glave, već ono, što „narod kaže, govori, pripovijeda, tumači“. A tko ne može po narodnom kazivańu pisati, taj neka ne piše.

II. Ja sam prije, nego sam imao u rukama onu građu o narodnom životu, što ju sada imam, bio čvrsto uvjeren, a sada stalno znam: da su jedva dvojica od stotine u gradu školovanih ļudi potpuno sposobna za zapisivańe građe o narodnom životu.

Koliko je ova pojava nepovoļna, toliko je jasna. Duh je kulture, koju mi primamo u školama, takav, da razara svaku svezu s narodnim životom i mišļeńem, ubija svako razumijevańe narodne duše. Ta kultura vodi nas u drugi svijet, goni nas, da negdje drugdje tražimo svoje ideale, gdje je sve boļe; stavļa nam pred oči druge, „velike“, „prosvijetļene“ narode: vodi nas u tuđinu od našega doma i ogńišta. Tako to đak sluša godine i godine, i lako ga uvjere, da je sve veliko, lijepo, slavno, napredno — tamo negdje kod onih „velikih“, „prosvijetļenih“ naroda, — a mi smo „mali“, „tvrdoglavi“, „pletemo kotac kao i otac“, „zaostali“, zaostali, pa zaostali! Od nas nikada ništa, a ako bude, — bit će samo po ovoj kulturi. Zato svatko od nas dobiva misiju, da prosvjetļuje narod, da ga „podigne“: sve nas šaļu u narod za „kultur-tregere“. Ova se zadaća daje poglavito učiteļima.

Po tom nije čudo, što je svaki inteligentni čovjek uvjeren, da najprije treba iz naroda iskorijeniti sve ńegovo, načiniti najprije tabulu rasu, a onda ćemo unositi kulturu.

S ovakovim mišleńem o narodnoj kulturi (oni bi rekli: nekulturi) nije moguće valano opisivati narodnoga života. Zašto? Zato, što treba opisati *sve;* a tko hoće sve opisati, mora i sve opaziti; a sve opaziti može samo onaj, tko sve to lubi: tko lubi i narod, i ono, što narod lubi; a svega toga ne može lubiti onaj, tko misli, da je sve to ništa i da sve to treba uništiti. Tko tako misli, taj nije motrilac, taj je odmah i sudac; a što je još gore: jednostran sudac

Premda se već odavna traži od sabirača, da samo sabire, a da ništa svoga ne umeće; premda je to u *Osnovi* postavleno za strogo pravilo, — ipak još ima sabiračâ, koji kao da uživaju, kad mogu kritizovati narod: razbacuju riječi: „nemoral“, „nered“, „zapuštenost“ i t. d. Tu ne može biti ni govora o objektivnom motreńu i bileżeńu.

Uz ovo kulturtregersko-kritičko mišleńe ima još jedno: patrijotičko-sentimentalno. To se mišleńe polako rađalo iz idejâ našega prvoga i drugoga preporoda, kako sam to u kratko na drugome mjestu natuknuo. Ni ovo mišleńe nije objektivno: u svom dobrohotnom protektorstvu nad narodom sklono je idealizovańu naroda. Sabirači ovoga mišleńa drže, da im je pisati patrijotičko-poučne rasprave o narodu, drže, da im je zadaća braniti narod, a uz to poučavati o ńem ostalu inteligenciju. Dakako: obrazovani se ludi nikako ne mogu odreći gospodstva, ili barem protektorstva nad narodom. Kako su sami pod tuđim gospodstvom i protektorstvom, nikako im ne ide u glavu, da bi se morali osjećati s narodom svojim jedno, već drže, da mu moraju biti gospodari, vođe, zaštitnici.

Ovo nije sve. Cijel je našega školovańa — lakši život, uživańe, što veća lagodnost u svem. Život je narodni naprotiv sama gotovo patńa, oskudica. To nas ne privlači, to nas tjera od naroda.

I tako je jasno, mislim, što sam prije rekao: od stotine su jedva dvojica sposobna za ovaj posao. Ako se nađe tko, pa se drži uputâ: neka ništa ne dodaje, neka ne kudi i ne hvali, — izađe slika bez života, suha, dosadna. Nema u ńoj duše, jer nema razumijevańa, zanimańa, — nema lubavi. A jedino, što privlači mnoge sabirače k suhomu ovomu poslu, — to je nagrada.

Tako se lako čini pravilo: piši po kazivańu! A svi mi odgovaraju: Teško, teško! Zašto? Stotinu razloga i — nijednoga.

A evo, što je: Inteligencija nema s narodom dodira po srcu; ona ne zna niti s ńim razgovarati, niti ga ne razumije. Što ćemo više, kad se svi gotovo tuže, da moraju za razgovor — plaćati! Ovo je, istina, stara metoda, ali mi ovakih sabirača ne trebamo. „Zar sve badava?“ Ne. Prinosi se plaćaju. Čekajte i — podijelite, ali bratski!

Iz svega ovoga izlazi: prvo, da konvencijalni kńiževni jezik nije nikako zgodan za opisivańe narodnoga života; drugo, da je vrlo, vrlo malo školovanih ludi, koji bi bili za taj posao potpuno sposobni. Zato bi nam uz ove rijetke školovane lude mogli vrlo dobro pomoći — i ako rijetki — pismeni, a pametni i bistri selaci. Oni neka pišu u svom govoru.

III. Kad koji selak štogod napiše, drži se to za ńekaki kurijozum. Kod ovoga se mišleńa ne smije ostati. Ja ću u kratko pokazati, koliko

seļačko pisańe vrijedi 1. za narodoznanstvo, 2. za duševni razvoj naroda, za stvarańe prave narodne kńiževnosti.

1. *a.* Nitko, mislim, ne će poreći, da je ono, što seļak napiše o svom životu, prava slika ńegova života i mišļeńa, prava pouzdana građa. Ovakova je građa upravo stoga dragocjena, što nije samo objektivna, već i subjektivna; a koliko je presubjektivna, posao je nauke, da to odredi.

b. Pita se samo: je li seļak sposoban, da sve opazi, što treba. Što se tiče reda i potpunosti, treba mu svakako upute, a to je za sada *Osnova.* Dade li mu se još općenita uputa: neka kod svake stvari piše sve, što mu na pamet pane, — sabrat će građu, od koje se potpunija ne može pomisliti. Za to imam dokazâ.

c. No po čem je ova građa najvrednija, to je — kako sam već rekao — ńezina subjektivnost, s kojom se ne može usporediti ni najvještiji opis školovana čovjeka. Ja sam već onda, kad sam sastavļao *Osnovu,* vidio svu muku, u koju će doći školovani sabirači kod pitańa o mišļeńu i ćućeńu narodnom. Takova su n. pr. pitańa (X. 8. a): „Kojim stvarima veli narod, da su lijepe, krasne, divne?“ „Kad bismo čovjeka iz naroda upitali: što je i gdje je u istinu sunce, mjesec i t. d., što bi odgovorio?“ (XII. *1.* a. 1.) i dr. A bude li sam seļak pisao, naći će učeńak na ovaka pitańa obilnih, nada sve pouzdanih, izvornih odgovora po čitavoj građi.

2. Od kolikoga bi zamašaja seļačko ovo pisańe moglo biti za duševni razvoj naroda, za razvoj i šireńe prave narodne kulture i kńiževnosti, može se tek naslućivati. Ja ću pokušati, da pokažem glavne poglede.

a. Kńiga je danas narodu, seļaku zagonetka, čudo. Sav je seļački narod do nedavna držao, da kńige stvaraju ńeka viša bića, ili barem ńekaki čudni, tuđi ļudi („kalendare — n. pr. — prave Krańci“). Budući da je seļaku sadržaj u ono malo kńiga, što su mu dolazile pod ruku, bio nerazumļiv, a ne zna, otkuda sama materija kńige, a kamo li sadržaj, — naslućivao je, da mora u kńizi biti ńešto mudro, čarobńačko, pače sveto.

Ovo mišļeńe o kńizi — koliko i jest naravno — nije dostojno razumna naroda; a podržavati narod u ovom mišļeńu, znači podržavati ga u tmini i u ropstvu duševnom.

Pogled se ovaj na kńigu malo promijenio, otkada su u narod počele dolaziti novine s razumļivim dnevnim sadržajem, kadšto s kojim dopisom od seļačke ruke. No pogleda će ovakoga nestati, kad u selo dođe kńiga, što ju je napisalo svima poznato čeļade: onim časom gubi kńiga svoju čudovitost, svetost, nepogrešivost; seļak se onim časom oslobodi tamne jedne i ropske misli. Seļak će spoznati, da kńige mogu pisati svakojaki ļudi, da kńiga može biti dobra i loša: seļak će se osloboditi ropstva kńiževnomu kulturtregerstvu.

b. Ovakovu kńigu, što ju je seļak napisao, može svatko u selu prosuđivati, kritizovati. Koliko se tu na narodnoj, svojoj osnovi narod umno razvija i osvješćuje, to nije tako lako pomisliti, kako se je lako uvjeriti na osvoje oči i uši, kako sam se ja uvjerio. Kako se i ne bi osvješćivao? Tu je eto pred ńima kao objekat prosuđivańa ono, što je do sada u svim ńima nesvjesno živjelo.

c. Narodu jednoga kraja dođe u ruke kńiga o životu narodnom u drugom kraju. Da vam je sada vidjeti poređivańe i prosuđivańe! Jezik, običaji — sve drugo, — a opet naše! Za svijest narodnoga jedinstva ja ne znam zgodnije stvari. A ta svijest nije narinuta, već živa: svak je osjeća i veseli joj se kao kakvomu obretu.

d. Ni život, ni znańe narodno nije u svim krajevima jednako: ima i dijelova naroda — siromašnih duhom, a drugi su bogati duhom. Neka jedni uče od drugih. A ne će učiti tuđinštine, već će se upoznavati s plodovima jednoga narodnoga duha.

Ovako ćemo doći do prave narodne kulture i kńiževnosti.

*

Kažu i naši, da mi svoje kulture nemamo. Imadu dońekle i pravo: *nemamo je, jer nijesmo svjesni, da ju imamo.*

No kad ju ovako fiksiramo i kao objekat preda se postavimo, pa kad ju proučimo, t. j. u primjereni ńoj (ne u tuđi) sistem uredimo: onda ćemo ju zbiļa imati, jer ćemo ju imati u svijesti.

Taj će posao biti samo onda plodan, budu li u ńem sudjelovali široki slojevi naroda, a to stoga, što ova narodna kultura ne smije biti u narod unesena, nego narod sâm treba da ju u svijest privede: *ona ne smije proći školskoga čistilišta.* Prođe li školsko čistilište, narod će ju samo djelomice priznati za svoju, ili će ju primiti onako ropski, kako i do sada prima sve, što ga razdvaja, umjesto da ga spaja.

*

Gdje se je — pitate — narodna kultura ovako stvarala?

Ne znam, da se je gdje ovako stvarala, t. j. kńigama o narodnom životu i običajima. No znam n. pr. to, da je čitava grčka tragedija osnovana na ńekoliko priča i mitâ, koji su bili poznati svakomu grčkomu seļaku. Nama su naprotiv školovanim ļudima boļe poznate ove grčke priče nego naše narodne. O tim pričama pišemo mi rasprave, na osnovu kojih dobivamo položaj u društvu i sva građanska prava. Izučavalac naprotiv duševne baštine našega naroda mogao bi od gladi skapati.

No već ta sama pojava, što se narodna kultura mora sada tek skupļati, dokazuje jasno, da se naša kultura nije organski, sama iz sebe rađala; dokazuje jasno, da ta kultura trpi pod tuđom navalom. Nije dakle ni čudo, što se naša narodna kultura mora pridizati dosta umjetnim načinom: mora se boriti istim oružjem, — kńigama protiv kńiga.

Ta pojava dokazuje u ostalom najboļe, da se mi sami osjećamo kao krivci pred narodnim duhom, kojemu smo se iznjeverili; dokazuje naše spoznańe i priznańe, da smo u kulturnom ropstvu.

I s tim spoznańem moramo i možemo biti zadovoļni.

A. Radić.

GRAĐA.

Trebarjevo.

Narodni život i običaji.

NAPISALA KATA JAJNČEROVA.

(Nastavak.)

Hrana.

Sočivo, smok, kuhilo (küha). *1.* 'Sě, kej se göd kûva i kej je za čověka dobre i vredne pripräviti za pojesti, to se zove s e č i v e; i to: 'se, kej se kuva ili peče; a š čim se začína *h*rana, i mese, ko se kuva v *h*rane i ko se peče, to se zove s m ô k.

Onda, kad dójde lete (onda je več 'sega nä vrtu, — na prâve gospodarice — säčkovoga ku*h*ïla ili sečiva — s e č i v e ili k u h i l e — to je 'sě jè*d*ne, — kejti si mâm s proletja gospodarice skrbê, da budu imële kej još za leta i g zime v lonec teknuti i prekipëti družïne, da ne bu glédela s '*z* túđe*h* rûk küve), — onda se več makar de sprâve gospodarice (dojde je*d*na g druge štâ pròsit, onda tü dojde i tréjta), onda pita je*d*na drugu: „Čèče (ili navèsta, ili, če je stära i če si nesu ni v mlade dane drügač govorïle), je li vi imate kakvöga zélja i šalatê i mr̈kve i več drugoga pövrtelja?“ — „A, dragica moja, imam sëšta pomäle, sačkovoga kuhïla i zelenïla, ali je male smöka i začïna: to se je 'sě zmeknüle. Ja sem lepe govorila sê zimê svojem: „„Nájte tulike mesa za žgànce rezati, ně moraju žganci na masti plúti; bute mese potrapali i prez razloga potrošili, onda ne bu, da bude treba, da bû teške dele.““ A sad nâj jedû sïrutku, kâ bû kûčila po dròpce čäsa, i za čas bu treba jesti: one je za lénčinu, a nê za mučeníka, ki dela od sunca do sunca. Jé- mi- ji*h*, jê mïle, mojä- su deca, ali sem ja zâ te povédala, da se mora smoka čuväti k delu“. — „Dragi čeče, tak je i pri mene“. I druga: „I pri mene. Ali to nê dobre, draga moja. Sad je treba dóbra košta, žmá*h*na *h*rana; najmer ove zelenile — zelje slátke, i mrkva, i krampêr — to bi 'sě bile bolše, da bi na te stâla prasïca, ili pràsec: bi se potr̈le i pödale, ne bi böle po zubê. Tak, dragice moje: „Smêra doma sedî, a něsmera po sele letî“ — od je*d*noga dö drugoga, i 'sě je otrgane prez svojâ sprave i svojega

kutička. Vu tu dobu je saki s têm blagem slab; dekoji nê čudâj ni zàklal; a de je i bile, če nê smere i gospodara, 'sějedne nê ništa. Ja nésem vùčna spod krila komadička gleděti, neg još pod krile teknuti sirötine, ká si ne more pomoči". — „A ja né ču ni sad. Tak ja lepe svòje dece rečem, kej oni vřžeju je*d*noga püjceka v kotec, pak si ga ja bum *h*ranila zo 'sêm, pak da male *d*nêv zahladî, onda si ga zakölu. A dotlem budem žgajnčece od kravic, a *h*ranicu z ovêm, kej imam. Tak bude, ako mi Bog dâ poživěti; bum ga kaldala[1] i *h*ranila zo 'sêm, öd šta bude najbolši, to bu jel. A pak če me ně bu, náj si dêlàju, kak si znáju". Tê dvê velíju: „A, tak bi i pri nas trêba, da bi bile, ali — kak mu drâge!"

Kad se kûva zelje z bäžulem, to se pri nas zovê smës; i jàčmen z bažulem, luk s krampérem, i mrkvu s kramperem, i bažul z rezanci: kad to têre kuva gospodarica, onda ju druga pita, da kej kuva, a ona velî: „Kuvam luk smes s kramperem"; i tak za drugu *h*ranu; a za zelje i bäžul — tomu baš veliju: kuvam smes; to je dosta, zâ te saki znâ, kej je to, kad velî smes; da reče za drugu *h*ranu, onda mora povëdati, da to i to kuva *v* vřpe.

2. Blášče, i svínče, i živáče, i riba i 'sě druge živíne se tak razčínaju, kak si što zna. Jê lúdi, ki zna jàke lêpe priredìti säčkovu stvar, a jé ji*h*, ki si same pomrcvári blašče i 'sě druge, kad si kej zaköle, morî, ili zagúti.

Kad tučû vola, — ili kravu, ili telìcu, to je 'sě je*d*ne — onda dopělaju blašče v štagel ili počüte *(pod šute, gl. str. 109.)*: ne tučú- ga na sredi dvorìšča, ne natéžu ga kakti cúcki mřcetine, de ju zävate, neg se lepe pristrajnče, kak mora biti. Onda, kad blašče döteraju (a jê blaga, kô moraju vléči, ko nejde i ne- dá- se núter, a več je sto putov onde bile, i spâle i jële, ali nejde, neg bečî, i stáre blašče ručî, kó- je jäkšoga porižáka), onda je närinu nuter i za roge svéžu vrštjâk[2]; a onömu, kó- se ne dâ nuter, svežu mâm, kag *kak* ga ne gúte. Tê vüžinec mora biti jaki. Ako je stâre i žméke blašče, onda 'saki kraj vužinca je za rog privézan, onda na tê vužinec zävržu ščìpu[3], onda za gredu privežu. I tê vrštjâk vežu záte, kejti bläščeta, če je kak slabe, nê moči na jeden put morìti, kad je jeden put čovek lûpi po glave, a one sirömašče bežî, nazâj se tura: onda bi se i gutìle, i pák- bi je tukel; neg za roge kad je sveže, onda se nâj napina, dok je kvřcne do kraja.

---

[1] ? [2] *(debelo) uže (konopac, jedek)* [3] *dva lakta od prilike dugo, okruglo drvo*

Onda, kad več blašče pârne, da se več nike ne köpa[1], onda na 'sẽm záđu se pretégne i zdr̂šče, i tak 'saka néma stvar. Onda velî več têri lòjan[2], komu je nä misli, kej mu nike nẽ- *h*asne: „A, sad predaje račune za zelje i dẽtelu, kẽj je po vrte*h* pojela (ili pojel), i za jötavu, za celovïnu, kam ju je onê naterával. A tak bu i tẽbe, ki si ju *v* kvar natëral: i ti buš s pápki pretézal, ki si to kriv". „Ti si baš pravi lòjan! Ti buš s papki pretézal, a ja ne!"

Sad je gotöva. Onda još öbrežu porižáke, kak zletî krv van, da nê govedina krváva. Tû krv sprémnu[3] v mèrtuk[4] kàkov i s kr̂pu zbrîšu, kak nê kôža krvava.

Onda počnu gulïti: „O, Bože, pomozi, i sreča priskòči!" A drugi: „A, sreča je tu, same kad je tàki[5] vẽte[6] đžigeric[7]!" — Gúle 'sẽ po- lèku, dok ogule glavu i vratinu, a i prve noge; onda pak obese za prve noge. A dekoji, — neg vekšínu — ludi gule nájprve zâjne noge i rep, onda obrežu lénu žilu v číčke, onda nuter teknu fatlïku[8] i za saku privéžu vrštjâk, onda na čüskiju zävržu vrštjak, onda, dagod ogule do zemlê, pâk je gore potegnu. Onda, da je ogule, onda kožu prẽvese na drûg: gläku nuter, a mese van; i tak sẽ*h*ne. A ludi veliju, da mora koža *v* *h*ladu gravëti[9], a da je nájbole, da se*h*ne na dimu. I to same nâ te paze oni ludi, ki si doma činê kože; kejti pri nas jê lúdi, ki si znaju sami doma kožu včinïti i v črésle vrči. I to imaju ludi za krpati jopojnke, a dajú- si i jopojnke šiväti jopojnčáru, onda mu platê tak po vrednosti.

Onda, da ogúle to blašče, ocečû glavu, onda pri prve*h* nogaj razsečû, kak snëmu klúča i jétra van; onda, da kluča snemu, onda je prẽrežu i na klin natëknu; onda veliju, da nẽ sme toga blašče videti (da bi trefile iti blašče domôm), onda mâm skrîju, da ne bi blâge ručäle; i krv onu posöle z múlem: i na jnu bi- se blage skupile i ručale bi.

Onda zvâde burège. Toga su pûne trâgle.[10] To navalíju na tragle i to dve žene odnesû na gnoj i tam je razpúščaju: tu je 'sẽga štagöd i preveč. Onda zjôsep[11] odrežu čreva, a zjosep pak knige. Onda to operû najprve v Save, onda doma v kipúče vode: mâm v kotel tíču i to lepe osnáže. A to narede na filéke. A oni buregi üprâv imaju péra ka*k*göd kniga, i veliju jim pri nas ludi knige:

---

[1] *ne miče* [2] *neotesanac, bezbožnik* [3] *dohvate (inf.* sprejéti) [4] *posuda* [5] *odmah* [6] *eto* [7] tako: đžigeric; zanimljivo 1. kao dokaz da razlikuje *ђ* i *џ*, 2. pisańe je *đž* u istinu točnije od *dž*. — *Ur.* [8] *prût* [9] *polako se sušiti* [10] *drvena nosila (na dva ojača pruta pribite daske)* [11] t. j. zjoseb (*„s oseb", za sebe, posebice)*

„To su prave starovérske, od äpoštolov: s *'z* ste*h* i jesu naučäli“. „O, ti bedâk! Kej govöriš! Bŕblaš, ni sam ne znaš, kej! Nàj ni *'z* šalê govorìti štâ göd, to ti je gre*h*òta!“ „A, jê! To znâ Bog, što to govöri, da ja ni ne znam, kej je gre*h*, i kej se smê i kej nĕ sme!“ „O! ti si vĕkši vol, neg je ovê, čijë- su to knige. Znaš ti, ali né či[1] znati; gorî tebe zob pod repem! Dòbre, dòbre, dok je tebe magarija na misli! Dê[2] vrêj[3] nužda, kâ to stúče van 'z lâmpe[4]: ti toga prèveč imaš“.

Tî pâk drugi, kî tam trančêraju to blašče, onda oni presečû na pôl stepnîk[5], — prvi kraj — onda pak to na pol i tak na četiri tále[6] ili šäle: pŕve šale i zâjne šale. A papke još pŕve[7] odrežu i žene je smudíju i pâžmaju, snaže; s *'z* toga kûvaju leletìnu[8]; i tak od glavê. A onu drugu gövedinu pövese na stenu v domáču šütu *(str. 112)*: na zâjne*h* nogaj zarežu ober- kolëna lenu žilu, zà ku vîsi šala; i tak pŕve. Onda dok väla tak frìška jesti, tu visi, a da več vîde, da je pre*h*áđa *h*òra, onda ju operû *v* fríške vode, onda ju dobre nasöle i tak ju 'z rasöla jedû. Onda, da ju sol več premöre, onda ju na gúžve naváđaju: zvìje z je*d*nöletke*h* šîb gúžvu, onda komâd prebode, de je več jakše mese, da se ne ščë*h*ne gužva z mesa; onda, kad gužvu pretëkne, onda pâk vú jnu tekne mali klînec, ki se čez mese prepréči: to je pomočnîk, kejti čudâj pomáže.

Kad ju tak lepe 'sû sponavödi, onda ju nosi na nàjže[9] (pŕve si vesi na klìne saki komad, da je navađa) i na drûge spövesi. I tu së*h*ne. A če je lete, ili tople proletje, ili jesen, onda ju sušê ober jögnišča nä dimu (kejti se onda ne naláže ižbena[10] peč). A dëkoji si vŕže za kruvem v peč krûšnu, i to, da je toplína; lepe ju sporeže na drömneše komade, onda na lësu, onda v peč, kad se več krüv snëme; onda peč zatekne: cïgle slâže i zatíče, kak nigde ne fulî[11] toplina van. I to je nútre do jutra, i tak lepe tu noč zosë*h*ne, — celi tjĕden tulike na dimu ne dobi, kulike *v* peči.

Kad se blašče razčína i prirëđuje, to se zove: r a z p r á v l a j n e: „Sem si r a z p r ä v i l blašče“. Ili pak: „Ja sem tak lepe to r a z- t r a j n č ê r a l, kakti kàkov vučeni mesâr“. „Je li da jesi, ka*k*göd mrsâr ili mrcvâr?“ To, — da je pomrcváril blašče. A ki pak prirëđuje svínče, tomu velìju da r a z č í n a ili razprávla. Kököši, i

[1] ne č(eš)i *ne ćeš* [2] do(jd)e = dê *dođe* [3] *(j)urve(j), već* [4] **metaf.**: *glava* [5] *hrptenača* [6] *dio (Theil)* [7] *prije* [8] *„hlednetinu“ hladetinu: (hled* mj. *hlad-)* [9] *„nahižje“, tavan* [10] adj. od *hiža* (t. j.: *družinska*, gl. str. 111) [11] *(na otvor) puše*

pīliči, i räce. to se pára; i gúska, i püra, tá se 'sä žīvad pára. I ribe se párajn; a one, kê kani čovek, ili žena sušīti, te se morajn razpläšiti: „'sē sem si ribice opárala, same one vekše sem si räzplašila, kej si zosušîm. Ne bñdi dragomu Bogu obgovörne, postim 'saki mladi petek i sobotu, onda bi räda, da bi si neke stîsnula i sprâvila, kak ne bi baš jêla suvoga krûsca"[1]. Tak povéda več têra žena jedna druge, kejti jih je čudâj, kê tak poste. onda se s tem pöštima: da si bû spravila to, kak je ona vrédna i čuvàrna.

(Svinče). A kad se svinče kole. onda s 'z kòca svinče préme. Ali si pŕve najde ludi, kejti jeden i dva ne moru, né- ga kak prijéti, strah je čovëka, če se okrene. da ga nē ščapi zä ruku. kejti je kočéne svinče ozöjne: moj dragi, v dobrém- se je vjošïle, razkara žile! Onda dojdu, odprñ vrata. štrebaju ga. da bi se zâjnem krajem k nim obrnüle; ali se ne če. neg jih gledî i krúli na- jne zaomcê. Onda otide jeden za svínec i péja je z bätinu. kak bi se k nemu okrenule: a öne fürt svoje slöve têra i búca. Né ga kej čäkati. Onda se 'sī mëknu. jeden se podkarâži. hoče je sâm prijéti zä nogu — a té je nazâj furt péja. a té je vugrabi. onda ovi k nemu (tri, i četiri. — de je k čemu iti): kî zä noge, ki za vuva, ki za ščetïne — drži- je! A jeden pak — i v rukaj komadič jedečiča ili kakvoga vñžinca. pak mu sveže rûnec[2]. Pŕve nesu z ničim vezäli, ali je jedne dvem došel prst v šklòpec. lepe je držal z gólu rúku, stiskal zube: onda su se spomïnali. a on je male popustil. — a svinče nega drži za prst! Onda su se pötlem toga abäli ludi. i tak sad vežu runec. Onda ž nim na klädu. Jeden se več prïprti, ki se tomu räzme: tê bude klal. A jedna žena — i de jê. mláda snèja, — ta čêka z vëdricu, s prisúkanemi rukávi. podprežèna v prí- pregu: če bi bila zakrvárena. Tê pèhne kakti pri leve noge. de je srce. krv brícezne[3], a ta si drži jöči z jednñ rúku: nē mre gledëti. de se kole. A ovi ná jnu: „Kej stíščeš tê joči! Glédi krvi! Ti buš napoj mētala v jägle[4]. — krv bu na zemle!" A ona brže gledì. de je[5] je kej vüšle. A ovi, ki držíju. govöre: „Dejdašte vi päzete. da nam ne bu trêba sekïre. da ne pobegne od smudalïšča v slivâr! A, ali bi se mi smëjali!" „E. pak se je to več i više ludêm trēfile. da su donesli svinče na smudališče, i onda je spod vužgáne slame ili sena pöbegle: žívem ludem 'së se pripéča, a mŕtvem nike. kejti

---

[1] tako; ne: *krušca;* tako i: *mlésce, nósca* i sl. [2] *gubicu* [3] tako; precrtano *brizne* pa ovako napisano; i ovo je boļe od *dz*; vanredno je zanimivļiva konsekvencija: mj. *dž* — *dž*, mj. *dz* — *cz* [4] *krupno samļeta kukuruza; miješaju se s krvļu za nadijevańe kobasicâ* [5] *joj*

ništa nĕ delaju". „A kak onda, da je vüšle?" „A tak: jĕkali[1] su préd ne s sĕkiru i cëpanicu, onda je več têri klòpil po glave, i onda su je vlékli nazâj na smudališče, de su je i pr̀ve štëli smudìti". I onda je dva smudiju, a de je sâm čovek — nema tak nikoga, ki bi mu pomogel — té- si sâm vr̀bči 'sĕ. Nájprve je okrénu na dròbec[2], noge mu razmeknu na 'saki kraj, onda pò jnem namĕču sena, ili slame, onda si tês prìžge i ž nû podòžge, onda s stâru motiku struže sìm, täm. (Mora biti stara, s kú- se več ne dela nike; kejti se motika i druge sačkove železne porudelje hoče zakalìti, onda ne če biti jöštre.) A pléča je najleže osmuditi. I z hr̀pta, i zmeđvûv púču ludi ščetìne pr̀ve, neg je osmudê, — kó je ima; dekoje jih nema, neg je — kö- da- je pödbrite. Onda, da je več s hrpta osmuđène, onda je okrenu na hr̀bet.

Je, dok oni to strúžu i z rukami rúle[3] i öbračaju, i podméču, kak se ne kopíče svinče (kejti na hrbet ne če lepe státi, kak na drobec), za toga im i jogen gâsne Onda nämeste, vr̀žu slame, onda si s šìbicu pak pripicíknu[4] i smudê. Onda je drobec fr̀ške gotov, neg pápki i glava — to se tĕške smudî: onda si 'saki jèmle rûkovet slame š čim smudi to. Onda, kad su gotovi, onda dojde sneja, kâ nosi vodu i poléva, a oni stružu z jóštremi nóži i perû. A to se navêk kole po soböte i v jûtre za rana, kak stîgnu jétra žgancêm; a zna biti zima, da 'sĕ ščíple, a oni z mŕzlu vodû perû, ruke im se črlenê kakgod rak. Snèja siròta 'sĕ štr̀pče z nogami: zebĕ- ju, kejti ona mora nim poleväti, a tu préjde čudâj vodê, nàjmer, de su gr̀zdavi ludi, kî ne dáju, ni kej bi pod növet[5] tèknul, ostäti blata, a smr̀znèna zemla ne pustî vú se vodê, a negda je i snêg — to je i görje — 'sä se smoči, a oni dva perû, perû, snáže, a ona 'sĕ ide[6]: „Več ste i päru[7] ž nega öprali, — tàki ožíve! Kej bi ja tak prâl!" „Tak je i trêba! Sad je z jednê stranê gotöve, sad dĕj trâgle!" I né- je môràla[8] čiste opräti. Onda su je ná jne prevrnûli, i pâk tak drugi kraj su prali, i 'säke vûve su na pol razkolìli čak do glavê i spovädili one 'sĕ vân. Snejä- se 'sĕ nadíže: bú li skörem gotöve! „Tí[9], več bi š čŕne kràve narédil bélu!" „Mǔči! Ti moraš zaslužìti vìticu!"[10] A nú je onda bile sram i nê više ni reči rekla. A oni: „Pak je naša sneja zadovolna! Da smè je i pr̀ve obečäli vìticu, ne bi je bile ni zima!" Säd jû i bole sram.

---

[1] *trčali* [2] *„vьtrobьc", „utrobac", trbuh* [3] *taru* [4] *prižgu* [5] *nokat* [6] *govori* [7] **„nemina" (životińa) ima** *paru* **mj.** *duše* [8] **tako je (od prilike) akc.; tako i kod dr. riječi** [9] **usklik** [10] **„vitica" je prsten bez oka; ovo je krupnija šala; misli se kraj crijeva.**

Sad su gotovi. Onda jeden nájde ludi, a drugi opaše svinče z vrštjákem i sveže, onda tekne nuter pod tê vŭžinec čüskiju, ludi dojdu, onda ž nim na pleča i gore![1] A gore su već dëdek, ili žene naredīle, de sè bude razčinäle: dönesle su stâra vrata, onda na klûp i na drugi kraj dva stòlce, i tu oni vr̂žu. I onda je mâm šancaju[2] po prilike: külike je ludi, i kej têri more ponesti: „To svinče ima tulike, — male je kej mejne, ili više“.

Ondä- je obŕnu na *h*rbet. Onda na pödbrajnke prëreže z nožem na krîž, onda tu vr̂že soli pet- šest zrn. Onda odreže prvu nogu v kolëne, onda zâjnu, onda pâk prvu, onda zajnu: to mora na križ rezati. Onda obrnu svinče na drobec, onda vuz vúva onu deblínu; a tê noge na 'saki kraj podvrže, i tu podvrže têra žena dole vrâmen[3] tëh nôg — tu curî krv, — onda vrže zdelu. A tê, kî razčína, oceče glavu i vr̂žè ju pod dolnu lälokn, kak ne curî krv; onda reže z nožem od glave do repa na 'saki kraj lökotov[4], onda i lökote zvâdi z onû tuščínu — lepe 'së pomale, rébra s kostijačn poseče, — a mora paziti, da ne bi črêv prëdrl. Zvadil je stepnîk (i tu žene prîprave korita zâ te 'së), onda je sad mézdra, kâ držî one 'së nutre, i na 'saki kraj z rèbra je p i s a n a p e č é j n k a. Onda tû mézdru pomale prepīguli[5], i onda odreže od porižáka onu cevčīcu pò ke[6] ide voda, i blizu črêv ju jôkol obkrńži i prereže ju, prepëhne same, onda ju tam pretekne i to čudaj putov sveže: to je cêv od žëluca. Onda snëme[7] klúča i male je popolene i prepehne porižak i zadëne je na klin. Onda vîdiju na sr̂ce: de je pëhnene. (Dekoje srce na pôl prereže, kak drêgne[8] nuter: to onda br̂ze pârne.) I sad zvâdi jétra i br̂že bole ž nîmi v râjlek, — säme če su zdrava. kejti je v dekojeh jétreh metûl na metúle, kak 'së vú jne prëpadaju prsti. Onda velíju: „A, još bi bolše bile to svinče, da je bile zdräve! Dòbre, da je i žîve ostäle!“ I to su baš živi metúli, i saki ima, vù čem stojî: bêle, tr̂de, ko da je kôža, ko da se je svílec zàprel. To je čr̂v, široki, dûgi, rêgani[9], a ves je glënav[10]. Onda takva jetra *h*îte cúcku, ili — kam bile. A kad se tak trêfi ovem, ki čêkaju do deset, jedenäjest vûr jéter: „Onda bi mi bar bil post za *h*äsen! Ja sem za jetra postil: ni jéter, ni žgánec! Dej tî mesa v rajlek, pak kûvaj žgance!“ Onda sneme bŭbrežnake, onda čréva. I pri čréve*h*- je rečica, i slëzena, i jöporki[11] i bela jétrica: to se

[1] t. j. u družinsku hižu, koja je obično na trijemu [2] cijene (težinu; od ńem. *schaetzen)* [3] *ravno (s gen.)* [4] *kraļežńakâ* [5] kao: *prepili* (jer se to ne da rezati) [6] *kojoj* [7] *(inf.* snéti) *izvadi* [8] *gurne* [9] *naresuckan* [10] *sluzav* [11] *„oporci“*

'sĕ držî zá jne.[1] To žene, da je razpúšćaju, 'sĕ snemu, a ké- su nerazumne, onda čreva sprederû i to 'sĕ zamešaju. A to se ne dà prati: držijû- se posĕje od kukuruze za säle, i smrdî. Onda je prâve debéle. To se jôkol s prsti zdráple, i v zdelu je vrže i nutrĕ- je nasöli: to je za šalátu. Onda vadi písane pečéjnke, onda rébra. Onda je još múdre sale (toga je male), i to sneme. Onda zrezáva kûke i lopätice. Onda je sáma tušćína. Onda ju na pol podûš[2] prereže, onda pâk prèčki[3], i to su onda četrtîne mesa. Onda one noge još prereže, kak su papki zjôsep[4], a bûnceki pak zjosep. I od ònek pŕvek četrtîn odreže dolnu läloku. I tak je gotove raščínajne.

(Živad.) Jê žen, kê gúte kokoši i race: zafŕkne pet, šest putov z vrätinu, onda tekne glavu pod pĕrut[5] i hîti je v kut. A jé- jih, kê i kolu: dole na poržáke prereže i za čas parne. A one se duge mûči, kó je zagúčene: segdâr sökud skače i tučĕ- se, dok parne. Onda je osnaži, i s kröpem pöpari, i na plamnû osmudî onu glaku. A òne šílke — (one su šilki, de ide pérje van) öne vade z novtî i z nožem. Onda je opere i pára. Od porižaka raspori kožu i sneme putäču, vu kë- je kukurüza. Onda blizu zâjnice one sale prereže, same pâzi, da ne bi čreva prerezala. Onda lepe sale odvíne i zajnicu skrúži i čreva, i žĕlubec[6]: to 'sĕ spúkne vân — i porižak. A pŕve odreže noge, onda peruti, onda one debéle böce čak do košare gore, onda to 'sĕ zvadi i jétra sneme, žûč zrêže i hiti, vrätinu odreže pri tele blizu, onda dolni klûn hiti i gornoga odreže, i joči zvadi, i želubec osnaži, i novte odreže. I tak je živače priređene. I tak sake druge.

(Ribe.) Onda riba. Nû pára od hŕju[7] do repa i sneme čreva, i ikra, i 'sĕ. Onda poreže glave 'söm, i repe velike, a sredína — to se peče na rážne i na masti, a glave i repe — s toga se kuva júva. A ki hoče sušiti, te ju gore na hrbte räsplaši čak do répa, i glavu odreže. A dekoji suší i glave, i repe, i 'sĕ, a dekoji i one vĕslice[8] 'sĕ obreže, — a kam da bi sušil rep i glavu! I to je kakgod tréšče, da zosëhne: na tem nê mesa, ni ništa. A pâk dekoji i one male navodi na konec i suší- je — kakgod žđinđere[9] — na sunce i na dimu.

To dêla pri hiže gospodar: ražčina svinče i kej druge zakolu. I de je drugi muž. ki se räzme, onda on; a to pätri[10] baš gospodara. — a živad pâk gospodarice: toga nê, da bi têra druga žena se vu

---

[1] t. j. za crijeva [2] t. j. *poduž* [3] *poprijeko* [4] t. j. *„s oseb"*, *za sebe* [5] *krilo* [6] tako! [7] *„hŕjne"* *škrge* [8] *peraje* [9] ? [10] *ide, zapada*

te teknula. I da nĕ trefi se doma gospodarice, i onda je*d*na druge velî: „Nû tî razprävi kokoš", ili pévca, ili kej več jê. A negde se i trefi, de je mlada sneja same s svekrvjû (i to je ona, ká- je razsvéčena), onda ona gledî, da je svèkri kej para, i pazi: onda pötlem, če je[1] je i svekri doma, ona pomore, i k Božïču nàjbole (onda jake tučû živat žene): onda i tâ snešïca pomáže. A tomu se druge čûde svekrve: „Jé, glĕ, kak *je* mlada, još nê — kej se reče — ni kropa stopíla, a ni mesta, i 'sĕ segde zna i *h*oče! A ja, če idem kam z doma, ja moram sama to 'sĕ prirediti, a več mi taki bude i snèja ïmela snëjn! A të[2] je i svekri doma, pak súdi i glédi, kak je nĕšte[3] srĕčen, a ja sem baš na 'sĕ preveč nesrèčna za 'sĕ!"

3. *(Sušeńe mesa).* Mêse- se suši, kakvä je doba. Kì köleju v jeséni, dok je još tòple, tî imaju z mêsem čudâj brige, i oni je sušê ili *v* kûjne, ili *v* kuvárne nä dimu; tê mora po cêl dên dimiti i 'sĕ mese mora z jòctem i š čĕšnem i papriku poleväti, i saki den; i to mese nĕ sme dûge biti v rásolu, i moraju se s kukôv i löpatic kosti zrezati van, kejti se mese nájprve po*h*abî pri kósti — i po zime, a kam po lete i na toplem! A dekoji je meče jĕ*d*ne dva púte v krûšnu pêč za kruvem, kak se pr̀ve zosušî, a nema žmä*h*e, da se tak meče v peč.

Neg ki koleju po zime, ti lĕke mese priređe: same je dobre nasoli i po tri tjĕ*d*ne je v rásolu, i lepe céle na dim nosi, i lepe zose*h*ne prez brige: peč se naláže, dim ide gore na najže, i to je mese kak milòta. A de je najže visòke (to jest: rožnïce), to je još bolše: nê jake z dimem; a de je nïske najže, tu mese 'sĕ očäjnđave[4] i jâke je gurûpne[5] za jesti.

Ribe — one se najviše sušê po lete i v jeséni. Onĕ- se sušê ober- jögnišča, ne sušé- se na najže. A jê sveta, ki suši i gúske, i pûre, i dekoji kokoši; i to je po zime: ostane od božične*h* danov. To se rásoli tjeden dána, i dva tjĕ*d*ne, i zosuší se, de i mese. I to je 'sĕ dobre za jesti, a guska najbole. A mese, kó se suši v topline, to se tak i raztĕpe. Još si je 'nôga sirota meče *v* peč i prez toga, da bi kruv pekla, neg same zá jne nalöži peč, onda je vr̂že *v* vruču peč, i zatekne tŕdne; a ona v jûtre glédet: jé li još tople, da ga ne bi vâdila, i pogledî mesa, je li se kak zösušile, a mese je na pol pečène: „Joj kaméne i drevéne mene! Kak sem ja bâvila, da sem ja to tak *v* vruču peč vr̂gla!" A ona to brže za-

[1] *joj* [2] *toj* [3] *ńetko* [4] *očađavi* [5] *gorkoļuto*

tekne, da ne bi što videl, kejti ju je sram, i budu ju špotali! Neg ona ne[1] ostavi do sŭmraka, da ga ne bu videti, kej je pečene, a ona sirota s košku v kuvarnu i brže je sneme i zmeče i obesi, same da ne bu za nòrca družine.

(Devenïce[2].) Kad je ’sĕ pri svïnčete gotove, mese je nasölene i druge ’sĕ priréđene, devenïce su opráne, kejti onda idu ’sĕ žene *v* Sávu prât devenîc. Doma je operû *v* mláčne vode, onda idu *v* Savu. I saka si zdêla šibu nâ ku je prĕvrača (— čŕne; a béle međ prste). Onda si šibu tekne v zemlu, dok prevrača. A tu dójdu vrane, kak ves bajur pokröje, pak se vuletê *v* vôdu: štrĕbujnkne z glávu, dok si vjëme sala ili štâ, a ženĕ- im *h*ĭtàju komadïče od devenîc, kej sprederû, da je razpúščaju, a vrane se zâ te nämiču[3], skreščê i skubúse, a one se s toga smejû i još veliju: „*H*òčeme jim još male odrëzati od céle devenïce“, pak im *h*ite. A po dva cúcki stojê, kō da su na stráže, i kam god žene preméču s temi devenïcami, tam ona z jöčijami[4]. Onda velî, ká je šàlna: „A, da tê stráže nê vùz nas, mi bi ’sĕ tê devenice s*h*itale tem vranam. A öne su gòspon sentrtov[5], oni stráže näše*h* črêv, a zabadäva, sejene ništa ne dobiju!“ „A jê tu negde zâjnica, bar im to dej!“ „Jê, ali je nà jne dosta prilïčne sala, vidiš, da su mûži gizdävi, da su čudâj ostävili: bile ji*h* je strâ*h*, če se je dodeneju[6] s prstem, a svĕker su rekli, da se budu s tem jöpojnki[7] mazali, da je to sejene: one mese i ove“. „A, säme ju ti dej sim! Kej se budu s têm dŭrili[8]! Baš kad dojdu do toga, i preke toga naj préjdu. (Švegac! ona nû tem stražanom!) Tî budu mazali čväle, a ne sveker jopojnkov!“

Žene- je operû, a gospodarica si vŕže v kòtel kŭvat klúča, i srce, i slezenu. Onda si je ona pâk još doma pere. Onda béle prevŕne na nálice, a črne su nä jopak. Onda si öceje jàgle kukŭruzne i skruži van posëje i još je spúše na kòri*t*ce, kak nê nigde ništa vù jni*h* neg čiste zŕne. Onda s tû od jágel mêlu v korïte, i donese si f *v* ŕgu toga kropa s kòtla i tû melu pöpari i posoli, onda vrže nuter čĕšna i stúče klînčecov i s têm dišî. Onda si donese v lonce tê bele devenice (te su širòke), a želubec vrže küvat v kotel (a mi to zovème: puculïca[9]), a gospodár- je donese v zdele pečejnke i to onda reže po dva prste na širòke, i duge, kak je i devenica. Onda zeme[10] v ruke gospodarica devenicu i zavála ju vù te mele, i zeme tê komadič mesa, onda još s tem mesem mele, i na kraju devenice

---

[1] t. j. meso [2] *kobasice* [3] *natežu* [4] *očima* [5] ? [6] *dotaknu*, [7] „oponki“, *opanci* [8] *gadili* [9] jer je na ńu nalik [10] *uzme*

počne mese i melu metati; same tak ostavi tê devenice, kak ne túra toga v devenicu: ne bi ga nigdâr tak naturala; neg ona poriva to mese i melu nuter, a devenica se prevrača i tak se 'sä zrîne van. Onda če je je dūgše mese od devenice čudaj, onda je odreže, i v drugu vrže, kejti je moči — če *h*oče — baš sàme komadíčke zmetäti, säme da je jedini komad, onda je bole i lëže[1] nadëti. A če je širóka devenica, onda je trêba debleše i mese, a de je mali komadič dugši, tu ga natura nuter. A kâ sirota zakole püjceka[2] máloga i mladoga, to su slaba, plivka čreva, a vúska: to se tak teške nadéva i sekud se spredère. A de je stâre svinče, tu su čreva kakti tášķi[3]: nê moči béle*h* devenîc zadövoliti z melu i z mesem.

I kad 'sä tâ béla čreva nadëne, onda je na korite 'sä spîka (ili z vĭlicami, ili z vúskem nožem) zo[4] saku stranu. I ké su jake široke, té- bi- se štële[5] züti; neg zdêla gospodar, ili têri drugi, šílke z drva i onda saku naredi dvòvrst[6] i ká je tënša[7], i s tem ju šilkem sprebode, kak ne more vân mêla ni mese. I de je têra devenica pȑjnava, i tû tak s tem zakrpa. I tak je k tem klúčam vrže kuvat. Onda se dobre skuvaju, onda je sneme i zmeče je v zdelu veliku. Onda, komu se *h*oče, zeme si malu devenicu i tak ju toplu jê. Nekomu je jake dobre, same je friške i slätke, onda *h*oče na drobec našködeti. I té- su gotöve.

I tâ kluča i slezenu — to 'sē sneme s temi devenicami, onda je poreže i posoli. To onda jê družina.

Onda vrže kuvat jagle. Pȑve je opere po *v* dvòje vòde. A jágel zasiple po prilike, kakve je svinče. Onda, kad je več zasiple, onda je z veliku küvaču meša, dok se god razžidiju, kejti onda säme na déne[8] sêdeju, onda bi se prĭsmudili; neg se baš moraju mešäti: navêk tâplu[9]. A kluča, kad se kuvaju, ona fürt[10] plujû[11]. Onda mora gospodar, ili gospodarica naredĭti rēžkaste[12] drve, kô zabode v kluča i vuprē- je gore v jökvač[13], i tak se podneríju[14]. Kad se jagli na pôl skuvaju, onda ji*h* nê trêba več mešäti, neg negda i negda, säme kej onda pâk ne sme pöd nimi gorëti s plämnem jògen, neg mora biti sàme vuglejne, a na strane mora sejene jogen goreti (kejti bi se ves jogen zdöšel[15]: same vléči vuglejne, je*d*ne pötane[16],

---

[1] *lakše* [2] svińče [3] „tášek" *(diminut. od ńem. „tasche[n])" mala vrećica* [4] *sa* [5] *htjele* [6] *dvostruko* [7] *tańa* [8] *dno* (t. j. u kotlu) [9] „täpati" *utapati se, plivati pod vodom* [10] *neprestano* (ńem. *fort)* [11] *plivaju* [12] („réžek" *rožić) rašļasto* [13] *(fem.) kvaka* (na lancu nad ogńištem) [14] „*podrone se*" (metat.: „nerĭti" *roniti)* [15] *došao bi do kraja*, t. j. *ugasnuo* [16] „gasne", „dojde se"

a trêba je druge, a otkud ga bu, ako ne bi jogen gorel!). Onda, kad su već jagli kûvàni, a će nesu dosta gûsti, onda je male z mêlu zaméte. Onda zrêže one jöporke, ke zrežu žene od črêv, i rečicu (to je tàkve säle, kö da je šlárna[1] pëča, same kej ima pö sebe klobasïce[2], ko da bi je z bìčem zösekel). To onda zòcvre i spèče v mêle, ili začiní je i po pun râjlek masti vú jne vlèje i još je osoli, dok je zasíple. I čäsa se tak z mastjû kuvaju i onda je v korite razlejû. Onda jih ödgrabe, kejti bole da prïvržu, neg da bi jim ostäle òneh krváveh. Onda, kad se s kotla zlejû, onda idu glòbat[3] i deca, i žene, i muži, tèri hoče. A dekoje se têle tomu jake veselî, nadeválskem jaglôm. I dobrï- su. Onda odnesû v zdelice i rođáku, tak vekšomu, susëdove dece. A decä- su tomu vësela.

Onda têra već donese šprïcu. I to je sad jedne deset lêt, kej se nâ te nadéva. A jê još stâreh žên, kê nadévaju, kak su i negda v stare vreme nadeväle. Jé- jih bile, jé- jih i sad, ké su nadevale na klûč, ke su pâk na hršku. Ta je hrška od hrga držále, i to si žene lepe operû, zostrúžu. Nâ te si je devenicu natëknula i to je podnerila v jagle i z rúku je lévu to držala, z desnu je žmíkala, ko da kej ž nû trúple. I to je bile múlne[4] dële. Za te se je moral ostaviti čas i do kraja su je se tak jagli zvodenili, kakti juva, onda si je primétala. A sad je to nâ 'vu šprïcu brže gotove. Onda de je tak stâra žena, a još dêla svoje posle, kak je i negda, onda i në[5] velïju žene (kâ: „Bàbe!"[6], kâ: „Mämica"): „Záke i vi né čete na šprïcu nadeväti?" „A, mà deca, ja tomu ne znam puta, ja hoču ûvuk[7], kak sem i negda; zâ te nê bile negda ni spömejnka, za nikakvu šprïcu, neg na slučicu i na hršku". (A slučica je z drva zdêlana kakgod klûč, same kej je to lepe krúgle, i držale ima, same kej je to lepe čiste zgödne.) — „Ali vi nâ te 'së jagle zožmíčete i zvodeníte, i duge se s têm mútite".[8]

Onda tî, kí- su globäli kotel, — tu je nutre v kotle na dene i škrajnúpel[9], i dale gore do pol kotla, — onda ga strúžu. Onda ga pak têra nalèje i na jogen zadëne. A gospodarice još jedna pomaže: ona 'së komendêra. Kad jagli shladíju, onda vu jne vrže krv: ali

---

[1] od ńem. *schleier* [2] *trag od biča* (drugo i ne znači) [3] *glodati strugati (od kotla)* [4] *sporo* (mj. *„mudno")* [5] *ńoj* [6] *(voc. od* **baba**) mj. *babo* (jer se krajńe nenagl. *o* mijeńa u *e*; no ako je *o* naglašeno (a to je, kad se više puta zove), onda *o* ostaje; a zove se ovako (po tri puta, ako je daleko): *bàbe! oj bàbe! babô!* Tako i dr. sl. riječi. [7] *ovak(o)* [8] *zadržavate* [9] *kora* (što se načini, kad se kakova kaša „prikuha", prismudi u posudi)

je male ostavi, kejti, da bi sfälele[1] jágel, š čim bi je zakrvarile? Onda 'sû tû krv struple (kejti je sjědrena[2]), onda si priprave zeléne pređe na vrtène[3], s kû vežu devenice v lonce i korite, vu ke je budu metäle.

A tî, ki su globali, pak nesu prědrli škrajnúpla, neg je tak počel krčati, ko da bi v rog tulil, a kotël- je tak drhtal, kakti šiba na vode. Onda brže têra v kûjnu i z drvem ga je predŕla. Onda velî i smejúči dojde: Jé, déci dragi, lepe ti si je kotel bâjsal i tâncal! Uprâv je drhtal kakti Ivek cigân, da igra! I dök-[4] sem ga predrla, mám- je stäl!" „Tak, vidiš, si mu vesélje pokvarila!" A to se mora predréti pŕve neg se kotel nalèje.

Jè, tê dvê pöčnu nadevati. Jedna naméče jagle v špricu, a druga natíče devenicu nâ 'nu cêv, onda z onêm drvem pörine i za čas je gotova. Onda ju ta sveže, pustî špricu, onda ju z ruku osnáži[5], kak nê nà jne jagel, i vrže ju v korite. I tak 'sě rêdem, dok je zgötove. A de su mlade öbodvê i šalne žene, one ne paze, neg se same smejû i nörijn[6] réde. Onda im jöcurek[7], ili krv predère devenicu, onda jagli bríznu po têre, onda pák ona nû zakrvari — tobož: da jû[8] ona. Onda si jedna druge redi mustáče, jedna zadéba[9] onu, ali ta ne mre tê druge: 'sě se znaju namäzati s temi krvávemi jágli. Onda z òneh devenîc, ké se tak sprederû, naredijn deveníčke. A deca prose deveníčkov, onda narede 'säkomu jednoga. A deca hočeju räjša[10] male neg velike.

Onda, kad je nadëneju, onda je gospodarica meče kuvat na kipúči krop. Onda zàpre[11] kûjnu i muči, ništa ne govori. To se záte mora, da se ne bi devenice zrînule, kad bi govorila; i da bi bîla vrata odprta, onda bi pûcale i bi se zrinule. A oni krvavi jagli, ki ostaneju, veliju babica: „Tê jagle sprävete v lonec, pak se to prěkuva, pak bume jeli gûdlu". „Tô hoču to!" özeri[12] se gospodarica. „A nâj ně! Joj, da je toga same bile! Negda su se jägmile žene zâ te; pak si je prilejála vodice i prekípela. To su deca jela na jüžinu". „Náj- su nâj, bàbe! A to pê[13] v nápoj, — ta gûdla! Ně bume nike gudlesäli! Fala Bogu, jê i drugoga jela".

A tâ tê devenice kuva. Onda je pîči[14] z bumbüvaču[15]; onda, če ščvrčî i zíde krv, onda nesu kuvane; neg, če zide bela voda, onda

---

[1] *ponestalo* [2] *zgusnuta* [3] *vretenu* [4] (ovdje) *čim* [5] *očisti* [6] *ludoriju* [7] *ocvirak, čvarak* [8] „jû" mj. „ju je" [9] *zavreba* (cf. češ.: *dbáti)* [10] *radije, rađe* (često *indecl.)* [11] *zatvori* [12] *iskesi se* [13] mj. „pojde" *(pođe;* s fut. znač.) [14] *pikne, probode* [15] *gumbašnicom* (glavatom iglom)

jesu. Onda je vadi, a deca döječu[1] po deveničke. A ona meče devenice v korite i mam je redi, kak budu i na drúgu visele. Onda deca dobiju deveničke. Još ga dekoje dö večera peče: još mu ide voda ž nega! A ko je strplïveše, to si svojega vrže süšit, onda, da mu se zosušî, onda si ga speče, a ona druga onda gledijn, a 'sě ide[2]: „Je, ne bi li i vi sad jeli?" On se onda štima, kak si je on čuval, a oni su svoje još presne, dok nê ni zosële.

I tê onda öbodvoje devenice prěvese na najže, a dekoji i f *(v) hîže* ober špöreta. I tak su je dogotovile, — tê devenice.

One su b e l e, ké se nadevaju z mesem i melu; a ove, ké se nadevaju z jagli i s krvjû, to su č r n e. A pri bele*h* devenicaj je je*d*na širóka: ta se zove p o r i t n ä č a. Druge su več 'sě je*d*náke.

4. (Z e l j e). Zélje, kad zraste i več se poveže[3] i počne gníti onda je žene i muži dokájnčaju sěči: „A morame je, bu nam propäle!" Onda si narede kola i zëmu koške, i kî širóčku, kî kostijäču, ki nôž. Onda si saki naseče i nameče, onda odnese na kola. Onda, kad su lôtre pune, onda samotoš[4] odvezû i zmeču je pořüte[5], ili v štagel: presterû kobère — stâre, ili pomeču deske, i tu je zmeču. Onda gnile mečeju zjôsep, a zdrave zjôsep, kejti bi i druge poleg onoga zögnile.

Onda tak stojî tjeden dána. A one gnile gospodarica kuva: snaži je i kuva. A de družina ne če jesti takvoga beloga zelja slatkoga, onda ona gospodarica si posudi, če doma nema, veliki lonec, onda nareže z nožem toga zelja i nameče ga vu tê lonec i pŕve dole na ritále[6] vrže male kvâsa, onda pun lonec nameče i čvrstve je nägazi, onda je s tóplu vodû naleje i vŕže ná jne te*r(h?)*, onda je za kruvem vrže v peč, i za tri danê[7] kïsele. A i pŕve si tak debaju[8] žene još o Male meše, kê nemaju staroga zelja.

Onda si tî mûži priréde bèden za zelje, i skôlke[9], i kamejne, onda ga idu rîbat. Jeden pâk donese rìbež, — neg se za têm jake svet mámi[10], kejti je mäle ribežov, a tak se trêfi, da si v je*d*ne vreme rîbaju, kejti, da jeden dela kej, onda i drugi ide brže bole: čě- bû on zâjni! Onda dojde ovê, onda pâk onê: „Dejte mene ribež, kùme (ili tétec)!" „O, dragi moj, né ga doma. Tê ribež moj *h*odi öt *h*iže dö *h*iže kakti pentèkov pes!" Ondä- mu povéda, pri këm je. „Onda, da bude on gòtov, onda si ga pâk tî zèmi". „Jê. dragi tétec, jâ pâk vam dâm, da bi me štâ prosïli; ne bu vam skráčene pŕi mene".

---

[1] *dotrče* [2] t. j. *govori* [3] t. j. glavice mu se „povežu" [4] ? [5] „pod šute" [6] *dno* [7] mj. „dane je" [8] *vrebaju* [9] kao *daske* [10] *luta* (t. j. dok dobije u selu)

Onda, kad donese ribež, onda si ga vrže, de mu je vüprt v stênu. ili na stolec, ili na klûp. Najviše se rîble f *(v) hiže*. Onda nà 'ne klupi. ká je za stolem, stojî ribež, i onde je lepe vüprt v stenu. A žene je snáže. 'Sû glâvu lêpe z nožem ökvaca[1], 'së pérje, kó je i kulike pöšperkane (da *hoče* gníti). Neg si one lepe donese 'saka stolec, ili pratju[2] klup (onda same na jeden kraj podvržu stolec. kejti nema klup neg na je*d*nêm krâju dve noge). onda si nâ tu klup vrže glavu i tak lepe osnaži. Onda ju razköli — onu, ká je tŕda i velïka — ili z nóžem, ili s širóčku, onda zo 'sake polovîce zvâdi onê köcen: a ka je glava púhla, s tê same skrúži kocen van. I lepe tê glave slâže v kóšku i namëče ju z vrhem, — i to ona, ka je jáka (kejti je tŕde zelje žmëke[3]); ka je släba, ta ni ne slaže toga, same nameče našešúrene[4]. Onda, da göd nasnaži punu koškn, ondä- ju odnese gore. A jeden muž rible, onda mu je slâžu na stol, a on si jèmle[5]. A da je več i stol pun, onda presterû nä zemlu stólnak i nä jnega mëču, i v koritâ. A i nemu je pödvržene korîte, vû ke[6] curî zelje, a on si grâbi i to zrîbane zelje sâm (če nije*d*na žena ne nadojde, kad je nemu pune korite). A ki se je lên zdïči, onda mu dojde več pod nože zelje, onda je pâk prignète i razgŕne, 'i za čas mu pâk dojde, pák- je razgrne i prignete i načekáva: bú li skorem têra došla, ká bi je zgrâbila.

Onda, da ga je več näribane pol bèdna, onda ga ide sneja gäzit. Donesë- si vedèrce vodê. i korite, i jobrisâč: onda si opere noge v? po dvòje vòde, onda je obriše. A mûži 'së idu[7]: „A, još nésu čiste! To bû gústi sôk, toga në bu trêba ni z mêlu zafrïgati, to bu gûsta juva, vû tu se ne bu moči podbriti!" Negda si je nazáj pere, a negda se same smèje, pak ide gäzit. Onda, da jè- je več vodê pod nogami i pëjne[8], onda ona velî, da bi je dali zelja. „A nemaš ti vrêj[9] vodê, — neg če si kej druge nuter činíla" (neg je on reče po prâvu). A dekoje je onda sram. Onda je skûči[10] po je*d*nu ili dve koške. Onda je posole i narežu düle[11] na šnïte[12] i mečn je v zelje redem. A dekoji mečn i klîpe[13] kukurüze, da je onda tŕde zelje, a od dule dobî lepu dühu. I kad je[14] god namečeju zelja, onda je posole i dule vŕžu. A ki si *hoče*, té- si na dvë*h*, trë*h* mêste*h* vrže i palútki redem po bedne. Onda tâ, kâ gâzi, jokol

---

[1] *poodsijeca* [2] na kojoj se pere rublje [3] *teško* [4] *ponadizano*, kao *naduto* [5] *uzimlje* [6] „vû ke" *u što*, a „vú ke?" *u što?* [7] *sve govore* [8] *pjene* [9] gl. str. 214, bilj. 3 [10] *sasiplje*, *izvrne* [11] *tuńe* (cf. polj. *gdula)* [12] *kriške* (i ova je r. poznata za sir i sl.) [13] *klase* [14] *joj* (t. j. *snasi)*

bedna lepe dromne tânca. Tak se i velî: „Tê tanca, ko da zelje gazi, — same na mëste drnda“. Onda nägazi beden na vrh. Onda, ki si *h*oče, da mu bude 'së v je*d*nêm bèdne, a né mu ga čudâj ni ostäle, onda nâ te naredi tër*h(?)*, i da se pöleže, onda one ná jne nadörible, i tak mu je 'së skupa.

A ove žene, kê snáže zelje, tê 'saki kocen prôbaju, jé li dober i sladek, onda si je béle i jedu je. I deca dojdu súsecka i dälneša, pak prose köcena. Onda, teri je god bolši kocen, toga si vrže na strân: čak ji*h* je tri dane, je jê[1] ona i dece daje. A kì god ne väla, toga razköli na četïri tále i *h*iti ga med lêpuh[2]. Onda z onoga lôpuha[2] zoberû lepoga pérja[3] i operû je, i to se meče na zelje, kad je več nagažene: onda po dva rëde toga perja pomeču, onda skolke, onda na skolke dve préčke, onda pak širóki skôlek nâ te prečke onda kaméjne; a ki nema dosta za ter kamejna, té si prïvrže kladu. same lépu, a nê gnílu, s ké bi cúrela prašina nuter. Onda se mora paziti, kak ide je*d*náke ter dole, kejti onê kraj, ki bi ostal gore, öne bi se zelje pö*h*abile[4] i zögnile, ki ga ne bi duge naredil; a seje*d*ne nô nigdâr dobre tak, kak je one, kô vremêne lepe ide, kak mora, neg je navêk mëke i slaboga žmä*h*a.

Kad se skîše, onda nôs povê[5]: diši s kiselínu. A dekoje lepe diši. A kad je razköpa gospodarica, ali nê dosta kïsele, onakvomu zelju. veliju, da je rënene: još ni lica ne premenî, još je na mestâj belkäste. Zelje se tak spêjni[6], da se kîše, i sêde pò 'ne vode, po sóku nëkakva múka, i to ima mŕsku duhu. — Tak se zelje rédi i pripravi za zimu, — neg nê za zimu, neg za — lûdi.

5. (R e p a). Onda repa, kad več zraste za jele, kak je kokošine jejce, več ju gospodarica prepukáva i družine ju kuva; onda veli, da ju mora prepukäti, da bude jedrneša, — drugač ne bu z nije*d*nê nïke. A i deca dobre znaju, na čijë je závrtnice, ili na pašníke posejana repa. Onda pastiri i dečärija — to 'së púče, i jê, i *h*ita: onda, kad ju spukne, če mu se në vidi, onda ju onde ostavi i pák- si drugu spukne. A da se ji*h* više sprâvi na vrpu, onda pösedu na okrûg, pak ju jedû i béle. A da je imaju, štâ ne moreju pojesti, onda ju režu, škrpte[7], onda 'sû cimu i belíjne poberû, onda je skriju v repu ili v kût pod plot *h*ite. A to najde makar što od tâ *h*iže, onda kúne, špota[8] je: „Same kej se je dobre pozlämenala, da je repa, i več ju *h*oču 'sû tuđïce pojesti! Ne bu me döpala poštenê repe küva, neg bum pozáčke brala“.

---

[1] *ije, jede* [2] (oboje se čuje) [3] *lišća* [4] *pokvarilo* [5] *kaže* [6] *spjeni* [7] *rezuckaju* [8] *grdi*

Onda, če nema družina čas[1], onda jn sama gospodarica pobere i znosi 'sn jedrnešn. Onda si priredě bedníček i na jnega skolke, onda lepe 'sě žene běle, i najde si kâ dë, kâ dë ribež. (One je pâk druge felê ribež, na koga se repa rible). Onda jn lepe bele i pern i 'sě po dve v je*d*ne korite ribln. Onda one komadičke, ke*h* ne morn zribati, onda je z nožem zrežn. Onda, kad jn nāribln i zribln 'sn, onda jn gospodarica meče v beden i nägneče jn z rnkami, a ne gazi se repa, kak i zelje. Onda, da je gotova, onda vrže gore ná jnn beli cájnek[2], onda skolke i ter, onda jn nanosi pnnn vodê (a i v zelje se mora vlevati voda). I repa se snaži i pere ka*k*god i zelje. A jê žên, kâ velî, da se voda ne vleva vû te nike, — ali je je počrlénela repa, a zelje zögnile, onda velijn, da je to mèrtuk[3] kriv, da nike ne vala.

A ona repa, kû östave, da jn bndn jeli slatkn, tû z vrta poberû i v grabn jn zakopajn, i mrkvn. A ki ima zeméjnčicn, tê nê trêba brati, tá je slobo*d*ne celn zimn nä vrtn, — još je bolša i në[4] në škode zima nike, kejti je ona 'sa v zemle. A krnglîca je na pôl väne, za- të- se ona smrzne i zognìje.

To je naša zimina: zelje, repa slátka i kiséla, i kramper, i mr̀kva, i ròtkva, i cîkla; onda bäžul beli i säčkov: črleni, palčenâk, dan i noč, purek, i črèšnovec, i dngi beli, i dngi črleni, i drugi sačkov.

6. ***Brašno i sočiro.*** Pri nas je največe mêle kukürnzne. Pred tri, a jê i četiri leta več, kak ne rodi ni jàčmen, ni šenïca, ni r̂ž. A to ne rodi zate, kejti mi sme *v* jake velike nižíne i nas jake dávi voda. A sad sn počeli pâk sejati okol nas, ali mi na Trebarjeve ne sejeme, baš retke dä što, kejti stȓn lubi grušnn zemln, a pri nas je zemla bole mnlna: a jê na je*d*ne dve meste i grnšnê, ali tu je toga male. onda ne čejn ludi za je*d*nöga i dveju čredarïti; a da bi imel saki si de posejati, onda bi skupa na blage pazili.

Onda se mi slnžime največe s kukuruznn mêln. A da je náročiti gôd[5], onda si kakti k tomn dann kupime mele šënišne: k Božïčn, k Vùzmn, i k Sësvetam, i g *k* drugem godôm premöre si pet, šest gròši, kej si kúpi tri, četiri funte mêle. A ki si more zmoči, té si kupi više i drugda, nê same nâ te svétke. A ti siromaki velijn: „A, sem i ja pod kôžn krváva, pojêm i ja kakvn gïbaničicn[6], ili si bar omésim kȓpic; bnm i ja znâla za Božič i za drugi svetek!“ A drugi je veli: „O, da bi bile i kruva, a nê kojekakve*h* oblizekov!“ „Tî, za voln Božn, am se i ja Bogn molim, i moja deca! Bog je i za siromake mnkn trpel“. A je i to: ki je tak bole premogûč,

[1] ***vremena*** [2] ***krpu*** [3] ***posuda*** [4] ***ńoj*** [5] ***praznik, svetac*** [6] ***vrsta kolača***

ima je navèk za záfrig, kejti od kukuruzne je *h*rana kakti šlöf[1]. i čista juva: bi se mâm vú jun podbril. Onda, komu se *h*oče rezancov i z vr*h*nem juvê, te si i za melu skrbî, kejti je na svetu 'sake bagre ludi: ov *h*oče ove, a on one, ki šta; a je ji*h*, ki nema ništa

Mële se tak, kakva je kukuruza i kakva je voda. Sad z jeseni, da dojde novi kruv (a ki nema kruva još od Božiča, tê ne mre čakati, dok bi kukuruza zöse*h*la, — neg da bi ju mogel mleti dök[2] je mustáče imela), onda tî, ki kupuju kruv i jedû s tuđoga najža, ti si berû, još je mléčna kukuruza i najbolša kuvanica. Onda si ju vrže v peč za kruvem: tam ju spr̂ži, 'sä se ščvr̂kne[3] i zažmëkne[4]. Kej bi, kad se uprav speče! Onda se tâ ne dâ mleti: nà te[5] kamen tânca, ko da bi mlel pések. A i to je slaba mela: mlada kukuruza, a v peči spržena ima dühu po smuđovine. A dekoji pak ne čeju sušiti v peči, neg sušiju na sunce. A to na sunce po male se*h*ne, a trêbâ[6] kruva, onda mora dati mlët, i to dajû mäle *v* vrečájnke[7] na melin, kejti bi se ta mela po*h*abila[8]. A ta je kukuruza siròva, još mléčna, a ta se i gorje mele; mela je bolšoga žma*h*a[9], ali je jedr̀na[10], kejti, ako mlinar pustî kamen niske, kak bi se dromne mlele, onda se časa mele, ali za čas se naredi pod kamenem ka*k*god kolâč, ki se speče od *h*rústancov (od tikvajnske*h* koščîc), i onda ne curî više mela, neg se 'së za tê kolač lovî. A to se lovî zá te, kejti je kukuruza siròva, još mlečna, a međ kameni je vruče, a öne sîrove, i to se mam peče. Neg se mora kamen zdiči, kak to ide frus[11] mela, onda se mele pomale. I ondà treba paziti, ali i pàk nê tak, kak, dok je kamejne stisnene jake.

Neg lépa, zdráva kukuruza, čista — to se lepe mele, i to se more somlëti, ka*k*god čovek *h*oče, dromne i jëdrne. A mora se na kukuruzu paziti i snažiti ju, kejti jê ludi i žen, kà ne če občinäti[12] kukuruze, neg mam s koške, de ju trébi, tak ju skučava[13] *v* vrëče[14], onda preletî s kukuruzu i tulíjna[15] i štûncov[16], i mustáčov[17]. Onda se to 'së skûpi i na jokènce[18] opane, onde se sprééa i zapre kamen. Onda mora mlinar paziti nâ te vreče, dok se somële.

A i tak je pred svalbami, da je náloga[19] mlinarom. Onda 'si dojdu z vrêči v jednêm tjednû, a da se jih čudaj ženi, — dečákov,

[1] *napoj od posija* [2] *čim* [3] *stegne, stisne* [4] *stisne kao u uzao* [5] *toj* [6] mj.: „treba (j)e" [7] „*vrećańak*", *vrećica* [8] *pokvarila* [9] *okusa* [10] *krupna* [11] *krupno* [12] *na rešeto čistiti, spuhavati* [13] *sasiple* [14] „vreče" je *neutr. gen.* (gen. sg.: *vreča)* [15] „tulîna", *collect.* „tulijne" (ono, u što je na kukuruznom klasu ili klipu usađeno zrńe) [16] „štûnec" *vrh* „*tuline*" [17] onih kao končićá, što su među zrńem [18] *okance* (kuda curi brašno ispod kamena) [19] *navala*

i dekel ide zämuž — onda saki bi rad do petka i do sobote (nâ? te se dane peče kruv), onda: „Bú- li moje gotove?“ „I moje?“, 'së redem pitaju. Onda mlinar mele kô zŕne na pol, kô na tri tale, i 'së somele: i to je jedŕna mela. Tê kruv moraju žene jake popariti, kejti bi se ves popücal, a sejene ga je i spúcanoga: žene su male đvöknene od rakije, onda je nim 'së dobre, 'së jedna druge veli: „'Së to bude dobre, 'së se to potrošî“.

Kad se v zime trefi jake zima, vedre noči, onda se Sava smrzne. Če se 'sä prêk ne smrzne, — ali se vuz kraj smrzne, de mëlini melu, onda mlinar odtûca lêd i 'së po male mele. Ali je onê kruv, ko da je 'z drómnoga peska spečen, on se ne dà mesiti, ni grohäti, a težëk- ti je za jesti! kejti se dromne ne more mleti, — de čeju drugi zeti kruva? Onda voze v Sisek i v Čiče na suve meline mlet A tam je i gorje: jëdrne je, kak je i ovde, a još k tomu smrdî smúdem, kejti öne têra jogen, i s čim bole kure i nalážu, s tém se bole mele i više se somele Čudâj jemlû vújma, — na trejtînu podelê. A dekoje je tak osmuđëne, kak je uprav rđava mela. A da se trefi tak duge zima i zima, i nê moči mleti, najedû- se ludi sačkovoga kruva; — neg se ne najedû, neg se nagladuju poleg lepoga žitka.

Žite i jäčmen za kuvajne — to se tuče v stupe. Žite se mora přve dobre zosušiti i stopiti. Po zime je sušê i topê žene na tëmene na peči, a po lete v krušne peči, kad se kruv sneme. Onda *v* vréčce, ili v lonce vrže žite *v* peč, onda peč zatekne. I tak je meče po dva, tri pute. A na temene se suši po dva, tri dane. I če kak zosehne, če nê tople, ne da se tuči; neg da se one vruče vrže v stupu, onda se one lepe tuče. A pâk nê ni tak dobre, kak je žen, ké je vržu grët, onda za čas ga idu tûč, i veliju: „Je, kak se je časem lepe stopile!“ Ali se ne da tuči, kejti one se zvrúči, ali se ne zosušî, neg se same spàri, onda je uprav mokre, kak se spari. Onda je počnu tuči, ali zabadava: ne da se, same bežî pred stupálem. Onda je moraju nazaj zgrabiti i sušiti po pravu.

Kó je lepe zosušëne i tople, onda se žene skûpe i žite dobre zamotaju, onda idu tûč *v* sele, kejti nesu v celem sele neg tri stupe za- tê posel. Onda se i tak trefi, da najdu koga tučûč, onda, če nemaju još čudaj tuči, onda jih počekaju; a če imaju, onda jedna čeka, a druga domom na posel. A tâ ostane záte, da jih ne bi pâk što podjägmil, a onë- bi čubële[1]. I onda si pâk i k te[2] hiže odnese žite na peč, da je ne ohladî. Onda, da počnu tuči žite, skúče v stupu, onda jokol toga prëla[3] vržu stolnak, ili kakov drugi pŕjnek, kejti

[1] *dangubile* [2] *toj* (t. j. kod koje je stupa) [3] t. j. jame u stupi

žite — a i jačmen — štrífle van, onda si žene gradiju. Onda, da to 'sē prirede, onda ide je*d*na tûč. A to se ne tuče, kak se konople, neg z je*d*nû nogû stojî na vrätilce a z drugu tuče: porine stupále dole nazaj, i pák- je dočeka gore i pritisne je, a one lûpi v stupu, kak 'sē zrjne púca i guli se luska dole. Onda, da je je na je*d*nu nogu teške, onda si pak premenî na drugu. Kad se več zmûči i teške je je, onda ide pâk tâ druga. Onda si velijn: „E, časa ti, časa ja, pak ne bu ni je*d*ne teške". I tak se zmėjnaju i stučû jagle žîtne. Onda je spušu, onda je još potucaju po drugi put, i v korite je spúšu, i tak su gotovi, same je oprati i vrči kuvat.

Onda jačmen, da se tuče, mora se smočiti *v* mŕzle vode. A ki si je zmláči i z mlačnu poleje, — same se ne sme duge močiti v tople vode, kejti bi ožîlavel, ne bi se dal tuči; a ki ga namoči i mâm tuče, onda se lepe tuče. A v mrzle vode se slobo*d*ne moči duge, još se lepše tuče, odpusti luska, same se lupi. I nega moraju ograditi još bole, neg i žite, kejti je on moker, onda se drží za stupále, onda, dagöd žena ma*h*ne stupálem, onda jačmen šine van; onda, da se premenaju, onda si-ga nuter sēga prigŕne i stepe s stolnaka, i pâk lepe ogradi. Onda, da se male več všenî, onda tak ne šika van, neg da je pâk več dosta tučen s prve plēve, onda se na komade drži za stupale, ko da je kolâč pritisnen za stupale, i tak na klaputke opada na stolnak.

Kad se več na pol zlúžđi s prve pleve, onda ga ideju prât v Savu. Na sîte ga perû. Zate si i moraju zeti 'z doma site, i korite, vu kem si i nose jačmen, i stolnak, s kem si ograđaju. Onda dojdu v Savu i moraju v lajdu, ili v čamec, kejti je treba site podnerîti, kak pleva odpluje[1]; a pri suve nê moči, kad site do zemlê čâri, neg vlêznu v čamec i onda tê jačmen skúče na stolnak, a korite operû i vu jne skučavaju tê opráni jačmen. I onda narediju korite poškal[2], kak se z jačmēna sceđa voda. A da bi na stolnak tê oprani jačmen skučavale, onda *bi* bil stolnak moker, i né ga kak vu jnem nositi, i od zemle bi bil moker i zakalan. Neg si one tak lepe narede. I tak ga pere: je*d*na pere, druga je[3] ga v site grabi. To ide od nega gusta i bela voda. A luska teške ot*h*ađa. Kad ga god z ruku zošujneče i lusku nadigne, onda brže site podnerî, ali nê nagle i glibòke, kejti voda mam diže i vala jačmen gore i ide van; neg se tak mora podnerîti site, kak *je* po dva prste voda na jöbeči[4].

---

[1] *odpliva* [2] *koso* [3] *joj* [4] „jobeč" (t. j. „jobeđ, „*obeđ*" *fem.)* *obođe, obod* **na situ, rešetu**

I kad operu (onda, če ga je čudaj v korite, onda i v site ostave. onda je*d*na nosi korite, a druga site i stolnak), onda ga ideju nazâj tuč. Onda ga lepe dromne stučû, kak *je* dromen. ko da su žitni jagli. I tuču ga dve stupe. To je tak: na dva pute meču unter, saki put po poldrugi ficke[1] (i v dekoju stupu moreju i po dva na jeden put), i to su onda dve stupe.

Jačmen je treba mešati, i za jnega su baš treba dve žene: je*d*na tuče, a druga meša; onda pâk, da jê[2] teške, onda ide ona, ka je dô vezda mešala, pâk tûč. I kad ga stučû, onda digne je*d*na stupále i podprê je z onêm mešálem, š čim se meša jačmen. A to je mešale je*d*na batina, poštena, nit je jake debèla, niti je tenka; onda je dole na celi lakot[3] grbava, kejti vramna ne mre biti: nê moči ž nû mešati, kejti ona, kâ meša, mora saki put dotlem premešati, dok ona stupalem ma*h*ne; a to je kratek čas, to je bîže i gore i dole. Ali kâ znâ dobre mešati, tâ 'sê jokol preméša te čas. Onda, kad časa tučû, onda ta digne stupale i stoji na jnem, dok ova 'se z ruku do dôl premeša, kejti je dole stupa vuska, onda se vu jnu nabija jačmen.

A da meša žène têre, ka je sama i nema si s kem stuči, onda si dobî čiju déklicu[4], ká je meša, a ona sirota v jedinosti navêk tuče, kak *je*[5] 'sê noge triplu[6], a nema nikoga, ki bi ju zmenil, a još je je i to dete živa muka: kad god ona ma*h*ne stupalem, a ta deklica same pe*h*ne v jačmen z mešalem, neg ona sirota navêk po je*d*nêm jačmenu tuče, i več je zbit, ko dâ drve. Onda ništa ni ne stuče, same se zänike mûči. To se mora š čim bole mešati: da je jačmen ves puhel[7], onda se lepe tuče. A ona sirota mora saki čas dole s stupe i meša si sama, i kaže[8] je, — ali zabadava: još je gorje; onda tekne mešale i *h*oče premešati, a ne zna brže i meknuti se, kam bi se morala, — onda ona stupalem ma*h*ne (a stupala nê moči stäviti[9], da je jeden put razma*h*ne), a stupale klopi po mešale. a mešale čvrk! nu po glave, a negda i po zubê. A da se nägleda v stupu, kad bi rada premešati, a još nê stupale otišle gore, a ona gledî, — i pâk nû stupale tujnk! kud ju doseže. Tak dobiju oni, ki ne čeju imêti onoga, kej mora biti, v glave, onda je imaju na glave. Kad su gotove, onda si s tem räjša[10] mešalem pòdpre stupale, neg da bi je ta druga držala; kejti je žmêke, onda je se zmekne

---

[1] mjera od preko 3½ litra [2] mj. „je je" *(joj je)* [3] tako [4] *djevojčicu* [5] *joj* [6] *(u)trnu, zabole* [7] *proruhlen(?)* [8] *pokazuje* [9] *ustaviti* [10] *rađe (za fem.)*

i đvokne jn po *h*rbte (kak stojî prìgnene, da ga grabi). A to je vekše vúpajne: vùpre v stnpn i v stnpale. i to ne če nikam.

I da drugi pnt stnčň jačmen, onda ga više ne pern, neg velijn. da bi se od nega žmah ödopral, i 'së bi one drómne ödplule po vode; neg ga one vržn, ako je lepe, sušit na lësn, pak na snnce; ako je zima i mrske vreme, onda sušê i na stole. i na lese ober peči.

7. *Mlijeko.* Döji se sekak[1], kî kak zna, i ka je kakva krava.

Mirna krava — ona se doji tak: Lepe si žena vleje *v* vëdricn po zime tóple vodê, a po lete mŕzle, kejti po zime se krava i prez toga stišče i zima je je, a kam da bi jn z mrzln vodû prala: a po lete je, fala Bogn, tople, još jê kômaj- nâgod[2], da je opere v mrzle vode cïceke. Opere i sêde pod kravn na mali stolec (i pŕve dâ kravice páhel senca, kak je bole pustî mleke), onda počne dojïti mâm z obodvemi rnkami, zo sakn rnkn jeden sësec, i za čas vedricn našnmî: po tri prste je nä debele pëjna pri dobrem dojáče, ki dobre zna dojïti, sigurne; a ki pomale doji, te nema pëjne: dok mn je*d*ne mleke ide *v* vedricn, za toga one, ko je pred onem opale, — to ni ne pämeti[3], da je nnter opale.

A jê krâv, ka je jake zla za dojiti. Kad je ide dòjit ili žena, ili čovek, onda je mora öbodvè zajne noge z vňžincem svezati. Onda sede i doji jn. Tâ krava *h*oče pňcati[4] i nê male, neg da bi mam moríla čoveka. A dekoji pàk dela tak: Međ zajne noge je prepréči lopárkn[5] i drží jn jeden, a drugi jn doji. A jê i takve*h* krav, kâ ne če mňži[6], nike nije*d*nömn, a na ženn mâm pozuči[7] i *h*oče jn z rogmî, i ne da se žene dojiti, neg jn *h*oče na 'së kraje. A je ji*h* tŕde*h*, kë[8] same švíga, kak *j*e konec tënke, mleke: tu sn treba jake žile, ke ju podoje. A je ji*h* méke*h*, kë curî dňže pntem mleke. da ide s paše.

A i tak pâk kölenče krave: Prvn je nogn skŕči i sveže čak gore za tele, onda s zajnn ne mre pňčiti[9]. A kâ ne če jake pncati. neg dä i gda, onda po*d* tn ne če žena sesti, ne vupa se, če baš ni nê preveč strášna, ali je ne veruje: neg z je*d*nň rňkn držî vedricn, a z drugn doji. Ali jn teške stane tak dojiti: žmëke[10] je je mleke, i pâk je druga, s kň doji, trnáva.

Onda žena, ka ima jenn kravn, tâ nosi same vedricn f *v h*lêv za mleke: vu jnë si donese. A kâ ima dve, tri, tâ nosi lonec. A ki

[1] *srakako* [2] „komaj nâgod" *vrlo ugodno* [3] *pamti* [4] *udarati nogama* [5] (drvena) *lopata* [6] *gen. pl.* [7] *hoće bosti* [8] *kojoj* [9] *pftiv* ad „pucati" [10] *teško*

po četiri, po šest kràv, tâ nosi škaficu, vu kë- si nosi mleke. i mam si zeme i cedile, kak je mam ná jne vleva, i onda je gore same v druge mertúčje[1] naleje. Onda, da podoji i ide z mlekem f *v hižu*, onda je pokrije zaslënem, ili si zeme drugi kakov cájnek[2]. I to zate pokrivaju, da ne dobî mleke z mraka, i da nê na noč räzkrite.

Jê dekoja i takva krava, kâ ne pustî mleka, kad se tele podbíja: onda ona duge ne pustî mleka, do*h*god ne zábi[3] telëta, neg furt meca i bečî. Onda, kad žena sede i *h*oče da doji, ali se ona polikne[4] i ne dâ mleka, same one, kej *j*e je v sesce, to pustî, toga ne more zdržati. Onda, ká se zmisli, pàk se zdigne i na stojéčke doji; onda z jenu ruku doji, kôm- tôm[5] ju *h*řkne[6], tobož: ko da je to tele. I tak je onda pusti mleke. A ka se tak në zmisli, të[7] po tri dane ne pustî krava mleka, dok ju več ne peče. I tak 'nôga krava prisušî na pol. Jë lúdi, kî, kad *h*očeju tele odbîti, onda teletu zmeđ rogôv spukne glake i to dà krave pojesti, i onda ne bečî i ne mari zá jne. A saki zà te ni ne zna. I dekoja seje*d*ne bečî, ali seje*d*ne ne bečî duge i jake.

Kad žena podoji mleke *v* vedricu, onda je precedî v lonec: podoji je*d*nu kravu, onda vleje v lonec mleke. I tak drugu, i kulike ji*h* jê. A če je nê ni puna vedrica, ona nejde z je*d*nê krave pod drugu. Kejti, kad se krava doji, onda se ne sme ostaviti, dok nê gotöva, i dok i štrkëna[8] mleka štŕka[9], mora se dojiti. Kejti, š čim se krava bole *h*rani i čisteše doji, više mleka ima. A ona se zanike *h*rani, ako se poštene ne doji: ona prisuši i zapusti se. A ki slabeše *h*rani, a poštëneše doji, tê bole naprëduje.

Sad je podöjene mleke, ejt sad ž nim v komórek *(gl. str. 109)*, ili v româjn[10], ili v šutu, — de več tère žene stojî. Onda, kej je treba dece za jesti i mále dece za kašu, i to mam vleje, i onda je mleku mir. Onda, da stojî časa, dok več ide družina jêst i gospodarica rédit sirutke, onda si ona naleje najprve ili v tujne, ili v lonce mleka, ko je zastale. (Onomu mleku se velî, da je zastale, ko stojî i čeka, dok je na jnem vr̈*h*ne, i ž nega sir.) Onda one dolne vleje v sirutku. A to se zate naleva pr̂ve gorne mleke zastale, kejti gore dojde i kupi se za čas jákle[11]. Zate ni ne dâ gospodarica onda nalevàti dece, da več časa mleke stojî; neg, kej *je* trêba, to mâm dâ, dok je još mleke zmešane. I nà 'ne pr̂ve tüjne, kû naleje gospodarica, je dëbleše vr̈*h*ne, neg je na druge i tréjte. Onda, da naleje

---

[1] *posuđe* [2] *krpu* [3] *zaboravi* [4] *potegne u sebe dah* [5] *od časa do časa* [6] *gurne* [7] *toj* [8] *supst. pass.* od „štrkati“ [9] „štrkäti“ *štrcati* [10] *ormar* [11] *jakost, snaga*

mleke, onda je zmeče na policu pod kraj. Onda, če je trdne, kak ne moru unter miši, — to, de stojî mleke, — i kak ne curî smetje, onda ga ne pokrije; a če je mîšov i smetjâ, onda je mora pokriti same z rétkem cájnkem, kak nê zatušene, kejti na onêm, ko nê pokrivène, je više vr*h*na, neg je nà 'nem, ko je zatušène.

Onda je drugi den ogléda, jé li se stäle[1], onda stêple s tûjnu (ili zdrma, — to je sě jed*n*e), onda, če se mleke vunî[2] žîve[3] po tujne, onda se nê stale; a če se držî kakti jétra, to se je stale. Onda, če se nê, onda je pâk tak ogléda, i če se je stale, onda si priredi jeden lonec, vu koga meče vr*h*ne. Pri ritalë-[4] ga predère i vü jnega tekne gñsine père — vû tu luknu — i to père vrže dvòvrst, i male se naköli to pere, kak pomale more se sceđäti van sïrutka. (I to je one pere šúple, a nê one kösmate.) Onda lepe *z* žlicu grâbi vr*h*ne, jokol lonca bere. Jê žên, kâ nâ te ne pazi, je li zägrabi onoga stajnenoga mleka, je li vr*h*na; ali se one 'se scedî dole, onda ne falî[5] v takvêm lonee, ki je predrt; neg 'z koga ne mre curëti van, nà 'ne sirutke se *h*abî vr*h*ne.

Ogŕne jeden mertuk, onda pâk drugoga, i kulike ji*h* je. Onda je znosi k jognu i po lèku se greje: ne sme se vrči blizu k jognu, kejti bi se spëkle. I mora se saki čas obräčati, kak se je*d*náke grêje. I dök[7] se dobre zmláči i sirutka gore zide, onda ga mora iti čïnit, kejti, da bi se i nadäle vručïle i grële, onda bi se spekle i bile bi ga male, i to bi bile, kej bi i bile, ka*k*god droptéjne od kuküruznoga kruva, i tê sir ne bi valal cûče brûnde[8]: bil bi na jôka[9] i baš ko da bi bila spúžva; niti je žmä*h*en, niti nike jeden put ne väla. A da ne bi više mleke ni pri jogne bile, da bi je na kraj pomëknula, i da bi stále je*d*nu vuru, i tak bi se vù 'ne sirutke zdöšel[10] sir na pôl, a ne bi se spekel, same bi se zdošel, i tu je sirutke prez kontara, a sira šaka.

Onda si sprâvi vr*h*ne nazâj, de je bile mleke, i vrže je na policu na kraj: one pere obrne, kak *je* s kraja, i dole na taban[11] pödvrže zdelicu, kam curî ona osura [12], ká se scéđa z vr*h*na: če ni ne če žena zagrabiti onoga siréjna, ali se seje*d*ne trefi.

Onda, da si to tak priredi, onda si pazi na mleke i pripravi si sìrne zdelice i tajnére, ili male zdele, tak, vu ke moru one sîrne, kak je zdela v zdele, kam se sceđa sirutka. Onda dojde i premeša si mleke *z* žgajnčenu küvaču, a dekoja z ruku, če su je čiste. Onda

[1] *ustalilo* [2] „vûni" *pl. tant.: valovi*; od toga glag.: „vuuïti se" [3] *jako* [4] „ritále" *dno* [5] *ne škodi* [6] *kvari* [7] *čim* [8] *pasje (brunde)* = *ništa, vrlo malo* [9] *oka* [10] *nestalo bi ga* [11] *pod* [12] gl. str. 237

pak ide na posel, i pak si prigléda k mleku, i potekne si jogen, i obrne mlesce, i pak si ide iskat sïručenaka, vu kem je se bude kuvala sirutka.

Kad si to 'sě skûpi i prinese, i več je se je i mleke dosta stopile. Onda sêde na mali stolec i v levu ruku zeme tujnu z mlekem, i na nogu ju vrže, onda z désnu ruku pritúša sir, a sirutku sceđa v lonec, v siručenak, a z nogû, na ke je je tujna, ž nû podíže tujnu: kejti z je*d*nû ruku ne more nagnuti tujne, kad je puna mleka. Onda, da scedî sirutku, onda v ruku s tujne vleva sir i sirutku, i prste držî šîrem, kak je se čéž ne sceđa sirutka: onda meče v sirne zdelice sir. I kad zdelice pune nameče, onda je nägne male, kak 'sě pomale cuzi[1] sirutka. Onda z obodvemi rukami tê sir, ki je v zdelice, stišče i öbrača ga vù te zdele i vù 'ne sirutke, ká je s toga sira scúrela, onda i tû sirutku zleje v lonec. Onda pak vrže tê sir vû tu zdelu i tak 'sě sprituši i sirutku zleje. Onda nazâj nadoméče nuter sir. I tak je po tri, četiri pute prïgneče i nadomeče. I to je onda lepi sir, debéli i glatki. Onda — da je ščini — onda je posoli, onda sakoga vu tu zdelu prějiti[2] i z drugoga kraja je posoli, onda je nazâj nâ 'nu stranu v sirne zdele prejiti i vu te vrže. I onda je sprâvi, de je je i mleke. Onda se tu rásole jeden dên. Onda je skopíče[3] na skôlke[4]. I tak su časa poklěbušeni[5]. Onda potlem zdele zeme, a sire na skolke*h* vrže v sirnicu, — kejti saki ima makar kakvu, de si sušî sir.

Onda, da je *h*úde[6] vreme, ne če sir sě*h*nuti, onda ga žene suše ober dima, i meču ga v peč za kruvem, kejti na *h*udem vremene sir same glënave[7]. A po lete ga suše na deskaj i v rošète: najde si stari säk[8] i stare rošete, onda rošete sveže vu tê sak i ostavi si, kûd meče nuter sir, prële[9]; gore sveže sak z debélu vrbcû, zâ ku zadene na čavel, ili na drûg. I tak se lepe sušî sir.

Kad sir zgotovi, onda, če ima čudaj sirutke, onda ju pricedî: onu gornu, čistu zleje v napoj, a dolnu, ka je gûšteša, vrže kuvat v siručenak. Onda ju skuva, i odmekne i spravi, de je je i 'sě druge mlečne. A če je pê[10] družina skorem jêst, onda je razleje v zdelu, kulike je bude treba za jele: kejti da bi bila topla i kulike mlačna, onda bi se zvaríla, kad bi vú juu mleke vlejala: neg mora biti mrzla.

I tak se činî sir.

---

[1] tako [2] *„prehiti“ preokrene* [3] *poisprevraća* [4] *daščice* [5] *pokriti (sdjelicama)* [6] *ružno* [7] kao: *plesnivi* [8] *mrežicu* [9] *otvor* [10] *pođe*

A ki *h*oče jesti slatki sir, tá ga mora činiti tak: Kad se kolu svîne, onda od puculice (*str. 220*) zgule onu nutérnu kožu, a tè kože veliju rásol. Onda si gospodarica tè rasol nasoli i prěvesi ga ober peči baš na jökrške od tësi: tês[1] spretrga i nâ 'ne onda tè rasol vrže sušit. Onda, da zose*h*ne, onda ga zamota i spravi v ladíček, i več si ona najde, kam. Pri nas si saka žena, ka je prava gospodarica, mora za te gledëti. kejti da je je kej treba, da ne draži[2] po sele. Onda, da ima mlečnoga, onda si narédi tè rasol. Donese si '*z* Savê vodê, onda si vleje v pe*h*árec, ili v lonec, ki ima cicek, s koga je lepe vleväti, onda nuter vrže tê rasol i s tu ga vodû naleje. I tak stoji tri dane. Onda, da ogrína mleke, onda one, kó se stâne kakti jetra, to je kiséli sir; a ko je same od zdola male podkovane, tomu nê treba rasöla, neg kó je same male rëske, onda to ogrne i vû te vleje toga rasola je*d*nu žlicu. I to mleke vrže k jognu, i vú jne vrže kuväču žgäjnčenu, i smeša tê rasol po mleke. I da se male počne mleke topïti, — i tak se lovî sir za kuvaču, ka*k*god prеđa. Kad se mleke stopî dobre i več se 'se mleke stane, i to se vleče z lonca, ka*k*god predene. Same se mora paziti na tê sir: če se i kulike zvruči preke mere, onda je kakti gûba; neg se mora, da je mlačne, dok se jake ne stisne sir, — onda ga z ruku zlovî z lonca i zmeče ga v zdelicu, i same male scedi ž nega sirutku, i onda ga posoli, i vrže ga još v drugu zdelu. I kad se potlem male strdi, onda ga prějiti i posoli z drugoga kraja. Ali se tê mam razpuzáva, ko da je pütre, — još bole. Tu je mejne sira, neg ga je z kiséloga mleka, a više je sirutke, i tak je slatka, ko dâ[3] mleke. I na tem je slatkem mleke mejne vr*h*na. Ali je to sir, ki sam puzî v drobec, i tomu mi velime: másni i slátki sir.

A i z onoga mleka, ko je male same pödkisane (tomu se velî, da je potkováne), i s toga je dober sir. A s kiseloga je najgorši, ali je najviše vr*h*na. A te je sir dober za sušiti, a tê slatki nê, neg jesti, dok je frïžek: kad bi zòsel, bil bi tȓd i žïlav, kakti remen, i črvi bi ga 'sëga šteli pojesti. I kad se suši tê slatki sir, ž nega se câple[4] mast: de ga god vrže, sëgde ostane trag od nega.

Kad gospodarica činî takov sir, onda pâze nâ te žene, kejti si ona *h*oče više putov ščinïti takov sir, pak ga sprâvi i sama ga jê. Onda, da znaju žene zä jnega, onda dece povéju, onda pitaju deca za jnega, a matere je napute, — samë- se në vupaju reči. A jè i takve*h* žên (i to bole, de je sama sneja i svekri), kad se to

---

[1] *rarna trijeska* [2] branom se „drâži“ pole; ovdje metaf. [3] da je [4] tako; *kaple*

mleke topî, onda paze na babu, a ona brže v kûjnu, ili kuvárnu (de je več priređene za kuvati), onda lovî po lonce siréjne i jé je. A s kuväče ga ne če, kejti bi baba znala, da je nešte jel, kad bi bila kuvača gola; unuk[1] si misli, da ga je tak male od mleka. A ona, da si več male popojê, onda brže ruke obriše, i zube, i zlêzne van govoreč tobož, ko da štâ išče. A baba, da činî, 'sê ide[2]: „Jé, kak se je mene to mleke na male sprävile! Jé li se nê dosta podkïsale, a vrnče nê, da bi se zdöšle[3]!" A onda ona potlem s toga smeh.

Kad si več nagrne gospodarica vrhna pun vrhnenak, onda se kûpi[4] têpst. A sredu i sobotu tèpe, če baš nê ni pun, kejti k nedele morajn biti stêpki i s pütrem žganci; a i k petku i sobote mora biti, kejti je post.

Onda si opere stèpicu i stepále, i škrabülu od stepala. Onda vleje nuter vrhne. Dekoja žena ima vrhnenak predrt i z drvcem zateknen, onda ga raztekne i pustî vân onu osuru od vrhna, i vrhne skûči, i vrže stepale, i onda tû škrabulu, ka je ozgôr. Onda, pr̈ve neg počne tèpsti, vrže nuter kruva i soli, i na stole tri pute gmone[5]. I onda tepû, de se kômin[6] véže, na 'nem vuglû: da se tak brže i pütre sveže. Onda tepe, tepe. Najprve[7] se vrhne napúhne, onda se slêže i zvodenî, onda se grahori; kó se grahori, kö da je žite, to je onda raztepene, to se ne dâ na vrpu skupiti; a ko se mam rédi na jedŕne grahorke, to je za čas na vrpe kakti klûpke, i lepe žûte, — a to je bêle, ko se ne da na vrpu.

Onda, da tepe v? vêčer, onda tak do jutra ostavi 'se skupa, kakgod stepe; kejti bi bili kiseli stêpki, da bi do jutra stáli prez putra. Onda je lepe v jûtre priređuje. Najprve zeme onu škrabulu i donese si lonec, vu koga vléva stêpke, onda stepalem putre pritišče, a v lonec stepke vleva. Onda, da je scedî, onda vleje v stèpicu vodê. Onda zopère putre, onda je z žlîcu vâdi i mèče v zdelu, i pak je naleje z vodû, i z žlicu je 'se spreköše i opere v? po troje vode. Onda, kej je treba za žgance, to vrže v râjlek, a one druge sprâvi. Onda je potlem 'se prèkuva i vleje v tujnu pak druge felê, ka je za mäsle. I to onda, ko je prekuvane, stojî duge, ne če se pohabïti[8].

To je, kej se ocedî s putra, to su stêpki; a kej se činî 'z sira, to je sïrutka; a one, kej se scéđa s sira, da je več ščinen, to je rásolnica; a kej se ocеđa z vrhna, to je osura.

---

[1] *onako* [2] gl. str. 216_6 [3] *smańilo* [4] gl. str. 243_{10} [5] *lupi* [6] *sjedalo oko peći* [7] *najprije* [8] *pokvariti*

Tak delaju spamétne žene. A šumáku se i splêsnive vr*h*ne, a mleku vr*h*ne pojê sirutka; i to je 'së natepène i smëtne, — kak i jê šukvare[1].

8. Deca i stari ludi, da de vidi *v* živìce, ili *v* grme **jâgod**, pak je pobere. Ako ji*h* ne če jesti, dá je detetu: nosi je v ruke, a dete se tomu veselî; a če nema baš svéga deteta, dá si sinovcu, ili teromu drugomu detetu, ko mu je tak po vole. A deca ji*h* idu brât, same dok[2] zözvedeju[3] zá jne. Onda veliki dečki i dékle, ké su več razšpetneše, té si ji*h* naberu, pak si ž ni*h* doma réde vine i mošt. Zemu si cvrtnâk[4] i cajnka (ili kupicu i stekèlce), onda se kûpe: „A, ja bum svoje prêšala, bum imela vina". „*Hočì*[5] i moje jägode vrči?" „*Hoču*. Tak. Prebroji svoje jagode: je li ji*h*, kulike je i mòje*h*? Ali dromne zjôsep[6], a jedŕne zjosep. Ejt, *h*očeme si 'së skupa sprëšati, onda si vine podelime!" Onda je sprebroje i sprêšaju. „Ejda, dékle, *h*očeme se igräti muža i ženê. Onda jeden bu dèčke, a je*d*na dékla, a mi druge — je*d*na mati, druga jòča[7], a dva budu gospodari i dve gospodarice; onda ta dekla pê[8] za toga dečka zämuž, a to vine bude za svâlbu[9]". Onda 'saka domôm po *h*ranu: *v* malem lojnčíčke je donesla, kej su jeli. I tak su se s tem igrale. Piti su imele, a jesti su si donesle, — još i svoje dele mesa: kak bi bila svalba prez mesa! Onda su si redile z desêk stole i klupi, onda su jele i pile. Jesti je bile (saka si je donesla i žlicu, i kruva), ali vina je male: to je 'saka male nagnula. Onda su si govorile: „Prijatelica, pîte! Prijatelica!" I one dve, ke su bile muži: „Prijàtel, pîte!" i „sedete!" — 'se, kej je god treba bile, 'se: „Prijàtel!" S têm vinem su jim prstene zalevale i napijale. I tak se deca igraju, a i velike dekle. A dekoje se nafarbaju, ko da su je vuši razmorile.

I **glive** bere stâre i mláde, i mále i vëlike. Znaju otiti deca mala, i ništa si ne zemeju, neg v rukaj donese; a dekle za nedre, i dečec, ki je male spametneši, te si je meče v rukâv. A dojdu 'sa zgažena i zaflosana, mokra: one *h*odi kakti muva prez glavê, — ni same ne zna kam. Kad dojdu glive *v* proletje — (ni*h* nê prez dežđevja i onda toplinê; a kad je tak prve dežč, onda tople, — onda ji*h* je dosta), onda ji*h* ideju brat i po saki den, ili bole: po delatne dane, — dok se ji*h* zäsite.

Priređivańe hrane. *1.* Naše žene, kad skuvaju ruček v jutre, onda velî: „A, sad sem, ejda, ruček **skêštvala** i prìredila! Družìna mi je sad jêla, mám- mi je leže: ja, dok ručka ne odbavim,

[1] ? [2] *čim* [3] *saznadu* [4] *lončić* (u kom se cvre) [5] *hoćeš (l)i:* cf. str. 79_1 [6] str. 213_{11} [7] *otac* [8] *pođe* [9] tako

ne znam se nikakvoga dela prijéti; sad si pak neke činîm, dok mi bû pòjti jüžine kuvat. Onda, da pak skuvam i zgotovim, onda si pak zasedem za dele svoje, kad imam toga domačoga dela čudȁj". Pri nas veliju žene, če je baš sama pri *h*iže, — i velî, da ima **domačoga** dela. Neg kad šiva, ili víja, ili prede, tomu veli da je néjne, — i druge, kej več žena dela. Onda je druga velî (ili teri čovek): „Kakve ti domače dele imaš, a sama si na gruntu, — nemaš drva ni kamena pri *h*iže, neg sebe i muža?" „Je, tak se velî, da je to domače dele, tak je nȃrnč[1] telu[2] reči; nekäk[3], neg nê[4] ničije, neg moje i méga muža".

I tak veli i drugomu jèlu, kad kej skuva: „Sem si skuvala krampéra (ili zelja), kej mi deca budu jela za večeru". I 'sake jele, ko se kuva, velî se, da je kuvane; a ko se peče, da je pečène. A ko je jele prismuđene, ili nê dosta skuvane, ili nê masne, ili je s kuküruznu mêlu jake zäguvlene[5], tomu veliju, da je svinski **šlof i jobrvnica** (a to je z gustu juvu blazinske ličile). A de je čista juva, da se tak trefi, da nê mele, i da se pripetî[6] retki zafrig narediti, onda velê: „O, baš je prava *h*rana! Tu se vidiš i podbrïti, né ti treba ni zrcäla!" A drugi: „Ta je juva čista, ko da nê nigdar zočínana!" „To je juva, ko da si je vlah túre opral!" A da se kej prismudî, tomu veliju: „A, to je prava bala[7] za vračiti! Ki same ima maternicu, s tem se zvrači". Onda veliju: „A, kakva je god žena, takov i tê šlof! Tâ žena bude nas ostvárila[8] s tû *h*ranu". A në[9] je siròte teške i sram ju je, kad skuva kejgod: družina je gladna, onda se ne najê, — onda je i lúta.

2. Dosta jela se jê sirovoga: mese libíve[10] i túste, črléni luk, i čêšen, i pör, i kozjak, mrkva, i repa, i ròtkva, i korába, i bûtač[11] i *h*rën, i säčkov sâd[12], i kisele zelje, i mleke: to se 'sê jê sïrove. Kisele zelje si meču međ bažul kuvani, i to je dobre jesti — nekomu, — a nê 'säkomu; i sirove z joljem[13] polejáne; a dok je slätke, jedu je ludi i s pravu svinsku mastjû. Luk èrléni jedû s sirem, i s súvemi ribami, i z bažulem, i kad je post, onda ga jedu same s kruvem i soljû, a dekoji ga još zajöcti na tajnére. I jedu ga s kuvanem kramperem z mandurem (ili: na zr̂jne). Rotkvu jedu ludi i žene, a dekoje dete ju jê rajše[14], neg jabuku: lepe ju posoli i na šnïte[15] poreže, s kruvem se je najê 'nôge tele, kak 'se bökte.

---

[1] *zgodno* [2] t. j. *čovjeku* [3] mj.: neg kak [4] „nego kako, nego nije" t. j. *dakako, da nije* [5] *gusto zameteno* [6] *dogodi* [7] ? [8] *otrovala* [9] *ńoj* [10] *koje nije tusto* [11] (divļi raste) [12] *voće* [13] *uļem* [14] *rađe* [15] (fem.) *tanke odrezke*

Znaju rěči žene: „Je, lepe ti sem se najela rotkvê, kak 'sě odpu*h*ávam (ili boktem[1])!" A malomu detetu veliju: „Déci dragi, kak se je dete najele: ka*k*god buben ima drobec!" Jedû i nû z bažulem mrzlem. A i luk jedu rade i vesele noséče žene. 'Saka ga jê i *h*oče sè- ga z bažulem i sirem. a ona sirota se skriva, kad je mâm velê žene: „A, të[2] se je neke prïtrgle, ta mota luk, ka*k*god krava!" A ona sirota velî: „Je, če ste i vi 'se dëbele[3], kê god luk jéste?" „Je, draga moja, tô[4] istina, i ja ga jêm, ali tak navek ga ne jêm". A ona se podpréže, kak su najviše debéle[5] žene podprežene, najmer, kâ ima gustu decu, nâ tu mam viču: „O, več je debela! Tâ baš ima 'sake lete dete", — i 'sekak je velê. Onda če je je tere mrêle[6], ondâ druge brze zanosila: „O, je*d*ne v grob, a druge v drop[7]! Te je lake!" Tak se ž nê smejû, a ona se sirota skriva i čuva, da je ne bi osëtile. Onda se podprëžuje (kejti je nê tak poznati dropca), onda si vû te krile vrže kruva i soli si pustî, onda otide na vrt i tam si trga perje[8] od pora i namata (a on je lepe kř*h*ek), onda si ga soli i jê, pak se ogléda: jé li što vidi (a jê ne*g*kak[9] i onde makar što, ki ju vidi, onda se spominaju potlem zâ te, da se sprâve de), i pak si ga natrga i vrže v krile, kej pak doma pojê. A tak i deca *r* proletje (da i jê luk najbolši, porjâk). Onda berû pred Vùzem vuzémicu po celi den, onda se susecka deca sprave v *h*rpu ('se dvoje po troje, ka imaju skupa vuzémicu), onda si nose na zavrtnice k plotu pleter, onda tak 'sake svoj pleter na svoju zavrtnicu. Onda je*d*ne nä druge bole bere: „Baš ideme još, morti[10] tê prë-stigneme, ti imaju više, neg mi". Onda pâk ona deca: „A, i mi ideme još, budu nas prestigle tê". Onda po celi den ne jedu, onda, da donesû bremena, onda je je*d*ne dve razvežuju, a je*d*nu pöšnu[11] domom po kruv i luk i sol. A tâ otide, zeme komadinu kruva i v šake soli, i spukne luka na vrtu po četiri betva. Onda sêdu i jedu tê luk, ko da je to pečejnka. Namota si pere[12] i prve je obriše od záslen, kejti je zakálane: onda, da namota pére, onda zubmî naköše, kak *je* se sol bole primne. I tak ga jedû, — kak i jê gladna deca. — ko da im je to sila: do pödvečera biti gla*d*ne Još si onda perja natrgaju, i zbrišu, i pod päzuve si 'saka tekne perja, a v ruke drži sol, a v druge kruv, i namata luk; i dignu se, i putem jedu: né se čas na sedéčke ni najesti.

[1] *bokove (= slabine) odbijam* [2] *toj* [3] = *noseće* [4] mj.: to je [5] attribut. (pod 3 praedic.) [6] *umrlo* [7] drob [8] *lišće* [9] *dakako* [10] mor(e bi)ti [11] *pošlu* [12] *list („pero")*

Žene za postne[1] dane rede za jesti 'sëke[2], kà kej premore, i ke[3] se štâ *h*oče. Kê poste suvi post prez jušnoga jela, a ne če jim se same kruva jesti, onda si pečn krampêr: lepe si obéli krampera, onda ga opere i na trgane skriške zreže na dromne, i vrže jeden red v lonec krampera, a drugi red luka pora dromne zrezanoga (same kej luka meče na male, a krampera više), i to 'sake po prilike osoli, onda vleje male vodê (same male) i vrže ga peč' ili na šporet, ili na vuglejne na jognišče (a nê k plamnu, — bi se prismudil), i to se mora lepe peči skrôtku[4], i tomu se velî: na sape pečeni kramper. Po lete, kad ga pečn, onda si pokrivaju žene lonce zelenem perjem, i od tikvajnske loze perjem. I to mora biti smîrem[5] pokrite, i ne sme se mešati, neg gro*h*ati. A dekoja, ke se *h*oče, vrže si i suve*h* rib nuter; a dekoje to smrdi, ne če jesti z ribami.

A pečn žene i dromne ribe. I nê lepe zostruže, i opara, i zmeče je v lonec, i méđ ne luka betèvce zreže, i čiste male vode vleje. I to se mora peči skrotku.

Onda pečn i bažul, same kej se na jnega mora jake paziti: on je jake suv, onda si sam ne zada baš nikakve vode, a mora se još večer namočiti *v* vode, kak se napu*h*ne, i prve se speče. To 'semu velijn, da se p e č e n a s ä p e, i to je suve jele

Z mele je moči speči, ki god kej *h*oče. I pečn žene kruv: to je baš naša prva *h*rana. Ako nê kruva, onda čovek ne mre jesti ni *h*rane prez kruva. I tak velijn naši: „Ja, kad nemam kruva, — ko da nemam nigde ništa pri cele *h*iže. To je prva naša selačka *h*rana. Mene je na stol — prvi kruv: onda još štâ k nemu, i mene je dosta“.

Onda, da pečn kruv, pale kolače: to je proba kruva, i *h*oče se ga jesti 'noge bole, neg ništa drugoga. Te se kolač pali, da se v peči razgori. Onda se male loparka posoli z melu i na jnu se vrže od kruva testa, kulike več *h*oče: če *h*oče veliki kolač, zeme ga celu pr̃gišču[6], a če maloga, onda zeme male v ruke. Onda to na loparke naredi tenke, i posoli ga z melu, i s prstem ga popika, i vrže ga v peč. Za te ga spika, kejti, da trefi vrči v naglu peč, onda bi se spliščil, i te bi plišč bil čez ves kolač: 'sa bi se kora zdigla; unuk[7], kad su one pikëne[8], onda se ne mre, neg se male od zgora splišči, i to od pikëne do pikene. A kad ga vrže krotku[9] pêč, onda se lepe speče prez pliščov. A z melu ga zate posoli,

[1] tako [2] *„srako“*, *srašta* [3] *kojoj* [8] *(supin)* [4] adv.: *polako* [5] *neprestano* [6] ***pregršt*** [7] *onako* [8] cf. 233_8; drugo je „pikna“ *pikńa* [9] adv. *polako*

kak se ga bole žar primne, i ne gori kora, neg gori mela. Onda, da se na jeden kraj speče, onda ga sneme, onda ga vrže na pere zeléne (ili *h*renove, ili kukuruzne), onda ga vrže vjosomcê, kak se bole peče. Onda ga sneme i mam ga gledi: je li se dosta spekel. Na pol ga prëgne: da bi bil, — kak se trefi. — sredi zajec, onda bi ga nazaj vrgla peč (a zajec — to je na sredine teste, i male se belî).

Onda, kâ ima (i te velijn, da je oblëznena), ta si lepe, da kolač na loparke naredi i spika, onda si vu 'ne pikene nameče mesa tnstoga, nereže; a ka ima putra, vrže nega: a ka ima masla, i nega: kâ god kej ima. Onda ga vrže s tn mastjñ peč. I to *v* peči čvrčî, ko da se pečejnka peče. Ka vrže čudaj masti, onda puzî s kolača na taban, i one se mese lepe zocvre, ko da je v rajleke. I to sn masni paleni kolači. Onda, da si tak peče tera, ka je *h*úda[1] i slaba, a druga jn tera vidi, onda je veli: „A, zate ti i jesi tak škamrava, kad ti zbiraš tak jele! Da bi ti 'se jêla, ne bi ti takva bila, kakti netepul[2]. Za te bi bole giltale[3] jele proste: bi te se bole prijele".

Onda si pečn skupa s kruvem prsenice. Mese je na vode, i na mleke, i dekoja vtëre têre jejce i vode (i krhka je i dobra), i mečn putra, i masla. Lepe vrže v zdeln mele ocejane, onda jn posoli več po prilike, onda vleva mleke i mesi jn. A dekoja male vode vleje, i vrže putra (ili masla): te sn prsenice jake dobre. A i one se rede tenke: dekojn naredi, kak se kora s korn stane[4]: tak je je dobra. A stara babica si jn redi debeln, — kâ nema zubi, i još je vu jne zajca, več jn sneme i tak kruv na pol pečen jê.

Kad žena ide peč kruva, najprve si bere i nosi drva, i seče, kë ne če i nema čas mnž. Onda si ide prosit kotla, ka ga nema doma. Onda naleje kotel i naloži pod nim jogen. Kotel zadene ober jogniščа na lenca (?), a od starine sn kvake, same sn gore na 'ne čuskije tri debele karike lanca, nâ 'ke se natekne ili zakvači ta kvaka; ta kvaka ima dole po tri skovane kvake i pribite, kak se more zadeti kotel i više, i niže. Onda si to prirebi.

Onda si prosi koga, ka ne more sama[5], donesti mele. Onda meln sêje i krop mléti[6]. Onda, da se zvrnči krop, onda zeme *h*rg i poleva meln: i maln loparkn ima, s kn meša, kak si ne peče rnk. Ta se loparka zove: krûšna lopárčica. I tak je ide prôsit, ka je nema: „Dejte mi krušnn loparčicn".

---

[1] *mršava* [2] nekakva „lepica" *(leptir)* [3] *vrijedilo* (ńem.) [4] *sastane*
[5] jer treba donesti punu vreću, vagan i više [6] *ńeti* (t. j. ogań pod kropom)

Sad ga poleje. Onda ga pokrije, da od sape odpustî mela, kad bu pribúvan[1]. Onda si ona naleje još vode v kotel, kej *je* bude za ličile, i kotel pusti niže: ne bu nalágala više, neg je se od vuglejna stopi krop.

Onda si nalaže peč. Onda sprvicê *h*iti male drv, onda, da se dobre vužge, onda ji*h* najita punu peč. Onda, kad se razgorî, onda si pali tak kolač. Onda, če je nê dosta kruv dîgnen i kisel, onda najita još drv, kak ne lone[2] peč, kad se kruv mora još digati. Onda, da 'se pogori, onda zeme zgrêbnicu i pregrne vuglejne po peči, i sěkud[3] je razgrne s pöpečkem[4] po 'se*h* kute*h*. Onda poleje pöpeček z vodu, kejti se vupali *v* velike žaríne. Onda veli: „Sad nâj male peč slone i nadojde,- onda pêm[5] metat kruva".

A ona si dotlem pripravi perje[6] za podmetati pod *h*lëbe. I ličile vleje v lonec i vrže je pred peč. I nabere si šibja za žâr. Onda ide zgrebat peči: najprve s popečkem od sakoga kuta speja, onda zgrebnicu zgrêble čiste, onda zatekne žarnicu[7], kej *je* ne bi vüšel[8] žar. De su dve žene, onda jedna kruv pomesi, druga peč zgrebe. A ka je sama, ta si zove čije dete, kej *je* držî loparku. A dekoja si vrže stolec i sama meče. Kad peč zgrebe, onda kruv pomesi, onda grö*h*atju zdelu posoli, onda meče teste vu jnu.

Onda, kad nameče po prilike testa, onda, če je se vidi, da je male ozdol posolila, da bi je se teste prijïmale za zdelu, da bude gro*h*ala, onda ona još i gore teste posoli. Onda lepe primne zdelu z obodvemi rukami i lepe ga zgróše, kak *je* se 'se kujnč[9] stêple. Onda si vrže loparku na stolec i pomeče si to perje, ko si je pripravila, i još je male z melu posoli, kak se lepše od *h*leba odlúpi, — i *h*leb skűči na loparku, i male ga pritrople, kak je tenši, — nê baš, kö da je stȓmec, — i z jednű ruku pűle[10] z lonca krop, a s drugu *h*leb líči. Onda, da več dosta *h*leb poleje, onda z obodvemi rukami *h*leb liči i popravla. Onda toga prvoga prekriži: z obodvemi rukami potegne čez *h*leb s prsti, i čez ves je *h*leb križ. Onda se nagleda v peč, i *h*leb meče i veli: „Krïži böži i Majka boža! Prvi čestit, i drugi za jnim!"

I tak si ga lepe 'sega zmeče. I kad ga 'sega zmeče, onda si na 'sem zađu vrže kolač, ki je prvi pečen, kej *je* bude za družinu. I ostavi si kvas od toga testa, i vrže ga v lonec, i male vode vleje, i poveže ga s cajnkem. I za tem kolačem si vrže peč prsenïcu. I

[1] *debelo pokrit* [2] *ohladi* [3] *svakud* [4] *drveni prut za taj posao* [5] *pojdem* [6] lišće [7] *otvor na peći* [8] *utekao* [9] t. j. „kunđ", cf. u Konavlima „hondeļ" [10] *grabi* (rukom) *i izlijeva*

onda žari kruv. Če je slabe kurna peč, onda je treba više žara, — slabe se prijemle žar kruva; a ka je nagla peč, onde nê treba žara, — još se i plíšči kruv od velike vrnčine. A ka je dromna mela, a v naglu peč zmeče kruv, tomu se 'sa kora zdigne z *h*leba ka*k*god kapa, i te je kruv zädregnen. Onda je velê žene: „Ti si tê kruv zädregnula *v* vrnču peč, zate ti i jè tak dvèkast, ko da je sopun, zate mu se i kora léca".

'Noge žene, da meče kruv, ka je múlna[1], vújde[2] žar: ódnedóne[3] meče, a toplina ot*h*ađa i kruv je je slabe požaren i pečen. A de su dve, tu je prve gotove, i 'sake[4] je leže, i bolši je kruv, kejti je vreméne prirеđen.

Pečû žene i bazamače s kukuruzne mele: vrže v zdelu mele, i vleje mleka, i potere tôre jejce, i to razmuti, i v kastrolu vleje, i prve vu jnu vrže male masti, i to posoli, i vrže je peč. A pečn i gibanice, i kuglove, i vajnkuše, i druge kolače, — ka zna kakve; ka ne zna, ta si da druge, ka zna. A dekoja ni ne peče, ka ne zna, veli: „A, kad si po pravu ne znam, ka*k*god si ne čn! Ja si skuvam dobroga jela".

Gibanice pečn tak: Vrže si v zdelu mele, onda potere tri jajca vu tu melu, i posoli je i vleje vode, i namesi na stole tê mlínec. Kad ga s cepcem razsnče, onda ga ostavi tak. I vrže v zdelu sira, i vu jnega potere dve jajca, i to razmeša. I to poliči po tem mlince. I onda to namota, i vrže je v tigajnu (i vu tu tigajnu je več prve vrgla masti), i to ona za čas vrže peč. To je onda sïrova gibanica. I tak pečn one žene, kê drugač ne znajn. A ka si zna i drugač, ta si melu oceje v korite, i zamesi kvásic, i vrže ga na tople. Onda si vrže topit mleke i mast, i vrže si topit tepsije (govore 'sekak: i tigajne, i tepsije, i lombore, i kuglovke, — ki kak *h*oče). Onda si v jeden lonec vrže cukor (same ga dromne poseče), onda vleje male toploga mleka. I kad se tê cukor razmoči, onda potere nnter jajca, na 'saki komad četiri. Onda vrže masti i prileje mleka, ili če nema mleka, vode. Onda osoli, i to 'se vleva i meša s kuvačn, a dekoja i z rukn. Onda mesi časa, onda vrže kvas, i onda mesi dnge i dok je se rede plišči po teste. A još si prve grózdiče[5] opere šklíčke[6] osnaži, onda mlince, ki sn za gibanicu, odelî i vrže v tajnére, i pod ne posoli, i na 'sakem križ naredi, i cmóče: da tak bndu i oni cmokali, ki bndn jeli, da to bude dobre. Onda vu te teste, ko je za kuglove, vu te vrže grozdiče, i još mesi, i onda je pomeče,

[1] *spora* [2] *uteče* [3] fraza: *polako, hoće- ne će* [4] *svakoj* [5] (kupovano) *suho grožđe* [6] *petlje*

kulike ji*h* več je, 'sakoga v kuglovku, i tam je vrže na tople i pokrije je stolnakem. Tu se dižu, dok ji*h* ide metat peč. A onda pak ide mesit gîbanic. Pomesi mlinec i male ga s cepcem räšine, i onda ga z rukami razléče, kak ga *h*oče, i onda meče na jnega rožičke (več si jê[1] prve priredila: zribala jê na ribež i na mleke je skuvala). I meče je, i liči 'sekud je*d*nake. Onda još vrže grozdiča i male masti, i onda ju namota i vrže v tigajnu. I da se dobre digne, onda je nosi v peč. I da se več kruv požari, onda to meče peč. Onda, da več misli, da je pečene, sneme jeden komad i pe*h*ne ga z vrtènem, onda, ako se teste primne vrtena, onda nê pečene, a če je vrtene čiste, onda je pečene. I onda je sneme. Onda razmuti jejčeni žŭtek i s tem maže koru. A da mesi tê gibanice, ona mesi na stolnake, a nê na golem stole.

Dekoja žena si peče f r̈ f l i č e. V rajleke razbeli masti, a v zdele razmuti na mleke i z dvemi, tremi jajci, i osoli. Onda tê mût vleje na tu mast. Onda, da se male to speče, onda je *z* žlicu 'se pokoše. Onda je dobre speče, — i to su frfliči.

A baš n a v u g l e j n e s e p e č e, kej *j*e več za te, kejti se 'se dela, kak se prístoja. Pečû: i suve i mokre ribe na vuglejne, i mese libive: i suve, i friške, a dekoji si speče i prerasloga. I da žena mesi rezance, ili krpice, onda ju dete prosi, da mu dà male toga mlinca, i onda ona odreže male toga testa 'sakomu detetu, a deca vesela otidu *v* kuvarnu i zleču male vuglejna, i peču si tê kolače. A kó si vrže na žarke vuglejne, onda mu gorî, gori (a druga ne čeju mu reči, če i vidiju: naj mu gori!), a onda mu još i pláne, a on *r*? viku! A ta se druga smeju: „Tak *j*e treba! Te je štel to brže speči, onda je zúpel[2], — öde krpice, pogorëše[3]!" Onda oni jedu, a nemu veliju: „Bi li krpanáce jel? Pogoreše! Ne če te to po brade!" A ta ga zove i da mu male još. A oni: „I to bu v živi jogen dregnul, — kejti tê nê požáren[4], još bi ga male prîpeči! Zate i meče v živi jogen tê krpice, misli: kej *j*e nemu treba žara, — dosta, da se i one morajn jake peči!" A onda je vušel.

Na r á ž n e se peče svinče cele, velike i male, prase, i guska, i raca, — ki god kej *h*oče, — i na komade porezane mese svinske, i ribe, i jetra: to se 'se peče na ražne. A odrasla vekša deca, ka su več i spämetna, ona si peču i slive bistrice na ražne: lepe je strúplu i *h*ite koščice, i zdelaju si tenki ražen, i 'se je lepe redem

[1] mj.: „je je" *ih je* [2] *bulio, zijao* [3] rijedak primjer aorista
[4] t. j. *dosta pri pameti*

natičn i skrotkn pečn. I to je dobre. Si ji*h* spečn po dva, tri ražne. Onda, ka je bole zrela, ta je prve pečena, ta se razčë*h*ne i opane. A ž ni*h* caple ona dobra i žmá*h*na voda, a to oni s prsti oblizavajn. V mertukn se pečn jabnke, i črnîce 'rûške, i tê gibanice, pak bažul, i kramper, i ribe i 'se: ki nema rajleka, te si v lonce mast cvre, i mese peče, i zafrig: to 'se v lonce dela.

2. V vode se prekuváva, kad ide čovek na pnt. I doma si dekoji skuva mesa, ali se to velî, da se p r ë k u v a, i to se kuva celi komad. I cîkla, na zrne kramper, i jabnke, i 'ruške črnice, — to se 'se *v* vode kuva.

N a m l e k e kuvajn žene dece kašn i griz: dok je dete stare lete dana, navek mn mati kuva kašn, ili griz, têra kej more zmoči. A dekoje je ne će jesti, dok je stare pol leta, a dekoje i frtal leta, neg jê *h*rann, kn i druga družina. A jê žen, ka kuva i na vode kašn, onda jn začína. A gospodarica zaleva z mlekem jagle, i kiselicn, i rižn, i rezance.

Kada se koje jelo jede. Za rnček pri nas jejn najviše ludi žgance. To je 'sake gospodarice pr̂ve: v jutre za ruček naleje žgäjnčenak, i skuva žgance. I još k tomn têre jejce potere, kej im je za žgánci. A dekoja naredi prežgann juvn. A da je dojiva, onda je za žganci sirntka. To je za rnček več seknd običaj, da se jedn v jutre žganci i još kej k nim, a za jòbed *h*rann, — kakvn bile, ki kej ima, a tak i za večern.

Za decn je zjosep jele, — i to maln, a vekša jedn 'se, kej i druga družina.

I betežnîk[1] — te ima zjosep jušicn i bolši zäložaj, kejti mi nesme v gradn, da bi 'sï 'saki den jeli juvn i govedinn, a živad da bi 'saki den gntil, onda kej bi za seme bile, za nesti, kejti je nam treba bole jájec neg i mese, kejti je nam treba za pastire, i za družinn, i za decn školskn, a i zâ 'nn, ka sn doma.

Za zbabnice je pak zjosep jele. Ka je zdrava, i ka nema drugoga štâ jesti, ta jê, kej ima, kej 'sï skupa jedn. A ka ima, i ka čuva svega zdravja, ta jê je*d*ne tri, četiri dane kokošinn juvn, a potlem jê več druge jele. Z vr*h*nem juva, — to je prava zbabnička juva: '*z* šenišne mele i z vr*h*na; të velijn, ke se ž nê špotajn, da je to blazinske ličile.

A z a s v a l b e i za 'së druge dane je je*d*naka *h*rana, same kej se vu jne kuva mese, onda je bolša. A i k naročitomn godn spečn

[1] *bolestnik*

mesa, i gibanic, i sešta, a drugač jedu takvu *h*ranu, *kak i* saki den, same kej *j*e začinena *h*rana.

T e ž a k i, ki delaju, tî jeju dobru *h*ranu. Na tu se *h*ranu mora paziti, i nim mora biti f *v h*oru i dobu jele: kâ i kulike zaostane z ručkem, ili z južinu, ali ju drugi mam špotaju: „Gle natege! Stopra nosi jele! Sè[1] raztezala po domu, a kosci (ili kopači, ili drugi delači) delaju gládni, a ta dorkuzica se ne zna doléči[2]! Bog zna, kej *j*e i sad doturala!“ A doma družina, kad kej dela, onda se ne gledi, dä budu jeli, neg same brže delaju, i to one dele, kej se dela na armak.

Kad ludi kosiju, onda jim se za ruček mése krpice, i peče kučetîna[3], i praži präžetina. Još veliju, da velî kosa, kad ju kosec brusi: „kučetine — pražetine!“, a žejnačem velî srp: „sira i kruva!“ Onda, da donese sneja lûkne koscêm, onda muži bruse kose, onda je spotiču pod red, a ona veli: „Štá vam kosa prosi?“ „A bome kučetine i pražetine! A vaši srpi prose sira i kruva, — a ni nega ne zaslužite!“

Da se jê za dosta, onda je ’sega prirеđene: i dobre *h*ranê, i mesa, i pečéjna. A to je na naročite gode, kejti si ’saki pripravla uvuk *k* godu, kej požive. Pri nas veliju ludi, da kej što dobra pojê, ili popije, da si te p o ž í v e: „A, te si baš *h*oče poživëti svéga dobra. Pak prave i čint! Kej: denes jê, zutra ga nê, denes jesem, zutra nesem! Komu mi ostane? Dok sem živ, *h*oču si poživeti“. A pičja nê: ne rodi, a skûpe je za kupiti. To je sad pri nas slabe pičje, — neg voda: ne rode nam gore z vinem, a slabe i lûgi žirem. Same na Božič — onda si ’saka sirota zmore neke, kej popije.

Ogrjev i posvjet.

Ogań i ogrjev. Sad se več po ovem ’sem kraju jogen naláže i prižiže lampa šibicami. Če je ’se skupe, šibice, ejda, nesu: za je*d*ne jejce, ili za šaku prjnkov ji*h* je cel tjeden. Neg, de su pâk pušajnđije po dva, tri, negde i četiri pri *h*iže, tu prejde na tjeden i po četiri, pet paklôv šîbic. Sad nejdu muži *v* kujnu lule pálit, kak su starci išli: si je snêl z onê velike peči na lopárke jogna, vu ke je bîle vuglejna, — bi se vol bil spekel! A one, ke*j* je na loparke snêl, to je nazaj tam nuter prigrnul. A sad pale mlûki[4] i sini lulu f *v h*iže, a dedek veliju: „Zake nejdeš van lule palit?“ A oni se ’sî brže pokupe na odgovor: „Ome[5] ide! Če se je zè sna zdrapil! Bi išel

[1] mj.: „se je“ [2] *dovući* [3] *but (pršut, šunka)* [4] *unuci* [5] mj. „bome“

v kujnu lule palit! Zâ 'nu šibicu nê vredne same čez vrata prejti!" „O, nê nĕ! Kej bi bile vredne!" rečû dède. „Kej je mene, ki sem ju kulike putov v kujne zapalil?" „E, moj dède! Kej se je vam veđäle[1] gube po šume brati, i kuvati, i tuči!" „A, dobre vi znate! Same če bu tak do kraja! Zapametil sem ja čudaj takveh, ki su tak govorili: to nê vredne ništa! Ali je došle, kak je one čudaj vredile, kej nê prve ništa vredile". Onda veliju mlaki dedu: „Dede, záke ne čete i vi šibicu lule paliti?" „A zate, zake ne ču. Znam, da mi ovoga jognïla i kremena bu — i merjem. A gube več nemam, — male kej, a nemam je ni na police, a same male v torbice. A, naberem si je još male, kej si v lonce prekuvam, a ne bum je več nigdâr v kotle kuval. Kej mi hoče! Mene je nê treba. Znam, da me duge ne bu, — a vi ste mladi, od toga gizdävi, — vi mene velite: kak se mene ne veđa s tem mučiti, kresati, i s tem je brige: guba, jognile, kremen i torbu. Ali ja ne ču neg tak. Šibica smrdî i mal ne zaduši čoveka, kad ju prižge, a guba lepe diŝî. A vi, draga deca, kak vam drage".

Za kresati jogen trêbâ tu čudaj muštĕriji. Treba najprve dati cigánu kovati jognile, onda od kramara kupiti kremen, onda kupiti od kožutara torbu. Ki nê imel za ke kupiti, on si je zošil šäjtičku. Skrojil je dvovrst kožu na četiri vugle, onda je tri strane zošil, a četrtu je ostavil. I na tem kraju, ki je ostal nezošven, je prišil méki reménec, kakti torbe prtále. Onda si ju dekoji za pas vezal na gole tele pod rubačin stan, dekoji jû nosil na pléčeh, kak mu je došla pod pazuve. I sad još ima ludi, ki nose šajtičke. Nutre mu je duvan, lula, šibice.

Kad si je več pribavil jognile, i kremen, i torbicu, onda si je zêl torbicu i otišel na sinokoše, ili v šumu, i nabral si je jasenove gube. Onda, kad je došel, si je na jognišče naložil jogen i nalejal v kotel vodê. Kad sê voda fest zvrnčila, onda je vrgel v kotel po tri, četiri prgišče pepela. Kad se pepel več poštene skuva, onda nameče gubu v kotel, onda ju poštene skuva, kak je mèka, onda spovadi ju 'z luga van, dok ohladî i ogravî, onda ju z rážnem predíra i na gužvu navađa. Kad ju 'su navodi, onda ju ober dima obesi. Tu se suŝî, dok dobre zosehne. Onda, kad je dobre zosehla, ondä- jû doségel dole, onda je z gužve 'se jeden po jeden komadič vadil i na tešálke[2] šíróčkinemi vuvi 'su stukel, kak je bila meka kakti kudela, kak sê mam prižgala, dok je na juu iskra od kremena

[1] „veđa mi se" *ne će mi se* [2] „tešalek" *kladica, na kojoj se teše*

štrknula. Onda, kad je išel lule pálit, ili jogna nalágat, onda si je otrgel mali komadič, male vekši od muvê, ondâ tê komadič vrgel na kremen, ondâ z jognilem od kremen kresal, iskre su frcäle, dok sê na jedenput guba zakádela. Onda je jognile i kremen v torbicu spravil, i z gubu (z onù, kâ sê zakádela) máhal, dok sê god pokazala, da je taki 'sa guba, kakti žarki vùglen.

Dok su ludi i jogen od kresajna nalagali, onda je takov vuglen zamotal v turjäču[1], ondâ pâk ž nù tak mahal. Nëgdâ kudela 'sa nuuk klita pogorela, a nigdar nê planula. Ondâ vrgel 'se na jogniščе (kudelu i gubu), ondâ s tesjù pritisnul (nê jake, kak ne bi mogla čez kudelu sapa), onda púval, kak mu sê 'së *v* glave vrtële, dok je plamnem planule.

Tak su se i siromaške žene mučile, kë je bil red nalagati peč. Neg su si brale *h*rastöve korje, i siróve klade, ke*j* je čuväle jogna. Onda si je vêčer vuglejne prigrnula i s pepelem 'se pokrila, ondâ v jutre same přvku[2] razgrnula i dromnoga trešča *h*itila, i to sê lepe same prižgale.

Sad po zime se 'sï ludi, zlâk[3] ciganov i pastirov, grêju pri peči, ili pri šporetu.

Jê mêst, de i sad gospodarica kuva *h*ranu na jognišče. Kad se šporet bole podkuri, *h*oče *h*rana mîme, a toga 'saki ne trpî, kejti to smrdî, još je k tomu gospodarica nevgodna. Onda kuva vane, a po lete se pri 'sake *h*iže kuva na jognišče. Neg, de je kakva varoška žena, bertašica ili šoštarica, ta i v lete kuva na šporetu. Ki ima kuvarnu, onda, dok kopne v proletje, onda si mam spremi i rajleke i 'se mertučje. To onda i jê 'së *v* kuvarne do jeseni, dok se pole priredi. Onda, kak se pole priredi, onda i *h*ižu priredе, onda pâk do proletja f *v* *h*iže kuvaju.

Žene po zime, kad pàre[4], ili nadeväle kuvaju za devenice nadeväti, onda se greju pri jognišče. I muži dojdu 'se jeden po jeden, najmer da se nadevale kuva, pak veli: „Budu li skorem jagli kuvani? Bi si čovek male zalòžil". Onda mu odgovori, ka več kuva: „Čekajte male! Čê[5] to tak, ko da bi plunul, mam zgotoviti?". „A, ću se sugrëti male, pak idem na posel. Kuvaj ti, kak ti drage".

Još imaju ludi negde i negde prave starinske peči, ke su zozidane z bele*h* i zelene*h* pečnákov. Nalažu se s kujne i imaju žréla uprav takva, kakve i krušne peči. A f *v* *h*iže je zozidana tak: Visoka je

---

[1] *prosta kudjeļa* [2] *vruči pepeo* [3] t. j.: „zlâg" (ptc. pret. act. od „zlâžem": „krst, dušu zlažem") *izuzevši* [4] t. j. rubļe [5] mj.: „če je"

celi fat, široka dva lakte, a duga tri lakte. Onda, kad se počme zidati, onda se tak ziđe, dok se do polovice doziđe. To se ziđe na četiri vugle. Nuter se meču ili beli, ili zeleni pečnaki. Onda, kad se dojde do polovice, onda se kakti za jeden pêdem[1] nuter pojde, i onda se počme zidati krúgle. Kad se doziđe male mejne od lakta, onda su starci metali cëvi (to je bile meste- rolôv[2]), vu čem su žene pekle krumpôr i prsenice, ke su zvale cevnaki: bile su duge kakti štruce. A cév su s prjnki zo saki kraj zatikale, — su se čudaj putov i prjnki vužgali. Onda, kad su vrgli cev, onda su još jeden lakot gore zidali, onda se to zove turen. A na tem turne gore onê taban se zove tëme, de se pâk sušiju koščice[3]. Onda je jokol peči kômin, kejti je skrojen fundament za peč širši, nê same, kak je zapovedala širina i dužina peči, neg je tak s cigla zozidane, kak je i za komin ostale jokol peči pošteni lakot široke. Tu su se muži i žene greli i sedeli, da su imeli čas; a da nesu imeli čas, onda su se na stojéčke prigrëli i pâk na posel otišli.

Ima ludi, ki imaju i kupuvane šporete, železne. Ima jih, ki imaju s cigla i s pečnakov zozidane, onda gore table železne.

V komoraj imaju peči one žene, ke imaju malu decu, ili ka kej prëbira, ili našvava, kak jê[4] tam čiste i nište je ne buni. F *v hiže*, de je družine, i de se kuva, nê moči ništa lepoga delati, kejti nê čiste: muži rule jobojke i *h*rana se začina. To se 'se lovî i za druge kej, kej je f *v hiže*, kam ne bi zâ 'ne, čemu se male kej pozna. Same su redke, kê tak dobiju pomilaciju: drv je male. Neg veliju muži, da nek žene idu f *v hižu* z detetem spât. A në[5] se sirote véđa, kejti dete ne če miruvàti f *v hiže*, kak tam, de je sàme. Po noči ne če spati. Muži tesi tešu i spomina se družina, sveti mu se od lampe, a dete ne more spati, neg se plače. A to siromaške matere dodija, nema mira i ne mre delati. A tem prebirâlam i švêlam veliju v jesen i proletje takve dele delati, da je moči i prez peči biti.

K a d se j o g e n n a l a ž e na jognišče, onda se vrže je*d*ne drve prëčki. To je zglavnik. Onda se vržu dve dreva po duž, onda se méđ 'ne vrže dromnoga šibja, kej si žene sprave, kad muži staru građu draplu, ili si näzublaju, kad je lepe vreme, na drvöcepu tréšča, a po zime vrêj muži stešu tési. Onda si tû dromnoš podožge, onda pak vrže male jedrnešeh drv, dok se bole prižge. Onda meče sačkakve.

---

[1] *pedalj* [2] „rol", ńem. *Rohr* [3] *(od bučâ)* [4] mj.: „je je" *joj je* [5] *ńoj*

A *h*ižbena peč, ili šporet se drugač nalaže. V peči je naređen zglavnik s cigla zozidan, onda se na loparke mále, ka je več zâ te zdelana, vrže v peč klada, onda se *h*iti tulíjna, onda se dve, tri tesi podožgû i na loparke nuter vržu međ one tulijne, onda se *h*iti dromnešeh drv. Kad se male razgorî, onda jedrneše, a potlem i klada, ka i držî jogen.

(Nastavit će se.)

Kola.

Narodni život i običaji.

Napisao Ivo Šajnović.

Priroda.

Kraj i mjesta.

Pođuć 'vamo brdu od Jajačke Stijene sve se to zove Vr'ovina (Vrhovina). Nije tuj jedno selo, ima tujeka čudo sela izim našega sela, ko biva, reć ćemo: Dobrńa, Subotica, Pervan, Goleša, Čokori i tako. Pravo, mi naše selo zovemo Kola, a mi se među se, da rečeš, zovemo Kołani, a drukčije nas i ne zovu ovi 'vamo Brđani više nas, — a i čilovnici i gospoda u pismu i u sudu — poslije Kołani. Ono, pravo, župniji łudi, kô na priliku reć ćemo, ti dołe Łevčani, i tako, zovu i nas Vr'ovcima, pa ko što u jednu ruku i jesmo. Amo je, bolan, vrlet, vis, strana, a u ńih dołe župno.

Mi, brate, spadamo i računamo se pod kotar i okružje bańalučko, a pod općinu Dobrńu.

Kola su jaka i sila zemłe zasijecaju Kola. Pravo, prvłe u staro vrijeme još su jača bila, osim biti spahije i međaši jaki, pa pootimati. Ama eto i dan dani jope nema 'vamo na 'vaj kraj jačeg i većeg sela. Šta misliš ti, kud ono koli i dohita!? Sade evo zađi od Rupara, pa hajde na desnu ruku, sve ti se zna. Evo: Kujina strana, pa Vodički Vrh tamam bandijera, pa od Vrha iđuć sve ti je jednaka ona strijeka i prokres ńome do Pervana, pa onda ćeš se vrnuti jope na desno do Subotice, pa od Subotice gorńa Goleša, pa dońa, pa ćeš se oboriti u dońa Kola: eh, tamo okupi sve rijekom Surtulijom, pa okupi, pa ćeš ravno izbiti na grab više Bańeluke. Sade od Graba lako ti je, sve ti je pod nogu, međa česta: na desnu ti ruku Kola, a na lijevu Rekavice, i sve ćeš tako ići do Topole: tamo mra uvuko se u kołansku zemłu eno Demirović. Otle jopet ošini čestom, ravno ćeš do Čardaka, dovde. Pa sad ti razvidi, kolika je tuj zemła i koliko treba ići!

Sade, kako bi' ti kazo, u nas nijesu kuće ko u šeru doļe: viđaš i sam. Ima kuća od kuće po pô sata, po sat rastavila, ama jope ima mjesta, pa su na blizu kuće, po našem računu, pa se ta mjesta po kućama zovu. Sade na priliku ko Radlovići, Gaići, Gajići, Udovičići, i tako. I to jest tako. Ama, ako 'š na više, ima tuj još. Ja mlim, znaš i ti to. Naše se selo dijeli na ravnijeh sedam mâla (mahala, *kraj, ulica*). Evo ti umah tuj gleđuć u prema se: Rupari, pa hajd' eno na desnu ruku Radlovići (Radulovići), pa Kunatari (Konatari), pa Šjutrašnica, pa Plavšića mâla, pa Rijeka, pa najstrag doļe dońa Kola. Eh, u tijeh sedam mâla, poduvano znam, ima preo trista kuća. Sad ti računaj, koliko je naroda i duša. Reci jedno desetak kuća, da ih je jednokosnih (da rečeš: čoek i žena), pa više ih i nema, kô ja znam, a u ostalijeh ima neđe petero, neđe desetero, neđe dvadesetero, a neđe trijestro i više čeļadi, pa sade ti računaj. Kô ja računam iz daleka i po svojoj pameti, kad bi sve to uzeo 'nako, uvano tri hiļade duša ima u svijem Kolima, a Bog(i) jedan, kad bi uzeo na pero, bi i prevršilo. Eto tako.

Vjerovańa.

Postanak svijeta.

Gospod i Jahudija-Bogo. Ono bila dva brata: Gospod i Jahudija, Bogo, čivutski kraļ. Ele će Bogo oteti od Gospoda sunce, zemļu i sve, pa se još pogoditi s Gospodom, da su svi ńegovi mrtvi, a Gospoda živi. Sade po smrti sve Bogino i paklovo. Kad opazit Gospod, da ne mere tako ništa biti, opravi Aranđela na zemļu, da od Boge izvabi riječ. Ele se Aranđeo ošjegura i krene s Jahudijom po zemļi. Zapnu u jednoga na konak. Tuj se naiju i napiju, istom će Aranđeo: „Eto, viđi, kako nam je dobro voje *(ovđe)!* Svega izobila imamo, ama se je bojati, da nam kogođ ne oduzme ovo dobro!“ „Ko će nam oduzeti?“ — čini Jahudija. „Ovo je sve moje“. Otale se dignu, pa će opet po svijetu. Ele doć će u drugog i tuj dobro ozidati. Istom će jope Aranđeo: „Viđi de, svega imamo, ama se nekako bojim, da nam kogođ ne oduzme ovo dobro!“ Bogo mu i tuj reče, kô je i prvo. Ošinu jope po svijetu, pa će trećem pasti na konak. I tuj će mu Aranđeo reći: „Eto, i voje nam je dobro, ama sve mi se nekako dopada, da će nam kogođ oduzeti ovo dobro!“ Istom se Jahudija ispravi prama ń: „Ma ko će“, veli, „oduzeti? Ne mere, bolan, niko, poslije sin bez oca, — jer brat od brata ne mere oduzeti, a sinovac od strica more“! Mahom Aranđeo klepne krilima, pa

jednom nadade brdu. Za ńim se otisne Jahudija, okupi, okupi, i ne može ga stići. Mrve samo što ga dohiti zubi pod nogu. Aranđeo uļeze pred Gospoda i kaže mu, što je i kako je, i kako ga je Jahudija nagrdio. Gospod mu reče, da to nije nikaka valinga, da će se i svijet tako izroditi. Sade Gospod uvati goluba, zahukne i pošļe djevici, curi, da i on ńu zahukne, i tako se rodi Hristos.

Ele će potļe dočuti Jahudija za to, pa će poklati svu malu djecu, ama će Isos Hristos pobjeći s Bogorodicom, pa će se kriti. Ńega će skriti magare i vô pod trinu, krmača u brlog. S toga su ove životińe blagoslovļene. Krmeće pečenice mora u svakog nas biti na Božić.

Kako je Aranđeo izmudrio sunce i zvijezde. [Drugi će:] Pravo. jest tako, ama ti ne kaza, kako je Aranđeo izmudrio sunce i zvijezde.

Ono će Bogo i Aranđeo otići na more, pa Bogo baciti dinar: ko ga prvo izvadi. U Boge bilo dvanest krila, a u Aranđela šest. Ele, kako bilo, bilo, oni će se pogoditi. Ama prvo no što će roniti, pļune Boga, a od pļuvače se stvori švraka, pa će joj Bogo dati sunce, da čuva. Eh, skočiše, ama ne bi, kô je ćio Bogo! Ven se Aranđeo naći mudar, pa se vrnuti natrag, oteti od švrake sunce, pa jednoć se izviti brdu. Švrake stane kreka „kvrc, kvrc“. a Bogo očućet, pa natrag i on. Gospod stvori ledove, te on probijaj sve glavom. (Za to su danas čivuti po glavi ćelavi.) Jedva nekako probije, pa okupi za Aranđelom. I tada će on Aranđela mrčak dohititi za nogu, ama će jope Aranđeo ujagmiti pred Gospoda.

I otada su postale na nebesima sunce i zvijezde. A švraka je prokleta i ne će je ni vseto ni ništa na svijetu. — Ču li!? —

Kaku snagu imadu ńeki ļudi.

Ļudi za života. *Tmora.* Tmora je svedno ko pile, ko kokoš. Mi smo je dječaci vatali, pa joj ima pod vilicom kļunić, ona žaoka, dugačak kolik prst, tanka kô dlačica, a zavita 'vako u kovrt. Ima krila, ma eto kô pile. Ona, zabode u insana *(čovjeka)* onaj kļunić, pa mu krv se. Ako ti je ikad sisa otjecala, eh to nije ništa drugo poslije tmora. To, veli, budi čojk, cura, ja žena, pa se obnoć pretvori u tu tmoru. Ona sve gleda, kad ti zaspiš, pa najprvo sađe od nožnog palca, pa hajde polako uz nogu, hajde, dok dođe do sise, onda se navali na čojka baš kô kuća, pa more li čojk danuti, — ne mere! Hoće, da mu duša izađe od težine. Na čojka će najprija, kad legne nauznak.

A slušo sam, Ivo, đe kazuju, da hoće i na krmka. Zatvorio, veli, ćojk krmka hrańenika, pa danas, pa sutra — krmak isti, niti se oporavļa, ni ništa, konda ništa ne ije. A ništa to drugo nije, poslije tmora. Eto, veli, obnoć okreni roktati baš ko krmača, kad ju stanu prasat sati.

Vještica. Vještica je jope drugo. Ona insana jede. A ne će ona na veliko, osim samo na dijete, i to sve do petneste godine. A vidiš, Ivo, ja mogu znati, na kom je djetetu vještica i izjež, — po žličici. Eto u mene je sada duguļasta i tanka, a znam, kad me je jela, pa bila lipo zaokružila se i zarubila. Što vele na djetetu i z j e ž, pa ga liječe, ono sve radi vještica. Ako se dijete ne izliječi, more sasvijem lako umrijeti.

I ona je insan, pa ob noć to radi. Bog, vrag li je, ko li je to odredio, da čini!

A bilo je, Ivo, ļudi, pa su vatali i tmoru i vješticu. Jedni su vatali pa ubili, kad u j'tru, veli, umri u komšiluku žena, ja čojk, i to baš ona, o kojoj je svijet mislio, da je vještica. Jedni su je jope tukli i pripicali vatri, pa zaklińali i prijetili, da će je spržiti na vatri, ako se ne zakune, da će šjutra doći zaiskati štogođ u naruč: soli, brašna, i to. I zbiļam ona šjutra dođi pa znadni, koja je.

(O t a c - v j e š t i c a j e o s v o j u d j e c u.) A ču' ti sada, što ću ti pripoviđet. Po sto puti znala mi je pokojna mati kazati:

Ono bio neki Mijo Arsenić i žena mu Stevanija. Mlad on, mlada ona, pa ravnijeh, veli, dvajestero djece izrodit, ama, veli, ne živi dijete red, dva, pa umri. Šta nijesu radili! Išli popovom, fratrovom, hoġama, donosili zapise štokakve, ama sve za vajdu.

Što more bit?! Okrenu jadna žena jaukati i kleti. Đe, veli, izmuči se i napati noseć toliku djecu, a nijedno ne pod(h)rani. Ne proći dugo, otešča žena jope, te kad biti tamam u oč' rodiva, odrene Mijo mara žita u Suboticu samļet. Ele, kako mu drago, tu će se noć poroditi Stevanija. Oh! muško dijete, krupno, bijelo, lijepo kô zlatna jabuka. Okupa dijete, obuče, pa ko što je običaj, metne ga 'vako kraj sebe u greben. Svijet došo i otišo. Obnoća se. Kad bi oko neka doba noći. Stevanija je budna, istom, veli, odjaziše se vrata sam sama, a u sobu se nešto sleprša, baš kô kokoš. Ženi odmah trgnu um: „Ništa, veli, nije poslije vještica! Baš ću je prežat". Ono, veli, dok uleće, naja (najaha) na dijete. Žena polako se digne, pa prez', prez', — ščapi. Oh! kad, veli, čovječja ruka, a tamo diļe — kokoš — kokoš: ni veća, ni mańa. Ono povuci sebi, ono sebi, obrni, okreni, otimaj se, dok, veli, ono ne okrenu zaklińati: „Pusti,

veli, zaklińem te velikijem Bogom!" Poznade žena glas: glas Mijin. ruka Mijina. Stade žena kleti: „Raz šta ti to, Mijo, radiš od svoje djece, da od Boga nađeš! Vidiš i sam, da mi nemamo ni svijeće u kući, a ti to radiš! Ja se ti odreci, da ne 'š više to činiti, ja te ja ne ću šale pustiti, zapomaga' ću i sazvati konšiluk, pa nek te svak vidi, šta si!" „E, veli, Stevanijo, ne mere druga biti. Tako mi je Bog, vrag li je, ko li je, naredio, da tako radim od svoje djece! Pusti me — veli — sada, pa ne ću više nikad!" Sad đe je Subotica, a đe su dońa Kola! Dobra četiri sata imaju, i on došo! Ele, u j'tru grańiva sunce, a Mijo dojavio brašno pred kuću, zove čeļad, da mu pomognu rastovarit. Žena leži 'vako u babinam, a dijete kraj ńe živo. Vidi ona, čojk sve nešto šuti i ruku krije. Ele, raspremiše końa. Ńeko leti ruci, ńeko sprca, pa mu kapu skinu s glave. Ištu muštuluk, rodio mu se sin. On potegne za kesu, daje, ama tužan i mučan. Uļeze u kuću: „Pomozi Bog!" „Dao Bog dobro!" Jednako krije ruku. Istom će žena: „Ma, Mijo, — veli — što ti kriješ ruku, šta ti je?" „Ništa, — veli — pao, pa se ogrebo o kameńe". A baš. kako ga je ona držala, svu mu ruku izgrebla, pa tako. Ele, ništa tuj. Žena ne(h)će pred čeļadma ništa govoriti, osim kad sva čeļad iziđe na dvo', okrenu ga pitati. Pođe on hašati ńoj, bolan, ama žena stade kleti: „Kako 'š, bolan, reći, da nijesi, kad jesi? Eto ti se vidi na ruci. To sam ja izgrebla, i glas sam ti upoznala. Osim ti, moj dragi, reci, da jesi, i zakuni se, da ne 'š više nikad to činiti. Ako ne 'š, vjere mi ću svakom kazati u selu: što ne mognem kazati, poruči' ću. Čuješ li ti? A šjutra ću, veli, dozvati popa Radu — a onda je bio pop Rade u Kolijeh; on je držo i bila mu popovija u Goleši i u Kolijeh — zovnu' ću — veli — popa Radu, pa ću mu sve kazati". I, vjere mi, ne može druga biti, kaza i zakle se, da ne će više nikad. I nije, veli, nikad više. Dijete odraslo veliko, nadjeli mu ime Ćiro, počelo i cura tražiti, ama ga, po nesreći, naklat bijesno pašče, pa umrijet. Potļe mu se našle jope dvije cure, ostale žive i poudale se. Čuješ li ti, moj dragi!

(Čovjek uhvatio kokoš-vješticu — svoju ženu.) Tako jope biti čoek, pa je uvatiti i metnuti u polovńak (varćak) pa je dobro zatrpati i zatvoriti, da ne uteče. Ono, veli, baš ko kokoš. Kad šjutri dan, okrenuše djeca plakati: umrla majka, umrla majka! Meni, veli, umah trgnu um, ona je. Ja tamo, kad — zbiļa leži mrtva. Nit se tiče, ni miče. Meni se ražali, veli, nad djecom te zapnem kući i donesem ono. Pustim, a ono: ko- ko- ko, pa uļegne ženi u usta. Dok ono uļeze, žena se prenu i podiže. „Oh! jesam —

veli — tvrdo zaspala!" Te jednom zovne je on preda se i kaže. što je i kako je. Zaprijeti joj. i vjere mi, dugo je još ta žena živjela, ama nikad više nije se uvala najati na ń'ga.

Ļudi po smrti. *Vukodlak.* Vukodlak je jope druga. Čojk, žena. šta bilo, kad umre, povukodlači se. Eto, veli, kad leži mrtac, nije dobro preo ńega prijeći, a pogotovo mačka, vseto ako preo ńega prijeđe, ne ima druge, povukodlači se. Svijet veli, da vukodlak izgleda baš ko mješina, pa kad ide, sve se vaļa, a iž ńe sipa vatra, varnice.

Đeko. veli, da se stvori uprav 'naki, kakvi je bio živ, a đeko jope veli, da izgleda, naliči kô na mačku, kô tako . . .

A eto, veli, ńemu ne ima drugog lijeka poslije glogov kolac. Glogov kolac usijeci, zaoštrļi, zabodi mu ga u grob, pa što više pođe i ustane, — mene pitaj.

(Snaha proklela svekrvu: „Da Bog dâ, pa se u vukodlaka stvorila!") Tako biti žena, pa imati tri sina, sva tri poženila. A bila, veli, mili Bogo, pogana jezika i rđava, da Bog lijepi sačuva. Progonila snahe, rušila, grdila, psovala, post se ne zna, šta nije radila. Najgorma, veli, progonila i grdila najmlađu snahu. Ona neboga vrćela se oko ńe, ugađala joj, radila, što je reć, stvarala svojijem rukama, — kô žena bila rukata, — a ona vavjek: ne vaļa pa ne vaļa, te: 'vaka si te: 'naka si. Ele, veli, narediti Bog, pa se razboļet svekrva, pa gore neg žalosnije! Gora, veli, sto puta neg' je prvo bila, a najgorma napadala na tu najmlađu snahu. Dodije se jednom nebogoj snahi pa je prokune: „Da Bog da", veli, „Bog naredio i smilovala se sveta Bogorodica, pa se u vukodlaka stvorila kad ti to od mene radiš!" „Pa i hoću", — veli (vidi ti vraga žene!) — pa i hoću povukodlačit se, pa teško tebi onda!" Umre ta svekrva, opreme je, ukopaju, kako mu drago. Kad, veli, ne prođe nekoliko dana, oču se nešto u kući i po tavanu, kô nekakva lupa, ko 'odańe, i tako. Te danas, te sutra, sve to gore. Ja kad, veli, uze mah, okrenu po pokrovu dasku parati, okrenu lupati, kô da je sto kovača u kući, sude izvrtati, ne zna se post, šta radi. Čeļad se jadna pla(h)nula. Kako i ne će! Tolika lupa i to, a nit' se šta vidi, ni opaža. Kažu i komšijama. Te šta je, te šta je, — „ništa — veli — nije, osim vukodlak. Stara se povukodlačila, pa to". Zdogovore se čekat. Pošjedaju 'vako oko vatre. Suton se uvati, istom, veli, okrenu najprije parati daske, pa da će na tavan. Čeļad za ugarke, izlete na dvo', dignu viku, a istom nešto baš kô mješina s pokrova ļozne na smetište. A bijade im kuja dobra kô dobra, dočeka na smetištu, pa se okrene klati. Čeļad uteku u kuću, a ouo se koļi, te

Kola.

Narodni život i običaji.

Napisao Ivo Šajnović.

Priroda.

Kraj i mjesta.

Pođuć 'vamo brdu od Jajačke Stijene sve se to zove Vr'ovina (Vrhovina). Nije tuj jedno selo, ima tujeka čudo sela izim našega sela, ko biva, reć ćemo: Dobrńa, Subotica, Pervan, Goleša, Čokori i tako. Pravo, mi naše selo zovemo Kola, a mi se među se, da rečeš, zovemo Kolani, a drukčije nas i ne zovu ovi 'vamo Brđani više nas, — a i čilovnici i gospoda u pismu i u sudu — poslije Kolani. Ono, pravo, župniji ludi, kô na priliku reć ćemo, ti dole Levčani, i tako, zovu i nas Vr'ovcima, pa ko što u jednu ruku i jesmo. Amo je, bolan, vrlet, vis, strana, a u ńih dole župno.

Mi, brate, spadamo i računamo se pod kotar i okružje bańalučko, a pod općinu Dobrńu.

Kola su jaka i sila zemle zasijecaju Kola. Pravo, prvle u staro vrijeme još su jača bila, osim biti spahije i međaši jaki, pa pootimati. Ama eto i dan dani jope nema 'vamo na 'vaj kraj jačeg i većeg sela. Šta misliš ti, kud ono koli i dohita!? Sade evo zađi od Rupara, pa hajde na desnu ruku, sve ti se zna. Evo: Kujina strana, pa Vodički Vrh tamam bandijera, pa od Vrha iđuć sve ti je jednaka ona strijeka i prokres ńome do Pervana, pa onda ćeš se vrnuti jope na desno do Subotice, pa od Subotice gorńa Goleša, pa dońa, pa ćeš se oboriti u dońa Kola: eh, tamo okupi sve rijekom Surtulijom, pa okupi, pa ćeš ravno izbiti na grab više Bańeluke. Sade od Graba lako ti je, sve ti je pod nogu, međa česta: na desnu ti ruku Kola, a na lijevu Rekavice, i sve ćeš tako ići do Topole; tamo mra uvuko se u kolansku zemlu eno Demirović. Otle jopet ošini čestom, ravno ćeš do Čardaka, dovde. Pa sad ti razvidi, kolika je tuj zemla i koliko treba ići!

Sade, kako bi' ti kazo, u nas nijesu kuće ko u šeru doļe: viđaš i sam. Ima kuća od kuće po pô sata, po sat rastavila, ama jope ima mjesta, pa su na blizu kuće, po našem računu, pa se ta mjesta po kućama zovu. Sade na priliku ko Radlovići, Gaići, Gajići, Udovičići, i tako. I to jest tako. Ama, ako 'š na više, ima tuj još. Ja mlim, znaš i ti to. Naše se selo dijeli na ravnijeh sedam mâla (mahala, *kraj, ulica*). Evo ti umah tuj gleđuć u prema se: Rupari, pa hajd' eno na desnu ruku Radlovići (Radulovići), pa Kunatari (Konatari), pa Šjutrašnica, pa Plavšića mâla, pa Rijeka, pa najstrag doļe dońa Kola. Eh, u tijeh sedam mâla, poduvano znam, ima preo trista kuća. Sad ti računaj, koliko je naroda i duša. Reci jedno desetak kuća, da ih je jednokosnih (da rečeš: čoek i žena), pa više ih i nema, kô ja znam, a u ostalijeh ima neđe petero, neđe desetero, neđe dvadesetero, a neđe trijestro i više čeļadi, pa sade ti računaj. Kô ja računam iz daleka i po svojoj pameti, kad bi sve to uzeo 'nako, uvano tri hiļade duša ima u svijem Kolima, a Bog(i) jedan, kad bi uzeo na pero, bi i prevršilo. Eto tako.

Vjerovańa.

Postanak svijeta.

Gospod i Jahudija-Bogo. Ono bila dva brata: Gospod i Jahudija, Bogo, čivutski kraļ. Ele će Bogo oteti od Gospoda sunce, zemļu i sve, pa se još pogoditi s Gospodom, da su svi ńegovi mrtvi, a Gospoda živi. Sade po smrti sve Bogino i paklovo. Kad opazit Gospod, da ne mere tako ništa biti, opravi Aranđela na zemļu, da od Boge izvabi riječ. Ele se Aranđeo ošjegura i krene s Jahudijom po zemļi. Zapnu u jednoga na konak. Tuj se naiju i napiju, istom će Aranđeo: „Eto, viđi, kako nam je dobro voje (*ovde*)! Svega izobila imamo, ama se je bojati, da nam kogođ ne oduzme ovo dobro!“ „Ko će nam oduzeti?“ — čini Jahudija. „Ovo je sve moje“. Otale se dignu, pa će opet po svijetu. Ele doć će u drugog i tuj dobro ozidati. Istom će jope Aranđeo: „Viđi de, svega imamo, ama se nekako bojim, da nam kogođ ne oduzme ovo dobro!“ Bogo mu i tuj reče, kô je i prvo. Ošinu jope po svijetu, pa će trećem pasti na konak. I tuj će mu Aranđeo reći: „Eto, i voje nam je dobro, ama sve mi se nekako dopada, da će nam kogođ oduzeti ovo dobro!“ Istom se Jahudija ispravi prama ń: „Ma ko će“, veli, „oduzeti? Ne mere, bolan, niko, poslije sin bez oca, — jer brat od brata ne mere oduzeti, a sinovac od strica more“! Mahom Aranđeo klepne krilima, pa

jednom nadade brdu. Za ńim se otisne Jahudija, okupi, okupi, i ne može ga stići. Mrve samo što ga dohiti zubi pod nogu. Aranđeo uļeze pred Gospoda i kaže mu, što je i kako je, i kako ga je Jahudija nagrdio. Gospod mu reće, da to nije nikaka valinga, da će se i svijet tako izroditi. Sade Gospod uvati goluba, zahukne i pošļe djevici, curi, da i on ńu zahukne, i tako se rodi Hristos.

Ele će potļe dočuti Jahudija za to, pa će poklati svu malu djecu, ama će Isos Hristos pobjeći s Bogorodicom, pa će se kriti. Ńega će skriti magare i vô pod trinu, krmača u brlog. S toga su ove životińe blagoslovļene. Krmeće pećenice mora u svakog nas biti na Božić.

Kako je Aranđeo izmudrio sunce i zvijezde. [Drugi će:] Pravo, jest tako, ama ti ne kaza, kako je Aranđeo izmudrio sunce i zvijezde.

Ono će Bogo i Aranđeo otići na more, pa Bogo baciti dinar: ko ga prvo izvadi. U Boge bilo dvanest krila, a u Aranđela šest. Ele, kako bilo, bilo, oni će se pogoditi. Ama prvo no što će roniti, pļune Boga, a od pļuvaće se stvori švraka, pa će joj Bogo dati sunce, da čuva. Eh, skočiše, ama ne bi, kô je ćio Bogo! Ven se Aranđeo naći mudar, pa se vrnuti natrag, oteti od švrake sunce, pa jednoć se izviti brdu. Švrake stane kreka „kvrc, kvrc“, a Bogo očućet, pa natrag i on. Gospod stvori ledove, te on probijaj sve glavom. (Za to su danas čivuti po glavi ćelavi.) Jedva nekako probije, pa okupi za Aranđelom. I tada će on Aranđela mrčak dohititi za nogu, ama će jope Aranđeo ujagmiti pred Gospoda.

I otada su postale na nebesima sunce i zvijezde. A švraka je prokleta i ne će je ni vseto ni ništa na svijetu. — Ču li!? —

Kaku snagu imadu ńeki ļudi.

Ļudi za života. *Tmora.* Tmora je svedno ko pile, ko kokoš. Mi smo je dječaci vatali, pa joj ima pod vilicom kļunić, ona žaoka. dugačak kolik prst, tanka kô dlačica, a zavita 'vako u kovrt. Ima krila, ma eto kô pile. Ona, zabode u insana *(čovjeka)* onaj kļunić, pa mu krv se. Ako ti je ikad sisa otjecala, eh to nije ništa drugo poslije tmora. To, veli, budi čojk, cura, ja žena, pa se obnoć pretvori u tu tmoru. Ona sve gleda, kad ti zaspiš, pa najprvo sađe od nožnog palca, pa hajde polako uz nogu, hajde, dok dođe do sise, onda se navali na čojka baš kô kuća, pa more li čojk danuti, — ne mere! Hoće, da mu duša izađe od težine. Na čojka će najprija. kad legne nauznak.

A slušo sam, Ivo, đe kazuju, da hoće i na krmka. Zatvorio, veli, čojk krmka hrańenika, pa danas, pa sutra — krmak isti, niti se oporavļa, ni ništa, konda ništa ne ije. A ništa to drugo nije, poslije tmora. Eto, veli, obnoć okreni roktati baš ko krmača, kad ju stanu prasat sati.

Vještica. Vještica je jope drugo. Ona insana jede. A ne će ona na veliko, osim samo na dijete, i to sve do petneste godine. A vidiš, Ivo, ja mogu znati, na kom je djetetu vještica i izjež, — po žličici. Eto u mene je sada duguļasta i tanka, a znam, kad me je jela, pa bila lipo zaokružila se i zarubila. Što vele na djetetu i z j e ž, pa ga liječe, ono sve radi vještica. Ako se dijete ne izliječi, more sasvijem lako umrijeti.

I ona je insan, pa ob noć to radi. Bog, vrag li je, ko li je to odredio, da čini!

A bilo je, Ivo, ļudi, pa su vatali i tmoru i vješticu. Jedni su vatali pa ubili, kad u j'tru, veli, umri u komšiluku žena, ja čojk, i to baš ona, o kojoj je svijet mislio, da je vještica. Jedni su je jope tukli i pripicali vatri, pa zaklińali i prijetili, da će je spržiti na vatri, ako se ne zakune, da će šjutra doći zaiskati štogođ u naruč: soli, brašna, i to. I zbiļam ona šjutra dođi pa znadni, koja je.

(O t a c-v j e š t i c a j e o s v o j u d j e c u.) A ču' ti sada, što ću ti pripovidet. Po sto puti znala mi je pokojna mati kazati:

Ono bio neki Mijo Arsenić i žena mu Stevanija. Mlad on, mlada ona, pa ravnijeh, veli, dvajestero djece izrodit, ama, veli, ne živi dijete red, dva, pa umri. Šta nijesu radili! Išli popovom, fratrovom, hoǵama, donosili zapise štokakve, ama sve za vajdu.

Što more bit?! Okrenu jadna žena jaukati i kleti. Đe, veli, izmuči se i napati noseć toliku djecu, a nijedno ne pod(h)rani. Ne proći dugo, otešča žena jope, te kad biti tamam u oč' rodiva, odrene Mijo mara žita u Suboticu samļet. Ele, kako mu drago, tu će se noć poroditi Stevanija. Oh! muško dijete, krupno, bijelo, lijepo kô zlatna jabuka. Okupa dijete, obuče, pa ko što je običaj, metne ga 'vako kraj sebe u greben. Svijet došo i otišo. Obnoća se. Kad bi oko neka doba noći, Stevanija je budna, istom, veli, odjaziše se vrata sam sama, a u sobu se nešto sleprša, baš kô kokoš. Ženi odmah trgnu um: „Ništa, veli, nije poslije vještica! Baš ću je prežat". Ono, veli, dok uleće, naja (najaha) na dijete. Žena polako se digne, pa prez', prez', — ščapi. Oh! kad, veli, čovječja ruka, a tamo diļe — kokoš — kokoš: ni veća, ni mańa. Ono povuci sebi, ono sebi, obrni, okreni, otimaj se, dok, veli, ono ne okrenu zaklińati: „Pusti,

veli, zaklińem te velikijem Bogom!“ Poznade žena glas: glas Mijin. ruka Mijina. Stade žena kleti: „Raz šta ti to, Mijo, radiš od svoje djece, da od Boga nađeš! Vidiš i sam, da mi nemamo ni svijeće u kući, a ti to radiš! Ja se ti odreci, da ne 'š više to činiti, ja te ja ne ću šale pustiti, zapomaga' ću i sazvati konšiluk, pa nek te svak vidi, šta si!“ „E, veli, Stevanijo, ne mere druga biti. Tako mi je Bog, vrag li je, ko li je, naredio, da tako radim od svoje djece! Pusti me — veli — sada, pa ne ću više nikad!“ Sad đe je Subotica, a đe su dońa Kola! Dobra četiri sata imaju, i on došo! Ele, u j'tru grańiva sunce, a Mijo dojavio brašno pred kuću, zove čeļad, da mu pomognu rastovarit. Žena leži 'vako u babinam, a dijete kraj ńe živo. Vidi ona, čojk sve nešto šuti i ruku krije. Ele, raspremiše końa. Ńeko leti ruci, ńeko sprca, pa mu kapu skinu s glave. Ištu muštuluk, rodio mu se sin. On potegne za kesu, daje, ama tužan i mučan. Uļeze u kuću: „Pomozi Bog!“ „Dao Bog dobro!“ Jednako krije ruku. Istom će žena: „Ma, Mijo, — veli — što ti kriješ ruku, šta ti je?“ „Ništa, — veli — pao, pa se ogrebo o kameńe“. A baš, kako ga je ona držala, svu mu ruku izgrebla, pa tako. Ele, ništa tuj. Žena ne(h)će pred čeļadma ništa govoriti, osim kad sva čeļad iziđe na dvo', okrenu ga pitati. Pođe on hašati ńoj, bolan, ama žena stade kleti: „Kako 'š, bolan, reći, da nijesi, kad jesi? Eto ti se vidi na ruci. To sam ja izgrebla, i glas sam ti upoznala. Osim ti, moj dragi, reci, da jesi, i zakuni se, da ne 'š više nikad to činiti. Ako ne 'š, vjere mi ću svakom kazati u selu: što ne mognem kazati, poruči' ću. Čuješ li ti? A šjutra ću, veli, dozvati popa Radu — a onda je bio pop Rade u Kolijeh: on je držo i bila mu popovija u Goleši i u Kolijeh — zovnu' ću — veli — popa Radu, pa ću mu sve kazati“. I, vjere mi, ne može druga biti, kaza i zakle se, da ne će više nikad. I nije, veli, nikad više. Dijete odraslo veliko, nadjeli mu ime Ćiro, počelo i cura tražiti, ama ga, po nesreći, naklat bijesno pašče, pa umrijet. Potļe mu se našle jope dvije cure, ostale žive i poudale se. Čuješ li ti, moj dragi!

(Čovjek uhvatio kokoš-vješticu — svoju ženu.) Tako jope biti čoek, pa je uvatiti i metnuti u polovńak (varćak) pa je dobro zatrpati i zatvoriti, da ne uteče. Ono, veli, baš ko kokoš. Kad šjutri dan, okrenuše djeca plakati: umrla majka, umrla majka! Meni, veli, umah trgnu um, ona je. Ja tamo, kad — zbiļa leži mrtva. Nit se tiče, ni miče. Meni se ražali, veli, nad djecom te zapnem kući i donesem ono. Pustim, a ono: ko- ko- ko, pa uļegne ženi u usta. Dok ono uļeze, žena se prenu i podiže. „Oh! jesam —

veli — tvrdo zaspala!“ Te jednom zovne je on preda se i kaže. što je i kako je. Zaprijeti joj. i vjere mi, dugo je još ta žena živjela. ama nikad više nije se uvala najati na ń'ga.

Ļudi po smrti. *Vukodlak.* Vukodlak je jope druga. Čojk, žena, šta bilo, kad umre, povukodlači se. Eto, veli, kad leži mrtac, nije dobro preo ńega prijeći, a pogotovo mačka, vseto ako preo ńega prijeđe, ne ima druge, povukodlači se. Svijet veli, da vukodlak izgleda baš ko mješina, pa kad ide, sve se vaļa, a iž ńe sipa vatra, varnice.

Đeko. veli, da se stvori uprav 'naki, kakvi je bio živ, a đeko jope veli, da izgleda, naliči kô na mačku, kô tako . . .

A eto, veli, ńemu ne ima drugog lijeka poslije glogov kolac. Glogov kolac usijeci, zaoštrļi, zabodi mu ga u grob, pa što više pođe i ustane, — mene pitaj.

(Snaha proklela svekrvu: „Da Bog dâ, pa se u vukodlaka stvorila!“) Tako biti žena, pa imati tri sina, sva tri poženila. A bila. veli, mili Bogo, pogana jezika i rđava, da Bog lijepi sačuva. Progonila snahe, rušila, grdila, psovala, post se ne zna, šta nije radila. Najgorma, veli, progonila i grdila najmlađu snahu. Ona neboga vrćela se oko ńe, ugađala joj, radıla, što je reć, stvarala svojijem rukama, — kô žena bila rukata, — a ona vavjek: ne vaļa pa ne vaļa, te: 'vaka si te: 'naka si. Ele, veli, narediti Bog, pa se razboļet svekrva, pa gore neg žalosnije! Gora, veli, sto puta neg' je prvo bila, a najgorma napadala na tu najmlađu snahu. Dodije se jednom nebogoj snahi pa je prokune: „Da Bog da“, veli, „Bog naredio i smilovala se sveta Bogorodica, pa se u vukodlaka stvorila kad ti to od mene radiš!“ „Pa i hoću“, — veli (vidi ti vraga žene!) — pa i hoću povukodlačit se, pa teško tebi onda!“ Umre ta svekrva, opreme je, ukopaju, kako mu drago. Kad, veli, ne prođe nekoliko dana, oču se nešto u kući i po tavanu, kô nekakva lupa, ko 'odańe, i tako. Te danas, te sutra. sve to gore. Ja kad. veli, uze mah. okrenu po pokrovu dasku parati, okrenu lupati. kô da je sto kovača u kući, sude izvrtati, ne zna se post, šta radi. Čeļad se jadna pla(h)nula. Kako i ne će! Tolika lupa i to, a nit' se šta vidi, ni opaža. Kažu i komšijama. Te šta je, te šta je, — „ništa — veli — nije, osim vukodlak. Stara se povukodlačila, pa to“. Zdogovore se čekat. Pošjedaju 'vako oko vatre. Suton se uvati, istom, veli, okrenu najprije parati daske, pa da će na tavan. Čeļad za ugarke, izlete na dvo', dignu viku, a istom nešto baš kô mješina s pokrova ļozne na smetište. A bijade im kuja dobra kô dobra, dočeka na smetištu, pa se okrene klati. Čeļad uteku u kuću, a ono se koļi, te

koli. Stoji, veli, cika kuje. Istom, veli, ušuće. Šjutra umah usijeku glogov kolac, pa jedan momak ode te zabode u grob. I otadaj nikad više. Ili ga ujede kuja, ili pomože kolac, šta li bi, ne zna se! Samo više ne dođe.

(Žena rodila dijete s vukodlakom.) A neka je žena dole u Župi u Lijevču rodila dijete s vukodlakom. Bila mlada, pa joj čojk umrijeti, nije bio š ńom ni neđeļu dana, pa se, dobra dušo, povukodlačiti i ravnu godinu dana i pô dolaziti ženi. Čojk ńezin, pa kraj. Najstrag ostane žena tegotna. Ele, dobra dušo, ode ona popu, pa mu kaže sve, što je i kako je. Pa joj pop reći, da dođe voje namastiru u Gomijonici. I ona doći, moj dragi, pa se poroditi. Dijete, veli, crno kô ugļen, a smrdi, da Bog lijepi sačuva, baš ko lubina, kad se usmrdi. I ravnijeh četerest godina, što je bila kod namastira. Dijete odraslo veliko, a vavjek, veli, smrdilo, nijesi se mogo prikučiti od smrada, i — čudo, ļudi — nikad, veli, i umro je, a u glavi zuba imo nije.

(Mjesečina sja, mrtav końa jâ'...) A ču' de, što ću ti sade kazati! Sto sam puta čutio, đe pripovijedaju. Ono, veli, bio momak i cura. Zavoļeli se, Bogo moj, i zagledali, kô ... ko, — ma ne bih ti umio kazati, kako se voļeli. I zadalo jedno drugom riječ, ja mrtvo, ja živo, uzeti se.

Ele, ku' će nesreća, razboļet se nebogi momak. Zaludu ećimi, ļekari, zaludu plač: umrije. Oh! veli, toga jauka i plača od cure! Svi su držali, srce joj se na zer otrgnut, pa i ona za ńim u crnu zemļu. Odbijali, odvraćali, razgovarali, šta nijesu radili, ali sve za vajdu. Dan i noć oka stisla nije, jezika uvukla u glavu nije, vavjek plači i jauči. Ravnu godinu dana tako. Češļala se nije, oblačila se nije, u kolo se nije vatala, na zbor išla nije, — vavjek žalila i plakala.

Jednoć 'vako s večera otići ona lijegati, ni večerati nije ćela. A bila joj 'vako sobica, sam sama ona u ńoj ležala. Plakala i plakala, pa se 'vako zamislila. Dobro se obnoćalo. Čeļad već i večerala i pospala. Ništa se živo ne čuje. Istom se, veli, otvoriše vrata sam sama, a u sobu upade insan na bijelu końu: puki onaj ńezin momak. „Ustaj", — veli — „opremaj se, pokupi sve svoje, pa hajde sa mnom!" „Ku' ću — veli — s tobom, kad si umro?" „Nemaj ti brigu, osim ustaj! Jesi li zadala riječ poći za me — mrtva, živa?"

Digne se ona, pokupi rubine, ruho, sve svoje te jednom pođe š ńim. On je metne preda se na końa. Mjesečina, Bogo, kô dan! Iglu bi našo na zemļi. Tako iđoše, istom, veli, zapjeva momak:

Mjesečina sja,
Mrtav końa jâ'
Je l' te, curo, strâ'!"
„Nije me — veli — strâ'"

Tako tri put. Sve:

„Mjesečina sja,
Mrtav końa jâ',
Je l' te, curo, strâ'?"

A ona sve govorila: „Nije me — veli — stra'". Zamakoše u groble pa će tamam ńegovu grobu. Kad — veli — grob zjan'o, a platice se 'vako razmakle. „Sjahuj, — veli — curo, pa ulazi u moju kuću, vođeka je moja kuća!" Cura se ošjeti, šta je. Čini ńemu: „Hoću, — veli — ama ti uđi prvo, pa ću ja za tobom i dodat ti svoje ruho. Uleze momak, a cura stade mu dodavat Sve, neboga, sporila, ne će li — veli — zabijelet zora i pijetli zapjevat. — A vidiš, svaka privid: vukodlak, vještica, mora — ne smije dočekat zore i pjetlova. — Sve već izvršila, ostala joj još dva klupka potke. Te dede, te dede ona odmotaji, a on namotaji. Tamam kad bi najnatragu, ka' će mu sve dodati, pijetli zapjevaše, a grob se sklopi. Te ona jednom podžeže tabane, te ni živa, ni mrtva dopane kući. Sunce izšikalo na kamo se *(daleko)*, a ona došla. Okrenuše je pitat, đe je bila. „Mi, bome — veli — mislili, ti otišla za nekaka sama, dok si pokupila sve svoje". Istom okrenu ona ńima kazivati: „Tak' i tako, tak' i tako". „Šta?" — veli. „Jest, bogme!" Te će dokazat sudu i popovima. Digne se sud, dignu se popovi, te hop, cup — na groble. Očataju popovi molitvu, poškrope grob svetom vodom te otkopaju. Kad, — veli — mrtac leži, ko je i ukopan, a ńezino ruho kraj ńeg. Pođoše vadit, kad 'vako niže nogu šćućurila se kokoš, živa. Pritrči jedan momak te za glogov kolac, probode je. „Posvoji!" — veli. „Ne ću — veli — jednoć me je mati rodila!" A ono ńega mamilo, ne bi li još jednom udrio, pa bi onda ono ńega. Čuješ li ti, moj dragi? To sam sto puta čutio od starijeh ludi.

Sveci.

Sveti Petar i Kristos (1. Čovjek ne će da ih preveze preko vode.) Ono će poći sveti Petar i Kristos-Spasitel po zemli (— da i sveci su bili ludi, hodali po zemli, kô i mi). Ele doći do jedne vode. Voda bila mutna, duboka, pa ne smjeti oni nagaziti, osim 'vako kraj vode šjednu na kamen. Istom se, veli, pomoli čojk, goni kola i šest volova uvatio, tamam upravio k vodi. Dođe, pa da će preo vode, istom Kristos skoči, pa ga okrenu moliti, da i ńih dvojicu

preveze. „Ne ću, vjere mi, — veli — nijesam ja svojijeh volova 'ranio, da prevozim štokakve vucalčine i guzičare". A ńih se dva učinili kô prosjaci. Prijeđe, otćaka volove, onda će reći Kristos, kaže, veli: „Da Bog dâ, junače, vô ti se zabukô i pun kazan dukata izvukô!"

Ništa, — to tako, istom naļeze drugi, uvatio dva vola i kola goni. Te će i ńega zapitati Kristos, bili ih ćio prevesti. „Bi', brate, bome, — što ne bi'? Ako ću vas prevesti, ne ćete mi volova izjest!" Ele preveze ih, kad tamam biše iz onu stranu, učini'će Kristos, kaže, veli: „Da Bog dâ, kad došo kući, oba ti vola crkla!" Istom će sveti Petar zagledat se 'vako u Kristosa, pa će ga zapitat: „Ma kako to, — veli — Kriste Spasiteļu, dolazi? Onaj malo prvo — tako i tako, ne ćede nas prevesti, pa ga ti blagoslovi, a ovaj preveze nas i sve, a ti ga prokle?" „E, — veli — Petre, onoga je prvog imućtvo i svjetlilo ovog svijeta; a ovog drugog carstvo je nebesko!"

(2. Čobanica i ne benda, što Kristos naziva Boga.) Ele će se dići otle, pa udariti 'vako preo poļa jednog, a čobanica pasti ovce, pa će tamam kraj ńe. „Pomozi Bog, đevojko!" Kristos će, a ona' vako zakrenila glavu i ne benda, što Kristos naziva Boga: „Da Bog dâ, — čini Kristos — udala se za dobra!" Niže ńe 'vako u jednom dočku biti druga čobanica. Uprave i kraj ńe, pa će i ńoj Kristos: „Pomozi Bog, đevojko!" A ona skoči i pokloni se po običaju: „Dao Bog dobro!", veli. Onda će Kristos ńoj: „Da Bog dâ, — veli — udala se za zla druga!" Istom će, veli, sveti Petar: „Ma kako to dolazi" — veli —: „ona prva tako i tako, a ova tako, pa ti onu blagosovi, a ovu prokle?" „E, — dočeka' će Kristos — Petre, ja kako bi svijet milovô se i ļubio, kad bi sdružio zlo sa zlijem! Nikad ļubavi, osim vavjek kavga i svađa!"

(3. Zaklali im pseto za večeru.) Ele, kako mu drago, otle će ići daļe pa će doći u ne'akvo selo. Tuđeka će se i obnoćati. Svrnu se u jednu kuću, pa će zapitat za konak. Domaćin ih primi, prostre im 'vako u kući, gđe će spavati. Kristos, dok je uļegô u kuću, pogleda, veli, 'vako po čeļadma, a puna kuća bila čeļadi. Ni na kakvu nije mogao viđeti bäta (sreće). Istom će pogledat 'vako kroz brvna, kad neka snaša iznijela mêću, pa daje vsu. Snaša — pros'ćeš — tegotna. Kad Kristos ugleda, al na vsu bät. Ele kad biti potļe, upitat Kristosa, šta će jest, a Kristos upre prst u vseto: „Ono vseto" — veli — zakoļite mi za večeru". „Te nemoj, ima u nas i osim vseta šta jesti, ima jagńe, ima tako". „Nemojte drugo poslije vseta!" Ele oni odriješe vseto, zakoļu, na ražań, te ispeku. Donesu Kristosu 'nako na

ražńu. „Prislonite ga — veli — tako do vrata“. Čeļad odu spavati, a Kristos nije ćio ni dirnuti se mesa, osim 'vako naslonit se, pa zaspat. Zamirišalo, veli, Bože, ono meso kô i ne znam što. Onoj ženi, što 'no bila tegotna, zamirišat i ńoj, pa ne moći odurati, osim polako ušuļat se u kuću, pa samo s vrata 'nako čopnut mara onog mesa, pa natrag. Ele u j'tru svane, iskupe se čeļad oko vatre. Meso ono jednako stoji 'vako do vrata. Onda će Kristos: „Domaćine, uzmi de to meso, pa baci. Ja kad sam došô u tvoju kuću, vidio sam, da ti nije bata *(sreće)* ni na kakvu čeļadetu, poslije bat samo na 'nom vsetu. Ja rekô, a vi zaklali vseto i ispekli. Ja nijesam ćio ni okusiti. U vas žena trudna, ńoj namirišalo meso, uļegla i čopnula mara onog mesa. Ja sam sve to znao, da će tako biti. Dijete ono, što će se — veli — roditi, čuvajte i pazite, ono će sama biti batli *(sretno)*. I s Bogom“. Čuješ li, moj dragi, što je Bog i Božja moć!?

Sveti Ilija. (*Ubio 100 ļudi.*) Sveti Ilija bio je težak kô i mi; radio o zemļi. On je ubio 99 ļudi, pa mu Gospod narediti, da prenosi svijet na sebi preo vode, a 'vako mu jope zasaditi crn ugarak, pa on vavjek donositi vodu u ustima i zaļevati ga. Usta mu se bila gotovo sva raspala kô noseć vodu toliki vijek. Tako će on jednoć sjesti kraj vode, pa se obazrijet, kad čoek skin'o kapu, leti što igda može. „Prevozi!“ — veli. „Hoću, — veli — ama što si toliko navro? Kud hitiš?“ „Ne pitaj. — veli — osim prevozi!“ „Što je, bre' šale? Da nije kaka poćera?!“ „Ma nije. već eto tamo u selu svatovi, pa iđem skuditi đevojku“. Sveti ga Ilija odvraćô i odvraćô, za vajdu, on navro. „Hoću, pa hoću“. Ele, kad viđa sveti Ilija, da nema druge, za pušku, pa pras u ńega. „Kad sam — veli — ukin'o 99, evo ću i tebe stotog, da ne skudiš đevojke“. Istom će se 'vako obazrijet, kad ugarak pustio tri mladice, a kraj ńih mezdrevine (merdevine) pružile se od zemļe do neba. I on će, moj dragi, po tim mezdrevinam š čitavim telom uzaći na nebesa. I danas sveti Ilija žive u oblaku. — Ču li, kako je gr'ota skuditi đevojku! Eto, sveti Ilija toliko zla počinio, nije šala, tolike ļude pobiti, pa jopet mu Gospod oprostiti i živa na nebesa uznijeti, jer nije dô skuditi đevojke.

(Ubio oca.) [Drugi će jope:] Nije to tako bilo. Ńega je Gospod uznio na nebo, kad je ubio svog oca. — Jednom će sveti Ilija uzeti keser i čatal *(čekić)*, pa će otići u poļe nešto raditi, a 'vako o krušci objesi' će šešanu *(pušku)*. Pravo, on je bio čoek težak. Kod kuće mu ostati žena i stari Stevan, otac mu, a bilo mu je 125 godina. Ele kako on radio rupi'će ńegov konšija Mile, — a baš kakav Mile, osim nečastivi, pa se stvoriti u Milu. Zar božja naredba, da kuša sveca? „Pomozi

Bog, Ilija!" „Dao Bog dobro!" „Ma vjere ti, Ilija. — veli — kako ti moreš ono gledati, šta se radi u tvojoj kući?" „Što. šta se radi u tvojoj kući?" „Ja se sad m'ra svrn'o u tvoju kuću, kad stari Stevan i ona tvoja sramotu čine pred ogńišćem". „Boš je *(nije)* to. Mile. gđe će moj otac 'naki star to raditi! Ne mere to biti nikako". „Vjeruj. Ilija. sve'dno kô što sam ja voje. a ti tuj. tako je to. Pa najstrag o koju mi je i govoriti, osim ti kô velim 'nako, pa ak' ho'š vjerovati. ako ne'š!" Pa jednom ode.

'Vako u strani ora'će drugi mu komšija, Jovan. pa će nečastivi uļeći u plug. pa skrhati i volove i plug u dô. p'onda se uobličiti u Jovana i poći Iliju tražiti. „Pomozi Bog. Ilija!" „Dao Bog dobro! Kud ti to. Jovane. sad ti gore ora?" „Ma belaj ga — veli — ne odnio. skr'aše mi se volovi i plug u dô. pa velim iđem Iliji zapitati svrdô. Ja kući. a tebe ne bi. Ama. Ilija brate. šta viđah: kod kuće Ja ne znam, kako moreš ono trpļeti u svojoj kući". „Ma šta. bolan?" „Tako i tako. — veli — stari Stevan". „Ma ne mere to biti. Jovane. gđe će moj stari to činiti!" „Jest. Ilija brate. vjeruj mome desnom oku". „Aa. baš ne će on to uraditi". Ne vjerova ni Jovanu.

Ne bi malo, kad eto ti mu preo poļa sestre Milice. Zađela prêlo za tkanicu. pa prêli. iđe. kuka. Ona je bila udata neđe u drugom selu. pa će se obješeńak utvoriti i u ńu. „Aoj. brate Ilija. na zlo sam ti jutros ustala i u kuću došla! Kamo sreće, da nas nije mati ni rodila gledeć onu sramotu u kući! Kuku i pomagaj!" „Ma šta ti je. bôna ne bila. raz šta jaučeš?" „Ma kako ne ću kukati. kad stari otac tako i tako!" Mahom se Iliji smrče pred očima te jednom za pušku. pa kući. Derne onom puškom u vrata. vrata se otvore, kad stari Stevan šjedi. a viš ńeg' snaha, išće ga po perčinu. Iliji se zar od ļutosti. prividi. da zbiļam čine sramotu te jednom za pušku pa pras! a oni kô su stâli, stâli — 'nako i ostanu. Kad to viđa Ilija, udari se šakom po prsima: „Gospode, Gospode, — veli — daj mi, da samo tri dana gonam ove vragove". Kad jednom, spuste se mezdrevine zgora i on čiv čitav s telom uzađe na nebo. Gospod je ńemu dao gromove pa i danas ćera nečastive i nikad ih ne mere sustići: a gona'će ih do strašnoga suda.

Sveti Ilija i Pantelija. Prvo svetog Ilije bio je u rukama grom i grmļavina u svetog Pantelije. Pa poču' ti, kako će sveti Ilija predobiti.

Sveti Ilija bio veliki lovac, nije mu se, veli, tica ni zvijerka nikakva mogla sakriti. Jednom on biti 'vako u zasjedu, čekati zvijerke. istom, veli, okrenu sveti Pantelija grmļeti i pucati. Gonô vraga. Ali

za vajdu. On pukne, a vrag šmugne pod kamen, pod drvo i tako. Svetom Iliji bude teško te jednom zapne on i ubije nečastivog. Kad to vidi sveti Pantelija, spušti se ozgo, pa pruži svetom Iliji pun puncat višek baruta. „Na, — veli — kad si tako dobar lovac, ovaj višek baruta, pa pucaj i lovi zvjerińe i vragove, ama meći u naboj samo po jedno zrnce baruta“. Tako on gońô i tuko i nikad, veli, promašio nije. Ele ga najstrag zovne Bog preda se. „Vidim, — veli — da si boļi lovac od svetog Pantelije, ajde ti — veli — budi mjesto ńega. Ama prvo dobro se očisti i isperi i sebe i końe u moru“. Sveti mu se Ilija obeća, ama Bog mu dadne takovu vlast, đegod on pomisli, da se umah i stvori. Pa zar i nije tako? Sad voje zagrmi i zapuca, a časkom čuješ onamo, đe sijeva i grmi. Ele, kako mu drago, digne se sveti Ilija s końima i kolima prati se u moru. Udri po moru gore, doļe, spere se. Javi se Bogu. Dok Bog pogleda: „Nijesi — veli — čist i opran, kô treba, osim ajde jope, pa se isperi“. Sveti Ilija zapne jope u more. Te peri se, te čisti se. On se veli, bijeli kô snijeg, a końi i kola svijetle se, — e ne mere biti boļe neg su. Opet pred Boga, a Bog će jope: „Nijesi — veli — jope čist“. Zamisli se sveti Ilija: „Vidi, — veli — šta more bit! Trļô se, prao se, a jope veli: Nijesi čist“. Te misli, te razbijaj glavu, — ošjeti se on. „Ja ću — veli — 'vako“. Zađe u more, uzme nož, pa raspori sebe i końe, izbaci iznutricu, drob, crijeva, ispere se dobro iznutra, a tako i końe, nađe konca i iglu, pa zašije, te jednom obode pred Boga. „Jesam li — veli — sade čist?“ „Sad jesi“. Te jednom vozdigne(!) se i on, końi i kola na nebesa. Bog mu dade strjeļice, svaku zgodu i napravu. Eto, veli, da su u ńega strjeļice od srče, cakla. A vjeruj, jer ja sam gledô, đe je udarô grom, pa se sve zna, kud je išla strjeļica: ostane baš ko žlijeb. Strjeļica, veli, ode u zemļu po toliko aršina, pa kad prođi sto godina (đeko veli dvadeset), onda izađe na vr'. Bilo je ļudi, pa su je nalazili. Ona je, veli, od svakog lijeka.

Sveti Đurađ (*Đuređ, Đurđe, Đorđije*). Sveti Đurađ je čuvar i čoban vukov'ma, on ńima sudi i zapovijeda.

(Vuk pojeo trećeg brata.) Ono su bila tri brata, dva pametna, a treći mra sublentav. Ele će oni biti na torini čuvati ovce. 'Vako u veče, kad pogledaš, sve zacrńelo od brabańaka, kad šjutra u j'tru niđe ništa, ni za lijeka, da ga tražiš. Ele će jednoć tamam u oč' Đurđeva-dne šjaviti ovce u tor, a onaj sublesica, najmlađi brat, pripeće se na krušku, pa čuvati. Kad, veli, bi ob noć, skupe se vukovi, pa će tuj čekati. Istom, veli, pomoli se sveti Đurđe na zelenu

końu. Ele okupiti se ti vukovi oko ńeg' te jednoć okrenuti pitati, što će koji raditi i o čem će živ|eti. Ondare će sveti Đuređ: „Ti ćeš tako, ti ćeš tako". Jednom čini: „Ti ćeš bravad klati", drugom: „Ti ćeš gńilu kladu, prlež jesti", trećem: „Ti ćeš tri mjeseca o vjetru živ|eti", četvrtom jope: „Ti ćeš tri mjeseca krtinu jesti", i tako sve će razdijeliti do l' jedan hrom ostati najpoš|edni. Ele će ńemu reći: „Ti ćeš — veli — onoga na krušci". Te jednom obode strmu. Ele onaj hromi okrenu roviti oko kruške, te rovi te rovi, ne bi li kakogođ oborio krušku. Ali za vajdu, ne mere. U to će i zora obladati te vuk otići, a onaj polako saći, pa i on toru. Ele kaza'će on braći, da će ga vuk ujesti tako, da će umrijeti. „Ma odbi se ti toga, odkuđ znaš!" „Ma znam", i pripoviđe im: „Tako i tako, sveti Đurađ". Ele on u kolibi kod tora ne ćeti spavati na kraju poslije u srijedi. Ali za vajdu! Doći onaj isti istovetni vuk i ne ćeti onu dvojicu s kraja: osim baš ńega izvući iz srijede i pojesti.

Cres[1].

NAPISAO ANDRIJA BARTULIN[2].

Vjerovańa.

Postanak svijeta.

Prvi ļudi. Parvi judi[3] bili su sveti, ni jin se okùrilo *(trebalo)* obalčevät *(oblačiti)*. Celo telo bilo jin je pokàrveno s kožu, ka je bila, kakove su naše nohti. Kada su zagrešili, onda su se morali sami pošnet obalčevat i za se skarbet, a preja jin je bilo sila dobro, Bog se je za ńih skarbel, a oni su lepo i mirnö živeli va raju zemajskom.

Bili su to judi lepi, veli, a živeli su čuda let i bili sila jaki. Od ńih se je narodil svas sadašńi narod. I pokle Adama bilo je judi, ki su čuda živeli, bili jaki i veli, ma kada se je svet zopačil, pošneli su postajat 'se to slabeji i preja umirat.

Kakove snage ima u svijetu.

Nebo. Zvijezde. Judi, kakovi su bili onï, sada već ni; si su zakvireni, strašjivi, da se tako rekuć i od muhi straše. Preja su hodili v noći vân prez nikakovoga straha i šušpeta *(sumńe)*, a sada govore, da se v noći ne sme okolo hodït, aš da se v noći največ zla pripeti. Kada si pak v noći vanë, vàja se prekrižit i Bogu preporučït, da nas on očuva od sakakove neprijàzni. Na nebo ne vaja gjedat, ako ne za vït (videt), kakovo će bit vreme: lepo, al gardo.

Zvëzdi se ne sme brojït, aš, ako bi se, kada se zvezdi broji, taknülo kedë *(gdje)* po telu: al po rukah, al po lánitah (obrazih).

---

[1] Ovo je upravo iz *Beloga* (nom. *Beli*, tal. Caisole [Cap insulae]) na otoku Cresu. [2] Jezik je u ovom prinosu čisto narodan, mislim, samo po riječima i oblicima, ali nije po čitavom načinu. To je gore, nego da je pisan kńiževnim jezikom. I za naglas držim, da je sabirač dobro zabiļežio samo naglašeni slog, a nije i vrst naglasa. Na kraju riječî biļeži svagda ', a ja sam to mijeńao u ". Mnoge sam naglase izostavio. [3] Stvoreńe svijeta i ļudi pripovijeda se posve po bibliji, pa je izostavļeno. — *Ur.*

ondä bi prišlë van bradavice, ke već ne bi mogal niki vïnet: a ako bi šlovëk brojeć zvezdi prišäl na svoju zvezdu, onda bi jutro dan umarl.

Životińe. *Kušćerica.* Ako na putü trefiš na küšćericu, ne vajâ ju ubït, a nâjme *(najmańe)* onü, kä jima pod garlon čavjéno, aš, kada biš ju ubil, onä bi te prokjela, a ti ne biš jimel sreći.

Biļe. *„Se-otpira“.* Judi povedaju, da je nekih trav, ke jimaju nekakovu moć, da se zes š ńimi more delat, če se će. — Neka travä jima tû moć, da more otpret sake vrata, a zovu ju „se-otpira“. Ma samä od sebe ne će, ako ne još vaja znat neke besedi, kê se rekû, kada se če želî otpret, ali zapret. Tako, kada se če želi otpret, vaja reć: „žberlìkete“, a kada zapret: „žberlòkete“. Ove besedi ne vaja pozabït, aš onda se za šiguro *(stalno)* va nesreću pade. Ovu travü nâjbòje poznívaju lupéži.

Škrebut. Tu moć jima ta trava, a još je jenä, ku mi zovèmo „škrébut“ *(bijela loza)*. Ako ovu travu staviš na ogäń, da po'së sgori, onda ti 'së blago pokrepä (aš z'ovim se škrebuton hrane pitome živinï), a ti obolnèješ.

Druge stvari. *Kamičić od pećine sv. Gaudencija.* Na bardu Osòršćice blizu Osóra na lošinskoj bande (strane) je jena pećïna, va köj je stal i pokoru delal sveti Gaudencij, biskup osorski. Akö jimaš kakov kamičić od ove pećini sobu(n), kada greš kan, nikad ti ne će nikakov gad naudit, ako ga ne vidiš: a ako ga vidiš, pak kamičić na zemju hitiš, gad će onakö pretegńen ustät, kako drevo, dokle god budeš ti 'tel.

Neka voda. Na svitu je još čüdo stvär, kë jimaju kakövu moć od Boga danu. Takö govore, da je bilä nëgdere neka vodä, s ku(n) se je moglö šloveka činït umret, a gäspet *(opet)* neka, s ku ga se je moglo oživët. Ma ove vodï da su sìla làrgo *(daleko)* i da se sila teško more do ńih prit, aš da vaja pasät mimo sila strašnih divih zvir, ke bi šloveka na jedanput požarle, ako jim ne bi dal za jelo kakovoga debeloga blaga. To zvirje i govori. Kada se pasa od otoga zvirja napred, onda se pride do dvih gor, mej kimi vaja pasat, a te gorï se otpiraju i zapiraju, i to tako žvelto, da je teško živomu ustat, kada ki pasuje.

Kakovu snagu imadu neki ļudi.

Ļudi za života. *Štriguni.* Ma ne sämor, da je stvar: trav i vod, ke jimaju kakovu moć, nähor je i judi tako zvanih 'štrigunï. Ovi štriguni moru delat dosta togä, če drugi judi ne moru. Tako moru

šloveka zaštrigunät, dat mu roki, činit ga pobedávit i još čuda toga. Oni moru fermat *(zaustavit)* zarno od puški, da tako ne more puška šloveka ubït. A to oni delaju z nekimi besedami, ke niki ne zna, 'ko ne oni. Oni su štriguni al od poroda, al su se od nekoga navadili *(naučili)*, a nikada ne ćeju povet, od kogä. Ovo delaju ne najboji judi.

Popi. Ali je i bojih judi, ki jimaju dosta moći. Tako na prilïku popï. Onï moru rastirat n e v ê r u, ku — za šloveku naškodit: poja i intradu *(usjev)* rastružit *(distruggere, uništiti)* — štrigi *(vještice)* sprave. A rastiraju ju takó, da još preja när (nahor) je pöšnela, zämu dve blagoslovjene sveći, pak je nažgu i stave se blizü poneštri *(prozoru)*, neč govore i zaklińaju; tako neveru rastiraju va more, pak ne more naškodit.

Ĺudi po smrti. *Karsnicï* su martvi judi, ki su se rodïli zes jenu tanku mrežicu od mlekä na sebë kako stomańicu *(košuļicu)*, ku vaja detëtu dat va kakovoj juhë popit: to jin užaju *(običavaju)* davat va kafü. Karsnici su dobri i prej smarti i pokle. Prej smarti gjedaju šloveka, ako pasuje blizu onoga mesta, kede se jimaju martvi karsnici i kudlacï tuć, opomenüt, neka gre barzo ća, da ćegodar ne dobije. Martvi pak karsnici — oni se tuku s kudlaci, ki su zločesti, samor da šloveka obrane. Kada se tuku, onda dobivaju sakakovu priliku: i od maški, i od päsa, i od ovcï, i od volä i końä. Kada ćeju se tuć, jimaju osobite večeri, a te su, kada su božiéne tempori. Sakúpi jih se sila kedegöd na ravnom mestü, pak se pošnu tuć. Tukû se na saku fóžu *(način)*: z rozi, zes zúbi, z rukámi. A zlo za onoga, ki je od živïh blizu, aš jih more dobit sakakovih, nekonta *(premda)* 'ko jih karsnici brane. Ali ako se jušto *(baš)* ka karšćena dušä blizu najde, onda prikaže se kigod živi karsník, pak ju pošje doma. Tako son *(sam)* ja[1] okolo pol noći bila otparla vrata, aš mi je okurilo darv zet v kuću. Bile smo doma ja i moja pokojna mat, a tvoja pokojna nona, Bog ńoj lahko dušë dal! — Bilo je čuda poslä, i za to smo se bile tako rano stale. Donke *(dakle)* otparla son ja vrata i 'tela poć van. Al ća ćeš ti vït (videt), otskočíla son ja názada va kuću. A zač? Videla son ti ja na Pricrékveh[2] sve puno sake šorti blaga, od najmańega do največega. Bilö je tu ovác, mačák, pâs, kóńi, vóli, ma segä, će po zemjë hodi. Čuje se 'se goji

[1] Kazivala mi je ovo mati.

[2] Pricrékva je kod crkve lijepa i ravna čistina. Kuća, u kojoj je onda moja mati stanovala, stoji od crkve za kakvih trideset koračaja, a niti toliko.

(goli, sami) šunšûr *(štropot)* od końskih kopit, gromáći se i zidi vajaju. da te Bog očuva. Kada son ja to videla, mene strah, ne da mi se po darvä, ke su bile pod uskodon, 'ko ne son na mestü ustala. kako kámik. Ma najzad nekako mi je oko palo na kuću, ka je kuntra *(naprama)* našoj. Na kantunü *(uglu)* je stal podbočen stari Bolońin[1]. Ńegä daržê, da je karsnik. Kada son ja ńega vìdela, dobila son malo koràja *(srčanosti)*, pak son šla po škaleh dole i reklä mu: „Će ste tu, barba Dûme?“ Al mi on odgovori: „Kâ te hùdoba (va) ovo doba noći van kući darži? Najedanput da si šla v kuću!“ Tako mi je rekal jeno tri putì, a ja son ga poslúšala; a da nisön, Bog zna, če bi mi se bilo on večer dogodilo. Kašńe već nismö mogle niš delat. Kol ogńä smo trepetàle, kako lišće na darvü od straha, aš sada su još huje šunšurali i se vajali, a mi smo mislele, da će i našu kuću razvajät. Najzad pak je to i prestalo. Kada se je razdanìlo, šle smo van za vìt, 'ko su sve Pricrekva razrônpane[2]. Kada tan, mi smo se začudile: sve na svon mestu. To donke nisü bile živinì, 'ko ne karsnicì i kudlacì, ki su se tuklì. Tako mi se je dogodilo i još jedan put.

Kudlacì su judi, ki su već umarli. Kudläk postane on šlovëk, ki së rodi va mehü z jenin debelin kutńin zubon. Oni su zločesti i vavek gjedaju šloveku naškodit (šćetit), a tuku se s karsnici. Ako je kudlak, dokle je bil živ, jimél koga kumpâra *(kuma)*, onda, ako se ta ńegov kumpar najde va neprilìke s kudláci, gjeda ga branìt, tako i onih od svoga roda. Ńin smardî živo karšćeno meso, i tako ga barzo navońâju, a to je onda, kada su ńihove uri i noći. Tako ću ti povêt ovö[3]: Prêja je bila užànca *(običaj)* ribár, da su najraje pod Beli na žalü spalì. Tako jedan večer dogovorìli su se dva od ńih, da ćeju poć na ribi, a bilë su božićne tempori. Jedän od ńih šal je nápreda, a drugi da će pak prit kašńe. Prišäl je na žal; bome na žalu nikoga. Će će on delat san! Čekaj on i čekaj: kunpańa *(druga)* mu ni. Štufäl se je *(dosadilo mu)* on čekat, zel kapöt i legal va barke pod provu spat i barzo je zaspal. Prišlä štańra *(kasno doba)* noći, prišlì kudlacì, ki su jimeli poć nekan largo se tuć zes karnici. Ali kako ćeju preko mora? Vaja zet barku. A ku? „Homo zet onu onde 'nan“. I šli, rinuli oni v more onu barku, va koj je on jedan spal. Kada je bilo, jedan od kudlaci sve neč kako pas vońùha, pak govori: „Ma ovde negdere vońâ živo karšćeno meso: vìjmo *(vidimo)*,

[1] Dinko Bon, još i sada živ, starac od 80—90 godina.
[2] tal. *rompere.*
[3] Ovo su mi kazivali mnogi starci.

kedë to je". A jedan, ki je onomu, ki je spal, bil kunpar, govori: „Homo mi lepo ća, a pustímo karšćeno meso. Kada se budemo vratìli, onda ćemo vit, kade je". „Ben *(dobro)*, — odgovoril je on drugi — mi ćemo kašńe vit, ma za to sada vozìmo jako tako, da saka vogâda *(zaveš|aj)* bude tri sto mij', zàvol *(radi toga)* da se barže vratimo i vidimo to meso". I tako su šli ća.

Kada su se pak vratili, barzo su skočili na kraj i barku nategnìli na pešće, pak da će barku vižität, ma bome petëh na jedanput zakukurikal, a oni morali pustït karšćeno meso. Tako je on šlovek škapulal, a da ne, bilï bi ga pojeli. Drugi večer pak, kada je on šlovek bil san v kuće, pride mu v kuću on kunpar kudlak, pak mu govori: „Zahvalï Bogu i menë, kunpare, če si nofäs živ ostal, a da ti već ne bude užanca nikad na žalë va barke spat. aš si videl, če te je noćas čakalo. Za parvi put si pasal srećno, ma za drugi put nome ne ćeš. Zato gjedaj, če delaš". Pak je šal ća.

Stvoreńa kao ļudi. *Vilï* su ženï lepe kako anjeli, obàlčene va jenu belu tanku robu: jimaju dalge vlasi, ke ne pletû, kako sadä ženi, 'ko ne 'n(?) okö je prosute pušćaju po plećeh dole: okolo pasa su tanke, a lahke su kako perö, pak moru i letët po ajeru, kako tić. Po celom telu su bile lepe, samor su ńim nogi bile od volä.

Vili su bile dobre i zločeste.

Dobre su prebivale va pećinah, po boškeh. One su šloveku vávêk gjedale pomöć. Davale su mu blaga, zes š ńim živele, kako sestrï s bratom, i tancale. Kada su komu 'tele pomoć, on ńim se je moral zakjét, da ne će nikada nikomu reć, da ga je kâ pomoglä. Ako bi se ki bil zneveril i ne bil od besedi, onda bi mu se onë osvetïle sila gardo. Tako jedan put, kada je ovùda bil veli glad, šal je jedan mladić po gálvi[1], zavol je kašńe moć prodät i tako dobït ki god šold. Celi je dan hodil i ovúda i onúda, ali ni mogal 'së do noći nigdere nike *(nikoje)* nać. Svas dešperan posel se pod jedan dubäc i stavil se plákat. Kada je bilo, pokaže mu se jena sila lepa vilä, pride h ńemü, pak ga pita: „Če ti je? Zâč plâčeš?" „Kakö ne ću plakat! Veli je glad, niman ničesa, dela nî, pak son šal, 'ko bin našäl kugod galvu za ju prodät i od ńe dobit ki god šold. Celi dan jišćen, a još nisön ni jene našäl. I tako, kako son láčan *(gladan)* šal, tako ću se lačan i vratit, a nápred Bog zna, će će bit od mene, morat od glada umret. Za to ja plačen!" „Hodi s Bogon, ne plači,

[1] raste na hrastu, a pravi se od ńe crnilo.

'ko ne hodi malo s mänu, pak ćeš vît, da ćeš nać gálav". — Mladić je šal za ńu sve malčéć. Prišlï su do jene lókvi. Okolo lokvi 'se dubac do dupeä. i 'se palne galav. „Viš" — govori mu vila, — „ovdéka ti je galav, koliko ćeš, ma večeräs je ne budi pòbral. 'ko ne hodi doma, pak pridï jutro". „Da, — rekal ńoj je on — ma do jutro ja bın mogal i poginut od glada, aš već je toliko dan, da nison niš okusil". „Ne pojedaj se ti za to. Poć ćeš lepo doma, a će ti bude okurilo za do jutro, to ću ti ja dat. samor me malo počekaj. neka gren zet". Va to je vila šla ća, pak se barzo vratila noseć tri vrećice, pak mu je rekla: „Viš: ovo su tri vrećice. Va ovoj jenój je (toliko i toliko) gálav, kê ćeš moć prodat; va ovoj drugoj ti je jela za do jutro, a va ovoj tretoj zlata, koliko ćeš. Viš donke, da ne ćeš poginut. Ti z ovim hodi sada doma, ma ne smeš nikad nikomu povêt, ki ti je to dal, aš onda zlo za te. a sutra pridi pobrat galvi". I tako je on šal lepo doma, pokle ńoj se je zakjel. da ne će nikomu povet. Kada je prišal doma, pomisli on: „Bome, ja son bogät. ni mi potréba poć po galvi. 'ko ne doma ustat i lepo živet, kada mi je vila dalä. će mi okuri". I tako je on doma ustal. Prej je bil siromäh, pak se je moral nosït, kako je mogal, ma sada. kada je bogat. vaja se i lepje nosit. Tako se on lepo obalkal i na mirü živel. Ma judi kako judi pošneli su se čudit, kako je on postal bogat, pak ga pošneli pitat. S pričelä ni 'tel povet, ma judi tentaj danäs tentaj zütra. stentali ga i on povedel. Od otoga dana pošnel je postajat 'se to siromašniji, dokle ni prišal na ono, će je bil. Sada je vajálo poć gaspet (vaspet) po galvi. Išal je: ma kada je prišal na onu lokvu. galav već ni našal, pak se stavil plakat. Čüla ga je vila, pak je prišla k ńemu i mu govori: „A tako, tanto *(ipak)* si prišal, će ne? Čekaj, ću te ja navadit krijánciji(?), pak ćeš drugi put bit od besedi. Povedel si, da son ti ja pomoglä, ma neka si! A sada ću ti mesto galav dat ovö". Kada je ovo rekla, zàme jeno poléno, pak udri po ńen, dokle ga ni svegä skarvavìla i nogu mu zlomìla. „To sada doma nosï!" rekla mu je i šla ća. Tako se je ńemu dogodilo, aš ju je juden izdal, a da ne bi bil, bila bi mu vavek pomagala, a tako niš.

Zločeste vili prebivale su va vode, al v ajeru. One bi bile šloveku rado naškodile, bile su jako osvetjive, a najme onda, kada ńim se ne bi bilo ugodilo.

Vil bilo je sila, a nâjmê dobrih, kê su vavek pomagale, pa za to je bilo i sreći, ali je bil i narod dobar i zemjä je, tako rekuć. sama rodila. Ali kada su judi pošneli bit huji, ńih je bilo se to

mańe. A vero po'së su šparile *(nestale)*, kada su jih judi pošneli izdavat. Onë su se na to razjadile, ne 'tele već juden pomagat i pobegle va more, kede, govore, da još va nekih krajeh žívu pod prilíku(n) od ribi i divojki zajeno.

Tan negdere za Grotu[1] je jena pećina, a okolo pećini vele gušćî. Va toj pećine govore, da su stale vili, a kada su bile zadńi put va ńoj, da je ustala na jenon kamiku utisnuta prilika ńihovoga kopita, ko da se još i sada more vit.

Masmalić (malić) je mali šlovek, lepi, obalčen va blavìtene *(modrikaste)* bragéšice *(gaće)* s čavjenu beriticu (kapicu[n]) na glavë; naravi i ćudi je dobre. On se pokaže samor onda, kada ga šlovek na pomoć zovë, a drugačije retkö kada. On stojî pod zemjû(n), kede jima sila vele soli. Kada se pokaže, vavek je dobar i slatko se smejë, ali zna bit i zloćest, a to onda, kada se po onih škujah, kë pejaju va ńegovu kuću pod zemju, hita kamici. On stoji va onih škujah, ke, kada se nutar kamik hiti, odzvańaju. Sada jih je malo, ali niš, aš su i oni ća uteklî.

Morä je ženä, kâ gre v noći po kućah, pak šloveku sede na štumak i siše mu mlekò. Ona je naravi zloćeste. Ńu se ne more làhko poznät; poznat ju se more, (a)ko ńoj šlovek onda, kad müći, reče, neka jutro-dan pride h ńemü zet soli, aš ona za šiguro pride. Šlovek ne vajâ da v noći blizu sebë darži kakov nož, ali če drugo, z nameru, da ju ubije, ako pride, aš morä more bit i od ńegóvoga roda. Tako, povedaju, dogodilo se je jenomu, da je na ń prišla mora. Drugi većer se je pripravil, kako šigûr, da će prít, i zêl kol postéji nož. Ona je i prišla i pošnela ga mučit, a on popadï nož i rini ńoj ga va štumak, a ona se zrušila na tlo. Jutro-dan stane se on s posteji i vidi na tlohü morü martvü, — svoju mater.

Moru more poznat najlagje pop, i to onda, kada sė na oltarü obarne i reče: „molite, bratjo“.

Mrak postane s parvoga večera. S pričela je mali, a pokle narastë sila veli. Šloveku ne će naškodit, 'ko ne mu dela dišpéti *(ruga se s ńim)*. Kada se komu želî kî dišpet udelat, sila je mali, zapletë mu se mej nogi, onda pošne rast, dobiva priliku, kako od mäški, pasa, kozî, końä i volä i šloveka. Kako šlovek more narást do pedeset sežań visök, i tako od mańega na veće rastuć, ponese šloveka kan godar largo, pak ga pusti na kon visokon stablü, ali zvonikü, neka onda san dela, če će.

---

[1] rtac na Cresu, sjeverno od Beloga.

On zna šloveka i prestrašit. Tako šal je neki šlovek va Cres. Kada se je sbavil, partil *(otputovao)* je s Cresa za doma. Malo je još falilo, dokle je sunce jimelo past. Prišal je do Vodic, sunce je zapalo; pasal je Pridoščicu, pošnel je parvi mrak. Od Pridóščice ovan su 'se goje dragi i vali. 'Saki put, kada bi ta šlovek prišal na one varšići, ke vali zapiraju, čul bi, kako ga neki zove: „Kunpare, hote barzo, ćemo zajeno!", a kada bi od priliki prišal na ono mesto. kede bi se bil čul glas, ni nikoga. Gre on napred, a vavek čuje sejedan glas. Prišal je najzad do raskriža blizu Sv. Peträ. Tu najde jenoga veloga čarnoga pasa. Pomislel je san sobu: „Šiguro, ovo je hudoba", (potarï ga sveti križ!) i prekriži se. Kada se je on prekrižil, če ćeš ti vit, pas zalajal, zaurlikal i nasmel se, a tomu šloveku od straha pale brageši, onda se stavile, kako da su na ńen i odarvenele. Šlovek ni živ ni mart(a)v, ni gol, ni obalčen utekal va sv. Petar od straha k Jivu Petrìnićn, zidarü".[1]

Mrak užâ šloveka najraje va cimiter zapejät.

Nemani i nakaze. *Zmaji.* Nekada je bilo sila strašnih stvoreń. kê su jimale kréjuti, kako pol miša, pol tića. Ove zmajï su živele va velih vodáh blizu kakovoga grâda, i onde su čekali (?), 'ko će kî prit, da ga moru požret. Juden su delale sakakovoga zla, poja jin pustošile, a če je još huje, judi su jih morali sami hranït, davat jin sakakovoga blaga i sako toliko po jenü najlepju divójku, ku bi oni onda póžarli. S ńimi se ni mogal niki tuć: ako pak bi se bil ki našäl, da je šal š ńimi zä boka, onda bi one rigale z ust živi ogäń i tako šloveka debòto *(gotovo)* zgorele. Judi, ki su se š ńimi kada tuklï, je malo, a ti su morali bit ali sila jaki, ali od Boga jimët osobitu kripost, kako sveti Juraj i Krajević Marko, ako ne, saki bi bil poginul.

Gad zes čavjenu rožu. Ako grêš kada god po noćë, više puti čuješ nekakovoga petehä *(pijetla)* kukurikät, i to saku dobu, a najraje v jutro. Ma to ni peteh, nahor (nego) to je jedan veli gad zes čavjenu rôžu na glavë kako kokoš, ki najraje stoji, kede je gusti bošak (šuma). On silu lepo kanta, a zna promeńevät glasi i noti na saku fóžu *(način)*. Pod zajikon jima jedan sila lepi i veli dijamänt, ki jima tu moć, da kada bi ga šlovek mogal jimet, pak če godar pomislet, sve bi se onako dogodilo, kako bi on zaželel. Jimel bi. će bi 'tel. Ma ta dijamant je teško dobit; samor ga se onda more zet tomu gadu, kada gre na lokvu pit, aš onda ga z ust vau zriga.

[1] Jošte je živ.

da mu ne bi šal va garlo (da ga ne bi požaknûl). Ki bi bil on moment ondèka blizu, kada bi ga on zrigal, pak ga žvelto (barzo) zel i pomislel, da bude largo (daleko), ali pak, da ga on gad ne bi mogal latit, bil bi jako srećan. Jimel bi bome dijamant, a kada jima ńega, jima svegä. Gäda se ne sme ubit pokle mu se zame dijamant, aš onda bi dijamant zgubil onu moć, a drugoga teško da bi mogal dobit, aš ti su gadi retkì.

Nekada je ovih stvorêń bilo čuda, ma su nestale, a judi govore, da bi jih moglö bit i još, i to samor ondä, kada bi petëh jaje znesal. Od otoga jaja bi se zlegal zmaj, za to, ako bi se to dogodilo, da peteh jaje znesë, vajâ ga na jedanput razbìt, da ne bude na svitu nesreći.

Drugi svijet.

Pakao. Va paklü je silni ogäń, ki bi ov naš ogań na jedanput ugasil, i va ton ogńu muče se nevirni anjeli. Negdere na svitu, govore, na vavek gorê dve gorì, a to da je pakäl.

Raj. V raj gredu judi, ki su na zemje živeli, kako Bog zapoveda (a va pakal, ki su živeli, kako su oni 'teli). Va raju je sila lepo, a da je to tako, häbajte *(slušajte)* ovu: Jeno vreme (a tomü će bit već dosta) pokazival se je ovude neki šlovek, ki je već bil umarl. Kako su ga judi vijevali vavek i saku dobu, šal ga je jedan pop skonzurat *(zaklińât)*. Ma judi su se bili prevarili: zeli su jenoga za drugoga, pak, kada ga je pop skonzureval, pride jedan, ki je bil v raju. Kada je ta prišal blizu popä, lati ga za vrat i mu govori: „Šloviče, šloviče, s kakovoga dobrä si ti menë prizval va ovo zlo! Da ti znaš, va kakovon son ja bil, a ti si me prisilil ovan prit; ma najedanput me moraš ća pustit, aš ja nison on, koga si ti 'tel. Pustì me, neka gren lepo uživat ono dobro, ko son do sada užival, a ti zovì onoga, ki je pravi!“ I tako ga je pop moral pustìt, pak od ovoga se još vidi, da v raju mora bit sila lepo, aš šlovek gre jako teško z ovoga svita, a pak, kada već ne želi nazad na zemju, to neč mora bit.

Gatańe.

Po prirodi. *Po pojavama na nebu*. 1. Kada se jima ne samor jenomu šloveku, nahor (nar) više ńin, al pak celoj zemjë će god zla dogodìt, onda je nebo čavjéno. Ali po ovon čavjenilu ne vaja vavek sudìt, da će bit čuda karvi ali zavol *(radi)* gveri, al kakove druge tučńi, aš onö more i na dobrö pokaževät, a to onda, ako je dažjilo, pak se na zahoju pokazalo čavjeno. — 2. Ako zvëzda

z neba padë, ono će reć, da se je neka dušica odelila od tela, ali pak, da je šla s purgatorija (čistilišća) v raj. — 3. Ako se na nebu pokaže zvezda z repon, onda će bit barzo sud svita.

Po pojavama na čovjeku. 1. Ako ti igra a) pravo oko, onda će ti se dogodit neč zla, a onajme onda, kada to čuda dura; b) a ako lèvo, onda veselje. — 2. a) Ako ti pravo uho kantâ, onda će ti se dogodit zlo; b) ako pako levo, onda dobro. — 3. Ako ti je (uho) čavjeno, onda neki za tobu zlo govori. — 4. Ako te sarbî nos ali bradä, onda ćeš se ali potuć skingod, ali bahńeväṫ (celivät). — 5. Ako ti se hàlca *(štuca)*, onda te neki spomińe, al za zlo, al za dobro: a kada ugańaš, ki bi to mogal bit, pak vero onoga indovinaš (ugoniš), onda će ti prestat. — 6. Ako te ruka sarbi, onda ćeš jimet poslä s béči (šoldi), i to: a) ako leva, onda ćeš jih prijimat; b) ako prava, onda ćeš jih morat davat. — 7. Kada ti al oko, al uho, al nos, al rukä, i to sve levo, dela kakov škerc *(scherzo)*, to ne vaja nikomu reć ni spomenüt, aš onda, če bi se jimelo dobro dogodit, dogodi se zlo.

Po životińama. 1 Ako muhi preveć šćipju, onda znaj, da sakako slute na dažd), al pak na ümidno *(vlažno)* vreme. — 2. Tako isto, ako maška najedanput, a da se ne zna zač, pošne po kuće sen tan skakät. — 3. Ako pas tuli, al čuje lupéža, al sluti na nesreću, ka se jima dogodit ńegóvomu gospodarü. — 4. Ako greš kangod s końen al v noći, al va dne, koń kadagod uža *(običaje)* nadignut uše i ferma se, pak ne će napred, magâri da ga na kusi razneseš, a to će reć, da je nańušil al kakovu marlinu (čegod krepanoga al mártvoga), ali pak perikul (pogibel). Za to onda vaja, da se vrati. — 5. Ako se žaba, kâ nî va vodë, pošne za lepoga vremena javjat, to će reć, da ona išće al navišćüje daž, ki, jistina, ne će čuda durät, ma padat će sakako. — 6. Ako ti v kuću pride bolnila *(der Taubenschwanz, Macroglossa stellatarum)*, kada se ki od tvojih nahodi na putü, on ti tako javja, da će mu se nesreća dogodit, da će ga nevreme zatëć, al pak će obolnët.

Po danima 1. Ako je šlovek va ponedéji (parvi dan) vesel, bit će vesel i celu šetimânu *(sedmicu)*; — 2. ako v utóri, onda žalostan; — 3. ako je va péti vesel, ali da kanta, onda će bit v nedéju žâlostan i plakat će, ako je pak va peti žalostan, v nedeju će bit vesel.

Po poslu. Više puti, kada šlovek, muški al ženska, obavja kakov domaći al vański posäl, dogodi mu se čegöd, če je on san kriv, ali i čemü on ni kriv. Onö, čemu je san kriv, ne rečë niš, 'ko ne:

„Hvala Bogu! San son kriv, bilo mi gjedat“. Kada ni on kriv, ono je deštinâno *(suđeno)*, sluti na nekakovu nesreću, al pak šloveka opomíńe (avisûje). 1. Ako šloveku, kada piše, padë perö, al nož, kada če drugo dela, pak onakö se na púntu nabodë i ustane natakńeno, to će reć, da će šloveku v kuću prit poznati ali stranski judi, ki ćeju se u ńega gostît. — 2. Ako na putü, al va kuće najdeš recimo dve pàlice (darvcä), pirunä, al nožä, ali čegod drugo v prekriž stavjeno, vaja da to na jedanput razdeliš, aš, 'ko ne, onda ćeš barzo umret. — 3. Ako se divójke, kada če po kuće dela, čegod razbijê, to će reć, da će kasno mladoga nać, pak i kada ga najde, slabo će š ńin stat, aš će ńoj bit hud, al pak će ńoj barzo umret. — 4. Ako dva od ńih va jisto vreme piju, i umret će zajeno.

Karte. Karti jimaju neke ženî, kê se zovu „štróligi“. Po ovih kartah, kada se „štroligu“ plati, ona poveda, če će se šloveku barzo, al kasno dogodit, 'ko će bit srećan, al nesrećan, ma sve. Ove štroligi i indovinâju (ugóne), aš znaju povet i ono, če se je šloveku još preja dogodilo. Ovih štrolig u nas ni, ma jih se bên *(već)* najde, kada se jide va grad (Cres).

Po snu. 1. a) 'Ko se je komu sańalo, da je videl gada, kako za ńin tečë, to će reć, da jima čuda zlotvori, ki biju mu 'teli naškodit; b) ako ga pak vidi, kako se je kako obruč zavil, to će reć, da jima kako odvitnicu Blaženu Divìcu Marìju. — 2. 'Ko mu se sańa, da vidi kugod malu pticu, kako leti, to će reć, da će kigod anjelić poć v raj. — 3. Ako rožica, ali kakovogod cvítje, onda će vît (videt) martvoga. — 4. 'Ko mu se va snu prikaže ki od ńegovih pokojnih, to će reć, da mu je od potrebi, pak da mu vaja dat jenu svetu mašicu za pokoj ńegove dušice.

Snu ne vaja vavek verovat, aš va snu se šloveku sańa i ono, če mu se ni nikada dogodilo, nit će mu se kada dogodit. San i laže. Tako šlovek sańa, da je za punin stolon sakakovoga dobroga jela, a kada se sbudi, ne najde ničesa, ánzi *(pače)* onda vidi, da nima če ni za jest. Sańa mu se više puta, da je našal pune vreći beči (šoldi, novac), a kada se sbudi, nima ni pol šolda za kupit dva zarna soli.

Konavli.

Ženidba (na Grudi).

Pobiljažila Nike Balarin.

Momak i djevojka prije svadbe. Prije nego je išta momak reko đevojci, da se misli za ńu vjerit, viđaju se u crkvi, sretu se na putu, oli u baštini. Kad je na derneku, časti je kafom, oli lemunatom, oli drugim pićem. Ona ńemu odvrati slast: jabuku škanatu, vazda malu stvar, koja kosta mańe, nego je on spenđo — za piće, kojijem je častio, — da ne bi reko, da mu se nameće. I u kolu s ńim igra. Kad jom reče, što je namislio, odma jom dà dinara: liru dvije, tri, deset, — koliko je koji moguć. Iza tega kupi jom i lombrelu. Sad se počnu sastajat na razgovor u baštinu u svetac iza podne. Đevojka pođe, ko da ide na pašu, a momak, ko da ide po lovu. Pa onda pristane, da dolazi i u kuću đevojčinu i to u večer u oči kojega sveca.

Nike Balarin.

Dosta puta se dogodi, da domaćin zapita, kad začesta dolazit jedan momak u kuću: „Ma dobro, mi o'đe lijepo pušimo i pijemo, ma da ti pravo rečem, ti nijesi užo ovako često k nama do'odit. Ja bi rad znati, zašto dolaziš“. Ako momak misli pravo, reče mu: „Pa ne dolazim ti za zlo, u tebe ima đevojaka, pa bismo mogli bit i prijatelji“. Domaćin mu od kuće odgovori: „E, to su drugi posli, ali ja ne bi ćio, da se kogod ruga s mojom kućom i s mojim đevojkama“.

Premetne razgovor na drugo. Zove, da donesu pit, i tad ga više ne pripitiva.

A kad momak dolazi za šalu, onda reče domaćini: „Pa što ti je žô, što sam ti popio litru vina? Dođi i ti u mene, pa ću i ja tebi dat". I tad ne dolazi više.

Ako starješine đevojke budu kontenti, tad, da se zna, da su i ńegovi iz doma kontenti s đevojkom, dođe mu otac, oli domaćin u đevojčinu kuću, a dosta je, i ako je momkov otac zazove na derneku pit. Puno se gleda, jesu li starješine kontente; ako nijesu, teško će dat, da im se sin oženi, oli kćer uda, za koga hoće.

Kad su vjereni, onda on š ńom ne igra u kolu (kažu, da bi to bila velika bezočarija, jer će se imat kad milovat), nego ona s ńegovom, a on s ńezinom svojtom. A kad su na derneku, nije u redu, da ona pristupi javit se svome đetiću, nego pođu one, koje su š ńome, kô: sestra, rodica, oli jaranica. On ih svijeh zazove piti, a tad ga one časte, neka jajima, neka sirom, neka voćem, neka škanatam. Ńegova đevojka ne časti ga ničijem, nego jom on da sve ono, što su mu one ženske darovale, da ona tijem počasti ńegovu svojtu i prijateļe, kad je zovu pit.

U svakoj zgodi vaļa da gleda, kako će što boļe častit ńegove iz kuće, i vaļa da se svukud čini mlađa i ponizna. Prije nego se uda, ne smije poć u ńega doma. Kad momkova kuća slavi krsno ime, onda ide u ńega koja druga ženska iz ńezine kuće, a ona pođe u kojega ńegova prijateļa.

Prije bi momak đevojku darivô prvo malijem, pa onda velikijem obiļežem, jer bi užala stat dugo vremena vjerena. A sad ne stoji dugo vjerena, pa jom dava malo i veliko zajedno. Malo je obiļeže: puce male pod grlom, verižice ili brńice, četiri prstena, mala aćermica, kraļež, a na ovom mrežača, medaļa slitača i križ. Veliko je obiļeže od 11, pa može biti do 24 prstena, ploče pod grlom s pucama velikijem, verižice oli dvoje brńice, vrenčine, britvu, sinđir, veliku aćermicu sa zlatom, ubručić od svile, korduna crļenoga četiri lakta.

Prije su darivali: dvije velike aćermice sa zlatom (jednu bi dali u malom, a drugu u velikom obiļežu), igle zlatne, što su se nosile na (h)ondeļu, i britvu latunaču. Sada, ko je bogatiji, kupi kolanu od zlata.

Momak odnese obiļeže, kad ima bit velika oficija, sa starijem svatom; a kad su tri svata, onda ide zet, oli rođak, ako ga ima, ako ne, susjed.

Đuveglija daruje kutńom čeļadi sapluna, kafe, cukara, svakoj ženskoj u kući po papuče, a majka đevojčina ńega šarenijem ubručićem, svilenijem podvezam, bječvam, sirom, jajima i voćem. Staroga svata ovakijem istijem darom podari đevojka.

Obiļeže stavi u neđeļni dan, oli kad je koji drugi svetac. S ńom jde koja ženska iz kuće i nose ubručiće pune voća, škanata, sira, jaja. Isprid crkve dočeka ih koja ženska iz ńegove kuće, pa je vodi po ńegovoj svojti i prijateļima, da ih počasti. Ko je više svoj, onega i boļe časti, a ko nije bio od svojte ńegove u crkvi, temu vaļa da posļe doma čas' po onijem, što su došli iz kuće na misu.

Na svake kolende *(Nova godina)* vaļa da kolenda đevojku otac. oli brat, oli rođak momkov. U jutro na kolende otide koji od ovijeh u đevojke doma, i kad mu donese kafu, on jom daruje jabuku, a u ńom pô lire, dva taļera, liru, kako ko može. Ona ńemu da na uzdarje: bječve, podveze, mantale, jaja, sira. Ovo veže u nov ubručić, koga vaļa đevojka da snese do pred kuću, kad oni muški ide doma.

Pripreme za svadbu. Kuća đuveglije spravi kamaru i posteļu, a đevojčina ru'o i darove za ńegove doma i svatove.

Najboļe je ru'o: 30 košuļa, 30 pregača, 8 modrina, 8 pasova, 5 aćermica, 30 para bječava, 20 para nazuvaka, 6 ubručića za glave.

Darovi su: kumu i pobratimu košuļu, bječve, podveze svilene i ubručić; đuvegliji i svakomu muškomu u ńega doma po košuļu; svakoj ženi po košuļu i ubručić, a đevojkam po ubručić i kurđelicu.

Nevjesta može pristavit od svoga ru'a, što hoće. Pristavi ženskijem pregaču, a drugijem po bječve. Skrińonoši i ru'onoši dâ bječve, podveze i ubručić, a torbonoši ubručić, voća i slatkoga.

Najviše se žene od Poklada do Nikoļa dana. Svaki momak gleda, da mu je đevojka od dobra roda i da mu je iz kuće, što je na glasu.

Osam do deset dana prije pira otide stari svat sa đuveglijom i pobratimom u dom isprošene đevojke, da ugovori dan, kad će bit veseļe, koliko će vodit svatova, koliko će napit zdravica, i sve drugo, što je potrebito. Prije bio običaj, ali se obatalio, da se nagne kopje s barjakom, otkle ima bit nevjesta, i đe je đuveglija, i to osam dana prije pira.

Kad je sedam svatova (a prije se vodilo i više: devet, jedanes, petnes, sve do dvadesti i jedan, ali vazda u lihom broju, jer kad se vraćaju s nevjestom, da bude na tak), zove se **velika oficija.**

Mala je oficija, kad su pet svatova, a kad su tri, onda ne ima imena.

Kad je velika oficija, zove se: I. svat: prvjenac (on je vazda iz kuće, iz koje je majka đuveglije); II. stari svat (uzimļe se iz one kuće, otkle je baba đuveglije; on je najstariji u svatovima, ńega treba sve pitat; ako ovi ne zna činit, što ga je red, onda se uzme, ko 'oće, pa otud ona: „Ostavi brata, a vodi svata"); III. kum vjenčani (Može bit iz koje 'oće kuće, pa s tega i reku: „Kuma kumi, koga mu je drago".); IV. pobratim ili desni đever (bude onaj koji se je zadńi oženio za sestru, oli rodicu đuveglije); V. lijevi đever (isto ko i desni); VI. dölinbaša (bude oni, koji se je zadńi oženio za sestru, oli rodicu đuveglije); VII. đuveglija.

Kad ima preko sedam svatova, ostali se svati zovu püstosvati.

Mala oficija ima: starog svata, kum-vjenčana, pobratima ili desnog đevera, lijevog đevera, đuvegliju.

Kad su tri svata, onda je: I. kum-vjenčani, II. pobratim, III. đuveglija.

Svate prati vazda skrińònoša, rü'onoša i törbonoša.

Vjenčańe. Đevojka se obično vjenča u crkvi prije pira, pak se poslije uda. [Đuveglija s kumom i pobratimom sastanu se u popovom kući, a s đevojkom dođe parentat ńe: tetka, rodica, — koga ima u kući; ako nema tega nikoga, onda śuśjeda.] [Poslije vjenčańa ide svak u svoju kuću.][1] Sad stave vijenac i kad su tri i pet svata, a prije se samo stavļalo, kad bi ih bilo sedam, oli više. Mjesto vijenca bila je negda kapa podvezana maramom od hondeļa[2]. Vjenča se đekad dva, tri dana, đekad 15–20 dana prije pira. Vjenča se bez ikakvog veseļa, [osim što kum, pobratim i đuveglija nose puške i lubardaju.] Taj dan ne stavi vijenac na glavu.

Svatovi (pirovańe). (Ručak kod đuveglije). Kad se udava, kad je piròvańe, kad je svatovi vode iz kuće, a to bude najviše u svetačni dan, onda stavi vijenac [ako je kita svatova, — najmańe od sedam] i ide u crkvu. S ńome ide jedna žena iz kuće i

[1] I pripreme za svadbu, i svatovi opisani su ovdje s ńekim nedostatcima, a najveći je to, što odlučni momenti nijesu dosta jasno istaknuti. Što sam mogao, popunio sam sâm, kad sam bio u Konavlima (to je u uglatim zagradama: [ ]), a ostalo će se već s vremenom popuniti. — *Ur.*

[2] Hondeļ je nosila udata žena. Stavila bi ga prvu neđeļu iza kako bi se udala. Sada je pometnut i zamjenut sa pošicom ili počelicom (to je mali ubručić, kojim se veže samo vrh glave), preko koje nose naštipani ili složeni ubručić bijeli.

najmlađi brat, — ako ih ima više; ako nema brata, onda rođak. Osim spomenute dvojice idu s ńome u crkvu i kućni prijateļi, koji se taj dan zovu pirníci [i pïrnice, žene i đevojke; đe nema đevojke, ide žena]. Oni idu pod crkvenijem barjakom, koga nosi onaj pïrnik, koji je iz kuće, otkle je majka đevojčina. Domaćin öd sopre[1] nosi bukliju[2] pred barjakom.

I đuveglija ima pirníke, koji idu zajedno sa svatovima i pod ńi'ovijem barjacima; a buklije nose: jednu desni đever, a drugu momkov söprin domaćin.

U jutro, kad se iskupe svatovi i pirnici u đuveglijinu domu, bude ručak, i dok oni jedu, četiri đevojke pjevaju[3]:

Da im bude u čas dobar!
Svi su časi ńima dobri,
A božiji ponajboļi.
Izbiro junak dan po dan,
Izabro junak lijepi dan,
Blažene svete Neđeļe.
Pa junak ide po đevojku,
Po mladu (Maru) u majke.
Majka (Iva) na put spravļa,
I lijepe mu svjete dava:
„Ajde s Bogom, sinko Ivo,
Ti dovedi mlade Mare,
Koja će dvoru ugoditi
I svemu rodu i plemenu".

Kazala *Kate Drašković* iz Bačeva dola.

Kad se pöčmu dizat, da idu u crkvu, opet đevojke pristanu pjevat:

Prva je kita prvijenčeva,
(U ime Boga, u čas dobar!
Pođite s Bogom, svatovi!)[4]
Druga je kita starog svata,
Treća je kita kum-vjenčana,
Četvrta je dva đevera,
A peta je svih svatova.
U ime Boga, u čas dobar!
Mir ponijeli, mir donijeli!
Pođite s Bogom, svatovi!"

Kazala *Kate Drašković* iz Bačeva dola.

U crkvu u to dođe nevjesta, te klekne na sprâvno mjesto s onom ženom i s bratom, oli röđakom. Đekada taj dan primi blagosov, a đekada ide samo da bude na sv. misi.

[1] Za ovaj dan ne vlada söprôm domaćin od kuće, već to povjeri süsjedu.

[2] Plosnata posuda od drva, kao boca, našarana i nakićena cvijećem i kordunićima, u kojoj bude rakije.

[3] Ovako se pjeva: „Prva je kita prv'jenčeva", pa: „Naša neva prela tkala". Pjevańe je zabiļežio g. *Antun Muhoberac*, učiteļ u Postrańu kod Dubrovnika, a pjevala mu je Ane Novak, rođ. Vezilić iz Čilipâ.

[4] Iza svakoga retka.

(Nevjestu okreću pred crkvom s krsta na oposlo.) Kad svrši misa, izađu svatovi pred crkvu. A kad nevjesta izlazi, obrne je onaj muški, što š ńome ide, tri puta na pragu crkovnom s krsta na öposlo[1]. [U Čilipima nije ovo običaj. — *Ur.*] [Svatovi ne će doj' istijem putem, kojijem su došli u crkvu, već i oni idu na oposlicu.]

Nevjesta pospe narod zaaram[2], jer da to ne bi učinila, rekli bi, da je luda ili smetena nevjesta.

(Napijańe pred crkvom.) U toliko počnu svatovi pred crkvom napijati pirnicima, a ovi opet svatovima i poznancima. Svat svatu ne smije napiti, jer bi bila sramota, dok pirnik pirniku može.

Najprije napije đevojčin domaćin od sopre starom-svatu oli đeveru desnom. Uvate se za ruku, popitaju se za zdravļe, pak domaćin reče: „Hajde, da ti ovo moje pîvo obiđeš“. Kad ovo reče, izmijene bukliјe. Stari-svat mu odgovori: „Hvala ti, pöšteni domaćine od sopre — tebi, koji ovu kićenu bukliju pokloni meni!“ Domaćin nastavi: „Buklija ti vezèna, a družina zdrava i vesela! Otkle ova kitna, pa i vezena buklija izlazila, onđe svaka junačka sreća nalazila i prilazila; na ova i na ostala mjesta, svud nam bila s Bogom junačka sreća! Đe se, junače, ova jutros kićena buklija natakala, onđe se među nama danas i vazda u oni sretni dom junačka sreća događala! Da bi junak prazne naļevo, a pune navrćivo, sve s kumovima i s prijateļima u lijepoj radosti radivo! Da bi junak u dobru zemanu pred zbornu crkvu ovake kićene buklije donosio, pak u ńima slatka piva iznosio, čim bi junak svoju braću dobrom časti nadarivo, čast učinio, pak od svakoga svoga brata dobru čast i pričeko! Ako ne bi od nas veliku čast, ali ono hoćeš pošteni junački glas. Više vaļa pošten glas, nego junački svilen pàs. Živio!“ Stari-svat odgovori: „Hvala, pošteni domaćine od sopre, tebi, koji napi meni!“ (Kazao *Mato Magud-Mrnar* iz Bačeva dola.)

(Nevjesti čestitaju.) Dok se tu svatovi i pirnici zabave napijajući, nevjesta i ona žena, koja je prati, idu doma prve. Kad koga sretnu, daruju ga: muškog jabukom[3], a žensku i dijete slastima.

Nevjesti ovi, koje srete, čestitaju: „O, nevjesto, to ti svijetlo i čestito, kad si dočekala ovaj dan, da se pošteno udaš. Stani veselo!“ Ona zahvali, ako je mladić: „Da Bog dâ, da ja tebi brzo đevojku

[1] Narod kaže, da znači: kako ide sunce i mjesec. — [Čuo sam pitajući i: *na öposlicu*, a to je, „kad se jednijem putem pođe, a drugijem se vrati“. — *Ur.*]

[2] Slastica. [3] Jabukom zovu i naranču u ovoj prigodi.

čestitam!“ Ako je oženen: „Da Bog dâ, da i ti od svojih ovako dočeko!“ I ovako reču: „Ja bih ovoliko i zlata od tebe primio“. Ona odgovori: „Zlato se rđe ne ’vata“, oli: „U mene je malo zlato, nego samo da znate, da je ļubav“, oli: „Jabuka je mala, ma je ļubav prava“. (Kazala *Pave Bratoš* iz Grude.)

(Svatovi traže đevojku.) Nevjesta i ona žena, kad dođu doma, pođu u jednu kamaru [a pričeka je i ’arčija i donese kafu]. Brat, oli rođak, koji je pratio, ostane sa svatovima. Pirnici prvi, a svatovi za ńima dođu malo poslije zajedno. U kući su đevojke [po bancima i svuda, đe se ko namjeri, da može viđet].

Đevojke počnu pjevat, čim vide s puńestara oli s tarace, da su svatovi promolili:

„Ajdmo rijet u ime Boga,
Da im bude u čas dobar!
Lijepo ti je pogledati,
Kad svatovi s kitom jedre.
Prva je kita prvjenčeva,
(U ime Boga, u čas dobar,
Dobro došli, svatovi!)[1]
Druga je kita starog-svata,
Treća je kum-vjenčana,
Četvrta je dvá- đevera,
A peta je svih svatova!
U ime Boga, u čas dobar,
Mir ponijeli, mir donijeli,
Dobro došli, svatovi!
Koja je kita prvjenčeva,
Ta je kita svilom vita.
Koja je kita starog- svata,
Ta je kita srmom vita.
Koja je kita kum- vjenčana,
Ta je kita zlatom vita.
Koja je kita dvá- đevera,
Ta je kita labrom vita.
Koja je kita svih svatova,
Ta je kita mirom vita“.

(Kazala *Pave Bratoš* iz Grude.)

Povila se zlatna žica vr’om iz mora,
Uvila se prvijencu oko barjaka.
Povila se zlatna žica vr’om iz mora,
Uvila se starom- svatu oko pojasa.
Povila se zlatna žica vr’om iz mora,
Uvila se kum- vjenčanu oko kalpaka,
Povila se zlatna žica vr’om iz mora,
Uvila se dvim đèvêrma okö pušaka“.

(Kazala *Kate Drašković* iz Bačeva dola.)

Na kutńijem vratima dočeka ih pirova majka[2] s imbrikom vode, da se umiju. Dva đevera otiđu u kuću tražiti đevojku, da je dovedu starom- svatu. Oni, koji se nađu u kući, stanu ih odvraćati, govoreći, da se tu nevjesta ne nalazi.

---

[1] Tako svakoj kiti. [2] Pirova majka se zove taj dan majka nevjestina i đuveglijina.

Desni đever tad pita dopušteńe u soprin-domaćina: „Pomaga' Bog u ovi pošteni dom, moj pošteni domaćine! Ja pitam testir[1] u tebe, domaćine, jer mi je ovđe u ovaj pošteni dom pobjego jedan lov, pa hoću, da ga nađem". Domaćin na to [brani i govori: „Nije ovđe, ti si zaduro, nagazio. Hoćeš da piješ, nema ti ovđe, što tražiš". Ima tu i sto riječi. Sad dobije od đevera jabuku i dade lišêncu, da ište:] „Moj pošteni pobratime, eto pa išti". (Kazao *Mato Magud-Mrnar* iz Bačeva dola.) Đeveri odmah pođu u kamaru, đe je nevjesta, a znadu, đe je, jer je ostalo na ugovoru, u kojoj će kamari biti.

(Nevjesta daruje đevere; stari je svat okrene s krsta na oposlo.) Đeverima sada donese àrčija kafe, a nevjesta ih daruje šarenijem ubručićem. Stavi im ga na rame i reče: „Eto vam, da znate, da ìmâte nevjestu, i kad se oznojite, da se ovijem očistite". Đeveri odvedu đevojku na vrata od kuće i predadu je staromsvatu, koji je tri puta na oposlo obrne i reče: „Ovo je prvo u ime Boga; ovo drugo u čas dobar; ovom trećom bilo s velikom dobrom srećom!" Tu daruje pirova majka opašajem[2] staroga svata.

Sad uļezu svi u kuću za trpezu.

(Đevojke posađuju svatove za trpezu.) Svatovi ne smiju sjesti za trpezu, dok ih ne pozovu đevojke ovom pjesmom:

Ajdmo rijet u ime Boga,
Da im bude u čas dobar!
Soko[3]-ptica perje vije krajem Dunava;
Posadi se, sopri-domaćine, neka ti je čast,
Među braćom i družinom vazda pošten glas!
Soko-ptica perje vije krajem Dunava;
Posadi se, stari-svate, neka ti je čast,
Među braćom i družinom vazda pošten glas!
Soko-ptica perje vije krajem Dunava;
Posadi se, př̀vijenče, neka ti je čast,
Među braćom i družinom vazda pošten glas!
Soko-ptica perje vije krajem Dunava;
Posadi se, đuveglija, neka ti je čast,
Među braćom i družinom vazda pošten glas!
Soko-ptica perje vije krajem Dunava;
Posad'te se, dvá đevera s mladom nevjestom, neka vam je čast,
Među braćom i družinom vazda pošten glas!

Ima još živijeh ļudi, koji se sjećaju, kad bi đevojke pjevajuć posađivale đevere s mladom nevjestom, da bi desni đever prostro ubručić preko širine od sopre, odmako pandišpańe[4], te on s desne

[1] dopust [2] dva šarena ubručića [3] tkogod pjeva: paun-ptica. [4] „Pan' di Spagna", ńekake slastice, što se tamo prodaju. — *Ur.*

strane, lijevi đever s lijeve, a nevjesta posrijedi, prošli preko trpeze s jedne strane na drugu, đe bi im bilo mjesto za sjesti.

Soko-ptica perje vije krajem Dunava;
Posadi se, dolinbaša, neka ti je čast,
Među braćom i družinom vazda pošten glas!
Soko-ptica perje vije krajem Dunava;
Posad'te se, svi svatovi, redom gospodo,
Svi pirnici i pirnice, neka vam je čast,
Među braćom i družinom vazda pošten glas!
Mi pjevasmo, ispjevasmo, đeverima predadosmo".

Đevojke svrše pjevat, a đeveri počnu:

Cvijetak cakti, uz trpezu, niz trpezu
Ter prolijeće, sopri-domaćinu ter dolijeće;
Domaćine, dobro ti sjedeći, mili brate!
Cvijetak cakti, uz trpezu, niz trpezu
Ter prolijeće, starom- svatu ter dolijeće;
Stari svate, dobro ti sjedeći, mili brate!
Cvijetak cakti, uz trpezu, niz trpezu
Ter prolijeće, kum-vjenčanu ter dolijeće;
Kum-vjenčani, dobro ti sjedeći, mili brate!
Cvijetak cakti, uz trpezu niz trpezu
Ter prolijeće, prvijencu ter dolijeće;
Prvijenče, dobro ti sjedeći, mili brate!
Cvijetak cakti, uz trpezu niz trpezu
Ter prolijeće, dvim đeverima ter dolijeće;
Dva đevera, dobro vi sjedeći, mila braćo!
Cvijetak cakti, uz trpezu niz trpezu
Ter prolijeće, svim svatovima redom gospodi, svim pirnicim i pirnicam ter dolijeće;
Svi svatovi redom gospodo, svi pirnici i pirnice, dobro vi sjedeći, mila braćo!

(Kazala *Pave Bratoš* iz Grude.)

Pošto su ovo ispjevali, pije se kafa. Đevojke opet počnu:

U starog svata biserna brada,
U svakoj ruci zlaćena čaša.
Biser se runi, u čaše pada,
Svaka mu čaša dukata vaļa,
A sama brada četiri grada.

(Kazala *Pave Boroje* iz Grude.)

(Počasnica.) Iza kafe piju rakiju, preko ove domaćin od sopre reče počasnicu: „Pomozi, Bože! Rakija dobra, sreća boļa, pomoć od Boga, pošten domaćin, a prijateļi veselo!

Prijateļi dolazili, pa se polazili, pa domaćina vazda u lijepom zdravļu na'odili; sve potpuno ļeta, sretni' godina, sve u časti, a u milosti, bio nam jaki Bog i na sreći i na pomoći!

A ovi današńi dan sveta Neđeļa, domaćinu spomena od krsnog imena i ovog ńegovog sretnog veseļa, — došlo mu na zdravļe: ńemu i svakom ńegovu kumu i ńegovu dobru prijateļu, koji mu je danas u dom došo, i svaki dan, i ovđe i drugovđe, na sve bande i četiri strane, pomozi mu, jaki Gospodare Bože!“[1]

(Kazao *Mato Mihatović* iz Bačeva dola.)

Na trpezi pred nevjestom načińen je dubak od pirnog luba[2], a kod ovega stoji nevjestina molitvenica[3].

Nevjesta ovaj dan malo govori, jer kažu, da nije u redu, kad bi mnogo govorila. Mjesto ńe govori pobratim. Prije nije smjela ni jesti preko objeda, ali se sada to pometlo.

Svak, ko dođe na pir, daruje domaćina od sopre jabukom. Pružajući mu je govori: „Domaćine, čestito ti taj stolac (ili to mjesto)!“ Pirnici ga u jutro daruju, a svatovi prije objeda, i dadu mu bukliju, da je čuva.

Kad dođe red na pečeno, donese arčija[4] pečenu prasicu, oli brava, sa jabukom u gubici. Donese, da vide svatovi, pak opet nosi natrag i rasiječe na komade.

(Nazdravice.) Tad užegu svijeću, koja bude u kruhu. Svi se dignu na noge, pomole se Bogu za duše mrtve od one kuće, pak počnu napijati zdravicu. Sopri-domaćin započne, nastavi stari-svat, a dovrši kum-vjenčani, jer bi bilo dugo, da svaki po cijelu izreče.

„Ej, moja mila i draga braćo! Ja čuh od mudrijeh glava, sijedijeh brada: đegod se Bog moli, da se onđe i na'odi: đegod se više moli, onđe se više i na'odi. Pak ovi naš ban domaćin Boga moļaše sve od lańske godine do ove godine, dok mu dođe i ovi današńi dan veseli. On molio i domolio se Bogu i ovi ńegov sretni dan dođe. Pak on ovaku sopru napravļaše i za ńu nas braću postavļaše, da mu blago blagujemo, rujno vino pijemo, kako komu za voļu bude. Mi blago blagovasmo i vino pismo sjedeći, a Bogu se moļasmo klečeći, a spomenut ćemo Boga i veliku Slavu božju stojeći.

[1] Iza ovoga nastavļa: „Ovo, junak, veseļe, koga je poćeo gradit“ itd., i: „A ova mlada mladica“ itd., napokon: „A današńe svete mise“ itd., — kako je to daļe u nazdravici

[2] „Pirni lub“ je kruh velik kao somun, lijepo na krajima izreskan, a po sredini ima zvrk učińen, u koga se utakne grančica masline, okićena slastima, korduničima, kozárom i ńigom (*papirom*) šarenom.

[3] „Molitvenica“ je čaša od porculane, našarana i nakićena.

[4] „Arčija“ se zove onaj čovjek, koji kuha, siječe i dijeli meso ovaj dan.

Ej, pomozi, Bože, a veseli, Bože, u ovaj dom, da pomože Bog: dom, domaćina, ńegove kumove i prijateļe, koji su ovđe i drugovđe na sve bande i četiri strane. Da bi se ovemu našemu banu domaćinu kupili brani izabrani: na punu sopru, na dobru voļu, na pošten glas, a na svijetli obraz! Do sad dobro, a unaprijeda boļe, sve od ove godine do godine a od do godine vele je rijet do stotine, nego dok je voļa Gospodara Boga, a požuda srca našijeh.

Sl. 1. Domaćin od sopre.

Pa dobri ovi pošteni ban domaćin nove prijateļe prihvaćivo, a stare potvrđivo, sve u dugu vijeku a mala'nu grijehu! A štogod junak činio, Boga se bojo, a svoje duše neogriješio! („Amen, da Bog dâ!" *odvrate prisutni.)*

Da' ni, Višńi Gospodare Bože, da bi ovemu našemu banu domaćinu sve dohodilo s krsta na oposlo, kako ide sunce i mjesec. Sunce mu na istok, a Gospodin Bog na pomoć! Da mu nebo rosi, a zemļa i svaka muka lijepi rod rodi, čim bi se junak u mladosti dičio, a u starosti i dičio i branio, a vazda Gospodina slavio i hvalio! U crkvu hodio, Bogu se molio, lemozine[1] dijelio, svijećâ na otar namjenivo — sve od svoga truda, a božjega dara!

Da' ni, Višńi Gospodare Bože, ovemu našemu banu domaćinu za volom dobroga orača, što bi jutrom ranio, a večerom omrknivo, na vratu sjeme iznosio, a pred sobom bijele volove izgonio, pa se Bogu

[1] Milostińa.

Sl. 2. „Posad'te se, svi svatovi, redom gospodo!“ . . .

molio i junak na duboke dolove dohodio, pa kudgođ junak svojom rukom maho, od one mu jaki Bog pomago i naklańo! Junak rijetko sijo, često mu nicalo! U dnu mu se busalo, a u srijedi trstilo, a na vrhu klasalo! Svaki klas kô svilen pâs! Svaki mu se klas skreto k zemļi, kako anđeli Gospodinu Bogu, a mi danas k tebi, pošteni bane domaćine!

Da' ni, Višńi Gospodare Bože, ovemu našemu banu domaćinu na końu dobra ja'iđiju, što bi końa jaho, a sabļe paso, veselo od svoga doma na put odlazio, a s puta veselo i zdravo dolazio! Putem se Bogu molio i zdravo među ovaku braću dohodio! Braća ga 'oćela, mjesto mu činila, a čas' mu nosila! Imo ko, a imo i komu, imo za što, a imo i na što, — sve za čas' i za poštenu ļubav, — kako 'no i 'oće, ako Bog dâ!

Da' ni, Višńi Gospodare Bože, da bi ovi naš ban domaćin pio, — sve dok bi sam htio, a kad bi iskraj ovake braće odlazio, poštena glasa i svijetla obraza, zdravo svome dvoru dolazio, a kod dvora svake vojske na'odio, voļne i nevoļne! Voļne u dvor uvodio, za ovaku ih sopru posađivo, da mu blago blaguju, rujno vino piju, Boga mole, i o svakom junačkom dobru zbore i govore! A junak nevoļnim nà vrata iznosio ruka punijeh, a srca vesela! Do vrata mu zlovoļno dolazili, a od vrata veselo odlazili, putem hodeći, Bogu se moleći i ovako zboreći: dobra domaćina, dobre domaćice, dobro ti nam udijeli, udijelio im Bog sa svih banda i četiri strana, a s nebesa najviše, kako 'no i 'oće, ako Bog da!

Da' ni, Višńi Gospodare Bože, ovemu našemu banu domaćinu na ustanku i podranku, na mrkloj noći, gustoj gori i mutnoj vodi, na tijesnu klancu i manitu vrancu! Đegod mu bilo strašno strašnovito, da mu bude lako lakovito! Zla ga ni čula, ni viđela, a dobra stizala i prestizala, kako 'no i 'oće, ako Bog da!

Da' ni, Višńi Gospodare Bože, ovemu našemu banu domaćinu tri, četiri dobra! Prvo dobro: goja, mira; drugo dobro: kru'a, vina; treće dobro: srebra, zlata — od tebe, Bože, data i poslata; a četvrto, što je najboļe: zdravļa i veseļa junačkoga, kako i 'oće, ako Bog da!

Da' ni, Višńi Gospodare Bože, da se ovega našega bana domaćina držalo svako dobro, kako što se drži: brštan drva i kamena, pijesak mora dubokoga, zvijezde neba visokoga, anđeli Boga pravednoga, a mi tebe, pošteni bane domaćine, kako 'no i 'oće, ako Bog da!

Da' ni, Višńi Gospodare Bože, ovemu našemu banu domaćinu, što mu je najļepše na ovom bijelom svijetu: pamet bistru, dušu čistu — na umrli dan, kako mu je bila na svetoj vodi od kršteńa, — kako bi se junak s pameti vlado, s ļudima razgovaro, i božjoj

voļi ugađo, a štogod činio, uvijek se Boga bojo, a svoje duše ne ogriješio, kako što i ne će, ako Bog da!

A ovi današńi dan, sveta Neđeļa, domaćinu spomena od krsnog mu imena i ovog ńegovog sretnog veseļa, — došlo mu na zdravļe, ńemu i svakom ńegovu kumu i ńegovu dobru prijateļu, koji mu je danas u dom došo, i danas, i svaki dan, i ovđe i drugovđe na sve bande i četiri strane, pomozi ga, jaki Gospodare Bože! U zdravļu ga zaskakao, a u boļemu provádao(!), od ove godine, pa do druge godine, a od do godine vele je rijet do stotine, nego dok je bila voļa Gospodina Boga, a požuda srca našijeh.

Pak ove današńe svete mise, koje su se pjevale po puku i narodu kršćanskom, da se budu pjevati živijem glavama za zdravļe, a mrtvijem dušama za spaseńe. Tko je na ńima bio, i tko nije bio, da' ni, Bože, sveti i slavni dio, kako i 'oće, ako Bog da!

Ovo junak veseļe, koga je počeo gradit, da ga bude sagradit sa mirom božjim, sa časom dobrim i po jednu i po drugu stranu, i po vas stan kumova i prijateļa! Gradio ga junak mnogo časno, a činilo mu se vele lasno!

A ova mlada mladica iz ovoga svoga rođenoga doma, od koga je ostupiti naumila, stupila mladica s Bogom u veliki dobri čas! Da se ovemu domu ne bude vele poznati, nego na svakom junačkom dobru ostati! A u oni sretni i čestiti dom, u koji ima doć, da Bog dâ, da bude doći od koristi, a svemu rodu i plemenu od dike i od časti!

Da Bog da, da ova mlada mladica bude svakom dobra i ugodna: prvo Gospodaru Bogu svojom molitvom, pak svojijem starješinam dobrotom svojom, a svome drugu ugodna i milosna do stare starosti!

Kogod bude ovu mladicu viđati i u putu sretati, da je svak bude dobrijem riječima nadarivati, a pred zbornom crkvom za lijepo zdravļe pitati. Da svak bude rijeti, kogod je bude viđeti: blaženi Bog, koji je stvori, otac i mati, koji je rodi, domaćin, koji je odgoji, braća, koja je lijepo svjetovaše, na lijepi je nauk naučiše i na ovi kršćanski put opraviše! Da budu blagosivati put, po kome je došla, pa i onoga, s kojijem je došla! S ńim došla svaka dobra i čestita sreća!

Da Bog da, da nitko ne reče: nesretna nesretnice, nego svak: dobra dobrosretnice, a sa zemanom dobra i čestita domaćice!

Ej, što ću ja poći vele govoriti, da ne bi' ovaku milu i dragu braću zagovorio, kako može biti, da sam i dosad! Nego ću ja zamoliti od mlađega, pak do starijega; starijega kako baba moga, a

vas mlađe, kako braću moju, da mi oprostite, a rđave glase ne pronosite, jer vi znate, da je u mene mlada glava, ko zelena trava, ko jedna voćka na vrh jednoga brda, dosta visovita, a još više tankovita, pa koji god vjetar dokreće, svaki na svoju stranu okreće. — tako i mojom glavom i pameti danas. Pak vas molim, koja bude zla i pogana, neka ostane pod nogama, kako końu čavli i potkove: a koja bude dobra, neka otiđe po svijetu, kako pčela zukom po cvijetu! Ali ne ću dale ni govoriti, nego ću napiti.

Sl. 3. Vlaho Bušković.

Ovu prvu i najbolu u ime Boga i velike slave božje, da pomože Bog i velika slava božja! Slava nam božja vriježila[1] i kriepila. pomagala svakog brata kršćanina. koji se krstom krsti, a u crkvu hodi, Boga moli, a za Boga zna! Pomozi ga, Bože, i velika slava božja, kako i 'oće, ako Bog da!

A ovu ćemo drugu za lubav dugu, u ime Jezusovo, za zdravle domaćinovo i ńegova tvrdoga šlemena. a pod ńime zdravoga sjemena. Šleme mu tvrdo, vjekovito, a domaćin zdravo i veselo! Da bi se pod

[1] „Slušali smo staroga Boža Bronzana (iz Popovića), pa ne možemo drukče. Nijesu ga mladi izventali . . ." odgovorio mi je jedan selak iz Grude, kad sam ga pitao, što to znači, a g. župnik i kanonik Crnica na to rekao, da bi moralo biti „vrijedila". — Ur.

ovijem tvrdijem šlemenom našo gospodar čovjek, a gospòđa žena, koji bi svaka brana dobra radili: krstili, krizmavali, vjenčavali, udavali, vinograde radili, kuće gradili i svaka izvrsna vesela činili. Štogod činili, Boga se bojali, a svoje duše ne ogriješili, kako i ne će, ako Bog da!

Ovu ćemo treću u ime Trojstva i Jedinstva nerazdijelenoga, koji razdijeli nebo i zemlu, a sjedini nas braću kršćane. Mrnara na moru, ratara na polu, sužńa u sužńici, starca u staròsti, nejaka u nejakòsti i svakoga brata kršćanina, koji se krstom krsti, Bogu moli, u crkvu ide: pomozi ih, Bože, i sveto Trojstvo, kako i 'oće, ako Bog da!

Ovu ćemo četvrtu primaknuti, kako se primiču leti zelene gore, a zimi studene vode, u ime tužnih i nevolnih. Koji je junak u nevoli, da bi se tuge i nevole izbavio, a svakoga dobra dobavio, końa najaho, sable napaso, a ovake se braće i družine naužîvo, kako i 'oće, ako Bog da!

Pa ćemo ovu petu u ime sopre i obraza. Sopra nam sjajna i svijetla, a obrazi zdravo i veselo, što za ńome rujno vince piju! Zdrav si, bane domaćine, i svi tvoji prijateli!"

(Kazao *Vlaho Bušković* iz Bačeva dola.)

Kad izreku sva trojica zdravicu, onda se jede pečeno. Preko ovog desni đever napuni molitvenicu nevjestinu i nazdravi domaćinu od sopre:

„Zdrav si mi, pošteni domaćine od sopre, s ovim mojim malenim bardakom! Ali ovo nije bardak, ni čaša, već je ovo nevjestina kupa, koja će biti danas za svega ovoga skupa". I tako proslijede napijajuć, dok se svi ne obrede za soprom. Oni, koji piju, reču: „Koliko na ovoj kupi pisma, onoliko Bog dao nevjesti sinka; a koliko ima grana, toliko joj Bog dao dobara!"

Osim ovoga napijaju još jedan drugomu. Podignu čašu prema onom, komu 'oće napiti, i reču: „Zdrav si mi (stari-svate)!" Ovaj: „Bog ti dao zdravle!" Oni prvi: „Kako si mi zdrav?" Stari-svat: „Kako sam sebi rad". A mogu i ovako: „Ovo nije vino od lužine, za ovake danas družine; već je ovo vino od lijepih zgrada, za ovakih poštenih obraza. Zdrav si mi stari-svate!" On odgovori: „Bog ti dao zdravle!" Primi čašu i nastavi: „Ti mene crvenijem vincem, a Bog tebe svijetlijem lišcem".

(Kazao *Marko Macan* iz Bačeva dola.)

(D a r o v i.) Otac đevojke ili kutńi domaćin daruje svakog svata šarenijem ubručićem, a nevjesti, kumu, đeverima dâ po dva. Tad se svi dignu i mahajuć onim ubručićima pjevaju:

Naša neva prela, tkala,
Sve svatove darovala,
I sebi je ostavila
Punu skrińu do pokriva:
Dala joj je stara majka,
Da je nije stid (dva puta).

Iza ovog kum-vjenčani stavi na grančicu masline prsten, pak zove pobratima: „Evo tebi, moj pobratime, evo tebi kiticu masline i zlata na ńoj, koliko bilo, pak daruj moju kumu, a tvoju posestrimu. Pristavi i ti, nek bude više". Pobratim pristavi prsten i reče: „Evo tebi, moja posestrimo! Mene darova kum grančicom masline i na ńoj zlata, da i ja pristavim, pak da te darujem. Evo ja pristavio malo i darivam te". Nevjesta reče: „Hvala tebi, moj pošteni pobratime, i tebi, i poštenu kumu. Ja bi' u vas uzela ovu kiticu masline, da je sada s masline ubrata, a bome ne bi', kad je zlatom okovata". (Kazala *Pave Bratoš* iz Grude.)

Ona uzme prstene s grančice i stavi ih na ruku. Stari-svat sada dâ pirovoj majci u jabuci jedan fiorin (prije tri plete[1] ili talijer[2]). Taj fiorin daje za oni opašaj, što mu ga je darovala na vratima. On je zovne: „O pirova majko!" Ona: „Što velite?" On: „Da se veselite!" Ona: „I vi se veselili i zdravo bili!" On: „Da nu amo bliže, da te viđu! Ti si mene darovala platnom šarenijem, a ja ću tebe jabukom i u ńoj srebra, koliko bilo". Ona: „Hvala ti, pošteni stari-svate!"

Đuveglija zazove krsnijem imenom pirovu majku i oca đevojke, pa im reče: „Ja sam u vas dolazio, i kad ste me viđeli, i kad nijeste. Više puta, kad nijeste, nego kad jeste. Pa sam vas zvo đegod: tetko i dundo, đegod: stari i stara, đegod — kako bilo, a sada: pravi tast i prava punica. Vi ste mene darovali mlađa'nom đevojkom, a ja ću vas zelenom i rumenom jabukom, a u jabuci srebra malo, ali ćete vi primiti, kao da ima dosta. Ja vas ne dijelim, kako što vas nije ni Gospodin Bog razdijelio". (Kazala *Pave Bratoš* iz Grude.)

Iza ovega svatovi protresu darove: one dobivene ubručiće počnu darivati ženskim. Najprvi počme domaćin od sopre. Zove: „O Mare ńi'ova[3]!" Ona: „Što velite?" On: „Da se veselite!" Ona: „I vi se veselili i zdravo bili!" On: „Dođi bliže, da te viđu!" Ona: „Evo me, moj sopri-domaćine!" On: „Eto mene darovala nevjesta platnom bijelijem i šarenijem, a ja ću tebe jabukom zelenom". I pruži joj jabuku. Isto ovako i drugi svati učine.

Nevjestine ubručiće daruje pobratim jednoga onoj ženi, što je s ńome u crkvu hodila, a drugoga nevjestinoj sestri.

---

[1] Pleta ili cvancika nosila je 33 novč. [2] Talijer je nosio 2 for.
[3] „ńi'ova" zovu rodice i susjede.

(Nevjesti nose slatko.) Pošto su objedovali, nose ženske nevjesti slatko. Daruje je najprvo mati rođena. Pobratim je zove: „O pirova majko!" Ona: „Što velite?" On: „Da se veselite!" Ona: „I vi se veselili i zdravo bili!" On: „Donesite amo štogod slatkoga vašoj kćeri, a mojoj posestrimi". Pirova majka donese pandišpań i kaže: „Ovo nosim svojoj kćeri, da zna, da ima majku". Pobratim reče: „Hvala vam, pirova majko, imate baš i komu!"

Pobratim ovako isto zove redom: tetke, sestre, rodice, a najposlije prijateļice ili jaranice. Koja se nađe šaļiva, reče mu: „Ako si pošten pobratim, da mi ne vratiš prazan pjat!" On joj tad stavi na pjat zaaru, slast, đekad i cvijetak. Kad se slatko poniže pred nevjestom, a bude po prilici od 30—40 komada, — svatovi se dignu iza sopre, a pobratim ostavi skrińonošu i torbonošu, da čuvaju, jer bi mladost mogla dići koji komad, da bude šale.

(Iznose ruho.) Sad počnu iznosit đevojčino ru'o. Prostru na pod kabanicu, a najmlađi brat (ako nema brata, rođak) nosi ru'o. Stavi po jednu ili dvije košuļe na svako rame. S ramena mu skida sestra ili rodica.

Kad su se i darovi iznijeli na ru'o, stanu dva đevera i dvije đevojke pjevat oko ru'a. Prvo pjevaju đeveri, pak isto to đevojke pripijevaju.

Ajdmo rijet u ime Boga,
Da nam bude u čas dobar!
Ajdmo igrat, ajdmo pjevat
Oko ru'a nevjestina!

Ova neva labra[1] ima,
Ona ga je dozivala:
O ti, labro, dobro moje,
Pospi zlatom ru'o moje!

Đuveglija baci dinara u zlatu u jabuci na ru'o. Oni opet pjevaju:

Ova neva sopri-domaćina ima,
Ona ga je dozivala:
Domaćine, dobro moje,
Pospi srebrom ru'o moje!

Ajdmo igrat itd.
Ova neva starog-svata ima,
Ona ga je dozivala:
Stari-svate, dobro moje,

---

[1] Zaručnika.

Pospi srebrom ru'o moje!
Ajdmo itd.
Ova neva kum-vjenčana ima,
Ona ga je dozivala:
Kum-vjenčani, dobro moje,
Pospi srebrom ru'o moje!
Ajdmo itd. —

redom: Ova neva prvijenca ima, đevere ima, svatove ima, braću ima, dunda ima, rođake, arčiju, skrińonošu, torbonošu i napokon: pirnike ima. *(Pave Bratoš.)*

Svak od ovijeh pozvatijeh pristupi blizu ru'a i baci dinara, koliko može. Pobratim digne dinare sa ru'a i zajedno s kļučem od skrińe stavi u špag ili za pâs i dâ nevjesti u večer, kad je odvedu u kamaru. Đeveri i đevojke nastave:

Ajdmo igrat, ajdmo pjevat
Oko ru'a nevjestina!
Ova neva majku ima,
Ona ju je dozivala:
O ti, majko, dobro moje,
Kiti meni ru'o moje!

Majka joj obično daruje torbu, i reče: „Evo tebi, moj sinko, torbe, kad dođeš, da mi u ńoj što doneseš".

„Ajdmo igrat itd.
Ova neva tetke ima, itd.,

pa daļe: sestre ima, rodice ima, pirnice ima. *(Pave Bratoš.)*

Svaka od ovijeh daruje po štogod: neko pregļaču, neko ubručić i kurđelicu, škanata *(tvrdi kruh)* itd.

Nevjesta daruje odmah s ru'a bratu, — koji ga je nosio, — bječve, pa reče: „Eto ti, brate, ako se đe oznojiš, da se promjeniš". A brat joj odgovori: „Hvala ti, moja sestro, u zdravļu derala i svakoga dobra dočekala!" Brat joj nosi bječve među narod i reče: „Vidite, što je mene moja sestra darovala". Onda svi u glas reku: „U zdravļu nosio i dosta ļepše robe pronosio!"

(Otkup za ruho.) Ru'o zbiju u dvije vreće i stave ru'onošu (dijete od 12—14 godina) da čuva, jer mladost nastoji, da bude šale, umetnuti u ru'o štogod, kao: komadić kosti i što tako, a to bi bilo za nevjestu i svatove sramota donijeti u ru'u.

Skrińu iznesu na pod, a jedno mlađe dijete iz kuće sjede na ńu, pa zovne: „O, đuveglija, plati otkup za skrińu!" On baci solad, ali dijete hoće još. Đuveglija tad baci šesticu *(10 novč.)*. Dijete pita još otkupa. Na svrhu mu baci dva fiorina. Sada skrińonoša digne skrińu, pak je nosi u đuveglijin dom. Ne smije biti sasvijem prazna, jer ne sluti na dobro, već unutra stave jedan, dva komada slatkoga, ili kakove robe. Pirnici i svatovi iziđu pred kuću, kad ide skrińa. Kad je nekoliko skrińonoša odmako, zove ga jedan: „O, skrińonoša, 'ajde s Bogom, na putu ti dobra sreća!" On: „Hvala vam, junaci!"

(Đuveglija daruje slatkim.) Svatovi i pirnici tad ispale puške, vrate *(se? Ur.)* u kuću, đe pobratim uvede nevjestu za trpezu, i komu ona reče, on ga daruje slatkim. Daruje: oca majku, sopri-domaćina, sestre, arčiju. Sopri-domaćin reče: „Moj pošteni pobratime, vaļa da štogod ostaviš i ovoj vojski, da znadu i oni, da je nevjesta imala slatkoga". Pobratim ostavi 5—6 pandišpańa, da pirnici poslije jedu. Slatko zajedno s ru'om natovare na mazgu, pak pirnici i svatovi otprave na isti način i ru'onošu, kao i skrińonošu.

(Zahvala.) Dolinbaša sada sjede na svoj stolac (on vaļa da kroz sve vrijeme sjedi u dno trpeze), pak dade zahvalu:

„O, pošteni domaćine od sopre i od kuće, ja ću zamoliti dobrotu vašu, da zaustavite vojsku vašu, a da poslušate besjedu našu. Jutros je bilo sunce na istoku, — a sad je na zapadu, — kad je oni nas skladni i pošteni ban-domaćin od onoga poštenoga doma na ovi sretni put poslo. On nas lijepo svjetovaše, da do zborne crkve pođemo i crkvi se poklonimo, Bogu pomolimo, a u crkvi priloga da ostavimo, koliko jaki budemo. On nas još lijepo svjetovaše: ‚Kad se budete iz zborne crkve vraćati, dobro pazite na lov, koji iz zborne crkve iziđe, u koji će uļesti dom, pak za ńim okrenite. Putem ćete naći busije česte, a klance tijesne: ali ste vi dobri momci sokolovi, pa busije preskočite, a tijesne klance prolomite! A kad dođete pred oni pošteni dom, ondé će vas mlađi dočekati, da końe date, a oružje predate. Vi końe dajte, a oružje ne predajte!' Pak, moj pošteni domaćine i od sopre i od kuće, mi pođosmo na ovi sretni put ako Bog da, i do zborne crkve izidosmo, tu svakoga naroda nađosmo. Za šake se 'vatasmo, za zdravļe se pitasmo, a i buklijam se poļubismo. Pa kad se od zborne crkve uputismo, nahodismo busije česte, a klance tijesne, ali su u mene dobri sokolovi momci, straha ne imaše, pa busije preskočiše, a klance prolomiše. A kad dođosmo pred ovi pošteni dom k tebi, pošteni domaćine od sopre i od kuće, mlađi nas dočekaše, da końe damo, a oružje predamo. Mi końe dasmo, a oružje ne predasmo. Đeveri nam u dvor polećeše, pak u dvoru naš lov uloviše, i dvornoj ga kapiji dovedoše, te ga staromsvatu pokloniše. Stari ga svat tri put okrenuo s krsta na oposlo, govoreći: ‚Ovo prvo u ime Boga, ovo drugo, da nam bude u čas dobar, a ovom trećom bilo s velikom dobrom srećom!' Pirova nas majka s mladijem curama dočekala, i 'ladne nam vode do'ranila. Mi naše ruke umivasmo, a bijelijem ih platnom otirasmo, pak onda do tebe, pošteni bane domaćine, dohodismo, s tobom se šakama šakalismo i zelenijem jabukam podarismo, sve jabuke da u ģep baciš,

a buklije da nam vratiš. Ovđe nam lijepo bijaše, stimancija na stimanciju, čast na čast, gairet *(radost)* na gairet. Da bi mi ovđe stali i sedam i osam dana, to vama ne bi teško bilo, ali što bi bila naša sramota, ne bi bila vaša čast, a što bi bila naša dika, to bi i vaša. U mene momci sokolovi, svakijeh riječi govorili i boļije' i gorije', ali ja mislim, da je ova kuća čvrstijem zidom sazidana, a tvrdijem krovom pokrivena, te koja bude zla i pogana, da će ostat pod nogama, kako końu čavli i potkove, a koja bude dobra, da će otići po svijetu, kao pčela zukom po cvijetu. A sad, moj pošteni domaćine od sopre i od kuće, ja vam zahvaļujem na posluhu. Starijemu kao ćajku, a mlađemu kao brajku. I końe nam sedlajte, a vina nam pridajte. Ko pošo na put, našo sreću uz put, a ko osto na domu, osto na velikom junačkom dobru! I zdrav si mi, domaćine, sa svim tvojim prijateļima!" Ovi reču: „Živio!"

(Kazao *Marko Macan* iz Bačeva dola.)

(M o l i t v a.) Iza ovog se dava molitva đuvegliji i nevjesti. Izvedu ih barabare *(uporedo)*, pak im najprvo dâ molitvu domaćin od sopre ovako:

„Moji mladi mladijenci, što vi u mene pitate?" Đuveglija odgovori: „Od Boga sveti blagoslov, a od vas dobru molitvu". Domaćin od sopre nastavi: „Od Boga vam sveti blagoslov, a od mene dobra molitva! I moji mladi mladijenci, da vam Bog dâ, da na koji ste put stupili, da budete stupiti u veliki dobri čas! Bog vam dô najprije među vama lijepu ļubav, kako vam je sad u vašoj mladosti, da vam bude i u vašoj starosti! Bog vam dô na ovi svijet jedan lijepi cvijet: prve kćeri, a potońe sinove, i to sinova, kako tresova, a kćeri, kako pramaļetnih cvijetova! Da bi vam bila s kćerima u mladost dika, a (s) sinovima u mladost dika, a u starost i dika i 'rana! Da bi kćeri za mladost poudali, a sinove za starost poženili, da bi braća sestre udavali, neka nevjeste ne zatiču zave, da nije u dvoru među ńima kavge!

Sad ajte s Bogom u miru Božjem! Sreća vam dobra na put, zla vam stranput! Dô Bog i sveti Spas, da vam se zgodi veliki dobri čas! Kako radili, onako i uživali, a štogod činili, Boga se bojali i duše svoje ne ogriješili!" (Kazao *Marko Macan* iz Bačeva dola.)

Ovako isto im da molitvu otac, pak mati đevojke.

Kad svrši objed, iskupe bokune *(ostatke)* od kruha u jedan košić. Ovega sad iznesu, pa ko 'oće, uzme komadić i ńim takne po glavi mladijence. Dok ih tiču po glavi, đeveri počnu prvi, a za ńima i ostali pjevaju ovo:

Sl. 4. „Lijepo ti je pogledaí

ıvatovi s kitom jedre!“ . . . .

bu.

Dobar čovječe, dobro ti reče,
Đe našem bratu molitvu daše!
U dobre čase, po pune čaše
Milomu bratu za veliku čas',
Među braćom i družinom vazda pošten glas!
U našeg domaćina vinograd,
Vas je paprom posijan,
I bjelicom pšenicom i besjedom poštenom.
Naša neva đetića prije drugog Božića!
I vino i čelo, sve nam zdravo veselo!
(Kazao *Luka Pendo* iz Močića.)

Sad donesu kafu, a đevojke počmu pjevati:

Sunce naše na zalazu, 'oće, da zađe,
Naša neva na polazu, 'oće, da pođe;
Ustava je stari babo, da još ne ide.
„'Oću, babo, dobro moje, vrijeme mi je već:
U mog labra dalek dvori, docna ćemo doć.
Pred kulom mu kolo igra,
A pred kolom stara majka,
Koja će mi pute kazat
I na goru i na vodu
I u dvore materine".
Sunce naše na zalazu, 'oće, da zađe,
Naša neva na polazu, 'oće, da pođe;
Ustava je stara majka itd.,

pak: ustava je mila sestra, rođen bratac, stari dundo, stara tetka. *(Pave Bratoš.)*

(Svatovi s kitom jedre.) Đevojke opet stanu pjevati, kad počmu svatovi izlazit iz kuće:

Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš?
Ako žališ starca baba, tamo ćeš ga nać.
Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš?
Ako žališ staru majku, tamo ćeš je nać.
Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš?
Ako žališ milu sestru, tamo ćeš je nać.
Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš?
Ako žališ rođen-brata, tamo ćeš ga nać.
(Pave Bratoš.)

Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš?
Na babove b'jele dvore? Tamo ćeš ih nać.
Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš?
Na majčino svjetovańe? Tamo ćeš ga nać.
Ajde s Bogom, neve naša, što se obzireš?
Na bratove vrane końe? Tamo ćeš ih nać!
(Kate Drašković iz Bačeva dola.)

Svatovi se već odmaknu, a pirnici đevojčini popucaju. Tad zovne jedan od pirnikâ: „O, prvijenče, o, prvijenče!" Prvijenac: „Koga

zvaše, nebore?" Pirnik: „Ajde s Bogom i na putu ti dobra sreća!" Pirnici i opet popucaju. Prvijenac: „Hvala ti, junače!" Sad jedan od svatova zovne: „O domaćine od sopre". Domaćin: „Dobro te dozvalo, junače!" Svat: „Ostavaj s Bogom, moj sopri domaćine, i hvala na vašoj stimanciji!" Svatovi tad popucaju. Domaćin: „Hvala ti, junače, i na putu ti dobra sreća!" Sad domaćin od sopre zovne: „O stari-svate!" On: „Koga zvaše, nebore?" Domaćin: „Ajde s Bogom i pozdravļaj na pošteni dom!" Stari-svat: „Hvala ti, pošteni domaćine!"

Kad je daleko kuća đuveglije, onda svatovi idu na końima. Ako se nađe đevojka vaļana, kad dođu blizu kuće, ona gleda zgodu, kako će prevarit svatove, da ih prestigne i dođe prva pred kuću.

Putem ih dočekivaju zdravice[1]. Stari-svat pri svakoj izreče počasnicu. Torbonoša metne onim, koji su ih dočekali sa zdravicam, toralu[2] kruha i komad mesa, a nevjesta dâ jabuku, ili slast. Đegod sretne koga, vaļa da nevjesta pospe za'ara i slasti.

Đevojke stanu pjevati, kad svatove vide, da su promolili, još iz daleka:

Ajdmo rijet u ime Boga,
Da im bude u čas dobar!
Lijepo ti pogledati,
Kad svatovi s kitom jedre!
Dobro došli svi svatovi
S mladom nevjestom!
Mir ponijeli, mir donijeli
Sve u dobar čas!
Prva je kita prvjenčeva itd. *(str. 280)*

(N e v j e s t a u l a z i u d v o r.) Kad dođu svatovi pred dvore, dočekaju ih pirnici đuveglijini i ńegova majka, koja nevjesti dâ na pragu od kuće cukara i reče: „Ej, moja nevjesto, kako je ovo tebi slatko, onako ti bila slatka meni i momu dvoru!" Tu bude jedan mali od 5—6 godina, koga nevjesta obrne tri puta s krsta na oposlo i daruje ga: bječvama, podvezama i ubručićem.

Đevojke ispjevaju najprvo sve kite, pak ih posade za sopru isto kô i u đevojčinu domu. Iza ńih pjevaju đeveri cvijetak, kô što su pjevali pred objed i u nevjestinoj kući. Kad dođe rakija, reče đuveglijin domaćin od sopre počasnicu, a preko večere zdravicu. Slatko ńose i đuvegliji isto kô i nevjesti, samo što ne stavļaju preda ń, već pred nevjestu.

Kad svrši večera, nevjesta se digne i ode u kamaru, da složi ru'o. A mladost pjeva različne pjesme:

Pijte vino, gosti naši,
Nije voda to,
Već to vino krtošija,
Koja premeće.
Premetla je kum-vjenčana[3],
I mene je strah.
(Luce Bušković iz Bačeva dola.)

[1] Vino, rakija, kafa. [2] Kao kolač od domaće muke. [3] Tako pjevaju, dok ne obrede sve za trpezom.

Naša neva sinoć došla,
Malo izjela.
Izjela je: devet peći kru'a,
Osam sana granariza,
Sedam krava jalovijeh,
Šest ovnova provodnijeh,
Pet tutova, četir guske,
Tri goluba, dv'je grlice,
Jednu pticu prepelicu,
Pticu, pticu gospodsku.

(Kazala *Mare Bokarica* iz Tušića.)

Prosula se škatulica[1] puna bisera;
Kupila je naša neva vazda vesela,
Darovala domaćina vazda vesela.
Prosula se škatulica puna bisera;
Kupila je naša neva vazda vesela,
Darovala starog-svata itd.,

pak redom: kum-vjenčanog, dva đevera, prvijenca, dolinbašu, đuvegliju. *(Mare Bokarica.)*

Doleće ptica paune,
Pa kupi biser pod perje.
Veli mu Mare vjerena:
A otole, ptico paune,
To nije biser za tebe,
Neg mene Mare vjerene.

(Kate Drašković.)

Koji je žamor ovom dvoru,
Koje veseļe?
Ovi babo sina ženi,
Pa se veseli.
Koji je žamor ovom dvoru,
Koje veseļe?
Ova majka sina ženi,
Pa se veseli.
Koji je žamor itd.,

pak daļe: bratac brata ženi, dundo neputa ženi, sestra brata ženi, tetka neputa ženi, rođak rođaka ženi, susjedi susjeda žene[2].

(Mare Bokarica.)

Kad se vrati nevjesta iz kamare, đeveri reču: „Ajdmo viđet, je li nevjesta šantava". U'vati je jedan, pa s ńome igra u kolu. A u to đevojke pjevaju:

Igrala zlatna jabuka
Od Zadra do Šibenika,
Udrila igrom u vrata,
Prebi se vrata na dvoje,
A zlatna kļuča na troje.

Mare rano uranila
Donijeti 'ladne vode,
A za ńome mladi Ivo:
Dočekaj me, mlada Mare,
Ne da mi se koń voditi,
Ni na vodu navratiti.
Mare ńemu govorila:
Ja te nemam kader čekat,
Jer ja imam devet braće:
Osam ih je u lov pošlo,

[1] Kutijica. [2] Ovo pjevaju i u đevojčinu domu, samo što ne kažu: *sina ženi*, već *kćer udava*.

A deveti u đevojke.
L'jep će meni dar don'jeti:
Do tri ptića pagamjela
I jabuke pozlaćene.
(*Kate Drašković.*)

Ispod grada Carigrada
Voda izvire,
Tuda šeta mlada Mare,
Vode uzimļe.
S gradi (!) gleda mladi Ivo,
Pa joj govori:
Uzmi mene, mlada Mare,
Budi za mene!
Uzmi ovi zlatan prsten,
Baš je za tebe!
Ne ću tebe ni taj prsten,
Nije za mene.
(*Kate Bokarica* iz Tušića.)

Porasla je zelenika posred Dubrovnika,
Pod ńom sjedi brat i sele.
Sele bratu govorila:
Na grani su tri jabuke,
Na četvrtom soko sjedi,
Soko sjedi, ter besjedi:
Aj, pogledaj niz to poļe,
Đe košuta vodu pije!
Bjež, košuta, jad te našo,
Eto lovca Ercegovca!
On će tebe uloviti,
I krila ti salomiti.
(*Mare Bokarica* iz Tušića.)

Końa jaše primorkińa,
Sabļu paše kraj Dunava.
Na Dunav se naziraše,
Sama sobom govoraše:
Mili Bože, l'jepa ti sam ja!
Tanka ti sam i visoka,
Lijepa ti sam ja!
B'jela ti sam i rumena.
Lijepa ti sam ja!
Još da imam crne oči,
Crne oči, žute kose,
Tri bi grada primamila,
I u gradu Ali-bega,
Il mu brata Ađi-bega.
(*Ane Bušković* iz Bačeva dola.)

(Otkup za nevjestu.) Kad se približi vrijeme spavańa, pobratim uvede nevjestu za trpezu, te zovne: „O đuveglija, ako ti je milo, da ideš spavati, donesi štogod otkupa!“ Đuveglija: „Koliko sam ja muke podnio, dok sam taj lov dobio, pak mi ga još ne date“. Pobratim: „Uzalud ti je govorit, no ti je sad red nosit!“

Đuveglija donese slatkoga, rakije, vina, duhana. Đekad ovo donese pirova majka mjesto đuveglije.

Nevjestu tada izvedu, pak i ńoj i đuvegliji dadu molitvu isto kô i u nevjestinu domu.

(Nevjestu svedu u kamaru.) Pošto i to svrši, dva đevera s đuveglijom svedu nevjestu u kamaru. Dok nije jela nevjesta za trpezom, dočekala bi ih u kamari kokoš kuhana, i oni bi je četverica izjeli.

Đeveri iziđu iz kamare, a mladost iza vrata lako lupa i pjeva:

Kud nam ode đuveglija, viđe li ga ko?
Viđeše ga dva đevera i Gospodin Bog.
Kud nam ode đuveglija, viđe li ga ko?
Vidio ga stari-svate i Gospodin Bog.
Kud nam ode đuveglija, viđe li ga ko?
Vidio ga kum-vjenčani itd., —

vidio ga prvijenac, dolinbaša, stari babo, stara majka, viđeše ga ńegovi rođaci, viđeše ga svi pirnici.

Đuveglija, mili brate,
Što sad poslujeś?
Ako ļubiš bijelo lice,
Sve u dobar čas!

Đuveglija mili brate,
Što sad posluješ?
Ako grliš grlo bijelo,
Sve u dobar čas!

(Pave Bratoš.)

Dok mladost pjeva za vratima, stari-svat, kum-vjenčani, domaćin od sopre, prvijenac ostanu za trpezom, pa jedan od ńih vrti s dupkom — koji je učińen na isti način, kô i u nevjestinu domu, — i pjeva:

U susjeda međed meļe, — i u nas će doć.
Vino, vino i čelo, sve nam zdravo veselo!
Pijmo vino veselo, nek nas čuje sve selo!
Vino, vino i čelo, sve nam zdravo veselo!
Ko nam čašu vina da,
Da mu rodi vinograd i bjelica pšenica!
Naša neva đetića, prije drugog Božića!
Vino, vino i čelo, sve nam zdravo veselo!

(Pave Boroja iz Grude.)

Kad se mladost vrati za trpezu, razdijeli među se otkup đuveglijin.

(N e v j e s t a u j u t r o.) Nevjesta vaļa da se u jutro digne najprva, i to prije zore. Kad se počnu svatovi dizat, ona pođe po kamaram, đe su i muški i ženske, i silom 'oće, da ih poļubi: oni se brane i niko joj se ne će puštit poļubit.

Nevjesta donese svatovima vode, a ovi joj bace u vodu dinara u srebru. Iza ovega razdijeli darove kutńoj čeļadi.

Svatovi se kadgod razmetnu s ručka, a kadgod s objeda. Kad se razmetnu s objeda, onda preko pečenoga stari-svat uzme jednu jabuku i u ovu stavi fiorin, pak s ńome obredi sve svatove, da i oni stave po štogod dinara, i zazove nevjestu: „O nevjesto!“ Ona: „Što velite?“ On: „Da se veselite!“ Ona: „I vi se veselili i zdravo bili!“ On: „Da nu amo nešto!“. Ona: „Evo me, pošteni stari-svate!“

On: „Ti si nas jučer u tvome dvoru darovala. Onda je bilo vrijeme, da u oni pošteni dom dođemo, a sad je vrijeme, da iz ovog poštenog doma pođemo. Stoga te pozdravļam ja i svi tvoji redom svatovi. Dajemo ti ovu malu jabuku, a u ńoj malo dara, neka ti bude dar uzdarje. Ti si dobra, pak si zaslužila i više, a mi smo dali, kako nam se namjerilo. Do danas si bila ovemu dvoru rečena, a od danas stečena".

Nevjesta dođe blizu, uzme jabuku, i reče: „Hvala ti, moj pošteni stari-svate, tebi i svijem redom svatovima! Ja ovu jabuku ne zaslužujem iz tijeh poštenijeh i junačkijeh ruka, da je sad s jabuke s listkom ubrana, a nekmoli, kad je ovolikim srebrom okovana. Ovo nijesu moje mirti *(zasluge)*, nego vaše goleme dobrote".

Tada ona zovne đuveglijina oca krsnijem imenom, i reče mu: „Ja smo se i ti đegod i prije viđali i na putu sretali i stizali. Ti bi meni đegod reko: ‚Pomaga' Bog!', a ja tebi: ‚Daj Bog dobro, dundo, đede, a đegod i nikako'. A od danas zovem te pravijem ocem nerođenijem, kolik i rođenijem. Ovđe mene darova stari-svat i svi svatovi. Oni mene, a ja ću tebe". I daruje mu jabuku.

(Marko Macan iz Bačeva dola.)

Kad svatovi idu doma, nevjesta zaveže u ubručić darove kumu i pobratimu.

Drugi se dan pođe nevjesta javiti po susjedstvu. Do nekoliko dana ide po prijateļima, a do mjesec ili više dana pođe s đeverom i đuveglijom u posjete majci, i to zovu u p r v i j e n č e ili u p r v i n e.

Majka joj vrati posjet, kad joj dođe kumovati prvom đetetu.

U Konavlima se najviše žene od Nikoļa dne do Poklada. Sada vode najviše samo tri svata, i rad toga većina ovijeh običaja pometla se.

(O t m i c a.) Često se događa, da đevojka bude odvedena. Bude vjerena za jednoga, a u to pristupi drugi. Kad bude đevojci draže za ovega drugoga poć, dogovori se š ńime, ureče dan i po noći pobjegne š ńim i š ńegova tri, četiri jarana. Da se zna, da je neko đevojku ugrabio, ispale nekoliko pušaka.

Za ńu nije ova otmica sramota, nego je čast, jer kažu, da je bila dobra i vaļana đevojka, kad je imala više đetića.

Događalo bi se do nazad nekoliko godina, da bi đevojka bila koji put i silom odvedena. Dočekali bi je kad bi 'odila u Dubrovnik ili u baštinu, ili đe drugovđe, i silom bi je poveli.

VJESNIK.

Kńiževne novosti.

NAPISAO DR. ANT. RADIĆ.

Psychologie du peuple français par *Alfred Fouillée.* Paris. 1898. 8⁰. IV. 388.

Utvrdi li se jednom znanstveno, da svaki narod ima svoju dušu, narodoznanstveno će izučavańe dobiti tim jedan svoj raison d' être više. Ova nas je misao vodila, kad smo nakanili, da svojim čitaocima razložimo ovo djelo franceskoga filosofa na glasu. Premda velik dio djela — kako ćemo vidjeti – zapremaju historijska, politička i društvena razmatrańa, tako da ti se koji put pričińa čudan napis djelu: *psihologija;* premda se g. Fouillée ne osvrće ovdje posebice na t. zv. „prosti" narod: ovo je djelo iz pera priznata strućńaka za narodoznanstvo vrlo vrijedno poradi ńekih osnovnih misli.

Već to, što priznati strućńak piše psihologiju *jednoga* naroda, dokazuje, da po sudu toga strućńaka ima u tom narodu duševnih pojava, koje se ne dadu svesti na općenite zakone individualne čovječje duše (cf. „Zb." III. 162). To pisac i izrično kaže (str. I.): „Značaj je narodni u istinu usko svezan s temperamentom, a sam je temperamenat svezan s *naslednim ustrojem* i s *etnijskim znakovima* upravo tako, kako i s fizičkom okolinom". No kako je g. Fouillée izraziti protivnik materijalizma u filosofiji i tvorac posebne spiritualističke filosofijske struje, koja ne vidi snage samo u tvari, nego i u misli *(„idées-forces"),* lako se razumije, što ovu svoju tvrdńu odmah razlaže ustajući protiv „ńemačke teorije" (str. II.), koja u ime „superijoriteta rase" hoće da političku i gospodarsku borbu promijeni u mržńu krvi, pa tako stvara još nemilosrdnije ratove. Raznim borbama za život dodali su ńeki antropolozi, — veli g. pisac — još i borbu među plavcima i garavcima („blonds et bruns"), među dugoglavcima i kratkoglavcima, među pravim Arijcima (Skandinavcima ili Germanima) i Kelto-Slovjenima: „to je novi oblik pangermanstva" (ib.). Ovo naučańe ide za tim, da se i za vrst *Homo* uzakoni pravo jačega (str. I.). „Može li psihologija pobrkati fizički i mentalni ustroj koje čovječje r a s e sa stečenim i naprednim značajem kojega n a r o d a?" — to je problem, koji treba da se najprije ispita u vrijeme, „kad se čini, da je civilizacija uzela za ideal novu barbarštinu" (str. III.).

Po ovom se vidi, da g. pisac strogo razlikuje tragu, pasminu, ili plešinu („race") od naroda („nation"). To je i izrično kazao (str. I.): „Pod silom političkih težńa nastojalo se iz svih sila najprije u Ńemačkoj, poslije u Franceskoj, da se pobrka izučavańe narodnosti s izučavańem

pasminâ". Borba za ovu razliku između pasmine i naroda vuče se kao crvena nit čitavim djelom.

Čuli smo, što je piščev problem. Ako se na ovaj problem odgovori niječno, t. j. tako, da fizički i mentalni ustroj koje čovječje pasmine nije isto, što je značaj kojega naroda, onda nastaje pitańe: Na osnovu česa vrstamo ļude u hrpe, koje zovemo „narodima", drugim riječima: što je „narod"?

Na ovo pitańe, a i na drugo, što je s tim u svezi, odgovara g. pisac u *Uvodu*, kojemu je dao napis „Faktori narodnih karaktera" (str. 1—74). Za našu je stvar ovo najvrednje, i ako ima po čitavom djelu mislî, koje razjašńuju piščevo stajalište u ovoj stvari. No koliko se god g. pisac bori za razliku između pasmine i naroda, stajalište ńegovo nije stalno: što na jednome mjestu pasmini uzimļe, to joj na drugom obilno daje.

Evo odmah iza onog odlučnog boja protiv pasmine, što kaže, spomenuvši, kako je Tacit opisao Germane, a Cesar Gale, pa prepoznavši u onom opisu današńe potomke onih naroda: „Kako ćeš poslije ovakih opisa nijekati trajańe narodnih tipova tijekom povjesti? A to je zato, što značaj znatnim dijelom zavisi od nasļednog ustroja, a taj ustroj opet od pasminâ i okolinâ" (str. 3).

Ovdje je na mjestu pitańe: što je narodni *značaj* („caractère")? Razlažući to pitańe, g. se pisac ne osvrće ni malo na pasminu, nego prosto na osnovu poznatoga novoga naučańa o psihologiji bilo kakvoga ļudskoga mnoštva („foule") po Le Bonu, Sigheleu i Tardeu definuje narod (uzimajući prosto Tardeovu definiciju društva) ovako: „skup bićâ, koliko idu za tim, da se među se oponašaju" („une collection d'êtres en tant qu'ils sont en train de s'imiter entre eux"; str. 9). G. pisac ne pristaje uz hipnotsku sugestiju, već samo veli, da „se može i mora dopustiti, da moždani individuâ djeluju jedni na druge i tako stvaraju red čuvstava i mislî, kojima tumač nije više u pojedincu, nego u uzajamnoj zavisnosti individuâ jednih od drugih, pa od onih, koji su prije ńih bili. I samo u tom smislu ima, po mom sudu, narodni ‚organizam', t. j. takova solidarnost, da se tumač čestici nalazi u cjelini, a ne mańe cjelini u česticama" (str. 10). Uzajmično djelovańe cjeline na pojedinca i pojedinca na cjelinu stvara posve nov društveni spoj, tako nov, kako je voda ńešto posve novo prema vodiku i kisiku. „Svaki narod ima, u određenom smislu, posebnu svijest i posebnu voļu. Ovo je socijologijska istina, koju previše zanemaruju uski sistemi bilo političke ekonomije, bilo politike, bilo psihologije i morala; ovi sistemi — svi se mogu metnuti u jednu hrpu pod ime individualizma — dolaze do pravoga društvenoga atomizma. Ne idemo za tim, da ovdje oživimo apstrakcije, da podademo narodu „dušu", „ja", kako to čine ńeki socijolozi . . . Ovdje se radi o osnovnom filosofijskom pitańu, pače o metafizičkom, — u koje za sada ne diramo. No kao što u svakoga pojedinca ima jedan red (sistem) mislî-čuvstava („idées sentiments"), koje su ujedno misli-sile („idées-forces") te se očituju u ńegovoj svijesti i ravnaju ńegovu voļu, — tako ih ima i u svakoga naroda" (str. 11). Među ovim mislima-vodilicama mora ih biti u našem mozgu takovih, u kojima se

očituje opće dobro i opći ideal. „To je **kolektivni determinizam**, kojemu je jedan dio u nama, a drugi u svim ostalim članovima zajednice. Ovaj sistem uzajamno zavisnih misli — to je svijest narodna, koja nije u jednom skupnome mozgu, nego u cjelini pojedinačnih možđana, — a ipak nije zbroj pojedinačnih razumâ" (str. 12).

Ovako Fouillée tumači i volu narodnu, pa kaže, da se ona ne očituje pravo u većini, već u prirodnim izabranicima („élite naturelle"). Već je — spomiñe — Rousseau kazao, da je često velika razlika među volom svih, i općom volom.

Comte i Hegel promatrali su pojedinca osamlena kao apstrakciju. Ekonomiste (n. pr. Marx) su tvrdili, da se narodna solidarnost stvara na osnovu materijalnih potreba: vlastništva i podjele rada. Fouillée se tomu protivi. „Narodna se osebujnost očituje prije svega duševnim znacima: govorom, vjerom, pjesmom i umjetnošću, spomenicima, mnijeñem o sebi samom, ili što ga drugi o ñem imadu, napokon junacima svojim i predstavnicima historijskim" (str. 14).

To su samo znaci, pojave. A kako, na osnovu česa nastaju?

Prva osnova psihologije narodâ — to je fizijologija, koja pokazuje, što je narod naslijedio. Ovo je naslědstvo — centripetalna, a inteligencija i razumna vola — centrifugalna sila narodnoga karaktera; prvo je statika, drugo dinamika kolektivnoga karaktera (str. 18). Ovo je naslědstvo jedan od tri velika uzroka, koji djelujući u protivnom smjeru stvaraju i čuvaju ustroj, temperamenat i duševni karakter naroda. Ta su tri uzroka: naslědstvo („koje fiksira rasu", str. 22), prilagođivañe fizičkoj, i treće: prilagođivañe moralnoj i socijalnoj okolini. „No u samom se napretku očituje jedan veliki zakon: Što se više koji narod približuje modernom tipu, to više pobjeđuje društvena okolina fizičku; pače se fizički faktori sve to više pretvaraju u društvene" (str. 22). No to vrijedi samo za napredak, evoluciju prema „modernomu" tipu, nipošto za starinu. Tako se Fouillée ne slaže s onima, koji n. pr. tvrde, da bi i crnci, ili Jevreji bili stvorili istu umjetnost, koju su stvorili Grci. Istina je samo to, da pitaña o rasi postaju sve to neznatnija, što se više množi prosvjeta (str. 31—32).

Jednako se pisac ne slaže posve niti s optimističkom, niti s pesimističkom teorijom o selekciji. Prva tvrdi da u borbi za opstanak nadvladava najveće, najbole, najinteligentnije; druga naprotiv dokazuje, da društvena selekcija, ako i ne pogoduje upravo najslabijemu, pogoduje svakako sredñemu. „Priznati treba, da napretkom čovječanstva ne ravna udes, sama igra ‚prirodnih zakona'; moralni napredak traži moralnost pojedinaca, društveni napredak traži, da društvo radi za svoju sudbinu, mjesto da se dade na živinsku borbu za život" (str. 36—37).

Djelovañu zraka (klime) ne daje pisac također stvaralačke vrijednosti. „Zrak djeluje na karakter samo toliko, što u prvom redu djeluje na temperamenat" (s. 37). „Ista je temperatura rodila Grke i Hotentote; a to znači, da nije rodila ni jednih, ni drugih" (s. 45). „Zato ne treba rastavlati pitaña o zraku od pitaña o rasi" (ib.). Već je Hegel rekao: „Ne dozivajte više lijepoga toga grčkoga neba, kad ono danas zaludu

sjaji Turcima" (s. 46). Nasļedstvo od rase i fizička okolina djelovala je samo na početku društvenoga razvoja. No na gotov narod, kao što je n. pr. franceski, spoļašńa okolina djeluje samo polako (s. 46—47). Spomenuvši mržńu među Poļacima i Rusima, kojima je slovjenska krv zajednička, pa prebjeglice franceske u Pruskoj, koji se od Nijemaca ne razlikuju danas ni karakterom ni inteligencijom, kao da kliče: Duh slavi slavļe nad rasom kao nad zemļom; narodi su „duhovni principi" (s. 48).

Pisac svuda udara sredinom prema svojoj cijeļi. Malo smo prije čuli, da je samo grčka rasa mogla pod onim nebom stvoriti ono, što je stvorila. A daļe (s. 54) tvrdi pisac, da se ideje i čuvstva ne dijele po rasama; no ipak dopušta, da to vrijedi za „malen broj" misli i i čuvstava, „pa i taj se bez prestanka umańuje". No ne prekidajmo ga.

Ni do „glasovitoga" prilagođeńa okolini ne drži pisac mnogo. „Okolina mijeńa životińu, čovjek mijeńa okolinu" (s. 56). Pisac se protivi tumačeńu narodne historije samim ekonomskim prilikama (Marx i dr.), pa i borbom staležâ (Thierry, Guizot). No ekonomsko tumačeńe ne iskļučuje, pače ukļučuje psihologijsko tumačeńe historije, — samo ako se tu misli socijalna psihologija, koja je u prvom redu narodna, a to s dva razloga: prvo, što se obiteļ i pojedinac kreće u krilu naroda, drugo, što mi tek po narodu pripadamo čovječanstvu (62).

Svršuje se ovaj uvod razlagańem o vrijednosti socijalne psihologije i o spojenoj s ńom mogućnosti proricańa narodne budućnosti. Stuart Mill je pomišļao, da će se na osnovu psihologije narodâ moći doći do božanskoga gotovo znańa o budućnosti narodnoj. Nedavno je — veli — slično ustvrdio Gumplowicz. Naš pisac, i ako priznaje psihologiji spojenoj s fizijologijom najpouzdaniji osnov za ovakovo proricańe (s. 65), ne slaže se s ovim mišļeńem, pače mu se čini himeričkim (s. 72). Smetaju mu i geniji, izumi. Što bi n. pr. bilo, da su Rimļani već izumjeli barut (str. 70)! No koliku korist nalazi pisac u psihologiji narodâ, vidi se po tom, što tvrdi, da bi prava pravna politička i ekonomska znanost imala biti tek aplikacija ove psihologije. A historija i nije prava znanost, dok popisuje samo čine: to ona postaje tek onda, kad iz čina izvodi socijalne zakone (s. 72—73).

No, što su faktori narodnoga karaktera?

„Nije jedina priroda ono, čim treba da povijest tumači hôd samoga čovječanstva, već je to i priroda i čovjek. Ne ćemo ići s Lazarusom tako daleko, da tvrdimo, da se biće narodâ ne osniva ni na kakovom objektivnom i za pravo prirodnom odnošaju — na istoj rasi, jeziku i t. d., — no treba priznati, da subjektivni odnošaji i socijalna zavisnost sve to više raste: narod („peuple") je prije svega skup ļudi, koji se drže narodom, duhovno djelo onih, koji ga neprestano stvaraju; ńegova je bît („essence") u svijesti" (str. 74).

„Ovaj tip čisto moralnoga jedinstva, osnovanoga na stoļetnom zajedničtvu čuvstava i misli, malo je narodâ tako oživotvorilo kao narod franceski" (ib.).

To će pisac pokazati u svojoj „*Psihologiji franceskoga naroda*" (s. 75—388). Razdijelio ju je ovako: I. *Evropske rase i ńihov dio u*

franceskom karakteru. (1. Evropske rase. Franceske rase nema. Sastavne su rase — osim ńešto tatarskoga živ|a na istoku — iste u čitavoj Evropi. — 2. Etnijski izvori Francezâ. Bludńa je, kad se kaže, da su Gali bili Kelti: oni su bili germanski plavci. Kelte kao i Slovjene „arijanizovali" su dugoglavi napadači: Gali, Galati, Kymri, Germani i Skandinavci. Ako i jesu Sredozemci — crni dugoglavci — i Kelti bili najdub|i sloj stare Galije, sloj germanski i skandinavski, osobito na sjeveru i istoku, nije bio neznatniji. Ove su se tri rase — Kelti, Sredozemci i Germani — slile u „rijetku i dragocjenu harmoniju, vrstu savršenoga akorda". — 3. Etnografija i psihologija narodâ. Pisac se gotovo izrugao tumačeńu historije borbom rasâ: De Lapouge tvrdi, da je franceska revolucija pobjeda turanske — kratkoglave — rase. Tako će i Ńemačka skoro propasti: hegemonija je još u ruci dugoglavaca, no većina je Nijemaca kratkoglava. U Engleskoj je protivno: tamo je kratkoglavaca gotovo nestalo. Sretna li je! To je samovo|no tumačeńe. Po čitavoj zem|i ima dugih, sredńih i kratkih glava jednih uz druge. Duga glava nema s duševnim sposobnostima nikakvoga posla: većina je crnaca dugoglava; Švedi su najčišći Skandinavci, pa ne gospoduju svijetom; sačuvane glave starih velikana — svakake su dužine, osobito je Sokrat pravi kratkoglavac. Veli se: Židovi su dugoglavi. Jesu. No prvo oni nijesu čista rasa; drugo: „prava židovska sila nije du|ina lubańe, već duh židovski, koji je u ńoj, odgoj židovski, sporazumak židovski, alijanca židovska, koja ih svakamo protura i svagdje uzdrži". Antropologija je nepouzdana znanost. Psihologija narodâ treba da se čuva ńezinih sofizama. „„Rase"" su utjelov|ena čuvstva i misli; borba rasâ postala je borbom misli".) II. *Karakter galski.* (1. Karakter i uredbe Galâ. Razloživši vrlo zanim|ivo karakter i uredbe galske, zak|učuje pisac: Zaludu se u Ńemačkoj ističe razlika među narodima „latinskim" i germanskim; zaludu bacaju Francesku među „lake i frivolne" narode latinske, kojim treba vladina štitničtva, koji nemaju germanskoga smisla za slobodu: Franceska i nije narod latinski: historičari su dokazali, da je Galija ostala najčišća od krvi rimske. — 2. U čem je Galija postala novolatinska. Taine preuveličava utjecaj „glasovite" „klasične kulture". Taj je utjecaj bio dosta plitak, a bio bi i plići, da nije našao ńekih prirođenih sposobnosti, koje nemaju ništa rimskoga. „U ostalom, ima li što različnije od karaktera triju ‚bratskih' naroda: Franceske, Italije, Španije?" „Redati ih zajedno pod ime latinske rase, pa po ńekim zajedničkim im pojavima suditi o propadańu tê rase, — u tom miš|eńu nema posve ništa znanstvena". — 3. Utjecaj Franaka na galski karakter. Utjecaj zraka. Laž je, koju su Nijemci o svojim djedovima rastrubili, a svijet im na riječ vjerovao: da je stara Germanija bila čista sloboda i „zem|a vrline", a rimsko vladańe da je bio čisti despotizam i moralna pokvarenost. Fustel-de-Coulangesu je na čast, što je dokazao, da je prvo laž, a drugo na pô samo istina. Germanski Franci nijesu u tom ništa promijenili. Rimsko je pravo pobijedilo i svagda jače bilo od germanskoga. Feodalizam nije ńešto germansko. Utjecaj je Franaka bio etnijski: ńihova je krv pojačala od-

lučnost, čvrstoću i ozbiļnost galskoga karaktera.) III. *Karakter franceski.* (1. Psihologija franceskoga duha. — 2. Franceski jezik i franceski karakter. — 3. Franceski karakter, vjera, filosofija i politika.— 4. Franceski karakter i franceska kńiževnost. — 5. Duh (esprit) franceski i umjetnosti. Građevinstvo. Glazba. — 6. Što sude stranci o franceskom duhu.) IV. *Izrođivańe ili kriza?* (1. Utjecaj sadašńe civilizacije, ratova i navale prema gradovima. Slika je crna, strašna, premda bez fraza i preuveličavańa. Ne znaš, tješi li, ili žalosti li više pisca, — što je tako crna ne samo u Franceskoj, već po čitavom civilizovanom svijetu. Pisac nalazi spas u „moralu za duh, u čuvańu zdravļa za tijelo, u pravednosti i slozi za čitavo društvo". — 2. Sveza nestajańa pučanstva (depopulacije) s fiziologijom i psihologijom franceskoga naroda. Ovo je, ako je moguće, još strašnija slika. „Francezi gube svaki dan jednu bitku," govoraše Moltke; i zbiļa: Ńemačka dobiva svaki dan 1.700 boraca više nego Franceska. Za 45 godina Franceska gubi devet puta Alzaciju i Lorenu, i to *hotomice:* neplodnosti Franceza nijesu krivi fizijologijski, već psihologijski uzroci. Komu može biti, neka mu bude utjeha, što je umańivańe poroda postojani znak savremene civilizacije: sami zakoni pogoduju razvratnosti. — 3. Alkoholizam u franceskoga naroda. — 4. Tobožńe psihologijsko izrođivańe. Zakļučak. „Franceski genij nije još ni iz daleka iscrpļen".) —

Kńiga je ova g. Fouilléea jedna od rijetkih današńih zlata vrijednih; meni to ne smeta priznati, i ako si dopuštam slobodu, da se s ńim u svem ne slažem. Dopuštam si i to, pa ju preporučujem svim onima, koji zaslijepļeni svakom tuđinskom „kulturnom", „naučnom" i „umjetničkom" najnovijom pojavom, — nas male i u svem tom neuke zovu i guraju u bezglavi svjetski labirinat: tako se stvaraju legije tjelesno i duševno nestalnih, „desekvilibarnih" (s. 277) eksistencija, — mizerija civilizovanoga svijeta. Neka slušaju tuđinca Fouilléea, Evropļanina, Franceza, učeńaka. On će im sam doviknuti: Polako! Bojite se, da ćemo vas preteći! Ne žalite, jer ako vas pretekosmo u koječem, pretekosmo vas zacijelo i u svakom zlu.

G. je Fouillée skupio ńeke novije pojave u franceskom narodu, koje mu podaju vjeru i nadu. Tim pojavama ne bi baš zlo pristajao onako lagacki napis: *Natrag!* „Što svršava, to je grubi materijalizam; a što počińe, to je, čini se, pomirba naturalizma i idealizma". (s. 378.). „Da će Franceska kao narod pristati uz kršćanske dogme, o tom se može sumńati; no Franceska bez svake sumńe traži ńekaki idealni oblik nadahnuća, čije bi svjetlo moglo na novo obveseliti sve iskrene duše". (s. 379). A kako zvuči evo ovo, što gosp. pisac sam od sebe kaže: „Kad već ne možemo računati na to, da uspostavimo dogme, treba barem, da primimo od vjerâ ono, što je najčišće u ńihovu duhu. Usprkos prividnomu protuslovļu filosofijski je domašaj idejâ ono, što ide najdaļe, jer ide najviše" (s. 366)? Piscu nabrajaju spektralnu analizu, hromofotografiju i t. d., i t. d., pa ga pitaju: „Nijeste zadovoļni?" — „Ne, nijesmo! Spektralna nas analiza može poučiti o kovinama na zvijezdama; no ona nas ne uči ništa o vrijednosti i cijeļi života" (s. 374).

Sav naš previše hvaļeni način civilizacije vodi nas samo do stradańa pod teretom razuma ili strasti („surmenage intellectuel ou passionel", s. 380). Pisac misli, da je nuždan među ostalim i spasonosni ustuk protiv ostavļańa selâ („une reaction salutaire contre l'abandon des campagnes", s. 380.) ne samo Franceskoj, nego i drugim narodima.

„Skepticizam, kruhoborstvo, pokvarenost novčarsku, usku politiku stranaka i interesâ, samoživu borbu staležâ, — evo zálâ, koja treba svuda pobijati u ime idejâ" (s. 388).

*

Bit će ih, koji misle, da ovako duga vijest o ovom djelu ne spada u narodoznanstveno izdańe. Nije čudo, jer pojam narodoznanstva nije određen: antropologija je starija, pa je jošte u zraku, „flottante", — veli g. Fouillée.

A evo, što — po mom sudu — narodoznanstvo ne smije biti. Narodoznanstvena građa i proučavańe tê građe ne smije biti novi dodatak k ogromnomu balastu sićušnoga, najspecijalnijega historijsko-literarnoga studija, kojemu velik dio — ako ne većina — specijalista samih ne zna već ni početka, ni razumnoga smisla, ni jasne cijeļi, — da i ne spomińem ogromnoga dijela inteligencije, kojoj taj studij to više imponuje, što ga mańe razumije. Narodoznanstvena se građa ne sabire za to, da bude eruditskoj modernoj ambiciji mrtvi svjedok za beskonačne paralelice i mrtve teorijice, koje ne samo da ne podaju nikakvoga odgovora na vječne probleme života i smrti, nego im je teško naći i ikakovu svezu s ńima.

Narodoznanstvo treba da postane socijalna znanost, a kao takova je u prvom redu narodna, jer je g. Fouillée dobro kazao, da k čovječanstvu spadamo tek po narodu. Na ona i onakova pitańa, kojima se bavi kńiga g. Fouilléea, — na ta će trebati da odgovara narodoznanstvo na osnovu svoje građe.

Edmond Demolins: **Les Français d'aujourd'hui.** Les types sociaux du midi et du centre. Paris (1898), m. 8° XII + 465.

Iz triju dodataka ovomu djelu (str. 429—461) doznajemo, da od g. 1886. izlazi u Parizu mjesečnik *Science sociale*, a uređuje ga Edmond Demolins. Uz ovaj mjesečnik izlazi i drugi: *Mouvement sociale*, kojemu je zadaća, da popularizuje resultate socijalne znanosti i da za ńu širi zanimańe. Oba mjesečnika izdaje „Societé de science sociale", kojemu je zadaća šireńe socijalne znanosti i pobuđivańe privatne djelatnosti u tom smislu. Daļe čitamo u prvom dodatku, da se od ńekoliko godina ovamo u raznim zemļama ozbiļno nastojalo o tom, kako bi se proučavańe ļudskih društava postavilo na znanstveni osnov. Teško je bilo naći metodu. To je pokušao u Franceskoj Frédéric La Play. Ńegov je pokušaj popunio učenik mu Henri de Tourville (ovoj je dvojici posvećena kńiga Demolinsova) sastavivši „nomenklaturu ili klasifikaciju socijalnih fakata",[1] koja se daje sabiračima, da po ńoj

[1] Ta je klasifikacija ovakova:

A. Mjesto. I. Tlo i vode. 1. Zemļopisni položaj familije i površno proučavańe. 2. Oblik tla. 3. Zemļe. 4. Vode. II. Podzemļe (geologija). III. Zrak.

rade. Kńizi je dodan i poziv na mjestne suradnike i naputak, kako treba raditi.

Osnova ova, kako se vidi, nije izrađena samo za opisivańe „narodnoga“ života, već za svako društvo, pa i moderno. Tim ona prelazi granice narodoznanstva, etnologije, koja je samo dio, i to osnovni dio socijologije. Ako i jest na korist znanosti, što i u teoriji i u praksi prevladava sve to više mnijeńe o ńihovoj dihotomiji: u prirodne i socijalne, — opet nije, mislim, na korist pojedinih grana znanosti, koje bi mogle imati svoj određeni opseg i sadržaj, — nije im, velim, na korist, ako se ili zovu prosto imenom polovine (n. pr. socijologije), ili ako prelaze svoje granice samo zato, što smo jasnije spoznali ńihovu srodnost po objektu i metodi s drugim granama znanosti. Tako n. pr. nije na korist barem evropskomu narodoznanstvu, ako se u ń povlači proučavańe i modernih socijalnih pojava (javnoga prava, umjetnosti, školstva i t. d.). To spomińem zato, što se je već dogodilo, da se je ovakova osnova, kakova je ova Tourvilleova, uzela za osnov narodoznanstvu ili narodopisu (cf. II. sv. „Zbornika“, str. 493 do 494). Tu ponavļam ono, što sam napisao u II. sv. „*Zbornika*“ na

1. Dobe. 2. Zračne pojave. IV. Biļe (botanika). 1. Stepe. 2. Šume. 3. Različno biļe. V. Životińe: 1. pozemne, 2. povodne. — *B. Rad.* I. Prosti pobir. 1. Paša. 2. Ribareńe od obale. 3. Lov, riječno ribareńe, biračeńe II. Prirad. 1. Zajedničko zemļodjelstvo. 2. Malo, 3. djelomično, 4. veliko (sa zemļodjelskim strojevima) zemļodjelstvo. 5. Šumske radńe (sa strojevima). 6. Rudarstvo. III. Tvorine (Fabrications.) što se tvore: 1. rukom, 2. živim kretalom, 3. vjetrom, 4. vodom, 5. drvom, 6. ugļenom. IV. Otprema: 1. trhonoška, 2. na trhonoškim i voznim životińama, 3. na kolima, 4. na lađama, 5. na parobrodima. — *C. Svojina.* I. Zadruga (zajednica): 1. ogńišta, 2. imetka, 3. rada (industrije). II Obiteļska svojina: 1. ogńišta, 2. maloga imetka, 3. djelomičnog imetka, 4. male industrije glavne, 5. male industrije nuzgredne. III. Gospodarska (patronska) svojina (razdijeļeno kao pod II.). — *D. Pokretna dobra.* I. Domaće životińe. II. Oruđe, III. Pokućstvo. IV. Lične pokretnosti. — *E. Nadnica.* I. Pogodba. II. Čim se plaća. 1. Plaća u naravi. 2. Plaća u novcu. III. Kako se plaća. 1. Na dan. 2. Na poprijeko. 3 S nagradom. — *F. Prištedńa.* I. Što se štedi. 1. Štedńa u naravi, 2. u novcu. II. Pomagala štedńi. III. Uporaba prištedńe. — *G. Obiteļ:* I. Patrijarkalna: 1. Otac: a) istočni grijeh, b) ugled kod ogńišta, c) zakon božji, d) pradjedovske uspomene. II. Kao patrijarkalna. 2. Mati: a) zaruke, b) ženidba, c) kućni poslovi. 3. Djeca: a) koliko ih je, b) kako su među sobom, c) što znadu, d) kako ih odgajaju. III. Rasipana (partikularistička). 4. a) Djeca se žene na ogńištu. b) Bira se pridruženi baštinik. 5. Iseļenici prema starom ogńištu. 6. Neženje na ogńištu. IV. Nestalna. 7. Sluge. 8. Starci. 9. Bolesnici. — *H. Životne potrepštine* (Le mode d'existance.) I. Hrana. II. Stan. III. Odjeća. IV. Zdravļe i bolest (higijena). V. Odmor. — *I. Život po dobi.* (Les phases d'existance.) I. Postanak (origines) 1. od oca, 2. od matere (?,?). II. Znatniji događaji. 1. Porod. 2. Nauk. 3. Svečanosti i gostbe. 4. „Etablissements et entreprises“ (?). 5. „Alliances“ (?) i svadba. 6. Odredba baštinika. 7. Selidba i odlazak. 8. Adopcija, darovańe, nasļedstvo. 9. Ostali znatni događaji. III. Nezgode. 1. Neprilike i bolesti. 2. „Retraites“ (?). 3. Smrt. 4. Nesreća. 5. Nestašica posla. 6. Dugovi. 7. Prekršaji. 8. Osude. 9. Javne radńe. 10. Društvene neprilike. 11. Ostale nezgode. — *J. Štitništvo.* (prema svakoj vrsti rada). I. 1. Patrijarha. 2. Općinsko (radničko) vijeće. II. Radnik glava zanimańa (u obiteļi kao patrijarhalnoj). III. Mali gospodar (patron). 2. Gospodar skupne tvornice (u rasipanoj obiteļi). 3. Veliki gospodar (u nestalnoj obiteļi). IV. Dioničarsko društvo. — *K. Trgovina.* I. Glava trgovačkoga zanimańa. II. 1. Mali trgovac. 2. Veliki trgovac. 3. Trgovačko društvo.

str. 496: Proučavańe kojega naroda kao nauka etnologijska nije drugo nego poučavańe „prostoga“ naroda, koji je svoje narodne, etnijske biļege sačuvao; a proučavańem ostaloga dijela naroda, t. zv. inteligencije, bavi se u jednu ruku kulturna historija one kulturne sfere, prema kojoj se je inteligencija od svoga naroda odijelila, a u drugu ruku ostale socijalne znanosti: politika, povjest kńiževnosti i t. d. Gdje se počińe jednoličnost civilizacije (u nas: evropske), tu prestaje narodoznanstveno izučavańe, a počińe se izučavańe tê opće (u nas opet: evropske) civilizacije. Imali smo prilike spomenuti i mnijeńe Fouilléeovo: da pitańe plemena (rase) postaje sve to neznatnije, što se više širi civilizacija; a spomenuli smo i ono ńegovo mnijeńe: i ako se misli i čuvstva ne dijele po rasama, ipak to vrijedi za ńeki malen broj mislî i čuvstava. Ovoga, pa bilo i malenoga broja mislî i čuvstava, koja su usprkos malenomu broju ipak osnov narodnomu karakteru i daļemu razvoju, — toga treba da se drži narodoznanstvo i preko toga da ne prelazi. Narodoznanstvo ima ove misli i čuvstva stalno i nedvoumno odrediti i pokazati elemente i utjecaj njihov u razvoju civilizacije kojega naroda.

III. Trgovački pomoćnik. IV. Banka. — *L. Duševna* (intelektualna) *kultura*. I. Intelektualna kultura, koja izlazi iz uvjetâ života. II. Slobodne umjetnosti. 1. Pučki učiteļ. 2. Profesor sredńih škola. 3. Liječnik. 4. Učeńak. 5. Umjetnik. 6. Kńiževnik. 7. Zakonoznanac. III. Udruge slobodnih umjetnosti. 1. Zatvorene. 2. Otvorene. — *M. Vjera*. I. Domaći kult. II. Javni kult. III. Vjerske udruge. IV. Odnošaji disidenata. — *N. Susjedstvo*. I Blizina ogńištâ. II. Daļina susjedstva. III. 1. Život sa susjedstvom. 2. Društveni auktoriteti (?). 3. „Gentleman“ (?). — *O. Udruge:* I. za opće dobro, II. za dobrotvorstvo, III. mješovite. — *P. Općina* (seoska). I. Opseg i razdioba. II. Općinsko dobro i ńezini interesi. III. Služba javne sigurnosti. IV. Daće i prisiļavańe. V. Općinari. VI. Oblasti i urednici. VII. Uprava. VIII. Nadzor. IX. 1. Demokracija. 2. Viša intervencija. — *Q. Zajednica općinâ*. I. Različite općinske zajednice (II—VIII kao pod *P*, samo IX. 1. Federacija) — *R Gradska općina* I. Grad, dijelovi mu i kotari. II. Grad prema selu (II VIII, IX. 2. kao pod *P*). IX. 1. Politička razlika između grada i sela. — *S. Kraj kao dio pokrajine*. I. Opseg i razdioba (II—IX kao pod *P*). — *T. Pokrajina*. (I—VIII kao pod *P*). IX. 1. Aristokracija. 2. Pokrajinska autonomija. 3. „Privilèges universitaires“ (?) 4. Viša intervencija. — *U. Država*. (Glavni naslovi pod rimskim brojevima I—VIII kao pod *P*). II. 1. Državna dobra. 2. Unutrašńi poslovi. 3. Spoļašńi poslovi. III. 1. Središńi sudbeni stolovi. 2. Središńe redarstvo. 3. Središńa oružana sila. IV. 1. Daće u službi, 2. u naravi, 3. u novcu. V. Državļani 1. domaći ili naseļeni: ńihova različnost. 2. Narodna reprezentacija. 3. Pisani zakon. VI. 1. Vladar. 2. Vladarevo vijeće. 3. Prvi ministar. 4. Činovnici viši i niži. VII. 1. Moral upravni, 2. politički. 3. Prijestolnica. 4. Vladarev dvor i prijestolnica. VIII. 1. Zakonska, 2. društvena jamstva. IX. Narodna nezavisnost. 2. Politički protektorat. — *V. Šireńe plemena*. I. 1. Seoba, 2. organizovana, 3. neuredna. II. 1. Navala nomadâ. 2. Poļodjelski, 3. trgovački naseļenici. III. Naseoba: 1. praznoga, 2. napučenoga zemļišta. — *X. Tuđina*. I. 1. Domorodci na polazu u tuđinu. 2. Tuđinci na polazu. II. 1. Uvađańe tuđinskih rojeva. 2. Organizovano useļavańe: a) na vrijeme, b) od vremena do vremena, c) trajno. 3. Neuredno useļavańe. III Susjedstvo s tuđim plemenima. IV. Utakmica s tudim plemenima. V. Aneksija. — *Y. Povjest plemena*. I. Povjestni izvor sadašńih socijalnih fakata. II. Što je iz istih fakata nastajalo u različnim epokama. III. Povjestne promjene plemena. IV. Prispodoba s predašńim plemenima na istome mjestu. — *Z. Vrijednost plemena*. I. Što sada vrijedi pleme u svijetu. II. Prispodoba sa sličnim 1. sadašńim, 2. prošlim faktima u stranih plemena. III. Reforme. IV. Budućnost plemena.

Ovo sve spomińem zato, da tko ne pomisli, e ja mislim, da je Tourvilleova osnova, po kojoj je ovo djelo g. Demolinsa napisano, također narodoznanstvena, pa da ga zato i spomińem u ovom našem narodoznanstvenom „*Zborniku*".

No i ako bi čovjek doista pod naslovom *Savremeni Francezi* očekivao opis Franceza fin de siècle, nema tomu u kńizi g. Demolinsa ni traga: kńiga se ńegova bavi „prostim" franceskim narodom, pa je za svakoga narodoznanca vrlo poučna.

G. je pisac razdijelio južnu i središńu Francesku na pet socijalnih pojasa (zona): pastirski, plodoprivredni (vinogradarski i u opće voćarski), maloposjednički, velikoposjednički i plemenski (u Bretańi).

Prostor nam ne dopušta, da u pojedinostima pokažemo metodu i resultate g. pisca. G. je pisac u ostalom sâm dodao djelu epilog (str. 427 i 428), u kojem su zbijeni glavni resultati. Evo ga gotovo u cijelosti:

Posļedica je opsežnosti gorskoga travnatoga pojasa (u središńoj i južnoj Franceskoj) pretežnost pastirstva. Posļedica je pastirstva — zadružnost, koju je još više pojačilo historijsko porijetlo pučanstva i izvanredno šireńe voćarskog priroda pod utjecajem južnoga zraka. Na pučanstvo, koje se više dalo na poļodjelstvo, vrlo je duboko utjecalo susjedstvo i pretežnost travnatoga gorja i voćarstva. A evo, u čem stoji jedinstvo različitoga pučanstva, opisanoga u ovom svesku: *Svako je od ńih više ili mańe uređeno na način pastirske zadruge.*

U društvenom se životu središńe i južne Franceske ovo duboko osjeća: Čovjek nije sposoban za pravilni i ustrajni rad, za pojedinačnu odluku, za djelovańe na svoju ruku; mnogo mu je zgodnije živjeti oslańajući se na zadružnu obiteļ, na prijateļe, susjede, pleme, državu. Ovakovo društveno uređeńe razvija prije tip truta nego pčele. Ono pogoduje sebičnosti, koja se lažno sakriva pod prilikom uzajamnosti i sloge. Najļepše je slavļe ovoga uređeńa to, što je u Franceskoj udomaćilo onu „politiku jasala" („politique alimentaire"), koja spletkarima dopušta da živu o budgetu i na trošak radnikâ. Tako eto Jug neopazice tura Francesku na stazu, na kojoj je već Grčka, Italija i Španija: to je staza propasti.

Mnogo ih je, koji priznaju ovo propadańe i nad ńim uzdišu; socijalna mu je znanost jedina mogla naći uzroke.

S gledišta prirodnoga, historijskoga i društvenoga podaje sjeverna Franceska različne karaktere. To će gosp. pisac razložiti u drugom svesku.

Čitajući djelo gosp. Demolinsa ne bi čovjek s početka očekivao ni ovakih resultata, a još mańe ovakovu samohvalu. Mirno, polako, bez gromkih riječi nabrajaju se, redaju se, vežu se i prosuđuju čińenice na oko najneznatnije, za koje ne mari nijedna od priznatih znanosti, premda u ńima stoji čitav narodni život, premda su sve zajedno osnov državnoga života. Čitajući u ovom djelu potanku analizu pastirskoga života u Pirenejima i Alpama, činilo mi se, da ponovno slušam pripovijedańe dalmatinskoga Hrvata ispod Promine, što sam ga slušao na nedavnom svom putovańu po Dalmaciji. I zato mi same čińenice

nisu bile posve nove. No što je — barem meni — u evropskoj kńiževnosti novo, to je ozbiļno, doista znanstveno zanimańe za pravi narodni život. Ne mogu ovdje zatajiti ńekih misli, što su se u meni rađale, kad sam odmarajući se kod jednoga mlina na Krki slušao pripovijedańe dalmatinskih seļaka o tom, kako oni danas pasu svoja stada po Bosni, kako su ih pasli za turske vlade. Ta to su — mislio sam slušajući — stvari, o kojima zavisi sav obstanak toga naroda. Pa ne samo to: od toga zavisi i državni porez, vojnička sposobnost, — sve. A tko za to zna? Koga je za to briga? U taj mi se čas pričinilo čitavo naše zanimańe za narod — malo previše poetičnim, svi naši ilustrovani člančići o narodu — s „Oesterreich in Wort und Bild“ na čelu — lakom igrarijom, svoje ruke zabavom. Pitao sam se gledajući iz bliza tê tvorce i nosioce narodne poezije i zbiļski ńihov život: Imade li smisla golo naše oduševļeńe za narodnu poeziju, kad je nismo kadri shvatiti ne poznavajući zbiļskoga života, u kojem je nikla? Kamo nas vodi suho formalno proučavańe tê poezije udešeno po staroj filologijskoj metodi i namijeńeno dvojici, trojici strukovńaka? Što vrijede naše kńižice „za narod“, prevedene kojekako iz tuđih jezika, a bez poznavańa narodnoga života? Dokle će se u zakonskim normama (na pr. u zadružnom zakonu) obazirati na rimsko, germansko i svako drugo pravo više nego na zbiļske čińenice narodnoga života? Dokle će se — napokon — smjeti trpļeti, da se briga i vlast nad više desetaka tisuća naroda povjerava ļudima, kojima ńihova ni opća, ni stručna školska naobrazba ne podaje ni općenitoga pogleda u pravi narodni život?

Da su ova pitańa — a moglo bi ih se i više nanizati — opravdana, dokazuje djelo g. Demolinsa. Zato ona samohvala i nije samohvala, već konstatovańe čińenice. Zar se je koja katedarska znanost zanimala za tisuće onih čińenica, na osnovu kojih je g. pisac sagradio vrhunac svojih resultata — sud o propadańu svoje domovine? Ta ove ruke čińenice bile su tek nesistematska prikrpina geografije.

Osim onoga vrhunca resultatâ u epilogu kńiga je g. pisca puna „socijalnih zakona“. Kako bi bila zańimļiva znanstvena aplikacija tih zakona na naše prilike! Premda nam prostor izmiče, spomenut ćemo ńeke stvari.

Na str. 24. dotiče se g. pisac i naših zadruga: „les communautés Sud-Slaves, les Zadrouga“. Ńih je — veli — također stvorilo pastirstvo, i one padaju jedna za drugom kao zgrada od karata, sve to više, *što se više širi kultura* i traži više napora. Nije trebalo — veli — pisanoga zakona, da ih razaspe. Tako je i sa zadrugama ruskim, kabylskim, sirskim, i t. d., i t. d.: to je socijalni zakon. „Ne hasni sańati o ńihovu uskrsnuću“ (str. 25.). Koliko do sada znam o toj stvari, ne bih svega ovoga potpisao. Sâm g. Demolins veli: „Code civil, nalažući jednaku diobu, otešćao je stari obiteļski opstanak; no on sâm nije odgovoran za rasap“ (s. 24). To vjerujem. No da g. Demolins zna, što je učinio naš zadružni zakon, a osobito upravna provedba, morao bi ga — ako ništa drugo — uzeti kao faktor u onom pretincu, u kojem je *„šireńe kulture“*. U ostalom je g. pisac i sâm spomenuo primjerâ, gdje je Code civil izravno rastepao zadrugu. A koliko je u nas primjerâ, kako je „šireńe

kulture“ odvuklo ļudo iz zadruge u grad, gdje su na trošak zadruge ostavili meso, a donijeli u zadrugu kosti i posve po zakonu prije rastepli zadrugu, nego im je ona tê kosti proklela! O drugim upravo tragedijama, kojih su puna naša sela, i ne govorim.

Zanimļive su ćińenice o pastirskim iseļenicima: za što su sposobni i što postaju, kad ostave svoje pastirstvo. Ne znam, misli li tko na naše ovake jadnike. Što se tiče poļodjelskih useļenika u našu domovinu, g. bi nam Demolins znao kazati, kolika je to za nas pogibao (str. 37): veća od svih tuđinskih trgovaca. Jednako je zanimļivo perijodičko iseļivańe (s. 50). Znam, kako naši Zagorci idu u „krajinu“ na žetvu i dovoze kući žita i — smrt: umiru iza povratka; kažu mi, da se — nagladovavši se kod kuće — prenajedu. Ne znam; no pojava je to onamo poznata i žalosna, — no u nas se ne pazi na ńu.

Druga se kńiga ovoga djela (str. 75—199) bavi voćarskim tipom naroda. Razdijeļena je na 1. kraj kestena i oraha, 2. masline, 3. trsa, 4. mješovitoga priroda. Sve je ovo zanimļivo, no ne možemo se kod svega zaustavļati. Premda držimo, da je dovađańe u svezu kńiževnoga rada Rabelaisova, P.-L. Courierova i Balzacova s ńihovim porijetlom iz vinorodnih krajeva (s. 145) pońešto jednostrano, ipak za naše prilike ne bi bilo bez interesa pitańe: Je li samo slučaj, što je vođa našega preporoda bio hrvatski zagorac Gaj? Je li i to samo slučaj, što je i Matija Gubec bio hrvatski zagorski seļak? Nije li štogod istine u tvrdńi g. Demolinsa: da je utjecaj trsa najkarakterističniji i najrašireniji u javnom životu, da je vinska loza glavni faktor jednakostnih i demokratskih tendencija (str. 141)? Zašto je baš prigorski Zagreb danas središte hrvatstva? Je li slučaj, što su se svi gotovo narodni naši ideali rodili u glavama naših zagoraca i prigoraca? Nije li štogod istine u tvrdńi: da vinska loza razvija iseļivańe samo prema gradskomu životu?

Možda i jest — ńešto. Metoda g. pisca polazi od *mjesta;* mjesto određuje *rad*, a od rada zavisi *vlasništvo* i *obiteļ*. Koliko ovo i jest stalan osnov, zemļak se g. Demolinsa, g. Fouillée, ne bi s ovim potpuno složio, pače bi tko pomislio, da su ova dvojica antipodi. No ja ne bih rekao. Ako g. Demolins govoreći o socijalnom značeńu dolinâ (str. 208 i daļe) i ravnicâ (265 i daļe) na osnovu toga značeńa tumači historijske ćińenice, — to još nije historijski materijalizam. I historijosofija, kao i filosofija, ima svoju kao metafiziku, — a u ńu g. Demolins ne dira, dok je Fouilléeva apsolutnost čovječjega duha, koji slavi slavļe nad zemļom i okolinom, samo općenita i zvuči više metafizički. Mnogobrojni u ostalom socijalni zakoni, što ih postavļa g. Demolins, vladaju i kod nas, i to im je najpouzdanija sankcija. Meni je n. pr. sada posve jasno, zašto je hrvatsko Zagorje posijano plemstvom, zašto je Prigorje (oko Križevaca) puno plemića seļakâ, dok ćeš u čitavoj ravnoj Posavini prebrojiti plemiće na prste. Socijalni je na ime zakon, da se u prigorskim dolinama ne može razviti veliki posjed, koji bi sve progutao i potlačio, dok je to redovito u nepreglednim ravnicama (str. 265 i dr.). Upravo je za čudo, kako su jednolične društvene pojave na jednakom zemļištu u Franceskoj i u nas: do sitnica se

gdješto podudaraju. Dakako da se g. pisac osvrće i na historijsko porijetlo pučanstva, koje je bilo uzrok drugačijemu razvoju. Mislio sam čitajući to na našu turopoljsku općinu. Vrlo je zanimljiv historijski osvrt na velike posjednike galsko-rimske, visigotske i burgundske, crkvene (samostane), pa gradske.

Ni u kratko ne možemo iscrpsti pete kńige ovoga djela, koja se bavi bretonskim pučanstvom na granitnim ravnicama. Mnogo sjeća na našu Dalmaciju. Nijemci se ńeki zgražaju, što naš narod gdješto živi u jednoj sobi sa svojom životińom, što nema postele i t. d. A isto tako živi i franceski Bretonac (s. 405). Bretonsko plemensko uređeńe nije nam pravo jasno, no čini nam se, da je barem u ńečem slično crnogorskomu. To plemensko uređeńe umire, a Bretonac prepušten sam sebi trpi i propada (s. 426).

Jedno bismo još htjeli spomenuti. G. pisac govori na više mjesta o tom, kako bi se podiglo polodjelstvo. Toga — veli — ne može učiniti selak, jer ne zna i jer nema čim. To je zadaća inteligencije, koju g. pisac odvraća od parasitskih zanimańa.

Sve, dakako, u lijepoj ovoj kńizi, ne zanima j e d n a k o narodoznanca, a i ne zanima s a m o ńega. Iz ńe se vidi, kako je ne samo sadašńost, nego i prošlost narodna nejasna bez poznavańa pravoga života narodnoga. Već sam spomenuo naše pońešto prepoetičko i preteoretičko zanimańe za narodnu poeziju i običaje. A isto vrijedi i za naš previše diplomatski i politički pogled na našu narodnu prošlost. Zaboravlamo ńekako, da je povjest n a r o d a vrednija i poučnija od povjesti k r a l o v a.

Dr. Čeněk Zíbrt: **Kulturní historie.** *Její vznik, rozvoj, a posavadní literaturu cizí i českou popisuje* — —. V Praze. 1892. lex 122. (Kulturna historija. Ńezinu klicu, razvoj i dosadašńu kńiževnost tuđu i češku opisuje — —.)

Tek nam se sada daje zgoda, da spomenemo, bilo i u kratko, barem ńeka znatnija od brojnih[1] kulturno-historijskih djela češkoga učeńaka, docenta kulturne historije i urednika poznatoga nam „*Českoga Lida*“.

[1] Osim djelâ, što ih posebice dale spomińemo, napisao je dr. Zíbrt (osim mnogobrojnih prinosa u „*Čes. Lidu*“ i u dr. izdańima) do g. 1895: „Dějiny hry šachové v Čechách“ (Povjest šahovske igre), 1888. — „Staročeské výroční obyčeje, povery, slavnosti a zábavy prostonárodní“ (Staroč. godišńi ob., vjerovańa, svečanosti i zab. prostonar.), 1889. — „Myslivecké pověry a čáry za starých časů v Čechách“ (Lovačka vjerovańa i čarańa u staro vrijeme u Češ.) 1889. — „Z her a zábav staročeských“ (Iz igara i zabava staroč.) 1889. — „Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechů“ (Pristojne navade i društvena urednost kod jela i pića po raz. st. Č.), 1890. — „Listy z českých dějin kulturních“ (Listovi iz č. kult. povjesti), 1891. — „Kuchařstwij“ (po staročeškom izdańu), 1892 — „Chození s klibnou [s koněm] v době vánoční a masopustní (Hodańe s „klibnom“, kobilom, o Božiću i pokladama), 1893. — „Z dějin piva a pivovařství v zemích českých“, 1893. — „Vynašení smrti a jeho výklady“ (Iznašańe smrti i tumač mu), 1893. — „Daniel Fetter, Islandia“ (po izd. g. 1673.), 1894. — „Staročeské sbírky pohádek [hádanek]“ (St.-češ. zb. zagonetaka), 1894. — „Bohabojní a svatí cechové, t. j. ze všech cechův vybraní bohabojní muži“ (po izd. g. 1630.), 1894. — „J. Volného [† 1745.] Písně kratochwilné“, 1894. — „Zobrazovaní Trojice skupinou tří hlav za středověku i v lidovém umění nynějším“ (Predočivańe Trojstva skupinom triju glava u sredńem vijeku i u današńoj nar. umjetnosti). g.? — „Pověra o délce Kristově“ (Vjerovańe o Kristovoj dulini), god. 1894.

Zíbrtova „kulturna historija" nije bila određena za javnost: to su bile domaće, pripravne bilješke piščeve, pa ih je tek po nagovoru prijatelâ izdao (kaže u predgovoru), — i tim dobro poslužio češkoj kńizi. Sâm naslov kaže, što je u djelu. „Kulturnoj" historiji nalazi pisac klicu u „filosofijskom" XVIII. stoleću, koje je rodilo i ime „filosofije povjesti", historijosofije, premda je sama filosofija povjesti starija od svoga imena (str. 10, po Karêevu i Bernheimu). Tu se spomińu imena Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Herder, pa ńemački filosofijski trojci: Fichte, Schelling, Hegel i drugi — idealisti, pa Condorcet, Comte, Buckle i dr. — positivisti, ili, kako kaže g. pisac: pristaše smjera socijalno-prirodnoga. Dale je legija imena, više ili mańe poznatih.

Prvi je upotrebio ime „kulturne" historije Joh. Chr. Adelung u djelu: „Versuch einer Geschichte der Kultur des menschlichen Geschlechtes", 1782. Francezi se služe imenom „civilisation". Pisac podaje kratak nacrt Guizotove povjesti civilizacije u Evropi: „Histoire de la civilisation en Europe depuis la chute de l'empire romain jusqu'à la révolution française", koja je izišla prvi puta g. 1828., a u češ. prijevodu Palackoga g. 1851.

Više se je zabavio g. pisac pitańem o opravdanosti „kulturne historije" kao posebne znanosti (osb. od str. 50 i dale). Jedni ńezini protivnici tvrde, da kulturne historije nema i ne može biti, jer joj je građa bezbroj sitnica, koje se ne mogu složiti u lijepu cjelinu; drugi vele, da je zato ne može biti, jer nema građe, kad već sve ima svoju „historiju": piše se historija kńiževnosti, historija umjetnosti, prava, crkve, filosofije, matematike, astronomije, kemije, medicine i t. d. i t. d., — što dakle ostaje „kulturnoj" historiji? G. pisac dakako pobija i jedno i drugo mišlеńe, pa definuje kulturnu historiju ovako (str. 58): „*kulturna historija* crta povjest kulture („*kulturní historie* líčí dějiny kultury . . ."): s primjerenim obzirom na djelovańe prirode tumači klicu, razvoj, a zajedno i uzajmični dodir i svezu svih duševnih i tvarnih pojava društvenoga života — osim klice i pragmatičkoga razjašńivańa razvoja društvenih cjelina, koje se uređuju u države, čim se bavi *politička historija*". Potanka joj se metoda ne da odrediti (str. 60), no svakako je prvi, znatni i nužni zahtjev, da joj metoda bude *uporedna* (komparativna, str. 63). Kńizi je dodan kratki no dragocjeni prijegled kulturnohistorijske kńiževnosti svjetske, osobito slovjenske (str. 68—102), a posebice češke (s. 105—122).

Ova mala, ali bogata kńižica tako je jasno napisana, da bez velikoga umora provede čovjeka kroz šumu imenâ i mislî od dva puna stoleća do prilično jasnoga pojma moderne kulturne historije.

Prigovorâ protiv kulturne historije bit će i dale, a davat će im povoda — kao i dosada — kojekaki opisi staroga oruđa, lonaca, oružja, odijela i kojekakih kurijoziteta — bez naučne metode i svrhe (sr. str. 42—43). No ti prigovori, hoće li da budu pravedni, ne bi smjeli udarati na kulturnu historiju u opće, već na pojedince, koji u sveopćoj hiperprodukciji kńiga misle, da sličnim opisima obogaćuju

kulturnu historiju. Uza sve te pogreške pojedinaca kulturnoj je historiji zajamčeno stalno mjesto među naukama.

G. je Zibrt i **djelom** pokazao, kako shvata kulturnu historiju. Nabrojili smo pod potezom ńeka ńegova djela, po kojima je jasno, kako g. pisac kulturnu historiju činom obrađuje. Daļe ćemo kazati dvije, tri riječi više o znatnijim ńegovim djelima, koja se bave bud duševnim, bud tvarnim društvenim pojavama češkoga naroda u prošlosti i sadašńosti.

Dr. Čeněk Zíbrt: **Dějiny kroje v zemích českých** od dob nejstarších až po války husitské. S 235 obrazy. V Praze. F. Šimáček. 1892. lex. 457. (444—457 stvarni popis). (*Povjest nošńe u zemļama češkim od najstarijih vremena do husitskih ratova.* S 235 slika.) Cijena 4.60 for.

Ovo je I. dio djela: „*Dějiny kroje v zemích českých*". II. je dio (od početka XV. stoļeća do bjelogorske bitke [1620]) napisao *Dr. Zikmund Winter*, 1893. 670 str., cijena 7.20 for.

Ogledavši se na starija nekritična djela o nošńi[1] kaže (str. 2), da je napokon nastao obrat. „Kad se je na poļu znanstvenoga rada uz dosadašńu radnicu, političku povjest, prijavila za primjerenu sebi zadaću mlada joj družica, kulturna povjest, jasno je bilo, da povjest nošńe, pisana ozbiļno i po naučnoj metodi, nije štivo o ńekadašńim, gdjekomu sada možda smiješnim modama, — samo da vrijeme prođe, da nije samo za praktičku potrebu kao pomagalo tvornim umjetnostima, već da je uz ostalo bitni prinos povjesti obrazovanosti i prosvjete. Povjestničari nošńe bili su već svjestni, da nošńa kojega naroda u određeno doba nije nastala igrom slučaja, da se u ńoj odrazuje prevladni ‚duh vremena', da i nehotice ima na sebi očite znakove općih kulturnih prilika kojega vremena'. „Povjest nošńe . . . svjestna, da nije dosta opisivati nošńu na stari način, već . . . da treba na zgodnom mjestu postaviti prijegledne kulturno-historijske biļeške, koje razjašńuju i dokazuju suglasje nošńe s općim kulturnim prilikama, biļeške, koje ne bi prestajale kod gologa nabrajańa fakata, — sigurno se razlikuje od kńiga prije opisanih" . . . (str. 3).

---

[1] Ispisat ćemo ńeka: *Aman Jodocus:* Gynaeceum sive Theatrum mulierum, in quo praecipuarum . . . nationum foemineos habitus videre est, Francofurdi, 1586 — *Bertelli Ferd.:* Omnium fere gentium habitus nunquam antehac editi Viennae, 1563. — *Boissard J.:* Habitus variarum orbis gentium. 1581. — de *Bruyn Abraham:* Omnium paene Europae, Asiae, Aphricae atque Americae gentium habitus, Coloniae 1577. (1581, 1584, 1610). — *(Isti):* Imperii ac sacerdotii ornatus, diversarum item gentium peculiaris vestitus, Coloniae 1578 i 1592. — *Fabri Alex.:* Diversarum nationum ornatus cum suis iconibus, Patavii 1592. — *Hollar Wenceslaus Bohemus:* Theatrum mulierum sive varietas atque differentia habituum foeminei sexus diversarum Europae nationum hodierno tempore vulgo in usu, Londini 1643. i 1644 (pod naslovom: Aula Veneris etc.). — *Rutz Caspar:* Habitus variarum orbis gentium, 1581. — *(Isti):* Sacri Romani imperii ornatus, item Germanorum diversarumque gentium peculiares habitus. Quibus accedunt ecclesiasticorum habitus varii, 1588. — *Vecellio Ces.:* Habiti antichi e moderni di tutto il mondo, Venetia, 1590 i 1598. — *Weigel Hans:* Habitus praecipuorum populorum . . . Trachtenbuch, darin fast allerley und der fürnembsten Nationen . . . Kleidungen . . . abgerissen sein. Nürnberg, 1577. — Pisac u svem nabraja 87 djelâ.

Djelo je razdijeļeno na pet kńiga. Prva: *Od najdavnijih vremena do polov. XIII. stoļ.* I. Pravijek, pradavno doba. 1. Arheologijske vijesti. 2. Svjedočanstva jezikoznanstvena. II. Biļeška o sličnosti staročeške nošńe s nošńom ostalih Slovjena. III. Uzajamni utjecaj slovjenske i zapadno-evropske nošńe. IV. Vijest Arapa Al-Bekrija po Ibrahimu Ibn Jakubu o Česima X. stoļeća. V. Općenita biļeška o nošńi, o kojoj je govor u prvoj kńizi. Daļe VI—XIV. poglavļe govori o muškoj nošńi, a novih šest o ženskoj. Druga: *Viteška nošńa u češ. zemļama u XIII. i XIV. stoļ.* (osam poglavļa.) Treća: *Od druge polov. XIII. stoļ. do dolaska kraļevića Karla i žene mu Blanke.* I. Utjecaj odijela i običaja viteških. II. Značeńe boje kod nošńe. III. Uzajamni utjecaj nošńe češke i zapadno-evropske. IV. Razlika među domaćom narodnom nošńom i nošńom po modi zapadno-evropskoj. V. O tvarima, od kojih se nošńa pravila. Daļe do pogl. XIV. o muškoj nošńi, XV. o židovskoj, pa o nošńi ženskoj, napokon o sveopćem tuđem utjecaju u nošńi. Četvrta: *Od dolaska Karla IV. s Blankom do husitskih ratova.* I. kao III. u trećoj kńizi, pa nošńa muška i ženska i: krunidbeno ruho kraļeva i kraļica čeških. Peta: *Crkveno ruho u češ. zemļama do početka XV. stoļ.* - Ļetopisi, oporuke, propovjedi, razne biļeške, starija tuđa djela o nošńi, — to je sve podalo građu za ovo djelo. Djelo je ukrašeno slikama, koje su skinute s miniaturâ, novaca, pečata, nadgrobnikâ i raznih starina.

Pisac je radio ovo djelo šest godina. Nije ni čudo. Svatko se mora diviti marļivosti i ustrajnosti g. pisca, a ja joj se divim i klańam. No hoću li biti posve iskren, moram kazati i to, — čim ja nestrukovńak, koji se sličnim studijem nisam ni bavio, a kamo li što uradio, ne ću djelu g. pisca oduzeti ništa od ńegove vrijednosti, — da mene ovo djelo nije zadovoļilo. Ja sam se poveselio onim redcima, koje sam malo prije spomenuo o vrijednosti povjesti nošńe, — pa sam možda previše očekivao. Kao nestrukovńaku dopušteno mi je izreći barem svoj dojam, a to je, da je ovo djelo velikim dijelom prebogata građa, mańe povjest, evolucija nošńe. Mene je po svoj prilici previše zanijela ona metoda, koja voli iz mańega broja čińenica izvoditi znanstvene zakone (kako to čini n. pr. g. Demolins u spomenutom djelu), nego da uz ogromnu erudiciju podlegne pod gomilom građe (cf. Demolins, ib. str. 449).

Mańe me je smetalo, što sam uza sve naglašivańe uporedne metode jedva tek na dva, tri mjesta našao spomena o našim stvarima: mi malo što u tom imamo obrađeno. Inače je g. pisac — ako je riječ na mjestu — upravo ambicijozan, da mu biblijografija bude potpuna. I to je metoda.

Drugi dio „*Povjesti nošńe u zemļama češkim*", što ga je napisao *Dr. Z. Winter,* „jest i nije nastavak Zíbrtova djela", — veli sam pisac toga II. dijela (na prvoj str. predgovora): što se tiče doba, oba se dijela popuńuju, no kako nijesu pisana po jednoj osnovi, razlikuju se svakako (ib.). I opet ću kazati samo svoj nestrukovńački dojam, reknem li, da dr. Winter piše lakše, bujnije, — no ne ću tim reći i to, da je ńegov dio samo s toga za 200 str. veći.

Drugi ovaj dio razdijeļen je ovako. *Uvod* (9—26). ***Nošńa i odijelo XV. stoļeća.*** I. Prijegledni dio. 1. Obiļežje prijelaznoga doba. 2. Doba husitska. 3. Reakcija do konca XV. stoļ. 4. Narodna nošńa. II. Posebni dio. 1. Ženska glava. 2. Od kojih se tvari pravilo u XV. stoļ. odijelo. 3. Ženska sukńa i kaput (kabát). 4. Muška glava. 5. Muška sukńa i kaput. 6. Plašti i kožusi za oba spola. 7. Hlače i obuća. 8. Rubļe i sitnija odjeća. 9. Sitne stvari i draguļi. — ***Nošńa različnih staleža.*** Odijelo kraļevsko, svećeničko, akademičko, cehovsko. ***Oružje.*** Obranbeno oružje. Navalno oružje. Odijelo udovičko i pokajno (žalostničko). Odijelo sirotińsko, dječje, krabuļsko, lakrdijaško. Odijelo prezrenih ļudi (židovi, krvnici, stražari, lake žene). Odijelo za ukop. ***Nošńa XVI. stoļeća.*** 1. Konac sredovječne nošńe. Nova moda do polov. XVI. stoļ. 3. Romanske mode u Češkoj. 4. Narodna nošńa. 5. Boje i tvari za odjeću. (Daļe kao u XV. stoļ.).

Ne bi trebalo gotovo ni spomińati, da će svatko, tko će se baviti proučavańem i naše narodne nošńe, naći u ovim djelima i obilne upute i tumača.

Dr. Čeněk Zíbrt: **Jak se kdy v Čechách tancovalo.** ***Dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec.*** (Kako se je kada u Češkoj igralo [plesalo]. Povjest plesa u Češ., Mor., Sles. i Slovačkoj od najdavnijih vremena do novoga doba s osobitim obzirom na povjest plesa u opće.) Sa 136 slika. Prag, 1895. F. Šimáček. lex. IX. 391. XXIV.

U ovom je djelu g. pisac pońešto odstupio od načina, na koji su izdana i napisana predašńa ńegova djela: oprema je moderna (n. pr. slika na naslovnom listu, moderni umjetnički inicijali u kńizi i dr.), učene biļeške i literatura postavļena je na kraj kńizi kao dodatak, način je pisańa — barem na početku — ńešto lakši. Sve je to učinio g. pisac s toga, što ovo djelo ima biļeg zabavni (str. VIII). „Bez gromovitoga uvoda“ (str. 2) prelazi g. pisac odmah na stsl. *plęsati* i Ulfilin († 381) „plinsjan“: Goti su već u IV. stoļ. naučili od Slovjena plesati i primili od ńih tu riječ.

Nedostaje nam prostora, da ispišemo sadržaj i razdiobu djela. No moramo priznati, da smo upravo iznenadeni. Očekivali smo barem ńešto, glavnu, jasnu, znanstveno rasvijetļenu sliku čeških narodnih igara, a mjesto toga daje nam g. pisac u 10. poglavļu IV. kńige (str. 349—378) goli abecedni popis nazivâ čeških narodnih igara (plesova) s naznakom kńigâ i kńižica, gdje su izdane i opisane. Nema sumńe, da su i neznatne starinske biļeške ne samo svagda zanimļive, već i za proučavańe vrijedne, no zato u povjest igara ne spada preštampavańe čitavih stranica, pače čitavih djela (n. pr. str. 114 do 149) starih moralista. A toga je djelo puno, a ponajviše se sve to stavļa prosto u tekst bez tumača, bez „primjerenoga svagda zaleđa kulturno-historijskih prilika“, kako to g. pisac u predgovoru obećaje. Moje mnijeńe nije ni to, da „tanac sv. Vida“, „tanac smrti“, „sunčani tanac“, pa ni „đavolski tanac“ i dr. slične stvari — spadaju u „povjest tanca“ samo s toga, što se zovu „tanac“, pa ako i jesu

ńekakav tanac. Jednako ne ŕazumijemo, zašto je u djelu preštampan spis Tobijaša Mouřenína (od god. 1594.) o ličilu za lice str. (151 – 160). Zar samo s toga, što ga ni „Jungmann, ni Jireček, ni drugi koji literarni historik ne spomińu u popisu Mouřeninovih djela, ni u opće u prijegledu kńigâ i pisaca staročeških" (str. 150)? Odijelo, dragulji i t. d. spada upravo tako — ako ne više — k plesu, pa bi govor o svem tom bio jednako opravdan u povjesti plesa. Da pustimo s vida sve ovo i druge nedostatke, p o v j e s t plesa u Č e š k o j morala bi nas po samoj teoriji g. pisca (sr. ńegovu Kult. hist., str. 59) dovesti do d a n a š ń i h nar. plesova u Češkoj. Ta zašto je inače tako zgodno primio i spomenuo Masarykovo mišļeńe, da „historik mora život proučavati ne samo historijski, nego i s t a t i s t i č k i", zašto je sâm napisao: „Kulturni historik dakle mora, hoteći ocrtati historijski razvoj kulture kojega naroda, prije svega biti sebi svjestan sadašńega, konkretnoga stańa te kulture, a da uzmogne znati, proučavajući minule vjekove, čemu za pravo piše historijski razvoj i napredak"?

O stvarnom historijskom dijelu ne mogu kao neznalica u tim stvarima ništa reći, osim to, da se marļivosti i ustrajnosti gosp. pisca divim i klańam. Čudno mi se samo čini, da bi „lučec" imao biti p o s e b n o sviralo (str. 26), dok je u nas *lučec* samo p o s e b a n k o m a d, nuždan za sviraće na guslama. Iz latinskih izvora (koji su služili g. piscu) ne izlazi jasno, da bi „lučec" morao biti posebno sviralo. Paće, ako je „lučec" današńi „kolovratec" („verkl") (kako razlaže g. pisac), ne pristaju mu riječi izvora: „lyra t a c t a resonat." Do ovoga je sada g. pisac došao tako, što je našao latinsko „super lyras" prevedeno: „nad strojem lučcovým," a poslije svuda „lyra" prevodi „lučec": „lyra tacta resonat dulcedine mira" — „lučec zazníval divnou sladkostí." U ostalom bi rasprava o sviralima (i glazbi) spadala u povjest plesa samo onda, kad bi se o plesu raspravļalo — kako se i mora — u svezi s glazbom. No u djelu g. Zíbrta ne nalazimo na žalost tomu traga. Odgovor: da je to posao strukovńaka — glazbenika, — ne bi bio dovoļan. Kad bi g. pisac po kojekakovim starinarskim sitnicama (koliko su n. pr. svirači dobivali plaće) bilo što sudio o napretku i razvoju plesa, — razumjeli bismo ga; no bez toga spadaju takove bilješke u socijologijsku povjestnu studiju o životu nadničarâ ili umjetnikâ.

Dr. Čeněk Zíbrt: **Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku.** (Popis vjerovańa i običaja poganskih iz VIII. stoļ.) Indiculus superstitionum et paganiarum. Jeho význam pro všeobecnou kulturní historii i pro studium kulturních přežitků v nynějším lidovém podání se zvláštním zřetelem k české lidovědě objasňuje — —. (Ńegovo znamenovańe za sveopći historijski razvoj i napredak kulturnih preživjelosti u sadašńem narodnom vjerovańu razjašńuje — . V Praze. 1894. m. 4°. 176. (Rozpravy české akademie etc., ročník III., třída I., číslo 2).

U uvodu (str. 4 — 9) govori g. pisac o utjecaju kršćanstva na narodni život i o borbi ńegovoj s poganskim vjerovańima i običajima. Posebni su izvor za povjest tê borbe t. zv. „poenitentiali" t. j. crkvena pravila, po kojima su ispovjednici određivali pokornicima pokoru. Uz ove penitencijale osobito je znatan popis pod naslovom „Indiculus su-

perstitionum et paganiarum", rukopis vatikanske kńižnice po svoj prilici iz vremena Karla Velikoga. Mnogo je o ńem pisano. No gosp. će pisac progovoriti o ńem „na širem osnovu" (str. 8): poslužit će se u tumačeńu vijestima o sadašńoj, primitivnoj kulturi necivilizovanih plemena, pa kasnijim vijestima ne samo zapadnoevropskim, v e ć i s l o v j e n s k i m, pa će to onda porediti s narodnim pripovijetkama i običajima, osobito opet slovjenskim, — kojih tuđi proučavaoci indikula nisu poznali, jer ne poznaju jezika. Sam od sebe će iz svega ovoga izaći fakat, da je narodna predaja još puna preživjelosti iz predkršćanskoga doba (str. 9).[1]

Da razjasni nejasne i do sada neprotumačene riječi u ovom popisu („dadsisas", „spurcalibus", „nimidas" i dr.), za tim nije gosp. pisac ni išao, no zato je obilno rasvijetlio mnoge ove napise. Tako se pod 1. i 2. napisom razumijeva probadańe i spaļivańe vukodlaka; „casulae" su i „fanae (!)" poganski hramovi; „phylacteria" i „ligaturae" (10. napis) su amuleti, talismani; 11. napis razumijeva obrede, kao što je naša d o d o l a i p r p o r u š a (novogrč.: περπερίνα, περπερούνα, περπεριτζα, u Bugara „peperuga", „peperudo", rum.: pepeluda" i slič.); „sternutationes" je kihańe; pod napis 17. broji gosp. pisac i naš b a d ń a k; pod 20. nap. razumijeva se praznovańe č e t v r t k a; kod 21. spomińe (po Jagiću) stihove iz Menčetića (St. pisci hrv., II. 336): „. . . mjesec, kad ga ije vukodlak"; 29. napis zabrańuje pravļeńe udâ od drva za prikaz boštvu (a to za to, da bolestno udo ozdravi), kako su to n. pr. Grci činili: 30. napis razumijeva vjerovańe, po kojem vještice jedu mjesec, a mogu ļudima i srce pojesti.

Sve ovo potvrđuje g. pisac pisanim spomenicima (penitencijalima, sinodskim i koncilskim zabranama i t. d.) i narodnom predajom svih naroda. Literatura, što ju je g. pisac upotrebio, tolika je i tako bogata, da bi se ovo djelo moglo s pravom nazvati: „*Psihička etnologija evropska u glavnim crtama*", pa je s toga upravo šteta, što nije svedena u sistem, već privezana uz — vrijedni inače spomenik — nesistematski Indiculus. S ovim djelom u ruci može osobito

[1] Trideset napisa u indikulu glasi: 1. De sacrilegio ad sepulchra mortuorum. 2. De sacrilegio super defunctos i. e. d a d s i s a s. 3. De s p u r c a l i b u s in Februario. 4. De casulis i. e. fanis. 5. De sacrilegis per ecclesias. 6. De sacris silvarum, quae n i m i d a s vocant. 7. De his, quae faciunt super petras. 8. De sacris Mercurii vel Jovis. 9. De sacrificio, quod fit alicui sanctorum. 10. De phylacteriis et ligaturis. 11. De fontibus sacrificiorum. 12. De incantationibus. 13. De auguriis vel avium vel equorum vel bovum stercora vel sternutationes. 14. De divinis et sortilegis. 15. De igne fricato de ligno i. e. nodfyr. 16. De cerebro animalium. 17. De observatione pagana in foco vel in inchoatione rei alicuius 18. De incertis locis, quae colunt pro sanctis. 19. De petendo, quod boni vocant sanctae Mariae. 20. De feriis, quae faciunt Jovi vel Mercurio. 21. De lunae defectione, quod dicunt „vince luna". 22. De tempestatibus vel cocleis. 23. De sulcis circa villas. 24. De pagano cursu, quem yrias nominant, scis(s)is pannis vel calciamentis. 25 De eo, quod sibi sanctos fingunt quosdam mortuos. 26. De simulacro de consparsa farina. 27. De simulacris de pannis factis. 28. De simulacro, quod per campos portant. 29. De ligneis pedibus et manibus pagano ritu. 30. De eo, quod credunt, quia feminae lunam comende(n)t, (*trebu čitati:* comedant), quod possint corda hominum tollere iuxta paganos.

slovjenski „folklorista“ slobodno i sigurno zaploviti širokim morem narodnih slovjenskih predaja, vjerovańa i običaja, — no bez ńega — teško.

Dr Č. Zíbrt: **Skřítek v lidovém podání staro-českém.** Prag. 1891. v. 8° 44. (Knihovna „Českého Lidu“. I.)

U ovoj je kńižici popunio g. pisac ono, što je o „skřítku“ napisao u „Staročeškim godišńim običajima“. „Skřítek“ (Česi ga zovu još: „škřítek“, „diblík“, „šotek“, „hospodáříček“, kasnije — što je tuđi i umjetni privjesak — „špiritus“, „špirek“, „lucek“) — to je naš „krstnik“ („karsnik“), „skrstnik“ (gl. „Zbornik“, I. 225, III. 267). Posebni se dio kńižice (str. 22—35) bavi „skřítkom“ u vlasima (kosi), kad ga zovu (Česi i Poļaci): „koltun“: kad se vlasi spletu i zagade (dakako od nečistoće), — to čini „skřítek“, „koltun“. Nijemci su to zvali „Mahrlocken“, „Mahrenflechten“, a čini to ńeki stvor kao naša mora. Zovu to i „Schrätzel“, „Schrätzlingszöpfe“, — a ta su imena u svezi sa „skřítkom“ (str. 23). Zovu to i „Judenform“, „Wichselzopf“, „Wichtelzopf“. Sležani zovu „skřítka“ — „vylkodłak“.

Sve je ovo, osobito kad pomislimo i na naša vjerovańa, — još vrlo tamno. U nas n. pr. na sjeverozapadu općenito vjeruju, da vile końima grivu pletu, i ti su końi viloviti. Za „vukodlaka“ se još ne zna, zašto je „vuk“ i „dlak“. Ne će li ovaj „skřítek“, a sleski „vylkodłak“ u vlasima (dlaci) štogod razjasniti? —

Národopisný Sborník českoslovanský. II. i III. (gl. „*Zbornik*“. II., 492). *J. Polívka*: O uporednom proučavańu narodne predaje. II. 1—49. Ovo je teorijska studija o različnim smjerovima ili školama u tumačeńu sličnosti narodnih pripovijedaka. O ovoj je stvari bilo u „*Zborniku*“ već govora (gl. „*Zb.*“ I. 323 i 342). Od pristaša triju glavnih škola ili smjerova: mitologijskoga (Max Müller, Gubernatis, Grimm, Afanasjev, Krek, u nas Nodilo), migracijozno-indijskoga ili literarno-historijskoga (Benfey i dr.: A. N. Veselovskij; Dragomanov, gl. osobito izvještaj o ńegovoj raspravi u „*Zb.*“ II. 480—488) i antropologijskoga (Lang i dr.; Volkov, gl. „*Zb.*“ I. 333—334; Krzywicki, gl. „*Zb.*“ I. 362, II. 501) donio je „*Zbornik*“ većih ili mańih iscrpivih izvještaja i biļežaka (o mitologijskom gl. „*Zb.*“ I. 361: „dokaz“, da Napoleona nikada nije ni bilo), pa nije potrebno, da to ponavļamo: iz Dragomanovļeva i Volkovļeva raspravļańa jasno se vidi razlika među metodama. G. Polívka u ovoj raspravi — ustvrdivši na početku, da će proučavańe narodnih predaja uvijek ostati i da može ostati samo grana filologijskih znanosti, ili boļe: literarne historije — pokazuje najprije na ńekoliko primjera sličnost predaja raznih naroda, a onda ocjeńuje glavne one tri škole služeći se u pobijańu mitologijske i antropologijske (Andrew Lang: Myth, ritual and religion, 1887; franc. prijevod od Léona Marilliera: Mythes, cultes et religion, 1896) škole osobito djelima Em. Cosquina (Contes populaires de Lorraine, Les contes populaires et leur origine). Više se je zabavio djelom Josefa Bédiera: Les fabliaux, Etudes de littérature populaire et d'histoire littéraire du moyen âge (1893,[1] 1895,[2] str. XXVII. 485), u kojem taj učeńak vojuje protiv indijske teorije, a za pitańe o samom izvoru pripovijedaka kaže, da se ne dâ riješiti, da je uzaludno, suvišno. Koja je metoda najboļa, da se dođe

do što povoljnijega uspjeha, što ga traži migracijozna škola, to je — po mnijeńu g. pisca — najbolje pokazao finski učeńak Kaarle Krohn u djelima: „Medvjed (vuk) i lisica" (ńem. prijevod O. Hackmana u: Journal de la Société Fino-Ougrienne, VI.) i: „Čovjek i lisica". Po toj metodi treba varijante pratiti zemljopisnim putem, a koliko se radi o kńiževnim izvorima, putem historijskim. Tako je, kako smo vidjeli, radio i Dragomanov. „Odlučno stojimo na stajalištu migracijozne teorije, ali ne ćemo ni teoriji mitologijskoj, ni antropologijskoj poricati svake opravdanosti", zakljućuje g. pisac (str. 44), pak još: „. . . Samo će ta hipoteza, koja na osnovu potankoga proučavaya pokazuje, da se građa (látky, t. j. motivi pripovjedaka) slaže jedan put za uvijek, a onda se širi i nasljeđuje dalje, — samo će ona dovesti do pouzdanih resultata. Na ostale se hipoteze . . . može osvrtati tek u drugom redu, kad migracijozna hipoteza ne uzmogne kojega pitańa riješiti svojim pomagalima" (str. 49). — Ja ću se za sada samo na jedno osvrnuti. G. je pisac dirnuo i pitańe: Zašto je baš Indija tako bogata motivima za pripovijetke, pa onda: koliko danas seoski narod sudjeluje u stvarańu pripovijedaka. Kaže n. pr. (str. 43): „Seoskim pripovjedačima ni na naum ne pada, da izmišljaju pripovijetke". Ove riječi — a i ostalo, što o tom kaže i spomińe g. pisac — pokazuje, kako se malo pozna duševni život živoga naroda, a kako nas gdjekada odvodi teorija i kńiževna suha abstrakcija u neplodne rasprave. Ta dakako, da seoskomu pripovijedaču nije ni na kraj pameti, da izmišlja pripovijetke. Ali je ovo pomišljańe: da pripovijetka najedanput postane gotova, cijela — posve krivo. Pripovijetka nastaje sve pomalo od neznatnih događaja i pomišljaja, raste, dok ne dobije oblika, koji zadovoljuje, — ili dok se ne izrodi i ne propane. Upozorujem na zarodak pripovijetke u III. sv. „*Zbornika*" str. 88—89. Tu je još živi događaj, — a što mu nedostaje, da postane s vremenom pripovijetka puna fantazije i misli? I treba li ići u Indiju i u ńoj tražiti izvor pomišljańu o životińskoj duši? — Tim nisam ni riječi kazao protiv migracijozne hipoteze: ta ona je tako prirodna, da joj se nitko razuman ne će protiviti, kako joj se nijesu u svem protivili ni prvaci protivnih teorija. No migracijozna teorija ne mora biti indijska. Ne smeta, što je to čińenica: da je — recimo — većina pripovijedaka čitavoga svijeta zapisana u starim indijskim spomenicima. To ne dokazuje ništa. Kad se je našla egipatska pripovijetka o dva brata — razlaže g. Polívka — iz XIV. stoljeća prije Krista, pobojao se sam Cosquin za indijsku teoriju, no umirio se na tom: „što je seljeńe pripovijedaka iz Indije u susjedne zemlje i dalje u Evropu povješću dokazana čińenica" (str. 18). Na to veli g. Polívka: „Ali je dokazano samo to, da je u istinu velik broj naših pripovijedaka indijskoga izvora, ali ne sav, pa je više nego vjerojatno, da su se pripovijetke slagale i u drugim zemljama osim Indije" . . . (26.). Tim, što je velik broj naših pripovijedaka zapisan u starim indijskim zbornicima, — tim nije dokazano, da im je izvor indijski. Toj se tvrdńi g. Polívke tim više čudim, što on sam piše: „Punim pravom kaže A. Lang, da je ta jedina staro-egipatska pripovijetka dovoljna, da obori čitavu teoriju, koja

Indiju proglašuje kolijevkom svih pripovijedaka“ (ib., nota). Ne poričući mogućnosti, da su Indijci složili najviše pripovijedaka, Indija u proučavańu narodnih tradicija vrijedi više od koje druge zemļe samo tim, što ima starijih kńiževnih spomenika; pripovijetke su, koje su zapisane u tim spomenicima, mogle nastati u svakoj strani svijeta, kako je to dokazano za onu staro-egipatsku pripovijetku.

Ant. Šolta: Dva seoska kancijonala iz XVIII stoļ. (II. 49—58). Te su kancijonale pisali seoski pisari u vrijeme najdubļega pada češkoga naroda (1742. i 1788), kad su se stare češke kńige sažizale i svakako uništavale, a narod si prepisivańem pomagao nalazeći utjehu u pobožnim kńigama.

Jos. L'ud. Holubý: „Hadi, draci a šarkani v podaní lidu slovenského“. (Zmije, zmajevi i pozoji u pričańu slovačkoga naroda.) II. 58 do 68. Mnogo se još o svem tom priča: „črnoškolci“ („črnokněžníci“) još uvijek jašu na zmaju (pozoju).

Jos. Klvaňa: Vinogradi kod moravskih Slovaka. II. 69—80. Nabrajaju se vinogradski nazivi, vrsti vina, statistika vinogradske kulture, pa vlasteoske vinogradske odredbe od god. 1592. i „práva horenska“ (vinogradska) od g. 1760.

Arnošt Kraus: Bog Perun. II. 81—92. Pjesmu „Parom a Ratka“ (Parom = Perun) iz zbirke J. Kollara „Zpiewanky“ poređuje g. pisac formalno s narodnim i umjetnim baladama (osobito Bürgerovim). Iz poređivańa izlazi, da ta pjesma nije narodna. Isto je dokazao Máchal („Čes. Lid“, VI. 259—265, 349—354) na osnovu sadržaja tê pjesme.

Među ocjenama i izvještajima (II. str. 93—129, sve od *J. Polívke,* osim jedne ocjene) osobito su vrijedni izvještaji o izdańima narodnih pripovijedaka (S. E. Yacoub Artin Pacha: Contes populaires inédits de la vallée du Nil. Paris. 1895. [Les littérat. popul. de toutes les nations, t. 32.] str. 287. — Bugarske pripovijetke izdane u bug. „Sborniku“, sv. XIII. — Jos. L'. Holuby: Povesti a rozpravočky z Bošáckej doliny. [„Slov. Pohl'ady“, 1896., sv. 4—7]. — Сказки собранныя воспитанниками закавказской учительской семинаріи. [Сборн. матер. для опис. мѣстностей и племенъ Кавказа, sv. XX. Tiflis. 1896.].), a to zato, što je pobiļeženo, u kojim izdańima ima ovim pripovijetkama varijanata. Na str. 113—129. priopćena je opća Biblijografija tradicijonalne kńiževnosti za g. 1896.

H. Máchal: O ńekim kńižicama narodnoga štiva. III. 3—26. U šest poglavļa nabraja pisac izdańa t. zv. romantičke kńiževnosti za narod, i to prema tome, po kakovim su vrelima složene. Jedne su složene po sredovječnim „romanima“ (Gesta Romanorum, Kronika o sedam mudraca), druge po talijanskim (Boccaccio) i franceskim novelama, treće po franceskim aristokratskim pripovijetkama XVII. stoļ., četvrte napokon po viteškim i lupeškim romanima ńemačkim XVIII. stoļ. Našavši svakoj kńižici po mogućnosti najbliže kńiževno vrelo poređuje ju za

tim s nar. pripovijetkama. „Probrali smo samo ńekoliko narodnih kńižica i to dosta u kratko, no već je iz toga jasno, da su vrijedne i za proučavańe narodnih pripovijedaka. Proučavańe se ovo mora upravo ńima početi; naročito za redańe motivâ u nar. prip. podaju takove kńiževne versije stalni princip, a svako je drugo vrstańe građe (motivâ) samo slučajno i mekaničko" (str. 26). Mi mislimo, da nije. Kńiževni je utjecaj na narodne pripovijetke bio do nedavna neznatan, a kad se uzme na um, da su osnovni motivi u velikoj većini na koncu konca došli u kńige iz ustmene predaje, značilo bi samo vrtjeti se u cirkulu, kad bi se kńiževni spomenici postavili za osnov izučavańu narodnih pripovijedaka. No i proučavańe je kńiževnih spomenika potrebno i korisno.

Adolf Černý: Mitski stvorovi (bića) lužičkih Srba. III. 26—33. „Svršio sam svoje proučavańe lužičke demonologije, pa mogu podati prijegled posļedaka, do kojih sam došao. Zanimļivi su s više pogledâ: vidimo, kako se tu križa pomišļańe sjevero-zapadnih Slovjena s utjecajem ńemačkim i s ostatcima pomišļańa ńekadašńih Slovjena u sadašnjoj sjev. Ńemačkoj, koje sve skupa zovemo polapskim Slovjenima" (str. 26). Nabrojit ćemo tê mitske stvorove: kubołćik ili kubołt (Kobold), zmij ili plon, lutki ili pałčiki, bože sedleško, boža łosć (Miklošić je tumačio: „włosć", pisac tumači „głosc" = glasac [božji], a to je i izvorima XVII. stoļ. zajamčeno; boža 'łosć" je bijela žena, koja se javļa pred nesrećom), graby (šumski ļudi s końskim nogama), worawy (šumske žene), dźiwica (kao ńeka Diana), dživja žona, přezpołdnica ili čezpołnica ili serpownica (stara žena sa srpom, koja, čim mine podne, tjera ļude s poļa kući), směrkawa (češka: klekánice), brunčadło, regina (furija), marawa ili marcawa ili mrětwa ili mór (kuga), kněz wětřik, dyterbjernat (Ditrich-Bernard), błudnički ili błudne swěčki, wódny muž ili nyks (Nix), čert ili djaboł ili dunder (iz ńem. Donner), kuzłařnica ili chodota (vještica; „chodota" od *chod*, kao „pošast" od *šed-)* ili morawa, wjelkoraz (vukodlak). Na koncu se spomińu vrela (Gräve, Haupt, Schulenburg, Veckenstedt, Rabenau, Müller) — sva posve ili gotovo posve nepouzdana.

Havelková Vlasta i *L. Niederle* priopćuju ńeke opise stvarî iz narodopisnoga muzeja češko-slovjenskoga (sa 4 slike).

Kadlec Karel Dr.: Proučavańe običajnoga prava u Rusiji. III. 38 do 49. Opći austr. građ. zakonik kaže u §. 10., da se na običaje može gledati samo onda, kad to zakon izrično kaže, — a budući da toga zakon nigdje ne kaže, ne može se nikada gledati na običaje. Zato nije čudo, što se dalmatinski seļani — veli Bogišić (О научн. разработкѣ исторіи слав. права, 1870, str. 4) — ne sprijateļiše ni poslije 60 godina s austr. zakonikom, — a tako je i drugdje u nas. Kako bi tek bilo u Rusiji, gdje ima toliko raznorodnih naroda (инородцы)! Zato je ruska vlada već od XVIII. stoļ. priznavala inorodcima ńihov sud na osnovu ńihovih običaja. Te je običaje trebalo poznati, skupiti. Tim se je poslom bavilo više vladinih komisija sve od god. 1822, a kasnije su primila stvar i ruska učena društva. Kolika je u tom poslu

narasla literatura, vidi se iz biblijografije tih radova u djelu Evg. Iv. Jakuškina: Обычное право, I. sv. 1875, II. sv. 1896, u kojem je nabrojeno 3931 djelo! Znatnija su: Sem. Vikent. Pahman: Обычное гражд. право Россiи, 2 sv. (1877 i 1879); V. F. Muhin: Обычный порядокъ наслѣдованiя у крестьянъ (1888). U Jakuškinovu je djelu i kratki prijegled radova, po kojem i g. Kadlec biļeži glavnije stvari[1].

Matouš Václavek: Moravsko Valaško u kńiževnosti češkoj i tuđoj. III. 49—59. Pogranični su gradovi Valaška: Frenštát, Keleč, Fyšták, Zlín, Vyzovice, Valašské Klobuky i Brumov. U središtu su Valaška gradovi Vsetín, Valašské Meziříčí i Rožnov (sjeveroistočna Moravska). Valasi (č. Valaši) su se od svih plemena moravskih najviše sačuvali od moderne kulture, pa se za ńih sve zanima, osobito od narodopisne izložbe češkoslovjenske (1895). U ovom se članèiću nabrajaju starija i novija djela i biļeške o tom plemenu. Spomińe i Miklošićeve „Wanderungen der Rumänen in den dalmatinischen Alpen u. den Karpathen" (1879), u kojima tvrdi, da su Valasi potomci rumunskih pastira, Vlasi. Proti tomu je ustao prof. J. L. Píč: „Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage" (1886), i prof. dr. F. Pastrnek u „Slov. Pohľ." (1893, „Slov. jazyk").

Pastrnek Fr.: Iz najistočnijih narječja ug.-slovenskih. III. 60—66. Spomenuvši, da je u novije vrijeme nastalo poradi međusobnih odnošaja jezikâ i narečja slovjenskih više znatnih rasprava i raspra, priopćuje g. pisac oglede govora ugarskih Slovjena: dva iz djela norveškoga slaviste Olafa Brocha (Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn, Kristiania 1897; pisao je i u Arch. f. sl. Ph., XVII. i XIX.), a jednu iz studije Volod. Gnatjuka (Руськi оселї в Бачцї u XXII. sv. Zapis. uč. društva imena Ševčenkova) iz županije bač-bodrožke, — sve za dokaz, da to nije ruski („rusinski"), nego slovenski (slovački) govor. I tu je (unijatsko) — pravoslavļe po srijedi.

Niederle L.: Majstori lončarskoga ceha u Nov. Mjestu nad Vagom. III. 66—72. Iz cehovske kńige ispisana su imena majstorâ od god. 1723—1883. Dodane su slike dviju posuda s napisima.

Matiegka Jindřich dr.: Početci i napredak antropologijskoga proučavańa pučanstva zemaļa čeških. III. 72—85. Poslije Purkynje i Krolmusa bavio se tim proučavańem Dr. E. Grégr („Živa", VI. 1858), Wocel (Pravěk země české, 1868) i Šembera (Záp. Slov. v pravěku, 1868). Tada je još vladalo mišļeńe, da su Germani dugoglavci, dok nije Welcker ustvrdio protivno. Već je 1868. Šembera

[1] Na str. 45 u noti kaže g. Kadlec: „Boļe bi možda bilo kazati (mjesto „svadba") „obredi izvan crkve", jer riječ „svadba", „svatba" pokazuje svojim izvorom na posvetnost (posvátnost) čina, na svećeńe, pa bilo i pogańsko". Očito misli, da je *svadba* u svezi s *svatý* (sveti). No riječ „*svadba*", „*svatba*" nije u svezi sa *svet (svętъ)*, već sa *svoj* (* svojatba, sr. svojak i svâk), sr.: svojta, svekar, sestra * svestra, svast.

u spomenutom djelu ustvrdio, da su Slovjeni u sredńoj Evropi starosjedioci. Za ńim je pošao MUDr. E. Kusý (1868). No osobito se živo radi na tom poļu od jubilejske izložbe 1891. (Haškovec, Dr. L. Niederle, Dr. J. Matiegka i dr.) i narodopisne izložbe 1895. god. Dr. Niederle predavao je kao docenat arheologije i ńeke dijelove antropologije, a od g. 1897. predaje Dr. Matiegka samo antropologiju i demografiju u češ. sveučilištu.

U ovom svesku počela se pod posebnim naslovom izdavati u ovom Zborniku i građa (Materialy), str. 85—100. Priopćena su dva prinosa: prvi (iz prinosâ, što su ih sabrali kralovehradski bogoslovi za narodopisnu izložbu češko-slovjensku) od *Stjep. Bobka* [str. 85—91] i to: 1. Običaji i vjerovańa, 2. Pranostike [gatańa o vremenu], 3. Lijekovi, 4. Blago, perad, pčele, 5. Pripovijetke, 6. Poslovice i sl. 7. Uspavanke [s notama]: drugi od dra *Jos. Karáska*, koji priopćuje dio „kńižice . . . o (zakopanom) blagu i draguļima" iz g. 1588., a 1759. na novo prepisane, i to: „nauk, ako hoćeš blago dignuti bez smetańa zlih duhova", „regule o kopańu blaga", „o kopańu blaga", „jednu vodu za blago napraviti", „jedno viđeńe u zrcalu", „nauk, kako se ima praviti kristal" i više sitnijih stvari.

Među *Ocjenama i bileškama* (str. 100—133) spomińu se među ostalima ova djela: „Contes des Damas" od J. Oestrupa (str. VIII. 163, 11 sirskih pripovijedaka iz Damaska u originalu i franc. prijevodu, na str. 1—40 bileška o modernim arapskim pripovijetkama); „Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví" (izdala češka akademija, sadržaje preko 13.000 rečenica) što ih je sa svojim pomoćnicima u 33 godine sabrao Zaturecký Adolf Petr; treće izdańe Afanasjevļevih Narodnih ruskih pripovijedaka (Народныя русскія сказки, 4°. I. sv. LI + 351, II. sv. 445 + XXIV + IV, Moskva, 1897, cijena 3 rub.); „Nouveaux contes berbères" od René Basseta (Paris, Leroux, 1897, XXVI + 373); „Das Motiv von der unterschobenen Braut in der internat. Erzählungslitt." od P. Arferta (74 str., 1897, Schwerin), za kojega — veli ocjeńivač — ogromna slovjenska tradicijonalna kńiževnost ne postoji; „Ueber das Fortunatus-Märchen" od prof. dra Béle Lazára (Lpzg, G. Fock, 1897, 8°. 139); „Jakob Freys Gartengesellschaft (1556)", što je izdao Joh. Bolte („Bibliothek des litter. Vereines in Stuttgart" CCIX, 48. godište, 2. publ., Tübingen, 1896, str. XXXIV + 312), a sadržaje pripovijetke i dosjetke, pribrane većinom iz starijih lat. zbiraka; „Animismus se zvláštním zřetelem k národům semitským" od dra O. F. Vaněka; „Einführung in die deutschböhm. Volkskunde nebst einer Bibliogr." od A. Hauffena; „Braunschweiger Volkskunde" od R. Andreea; „Die Formen der Familie u. die Formen der Wirthschaft" od E. Grossea. — *Jos. Zubatý* sastavio je bibliografiju baltijskoga narodopisa za g. 1897 (str. 133—136). — Na str. 136—183 je *Biblijografija* (svih naroda), a na koncu spomen za † F. Iv. Buslajevom (* 1818— † 31/7 1897) i Luc. Malinowskim (1839—1898).

Český Lid, *VII. godište (1897—1898) br. 1—6* (str. 468 + 92 [bibliijografija] + XXXI [registar], gl. „*Zb.*" II. str. 491). Od mnogobrojnih sitnih člančića i prinosa spomińemo: *Dr. Winter* priopćuje (br. 1) iz praškoga arhiva vijesti o pozdravļańu („Pomagaj Bog!" „Daj gospodin Bog dobar dan, dobar večer!" „Zdař Bůh!") i poštovańu s „vi" (zanimļivo, kako je g. 1589 ńeki Odr odgovorio Koprivi: „Što mi tikaš, što sam s tobom svińe pasao?", — upravo tako, kako se u nas i danas govori). — Zdeněk *Nejedlý* podaje svoje studije o **češkoj kući** (br. 1, 3, 5, 6; u 1. br. nabrojena je kńiževnost). Po Karłowiczu dovodi č.-poļ. riječi „*budova*" *budovati* (= zgrada, graditi) s lat. *fodio*, *fundus*, i to preko prvotnoga oblika *bdno*, *dno*, sr. ńem. *boden*, *baude*, *gebäude*. *Chalupa* je χαλύβι, koliba. *Kutě* (samo u riječi: „jít na kutě"; inače znači pasju kućicu) spaja s ńem. *hüte*, premda zna za stsl. *kǫšta* (kuća). I daļe raspravla o svim građevnim nazivima služeći se bogatom kńiževnošću, no iz svega je jasno dvoje: prvo, da se u toj stvari bez obzirańa na sve slovj. narode dade malo što pouzdano reći, a drugo, — da je još uvijek premalo građe, a što je i ima, slabo je proučena. — *B. Moravec* proučava češke **ugļenare**. — *F. Vele* priopćuje vrlo zanimļiv **pravni običaj kod postavļańa međe u Hercegovini**. Na poļu se sakupi svijet sa svećenikom, mole lijepu molitvu, po tom moli svećenik, onda se isiječe komad zemļe s travom, u to se zabode trn i na to metne teški kamen: to nosi jedan od paraca, koji se pru o među, donle, gdje misli da je međa. Hercegovac, koji je to Velcu pripovijedao, bio je g. 1869. ili 1870. kod takoga običaja, no tu se ispunilo, što kaže nar. riječ: „Teška je tuđa zemļa"; krivični je parac pod teretom pao i treći dan umro. Mi o tom još nemamo ništa u novoj našoj građi. Dr. Zíbrt raspravļao je o tom u „Č. L." VI. 265—269. — J. **Valchář** opisuje (sa slikama) sazavske „voroplavce" (u nas „flosari", što s drvom plove po rijekama). — *P. Syrku* (doc. petrogr. sveuč.) priopćuje pod naslovom: „Spomen nar. viteškoga epa u Češkoj" sitnu biļeščicu o vitezovima sv. Václava u blanickoj gori (sr. „*Zb.*" II. 500, čl. Wł. **Weryho**): drži, da su to tragovi češ. viteškoga epa, pa da bi to trebalo pomno istražiti. — Dr. J. V. *Šimák* raspravļa (br. 2. i daļe) o sjedištima plemena **Lemuzi** i **Hrvati**, što se spomińu u glasovitoj listini praške biskupije od g. 973., u kojoj se označuju granice biskupije („. . . ab aquilonalem hii sunt termini, Psouane, **Crouati** et altera **Chrouati** . . ."). — *Dr. Zíbrt* u više brojeva iscrpļuje tri češka djela XVIII. stoļ. o prirodnom pokušaju tumačeńa češko-slovenskih vjerovańa. Kao uzor tim djelima služila su slična ńemačka djela, od kojih je osobito rašireno bilo Heidenreichovo (Psicholog. Entwick. des Aberglaubens u. der damit verknüpften Schwärmerei, Lpz. 1798). Dr. Zíbrt zgodno kaže, da su ta djela — ne znajući pravo protumačiti vjerovańa — rađala u narodu **novo**, **učeno** sujevjerje. — *Dr. V. Tille* podaje (br. 3. i daļe) studiju o **Rýbrcoulu**[1]. Vrlo je zgodna

[1] „Rýbrcoul" (ńem. „Rübenzahl") je ńekaki „mitski" stvor u Krkonošama. Pravi ļudima kojekake psine: pravi buru; sjeda na kola, a końi ne mogu daļe; kazuje čovjeku put, a čovjek zabludi; lončarici razbije lonce, a ostavi

bilješka Dra Tille (nota, str. 175) o mitologijskoj metodi. „Mitusom držim nehotomično nduševļavańe („duševnění") vańskih pojava pomoću pomislî, osjetâ, dojmova i sklonosti duše ļudske, prenašano u spoļašńost kao samostalno postojeći plod duševni pomoću riječi, pisma, tvorinâ ļudskih ruku". Spomenuvši, kako se u Ńemačkoj iz stare mitologije grčke i rimske rodila mitologija germanska, kaže opet vrlo zgodno, da je tâ mitologija posve zanemarila psihičku stranu[1], hoteći historijski sačuvane pojave germanskoga duha protumačiti jednim principom, iz jednoga vrela. Pogreške tê metode mimoilazimo slažući se posve s dr. Tille: da se drugom, opravdanijom metodom može doista naći mitus u duševnim plodovima, a da zato ne treba zagreznuti u pogreške mitologijske metode. „Mi smo naslijedili tû mitologijsku metodu i nemilosrdno ńom mrcvarili narodnu našu predaju, a sada nasļeđujemo drugo modno geslo, koje — često opet upravo takovom mitolog. metodom — osuđuje svakoga, tko se usudi naći mitsku predaju". O Rybrcoulu je napisana čitava kńižnica kńižicâ, članaka i zbiraka. Dr. Tille bavi se poglavito djelima M. Joh. Praetorija: 1. „Satyrus Etymologicus, Oder der Reformirende u. Informirende Rübenzahl" etc.: 2. „Daemonologia Robinzalii silesii. Das ist" etc. (1662—1667, 3 dijela). Iz tih djela vadi građu o Rybrcoulu i reda je u ove vrste: 1. Pojave i nezgode na gorama (t. j. Krkonošama) i okolini (nagla bura, nezgode u gori, događaji u gori, nezgode u kući); 2. čini, što ih ļudi rade pomoću Rybrcoula; 3. R. se ukazuje; 4. R. kazni (tko mu se smije, zle ļude, zaļubļenike). Sve ove pojave — i ako su ńeke i kombinovane — tumači g. pisac psihologijski. Druga je skupina pojava, u kojima R. donosi blago (zlato). Na str. 443. skupļa g. pisac sve u jedno veleći, da izvor vjeri u gorskoga duha treba tražiti *a)* u neobičnim prirodnim pojavama u krkonoškim gorama, *b)* u traženu zlata i dragoga kameńa, *c)* u neobičnim pojavama tuđinaca (obično Talijanâ) u gorama. — *Alois Malec*, župnik u Gutfjeldu, opisuje (br. 3—6) Moravske Hrvate. Ovo, što je do sada napisao (ni u 1., ni u 2. sv. VIII. godišńaka ne nastavļa se ńegova radńa), ovako je podijelio: I. Zašto se za tri sta godina nijesu ponijemčili? II. Narodna svijest. III. Kraj. IV. Sela. V. Gutfjeld. VI. (Nova) Prerava[2].

---

mješić novaca; ńegovom pomoći umiju ńeki ļudi liječiti i t. d., i t. d. Ukazuje se kao lovac u zelenom odijelu; vozi se na saonama, a snijega nema; drugi se put javļa kao zec s tri noge; sad je kao žaba, a naraste na jedanput tolika, da sve žabe poplaši; treći je put kamen, na koji sjedne čoviek noseći jaja: kamena nestane, a čovjek padne i jaja se razbiju i t. d. (Primjeri iz Praetorija). Osim onoga, što je priopćeno već u „*Zborniku*" o „maliću" (I. 228, III. 271), vjeruje se u našem narodu u ovake događaje, ali se ne pripisuju svuda stvoru s istim imenom. Pripisuju se i vragu.

[1] Ja sam isto imao prilike napisati izvješćujući o jednoj radńi Dragomanovļevoj, „*Zb.*" I. 344.

[2] Čim je prvi članak g. Malca izašao (u 1. sv. VII. godišńaka, 15. siječ 1898), odmah sam mu pisao i molio ga, ne bi li htio raditi za naš „Zbornik". Poslao sam mu i „Osnovu" moleći ga, da po ńoj radi, ili da mi javi kojega pismenoga doma'ega Hrvata. G. mi je Malec odgovorio u ļubaznom pismu (češki) od 5. veļ. 1898 među ostalim i ovo: „Skromna moja radńa u „Č. L." ovako je osnovana (radńa je već na čistom gotova): I. (poznate). II. Narodna

Crtańe je g. Malca upravo oduševljeno, a da je, koliko je samo moguće, i vjerno, vidi se već po tom, što mu je razlagańe isprepleteno s kraja na kraj pravim narodnim govorom i pojedinim riječima. Nama nije potrebno, da iscrpljujemo radńu g. Malca, jer je u nas dovoljno poznata[1]. Ni onda, kad g. Malec svrši svoju radńu, ne će o ovim našim iseljenicima biti kazana zadńa. Koliko i jest naše zanimańe za ove Hrvate bez praktične vrijednosti za cjelinu narodnu, toliko je proučavańe života ńihova dosta vrijedno za znanost. No građa će se o ńima moći za naše narodoznanstvo uspješno upotrebiti tek onda, kad proučimo cjelinu narodnu. Otkuda su došli ti Hrvati, što su izgubili od svoga i t. d., — to će se moći i bez pomoći povjestnih izvora pouzdano kazati tek onda, kad nam bude potanko poznat čitav naš narod. Po rukopisnoj građi, što je ima naš „Zbornik", slutim n. pr već sada, da su se moravski Hrvati doselili iz kraja između Brińa i Ogulina (gdje su sela Jezerane, Muńava, Skradnik i dr.). Slutim to po jeziku. — *Dr. H. Máchal* hoće da „diplomatskom" pouzdanošću nađe trag nar. pripovijetkama o djevojci i zakletom kraljeviću (zmaju) (sv. 4. i 5.) u — kńiževnim izvorima. Obara se na „nekritičku metodu" Grimmovu i drugih. Spomińe kńiževna češka izdańa za narod tê pripovijetke (iz XVIII. stol.), a onda im traži izvor u franceskoj kńiževnosti XVII. i XVIII. stol. Na ovoj se pripovijedci osniva franc. pripovijetka grofice d'Aulnoy: „Le prince Marcassin", prip. Mme de Villeneuve: „La Belle et la Bête" u romanu: „Les contes marins ou la Jeune Américaine", 1740, i prip. Mme Leprince de Beaumont: „La Belle et la Bête": na ovoj se posljednoj osnivaju češ. pripovijetke. Kad g. pisac sam kaže, da je ovaj motiv obrađen i u Pančatantri, onda pravo ne razumijemo, što znači, kad kaže: „Svršavam dakle izjavom, da će samo proučavańe narodnih pripovijedaka na osnovu kńiževnih versija dovesti k cijeli". Utjecaja kńiževnosti na narodno pripovijedańe ne će nitko razuman poricati; no taj je utjecaj prvo: u opće neznatan i neproduktivan, a drugo: u pojedinim slučajevima nemoguć. Ja ne razumijem metode, koja se ne bi usudila ništa kazati n. pr. o bosanskoj kojoj pripovijedci prije nego bi pregledala franceske romane XVIII. stoljeća, — dok znam, gdje sam je i od koga čuo. — *Dr. Arnošt Kraus* raspravlja: „O češkoj faustovskoj pjesmi" s obzirom na češku „Historijsku pjesmu o daleko razglašenom i dobro poznatom Janu Doktoru

svijest. III. Krajina. IV. Sela. V. Hiže. VI. Lid (narod). 7. (sic) Hrana. 8. Nošńa. 9 Vezovi. 10. Stan — rad. 11. Navade i običaji. 12. Govor. 13. Rječnik. 14. Pjesme s napjevima. 15. Statistika. 16. Povjest. 17. Dopuńci. Svemu će biti priložene fotografije, — a osim toga će na koncu biti dodan primjer ńihova govora u ńekakvom suvislom članku. Treba li dakle pisati što posebice za ‚Zbornik'? Ne će li se ta radńa moći samo prevesti?" Kako se vidi, g. je Malec svoju na čistom gotovu radńu zabacio i počeo drugačije raditi. Zato se možda ńegova radńa i ne nastavlja u „Č. L." — G. je župnik Malec živi primjer, što bi mogli za narodoznanstvo učiniti župnici. On se eto s tolikom ljubavlju i marom zanima za srodni mu, no ipak tuđi, ńegovoj brizi povjereni narod.

[1] U „Viencu" 1898., br. 27, 29—34 i 36, ima niz članaka od J. Milčetića: „O Moravskim Hrvatima", koji se nastavljaju (br. 45, 46, 48 i 49) pod naslovom: „Među Hrvatima dońe Austrije i zapadne Ugarske".

Faustu", što ju je u „Č. L." V. 426 i d. objelodanio Dr. J. Jakubec. — *Vlad. A. Francev* iscrpļuje iz djela J. Sozonovića: „Къ вопросу о западномъ вліяніи на славянскую и русскую поэзію" (Varšava, 1898) tumačeńe češ. pripovijesti o Bruncviku.

Kao prije, tako ni sada ne možemo poradi nedostatka prostora ni spomenuti mnogobrojnih još većih i mańih biježaka i prinosa građe. Vrlo bi za naše umjetnike bio poučan posebni niz bogato ilustrovanih članaka u „Č. L.": „Narodopisne studije naših umjetnika". Da je „Č. L." u opće bogato ilustrovan, znamo već otprije: donosi pače tipove i druge slike i bez posebnih članaka, samo uz popratnicu uredništva. Svim: i raspravicama, i vijestima, i biblijografijom i ilustracijama — pripada „Č. Lidu" prvo mjesto među nama poznatim izdańima ove ruke. Čast i Česima i nakladniku, ali bez jednoga čovjeka ne bi svega toga bilo. A to je urednik, g. dr. Č. Zíbrt.

Věstník slovanských starožitností. *Indicateur des travaux relatifs à l'antiquité slave.* Vydává *Dr. Lubor Niederle*, m. professor české university v Praze. Sv. I. Praha v. 8⁰. 1898. 135. (Cijena 1.60 for.

Kako nam je poznato („*Zb.*" I. 350) g. je dr. Niederle bio urednik antropologijskoga dijela „Češ. Lida". Na omotu ovoga „Věstnika" čitamo, da će „podavati prijeglede radova i resultatâ savremenoga proučavańa na poļu slovjenske arheologije, etnologije, povjesti, jezikoznanstva i t. d., koliko to proučavańe unosi svjetla u tamne stvari najstarijega razvoja naroda slovjenskoga". Na str. 3. kaže g. izdavač, da je ovo samo pokus, jer nije mogao doći do svih izvora; no nada se, da će s vremenom pribrati potrebne suradnike. U ovom su svesku radńe iz g. 1897. i ńeke znatnije iz 1896. Ovo nije samo biblijografija, već su to i izvještaji i kritike. Djela su poredana ovako: A. Radńe antropologijske (11 djela i rasprava), B. Radńe o najstarijoj povjesti i o etnologiji (81), C. Vijesti o arheologijskim nalazima (165) D. Radńe o raznim granama staroslovjenske kulture (27), E. Radńe općeg značeńa (19). Izvještaji su ovi pisani u svim slovjenskim jezicima (osim u hrvatskom), pa u ńemačkom (dva ili tri) i franceskom. Osim urednika ima prinosâ od 22 slovj. piscâ (među ostalima A. Brückner, M. N. Haruzin, K. Jireček, M. N. Speranskij, I. Šišmanov, Th. Volkov). Može se reći, da je g. dr. Niederle s velikim svojim pokusom potpuno uspio već u ovom svesku: već je ovaj svezak dobar vođa po širokom poļu nauke o Slovjenima, a tim nam je miliji, što je naš, slovjenski, do sada jedini. Bilo je i vrijeme. Možda nije samo slučaj, da je prvi zajednički slovjenski *Vjestnik* osnovan za starinu: lakše će se poći redom. Ni tu ne krivimo g. urednika, što je o našim stvarima malo spomena, jer prvo: mi dosta malo i imamo, a drugo: mi smo od ńekoga doba kao zakopani, kao da se bojimo i pogledati preko umjetne granice „Hrvatske-Slavonije", osobito k Česima. Nas su pogledala samo ove godine barem trojica slovjenskih učeńaka, a od nas ne znam, je li tko gdje bio.

Wisła, tom XI. (1897.) (gl. „*Zb.*" II. 498 i d.). *J. Polívka* raspravļa (str. 51—69, 298—315) „o doktoru sveznalici". Među ostalim kaže u uvodu: „Što se tiče slovjenskih plemena, to se,

pošto je pobijedila teorija o seļeńu predajâ, u ništa pretvorila hipoteza: da su narodne predaje spomen iz praslovjenskoga doba. Naprotiv, što daļe i dubļe istražujemo pripovjetke slov. plemenâ, tim se više uvjeravamo, prvo: da su predaje, zabiļežene u ovom stoļeću, razmjerno novoga datuma, a drugo: da su svjedočanstvo različnih utjecaja kulturnih . . ." To će pokazati na prip. „Doktor sveznalica". (Gospodaru je ukraden prsten; ima dvije sluge [u rus. prip.: Spinka i Brjuška], sumńa na ńih. U selu je vještica, šaļe po ńu, da pogodi: dobit će novaca; ako ne pogodi, batinâ. Baba jauče: „Oh, oh! Treba vraćati! Što bude spinci, bit će i brjuški" [rus. спина = leđa, dimin. спинка; брюхъ = trbuh]. Sluge vide da su prokazani.) Već je Benfey (1864) spomenuo indijsku versiju, gdje igra riječima stoji u riječi „Džihva" (ime sluzi = jezik). Ima i arapska prip.: mužu je ime As'ur (= vrabac), ženi Garado (skakavac). Ima i bug. prip. („*Sborn.*" IX. 392) gdje tobožńi vještac u neprilici, kako će pogoditi, što je u vreći (a bila je lisica), spomene poslovicu o lisici. No ta je „vrlo iskvarena", — veli g. pisac. U franc. zborniku pripovijedaka: „L'élite des contes de sieur d'Ouville", od godine 1680, ime je vraču Grillet (cvrčak); Abraham a St. Clara (god. 1644—1709) zabiļežio je jednu („Judas der Erzschelm", II. 290 i d.), gdje je veselomu đaku — pogađaču ime Ratz (štakor). U ovim (i mnogobr. drugim) pripovijetkama pomiješan, a u dr. versijama osamļen je motiv, kako vrač za sebe štogod govori (n. pr. to je jedan, t. j. dan od onih četrdeset, koji su mu dani za razmišļańe), a krivci to na sebe protežu. Svršava g. pisac svoje poređivańe izjavom, da pristaje uz teoriju seļeńa pripovijedaka, ali se ne slaže s Cosquinom (gl. „*Zb.*" III. str. 322), koji narodu ne priznaje baš nikakove samostalnosti u stvarańu pripovijedaka. G. je pisac „uvjeren, da pripovijedači uzajmļene (u poļ. prijevodu: „opowiadacze bajek zapożyczanych") pripovijetke mijeńaju, prerađuju, obogaćuju — hotice ili nehotice." Dakle samo uzajmļene mijeńaju i t. d. — Što hoće da postigne gosp. pisac ovakovom teorijom, meni nije jasno. Ako predaje slovjenskih naroda nijesu spomen iz praslovjenskoga doba (t. j. u opće starijega doba), — kako to tvrdi g. pisac — onda to može značiti samo to: ili da stari Slovjeni (stari Hrvati i t. d.) nijesu imali predajâ, ili da su se sve te predaje od ńih odselile. A vrijedi li ovo i za stare Germane i dr. narode? Ako vrijedi, onda — „nulla traditio in patria". Ako ne vrijedi, zašto ne vrijedi? Zašto ne vrijedi isto za Germane, pa i za Indijce? I tako ne preostaje nego: ili teorija o novom izabranom narodu, teorija indijska, ili nikakova, t. j. izvor je tradicijama nepoznat, ne da se naći. Po svem se vidi, da je reakcija protiv staroga narodno-idealističkoga mišļeńa — kojemu u ostalom treba da zahvalimo početak i uspjeh ovih studija — prešla granicu, i da se sama „prevraća u ništa". S višega je gledišta ova akcija starih i reakcija mladih — za razvoj znanstveno-kulturnih misli-vodilicâ vanredno zanimļiva. Što su htjeli stari? Htjeli su svoj narod podići do râza starih kulturnih naroda, htjeli su — da se opet poslužim riječima našega Barakovića — doći tim narodima „do grla": sve su htjeli imati, što i stari imadu.

Sva se ńihova nastojańa doimļu kao oporba, borba za slobodom, jednakošću. Otuda onaj idealizam, oduševļeńe. No gojenci stare, sada već opće evropske kulturne misli — i ako ih je za čas osupnulo narodno blago, besprimjernim oduševļeńem u tren sabrano — stadoše se tomu oduševļeńu smijati. Pa kad — mišļahu — ne može ni tomu biti jedini izvor ni grčka, ni rimska, ni germanska (i za germansku su tražili prvenstvo) kultura, neka bude indijska, egipatska, Bog zna čija, čovječja, — samo neka ne bude narodna. Ne govorim o nakanama pojedinaca, — govorim o strujama, o kulturnom — da tako kažem — instinktu, premda ima — to svatko zna — primjerâ i za svjestno ovakovo mišļeńe pojedinaca. Ili zar je samo slučaj, da su baš sinovi potlačenih naroda, posebice slovjenskih, najoduševļeniji pristaše narodno-idealističke teorije? (gl. bug. *Sborn.*, IV. 3—10, krit. odio: naš „*Zb.*" I. 342). I Nijemci su u svoje vrijeme bili narodńaci-idealiste u tom, pače prvaci i učiteļi Slovjenima. Pokazivati na ovo ne znači i povlađivati ovoj ili onoj struji, već znači pokazivati na to, da upravo tako ideje vode znanost, kako znanost rađa ideje. Drugačije ne može ni biti.

Караџић. *Лист за српски народни живот, обичаје и предање.* Издаје и уређује Тих. Р. Ђорђевић, професор алексиначке учитељске школе. Алексинац. Година I. Јануар 1899. 8°. 24.

Na početku ovoga lista čitamo: „Zašto se „Karağić" pokreće". Preštampavši dio govora St. Novakovića, izrečena na skupu kr. srp. akademije 9. ožujka 1892. (gl. „Zb." II. 473); spomenuvši, da i Bugari i Hrvati („naši susedi") nijesu zaostali za ostalim evropskim narodima u sabirańu građe o nar. životu; istaknuvši napokon, da se srpski (etnografski) Zbornik „trudi, da bude na visini akademijinog (šćaše reći: akademijskog, *Ur.*) Zbornika (jer sama akademija veli, da „samoj akademiji ne bi dolikovalo izdavati narodne umotvorine onako, kako su ih dosada" i t. d., pa zato — akademija — predlaže, da se pristupi izdańu jednog velikog zbornika, u koji bi i t. d.), kaže: „Kad se sve ovo uzme na um, onda naš Zbornik nije pokretač za prikupļańe i proučavańe gradiva iz narodnog života, običaja i predańa. Pojedincima ostaje da sami prikupļaju kako znaju, proučavaju kako mogu i štampaju gdje stignu. Nema dakle središta, kome bi bila dužnost da ohrabri, uputi i nauči kako vaļa i šta vaļa kupiti iz narodnog života, običaja i predańa. — Ne ćemo vaļda odobriti, da Zagreb bude središte iz koga će poticati pokret i podstrek za narodni život, običaje i predańe pri svem tom što se u Pripomenku I. kńige Zbornika veli: „Naš Zbornik . . . ima po svome naslovu odgovarati samome naslovu akademije, koja i t. d. Prije svega će naš Zbornik obrađivati narodni život Hrvata i Srba — na cijelom prostoru ovoga jednoga dvoimenoga naroda."" Spomenuvši „Osnovu", što ju je izdala akademija, kaže daļe: „Ovim prostranim uputstvima prikupit će Jugosl. Ak. mnogu građu iz života našega naroda. Ali pri svemu tom vaļa li dopustiti, da Srbija ostane bez središta . . .? Odgovor je na ovo pitańe negativan" (str. 3—4). G. je Đorđević — kaže — u svi-

bańskoj svesci „Dela“ 1898. pokušao obrazložiti potrebu društva, kome bi bila zadaća. da prikupļa i štampa građu o nar. životu. „Ali od moga predloga ne bi ništa. Mnogo već vremena prođe, a niko o ńemu ne reče ni reči“.

„I ja, ostajući veran svojoj zamisli . . .“

Ostajući dakle g. Tihomir Đorđević vjeran misli, da Zagreb ne smije biti središte, — evo ga „u ime Božje“ — kaže — da stvori središte u — Aleksincu. On će oko svoga lista sakupiti u tješńu vezu sve one, koji se zanimaju srpskim narodnim životom, pa ih moli da prionu „na iznošeńu i proučavańu svega onoga, što je obeležje i duhovna tekovina našega naroda. Time je naš narod još vrlo bogat. On toga pozajmi i svojim susedima, on im napuni veći deo Zbornika o narodnom životu, običajima i umotvorinama, pa mu i pored toga još puno preteče“ (str. 4).

Ja imam od g. Tih. Đorđevića više pisama i dopisnica. Akademija mu je naša poslala na ńegovu molbu na svoj trošak i — dakako — besplatno zamoļeni broj „Osnovâ“ za ńegove učenike. No ni u jednom pismu, ni u jednoj dopisnici nije g. Đorđević pokazao, da mu ovaj „pokret i podstrek“ iz Zagreba nije po voļi. Tek sada pravo razumijem, zašto je g. Đorđević u pismu od 27. avgusta 1897. pisao: „Kad im budete slali (t. j. „Osnovu“), Vi mi izvolite javiti, da im i ja pišem“ — o tom po svoj prilici, kako „ne ćemo vaļda odobriti da Zagreb bude središte“. A ja sam g. Đorđeviću kao svomu pomoćniku i našemu prijateļu javļao sve suradnike, koji su se iz onih strana javļali. Tek sada razumijem, zašto nije poslao nikakvoga prinosa nijedan suradnik iz Srbije od onih, koji su se prije već prijavili. Pače jedan, koji je poslao ńešto i tražio (i dobio) nagradu, — i taj ne šaļe daļe ništa i ne odgovara na pisma.

Ja se ne čudim šovinističkoj djetińariji g. profesora Đorđevića s ńegovim središtem u Aleksincu, jer je to naša narodna nesreća, koje će — ako Bog da nestati s vremenom. Ali uļuđeni svijet neka u ovom aleksinačkom „pokretu i podstreku“ prosudi postupak prema našoj akademiji i prema uredniku ovoga „*Zbornika*“.

Od sadržaja[1] je ovoga broja vrijedno spomenuti 54 bugarske[2] poslovice (iz aleksinačke Morave), od kojih se nama najviše svidjela ova: „Da zna koza, šta je sram, nikad ne bi digla rep“.

[1] Ne znamo, zašto priopćuje tu M. Đ. Milićević (str. 4-7) spomen iz svoje službe u kneževoj kancelariji, kako je knez Aleksandar Karađorđević rekao: „Ne ću ja da potpišem šokačku jotu“ u spisu, koji je sav bio pisan slovenо-serbskim pravopisom, samo je naslov jedne Vukove i Brlićeve kńige bio vjerno sa „šokačkim“ jotom prepisan. — Dr. Stev. Okanović piše (str. 7—11) o „Steinthalovu organičkom obliku srp ep. poez.“ Građe ima (sve od urednika) o nar. predańu o mjestima, o Kraļ Marku i kletvama.

[2] Urednik ih zove srpskima. No dok držimo, da je hrvatski i srpski jezik isto, jezik u ovim poslovicama ne može biti srpski ni po glasovima, ni po oblicima, ni po tvorbi riječi, ni po sintaksi. „Kuj sas decu mleko kusa, će da bidne ukapan“. „Kojo kupče jednako ide na vodu, brgo (sic se razbije“. „Da ti čujev (t. j. čuju) uši, što ti čujev pete“. „Kud će se nađemo, pituvalo lisiče majku“. „Ne idi zime bez leb“. „Dok čovek s čoveka (mj. čovekom) vreću pepel ne pojede, ne mož ga pozna“.